17.

MAJEVIČKA BRIGADA

-UNIVERZAL-TUZLA

ISTORIJA I REVOLUCIJA

U r e d n i k*

Sedamnaesta majevička NOU brigada

Tuzla, 1980.

ODBOR ZA IZDAVANJE KNJIGE:

MIRJANA EREMIĆ BRENJO SEKA (predsjednik), VELIMIR ANTIĆ, ILIJA BANOVIC, ILIJA BOGDANOVlC, DIMITR1JE COLAKOVIC DIKICA, IJOVO ĐUKANOVlC |BORO ĐURKOVlC, BRANKO GAJIĆ, SVETOLIK GOSPIĆ BRKO, SAKIB HAJRIĆ, OSMAN HASANBAŠIĆ, MEHMEDALIJA HUKIĆ, PERO JOVlClĆ KURJAK, SABIRA KASUMOVlC AGIC, ACO LUKIĆ KURJACE, EMIN MEHMEDOVlC, CVIKO MlClC, KOVILJKA MITRINOVIĆ RADlSlC, MILE PAJKANOVIĆ, BOJO PANTIC, JEREMIJA PERIC JEŠO, |CEDO PETROVIć| CVIKO RADOVANOVIC, JOVAN RADOVANOVIC JOVAS, STOJAN RIKlC, DEVKA TATAREVlC, MARKO TEŠIĆ, ESAD TIHlC TICA, MEHMED TOCKlC, RADIVOJE VUJIC, BEGO ZAHIROVIC

REDAKCIJA:

Jeremija PERIC Ješo (predsjednik), Dimitrije COLAKOVIC, Boro ĐURKOVlC, Mirjana EREMlC BRENJO, Sakib HAJRIC, Pero JOVlClC, Aco LUKlC, Koviljka MITRINOVIĆ RADlSlC, Bojo PANTlC, Marko TESlC, Mehmed TOCKlC

RECENZENTI I REDAKTORI:

Dr Zdravko ANTONlC
Slavko MICANOVIC

GLAVNI UREDNIK:

Dr Zdravko ANTONlC

RIJEČ REDAKCIJE

ROĐENA JE u vrijeme snažnog zamaha oslobodilačke borbe naroda istočne Bosne, u jesen 1943. Na svom ratnom putu dugom 590 dana i noći, 17. majevička brigada je u mnogim bitkama protiv okupatora i njegovih slugu izvojevala značajne pobjede kojima je dala svoj doprinos ostvarivanju ideala i ciljeva NOR-a i socijalističke revolucije u našoj zemlji. Bio je to put koji nije mimoišao gotovo nijedno selo i zaselak istočne Bosne. Na njemu je bilo neuporedivo više sudara s neprijateljem, tegobnih marševa po snijegom zavijanim besputnim vrletima i svih drugih ratnih nedaća — od gladi do iznurenosti — nego što je bilo predaha i mirnih počinaka. Više od 900 boraca 17. majevičke brigade i 3. majevičkog partizanskog odreda, iz koga je brigada izrasla, nije se vratilo sa toga puta — ugradili su svoje živote u temelje naše slobode.

BILA JE BRIGADA NARODNA, bila je — kao i sve naše brigade i odredi — sam naoružani narod. Pekari i stolari, seljanke i seljaci, seoski nadničari, đaci i studenti, trgovački pomoćnici, učitelji i radnice, maturantkinje, domaćice i činovnice, mladi i stari, a pogotovo mladi, mnogo, i najviše, njih, mladića i djevojaka, iz sela i gradova, od Rače do Janje i Trnove, od Bijeljine do Foče i Sarajeva, i još dalje, od Srema do Krajine, Crne Gore, Dalmacije i Kosova, sinovi i kćeri naroda, sam narod, koga su pozvali na oružje Partija i drug Tito i koji su ga organizovali i vodili u susret konačnoj i potpunoj pobjedi, narod organizovan u čete i bataljone — to je bila i 17. majevička kao što su to bile i sve druge naše brigade i odredi. Bila je, zbog svega toga, i brigada ravnopravnosti žena i muškaraca, drugarica i drugova, saboraca i boraca za iste društvene ciljeve. U 17. majevičkoj borile su se 104 drugarice — bile su borci i organizatori sanitetske službe, mitraljesci i kuriri, šifranti i skojevski rukovodioci i politički komesari. Pedeset i sedam od njih položilo je svoje živote za ostvarenje ciljeva revolucije, za ostvarenje sopstvenih revolucionarnih ideala.

TEMELJILA SE, kao i sve naše brigade, kao cijela Narodno oslobodilačka vojska Jugoslavije, na bratstvu, zajedništvu i nacionalnoj ravnopravnosti i svoju borbenu snagu je ulagala u stalno jačanje i širenje te velike tekovine izvojevane pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i druga Tita. Borci i starješine

brigade, njene čete i bataljoni, brigada kao cjelina bili su graditelji i zaštitnici bratstva. Srbi, Hrvati, Muslimani, Crnogorci, Albanci, Jevreji, Talijani i pripadnici drugih nacionalnosti, borci iz Semberije i s Majevice, podjednako kao i borci iz Posavine, Srema, Bosanske krajine i iz drugih naših krajeva — svi su oni u 17. majevičkoj bili velika i jedinstvena porodica ravnopravnih i sjedinjenih, svjesnih toga da je njihova snaga u borbi za ostvarivanje oslobodilačkih i revolucionarnih težnji radničke klase, naroda i narodnosti naše zemlje upravo u toj ravnopravnosti i sjedinjenosti.

NADAHNJIVALI SU JE revolucionarni ciljevi za koje se borila kao borbena jedinica Titove oslobodilačke i revolucionarne armije i koje je nosila kao znamenje na svojoj brigadnoj zastavi. Kao sastavnom dijelu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije trajan joj je zadatak bio stvaranje i jačanje narodne vlasti kao neposredne vlasti naroda i radničke klase. Bila je, tako, jedan od mnogobrojnih oružanih odreda socijalističke revolucije u Jugoslaviji i zbog toga, samo zbog toga, njeni borci su mogli nadvladavati sve nedaće s kojima su se sretali i pobjeđivati raznovrsne i okrutne neprijatelje. Komunistička partija Jugoslavije bila je nosilac i rukovodeća snaga cjelokupne borbene, političke i moralne izgradnje brigade, kao što je ***bila nosilac i*** *rukovodeća snaga izgradnje svih naših brigada, cijele* ***naše*** *oslobodilačke i revolucionarne armije. I u* ***17.*** *majevičkoj,* ***kao i*** *u svim našim brigadama i odredima, komunisti — članovi KPJ i SKOJ-a — bili su najpožrtvovaniji borci. Oni su primjerom prednjačili i u jurišima na neprijatelja i u izgrađivanju* ***novih*** *humanih odnosa među pripadnicima brigade i između brigade* ***i*** *naroda na terenima na kojima se* ***17.*** *majevička borila i kretala. Partijska* ***i*** *skojevska organizacija brigade* ***bile*** *su* ***snaga*** *koja je neumorno i neprekidno bdjela nad tim da* ***17. majevička*** *sve svoje revolucionarne i oslobodilačke zadatke i obaveze dosljedno izvršava. Rukovodeća uloga KPJ i činjenica da je oružanim snagama naše revolucije, Narodnooslobodilačkom vojskom Jugoslavije, komandovao vrhovni komandant maršal Tito — bili su i za* ***17.*** *majevičku, kao i za sve brigade NOVJ, neiscrpan izvor snage i borbenog stvaralaštva, pouzdano vrelo revolucionarne usmjerenosti, osnova svih* ***borbenih uspjeha i*** *pobjeda.*

POČELA JE ŽIVJETI i zvanično dejstvovati kao brigada od svečane smotre njenih 700 boraca u Siminom Hanu, 16. oktobra 1943. No, korijeni joj sežu dalje u prošlost: izrasla je iz 3. majevičkog partizanskog odreda koji je, pod komandom nezaboravnog junaka Veljka Lukića Kurjaka, stizao s kraja na kraj Semberije i Majevice, vodeći mnogobrojne uspješne bitke protiv okupatora, ustaša i četnika i sretajući svuda dokle je dopro duboku ljubav naroda. Svojom partizanskom smionošću ***odred je*** *utirao put brigadi. Šireći područje svojih dejstava na cio teren*

istočne Bosne brigada je nastavljala borbenu tradiciju odreda. Uporedo s tim, 17. majevička je imala pred sobom primjer i iskustvo svojih slavnih istorijskih prethodnika — 6. istočnobosanslce proleterske, 15. majevičke, svih brigada NOVJ i svih partizanskih odreda formiranih prije njenog formiranja. Zato nova brigada kada je obrazovana nije morala počinjati od početka: ona je već imala bogatu riznicu ratnog iskustva koju je dalje obogaćivala u skladu sa svojim novim, brigadnim, mogućnostima.

MEĐU SVIM POBJEDAMA koje je izvojevala, jedna je posebno prirasla za srce svim borcima i rukovodiocima 17. majevičke : u proljeće, 1944. brigada je spasila više od 250 ranjenih i bolesnih boraca iz bolnice III korpusa NOVJ u Trnovi, Bjeloševcu, Kacevcu i drugim selima. Dvije su okolnosti učinile tu pobjedu dragocjenom u borbenoj istoriji brigade. Prvo — izbavljen je ispod neprijateljeve kame velik broj ranjenih i iznemoglih drugova i drugarica. Drugo — tom pobjedom je 17. majevička zaslužila najveće i najdraže priznanje: pohvalu vrhovnog komandanta, maršala Jugoslavije druga Tita.

• •

Ala stranicama koje slijede štampani su tekstovi, uglavnom sjećanja boraca, koja predstavljaju prilog istoriji 17. majevičke. Razumije se da ti tekstovi ne obuhvataju cjelovitu borbenu biografiju brigade. Još je mnogo borbenih pojedinosti sa ratnog puta 17. majevičke koje očekuju da budu zapisane, i tako, sačuvane od zaborava. A posebno je, i nadalje, ostao velik naš dug prema drugovima i drugaricama koji su poginuli kao borci i rukovodioci brigade — o njihovom heroizmu, njihovoj revolucionarnoj svijesti i njihovim podvizima dužni smo da i pisanom riječi ostavimo svoja svjedočenja. Samo mali dio tog duga odužili smo ovom knjigom. Na žalost, neke planirane tekstove redakcija nije dobila, pa su tako izostali prilozi o ličnostima i događajima kojima je svakako bilo mjesta u ovoj knjizi.

Poseban napor je uložen u to da se dođe do što potpunijeg spiska poginulih boraca brigade i 3. majevičkog odreda koji je prerastao u brigadu. Spisak koji se objavljuje plod je višegodišnjeg rada. Velik doprinos u tom radu dali su đaci bijeljinske gimnazije članovi gimnazijske istorijske sekcije predvođeni svojim profesorom, bivšim borcem brigade i članom odbora za izdavanje ove knjige pokojnim Čedomirom Petrovićem. Uspješnom obavljanju tog posla dao je zapažen prilog svojim angažovanjem i član Odbora za pripremu knjige pokojni Jovo

Đukanović. Međutim, uprkos svim nastojanjima da štampani spisak obuhvati sve poginule borce brigade, sigurno će se ispostaviti da on još nije potpun, a realno je pretpostaviti i to da će i u objavljenim podacima biti nepotpunosti i nepreciznosti. Molimo zato sve borce brigade i članove porodica poginulih drugova i drugarica da preko sekcija 17. majevičke u svojim mjestima dopune ove podatke, kako bi se, na način koji bude najpogodniji, spisak poginulih drugarica i drugova učinio u najvećoj mogućnoj mjeri cjelovitim. To je naša trajna i zajednička obaveza prema poginulim drugovima.

Cvijetin MIJATOVIĆ Majo

Sedamnaesta majevička brigada i vrijeme njenog rađanja

Pisati o onom burnom i velikom vremenu revolucionarne borbe u istočnoj Bosni kada je rođena 17. majevička narodnooslobodilačka udarna brigada i podsjećati, makar i prigodnim napisom, na borbeni put te naše jedinice zadatak je koliko složen toliko i odgovoran, a njegovom izvršenju čovjek ni danas ne može pristupati bez razumljivog uzbuđenja. Nemoguće je ni u tekstu koji bi bio i mnogo obimniji od ovog obuhvatiti svu veličinu pregalaštva i patnji naroda našeg kraja u oslobodilačkom ratu i cjelovitije izraziti ulogu i neprolazne zasluge njegovih partizanskih jedinica, među kojima dostojno mjesto ima i 17. brigada. Otuda je ovih nekoliko stranica koje slijede samo skroman prilog izvršavanju one velike i trajne obaveze koju imamo svi mi preživjeli borci narodnooslobodilačkog rata — da i pisanom riječi upoznajemo mlade generacije s veličanstvenim djelom koje su naša radnička klasa i naš narod ostvarili u revolucionarnoj borbi pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i druga Tita.

Sedamnaesta majevička narodnooslobodilačka udarna brigada formirana je u vrijeme snažnog uspona narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni. Brigada je bila jedan od realnih izraza i rezultata tog oslobodilačkog i revolucionarnog zamaha na prostoru između Drine i Bosne, ali je i sama bila činilac koji je doprinio da se taj zamah ne samo održi već da se širi i narasta sve do pobjedonosnog kraja našeg oslobodilačkog rata. U to vrijeme rođeno je još nekoliko naših brigada: 16. muslimanska, 18. hrvatska i 19. birčanska. Zato kad govorimo o 17. brigadi kao o vojnoj jedinici, ističući da je imala osoben ratni put na kojem se potvrđivala u mnogobrojnim borbama i iskušenjima, s pravom naglašavamo i to da je ona izrasla na onom istom talasu riješenosti naroda istočne Bosne da pojača i proširi svoj borbeni oslobodilački napor, na kojem je izraslo još nekoliko naših brigada, u vrijeme neposredno pred jedan od odlučujućih događaja u toku našeg rata — pred Drugo zasjedanje AVNOJ-a.

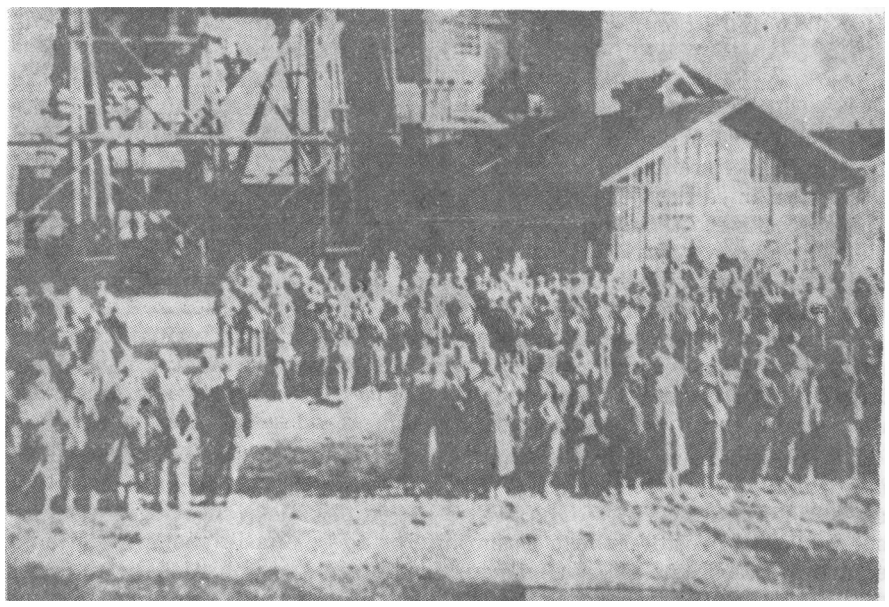
Jesen i zima 1942. godine razdoblje su u kojem ponovno dolazi do sve izrazitijeg narastanja narodnooslobodilačke borbe u istočnoj Bosni. To narastanje se kontinuirano prenosi u 1943. godinu i u njoj se izražava u

velikim vojnim uspjesima i političkim pobjedama narodnooslobodilačkog pokreta. Najvidljiviji izrazi tog revolucionarnog zamaha bili su oslobođenje Tuzle, 2. oktobra 1943. godine, i činjenica da je iz tog rudarskog grada i njegove okoline samo za mjesec dana, u oktobru, stupilo u jedinice NOVJ oko 5000 novih boraca.

Ti uspjesi, razumije se, nikako nisu došli ni odjednom ni spontano. Oni su pripremani cijelim prethodnim razvitkom i borbama, a naročito riješenošću vodećih snaga oslobodilačke borbe u tom kraju da se u potpunosti prevladaju uzroci krize, koja je bila zahvatila ustanak u istočnoj Bosni u proljeće 1942. godine. Zahvaljujući toj riješenosti, i praksi koja je iz nje proizašla, kriza je bila prebrođena već krajem 1942. godine. Ono što je suštinski omogućilo izlaz iz nje jest odlučno nastavljanje politike Partije koja je u ovom kraju doživjela pravi trijumf 1941. godine, politike i prakse oslobodilačke borbe u kojoj će učestvovati najšire narodne mase na platformi bratstva, jedinstva i nacionalne ravnopravnosti i s jasnom perspektivom takvog socijalnog preobražaja koji će onemogućiti povratak na stare društvene odnose. Tome je doprinijela i pravilna procjena Partije da u tom trenutku najbolji uslovi za razmah ustanka u istočnoj Bosni postoje na Majevici i Semberiji. Ono što se u tadašnjem partijsko-političkom rječniku nazivalo »orijentacijom na Majevicu i Semberiju« — na osnovi stavova zauzetih na partijskom Savjetovanju u Sekovićima, 3. avgusta 1942. godine — dalo je veoma plodne rezultate i pokazalo se presudnim za uspješan razvoj oslobodilačke borbe u cijelom ovom kraju.

Pomenuto savjetovanje je, u stvari, rezimirajući iskustva koja je Partija stekla u organizovanju ustanka i u rukovođenju njime i temeljito analizirajući uzroke oseke ustanka u proljeće 1942. godine, dalo odgovore na najhitnija pitanja koja je stavljala na dnevni red tadašnja faza razvoja oslobodilačke borbe u istočnoj Bosni. Definišući veoma širok program mjera i akcija koje valja odmah preduzeti, Savjetovanje je ukazalo na obavezu da se ulože napori za poboljšanje veza sa Centralnim komitetom KPJ i Vrhovnim štabom, da se neposredno i cjelovito sagleda stanje na Ozrenu i Trebavi radi oživljavanja oslobodilačke borbe na tom području, da se uspostavi veza sa NOP-om i partizanskim snagama u Vojvodini, posebno u Sremu, i ispitaju mogućnosti borbenog sadejstva i svih vidova saradnje sa njima. Obavezani su komunisti i cijela partijska organizacija istočne Bosne da pojačaju politički rad u masama, da šire postojeća i stvaraju nova uporišta oslobodilačkog pokreta formiranjem organizacija Narodnooslobodilačkog fronta, omladinskih organizacija i narodnooslobodilačkih odbora, da podstiču što šire učešće žena u oslobodilačkoj borbi. Savjetovanje je, takođe, usmjerilo Partiju na veći rad u muslimanskim masama u kojima je jačala pozitivna diferencijacija i ispoljavao se porast uticaja NOP-a. Posebno je naglašen zadatak organizacija KPJ da jačaju svoje redove odlučnijim i slobodnijim primanjem u članstvo Partije aktivista oslobodilačkog pokreta. Jednom riječju, obaveza je bila da se prevladaju uskost i stagnacija gdje god su postojale, da se sve snage Partije usmjere na djelovanje u narodu, a u tom sklopu, i na odvajanje zavedenih srpskih seljaka od uticaja nosilaca i sprovodnika kvislinške i kontrarevolucionarne četničke politike.

Sve te zadatke je partijska organizacija istočne Bosne uspješno ostvarila, prije svega prenošenjem težišta svog angažovanja na rad u narodu,

Stalin Han, šesnaesti oJktobar 1943. god. — formiranje 17. majevičke brigade

u masama, i na oslobođenoj i na neoslobođenoj teritoriji, stvarajući tako uslove za uspon ustanka koji je uslijedio već krajem 1942. godine. Snažnom oživljavanju oslobodilačke borbe veliki doprinos je dala i 6. istočnobosanska proleterska brigada, koja je i u danima najvećih teškoća s kojima se ustanak suočavao bila nosilac borbenog raspoloženja naroda ovog kraja, izraz njegove uvjerenosti u konačnu pobjedu i riješenosti da se za tu pobjedu bori.

Nekoliko značajnih događaja i mjera s kraja 1942. i početka 1943. godine svjedočilo je da je došlo do preokreta na prostoru između Drine i Bosne.

Početkom novembra 1942. godine, prešavši Savu, u istočnu Bosnu su došli iz Srema dva bataljona 6. istočnobosanske brigade i Sremski partizanski odred. Dio 6. brigade je, naime, 5. oktobra prešao u Srem i tamo boravio mjesec dana. U tom razdoblju je, uspješnim zajedničkim napadima na neprijateljeva uporišta u Vrbanji i Kuzminu i u borbi protiv njemačkih snaga kod Jamene, ostvarena neposredna borbena saradnja istočnobosanskih i sremskih partizana. Prihvatajući predlog Glavnog štaba NOV i POJ Bosne i Hercegovine da sa 6. brigadom pređe u istočnu Bosnu i glavnina Sremskog partizanskog odreda, Okružni komitet KPJ za Srem je odlučio da jedan bataljon ovog odreda (oko 260 boraca) uđe u sastav 6. brigade, a da dva bataljona odreda (sa oko 440 boraca) pređu u istočnu Bosnu kao samostalna taktičko-operativna partizanska jedinica. Iz tog odreda su se, ubrzo, razvile proslavljene vojvođanske brigade NOV. Neposredna veza istočnobosanskih i vojvođanskih partizanskih jedinica imala je, slobodno se može reći, strategijski značaj za dalji razvoj oslobodilačke borbe naroda s obje strane Save. Ona je, zajedno s drugim mjerama preduzetim na liniji realizovanja zaključaka Sekovičkog savjetovanja, pred-

stavljala vojnu i političku prekretnicu u razvoju ustanka u istočnoj Bosni. Zajedničko nastupanje 6. brigade i Sremskog odreda — snage od 1300 dobro naoružanih i, nadasve, u revoluciji prekaljenih boraca, nagovijestilo je da u istočnoj Bosni neizbježno dolazi vrijeme sloma okupatora i njegovih slugu. Potvrdilo se to već krajem 1942. godine u poznatoj bici istočnobosanskih i sremskih partizana protiv četnika na Maleševcima. U njoj su naše jedinice nanijele četnicima tako temeljan poraz da se oni u tom dijelu istočne Bosne nisu od njega nikada oporavili. Uslijedile su zatim mnoge druge zajedničke borbe i pobjede vojvođanskih i istočnobosanskih partizana, u kojima su borci Vojvodine ispisali na tlu istočne Bosne blistave stranice junaštva i požrtvovanja.

Preduzete su ofanzivne akcije naših jedinica većeg zamaha, napadi na mnoge neprijateljeve garnizone, čišćenje Birča i Romanije od četnika. Obnovljeni su Majevički i Romanijski partizanski odred i formirano više novih partizanskih odreda širom istočne Bosne.

Ubrzo je obrazovana i druga po redu istočnobosanska brigada — Petnaesta majevička. Početkom aprila 1943. godine 6. i 15. brigada su ušle u sastav glavnine NOVJ — Operativne grupe divizija Vrhovnog štaba. Time, međutim, prostor istočne Bosne nije ostao bez naših snaga. Na njemu je, zajedno sa sremskim partizanskim jedinicama, sve uspješnije dejstvovalo nekoliko novoformiranih partizanskih odreda, među kojima i 3. majevički partizanski odred, jezgro buduće 17. brigade.

Kao rezultat već snažno razvijene aktivnosti partijskih organizacija na jačanju narodnooslobodilačkog pokreta i kao izraz potreba za još efikasnije usmjeravanje tog rada, u proljeće 1943. godine obrazovan je Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu. Bila je to izuzetno značajna mjera za objedinjavanje napora partijske organizacije na stvaranju uslova za dalji razmah ustanka.

U vrijeme kada se ustanak u istočnoj Bosni suočavao s najvećim teškoćama, u vrijeme neviđenih zločina okupatora i njegovih slugu, ustaša i četnika, baš u savladavanju tih izuzetnih teškoća, da bi se raščistio prostor za nov zamah ustanka, Partija u istočnoj Bosni je potvrdila svoju vitalnost, svoju trajnu i duboku povezanost s narodom, svoju revolucionarnu dosljednost. Razdoblje tih teškoća, zahvaljujući naporima Partije i angažovanju svih pristalica i simpatizera NOP-a, pretvoreno je u period diferencijacije između ogromnog dijela naroda, privrženog ciljevima i interesima narodnooslobodilačke borbe, na jednoj strani, i okupatora i njegovih izmećara, ujedinjenih u nastojanju da po svaku cijenu slome oslobodilačku borbu, na drugoj strani. Ogromna većina Srba, Muslimana i Hrvata istočne Bosne, pripadnika svih naroda i narodnosti ovog kraja, na djelu se uvjerila u kvislinšku, izdajničku politiku četnika, u zločinačku suštinu ustaške tvorevine NDH. Uvjerili su se, u stvari, u to da svoje istorijske interese i težnje mogu ostvariti jedino u zajedničkoj borbi protiv okupatora i njegovih slugu, a to znači na platformi Komunističke partije Jugoslavije, pod Titovom zastavom. Ta svijest je rasla i sazrijevala, da bi u 1943. godini kulminirala u dotad neviđenom narastanju jedinica NOVJ i u opštem poletu narodnooslobodilačkog pokreta.

Od posebnog značaja za usmjeravanje i razvoj oslobodilaČKe borbe u istočnoj Bosni u ljeto i jesen 1943. godine bio je boravak Glavne operativne grupe NOVJ, Vrhovnog štaba i, posebno, druga Tita u ovom kraju

nakon legendarne bitke na Sutjesci i proboja naših jedinica u istočnu Bosnu. Od sredine juna do početka avgusta drug Tito je, boraveći na području Olova i Kladnja, donio više odluka koje su suštinski obezbijedile i usmjerile dalji razmah oslobodilačke borbe u istočnoj Bosni. Tu je vrhovni komandant odlučio da se formira XVII divizija, prva istočnobosanska divizija NOVJ, a zatim da se obrazuje I (odnosno III) korpus NOVJ, sa zadatkom da djeluje na tom prostoru koji je u planovima Vrhovnog štaba imao veliki značaj. Drug Tito je, u to vrijeme, u razgovoru s grupom rukovodilaca ustanka u istočnoj Bosni, tu činjenicu izrazio ovom ocjenom: »Dobro je što smo sačuvali Majevicu, ona je kao most koji vezuje Bosnu, Srbiju i Srem«.

Narod istočne Bosne je ne samo svesrdno prihvatio borce iz Glavne operativne grupe, već i učinio sve što je u tim prilikama mogao učiniti da se velik broj ranjenika, koji su prebačeni u istočnu Bosnu nakon proboja na Sutjesci, što uspješnije liječi. Briga o tim ranjenim drugovima i drugaricama postala je briga cijele partijske organizacije istočne Bosne, naroda ovog kraja, svih partizanskih jedinica, među njima i 17. majevičke brigade.

U jesen 1943. godine, u vrijeme kada je obrazovana 17. majevička brigada, bila je oslobođena gotovo cijela istočna Bosna. U Tuzli, Vlasenici, Srebrenici, Rogatici, Bijeljini, Modriči, Gradačcu, Bosanskom Šamcu, Varešu, Sokocu, u gotovo svim sreskim centrima ovoga kraja narod je živio slobodno, izgrađivao svoju narodnu vlast i ubrzano organizovao snage za što izdašniju pomoć svojoj vojsci koja je izvojevala i branila njegovu slobodu. •

U to vrijeme, partijske organizacije na terenu, ne računajući one u jedinicama NOVJ, imale su 1135 članova (od toga 139 žena) i 320 kandidata (od toga 49 žena). U istočnoj Bosni je tada djelovalo 145 partijskih ćelija, 18 opštinskih, pet sreskih i pet okružnih partijskih komiteta. Naročito je bila razvijena partijska organizacija u Semberiji i na Majevici. Imala je 611 članova.

U vrijeme prodora Glavne operativne grupe NOVJ u istočnu Bosnu, naše jedinice su na tom području preuzele sveopštu inicijativu i ofanzivu u borbenim dejstvima. Bilo je to vrijeme neposredno uoči velikih, presudnih događaja na jugoslovenskom ratištu i u izgrađivanju nove, socijalističke države: predstojalo je brzo ispadanje Italije iz fašističkog stroja, a pripremali su se Drugo zasjedanje AVNOJ-a i Prvo zasjedanje ZAVNO-BiH-a. Na teren istočne Bosne, za vrijeme boravka Vrhovnog štaba na tom području, zapadni saveznici su bacili iz aviona prve pošiljke eksploziva, municije i sanitetskog materijala za potrebe NOVJ. Bila je to potvrda istorijske činjenice da istina o tome ko se u Jugoslaviji bori protiv fašističkih okupatora — istina plaćena neviđenim žrtvama i lišavanjima — nalazi u svijetu put do antifašistički opredijeljenih ljudi. U antihitlerovskoj koaliciji morala je biti uočena i priznata dugo skrivana istina o tome kakav je dragocjen saveznik bila Narodnooslobodilačka vojska u Jugoslaviji, koja je za cijelo vrijeme rata vezivala za sebe više od trideset hitlerovskih, talijanskih, bugarskih, mađarskih i kvislinških divizija.

Druga — kasnije 17. — majevička NOU brigada formirana je, 10. oktobra 1943. godine, od 3. majevičkog NOP odreda. Šest dana kasnije u stroju brigade, u Siminom Hanu, nedaleko od Tuzle, bilo je oko 700 već pre-

kaljenih boraca, među kojima 150 članova KPJ i 300 članova SKOJ-a. Borački i komandni kadar najviše su sačinjavali Semberci i Majevičani, ali je među njima bilo i Krajišnika, Vojvođana, Dalmatinaca, Posavaca, Romanijaca, Srbijanaca i Crnogoraca koji su na Majevicu stigli sa bolnicom Vrhovnog štaba NOV i POJ. U brigadi je bilo i novih boraca, radnika iz Tuzle i okoline, a u njenom sastavu se borio i izvjestan broj Italijana i Austrijanaca antifašista. Nakon oslobođenja istočnog dijela naše zemlje, 17. majevička je popunjena većim brojem boraca iz Srbije i sa Kosova.

Iako se brojno stanje brigade mijenjalo povećavajući se naročito u vrijeme završnih operacija Narodnooslobodilačke vojske, ipak je njen socijalno-profesionalni sastav, u osnovi, bio isti za cijelo vrijeme rata. U vrijeme njenog formiranja u brigadi je najviše bilo seljaka (57%), zatim radnika (28%) i đaka (15%). Po nacionalnom sastavu, najviše je bilo boraca Srba, zatim Muslimana i Hrvata, a bilo je i pripadnika drugih naših naroda i narodnosti. I borci i starješine bili su uglavnom mlađi ljudi (od 16 do 20 godina), pa su i u tom pogledu 17. majevičku u punoj mjeri krasile one iste vrline koje su krasile i ostale brigade NOVJ.

Sedamnaesta majevička brigada je bila kadrovska vojna jedinica. U maju 1944. godine, na primjer, od oko 750 boraca, koliko ih je tada imala brigada, bilo je 225 članova KPJ, 13 kandidata za članove KPJ i 212 članova SKOJ-a. Za cijelo vrijeme rata više od polovine boraca brigade bili su članovi KPJ i članovi SKOJ-a.

Zahvaljujući tome, i 17. majevička brigada je bila ne samo vojna jedinica već, u pravom smislu riječi, i pokretni odred revolucije i živi propagator njenih ideja, mobilizator novih boraca za ciljeve oslobodilačkog rata, stalna politička škola i nosilac bratstva, jedinstva i nacionalne ravnopravnosti svuda gdje je boravila i gdje se borila. Na svim terenima po kojima se kretala brigada ona je afirmisala autoritet novih organa narodne vlasti, a tamo gdje ih nije bilo podsticala je i inicirala njihovo stvaranje. Zato su iza nje ostajale duboko zaorane brazde koje su se izražavale u politizaciji masa i u njihovom odlučnijem angažovanju na ostvarivanju ciljeva NOP-a. - -|

Brigada je bila i velika škola kulturnog djelovanja i prosvjetnog obrazovanja i svojih boraca i naroda u selima i gradovima u koje su je dovodili ratni putevi i borbeni zadaci. I najmanji predasi iskorišćavani su za opismenjavanje nepismenih, za kulturne priredbe na kojima su borci bili glumci, recitatori, pjevači, akteri kulturnog rada. Glad boraca za znanjem o svijetu, o svojoj zemlji, o svojoj borbi ponajprije, podstakla je organizovanje raznovrsnih tečajeva koji su obuhvatali problematiku od marksističke teorije do zdravstvenog prosvjećivanja. Za mnoge je to bila i prva prilika da se sretnu s naučnim objašnjenjima svijeta i života.

Sav taj rad je za vrijeme imalo dužih zastanaka izvođen zajedno sa organizacijama NOP-a na terenu, prvenstveno s omladinom, a njegovom širenju snažan podsticaj je davala i štampa oslobodilačkog pokreta, koja se upravo u vrijeme formiranja brigade izrazitije počela rasprostirati u istočnoj Bosni. Prvog avgusta 1943. godine izašao je prvi broj »Oslobođenja«, organa NOF-a Bosne i Hercegovine, početkom oktobra u Bijeljini je štampan prvi broj »Vijesti«, 7. novembra se na ulicama Tuzle pojavio prvi broj »Fronta slobode«, glasila NOF-a istočne Bosne. Nimalo slučajno,

razumije se, i **17.** brigada pokreće svoj brigadni **list,** u kojem **borci i star**ješine pišu o sebi, svojim zadacima.

Borci brigade i narod krajeva u kojima je ona boravila **ujedinjavali** su svoje napore i za svoj kulturni preobražaj i to je bio sastavni **dio onog** velikog, istorijskog procesa širenja i narastanja kulturnih potreba našeg svijeta u oslobodilačkom ratu, procesa na čijim temeljima je i građen sve širi i uspješniji prodor kulture i prosvjete u istočnoj Bosni u cijelo poslijeratno vrijeme. U burnom ratnom vremenu 17. brigada, kao i sve **druge** jedinice Narodnooslobodilačke vojske i cio narodnooslobodilački pokret, bila je nosilac borbe ne samo protiv neprijatelja, okupatora i **njegovih** slugu, već i protiv svih vidova nazadnih shvatanja, zaostalosti, predrasuda, djelujući kao činilac one prakse po kojoj je naša oružana revolucija bila i društveni i kulturni preobražaj najširih dometa i značenja. **Tu** praksu je drug Kardelj rezimirao ovim riječima: »Naša revolucija **je uvek** bila, u stvari, i kulturna revolucija i stvarno narodna revolucija. Ona je bila revolucija masa«.

U tzv. 6. i 7. neprijateljevoj ofanzivi, 17. majevička brigada je, zajedno s narodom istočne Bosne i drugim našim jedinicama, vodeći teške borbe, doživjela velika iskušenja. U zimu 1943. godine, u borbama na Romanovcu i u mnogim drugim okršajima, ona je imala velike gubitke: poginulo je više od stotinu njenih boraca, a iz stroja je bio izbačen gotovo cio komandni kadar. No, i tada su brigu o popuni brigade — kao i o popuni 15. majevičke, koja je, takođe, u tim borbama imala velike gubitke — preuzeli na sebe, u prvom redu, partijska i skojevska organizacija i narod Semberije i Majevice. Za kratko vrijeme svog boravka na Majevici 17. brigada je narasla od 300 na 800 boraca, reorganizovana je i kadrovski ojačana, tako da je u nove borbe ušla sposobna da do kraja izvrši svoje obaveze.

U tzv. 7. ofanzivi, koja je trajala cijelih šest mjeseci i bila izuzetno teška za narod istočne Bosne, 17. brigada je, sama ili s drugim našim, vojvođanskim i istočnobosanskim jedinicama, vodila teške i dugotrajne odbrambene borbe protiv nadmoćnih združenih neprijateljevih snaga — — po zlu poznate 13. SS »Handžar divizije«, ustaša, četnika i zelenog kadra. U tom razdoblju, aprila 1944. godine, ona je ispisala nezaboravnu stranicu svoje borbene istorije: prodrla je u Semberiju — koja je tada bila izložena najsurovijem teroru i masovnim zločinima okupatora i njegovih slugu — i ispod esesovačkog, ustaškog i četničkog noža spasila 250 ranjenika iz partizanske bolnice nedaleko od Trnove. Vrhovni komandant maršal Tito pohvalio je borce i starješine brigade za taj podvig.

Logično se postavlja pitanje: zašto su u to vrijeme, u proljeće i **ljeto** 1944. godine, kada su trpjeli sve veće udarce na frontovima širom svijeta, fašistički okupatori odvojili tako velike vlastite snage i snage svojih satelita za nasrtaj na istočnu Bosnu i zašto su pošto-poto, i najkrvavijim zločinima, nastojali da osiguraju svoje vojno prisustvo na tom području. Odgovor je samo jedan: istočna Bosna je bila od strategijskog **značaja kao** odskočna daska za prodor naših snaga u Srbiju, pa je okupator, da bi onemogućio taj prodor, preduzeo sve da uguši oslobodilačku borbu u tom **kra**ju. Narod i partizanske jedinice u istočnoj Bosni su u tom razdoblju doživjeli teška iskušenja i podnijeli mnogobrojne žrtve, ali su svojom herojskom borbom neprijatelju nanijeli tako velike gubitke da su njegovi pia-

Narod ,je brinuo o svojim ranjenim borcima

novi bili u potpunosti osujećeni. Tome je nesumnjiv borbeni prilog dala i 17. brigada.

Nakon slamanja sedme neprijateljeve ofanzive, za 17. majevičku brigadu uslijedilo je izvršavanje novih zadataka: teške borbe protiv jakih njemačkih snaga kod Zvornika, odbrana tuzlanskog industrijskog basena od napada četničke grupacije Draže Mihailovića, učešće u sarajevskoj operaciji i u oslobađanju glavnog grada Bosne i Hercegovine. U svim tim borbama, kao i poslijeratnim akcijama za uništavanje preostalih neprijateljskih bandi, brigada je bila na visini svojih odgovornosti. Na svom borbenom putu, ona je, iako jedna od mlađih jedinica NOVJ u istočnoj Bosni, imala oko 700 poginulih boraca, a u njoj se borilo i sedam narodnih heroja Jugoslavije.

Prvi komandant 17. majevičke brigade Veljko Lukić Kurjak izrastao je u legendu narodnog ustanka u istočnoj Bosni zahvaljujući izuzetnoj ličnoj hrabrosti i dosljednosti u ostvarivanju ciljeva revolucije. Svima koji su ga znali ostao je u sjećanju ne samo kao talentovan i preduzimljiv komandant, u koga je brigada uvijek imala povjerenje i čiji je starješinski autoritet duboko poštovala, već i kao disciplinovan i odgovoran član Partije. Veljko Lukić je bio jedan od onih, koliko nezaboravnih toliko i karakterističnih, likova našeg oslobodilačkog rata koji je za kratko vrijeme, u dramatici same svenarodne borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje, od »običnog« seljaka izrastao u istaknutog aktera tog istorijskog procesa, potvrđujući svojim djelom i svojim uzrastanjem širinu i zamah revolucionarnog preobražaja koji je, pod vodstvom KPJ i druga Tita, izveden u Jugoslaviji od 1941. do 1945. godine.

Tom preobražaju je značajan doprinos dala i brigada koju je narod nazvao Kurjakovom.

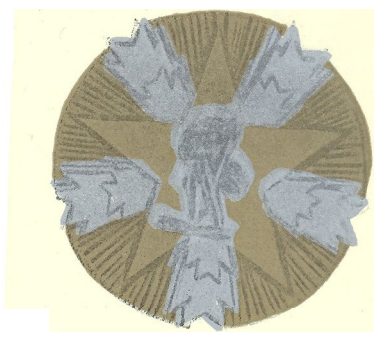
ORDENI
KOJIMA JE ODLIKOVANA
17. MAJEVIČKA NOU BRIGADA

ORDEN NARODNOG
OSLOBOĐENJA

ORDEN BRATSTVA I
JEDINSTVA SA ZLATNIM
VIJENCEM

ORDEN ZASLUGE ZA NAROD
SA ZLATNOM ZVIJEZDOM

BORBENI
PUT
BRIGADE

Jeremija PERIG Ješo

Borbeni put 17. majevičke NOU brigade

PRIPREME ZA FORMIRANJE BRIGADE

Druga (kasnije 17) majevička narodnooslobodilačka udarna brigada formirana je od 3. majevičkog partizanskog odreda. Taj odred je narod po njegovom komandantu, već do tada proslavljenom junaku Majevice i Semberije Veljku Lukiću Kurjaku, najčešće nazivao »Kurjakov odred«. Formiran je od tzv. terenskih četa nakon odlaska sa Majevice 2. majevičkog NOP odreda, od koga je u martu mjesecu 1943. godine, formirana Prva, kasnije 15. majevička NOU brigada. Ovaj odred je, prvo pod komandom Đorđe Đojića, a zatim Veljka Lukića Kurjaka naglo počeo da raste.

Kada je za komandanta došao Veljko Lukić u odredu je bilo 250 boraca, ali su u njega neprestano dolazili novi dobrovoljci iz semberskih, majevičkih i posavskih sela, iz Bijeljine i Brčkog, a i bivši četnici koji su — uvidjevši kuda ih vodi izdajničko četničko rukovodstvo — prelazili u partizane sa željom da se bore protiv okupatora i njegovih slugu, ustaša i četnika. U odredu se nalazio i izvjestan broj boraca iz Srema i drugih krajeva naše zemlje.

Paralelno sa brojnim jačanjem Majevičkog NOP odreda, radilo se intenzivno i na organizacionom učvršćenju i proširenju partijskih i skojevskih organizacija, na stvaranju novih i jačanju postojećih narodnooslobodilačkih odbora, kao i na političkom uzdizanju naroda, koga je, naročito na nekim dijelovima Majevice, trebalo probuditi iz učmalosti i pokrenuti na aktivan politički život. Povezivanje istočnobosanskih i vojvođanskih partizana, vojničke pobjede nad četnicima, od kojih je ona na Malješevcima bila najznačajnija, stvorile su povoljne uslove za takav rad, u prvom redu na selu, a zatim u gradovima koji su se vezivali za Majevicu.

Zbog toga se i može reći da se odlazak 2. majevičkog NOP odreda, odnosno 15. majevičke NOU brigade sa svojih 650 boraca u sastav Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, nije bitnije osjetio. Narodnooslobodilački pokret se zahvaljujući aktivnosti brojnih subjekata nalazio u uzlaznoj liniji, a jedinice Narodnooslobodilačke vojske koje su bile na Majevici i u Semberiji ubrzo su postale strah i trepet za nepri-

l'ateljske posade u Ugljeviku, Gornjoj Tuzli, Brezovom Polju, Bosanskoj Rači, Branjevu, pa i u samoj Bijeljini.

Četnici okupljeni oko vojvode Radivoja Kerovića, Jeremije Lazića Zeke, kapetana Steve Damjanovića Leke i drugih četničkih komandanata, izbjegavali su borbu sa jedinicama NOV, ali su zato presretali i iz zasjede napadali partizanske kurire i partijske radnike, terorisali saradnike narodnooslobodilačkog pokreta, i to osobito u onim selima u kojima je organizacija KPJ bila slabija. Zbog takvog njihovog ponašanja bilo je sve više četnika — seljaka, koji se nisu htjeli boriti protiv partizana, već su se predavali i stupali u odred, ili su jednostavno, ostajali kod svojih kuća.

Jedan od takvih bio je i Gligor Radovanović Gico, rodom iz sela Ugljevika, koji je napustio četnike i priključio se odredu sa gotovo cijelom jednom četom. Bio je to mlad, otresit i veoma hrabar čovjek, koji je mrzio ustaše i okupatora, i kome je bila dojadila četnička politika »čekanja«. Kada je došao u partizane, Gligor je prvo bio postavljen za komandira, ali je ubrzo, narastanjem odreda, otišao na dužnost komandanta tzv. Ugljevičkog bataljona Majevičkog NOP odreda, u kome su se, uglavnom, nalazili borci iz Ugljevika i okolnih sela.

Odred je već krajem maja 1943. godine imao tri bataljona, u kojima je bilo oko 550 boraca. Komandant 1. bataljona bio je Nikola Simić Učo, politički komesar Derviš Pašić Mijo, a njegov zamjenik Asim Mujkić. Komandant 2. bataljona bio je Hajrudin Saračević Branjo, politički komesar Samuel Kamhi Petko, a njegov zamjenik Košta Lazić. Komandant 3. bataljona bio je Gligor Radovanović Gico, dok su politički komesar i njegov zamjenik bili Đoko Đukić i Kasum Čorić. Postojale su i samostalna četa koja je djelovala u okolini Lopara, a na čelu koje se nalazio Jovan Radovanović Jovaš, kao i više udarnih grupa koje su operisale na raznim područjima Majevice i Semberije, a osnovni njihov zadatak bila je borba protiv četnika.

U Stabu odreda, pored komandanta Veljka Lukića Kurjaka, još su se nalazili: Đorđo Đojić, zamjenik komandanta, Milenko Stojaković, politički komesar, i Cvijetin Radovanović, zamjenik političkog komesara.

U odredu su se, na raznim dužnostima, takođe nalazili: Hamza Hamzić, Dušan Popović Baćo, Košta Lazić, Milutin Popović, Mehmedalija Osmanović, Aco Avakumović, Milovan Petričević, Nada Bošković, Hilmija Sahinpašić, Daut Filipović, Enver Zaimović, Meša Selimović, Salih Zilić, Vehid Begić, Mustafa Mirica. Lazar Sućur, Petar Krunić, Milorad Sojić, Smajo Suljatović, Nikola Celar, Risto Lantoš, Osman Omerbašić Samac, Diko Tadić, Blanka Daniti, Vojo Stojaković i drugi.

S obzirom na stalan priliv novih boraca, kao i na sve veći broj onih koji su željeli da se bore protiv okupatora, ustaša i četnika, a za koje je trebalo nabaviti oružje, odred je, negdje sam, a negdje zajedno sa Vojvođanima išao iz borbe u borbu. Prvo su napadnute domobranske posade u Amajlijama i Popovima. Ta neprijateljska uporišta nisu s vojničkog gledišta, predstavljala neku opasnost, ali je bilo politički važno rasturiti ih, a uz to doći do oružja i otjerati neprijatelja sa ovog sektora na Drini. Tada bi bilo lakše proširiti i učvrstiti već postojeće veze sa Mačvom.

I dok je posada u Popovima savladana bez borbe, jer je prethodno na prepad uhvaćen stražar ispred zgrade u kojoj su se nalazili domobrani, dotle ie ustaški raspoložena posada u Amajlijama pružila otpor, tako da

je u borbi poginuo komandir čete Milutin Popović Posavac. Međutim, i ona je nakon jednočasovne borbe savladana, tako da je Majevički odred samo u toku jedne noći došao do oružja kojim je odmah naoružano oko dvjesta novih boraca.

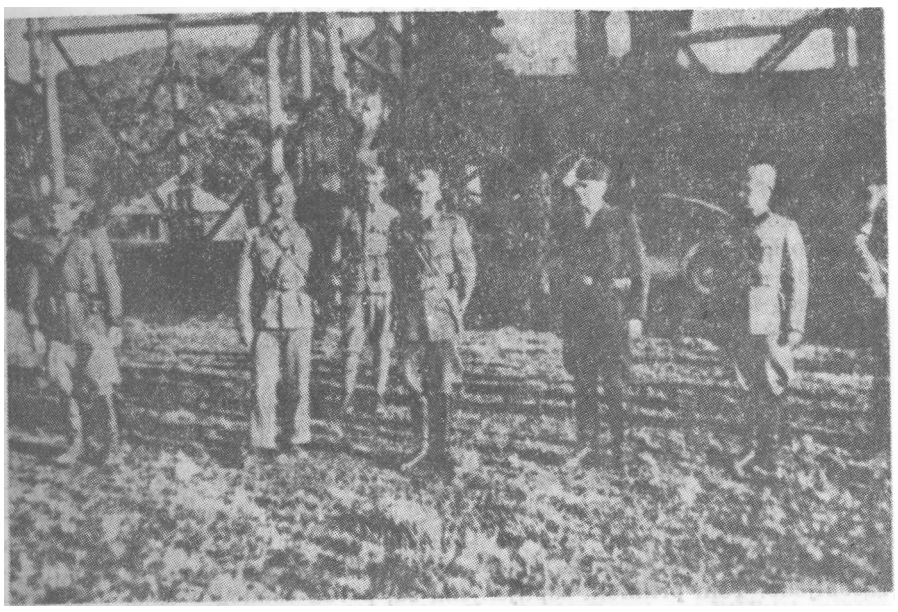
Zabrinuta zbog prisustva jakih snaga Narodnooslobodilačke vojske na Majevici i u Semberiji, a još više zbog stalnih napada na domobranske posade, kao i zbog stalnog prebacivanja novih boraca iz Vojvodine u istočnu Bosnu, komanda Drugog domobranskog zbora, ne mogavši više da se sigurno osloni na svoje saveznike četnike, a u nedostatku njemačkih jedinica koje su bile angažovane u borbama protiv Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, bila je prisiljena da samo sa svojim snagama preduzme lokalne akcije »čišćenja« Majevice i deblokiranja Bijeljine od partizanskih snaga. Međutim, prilikom ovih »poduhvata«, neprijatelj je uglavnom udarao u prazno, jer su jedinice NOV vještim manevrom izbjegavale frontalnu borbu, udarajući, zatim, tamo gdje se ustaška komanda najmanje nadala. To se desilo i jednog aprilskog dana 1943. godine, kada su se, umorne domobranske bojne, vraćale iz Trnove za Bijeljinu. Vješto postavljena zasjeda prve grupe vojvođanskih udarnih bataljona kod sela Zagona na putu Ugljevik — Bijeljina brzo je likvidirala jednu neprijateljsku bojnu, ubivši tom prilikom 50 vojnika, a 350 ih je zarobljeno. Tom prilikom zaplijenjena su, pored ostalog oružja, i tri brdska topa.

Petnaest dana kasnije jedna četa Vojvođana napravila je zasjedu kod Dubokog potoka na putu Bijeljina — Zvornik. Zbunjeni iznenadnim napadom, domobrani gotovo nisu ni pružili otpor, te je borba bila brzo okončana. Tom prilikom zarobljeno je 450 vojnika i 5 oficira i zaplijenjeno 500 pušaka, 20 puškomitraljeza i preko 30.000 metaka.

Ova i druge pobjede jedinica Narodnooslobodilačke vojske, koje su tih proljetnih dana 1943. godine izvojevane na Majevici i u Semberiji, natjerale su neprijatelja da u borbu protiv partizana pokrene čitavu tzv. Tuzlansku domobransku brigadu 3. pješačke divizije, kao i domobranske posade iz Bijeljine, Brčkog i Zvornika. »Poduhvat« je izvršen na prostoru Branjevo — Janja — Suho Polje — Ugljevik — Zabrđe, Bogutovo Selo — — Tobut — Gornja Čađavica — Donji Dragaljevac — Ljeljenča — Bijeljina, a trajao je od 1. do 16. maja 1943. godine. Međutim, neprijatelj ni ovoga puta nije postigao značajnije rezultate. Naprotiv, on je samo u borbi kod sela Zabrđa, 7. maja 1943. godine, imao preko 70 vojnika izbačenih iz stroja, a uništen je i jedan njegov automobil.

U ovom ustaškom »poduhvatu« učestvovali su i četnici Jeremije Lazića Zeke, koji su — kako se to vidi iz jednog ustaškog izvora — »ponudili svoju saradnju u borbi protiv komunista, nakon čega im je dodijeljena uloga i zadaća da zatvore puteve oko Bogutova — Zabrđa — Obrenove kose, te da spriječe bjekstvo komunista u tom pravcu«.

Kako su domobrani prošli u ovom svom »poduhvatu« najbolje se vidi iz jednog ustaškog dokumenta, u kome se kaže da »u okolini Bijeljine komunisti imaju podršku u samom narodu, koji ih obavještava o kretanju naših (domobranskih — prim. J. P.) snaga, te otvorenu borbu sa jačim našim snagama izbjegavaju, a vrše napadaje, dočekujući u zasjedama, na

Sa proglašenja 17. majevičke brigade u Siminom Hanu kod Tuzle 16. oktobra 1943.

dijelove daleko slabije. Iz ovih razloga poduhvati u okolini Bijeljine ostali su u većini slučajeva bez naročitih uspjeha«.[1])

Jednu od svojih akcija Majevički odred je izveo 1. juna 1943. godine, kada je napao domobrane u Jabanuši i Muradbegovića šumi, a odmah zatim i neprijateljsko uporište u Suhom Polju. Samo u ovoj borbi ubijeno je, ranjeno i zarobljeno 65 domobrana. Odred je imao tri poginula: Radomir Nikolić Bogutovac, Jugović iz Cengića i jedan Sremac, kao i tri ranjena borca.

Značajnu ulogu Odred je imao i u političkom radu, u širenju uticaja narodnooslobodilačkog pokreta, kao i u suzbijanju četničke propagande i raskrinkavanju njihove izdajničke i kontrarevolucionarne uloge na Majevici. Brojna i dobro organizovana partijska i skojevska organizacija u Odredu, kojom su rukovodili već prekaljeni politički kadrovi, stalno se nalazila u akciji. U predahu između borbi i pokreta, po selima su održavani zborovi, sijela, razgovori, a rađeno je i na formiranju novih narodnooslobodilačkih odbora.

Zbog višemjesečnog odsustvovanja partizana sa jednog dijela Majevice, četnici su bili ovladali tim područjem, uspostavili svoju vlast i zaveli teror. Od tog terora su ljudi i sada, kada su četnici bili potpuno razbijeni, zazirali plašeći se čak da dođu i na zbor koji su organizovale jedinice Narodnooslobodilačke vojske. Zato je odred težište svoga rada i prenio baš u ta sela. Trebalo je narodu reći za šta se bore partizani, šta su to narodnooslobodilački odbori i kakvi su njihovi zadaci, šta je to AVNOJ i kakav značaj ima ovo tijelo za dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta. Tre-

') Zbornik (u daljem tekstu Zb.) NOR-a, Tom IV, knj. 13, Dok. br. 315

balo je stanovništvu objasniti ko su četnici, zašto u borbi protiv partizana sarađuju sa Nijemcima i ustašama, te šta znači njihova politika »čekanja«.

Sva ta objašnjenja narod je slušao sa velikim interesovanjem, naročito u onim selima u kojima ovakvi razgovori nisu često vođeni. Narod je posebno volio da sluša kada mu je govorio komandant odreda Veljko Lukić Kurjak. Poznavalo ga je ili je za njega čulo gotovo svako selo. Nadaleko se znalo o njegovom junaštvu i neustrašivosti, zbog čega je i bio strah i trepet za neprijatelja, a naročito za četnike, koji su na samu vijest da ide Kurjak sa svojim odredom bježali glavom bez obzira. Iako je u razgovorima bio prilično uzdržan, Kurjak je znao — kada je govorio — da zainteresuje sve prisutne. Govorio im je o narodnooslobodilačkoj borbi, o četničkoj izdaji, a veoma često i o Spancu i Ircu, koje je iskreno cijenio i volio. Kad god je govorio o pogibiji štaba 1. majevičkog odreda, iz Kurjaka su izbijali duboki gnjev i ogorčenje na vinovnike tog zločina i to njegovo raspoloženje prenosilo se i na one koji su ga slušali.

I borci su nekako bili sigurniji kada se sa njima nalazio Kurjak. Vjerovali su da će Veljko u svakoj situaciji naći najbolje rješenje, nadmudriti neprijatelja, predvoditi ih u još jednu pobjedu, iz eventualne opasnosti izvući odred itd. Povjerenje u Kurjaka lijepo izražava i pjesma koju su borci odreda, na zastancima, na maršu, pa čak i u borbi znali da pjevaju:

»Nema borbe, nema rata,
Bez Kurjaka komandanta!
Kada Kurjak komanduje,
Onda vojska napreduje«.

Tako je borbom, pokretima i političkim radom sa narodom stasao i jačao novi, treći po redu, Majevički NOP odred, koji se zahvaljujući upornom radu i prilivu novih boraca stalno povećavao. Zahvaljujući povoljnim vojnim, ali prije svega političkim prilikama, koje su u to vrijeme vladale u Semberiji i jednom dijelu Majevice, bila su likvidirana gotovo sva neprijateljska uporišta. Oslabljene i demoralisane domobranske i legionarske posade nalazile su se, početkom juna 1943. godine, samo u nekoliko većih mjesta: Bijeljini, Bosanskoj Rači, Brčkom, Ugljeviku, Zvorniku, Kozluku, Gornjoj i Donjoj Tuzli itd., ali nijedna od njih nije preduzimala gotovo nikakve ofanzivne akcije protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske.

Zbog toga je odred i usmjerio svoje akcije protiv četnika Radivoja Kerovića i kapetana Steve Damjanovića. Ali od tih akcija nije bilo mnogo koristi. Četnici su bježali i nisu htjeli da prihvate borbu. Uzalud su se bataljoni lomili po gudurama Majevice, išli od Zlog Sela do Tobuta i Lokanja, preko Rastošnice izbijali na Ravni Zavid, Jelicu i Busiju. Četnika nigdje nije bilo. Njihova obavještajna služba blagovremeno im je javljala o pokretu odreda, tako da su se sklanjali sa pravca kojim su se kretale jedinice Narodnooslobodilačke vojske.

I pored toga što su četnici, uglavnom, izbjegavali borbu sa partizanima, pojedini bataljoni, naročito kada su samostalno djelovali, uspijevali su da ponekad uhvate, ubiju ili rane nekog od četnika. Sve je to doprinosilo daljoj dezorganizaciji i demoralizaciji četničkih grupa, naročito na centralnom dijelu Majevice. Međutim, na području Požarnice, odnosno Kiseljaka i Kozluka — s obzirom na to da su partizani u te krajeve rijetko

navraćali — četnici su i dalje predstavljali jednu, može se reći do tada ozbiljnije netaknutu cjelinu. Ali ni tu četnici nisu mogli da zaustave proces opredjeljenja naroda za narodnooslobodilački pokret. I tu su, pojedinci i grupe, samoinicijativno ili pod uticajem saradnika narodnooslobodilačkog pokreta iz okolnih gradova, počeli da traže vezu sa partizanima, tako da je broj saradnika NOP-a naročito počeo da raste u Pilići, Jasenicama, Kozluku, Čelopeku i Zvorniku.

Bataljoni odreda su s vremena na vrijeme djelovali i odvojeno na područjima koja bi im odredio štab. Međutim, ako bi se očekivala neka značajnija akcija, onda su se bataljoni okupljali i za kraće ili duže vrijeme zajednički boravili. Na jednu takvu akciju odred je pošao 3. juna 1943. godine iz rejona Piliće, Tavne i Ugljevika, a put ga je vodio u pravcu sela Čađavice. Stigavši u ovo veliko i raštrkano podmajevičko selo, štab odreda je zahvaljujući saradnicima NOP-a iz Vršana i Dragaljevca, bio obaviješten da se cestom, iz pravca Brčkog prema Bijeljini, kreće poveća kolona domobrana. Pošto se tu u blizini našao i jedan bataljon Druge grupe vojvođanskih udarnih bataljona, donesena je odluka da se postavi zasjeda i domobrani napadnu.

Bio je 10. jun 1943. godine.[2]) Sunce je nemilosrdno peklo, a neprijateljska kolona tromo se kretala prašinjavim putem, smatrajući da joj je put slobodan. I dok se duga kolona domobrana približavala crkvi u Čađavici, partizanski bataljoni su užurbano zauzimali položaje za napad, i to: treći bataljon napadao je Cestom Bijeljina — Brčko zatvarajući pravac od Bijeljine; prvi i drugi bataljon napadali su sa juga, dok su Vojvodani napadala sa sjevera. Kada je domobranska kolona, koja se kretala sa veoma jakim bočnim obezbjeđenjem, upala u potkovicu, na nju je sa svih strana otvorena mitraljeska i puščana vatra, a zatim su se partizani — kada su vidjeli da domobrani pružaju sasvim slab otpor i da su potpuno zbunjeni — sjurili na cestu.

Iznenađeni ovim silovitim naletom, domobrani su počeli da bacaju oružje i da se predaju, tako da su ih partizani hvatali i odmah udaljavali sa poprišta borbe, dok je po jarcima, na cesti i okolnim šumama ostalo da leži više ubijenih domobrana i oficira, a svugdje okolo nalazilo se razbacano oružje. Borci su u takvoj situaciji uzimali samo automatsko oružje i nastavljali da razoružavaju još nerazoružane domobrane i oficire, a za nešto više od dva sata borbe bila je iz spiska izbrisana Pavelićeva Treća pješadijska domobranska pukovnija (bez drugog bataljona). Tom prilikom bilo je zarobljeno 1256 vojnika i oficira sa kompletnim naoružanjem (3 topa, 16 mitraljeza, 40 puškomitraljeza, 1000 pušaka itd.). Ova domobranska pukovnija bila je upućena iz Brčkog da bi pojačala neprijateljsku posadu u Bijeljini.

Bila je to akcija munjevito izvedena, pa su postignutim rezultatom bili iznenađeni i sami partizani, tim više kad se zna da je iz odreda poginuo samo jedan borac, dok su druga tri borca bila lakše ranjena.

Samo nekoliko dana kasnije (16. juna 1943. godine) Majevički NOP odred napao je neprijateljsku posadu u Ugljeviku i oslobodio ovo rudarsko mjesto. Tom prilikom zarobljeni su četa vojnika iz 6. pješadijskog do-

[2]) Prema nekim drugim podacima do bitke u selu Čađavici došlo je 11. juna 1943. godine

mobranskog puka i 230 legionara. O ovoj novoj pobjedi Majevičkog partizanskog odreda, u izvještaju 369. legionarske pješadijske divizije, kojoj je ovo područje u operativnom pogledu bilo potčinjeno, piše da su «-komunisti 16. juna u 17 sati zauzeli rudnik Ugljevik, te da su od posade (230 dragovoljaca i 100 domobrana 6. lovačkog puka) stigla u Bijeljinu samo dva momka-«.[3])

Tako su, već u junu 1943. godine, bili stvoreni svi uslovi da se od 3. majevičkog NOP odreda formira i 2. majevička NOU brigada. Međutim, brigada nije odmah formirana, jer je prethodno trebalo popuniti 15. majevičku brigadu, koja se vratila iz borbi na Sutjesci jako iscrpljena i brojčano smanjena.

Odred je sačekao brigadu na Ravnom Zavidu. Bio je to potresan susret starih ratnih drugova. Mnogi borci brigade se, zbog iscrpljenosti, nisu mogli prepoznati, a ni kretati. Tada je i donijeta odluka: brigadu popuniti borcima iz Majevičkog NOP odreda.

I tako su iz odreda izuzeta dva bataljona (prvi i drugi) i prebačena u 15. majevičku NOU brigadu. Ostale popune izvršene su pristizanjem novih dobrovoljaca iz Semberije i sa Majevice, tako da je brigada, poslije toga, mogla ponovo da krene u nove okršaje.

Majevički NOP odred trebalo je ponovo popunjavati. Pored već postojećeg Ugljevičkog bataljona, koji je sada postao prvi, 2. bataljon je formiran od dvije čete boraca koje su prije bile u sastavu 1. i 2. bataljona, ali nisu otišle u 15. majevičku brigadu. Treći, Podrinjski bataljon formiran je od novih boraca, dok je tzv. Majevički bataljon, koji se i dalje najčešće zadržavao oko Lopara, postao četvrti. Tom prilikom za komandanta trećeg bataljona postavljen je Tripun Petrović Petak, njegov zamjenik bio je Milivoje Kusmuk, dok je za političkog komesara postavljen Jeremije Perić Ješo, koji se dotle nalazio na dužnosti rukovodioca SKOJ-a u Ugljevičkom bataljonu.

Naredbom štaba tek formirane 17. istočnobosanske NOU divizije, od 12. jula 1943. godine, izmijenjen je i sastav štaba Majevičkog NOP odreda. Tom prilikom, pored Veljka Lukića Kurjaka i Cvike Radovanovića, u štab su ušli: Mirko Filipović kao politički komesar, Vojo Ljujić kao zamjenik komandanta i Enver Zaimović kao načelnik štaba.

Postavivši bataljone na četiri ključna sektora (u Ugljeviku prvi, oko Zagona drugi, u Pilići treći i u Mačkovcu četvrti), počeo je da živi i djeluje reorganizovani Majevički NOP odred, koji je veoma brzo jačao brojno, tako da je već krajem jula 1943. godine imao oko 450 boraca. Mogao je da postane i veći, međutim, nije bilo oružja. Domobranske posade nalazile su se u gradovima, a za napad na njih trebale su jače snage. Četnici su i dalje izbjegavali borbu, zbog čega se ni na njihovo oružje nije moglo računati.

U tom pogledu, naročito je u teškoj situaciji bio Treći (Podrinjski) bataljon, koji je — pored vojničkih akcija — imao i važnu političku misiju na području na kome su se i dalje zadržavale jake četničke grupacije i koje se graničilo sa Srbijom, a iz koje su svakodnevno pristizali novi borci u Majevički partizanski odred. Pored toga što je bataljon bio slabo

[5]) Arhiv Vojmo-istorijskoig instituta (u daljem tekstu AVII) a. Nj. reg. hr. 20/1-16, K. 24

naoružan, u njemu se nalazio i izvjestan broj bivših četnika koji su rovarili među borcima i koji narodnooslobodilačkom pokretu nisu prišli iskreno. Jedan od takvih bio je i Lazo Pećinar, koji je osjetivši da će biti otkriven, ponovo prešao u četnike. U cilju jačanja bataljona, izlaz je tražen u mobilizaciji novih boraca, tako da je samo iz brodačke opštine u bataljon odjednom stupilo preko 50 omladinaca, uglavnom članova Partije i SKOJ-a.

Ali, odred ni u ovom sastavu nije dugo ostao. Naime, dolaskom na Majevicu 6. istočnobosanske brigade iz odreda je izuzet kompletan drugi bataljon i prebačen u brigadu, a sa njim je otišao i veći broj boraca Muslimana, od kojih je formiran Muslimanski bataljon koji je imao da posluži kao jezgro za formiranje 16. muslimanske brigade u istočnoj Bosni.

Poslije odlaska 2. bataljona, 3. (Podrinjski) bataljon postao je 2, a 4. (Majevički), 3. bataljon odreda.

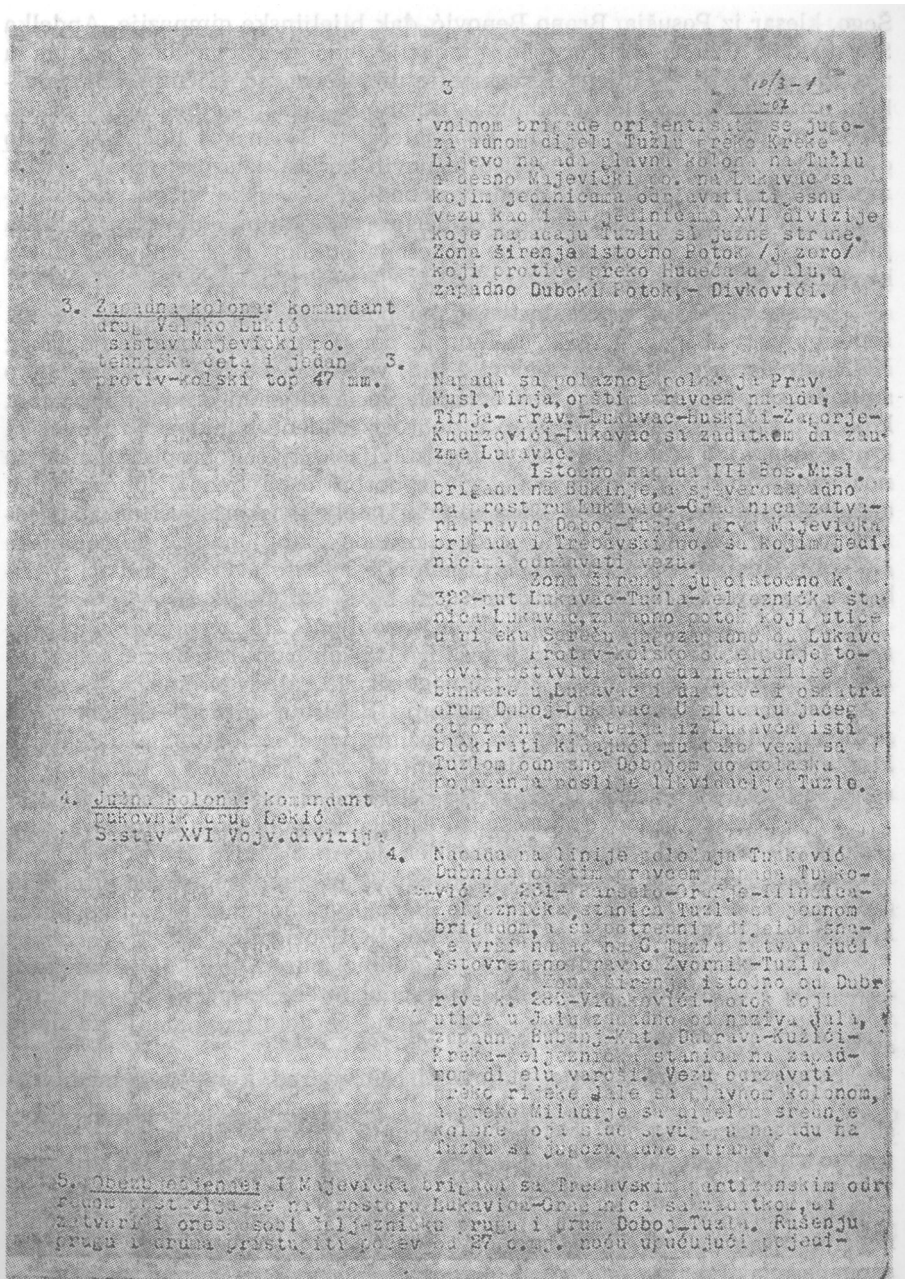
Inače, sve do odlaska sa Majevice, odred je bio veoma aktivan. On je, pored stalnih napada na četnike u Podrinju, na Busiji i oko Tobuta[4]), oslobodio 15. 8. 1943. godine Brezovo Polje. Učestvovao je, zajedno sa vojvođanskim jedinicama, i u prvom napadu na neprijateljsku posadu u Bijeljini. Naime, pošto je prethodno oslobođena varošica Janja, u noći između 9. i 10. avgusta 1943. godine, 1. vojvođanska brigada napala je oko 500 naoružanih legionara, ustaša i domobrana, kao i 70 njemačkih žandarma koji su se nalazili u gradu. Međutim, ovoga puta neprijatelj nije savladan. Zbog toga je napad obnovljen u noći između 12. i 13. avgusta. Tada je u akciji bio angažovan i 2. (Podrinjski) bataljon Majevičkog NOP odreda, sa kojim se nalazio i Veljko Lukić Kurjak, dok je 1. bataljon zatvarao pravac Brčko — Bijeljina.

Ovoga puta neprijateljska posada — iako se na putu prema Bijeljini nalazila 8. domobranska lovačka pukovnija —• savladana je i natjerana u bjekstvo, te su jedinice Narodnooslobodilačke vojske, 13. avgusta 1943. godine, prvi put oslobodile centar Semberije — Bijeljinu.

Nakon što je neprijatelj poslije tri dana ponovo ovladao Bijeljinom, Majevički odred — u koji je u međuvremenu stupio veći broj omladinki i omladinaca iz samog grada — nastavio je da čisti Majevicu i Podrinje od četnika i domobrana. Tako su u noći između 21. i 22. avgusta 1943. godine treći bataljon odreda i dijelovi 2. vojvođanske NOU brigade napali neprijateljsku posadu na Površnicama. Tom prilikom razoružana je 6. **če**ta 2. bataljona Tuzlanske domobranske brigade. Za to vrijeme dva ba~ taljona odreda nalazila su se u potjeri za četnicima, a drugi bataljon je, zajedno sa 1. vojvođanskom NOU brigadom, napao neprijatelja u Kozluku i oslobodio ovo mjesto.

Nešto kasnije (12. i 16. septembra 1943. godine), odred je u dva navrata napadao 7. satniju 2. bojne 3. lovačkog zdruga 8. domobranske lovačke pukovnije, koja se nalazila u Bosanskoj Rači. Tek u drugom napadu neprijatelj se oko 16 sati povukao preko Save u Srem. I dok u prvom napadu odred nije imao gubitaka, u drugoj borbi je iz stroja bilo izbačeno 25 boraca. U toj borbi poginuli su sljedeći drugovi i drugarice: Mato

[4]) Takva jedna borba vođena je 30. i 31. jula 1943. godine na sektoru Zlo Selo — Labucka — Busija, kada je oko 450 četnika razbijeno i natjerano u bjekstvo

3 10/3-1

vnijom brigade orijentisati se jugo-
za admin.cijelu Tuzlu preko Kreče
Lijevo na idi glavni kolon. na Tuzlu
i desno Majevički ro. na Lukavac sa
koji jedinicama održavati tijesnu
vezu kao i sa jedinicama XVI divizije
koje nadiru Tuzli sa južne strane.
Zona širenja istočno potok /j.zero/
koji protiče preko Hudeća u Jalu,a
zapadno Duboki potok,- Divković.

3. Zapadna kolona: Komandant
drug Veljko Lekić
Sastav Majevički ro.
tehnička četa i jedan 3.
protiv-kolski top 47 mm.

Napada sa polaznog rejona Prav.
Musl.Tinja,glavnim pravcem napada
Tinja- Prav.-Lukavac-Huskići-Zagorje-
Kruzmovići-Lukavac sa zadatkom da zau-
zme Lukavac.

Istočno napada III Bos.Musl.
brigada na Bukinje,a sjeverno,jedno
na prost.Lukavac-Granice zatva-
ra pravac Doboj-Tuzla. Prva Majevička
brigada i Trebavski ro. sa kojim jedi-
nicama održavati vezu.

Zona širenja ju.istočno k.
320-put Lukavac-Tuzla-željeznička sta-
nica Lukavac,zapadno potok koji utiče
u rijeku Sebešu jugozapadno od Lukavca

protiv-kolsko djelovanje to-
pova postaviti tako da neprijatelj
bunkere u Lukavcu i da tuče i osmatra
drum Doboj-Lukavac. U slučaju jačeg
otpora neprijatelja iz Lukavca isti
blokirati kidajući mu tako vezu sa
Tuzlom odnosno Dobojem do oslobo-
đenja poslije likvidacije Tuzle.

4. Južna kolona: Komandant
pukovnik drug Lekić
Sastav XVI Vojv.divizije

4. Napada na linije polazeći Tu.kući
Dubnici glavnim pravcem napada Tu.ko-
vići K. 231- Lamsko-Grujje-Klinčić-
željeznička stanica Tuzla sa jednom
brigadom, a sa potrebnim dijelom sna-
ge vrši napad na O.Tuzle čuvajući
istovremeno pravac Zvornik-Tuzla.

Zona širenja istočno od Dubr
rave K. Žeo-Vidakovići-potok koji
utiče u Jalu zapadno od naselja Jala,
zapadno Bukinje-Kal. Dubrave-Kuzići-
Breka- željeznička stanica na zapad-
nom dijelu varoši. Vezu održavati
prema ri.Sebešu dalje sa glavnom kolonom,
a prema Miladije sa drugom kolonom
koja bude otvarala put napadu na
Tuzlu sa jugoza.dne strane.

5. Obezbjeđenje: I Majevička brigada sa Trebavskim partizanskim odr
rejona prost.vlja se na prostoru Lukavica-Granice sa zadatkom, da
čuvaju i osmatraju željezničku prugu i drum Doboj-Tuzla. Rušenju
pruge i druma prostupiti poslije 27 o.m., noću upućujući rejoni-

Faksimil 3. stran® zapovijesti štaba III korpusa NOVJ od 27. septembra 1943. godine za napad na neprijateljske posade radi oslobođenja Tuzle i Lukavca. U ovom dijelu dokumenta govori se o zadatku Majevičkog NOP odreda u oslobađanju Lukavca

Sego, klesar iz Posušja, Brano Benović, đak bijeljinske gimnazije, Anđelka Stijak, đak sremsko-mitrovačke gimnazije (ona je istoga dana stupila u partizane, teško je ranjena i kasnije je umrla od zadobijenih rana), puškomitraljezac Đoko Lazić, radnik iz Bogutova Sela i još nekoliko boraca. Međutim, pošto se napadom na neprijatelja u Bosanskoj Rači nije došlo do novog naoružanja za sve veći broj novih boraca, izlaz je trebalo tražiti na drugoj strani. Jedinice Narodnooslobodilačke vojske su ga našle. Naime, tu, u srcu već oslobođene Semberije, u Bijeljini i dalje se nalazila jaka neprijateljska posada, pa je donesena odluka da se ona napadne i likvidira.

Do novog napada na neprijateljsku posadu u Bijeljini došlo je 23. septembra 1943. godine, a u njemu su, pored dva bataljona Majevičkog NOP odreda, učestvovali i dijelovi 2. i 3. vojvođanske NOU brigade. Iako su naše jedinice još u toku noći ovladale većim dijelom grada, neprijatelj, koji se u međuvremenu povukao u dobro izgrađene bunkere i rovove, od kojih je onaj u katoličkoj crkvi predstavljao najveću prepreku, nije te noći mogao biti savladan. Zbog toga je borba nastavljena i idućeg dana, a potrajala je sve do uveče, kada se neprijatelj —- iskoristivši nezaposjednut pr,ostor na spoju između prvog i drugog bataljona 2. vojvođanske NOU brigade — uspio da izvuče prema rijeci Drini i da se prebaci u Srbiju.

U ovim borbama ubijeno je 78, a zarobljeno 278 neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplijenjeno je 6 teških i 13 lakih mitraljeza, 4 teška i 5 lakih bacača, preko 200 pušaka i mnogo druge ratne opreme.

Međutim, u borbama za oslobođenje Bijeljine odred je i sam imao prilično velike gubitke. Samo na prilazima vojnom logoru, nedaleko od katoličke crkve, na kojoj se nalazilo mitraljesko gnijezdo, poginulo je ili ranjeno preko 40 boraca.

Prije polaska na nove zadatke, za zamjenika političkog komesara, umjesto Cvijetina Radovanovića, postavljen je Ante Mioč, španski borac iz Livna, koji se od ranije nalazio u odredu, a u odred su u međuvremenu došli i Aco Petković, Jovo Kokanović, Božo Avramović i neki drugi borci, koji su se ranije nalazili u 15. majevičkoj NOU brigadi.

Već sutradan (25. septembra 1943. godine) odred je dobio zadatak od I (kasnije III) korpusa NOVJ, da najkraćim putem krene na prostor Pravoslavna Tinja — Muslimanska Tinja, gdje će dobiti naređenje za dalje akcije.

Stigavši u rejon s. Tinje, Majevički NOP odred, kome je u međuvremenu bila dodijeljena i Smolućka partizanska četa, dobio je naređenje štaba III korpusa NOVJ u kome se isticalo da je štab korpusa, da bi uspješno riješio osnovne zadatke koje je Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije postavio pred partizanske snage u istočnoj Bosni, donio odluku da jedinice korpusa izvrše napad na grad Tuzlu[5]), Lukavac i ostala okolna neprijateljska uporišta i da oslobode cijelo područje tuzlanskog industrijskog basena. Po tom istom naređenju, Majevički NOP odred trebalo je, kao zapadna kolona, da napadne neprijatelja u varošici Lukavac, nastu-

') U napadu na neprijateljsku posadu u Tuzli učestvovale su 2. krajiška, 6. istočnobosamska i 16. muslimanska NOU brigada, dok je 15. majevička NOU brigada zatvarala pravac Doboj — Tuzla, a 16. vojvođanska NOU divizija pravac Zvornik — Tuzla d Brčko — Tuzla

pajući opštim pravcem Tinja — selo Pravoslavni Lukavac — Huskići — — Zagorje — Kuduzovići — varošica Lukavac.[6])

Ovoj operaciji štab korpusa pridavao je veliki značaj, jer je oslobođenje Tuzle bilo od ogromnog vojno-političkog značaja za cijelu istočnu Bosnu.

Zbog toga što je bio sastavljen uglavnom od mladih i još neiskusnih boraca, od kojih gotovo niko nije imao više od 20 godina, bilo je ozbiljne zabrinutosti da li će odred moći izvršiti tako težak zadatak. Međutim, sve dileme oko toga otklonio je komandant odreda Veljko Lukić Kurjak, koji je pred borbu izjavio da je siguran da će borci dati sve od sebe kako bi izvršili postavljeni zadatak. I nije se prevario. Borba za Lukavac otpočela je 29. septembra 1943. godine u 22 sata, i to obuhvatnim manevrom sa tri strane[7]) (sem od rijeke Spreče). Pošto su likvidirane neprijateljske snage na spoljnim prilazima varošici, borba je prenesena u naselje i potrajala je sve do 30. septembra 1943. godine uveče, kada je neprijateljska posada likvidirana. Dva dana kasnije oslobođena je i Tuzla.[8])

Nakon što je oslobodio Lukavac, Majevički NOP odred postavio se na liniju Puračić — Lukavac — Muslimanski Lukavac, zatvarajući na taj način pravac Doboj — Tuzla i planina Ozren •— Puračić. Naime, još u toku bitke za tuzlanski industrijsko-rudarski basen, jedna njemačka kolona (grupe »Fišer«), u kojoj su se nalazili dva bataljona 369. njemačkog puka, jedan ojačani bataljon 187. njemačke divizije, dijelovi puka »Brandenburg« i jedan bataljon 4. ustaškog lovačkog puka, krenula je iz Doboja prema Tuzli. Probivši, nakon četverodnevnih žestokih borbi, položaje 15. majevičke NOU brigade kod Gračanice, njemačka kolona je brzp napredovala i već 6. oktobra 1943. godine izbila pred samu Tuzlu. Pošto između 15. majevičke brigade i odreda nije bilo nikakvih veza, Nijemci su kod Muslimanskog Lukavca iznenadili prvi bataljon odreda, koji se pod borbom morao da povlači prema Lukavcu, odnosno Tuzli. Drugi bataljon odreda koji je bio u Puračiću, stigao je na ovo područje tek sutradan i odmah se uključio u borbu protiv Nijemaca. Tako se na prilazima grada razvila žestoka bitka, jer je odbrana Tuzle bila isto toliko važna koliko i njeno oslobođenje, a u njoj je, sa ostalim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, kod rudnika Bukinje učestvovao i Majevički NOP odred.

Nakon višednevnih teških odbrambenih borbi, neprijatelj se počeo povlačiti. U progonu Nijemaca učestvovao je i Majevički NOP odred, nastupajući pravcem Plana — Muslimanski Bistarac — Lukavac, tako da je 9. oktobra 1943. godine ponovo oslobodio Lukavac.

Ovim je uspješno bila okončana još jedna bitka, u kojoj je učestvovao i Majevički NOP odred. Tuzla je odbranjena, a naređenje Vrhovnog komandanta druga Tita i štaba III korpusa NOVJ bilo je izvršeno.

[6]) U Lukavcu su se nalazili 5. bojna Tuzlanskog domobranskog zdruga i nešto Nijemaca sa dva tenka

[7]) Prvi bataljon napadao je od Muslimanskog Lukavca, 2. je napadao žandarmerijsku stanicu, dok je 3. napadao direktno na fabriku u kojoj su bili koncentrisani Nijemci

[8]) U borbama za oslobođenje Tuzle i tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena zarobljeno je 2174, a ubijeno 655 neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplijenjeno je 1910 pušaka, 102 puškomitraljeza, 24 teška mitraljeza, 60 ručnih mitraljeza, 25 topova, 6 teških bacača, 8 radio-stanica, 20 vagona razne municije itd.

PROGLAŠENJE BRIGADE I PRVE BORBE

Samo dva dana nakon što je neprijatelj odbijen od Tuzle i protjeran prema Doboju, 10. oktobra 1943. godine, Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije izdao je III korpusu NOVJ zapovijest o formiranju 2. (kasnije 17) majevičke NOU brigade, koja je zajedno sa 2. krajiškom i nešto kasnije formiranom 19. birčanskom NOU brigadom, te Romanijskim, Birčanskim i Srebreničkim NOP odredom, ušla u sastav tek formirane 27. istočnobosanske NOU divizije.

Saopštenje da Majevički NOP odred prerasta u brigadu štab je dobio u s. Bukinju. Tu se odred — koji je, u stvari, sada već bio brigada — zadržao do 15. oktobra 1943. godine, kada je primljeno naređenje da se izvrši pokret prema Siminom Hanu, gdje je 16. oktobra 1943. godine trebalo svečano da se proglasi brigada.

Toga dana u 14 sati, na jednoj poljani nedaleko od solane, stajalo je postrojeno oko 700 boraca, uglavnom omladinaca od 16 do 20 godina starosti, koji su bili svrstani u tri bataljona.[1]) Ispred svojih boraca stajali su članovi štabova bataljona: Gligor Radovanović Gico, Kasum Ćorić i Vukašin Spasojević — ispred prvog; Tripun Petrović Patak, Mirko Mijojlić, Milivoje Kusmuk i Andrija Blagojević — ispred drugog i Aco Petković, Jovo Kokanović i Ljubo Rikić — ispred trećeg bataljona. Tu, u stroju, nalazili su se do tada u borbama već prekaljeni borci Majevice, Semberije i drugih krajeva naše zemlje: Bogdan Jović Šumar, Vojo Stojaković, Svetozar Petričević, Branka Daniti, Božo Avramović, Mirko Jovanović, Ibrica Klišturić, Branko Prokopi, Jevto Rikić, Josip Alfirev, Savo Krsmanović, Ejub Livadić, Savo Spasojević i drugi.

Malo dalje, stajao je štab brigade u kome su se nalazili: Veljko Lukić Kurjak i Milutin Pejanović (komandant i politički komesar brigade). Nedostajali su Svetolik Gospić Brko, zamjenik političkog komesara, Mitar Minić, zamjenik komandanta (koji se nalazio sa Romanijskim NOP odredom na Romaniji), kao i načelnik štaba kapetan Zvonko Radeljković, odnosno članovi polit-odjela Đuro Medenica i Radenko Broćić koji su na svoje dužnosti stigli nešto kasnije.

Svečanom proglašenju brigade prisustvovali su komandant i politički komesar III korpusa NOVJ Košta Nađ i Vlado Popović, sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu Cvijetin Mijatović Majo, komandant i politički komesar 27. istočnobosanske NOU divizije Pero Kosorić i Hasan Brkić Aco, kao i veći broj političkih radnika sa Majevice, iz Semberije i Tuzle.

Bilo je tu i dosta naroda sa Majevice, iz Tuzle i Simina Hana, pa čak i iz Semberije, koji je došao da bi prisustvovao svečanom proglašenju druge po redu majevičke brigade.

Nakon što je od komandanta brigade primio raport, komandant III korpusa Košta Nađ izvršio je smotru postrojenih boraca. Zatim se okupljenom narodu i borcima obratio prigodnim govorom komandant brigade Veljko Lukić Kurjak. Pozdravivši goste i sve ostale prisutne, on je govo-

) Od 700 boraca, koliko ih je u brigadi bilo na dan njenog formiranja, njih 150 bilo je učlanjeno u KPJ, dok se drugih 305 boraca nalazilo u organizaciji SKOJ-a

Transport partizanskih jedinica na pruzi Bijeljina — Ugljevik, 1943. godina

rio o zadacima brigade, o tome šta se traži od svakog borca kao brigadira, 0 potrebi da se borba vodi daleko od svojih domova i sela.

Pošto je završen svečani dio proglašenja brigade, borci su dobili volj-no. Spontano, kao što obično biva u takvim situacijama, nastalo je veselje. Izmiješao se narod s borcima, a kada se tu našla i jedna harmonika, za-igrano je kolo, tako da je veselje potrajalo do kasno u noć.

Na području Simin Han — Požarnica brigada je ostala do 20. oktobra 1943. godine. Za to vrijeme ona je dobila zadatak da sredi svoje bataljone, da borce snabdije odjećom i obućom, te da sačeka popunu koja je trebalo da stigne iz Semberije i sa Majevice. Osim toga, brigada je imala da čisti prostor Požarnica — Čaklovići — Gornja Tuzla od četnika i tek formira-nog zelenog kadra.

Stab 27. divizije ocijenio je, prilikom sastanka sa štabom brigade i štabovima bataljona, da je veći broj boraca slabo obučen i obuven, te da će predstojeći marševi i borbe brzo ogoljeti znatan broj boraca. Zbog toga su i preduzeti koraci da se iz Semberije dobavi nešto zimskog veša, cipela 1 opanaka. Osim toga, tu je brigada trebalo da sačeka novi kontigent bo-raca, kao i izvjestan broj rukovodnog kadra, koji se nalazio na partijskom kursu u Janji.

Kada je popuna stigla, brigada je — računajući i borce koji su u nju stupili nakon oslobođenja Tuzle i Lukavca — imala 809 boraca. U brigadi su u to vrijeme bile 52 drugarice, a neke od njih nalazile su se na odgo-vornim rukovodnim položajima: Branka Daniti je bila rukovodilac SKOJ-a u brigadi, Bogdanka Budisavljević Boka referent saniteta brigade (prije toga ona je bila u 1. vojvođanskoj NOU brigadi), Mirjana Eremić, referent saniteta i rukovodilac SKOJ-a u prvom bataljonu, Desanka Va-

sić, zamjenik političkog komesara čete, Desa Čolović, politički komesar bolnice, Slobodanka Milosevic, referent saniteta u drugom bataljonu, itd.

Borci brigade su bili naoružani sa 534 puške, 28 puškomitraljeza, 21 automatom, jednim topom, dva bacača, jednom protivtenkovskom puškom, 64 pištolja i 210 bombi.

Radiogramom Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije od 17. oktobra 1943. godine i obavještenjem III korpusa NOVJ od 22. oktobra 1943. godine, saopšteno je da je brigada dobila redni broj sedamnaest. Samo dva dana ranije brigada je dobila naređenje štaba 27. NOU divizije da usiljenim maršem krene u pravcu Romanije, gdje su dan ranije bili krenuli 2. krajiška NOU brigada i štab divizije.

Naime, angažovanost jedinica Narodnooslobodilačke vojske u borbama protiv Nijemaca oko Tuzle iskoristio je Draža Mihailović da bi u istočnu Bosnu, na sektor Višegrad — Rogatica — Glasinac, prebacio jake četničke snage koje su se, prema prvobitnim planovima, namjeravale, nakon izbijanja na plato Romanije, usmjeriti prema Vlasenici, Srebrenici i Kladnju, pa čak i prema Majevici i Tuzli.[2])

Četničke snage napale su 5. oktobra 1943. godine ustašku posadu (2. bojnu 6. gorskog puka, nešto muslimanske milicije i ustaša — ukupno oko 800 vojnika) u Višegradu, ne dirajući pri tome dvije čete Nijemaca iz 370. puka 369. legionarske »vražje« divizije. Slomivši poslije višečasovne borbe otpor domobransko-ustaške posade, koja se počela da povlači prema Rogatici, četnici su upali u Višegrad. Iako je dio stanovnika za vrijeme borbe pobjegao iz Višegrada, veliki broj ih je ostao kod svojih kuća. Upavši u grad, četnici su izvršili masovan zločin nad nedužnim muslimanskim stanovništvom koje je ostalo u Višegradu. »Klali su i ubijali sve od reda. Palili su i pljačkali muslimanske, a i srpske kuće. Po ulicama, od Rzava do Drine, ležali su leševi poubijanih i zaklanih žena, staraca i djece. Najveći pokolj bio je na drinskom mostu, gdje su četnički koljači dovodili cijele muslimanske porodice, pa ih redom ubijali i bacali u mutnu Drinu. Prema nekim podacima, samo u tom pokolju stradalo je oko 1000 stanovnika Višegrada«.[3])

Srpsko stanovništvo Višegrada, pa i sami Englezi koji su se nalazili sa četnicima, protestovali su kod Draže Mihailovića zbog pokolja muslimanskog stanovništva. Međutim, četnici sU, i pored toga, nastavili svoj krvavi pir, pa je slična sudbina zadesila i ljude, žene i djecu koje su četnici pohvatali na putu od Višegrada prema Rogatici.

Sav ovaj masakr nad muslimanskim stanovništvom mirno su posmatrali njemački vojnici četnički saveznici, koji ni jednim gestom nisu pokušavali da ih spriječe u vršenju zločina.[4])

[2]) Na upućivanje svojih snaga u istočnu Bosnu Draža Mihailović se odlučio zbog naglog širenja uiticaja NOP, ali i pod pritiskom engleske vojne misije koja se kod njega nalazila i insistirala na tome da i četnici otpočnu borbu protiv Nijemaca, jer su postojali planovi za iskrcavanje savezničkih trupa na jadranskoj obali, koje bi nakon toga trebale da prodru prema Sarajevu, a četničke jedinice sa Romanije, Jahorine i Treskavice da im sadejstvuju.

') Savo Rređa: **Četnički pohod na istočnu Bosnu,** Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 305

[4]) Prilikom prodora u istočnu Bosnu četnici se uopšte nisu tukli protiv Nijemaca nego su pustili da se njemačke jedinice mirno upute prema Sarajevu

U Rogaticu su četnici ušli 14. oktobra 1943. godine, nakon što je ustaška komanda prethodno povukla svoju posadu iz varošice. Ušavši u polupraznu Rogaticu, četnici su je pretvorili u pravo zgarište. Zapaljeno je na stotine kuća i pomoćnih zgrada, strijeljano je više muslimanskih porodica, a ubijeno je i nekoliko partizanskih simpatizera. To isto se dogodilo i na partizanskom Glasincu, gdje je takođe ubijeno više saradnika narodnooslobodilačkog pokreta.

Kada je od Romanijskog NOP odreda — koji nije bio u stanju da se sam ozbiljnije suprotstavi četničkim snagama — obaviješten o četničkom upadu na Romaniju, štab III korpusa NOVJ je odmah uputio u tom pravcu prvo 2. krajišku, a zatim i 17. majevičku brigadu. I dok su Krajišnici, potpomognuti Romanijskim partizanskim odredom, već u prvom naletu razbili Azbukovačku četničku brigadu u s. Sijercima, nastavivši da progone razbijene četnike prema Rogatici, koju je 2. krajiška oslobodila u noći između 21. i 22. oktobra 1943. godine, dotle se 17. majevička NOU brigada (štab brigade i drugi bataljon) kretala pravcem Vlasenica — Tugovo — k. 809 — Zalukovik — k. 670 — Kraljevo Polje. Tu su u toku noći stigli i ostali dijelovi brigade (prvi i treći bataljon, intendantura i brigadna bolnica). Sutradan brigada je nastavila put pravcem Kraljevo Polje — Han Pijesak — IVIekote — Košutice, razmjestivši se uveče 23. oktobra 1943. godine u s. Sijercima.

Istu noć, četnici Sarajevske i Rogatičke četničke brigade privukli su se kućama i pojatama u kojima su bili smješteni borci brigade i napali štab brigade i brigadnu bolnicu. Već u prvom četničkom naletu poginulo je 13 boraca, od kojih su neki uhvaćeni živi i strijeljani. U veoma teškoj situaciji, kada je zaprijetila opasnost i samom štabu brigade, najbolje **se** snašli prateći vod, a zatim i prvi bataljon, koji su izvršili protivnapad na četnike Rade Borovčanina i u borbi prsa u prsa potpuno ih razbili. Tom prilikom, na mjestu napada poginulo je 65 četnika.

T dok se još analizirala protekla bitka sa četnicima (kritikovana **je** nebudnost štabova bataljona i komandi četa, koji su dozvolili da ih — zbog slabo postavljenih zasjeda — četnici iznenade), brigada je dobila naređenje da sa jednim bataljonom — zajedno sa 2. krajiškom brigadom i Romanijskim NOP odredom— učestvuje u napadu na neprijateljsku posadu u Sokolcu. Na ovaj zadatak štab je uputio drugi bataljon, dok **je** druga dva bataljona postavio kao obezbjeđenje na sektoru s. Mrkalji, odnosno na Cavčevom Polju, odakle je brigada trebalo da se poveže sa ostalim jedinicama 17. istočnobosanske NOU divizije, a koje su se nalazile na sektoru Mokro — Sarajevo i Mokro — Sokolac.

U Sokolcu je bilo oko 800 ustaša iz 22. i 24. ustaške bojne, a imali su dva tenka, jedan top i tri bacača. Ustaše su u samom mjestu i po okolnim brdima izgradili čitav sistem utvrđenja, bunkera i rovova, i sve je to bilo opasano bodljikavom žicom. Posebno su dobro bili utvrđeni Pohovac i Meljače, na koje je napadao drugi bataljon brigade i jedan bataljon 2. krajiške brigade. Komandant ove tzv. sjeverne kolone, koja je raspolagala i jednim bacačem i protivtenkovskom puškom, bio je zamjenik komandanta 2. krajiške brigade Dušan Egić.

Napad na neprijateljske položaje otpočeo je 26. oktobra 1943. godine u 21 sat. Međutim, brisani prostor, koncentrična vatra iz ustaških bun-

kera, česti protivjuriši, sve to nije dozvolilo ni borcima drugog bataljona brigade, a ni Krajišnicima i Romanijcima da prodru u ustašku odbranu.

Zbog toga je borba za Sokolac potrajala sve do 31. oktobra 1943. godine, kada je neprijatelj, zbog pritiska jedinica 17. istočnobosanske NOU divizije na komunikaciju Sokolac — Sarajevo, izbjegao iz Sokolca, tako da su bataljoni 2. krajiške NOU brigade i Romanijskog NOP odreda (drugi bataljon brigade bio je dan ranije izvučen iz borbe i upućen u sastav svoje jedinice), u noći između 30. i 31. oktobra 1943. godine ušli u napušteno mjesto.

Neprijatelj je u ovim borbama imao 170 ubijenih, 50 ranjenih i 66 zarobljenih ustaša, dok je iz drugog bataljona 17. brigade, pored ostalih, poginuo zamjenik komandanta Milivoje Kusmuk.

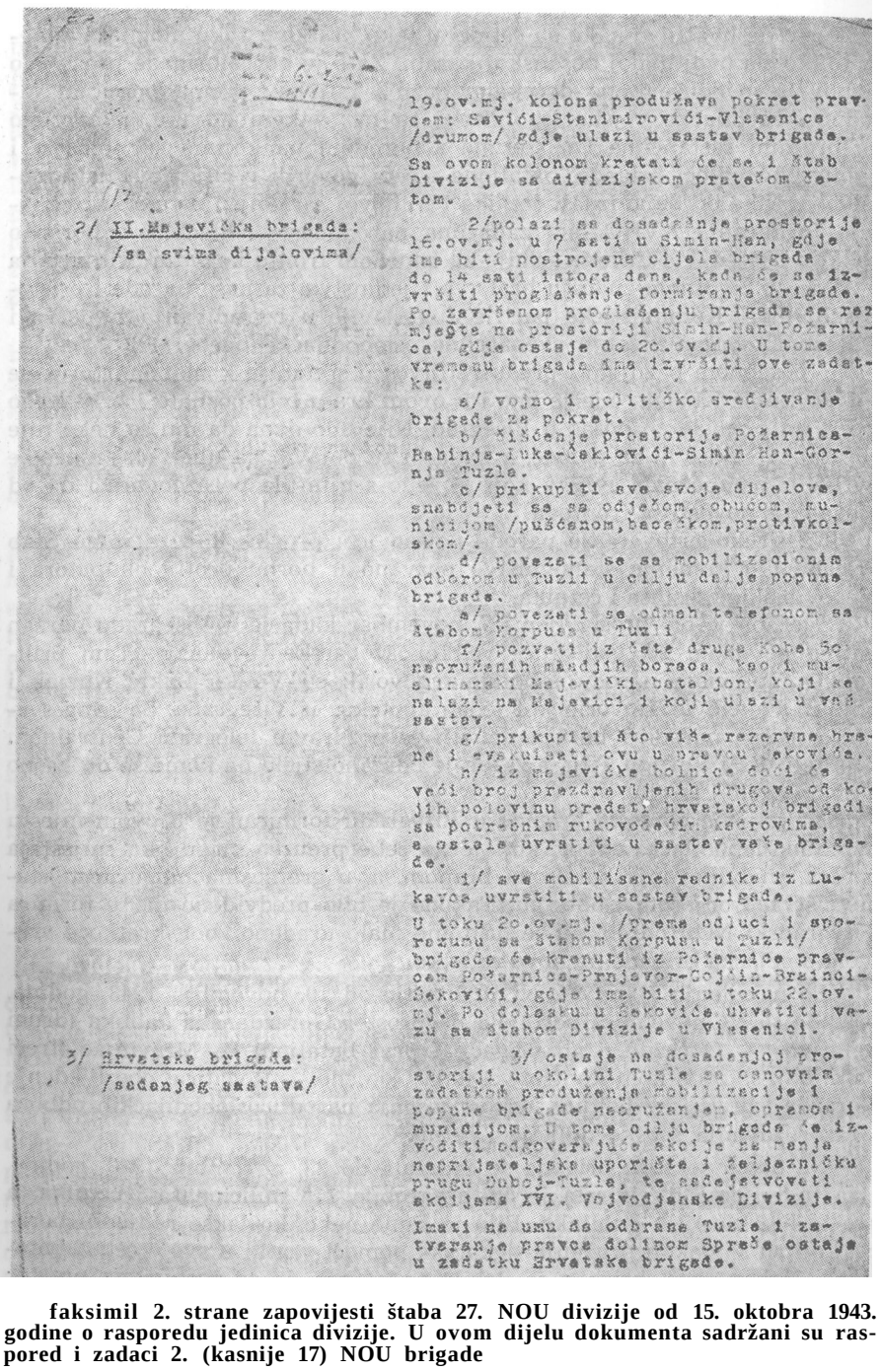
Još u toku borbe za Sokolac, Vrhovni komandant NOV i PO Jugoslavije drug Tito naredio je štabu III korpusa NOVJ, a ovaj štabu 27. NOU divizije, da sa jednom brigadom sadejstvuje na sektoru Višegrada sa 5. krajiškom NOU divizijom. Bilo je predviđeno da na ovaj zadatak krene 2. krajiška NOU brigada, međutim, pošto je ona bila angažovana u borbi sa ustašama na Sokolcu, štab divizije orijentisao je u pravcu Višegrada prvo dva (prvi i treći), a zatim i drugi bataljon 17. majevičke NOU brigade.

Na ovaj put brigada je preko Berega i Zakoma krenula 30. oktobra 1943. godine, stigavši istoga dana u Rogaticu, a već sutradan i u Višegrad. Tu je od 1. krajiške NOU brigade preuzela obezbjeđenje od Užica do Bajine Bašte. Na ovaj zadatak sa brigadom su krenuli Veso Rasković, politički komesar Romanijskog NOP odreda, koji je kao dobar poznavalac prilika u ovom kraju trebao da organizuje obavještajnu službu, i obavještajni oficir 27. NOU divizije Zvonko Grakalić, koga je na ovo područje uputio štab III korpusa po specijalnom zadatku.

Već prve borbe koje su vođene na platou Romanije i oko Sokolca izbacile su na vidjelo neke probleme koje je štab brigade pokušao da riješi nakon dolaska na višegradski sektor. Naime, znatan broj boraca bio je slabo odjeven, a noći su na visokim planinskim terenima postajale sve hladnije. Osim toga, katkada su sa terena slani u brigadu i ljudi koji, nisu bili u stanju da izdrže naporne marševe i uslove pod kojima su vođene borbe. Zbog toga je dio boraca morao biti vraćen u Semberiju. Sve je ovo uticalo da se brojno stanje boraca u bataljonima smanjilo, dok se broj bolesnih u brigadnom sanitetu povećao.

Na sektoru Višegrad — Rogatica, brigada se zadržala od 1. do 19. novembra 1943. godine. Za to vrijeme ona je imala zadatak da čisti teren od četnika, odnosno da politički radi sa stanovništvom, da uspostavlja narodnooslobodilačke odbore, te da ruši željezničku prugu Višegrad — Ustiprača i put Rogatica — Mesići — Jabuka. Osim toga, telefonski vod koji je formiran pri štabu brigade radio je na uspostavljanju telefonske linije Sokolac — Rogatica — Višegrad.

U Višegradu i Rogatici brigada je zatekla veoma teško stanje. Narod je bio zaplašen, a na sve strane su se vidjeli tragovi nedavnih četničkih zločina. Popaljene kuće, razvaljena vrata i prozori, razrušeni plotovi bili su nijemi svjedoci »četničke oslobodilačke misije«. U razgovoru sa narodom Višegrada borci su doznali kako su četnici svoje žrtve posipali benzinom, a zatim ih žive spaljivali, čineći pri tome i druga zlodjela. Bilo

19.ov.mj. kolona produžava pokret pravcem: Savići-Stanimirovići-Vlasenica /drumom/ gdje ulazi u sastav brigade.

Sa ovom kolonom kretati će se i štab Divizije sa divizijskom pratećom četom.

2/polazi sa dosadašnje prostorije 16.ov.mj. u 7 sati u Simin-Han, gdje ima biti postrojena cijela brigada do 14 sati istoga dana, kada će se izvršiti proglašenje formiranja brigade. Po završenom proglašenju brigada se razmješta na prostoriji Simin-Han-Požarnica, gdje ostaje do 20.ov.mj. U tome vremenu brigada ima izvršiti ove zadatke:

a/ vojno i političko sređivanje brigade za pokret.

b/ čišćenje prostorije Požarnica-Babinja-Luka-Čaklovići-Simin Han-Gornja Tuzla.

c/ prikupiti sve svoje dijelove, snabdjeti se sa odjećom, obućom, municijom /puščanom,bacačkom,protivkolskom/.

d/ povezati se sa mobilizacionim odborom u Tuzli u cilju dalje popune brigade.

e/ povezati se odmah telefonom sa štabom Korpusa u Tuzli

f/ pozvati iz šeste druge Kobe 50 neoružanih mlađih boraca, kao i muslimanski Majevički bataljon, koji se nalazi na Majevici i koji ulazi u vaš sastav.

g/ prikupiti što više rezervne hrane i evakuisati ovu u pravcu Čakovića.

h/ iz majevičke bolnice dići će veći broj prezdravljenih drugova od kojih polovinu predati hrvatskoj brigadi sa potrebnim rukovodećim kadrovima, a ostale uvrstiti u sastav vaše brigade.

i/ sve mobilisane radnike iz Lukavca uvrstiti u sastav brigade.

U toku 20.ov.mj. /prema odluci i sporazumu sa štabom Korpusa u Tuzli/ brigada će krenuti iz Požarnice pravcem Požarnica-Prnjavor-Gojčin-Brainci-Čaković, gdje ima biti u toku 22.ov.mj. Po dolasku u Čaković uhvatiti vezu sa štabom Divizije u Vlasenici.

3/ ostaje na dosadašnjoj prostoriji u okolini Tuzle sa osnovnim zadatkom produženja mobilizacije i popune brigade naoružanjem, opremom i municijom. U tome cilju brigada će izvoditi odgovarajuće akcije na manje neprijateljske uporište i željezničku prugu Doboj-Tuzla, te sadejstvovati akcijama XVI. Vojvodjanske Divizije.

Imati na umu da odbrane Tuzle i zatvaranje pravca dolinom Spreče ostaje u zadatku Hrvatske brigade.

2/ II.Majevička brigada:
/sa svima dijelovima/

3/ Hrvatske brigade:
/sadanjeg sastava/

faksimil 2. strane zapovijesti štaba 27. NOU divizije od 15. oktobra 1943. godine o rasporedu jedinica divizije. U ovom dijelu dokumenta sadržani su raspored i zadaci 2. (kasnije 17) NOU brigade

je prosto neshvatljivo kako su četnici u tako kratkom roku mogli da nanesu toliko zla ovoj maloj bosanskoj kasabi. Zato je borce brigade preživjelo stanovništvo oduševljeno dočekalo. Pažnja i ljubav prema borcima Narodnooslobodilačke vojske ispoljavani su na svakom koraku, a naročito na brojnim sastancima i susretima s narodom na kojima su politički i vojni rukovodioci brigade, bataljona i četa govorili o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, o izdaji četnika i njihovoj saradnji i ustašama, o značaju formiranja AVNOJ-a i zadacima narodnooslobodilačkih odbora, o velikim pobjedama Crvene armije na istočnom frontu i savezničkih armija u Africi, o životnom značaju bratstva i jedinstva, za naše narode i o istorijskoj ulozi Komunističke partije Jugoslavije u izgrađivanju bratstva i jedinstva i organizovanju svenarodne oslobodilačke borbe.

S posebnom pažnjom i predusretljivošću sretan je komandant brigade Veljko Lukić Kurjak, čije je ime i u ovom kraju bilo poznato i prije nego što je on s brigadom došao u Višegrad. Nije bilo dana da mu se neko nije obratio za savjet ili za pomoć, a kada bi se pojavio na ulici, oko njega je uvijek bilo radoznala svijeta koji je želio s njim da porazgovara i da od njega čuje novosti sa frontova.

Na široko prihvatanje naroda naišao je i proglas koji je izdao Stab brigade i u kome je stanovništvo pozvano u borbu protiv okupatora i njegovih slugu, ustaša i četnika.

Svečano je bio proslavljen i 7. novembar kada je u Višegradu održan miting povodom 26. godišnjice velike oktobarske revolucije. Tom prilikom. okupljenom narodu i borcima govorili su Veljko Lukić Kurjak i Milutin Pejanović. Govorio je i jedan apotekar iz Višegrada. Sa ovog svečanog skupa naroda i boraca upućen je pozdravni telegram Centralnom komitetu KPJ i drugu Titu, a zatim je održano sijelo na kome se do kasno u noć pjevalo i igralo.

Za vrijeme boravka brigade u Višegradu formiran je u ovom mjestu narodnooslobodilački odbor, koji je na sebe preuzeo brigu oko smještaja boraca, snabdijevanja bataljona hranom, a, u granicama mogućnosti stanovništva, i odjećom i obućom. Takođe je bilo predviđeno da se formira Višegradski NOP odred, ali je na tome malo urađeno zbog kratkoće vremena i odlaska brigade na nove zadatke.

Po naređenju štaba 27. NOU divizije od 19. novembra 1943. godine, brigada se 20. novembra postavila na prostor Goraždanska Jabuka (drugi bataljon) — Goražde (štab brigade i prvi bataljon) — Mravinjac (treći bataljon), sa zadatkom kontrole drama Goražde — Rogatica, obezbjeđenje Goražda i divizijske bolnice, uspostavljanja narodnooslobodilačkih odbora i razoružavanja seoske milicije i četnika.

Na ovom sektoru brigada se zadržala do 23. novembra 1943. godine, i za to vrijeme likvidirala je 50, a zarobila 118 milicionara i četnika, a sve to bez vlastitih gubitaka. Bilo je samo nekoliko lakše ranjenih boraca, koji su se nakon pružanja ljekarske pomoći vratili u svoje čete i bataljone. Nakon toga, brigada je dobila naređenje da se postavi na prostor Stojkovići — Rodelj — Tahuljice — Jamići — Gurbeti (sem jedne čete iz prvog bataljona, koja je i dalje ostala u Goraždu).

Sa ovih položaja trebalo je da se brigada 24. novembra 1943. godine prebaci na greben Jahorine radi prikupljanja podataka o neprijateljskim snagama na Pračanskom vrelu, Vukelinoj vodi i Bistrici, Ovo posljednje

neprijateljsko uporište, u kojem su se nalazile tri satnije ustaša, brigada je trebalo da napadne i likvidira, a rezervoar iz koga se Sarajevo snabdijevalo vodom, minira. Napad je izvršen 26. novembra 1943. godine, i to u veoma teškim vremenskim prilikama. Maršujući po dubokom snijegu i velikoj hladnoći, prvi i drugi bataljon koji su učestvovali u ovom napadu, iznureni su stigli na mjesto akcije, tako da ni poslije petočasovne borbe neprijatelj — kome je u međuvremenu pristiglo pojačanje iz Prače — nije likvidiran. Ipak, bunkeri i rovovi oko samog rezervoara bili su djelimično zauzeti, a vodovod miniran, ali sve to nije bilo dovoljno i za postizanje potpunog uspjeha.

U ovoj borbi ubijeno je i ranjeno 50 neprijateljskih vojnika, dok je iz brigade poginulo više boraca (među njima Boro Petrović Citrić, đak bijeljinske gimnazije, Mikan Parađenović, zemljoradnik iz Modrana, Izo Muharemagić iz Tuzle), ranjeno je 11, a nestalo 6 boraca.

Dok se brigada rvala sa zimom i snijegom na Jahorini, četnici su napali divizijsku bolnicu i kursiste u Goraždu,[5]) ali su ih jedna četa prvog bataljona i kursisti, rastjerala i prisilila na povlačenje.

Time je bio završen period uspješnih ofanzivnih borbi brigade na Romaniji, u dolini rijeke Drine i Prače. Kroz sve te pokrete i borbe, koje nisu bile naročito teške (izuzev one na Sokolcu i Jahorini), borački sastav se prilagođavao novim uslovima ratovanja i političkog djelovanja na područjima daleko od svog rodnog kraja. U tome je bilo i dosta teškoća, a najveći problem i dalje je predstavljala odjeća i obuća. Ljudstvo je bilo bez šinjela, sa poderanim odijelima i slabom obućom, a bilo je i dosta bosih boraca. Zbog toga je svakim danom bilo sve više onih koji su morali da traže ljekarsku pomoć, pa čak i da — zbog bolesti i smrzotina — za duže vrijeme budu smješteni u divizijsku bolnicu. Tako se broj boraca sa oružjem — s obzirom da skoro nije bilo priliva novih boraca — i dalje stalno smanjivao.

BORBE BRIGADE U TZV. ŠESTOJ NEPRIJATELJSKOJ OFANZIVI

Još u toku novembra mjeseca 1943. godine, jedinice Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni bile su obaviještene o pripremama okupatora za preduzimanje novih ofanzivnih operacija protiv snaga III korpusa NOVJ. Naime, stalno prisustvo velikog broja divizija Narodnooslobodilačke vojske u neposrednoj blizini Srbije i rijeke Drine prisililo je okupatora da na ovom području preduzme novu ofanzivu, plašeći se da ove i druge jedinice ne prodru u Srbiju i time neposredno ne ugroze pravce povlačenja njemačkih snaga iz Grčke, Albanije i Bugarske. Zbog toga je njemačka komanda za jugoistok i preduzela korake za odbacivanje jedinica Narodnooslobodilačke vojske od rijeke Drine, a plan za ovu novu ofanzivu — šestu po redu — razrađen je 7. novembra 1943. godine u štabu njemačke 2. armije.

***) Vojnim i političkim kunsom pri 27. NOU diviziji rukovodili su potpukovnik Ante Vidaković i Drago Vučinić, a na njemu su iz 17. majevičke NOU brigade bili: Branka Daniti, Pero Jovičić, Boško Kurteša, Ejub Livadić, Stevo Maričić, Milo Radojević, Savo Radulović, Sakib Ramić, Desanka Vasić, Savo Spasojević, Jovan Vesić (AVII, f. NOB, Reg. br. 17/3, K. 407)**

U stvari, Nijemci su u toku zime 1943/1944. godine izveli u Jugoslaviji nekoliko operacija (u Sandžaku, Bosni i dijelu Hrvatske južno od rijeke Save), s ciljem da razbiju glavne snage Narodnooslobodilačke vojske i da na taj način otklone opasnost od prenošenja operacija u Srbiju, odnosno da obezbijede komunikacije koje iz unutrašnjosti zemlje vode ka Jadranskoj obali.

Prema planu njemačke komande, bilo je predviđeno da dijelovi 187. i 369. njemačke divizije, 1. rezervni lovački puk, 901. motorizovani puk, koji su bili koncentrisani u Zvorniku, Capardama, Tuzli i Doboju, brzim prodorom iz polaznih baza zaposjednu liniju Vlasenica — Han Pijesak — — rijeka Drina, prema kojoj su se *iz* pravca Sarajeva, Sokolca i Sandžaka kretale 1. brdska i 7. SS »Princ Eugen« divizija, kao i 92. motorizovani puk, te da na tom prostoru unište 17. i 27. istočnobosansku i 5. krajišku NOU diviziju, koja se u međuvremenu prebacila na sektor Romanije.

Da bi se obezbijedili od eventualnog prodora jedinica Narodnooslobodilačke vojske u Srbiju, Nijemci su na desnoj obali rijeke Drine postavili kompletnu 24. bugarsku fašističku diviziju, odnosno Nedićeve i Mihailovićeve snage, a čitav ovaj njemački poduhvat dobio je naziv »Kugelblitz« — »loptasta munja«.

Pred početak 6. neprijateljske ofanzive (3. decembra 1943. godine), jedinice III korpusa NOVJ nalazile su se na slijedećim sektorima: 17. NOU divizija na položajima Sarajevski Ozren — Visovica — Crni Vrh — Gradac — Crvene stijene, a imala je zadatak da zatvara pravac Sarajevo — — Sokolac; 27. NOU divizija bila je postavljena na sektoru Kasindo — — Jahorina — Goražde, sa zadatkom razbijanja neprijateljskih posada i grupa na tom području i izvođenja akcija prema Sarajevu; 16. vojvođanska NOU divizija nalazila se na sektoru Majevica — Trebava — Posavina, a 5. krajiška NOU divizija, koja se prethodno već nalazila u Srbiji, bila je prisiljena, zbog ofanzive koja je izvođena na nju, da se prebaci u istočnu Bosnu, na sektor Zepa — Sokolovići.

Nakon što su neprijateljske snage iz Tuzle, Capardi i Zvornika prodrle prema Kladnju, Šekovićima i Vlasenici, štab III korpusa NOVJ donio je odluku da izvrši dekoncentraciju svojih jedinica na sektoru Romanije (prema kojoj su bile usmjerene glavne njemačke snage), te da napadne na pomoćne njemačke kolone, koje su se kretale prema Kladnju i Birču. U isto vrijeme, naređeno je 27. NOU diviziji da se hitno prebaci na sektor Rogatica — Sokolovići, sa zadatkom zatvaranja pravća od Sokolca prema Vlasenici, kao i ofanzivnog djelovanja, u jednoj povoljnijoj situaciji, prema Varešu i dolini rijeke Bosne.

Prema ovom novom rasporedu jedinica Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni, 17. majevička NOU brigada dobila je zadatak da se pravcem Zabojska — Tahuljice — Orahovica — Prača prebaci na prostor Nepravdići — Mrvići — Pavičići, u cilju smjenjivanja jedinica 17. NOU divizije, koje su dobile zadatak da se prebace na područje Birča. Međutim, brigada je već 4. decembra 1943. godine dobila novi zadatak, po kome se imala postaviti na prostor Sarajevski Ozren (k. 1452) — Vrhovine — Kalauzovići — Kostreši, sa zadatkom zatvaranja pravca od Visovice, Vučje

Luke i Vrane. Posebno je trebalo dobro zatvoriti pravce Srednje — Visovica — Ozren i Košare — Vukinjača — Ozren.[1])

Izvršavajući ovo naređenje brigada je određene položaje zaposjela 6. decembra 1943. godine.

Dok se nalazila na ovim položajima, brigada je imala nekoliko oštrih okršaja sa Nijemcima, koji su se već pokrenuli iz Sarajeva prema Romaniji. Najčešće borbe vodio je treći bataljon koji se nalazio u Kostrešima. Tom prilikom nestali su (najvjerovatnije su poginuli) Duško Stefanović Bugar i njegova sestra Radojka, dok su Milivoje Stanić, zemljoradnik iz semberskog sela Modrana i Sadik Klebić Krko, đak iz Brčkog, poginuli.

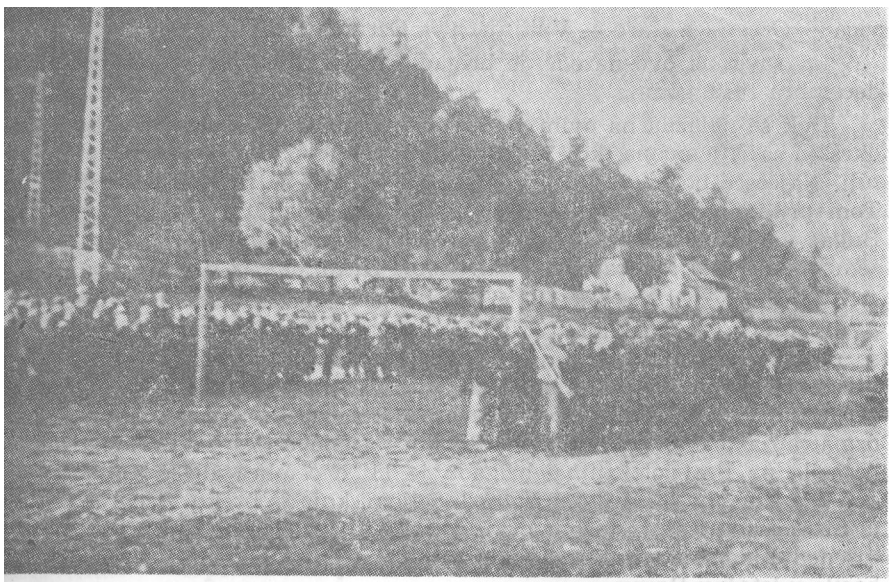
Zbog prodora Nijemaca u nešto ranije oslobođeni Sokolac, brigada je 8. decembra 1943. godine dobila novo naređenje, po kome je trebalo da se postavi na sektor Dumajići — Kalimanići, sa zadatkom obezbjeđenja divizijske bolnice (1. bataljon) i da se sa dva bataljona (2. i 3) smjesti na prostor Rađevići — Babjak — Sjeversko, kao opšta rezerva divizije i radi osmatranja druma Višegrad — Rogatica i Sjeversko — Borike. Dok se nalazila na tim položajima, brigada je 11. decembra 1943. godine uspostavila vezu sa 5. krajiškom NOU divizijom, koja je preko Višegrada stigla iz Srbije, kao i sa 1. južnomoravskom NOU brigadom, koja se — poslije višenedjeljnog napornog marša i stalnih borbi — kod Starog Broda prebacila u istočnu Bosnu.

Iako se brigada tih decembarskih dana 1943. godine nalazila u stalnom pokretu i borbama sa jakim neprijateljskim snagama, ipak su na vijest da je održano Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a i Drugo zasjedanje AVNOJ-a, na kome je Vrhovnom komandatnu NOV i PO Jugoslavije drugu Titu dodijeljeno zvanje Maršala Jugoslavije — u svim četama održani prigodni sastanci, sa kojih su maršalu Titu, AVNOJ-u i Nacionalnom komitetu narodnog oslobođenja Jugoslavije upućeni pozdravni telegrami.

Pošto je neprijatelj jačim snagama uspio da zaposjedne drum Sokolac — Han Pijesak — Vlasenica, brigada je 12. decembra 1943. godine dobila zadatak od štaba 27. NOU divizije da se postavi na prostor Crne Rijeke, sa zadatkom izviđanja puta Han Pijesak — Vlasenica, gdje je kao desnokrilna kolona divizije trebalo da izvrši proboj na drugu stranu ove komunikacije. Pošto je brigada 13. decembra 1943. godine izbila na sektor koji joj je bio određen, štab brigade je odlučio da se prebacivanje preko puta izvrši u rejonu sela Kraljevo Polje, i to u dvije kolone. U jednoj su se nalazili prvi i treći bataljon, a u drugoj koloni nalazio se drugi bataljon. Prvi i treći bataljon su probili položaje 482. puka 187. njemačke divizije, likvidirali više bunkera, u kojima je ubijeno oko 20 Nijemaca, izvukli se iz okruženja i prešli preko ceste.[2]) Iz prvog bataljona tada su, pored ostalih, poginuli Strahinja Prodanović, zemljoradnik iz sela Obriježa, i Dimšo Spasić iz Brčkog. Drugom bataljonu nije pošlo za rukom da se probije. On je ostao odsječen od brigade. Prilikom pokušaja da se pre-

[1]) Na ovim položajima ranije su se nalazile jedinice 17. istočnobosanske NOU divizije, koje su usiljenim maršom krenule u pravcu: Vlasenica — Šekovići — Kladanji, radi preduzimanja opšteg napada na neprijatelja koji je već bio prodro u Birač

[2]) Prilikom proboja u glavu je lakše ranjen komandant brigade Veljko Lukić Kurjak, dok je u borbi poginulo 10, rainjeno 27, a nestala su 3 borca

Borci 3. bataljona 17. majevičke brigade u Siminom Hanu 16. oktobra 1943. prilikom svečanog proglašenja brigade

baci preko ceste, drugi bataljon je uništio jedna neprijateljska borna kola i zaplijenio dva kamiona, dok je iz bataljona poginulo jedanaest boraca.

Nakon tri dana, 16. decembra 1943. godine, preko druma Han Pijesak — Vlasenica prebacio se drugi bataljon 17. majevičke NOU brigade skupa sa jedinicama 5. krajiške NOU divizije i jednim bataljonom 2. krajiške NOU brigade.

Međutim, prilikom prelaska preko ceste, ponovo je došlo do odvajanja drugog bataljona. On se nakon toga prebacio na sektor Birča. Tu se dio boraca priključio 15. majevičkoj NOU brigadi, sa kojom je učestvovao u borbama u dolini rijeke Krivaje. Preostalim borcima kasnije su popunjeni prvi i treći bataljon, dok je drugi bataljon prestao da postoji.

Nakon što su se prebacili preko druma Han Pijesak — Vlasenica, prvi i treći bataljon brigade dobili su zadatak da se smjeste na **prostor** Ajdanovići — Drapnići, odakle je trebalo da ispitaju da li u Olovu ima partizanskih snaga, ili se ovo mjesto nalazi u neprijateljskim rukama.

Međutim, brigada se na ovom sektoru nije dugo zadržala, nego je već 16. decembra 1943. godine nastavila marš prema Varešu koji je, po naređenju štaba 27. NOU divizije, trebalo 19. decembra 1943. godine da napadne i likvidira neprijateljsku posadu u njemu. U isto vrijeme, 2. krajiška NOU brigada i Romanijski NOU odred dobili su zadatak da napadnu neprijateljsku posadu u rudarskom naselju Brezi i da je, po mogućnosti, likvidiraju.

Prije nego je krenula na ovaj zadatak, brigada je u Nišićima preuzela obezbjeđenje nad divizijskom bolnicom i sa njom produžila na prostor Pajtovići — Letovci — Kraljevići — Blaša. Stigavši na sektor Vareša, brigada je, 19. decembra 1943. godine napala neprijateljsku posadu koja

je brojala oko 100 ustaša i nešto milicionara i veoma brzo je likvidirala. Tom prilikom zaplijenjeni su jedan bacač i dva puškomitraljeza i zarobljeno 25 vojnika. Osim toga, zaplijenjeno je 18.000 kilograma šećera, dosta brašna i pekmeza i nešto odjeće i obuće. Iste noći razrušena je željeznička pruga Vareš — Breza kod Pajtova Hana i pokidana telefonska veza između Vareša i Sarajeva.

Brigada se u Varešu zadržala sve do 22. decembra 1943. godine, sa zadatkom zatvaranja pravca Olovo — Vareš, prikupljanja podataka o neprijatelju, evakuacije hrane u Planinicu, uništenja fabričkih postrojenja i sređivanja bataljona. Tek 22. decembra stiglo je naređenje da se brigada prebaci u s. Borovicu, s tim da jednu četu zadrži na Potocima sa zadatkom osmatranja Vareša i pravca Olovo — Vareš. Drugi dijelovi brigade trebalo je da ispituju situaciju u dolini rijeke Krivaje i pravce preko sela Duboštice i Vukanovića.

Pošto je neprijateljska avijacija tih dana bila veoma aktivna, bataljonima je skrenuta pažnja da preduzmu mjera radi zaštite od osmatranja iz vazduha, sklanjanja komore i boraca, te kretanja sa nešto većim odstojanjem.[3])

U to vrijeme, 22. decembra 1943. godine, za obavještajnog oficira brigade postavljen je Vojo Maksimović Sotir, dotadašnji zamjenik obavještajnog oficira u 2. krajiškoj NOU brigadi.

Još u vrijeme kad su se naše jedinice pripremale da oslobode Vareš i Brezu došlo je do pokreta jakih njemačkih snaga (7. SS »Princ Eugen« divizija, njemačka 1. brdska divizija, dijelovi 369. »Vražje« divizije i 1. rezervnog lovačkog puka) sa linija Vlasenica — Sarajevo i Tuzla — Doboj, s ciljem da u dolini rijeke Krivaje okruže i unište 5. krajišku, 17. i 27. istočnobosansku NOU diviziju, kao i štab III korpusa NOVJ koji se tu našao. Ovaj novi njemački poduhvat, koji je u stvari bio nastavak prvog, nazvan je »Krivajs'ka operacija«, odnosno Snešturm« — (»Sniježni juriš«), a trajao je od 18. do 28. decembra 1943. godine.

S obzirom na to da su se na veoma uskom prostoru u rejonu Vareša našle kompletne dvije divizije NOV (5. i 27), te da se na planini Ozrenu nalazila skoro cijela 17. NOU divizija sa velikim brojem ranjenika, situacija se, ne svakim danom nego svakim satom, sve više pogoršavala. Zbog toga je održan hitan sastanak štabova 5. i 27. NOU divizije, na kome je zaključeno da se 27. divizija (koja je, inače — po naređenju Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije — svoje operacije trebalo da usmjeri na sektor Jahorina —• Kalinovik) probije iz okruženja pravcem Borovica — :— Ravna Planina •—• Stojčići — Vijaka — planina Zvijezda, a 5. krajiška divizija pravcem Borovica — Ravna Planina — Ribnica i odatle da se kreće ili prema 17. NOU diviziji na planinu Ozren, ili ponovo preko Krivaje za 27. NOU divizijom.

Pripremajući se za pokret, dijelovi 17. brigade koji su se nalazili u s. Borovici (prvi bataljon) bili su 23. decembra 1943. godine žestoko bombardovani. Tom prilikom su poginuli Božo Avramović, koji je nešto ranije bio postavljen za zamjenika komandanta prvog bataljona i još tri borca, a ranjena su dva borca.

[3]) Tek je kasnije ustanovljeno da su Nijemci na tom području imali sakrivenu radio-stamicu preko koje je njemačka vazduhoplovna baza u Rajlovcu bila obavještavana o pokretu jedinica Narodnooslobodilačke vojske

Prema planu koji je Štab 27. NOU divizije sačinio zajedno sa komandantima brigada i komandantom Romanijskog NOP odreda, divizija je u proboj iz obruča[4]) trebalo da krene 24. decembra 1943. godine, i to u više kolona. Desna kolona (dva bataljona 2. krajiške NOU brigade) kretala se pravcem s. Borovica — Gradina — Jezera — Igrišća (k. 1151), odakle je imala napasti neprijatelja na Borovičkim njivama; lijeva kolona (ostali dijelovi 2. krajiške brigade), kretala se pravcem s. Borovica — Kiprovac — Tisovača — k. 1151 — Kruščići, odakle je trebalo da napadne neprijatelja lijevo od puta koji vodi za Borovičke njive. Romanijski NOP odred, koji se toga dana nalazio na liniji Smiljevica — selo Semizova Ponikva, sa zadatkom zatvaranja pravca od Vareša, trebalo je da se kreće za desnom kolonom 2. krajiške brigade, dok se Majevička brigada, kao zaštitnica divizije i divizijske bolnice, kretala pravcem Vukanovići — Duga Pola — Tisova Glava — Stranski Lug — Ravna Planina.

Iza desne kolone 2. krajiške NOU brigade nalazio se italijanski partizanski bataljon, dok se bolnica kretala iza Romanijskog odreda, a ispred Majevičke brigade, tako da je kolona bila dugačka nekoliko kilometara.

Prije nego je izvršen pokret, komandant i politički komesar 17. brigade održali su sastanak sa štabovima bataljona. Bilo je govora o pravcu pokreta, ali još više o ozbiljnosti situacije u kojoj su se našle divizija i brigada. Skrenuta je pažnja na to da komandno osoblje treba što čvršće da drži ljudstvo na okupu, da se od njega ne udaljava, te da se proboj iz obruča mora izvršiti po svaku cijenu. Zahvaljujući ovom prethodnom dogovoru, iz koga su štabovi bataljona, a kasnije i komande četa saznali za pravac proboja, bataljoni su — i nakon što su bili odsječeni — mogli ispravno da se orijentišu i upute prema prostoru na kome se nalazila divizija.

Pokret je izvršen u veoma teškim okolnostima. Naime, dok su Nijemci uporno napadali da bi odbacili 2. krajišku brigadu sa Borovičkih njiva, divizija se, gazeći dubok snijeg, probijala po bespućima prema Ravnoj Planini i Romanovcu. Zbog teške konfiguracije terena, na kome gotovo da i nije bilo kuća, i zbog velike bolnice, kolona se kretala veoma sporo, tako da je tek u ponoć stigla u dolinu potoka Lužnice. Tu se pod vedrim nebom i zanoćilo. Naložene su vatre, ali niko zbog mraza i velike hladnoće nije mogao da spava, a samim tim ni da se odmori, te su borci 25. decembar 1943. godine dočekali budni, na nogama. Jedva su čekali da krenu dalje.

Padao je gust i vlažan snijeg. Vidljivost je zbog velike magle bila veoma mala. U planini je vladala grobna tišina. Tek oko podne, kada se magla malo razišla, pojavilo se sunce, a nedaleko se ukazalo veliko, golo i kamenito brdo. Bio je to Romanovac, visok 1239 metara, koji je dominirao Ravnom Planinom. Izgledalo je da na njemu nema nikoga.

Ali tek što se prethodnica 2. krajiške NOU brigade pokrenula prema vrhu, sudarila se sa Nijemcima, koji su se tu zatekli na zastanku. Ubijena su dva Nijemca, a zaplijenjen je štapski šator u kome su pronađene sekcije sa ucrtanim pravcima kretanja 14. SS puka, 7. SS »Princ Eugen«

') Obruč oko jedinica NOV na sektoru Romanovca držali su: 1. njemačka brdska divizija od Zavidovića do sela Ribnice, 7. SS »iPrilnc Eugen« divizija od sela Ribnice do Vareša, dok je oko 1200 njemačkih vojnika nadiralo od Breze prema Varešu

divizije, iz doline rijeke Krivaje ka Ravnoj planini, kao i plan cjelokupne njemačke ofanzive.

Međutim, Nijemci nisu ni pomišljali da tako olako prepuste jedinicama Narodnooslobodilačke vojske ovako važne i dominantne položaje. Naime, iako ih je predveče prvi bataljon 2. krajiške NOU brigade uspio da zbaci sa njihovih položaja, oni su izvršili kontranapad i ponovo zaposjeli Romanovac. Situacija je bila veoma teška, tim prije što se paljba čula i na drugim stranama. Zbog toga su u borbu ubačena i druga dva bataljona, 2. krajiške brigade, koji su pristigli sa Borovičkih njiva.

»Šuma se zapalila od svjetlećih metaka i bombi. Nijemci su ustukli na sam vrh. Trideset puškomitraljeza zapjevali su u jedan glas. Bombe su grunule. Začas je napravljen prolaz kroz njemačke položaje. Drugi bataljon se odmah ubacio, a za njim italijanski i bolnica. Kolona je ubrzo izbila na utabanu stazu. Romanovac je ostao pozadi«.[5])

I dok su se Krajišnici rvali sa Nijemcima na Romanovcu, dva bataljona Majevičana, nalazeći se u zaštitnici divizije i divizijske bolnice, čekali su da, i na njih dođe red za proboj. Čekanje se oteglo. Naročito je bilo teško nakon što je pao mrak. Suočeni sa situacijom u kojoj se našla njihova brigada, borci su zabrinuto gledali u svog komandanta.

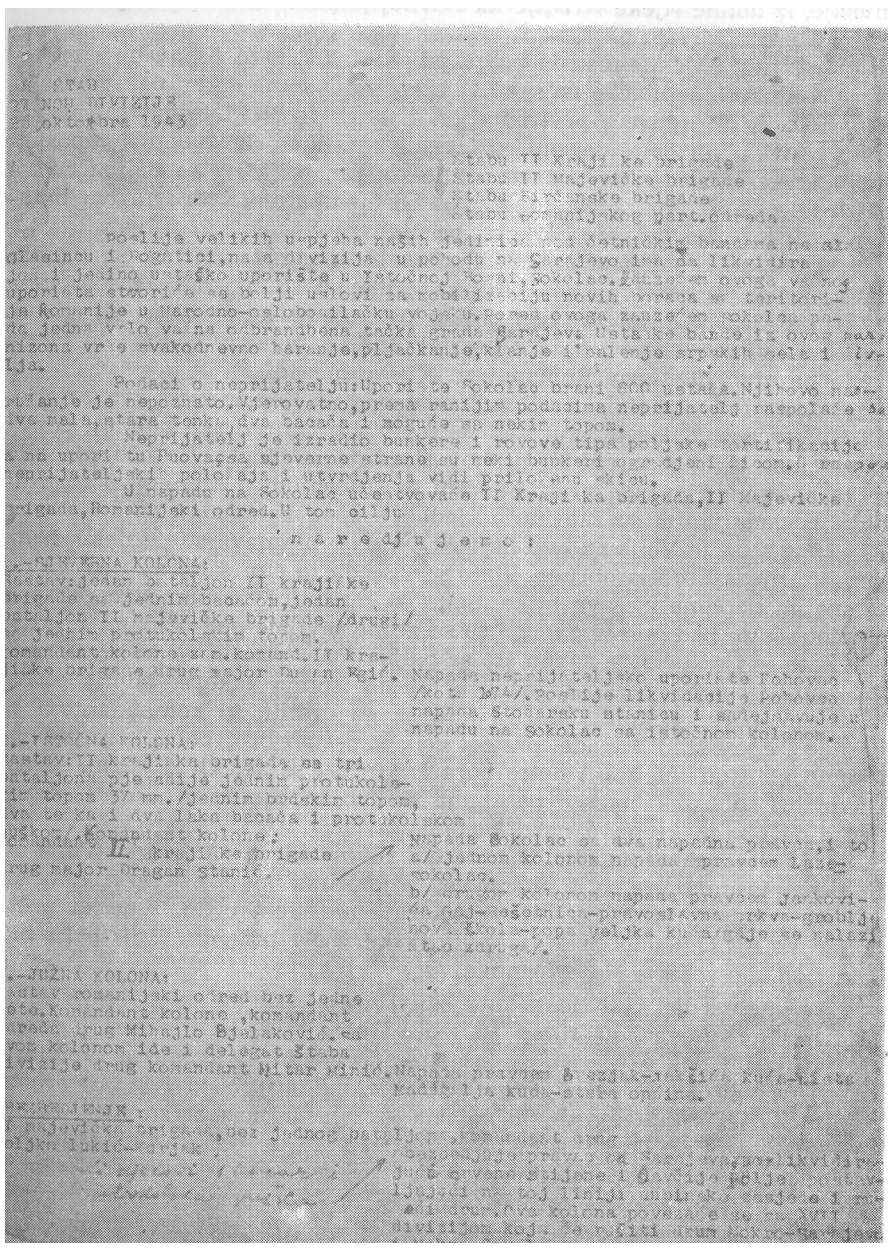
Zbog toga je Veljku i bilo najteže. Nije on bio navikao da neko drugi umjesto njega probija obruče. Volio je više da to čini sam, da juriša i da sa svojim borcima rješava bitke. Sada je, međutim, bespomoćno čekao u mračnoj šumi pod borovima, čije su se grane savijale pod težinom snijega.

Zato je i odlučio — nakon što se paljba malo utišala — da krene prema poprištu borbe, kako bi na licu mjesta ispitao kako se odvija bitka. Međutim, pored nekoliko kurira koji su ga pratili, za komandantom je krenuo i čitav štab brigade, prateći vod, izvjestan broj bolničkog osoblja, članovi polit-odjela, kao i nešto boraca, koji su se zatekli u blizini štaba. Na prtini su ostali štabovi bataljana sa svojim borcima, čekajući naređenje da i sami krenu u naznačenom pravcu.

I dok se kolona od oko 50 boraca i rukovodilaca na čelu sa Veljkom Lukićem kretala prema Romanovcu, Nijemcima je pošlo za rukom da ponovo povrate ranije izgubljene položaje na ovom brdu, zbacivši prethodno sa njega jedan bataljon 2. krajiške NOU brigade, koji je tu bio ostavljen kao veza sa Majevičanima.

Ne znajući da su Nijemci u međuvremenu uspjeli da povrate položaje na Romanovcu, na njega su izbili Romanijski NOP odred i grupa Majevičana. I dok se dio štaba brigade orijentisao — skupa sa Romanijskim NOP odredom i divizijskom bolnicom, udesno; nastavivši put prema planini Zvijezdi (na tom dijelu nalazile su se manje neprijateljske snage koje je Romanijski odred uspio da rastjera i potisne), Veljko Lukić Kurjak je sa nekoliko boraca i bolničarki otišao nešto ulijevo, odakle su Nijemci takođe nastupali i stalno pripucavali. Osjetivši izvlačenje jedinica Narodnooslobodilačke vojske, Nijemci su negdje oko 22 sata izvršili pritisak na sektor na kome se nalazio Veljko Lukić Kurjak. Zaklonjen iza jednog drveta, on je zalegao čekajući da se ugasi njemačka raketa, koja je neko-

[5]) U ovim borbama ubijeno je oko 80, a zarobljeno 75 njemačkih vojnika, dok je iz 2. krajiške NOU brigade poginulo 18, ranjeno 36, a nestalo 8 boraca. (Dušan Uzelac **»Grmečke bijele noći«,** izd. Narodne armije, Beograd, 1969, **str.** 120 i 121)

Prva strana zapovijesti štaba 27. NOU divizije od 26. oktobra 1943. godine za napad na ustašku posadu u Sokolcu.

liko trenutaka ranije bačena u vazduh i koja je osvjetljavala čitavo poprište bitke. Međutim, gašenje rakete je donijelo novu eksploziju. Veljko je osjetio oštar bol u predjelu kičme. Mlaz tople krvi slivao mu se niz leđa. Pokušao je da se digne, ali nije mogao. Viknuo je da je ranjen. To su čule bolničarke koje su bile u blizini, prišle su mu i uz pomoć nekoliko boraca organizovale izvlačenje ranjenog komandanta.

Dok je trajalo spašavanje teško ranjenog Kurjaka došlo je do pucnjave i na sektoru na kojem su se nalazili prvi i treći bataljon brigade. Na njih je napala jedna njemačka kolona koja je — napadom na bokove divizijske kolone iz doline rijeke Krivaje — nastojala da oslabi pritisak jedinica Narodnooslobodilačke vojske prema Romanovcu, glavnom pravcu proboja. Bataljoni, ne znajući u to vrijeme da je komandat brigade teško ranjen, prihvatili su borbu, ali su umjesto da pokušaju proboj prema Romanovcu, koji je bio određen za pravac njihovog kretanja — okrenuli nazad, i to prema mjestu odakle su dan ranije pošli.

Nije dovoljno rasvijetljeno kako je došlo do toga da se bataljoni vrate, tim prije što su oni koji su donijeli takvu odluku već u toku noći poginuli, a drugi su kasnije poubijani od strane SS-ovaca i četnika. Naime, pored toga što je bio ranjen komandant brigade, u noći između 25. i 26. decembra 1943. godine poginuli su od njemačke patrole koja se nalazila u jednoj kući: komandant prvog bataljona Gligor Radovanović Gico, politički komesar trećeg bataljona Jovo Kokanović i još osam boraca, zatim politički komesar čete u trećem bataljonu Milo Milivojević Crni, zamjenik komandira čete Branko Rebić, Slavko Simić i Vojin Jakšić, đaci Tuzlanske gimnazije, Đuro Antić i drugi, 15 boraca je ranjeno, a 95 ih je nestalo.[6])

Među nestalim borcima nalazio se i zamjenik političkog komesara prvog bataljona Vukašin Spasojević, za koga se u izvještaju štaba 27. NOU divizije od 31. decembra 1943. godine kaže da je na čelu grupe od 50 do 60 boraca ostao iza brigade, a zatim se uputio prema rijeci Krivaji u namjeri da se prebaci na Majevicu.

Međutim, i pored toga što postoji više verzija o odvajanju grupe boraca od svojih bataljona, treba reći da 56 boraca na čelu sa Vukašinom Spasojevićem nije stiglo dalje od rijeke Krivaje. Tu su svi skupa zarobljeni od Nijemaca, a zatim odvedeni u zeničku kaznionu, gdje ih je većina strijeljeno, dok se iz njemačkog zarobljeništva vratio veoma mali broj. Za još 64 borca je ustanovljeno da su izginuli u toku noći, ili su ih pojedinačno zarobili Nijemci.

Zbog toga se i može reći da je brigada od Borovice pa do dolaska u Nišiće 30. decembra 1943. godine imala 16 poginulih, 16 ranjenih i 95 nestalih boraca, od kojih je veći broj takođe izginuo ili kasnije strijeljan od strane Nijemaca.

Teško ranjenog Veljka Lukića Kurjaka u dramatičnim okolnostima izvukla je grupa sanitarki i boraca iz 17. majevičke brigade. Oni su teško ranjenog komandanta postavili na ćebe (kod sebe nisu imali nijednih nosila), a zatim su ga naizmjenično nosili, krećući se u pravcu istoka, iako ni sami nisu znali da li idu dobrim pravcem. Pri tome su neprimjećeni prošli ispod samih neprijateljskih položaja, a zatim su nastavili put kroz

') Zb. NOR-a, T. IV, knj. 21, Dok br. 114

noć. Borci su upadali u dubok snijeg, posrtali, padali, ispuštali ćebe sa ranjenim Kurjaìkom, a zatim su se dizali i nastavljali da se probijaju.

Tako je njih nekoliko smoglo još toliko snage da izdrže i da pred zoru _ umorni, ali radosni što su uspjeli da spase svog komandanta — stignu do jednog krajiškog bataljona, odnosno do štaba divizije, i da ranjenog Veljka predaju u divizijsku bolnicu. Tu su zatekli i ostale članove štaba brigade, ali ne i bataljone za koje se trenutno nije znalo da se probijaju prema Nišicima.

Nakon izlaženja iz obruča i dolaska brigade na sektor Nišići — Krivojevići, izvršena je temeljna kritička vojna i partijsko-politička analiza mjesta, uloge i dejstava brigade i njenog štaba u proteklim borbama.

Poslije dolaska u nišički zaselak Borak, prvi i treći bataljon su u svom sastavu imali 374 borca. Od toga je bilo 83 člana KPJ, 11 kandidata i 93 člana SKOJ-a. Međutim, brigada je ostala bez komandanta i zamjenika komandanta[7]), a od bataljonskih rukovodilaca ostali su samo Aco Petković i Pero Jovičić iz trećeg i Kasum Ćorić iz prvog bataljona. Ništa bolja situacija nije bila ni po četama, jer je i veći broj komandira i političkih komesara četa, vodnih delegata i desetara izginuo ili nestao. Dosta veliki broj boraca dobio je teške smrzotine, a nekoliko boraca, među njima i Desa Tomanić, omladinka iz Velina Sela, umrlo je od tih smrzotina.

Znači, trebalo je pronaći više od 25 novih brigadnih, bataljonskih i četnih rukovodilaca, brigadu je trebalo popuniti novim borcima i srediti, kako bi ona ponovo postala ono što je bila i prije 6. neprijateljske ofanzive. Toga posla prihvatili su se štab divizije i Okružni komitet KPJ za Majevicu, odakle je popuna trebala da bude i najmasovnija. Tako je, prvo, za vršioca dužnosti komandanta brigade postavljen Dušan Egić, dotadašnji zamjenik komandanta 2. krajiške NOU brigade, a zatim je od štaba III korpusa NOVJ zatraženo da se u sastav brigade vrate preostali borci drugog bataljona, odnosno da se brigada popuni novim borcima iz Semberije i sa Majevice.

U isto vrijeme, štab 27. NOU divizije je postavio za komandanta prvog bataljona Tomu Trninića, a za njegovog zamjenika Muhameda Kurbegovića Sanca, dok je za zamjenika političkog komesara imenovan Ejub Livadić.

Komandant trećeg bataljona i dalje je ostao Aco Petković, dok je za njegovog zamjenika postavljen Ilija Bogutovac. Za političkog komesara ovog bataljona imenovan je Vaso Polovina iz 2. krajiške NOU brigade, dok je njegov zamjenik i dalje ostao Pero Jovičić.

Za zamjenika komandanta 17. brigade postavljen je Petar Borojević iz 2. krajiške NOU brigade. Pošto je nešto kasnije otišao na novu dužnost i zamjenik političkog komesara brigade Svetolik Gospić Brko, na njegovo mjesto bio je postavljen Mile Malešević, koji se do tada nalazio na dužnosti političkog komesara drugog bataljona 2. krajiške NOU brigade.

U isto vrijeme, za zamjenika obavještajnog oficira brigade postavljen je Zivojin Mitrinović Džonika. Na njegovo mjesto u prvom bataljonu došao je Mehmed Tockić, dok je u trećem bataljonu za obavještajnog oficira postavljen Pavle Puc.

) Mi'tair Mdnić je neposredno pred početak 6. neprijateljske ofanzive (3. decembra 1943. godine) postavljen za komandanta Romanijskog NOP odreda (Zb. NOR-a, T. IV, knj. 20, Dok. br. 15)

Od 1. do 15. januara 1944. godine brigada je boravila na prostoru Ćetojevići — Vladojevići, odnosno Toljanik — Hadžići — Muslići, gdje su vođene manje borbe za četnicima. Sve to vrijeme korišteno je i za reorganizaciju brigade, naoružavanje, vojni i politički rad. Za to vrijeme bataljoni su primili 4 puškomitraljeza, 85 pušaka i 174 bombe. Pošto je u isto vrijeme došlo do rasformiranja italijanskog bataljona, u brigadu je stiglo više novih boraca Italijana, od kojih će se neki (Mario Fažoli, Kastino, Blanki), već u prvim borbama istaći svojom hrabrošću i privrženosti narodnooslobodilačkoj borbi.

Poslije izvršene reorganizacije, a pošto su se borci dobro odmorili od decembarskih napornih borbi i marševa, stanje u brigadi se počelo da popravlja, pa joj je štab divizije počeo davati i teže zadatke. Tako je brigada prilikom pokreta u pravcu Glasinca i prelaska ceste Sokolac — Zljebovi, u noći između 19. i 20. januara 1944. godine, napala i rastjerala grupu Nijemaca kod s. Košutice. Istoga dana rastjerana je i grupa ustaša, koja je došla u Glasinac radi pljačke.

21. januara 1944. godine brigada je sa prostora Sokolovići — Senkovići napala 160 ustaša iz prve satnije 22. stajaće djelatne bojne u Djedovcima i Kuli, kojom prilikom su ustaše poslije kratke borbe natjerane u bjekstvo prema Sokolcu. Već idućeg dana, prvi bataljon je rastjerao grupu ustaša koja je došla u s. Dobrašin radi pljačke. 23. i 24. januara 1944. godine vođena je na liniji Konostrevci — Šenkovići borba sa Nijemcima, ustašama i četnicima. Tom prilikom zarobljena su tri Nijemca, dok je veći broj neprijateljskih vojnika ubijen i ranjen.

25. januara ponovo je izvršen napad na ustaše u Vitnju i Djedovcima, koje su se u međuvremenu povratile na ove položaje. I ovoga puta neprijatelj se, poslije kraće borbe, povukao u Sokolac.

Prilikom povratka na polazne položaje, bataljoni su na drumu naišli na dvije kolone ustaša (jačine od po jedne bojne), ali su se poslije žestoke borbe uspjeli probiti preko ceste. I dok su se bataljoni odmarali od prethodne borbe, u s. Šenkovići bili su napadnuti od ustaša i njemačkih skijaša, tako da su se morali povući u s. Selište. Tom prilikom poginula su četiri borca (intendant trećeg bataljona Jovo Babić iz Vakufa kod Lopara, Branko Miličić, zemljoradnik iz Modrana, Bogdan Prodanović iz Bijeljine i Matija Bošković iz Ugljevika), 8 ih je ranjeno, a dva su nestala.

Nakon toga, bataljoni su se smjestili na prostor Sijerci — Margetići — — Selište, radi odmora i zatvaranja pravca od Sokolca prema Vlasenici.

U periodu od 15. do 31. januara 1944. godine brigada je, pored pomenutih gubitaka, imala još tri poginula — Rajo Milovanović iz Crnjelova, Strahinja Petrović iz Bijeljine i Momir Žulj iz Janje, a na putu prema brigadi, u selu Drapnićima u olovskoj opštini, poginuo je Vojo Stojaković. U tom razdoblju 6 boraca je bilo ranjeno, a petorica su nestala.

Zbog velike zime i dubokog snijega, brigada se u prvoj polovini februara 1944. godine uglavnom zadržavala u Sokolovićima, s tim da je od 3. do 7. februara išla u Zepu radi nabavke hrane za cijelu diviziju. Tada je sa njom išao i intendant divizije Veselin Radojčić. Tek 12. februara brigada je dobila naređenje da u sklopu tzv. »Rogatičke operacije«[8]) napadne

*) Tada su na neprijateljsku posadu u Rogatici napadali *2.* krajiška **NOU** brigada i Romanijski **NOP odred**

i likvidira neprijateljsko uporište Vitanj — Djedovci, nakon čega je trebalo da zaposjedne prostor: Vitanj — Rabar — Crni Vrh — Borovsko, u cilju zatvaranja pravca Sokolac — Rogatica. Napad je trebalo da otpočne 13. februara 1944. godine u 24 sata.[9])

Iako je napad počeo u zakazano vrijeme, neprijatelj ovoga puta nije mogao biti savladan, pa se brigada pred zoru morala povući u Sokoloviće. Takođe nije uspio ni napad na Rogaticu.

Devetnaestog februara 1944. godine u brigadu je iz Semberije i sa Majevice stiglo 114 novih boraca. U isto vrijeme na kurs za rukovanje teškim bacačima bili su upućeni Cvjetko Bojić i Franjo Krog iz Vrbovca kod Križevaca. 27. februara 1944. godine došlo je do nove borbe sa ustašama na prostoru Bereg — Zakomo. Nakon dvočasovne borbe neprijatelj je povraćen u Rogaticu, a tom prilikom iz brigade je poginuo jedan borac.

Idućeg dana brigada je na istom prostoru bila ponovo napadnuta od ustaša i četnika. Međutim, poslije četvoročasovne borbe, neprijatelj je — uz gubitke od 30 poginulih i ranjenih — natjeran na povlačenje. Brigada je ovoga puta imala 4 poginula, 6 ranjenih i 4 nestala borca.

Bile su to i posljednje borbe koje je brigada vodila u sastavu 27. NOU divizije. Naime, odlukom štaba III korpusa NOVJ, 6. marta 1944. godine formirana je nova — 38. istočnobosanska NOU divizija. U nju je, pored 18. hrvatske NOU brigade, Majevičkog, Tuzlanskog, Posavskog i nešto kasnije formiranog Podrinjskog NOP odreda — ušla i 17. majevička NOU brigada.

NOVE BORBE NA MAJEVICI I U BIRCU

Svoju odluku da formira još jednu istočnobosansku NOU diviziju štab III korpusa NOVJ donio je u dogovoru sa Oblasnim komitetom KPJ za istočnu Bosnu, nešto ranije nego što je izdato zvanično saopštenje o formiranju 38. NOU divizije. Zbog toga je i naredio štabu 27. NOU divizije da u Šekoviće, odnosno na Majevicu odmah uputi 17. majevičku NOU brigadu, koja je trebalo da uđe u sastav nove divizije. Na ovaj put brigada je iz s. Sokolovići na Romaniji krenula 3. marta 1944. godine, i to prvo u Šekoviće, a zatim u selo Brđane na Majevici. Sa brigadom je krenuo i dr Đorđe Dragić koji je bio predviđen za referenta saniteta u novoj diviziji.

Na putu za Majevicu, brigadi su se u Šekovićima priključili komandant i politički komesar 38. NOU divizije Miloš Zekić i Vlado Rolović[1]), kao i dio bolnice koju je trebalo prebaciti u selo Trnovu na Majevici. Na ovaj put sa brigadom je krenuo i njen komandant Veljko Lukić Kurjak, nad kojim je nešto ranije dr Ivo Herlinger, bez ikakvih narkotičnih sredstava, izvršio veoma tešku i komplikovanu operaciju. Tako teško ranjen i još neoporavljen od operacije, Veljko Lukić nije dozvolio da ga nose.

®) Iz zapovjesti 1. ustaškog zdruga od 12. marta 1944. godine vidi se da su se prilikom napada 17. majevičke NOU brigade na Vitanj i Djedovce na tim položajima nalazili dijelovi 22. ustaške bojne, jačine 153 vojnika

') Zamjenik komandanta divizije bio je Ratko Perić, načelnik štaba Husein Krupić, referent saniteta dr Đorđe Dragić, obavještajni oficir Akif Bešlić, a intendant Serif Buljubašič. (AVII, f. NOB, Reg. br. 1—6, K. 1258)

Zatražio je konja i jašući u koloni, krenuo je u svoj rodni kraj. Sa njim, u koloni ranjenika, nalazio se i njegov mlađi brat Aco, koji je bio ranjen u borbi sa ustašama u Đedovcu.

Gledajući svog ranjenog komandanta, borci su pokušali da ga razvesele omiljenom pjesmom:

»Naprijed Kurjakova brigada,
Kroz strmi brijeg i do,
Sahranit sve fašiste,
Oslobodit narod svoj«.

Međutim, pjevanje je bilo nekako tužno, kao što su bili tužni i borci zbog teških rana njihovog komandanta i zbog toga što se sa njima na Majevicu i u Semberiju ne vraćaju: Gligor Radovanović Gico, Jovo Kokanović, Božo Avramović, Vojo Stojaković, Desanka Vasić, Desa Tomanić, Boro Petrović i još preko 140 Semberaca, Majevičana, Posavaca, Tuzlaka i Bijeljinaca koji zauvijek ostadoše na prilazima Sokolca, na Jahorini, Kraljevom Polju, Sarajevskom Ozrenu, Romanovcu, Sijercima, Djedovcu, Vitnju i drugim bojištima na kojima se za ovih pet mjeseci tukla njihova 17. majevička brigada.

Ali, sam Kurjak je svojim držanjem hrabrio borce. Izašao je, uz pomoć dva pratioca, ispred kuće u kojoj je bio smješten i razgovarao sa drugovima. Pričao im je kako je ranjen, o operaciji, o vrlinama poginulih drugova, a najviše o svom brzom ozdravljenju. Onda je i sam tražio da se pjeva, jer pjesma je bila sastavni dio njegovog života. Tako je bilo na svakom zastanku, sve do sela Trnove, gdje su se borci rastali sa svojim komandantom. Veljko je otišao u bolnicu, a brigada je krenula na nove zadatke, noseći u sebi uspomenu na ovog divnog druga i borca, kao i na dane provedene sa Veljkom u jurišu, na maršu i odmoru.[2])

Stigavši na Majevicu, brigada se smjestila na prostor Trnova — **Br**đani — Cengić, sa zadatkom zatvaranja pravca Janja — Bijeljina i Zvornik — Bijeljina, obezbjeđujući se od četnika i legije.

Polovinom marta 1944. godine vojno-politička situacija u istočnoj Bosni i na Majevici naglo se pogoršala. Njemačka 13. SS »Hanđžar« divizija uspjela je 14. marta da potisne vojvođanske jedinice sa rijeke Save i da 17. marta 1944. godine uđe u Bijeljinu, u kojoj su se partizani nalazili gotovo punih šest mjeseci. Sve je govorilo da se protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni sprema nova ofanziva.

Zbog toga je štab 38. NOU divizije, zajedno sa štabom 17. majevičke NOU brigade, i nastojao da se što prije reorganizuje brigada i popune njene čete i bataljoni. Tako je, prvo, od terenskih četa sa Majevice formiran, odnosno obnovljen, 2. bataljon, koji je u svom sastavu imao oko 180 boraca, a zatim je prikupljeno još oko 100 boraca od kojih je trebalo formirati 4. bataljon. Među novim borcima bilo je oko 40 članova SKOJ-a koji su

[2]) Nakon početka 7. neprijateljske ofanzive Veljko Lukić Kurjak nalazio se u Glogovcu. Sa njim je bio i njegov ratni drug Drago Kneginjić. Krili su se u Drinskom polju, nedaleko od sela Čardačina. Na njih su, 20. juna 1944. godine, naišli četnici i nakon neravne borbe obojicu su ih ubili

se povukli iz Semberije ispred 13. SS divizije, a u brigadu je bilo uvršteno i ljudstvo rasformiranih komandi mjesta i Komande majevičkog područja.

U isto vrijeme od preostalog ljudstva koje se povuklo iz Semberije i Bijeljine i koje je pristiglo iz bolnice formiran je Podrinjski NOP odred, koji je stavljen pod komandu 38. NOU divizije.[3])

Prilikom ove reorganizacije, za komandanta drugog bataljona postavljen je Miloš Nedič iz Gračanice, a za političkog komesara Emin Bubić, đak iz Brčkog. Kada je, nešto kasnije, prikupljeno sve ljudstvo za četvrti bataljon, za komandanta je, 22. aprila 1944. godine, postavljen Mehmedalija Hukić, a za njegovog zamjenika Bogdan Jović Šumar. Politički komesar bio je Mustafa Hasić iz Jajca, a njegov zamjenik Dragan Antonie iz Rasavaca kod Prijedora. Obavještajni oficir bataljona bio je Fehim Klebić.

Istom naredbom, za referenta saniteta brigade postavljen je dr Davorin Kolšek.

U svim bataljonima, pored Semberaca, Posavaca i Majevičana bilo je i više Vojvođana, Krajišnika, Crnogoraca, Dalmatinaca, Srbijanaca, Italiana, pa čak i jedan Austrijanac.

Nakon ove popune, brigada je narasla na oko 800 boraca, ali ih je dosta bilo bez oružja. Da bi se ljudstvo naoružalo donesena je odluka da se u noći između 30. i 31. marta 1944. godine napadne neprijateljska posada u varošici Janji, koju je sačinjavalo oko 150 zelenokadrovaca i ustaša. U napadu je učestvovao drugi bataljon i dio prvog bataljona, dok je jedna četa prvog bataljona zatvarala pravac od Bijeljine.

Mada je neprijatelj ovim napadom bio iznenađen, akcija ipak nije uspjela, i to uglavnom zbog toga što je kasno počela (napad je izvršen u pet sati ujutro), tako da su se bataljoni nakon kraće borbe, u kojoj je ubijeno **8,** a ranjena 4 zelenokadrovca, morali povući na svoje polazne položaje. Tom prilikom iz drugog bataljona su ranjena četiri borca.

I dok je na sektoru Ì7. majevičke NOU brigade vladalo relativno zatišje, jer je neprijatelj — nakon ulaska u Bijeljinu — veoma sporo napredovao prema Trnovi i Zvorniku, dotle se na sektoru Celić — Koraj vodila žestoka bitka između vojvođanskih partizanskih jedinica i 13. SS divizije, koja je nastojala da se probije prema Loparama i Tuzli. U ovim borbama i jedna i druga strana imale su velike gubitke, prije svega zbog toga što je neprijatelj želio po svaku cijenu da ovlada komunikacijom Brčko — Lopare — Tuzla.

Naime, pošto je ocijenila da njene snage koje su se nalazile u istočnoj Bosni neće moći da odbace i razbiju jedinice Narodnooslobodilačke vojske južno od rijeke Save i da unište političke i ekonomske baze narodnooslobodilačkog pokreta i bolnice s ranjenicima, komanda njemačke vojske je ubrzano okončala obuku nešto ranije formirane 13. SS »Handžar« divizije. Ta divizija je u nastupajućoj ofanzivi dobila specijalne zadatke, odnosno,

[3]) Komandant odreda bio je Tripun Petrović Patak, politički komesar Je-^•emiia Perić Ješo, a zamjenik političkog komesara Milorad AttttĆ

trebalo je da ona posluži kao udarna snaga za sprovođenje njemačkih planova na ovom području.[4])

Čitav mjesec dana, sve do 12. aprila 1944. godine, trajali su uzaludni pokušaji 13. SS divizije, ustaša i četnika da probiju front 16, 36. i 38. NOU divizije koje su se nalazile na liniji: Modriča — Gradačac (18. hrvatska brigada), Celić — Koraj — Zabrđe (16. i 36. vojvođanska divizija), Suho Polje — Trnova — Drina (17. majevička NOU brigada). Tek kada su u /borbu ubačene nove neprijateljske snage (3. lovački zdrug, garnizonske {jedinice iz Tuzle, Zvornika, Brčkog i nekih mjesta iz Slavonije i Srbije, ; te četnici Majevičkog četničkog korpusa i zeleni kadar — ukupno oko 35.000 vojnika), jedinice Narodnooslobodilačke vojske bile su prisiljene na povlačenje sa Majevice.[5])

U takvoj situaciji 17. majevička NOU brigada, koja se u međuvremenu prebacila na sektor Humci — Sitari — Jasenica, sa zadatkom razvijanja obavještajne službe, budnog osmatranja i dubokog izviđanja prema neprijatelju, dobila je naređenje da se u slučaju jakog neprijateljskog pritiska povuče prema Jasenici i prikupi na sjeverozapadnom dijelu masiva Majevice.

Nakon što je združenim neprijateljskim snagama pošlo za rukom da potisnu prema Birču 16. i 36. vojvođansku NOU diviziju, na Majevici su, pored 17. majevičke NOU brigade[6]), ostali Majevički i Tuzlanski NOP odred i oko 1000 ranjenika i tifusara u korpusnoj bolnici br. 2, koji su bili sklonjeni po bazama u selu Trnovi, selu Mačkovcu, odnosno Jablanici i u Srebreniku. Naime, računajući da će i ova neprijateljska ofanziva, kao i sve prethodne trajati ograničeno vrijeme, te da će se neprijatelj nakon kraćeg zadržavanja povući sa okupirane teritorije, Štab III korpusa NOVJ nije evakuisao bolnicu iz Trnove i drugih mjesta.

Zbog toga su, u cilju zaštite bolnice, na Majevici ostavljeni 17. majevička brigada i još dva odreda. Zadatak brigade je bio da se zabaci neprijatelju za leđa i da se najpovoljnijim pravcem prebaci u blizinu Trnove, radi spasavanja ranjenika. Takođe je bilo predviđeno da brigada protjera i uništi neprijateljsku posadu u Trnovi i okolini, kako bi na taj način

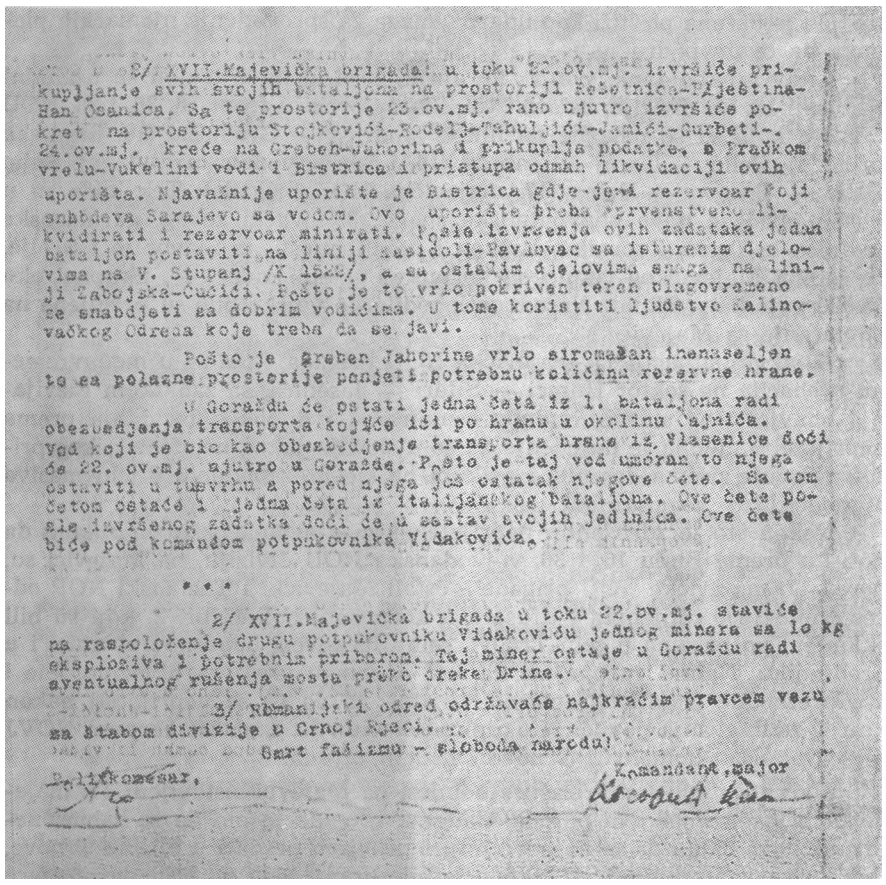
[4]) Ideju za formiranje SS divizije, koja je u svom sastavu itmala oko **60°/o** Muslimana i 40°/o folksdojčera i drugih Nijemaca, dao je SS general Getlib Berger, šef glavne uprave SS-a. Glavnu ulogu u formiranju te divizije odigrao je veliki jerusalemski muftija El-Huseini. Pored regruta koji su, želeći to ili ne, bili upućeni u ovu SS diviziju, u njenim redovima se našao i znatan broj onih proustaških elemenata koji su već do tada bili zatrovani šovinističkim strastima i propagandom njemačkog sluge i agenta El-Huseinija.

Prije nego je došlo u Jugoslaviju, ljudstvo divizije je prošlo specijalnu obuku, na kojoj je vojnički i politički pripremano za gerilsko ratovanje protiv Narodnooslobodilačke vojske.

Divizija je u svom sastavu imala 27. i 28. planinski i 13. artiljerijski puk (ukupno oko 19.000 vojnika) i bila je odlično naoružana, i to uglavnom automatskim oružjem, iako nije oskudijevala ni u teškom naoružanju. Naziv »-Handžar« dobila je po »handžaru« koga je, pored bajoneta imao svaki vojnik (Istorijski arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Inv. br. 15317)

[5]) U isto vrijeme došlo je i do pokreta 7. SS »Princ Eugen« divizije prema Romaniji, gdje se nalazila 27. istočnobosanska NOU divizija (AVII, **f.** NOB, Reg. br. 1/8/1, K. 408 A)

") Pod pritiskom 13. SS divizije istočnu Bosnu napustili su 18. hrvatska NOU brigada i Posavsko-trebavski NOP odred, tako da je u sastavu 38. NOU divizije ostala samo 17. majevička NOU brigada

2/ XVII.Majevička brigada u toku 22.ov.mj. izvršiće prikupljanje svih svojih bataljona na prostoriji Rebetnica-Piještina-Han Osanica. Sa te prostorije 23.ov.mj. rano ujutro izvršiće pokret na prostoriju Stojkovići-Kodelj-Tahuljići-Jamići-Gurbeti-. 24.ov.mj. kreće na Crnčen-Jahorina i prikuplja podatke, s Praškom vrelu-Vukelini vodi i Bistrica i pristupa odmah likvidaciji ovih uporišta. Najvažnije uporište je Bistrica gdje jewi rezervoar koji snabdeva Sarajevo sa vodom. Ovo uporište preba prvenstveno likvidirati i rezervoar minirati. Poslje izvršenja ovih zadataka jedan bataljon postaviti na liniji Kasidoli-Pavlovac sa istaknutim djelovima na V. Stupanj /K 1582/, a sa ostalim djelovima smjesta na liniji Zabojska-Ćudići. Pošto je to vrlo pokriven teren blagovremeno se snabdjeti sa dobrim vodičima. U tome koristiti ljudstvo Malinovačkog Odreda koje treba da se javi.

Pošto je Crnčen Jahorina vrlo siromašan ishranom to za polazne prostorije ponijeti potrebnu količinu rezervne hrane.

U Goraždu će ostati jedna četa iz 1. bataljona radi obezbjedjenja transporta koji će ići po hranu u okolinu Čajnića. Vod koji je bio kao obezbjedjenje transporta hrane iz Vlasenice doći će 22. ov.mj. ujutro u Goražde. Pošto je taj vod umoran to njega ostaviti u Goražde a pored njega još ostatak njegove čete. Sa tom četom ostaće i jedna četa iz italijanskog bataljona. Ove čete poslje izvršenog zadatka doći će u sastav svojih jedinica. Ove čete biće pod komandom potpukovnika Vidakovića.

* * *

2/ XVII.Majevička brigada u toku 22.ov.mj. staviće na raspoloženje drugu potpukovniku Vidakoviću jednog minera sa 10 kg eksploziva i potrebnim priborom. Taj miner ostaje u Goražde radi eventualnog rušenja mosta preko rijeke Drine.

3/ Romanijski odred održavaće najkraćim pravcem vezu sa Štabom divizije u Crnoj Rijeci.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Politkomesar,

Komandant,major

Izvod iz zapovijesti štaba 27. NOU divizije od 21. novembra 1943. godine za napad na ustašku posadu na Bistrici — Jahorima

omogućila izlazak ranjenika iz baza. Iste zadatke su dobili odredi: trebalo je da oni ostanu u okolini Mačkovca (Majevički) i Srebrenika (Tuzlanski) radi zaštite i prihvatanja bolnice u ovim mjestima.

Prije nego se pomjerila prema Trnovi brigada se nalazila na sektoru Špionica — Karavlaška Maoča (18. aprila 1944. godine). Tu je iz Majevičkog NOP odreda izuzet jedan kompletan bataljon, čiji su borci ušli u sastav četvrtog bataljona 17. majevičke, dok su preostalim borcima popunjeni ostali bataljoni brigade. Nakon toga, štab 38. divizije i brigada krenuli su pravcem: Pukiš — Buzekara — Brbeto prema Trnovi. Uz put je brigada vodila stalne borbe sa SS-ovcima i četnicima.

Bio je to jedan od najnapornijih marševa u istoriji brigade, koja se kretala preko teritorije zaposjednute SS-ovcima i četnicima, i na kojoj je vladao takav esesovačko-četnički teror da je brigadi bilo teško da dođe do bilo kakvih obavještenja.

Nakon prelaska ceste Lopare — Brčko, kojom prilikom je u borbi ubijeno 10 SS-ovaca, brigada se, radi odmora, smjestila u omanjoj šumici

nedaleko od sela Ražljeva. Obaviješteni o tome od svojih saveznika četnika, SS-ovci su oko 12 sati krenuli u napad na brigadu, napadajući je sa tri strane, a sa četvrte strane su nadirali četnici.

Brigada se našla u obruču. Razvila se teška četvoročasovna borba. Brigada se iz okruženja izvukla tek oko 16 sati, probivši se u pravcu sela Bukovice. Sa bataljonima su se u prvim borbenim redovima našli štabovi 38. NOU divizije i 17. majevičke brigade.

U ovoj borbi neprijatelj je imao oko 70 izbačenih iz stroja, dok je iz brigade poginulo više boraca, a među njima Ejub Livadić i Miko Beker iz Brčkog, Žarko Cobić iz Kojčinovca, Rajo Simić iz Popovog Polja i drugi.

Prilikom proboja iz obruča, a i u kasnijim borbama posebno se istakao prvi bataljon brigade, koji se gotovo cijelo vrijeme ovog napornog marša nalazio u prethodnici ili u bočnom obezbjeđenju brigadne kolone.

Nastavivši put prema Trnovi brigada je naišla na još dvije neprijateljske zasjede. Jedna je bila postavljena kod sela Bukovice, a do drugog napada SS-ovaca i četnika došlo je kod sela Zagona. Obje borbe bile su kratke, ali veoma žestoke, tako da su gubici na obadvije strane bili veliki. Tako je u jednom šumarku nedaleko od Zagona bio od SS-ovaca opkoljen jedan vod četvrtog bataljona, koji je u neravnoj borbi sa daleko nadmoćnijim neprijateljem sav izginuo.

Na ovom maršu, umjesto poginulog Ejuba Livadića, za zamjenika političkog komesara prvog bataljona postavljen je Sakib Ramić.

Izbivši u rejon sela Trnove, Cengića i Bjeloševca, štab brigade se povezao sa članovima KPJ i odbornicima koji su bili zaduženi za brigu o ranjenicima i sa odgovornim bolničkim osobljem. Dogovoreno je šta treba činiti. I dok su bataljoni pružali ogorčen otpor združenim neprijateljskim snagama koje su nastojale da se približe selima u kojima su se nalazili brigada i ranjenici, ubrzano su prikupljeni svi pokretni ranjenici koje je trebalo prebaciti u Birač. Teški ranjenici i dalje je trebalo da ostanu u bazama. Pred zoru, na okupu se našlo oko 250 ranjenika, od kojih je — radi lakšeg pokreta — formiran poseban bataljon. Zatim je kolona od preko 1000 boraca i ranjenika krenula preko Piliće, Lokanjske kose, Rastošnice i Jelice prema cesti Tuzla — Zvornik, odnosno Birču.

Međutim, ni ovaj dio puta nije prošao bez borbi. Borci brigade — podnoseći natčovječanske napore — morali su da se probijaju kroz zasjede Majevičkog četničkog korpusa, koji je pokušavao da uspori kretanje brigade, odnosno spriječi prebacivanje ranjenika u Birač.

Ali, ni SS-ovci ni četnici, a ni zeleni kadar u dolini rijeke Spreče, nisu mogli zaustaviti nalete boraca koji su bili svjesni da samo od njih zavisi sudbina ne samo brigade, nego i 250 ranjenika, njihovih ratnih drugova, koji bi se i sami — da su mogli — tukli protiv okupatora i njegovih slugu ustaša i četnika.

Među tim ranjenicima bilo je dosta boraca iz Banije i s Korduna, iz Crne Gore i Dalmacije, Srbije i Vojvodine, koji su na Majevicu stigli neposredno nakon završetka 5. neprijateljske ofanzive da bi tu izliječili rane, a zatim ponovo krenuli u borbu. Zbog toga su se borci brigade i tukli sa takvom upornošću, razbijajući neprijateljski obruč sve dok se, 21. aprila 1944. godine, nisu našli na slobodnoj birčanskoj teritoriji. Odatle je, nešto

kasnije, dio ranjenika otpremljen avionima u Italiju, dok je drugi dio smješten u Korpusnu bolnicu br. 1 u Šekoviće.[7])

Za ovaj veliki podvig, za spasavanje naših ranjenika, 17. majevička brigada, i štab 38. NOU divizije dobili su pohvalu Vrhovnog komandanta NOV i PO Jugoslavije druga Tita.

Nakon povlačenja 17. majevičke NOU brigade sa Majevice, na ovom sektoru ostao je Majevički NOP odred, ali se ubrzo i jedan njegov dio morao prebaciti u Srem, gdje je boravio sve do kraja 7. neprijateljske ofanzive.[8])

*
* *

Nakon dolaska u Birač 17. majevička dobila je zasluženi odmor. Brigada se smjestila na prostoru Pobedarje —• Milovanovići — Bobari i u njoj je preduzet intenzivan rad na sređivanju četa i bataljona koji su u proteklih desetak dana bili izloženi izuzetno teškim naporima. Ti napori iziskivali su od svakog borca i rukovodioca maksimalno angažovanje, ali su oni ujedno pokazali da se brigada u dosadašnjim bitkama prekalila i moralno ojačala, te da se na nju u budućim borbama može ozbiljno računati.

Ali, mnogo vremena za predah i odmor nije bilo. Naime, planom Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, bilo je predviđeno da dvije divizije Narodnooslobodilačke vojske (16. vojvođanska i 17. istočnobosanska), prebacivanjem u Srbiju na sektoru Drinjača — Ljubovija —• Bajina Bašta, potpomognu prodor 2. proleterske i 5. krajiške NOU divizije preko Lima dalje u Srbiju. U vezi s tim, već je bilo izvršeno privlačenje divizija na položaje odakle je, u noći između 28. i 29. aprila 1944. godine, trebalo izvršiti forsiranje rijeke Drine. Akciju je trebalo da potpomogne i 36. vojvođanska NOU divizija, koja je dobila zadatak da se postavi na prostor Zvornika, te da ga u vrijeme prebacivanja 16. i 17. divizije — napadne.

Međutim, pošto je od ranije pratio kretanje jedinica Narodnooslobodilačke vojske na ovom sektoru i radio-komuniciranje između Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije i štaba III korpusa NOVJ, neprijatelj je otkrio namjere o prebacivanju divizija Narodnooslobodilačke vojske u Srbiju, pa je odmah reagovao. Već 25. aprila 1944. godine pokrenuo je svoje

') Samo dan-dva nakon odlaska brigade, SS-ovcima i četnicima je pošlo za rukom da otkriju baze sa preostalim ranjenicima i da iih poubijaju. Tom prilikom, pored ostalih, ubijeni su: Kasum Coric iiz Foče, Sajo Petrović, Marko Gajić, Mehmedalija Mulaosmanović, Vlado Eljuba i veći broj drugih boraca 17. majevičke brigade

') Zbog opasnosti za njenu armiju na Balkanu, njemačka Vrhovna komanda nastojala je da razbije jedinice Narodnooslobodilačke vojske južno od rijeke Save i da ih odbaci od komunikacija Sarajevo — Sokolac — Višegrad i Sarajevo — Vlasenica — Bijeljina, da na tom području uništi političke i ekonomske baze narodnooslobodilačkog pokreta i da time stvori uslove za jačanje zelenokadrovskih i četničkih formacija.

Provodeći u život ovu osnovnu zamisao okupatora, 13. SS divizija je za vrijeme svog boravka u istočnoj Bosni ubila preko 1500 žena, djece i staraca i popalila na stotine kuća i gospodarskih zgrada. Pri tome su najviše stradala majevička i biirčanska sela Zabrđe, Dopare, Osmaci, Trnovo, Doli ltd.

snage pravcem Zvornik — Bratunac — Srebrenica (dijelovi 13. SS divizije), odnosno iz Rogatice i Sokolca prema Vlasenici i Srebrenici (dijelovi 7. SS »Princ Eugen« divizije). U isto vrijeme združene neprijateljske snage (13. SS divizija, ustaše, zeleni kadar i četnici) napali su položaje 36. vojvođanske divizije, tako da se ona morala povući na liniju Osmaci — Matkovac — Podborogovo.

U toku 26. aprila 1944. godine pokrenuo se iz Tuzle i III ustaški zdrug ojačan jednim bataljonom 13. SS divizije, koji je veoma brzo napredovao, (na tom sektoru nije bilo jedinica Narodnooslobodilačke vojske) i istoga dana ušao u Stupare i Kladanj, gdje se spojio sa ustašama Avdana Hasića.

Zbog prodora jakih neprijateljskih snaga prema slobodnoj birčanskoj teritoriji, a pošto je bilo ugroženo i samo mjesto prelaska preko rijeke Drine, štab III korpusa NOVJ izdao je naređenje o dekoncentraciji jedinica Narodnooslobodilačke vojske. I dok je izvlačenje 16. vojvođanske NOU divizije obavljeno gotovo bez borbe, dotle je 17. istočnobosanska NOU divizija na pravcu svog izvlačenja (Batura i Karaula) vodila 28, 29. i 30. aprila 1944. godine teške borbe u kojima je neprijatelj imao 392 mrtva i ranjena vojnika. Divizija je imala 84 poginula, 98 ranjenih i 50 nestalih boraca.

Uporedo sa napadom neprijatelja na jedinice Narodnooslobodilačke vojske koje su se spremale za prebacivanje u Srbiju, došlo je do pojačanog pritiska dijelova 13. SS divizije i četnika i na 36. NOU diviziju. Situacija se naročito pogoršala 27. aprila 1944. godine, kada je jedna kolona SS-ovaca i ustaša prodrla iz pravca Stupara i Kladnja u Šekoviće, tako da su se i vojvođanske jedinice morale postaviti na liniju Jovik — Bijela zemlja — Kominjača (3. NOU brigada), odnosno, Piakalovići — Vrela — — k. 826 — Velika Stijena — k. 780 (5. NOU brigada). Sedamnaesta majevička brigada i dalje je ostala na svojim starim položajima, sa zadatkom zatvaranja pravca od Šekovića, Korijena i Šadića.

Pošto je neprijatelj koji je nastupao iz pravca Šekovića 28. aprila uspio da prodre u Vlasenicu i pošto je južno od ovog mjesta uspostavio vezu sa dijelovima 7. SS divizije, istoga dana izdato je naređenje za izvlačenje 36. vojvođanske i 38. istočnobosanske NOU divizije (svega tri brigade) na Milan-planinu, i to pravcem: Grabovica — Klještani — Ponijerka. Međutim, kada su se brigade već bile pokrenule sa svojih položaja, izdato je naređenje po kome se pokret morao obustaviti, a brigade postaviti na nove položaje. Po toj zapovijesti 17. majevička NOU brigada zaposjela je položaje na liniji: Sovari — Milovanovići — Jezero (iznad Korijena), sa zadatkom kontrole mosta kod Kalabače, a u cilju sprečavanja neprijatelja da ga popravi i da se preko njega prebaci na desnu obalu rijeke Drinjače.

Nakon što su u toku noći na liniju Milovanovići — Crkvina stigli dijelovi 16. vojvođanske NOU divizije, a da bi se izbjegao obruč koji je pripremao neprijatelj, 29. aprila 1944. godine, u 3 sata ujutro, izdato je novo naređenje, po kome je Majevička brigada dobila zadatak da »odmah krene u napad na neprijatelja kod mosta pod Kalab.ačom, u cilju zauzimanja istog i prebacivanja na lijevu obalu Drinjače«. Nakon izvršenja ovog zadatka, trebalo je da se brigada postavi na liniju Lemića brdo — Jevik — — Bijela zemlja — Kominjača. Sa brigadom se ovoga puta nalazio i Podrinjski NOP odred, dok je drugi njen bataljon bio ostavljen u Bobarima kao veza 2. vojvođanskoj NOU brigadi.

Učešće 17. majevičke NOU brigade u ovim bitkama ne može se posmatrati odvojeno od operacija koje su tih aprilskih dana 1944. godine vođene na području Birča, pa i šire. U Birču je tada na veoma uskom prostoru bilo koncentrisano šest brigada Narodnooslobodilačke vojske (pet vojvođanskih i Majevička) i tri partizanska odreda (Mačvanski, Podrinjski i Birčanski), te preko 1000 ranjenika i bolesnika. Tu su se nalazili i Glavni štab NOV i PO Vojvodine, štab III korpusa NOVJ, te brojni društveno-politički i partijski radnici iz Semberije i Birča. Malo dalje, oko Han-Pijeska, protiv 7. SS divizije, ustaša i četnika tukle su se 17. i 27. istočnobosanska NOU divizija, sprečavajući da se neprijateljske snage sa juga spoje sa onim koje su nadirale iz pravca Zvornika i Tuzle.

Zbog veoma složene situacije u kojoj su se našle jedinice Narodnooslobodilačke vojske i narod Birča, sve brigade su na svojim sektorima ulagale krajnje napore da što uspješnije izvrše postavljene zadatke. Naročito žestoke borbe vođene su na sektoru 3. i 5. vojvođanske NOU brigade (Stolice — Gradina — Betanj). Pojedini bataljoni tih brigada jurišali su i po 14 puta na neprijatelja dok ga nisu odbacili u dolinu rijeke Drinjače, odnosno prema Vlasenici i Sekovićima. Veoma teške borbe su vođene i na sektoru 17. majevičke NOU brigade.

Uočivši namjere jedinica III korpusa NOVJ, neprijatelj je jakim snagama prešao rijeku Drinjaču kod Kalabače i ovladao Korijenom koji dominira nad svim pravcima koji sa prostora Cikota vode u dolinu Drinjače. Zaposjedanje tih položaja SS-ovci su izvršili prije nego što je njima ovladala 17. majevička brigada, tako da su svi kasniji pokušaji da se neprijatelj potisne sa tih položaja ostali bez rezultata. U takvoj situaciji brigada je dobila zadatak da zatvori pravac Korijen — Milovanovići, s tim da ga mora braniti sve dok se glavnina snaga Narodnooslobodilačke vojske, sa bolnicom, ne prebaci preko puta Vlasenica — Sekovići (kod Gradine) na prostor Kladnja.

Zahvaljujući upornoj odbrani 3. i 5. vojvođanske i 17. majevičke brigade, ranjenici i Glavni štab NOV i PO Vojvodine prešli su u noći između 29. i 30. aprila 1944. godine, kod sela Tupanara, na lijevu obalu rijeke Drinjače. Tu se nešto kasnije prebacila i Majevička brigada sa Podrinjskim NOP odredom, rasporedivši se, nakon toga, na liniju Doli — Javor, sa zadatkom zatvaranja pravca Kladanj — Vlasenica.

U borbama koje su vođene 28. i 29. aprila 1944. godine neprijatelju su naneseni osjetni gubici, a iz stroja je ukupno izbačeno (na svim sektorima) preko 2000 SS-ovaca i četnika, zarobljen je jedan oficir i 10 vojnika, uništena su 4 topa, zaplijenjeno je 10 »šaraca«, jedan bacač mina, itd.

Međutim, i jedinice Narodnooslobodilačke vojske, a naročito 3. vojvođanska NOU brigada, imale su veliki broj poginulih i ranjenih boraca, a u ovim borbama bila je aktivna i neprijateljska avijacija, koja je sa deset njemačkih »štuka« stalno bombardovala poprište bitke.

Prvog maja 1944. godine jedna jača neprijateljska grupa (oko 400 do 500 vojnika) pokušala je da se iz pravca Vlasenice probije prema Sekovićima. Tom prilikom, ona se na Betnju sukobila sa dva bataljona (prvim i trećim) 17. majevičke NOU brigade i jednim bataljonom 3. vojvođanske NOU brigade. Poslije kraće borbe SS-ovci su, uz gubitke od 64 ubijena i ranjena vojnika, razbijeni i natjerani na povlačenje prema selu Vrela.

Prije nego je krenula na nove zadatke, brigada je od štaba 38. NOU divizije, dobila uputstvo o taktici koju treba primjenjivati u borbi protiv 13. SS divizije. Naime, zapaženo je da je neprijatelj svoje napade vršio uglavnom sa manjim, ali dobro naoružanim jedinicama, nastojeći da dužim zadržavanjem na osvojenom terenu veže snage Narodnooslobodilačke vojske na jednoj liniji. Nakon artiljerijske pripreme SS-ovci su vršili brz pokret prema položajima naših jedinica u cilju njihovog razbijanja i uništenja. Zbog toga je naređeno da se u budućim borbama (ukoliko se u konkretnoj situaciji ne postave drugi zadaci), mora svestrano primjenjivati taktika partizanskog ratovanja, angažujući u borbi protiv neprijatelja manje i pokretljive snage, a jačim jedinicama udarati na neprijateljske bokove i pozadinu.

Dok se nalazila u Birču, brigada je, 4. i 5. maja 1944. godine, vodila borbu protiv četnika i zelenog kadra (na sektoru Tarevo — Matijevići), a zatim je 6. i 7. maja spriječila prodor 13. SS divizije iz doline rijeke Spreče prema Šekovićima. Naročito žestoke borbe vodili su prvi i četvrti bataljon na Carevini i Borogovu. U ime štaba brigade bataljon je pohvalio i odao im priznanje zamjenik komandanta Petar Borojević. U ovim borbama, poginuo je u posljednjem jurišu politički komesar prve čete četvrtog bataljona Milan (kome nije utvrđeno prezime, a zvali smo ga »Sremac«). Bio je obućarski radnik, rodom iz okoline Sremske Mitrovice.

Nakon što se odmorila, brigada je dobila naređenje da krene na Majevicu, gdje je nešto ranije već bila upućena 36. vojvođanska NOU divizija. Divizija je imala zadatak da u Srem prebaci oko 800 ranjenika i Glavni štab NOV i PO Vojvodine, a da odatle prihvati svoju 6. brigadu i novo ljudstvo za popunu divizije. Sa Vojvođanima na Majevicu je krenuo i Podrinjski NOP odred.

Na ovaj svoj novi zadatak brigada je, nakon što je njenim borcima komandant korpusa Košta Nađ održao na Bunariću prigodan govor, krenula 15. maja 1944. godine pravcem Bunarić — Osmaci — Memići — Jelica (k. 711) — Stolice (trig. 915), gdje je stigla 16. maja ujutro.

Izbivši na Majevicu, brigada — sa kojom su se nalazili i štab 38. NOU divizije i komandant III korpusa NOVJ Košta Nađ — sukobila se već na Jelici sa četnicima i zelenim kadrom, koji su pokušali da spriječe spajanje Majevičana i Vojvođana u okolnostima kada su vojvođanske jedinice — zbog pritiska daleko nadmoćnijeg neprijatelja — morale da odustanu od planiranog prodora prema rijeci Savi.

Tu, na Ravnom zavidu, rasformiran je Podrinjski NOP odred, a njegovim ljudstvom popunjeni su bataljoni Majevičke brigade, tako da je u njoj u to vrijeme bilo 225 članova KPJ, 13 kandidata za članove KPJ i 212 članova SKOJ-a.

Dobivši naređenje da se orijentiše prema komunikaciji Tuzla — Brčko i prostoru Cage — Srebrenik — Straža, gdje se već nalazila 16. vojvođanska NOU divizija[9]), brigada se 17. maja 1944. godine ujutro pokrenula pravcem Busija — Zlatovo — Orlovine. Međutim, čim su se bataljoni uputili prema naznačenom prostoru, bili su zasuti snažnom artiljerijskom vat-

[9]) Treća i Peta vojvođanska NOU brigada nalazile su se u to vrijeme na liniji Rožanjska kosa — Jelica — Muzelje — Ravni zavid (Zb. NOR-a, **T.** IV, knj. 25, Dok. br. 76)

rom, a zatim je došlo i do napada združenih neprijateljskih snaga, koje su nastupale od pravca Priboja, Seljublja i Požarnice. Tako se brigada našla u obruču.

U takvoj situaciji izdato je naređenje po kome su se bataljoni postavili na Zlatovo (k. 648), u cilju zatvaranja pravca od Priboja i Zlog Sela (četvrti bataljon), Orlovine (treći bataljon) i Busije (drugi bataljon). Prvi bataljon se nalazio na sjeverozapadnom dijelu Orlovine kao brigadna rezerva, a i radi zatvaranja pravca od Zlog Sela, pošto je sa te strane pritisak neprijatelja bio najjači.

Kad se brigada postavila na nove položaje došlo je do ogorčene borbe u kojoj su obadvije strane trpile velike gubitke. Nešto kasnije je ocijenjeno da drugog izlaza nema, već da brigada krene u proboj. Prvo je drugi bataljon uspješno odbio napad SS-ovaca i zelenog kadra od sela Seljublja i Hrasna, a zatim i SS-ovaca iz pravca Orlovine. U isto vrijeme, četvrti bataljon, koji se nalazio u zaštitnici, vodio je stalne borbe sa četnicima Miloša Erkića, koji su se kao lešinari vukli za brigadom, hvatajući i ubijajući sve one koji su iz bilo kojih razloga zaostali iza kolona. Kada je nešto kasnije neprijatelju pošlo za rukom da zauzme Debelu lipu, i da na taj način odvoji brigadu od 36. NOU divizije, brigada je — bez trećeg bataljona, koji je bio odsječen skupa sa Vojvođanima — nastavila da se probija prema cesti Tuzla — Lopare.

Tu je najprije prvi bataljon pokušao da se na Površnicama prebaci preko ceste Tuzla — Lopare, ali mu to nije pošlo za rukom. Nakon toga, donesena je odluka da se proboj u pravcu Međednika izvrši nešto niže prema Loparama, i to na mjestu gdje je nekad bio rudnik, odnosno kod tzv. Corbića Hana. Tada je u proboj, pored prvog, krenuo i drugi bataljon, te prateća četa štaba 38. NOU divizije, dok se četvrti bataljon i dalje nalazio u zaštitnici. I baš kada se prvi bataljon počeo da prebacuje, naišla je jedna jača neprijateljska motorizovana kolona, koja je odvojila ovaj bataljon od drugog i četvrtog bataljona. Međutim, predveče, nakon nekoliko juriša, neprijatelj je potisnut prema Loparama, tako da su i ostali dijelovi prešli cestu i krenuli prema Međedniku.

Na Busiji, vodeći i dalje borbe, ostali su 36. vojvođanska NOU divizija i treći bataljon i jedan vod prvog bataljona 17. majevičke brigade, koji su se tek sutradan izvukli iz obruča i prebacili u Birač.

Samo ovoga dana ubijeno je preko 40, a ranjeno više od 100 neprijateljskih vojnika. Međutim, i brigada je imala velike gubitke. Poginulo je 12, a ranjeno 20 boraca. Prilikom proboja preko ceste, u jurišu je bio teško ranjen i komandant drugog bataljona Miloš Nedić, koji je ubrzo umro od zadobijenih rana. Tu su, pored ostalih, poginuli i Slavko Vuleta, đak bijeljinske gimnazije, Joco Nikolić, Rom iz Srema, Krajišnik Dušan Rujević i, nešto kasnije, mitraljezac Tanasije Stevanović iz Dvorova.

Osamnaestog maja 1944. godine oko 13 sati brigada je ponovo napadnuta od SS-ovaca i četnika, ali je neprijatelj bio rastjeran i vraćen na svoje polazne položaje. Naročito žestoka borba vođena je na sektoru četvrtog bataljona, koji je sve do 15 sati ostao na Međedniku štiteći povlačenje brigade. Samo u ovoj borbi iz bataljona je izbačeno 36 boraca, a neprijatelj

je imao preko 200 mrtvih.[10]) Braneći odstupnicu bataljonu, u ovoj borbi posebno se istakao mitraljezac Mario Fažoli, Italijan iz Milana.

Uhvativši u selu Stublici vezu sa 16. vojvođanskom NOU divizijom, brigada je, preko Jasenica u Brezja, izbila na Operkoviće i Dovište (prvi bataljon) i Stražu (drugi i četvrti bataljon), gdje je 19. maja 1944. godine napadnuta od dijelova 13. SS divizije, ustaša i četnika. Svi pokušaji neprijatelja da se bataljoni potisnu sa svojih položaja ostali su bez rezultata. Tu je brigada ostala i 20. maja, tako da je tek idućeg dana, preko Kuga, Caga i Seone, stigla u selo Rašljevo, u namjeri da se u toku noći prebaci preko ceste i pruge Tuzla — Doboj i rijeke Spreče u pravcu Ozrena.

Prije nego što je brigada krenula na ovaj zadatak, jedna četa Tuzlanskog NOP odreda ušla je u sastav njenog četvrtog bataljona koji je u borbama vođenim prethodnih dana imao znatne gubitke.

Kada se brigada već pokrenula u pravcu puta Doboj — Tuzla, ponovo je došlo do borbe sa SS-ovcima i četnicima, tako da su se bataljoni morali da povlače pravcem Sulići — Prevala — Duboštica. Tu se brigada prebacila na lijevu obalu rijeke Spreče, razmjestivši se na prostor Hotići — Milino Selo — Turija.

Samo u ovoj borbi poginulo je 15, a nestalo 60 boraca, od kojih su se neki kasnije vratili u svoje bataljone, a drugi su izginuli. Inače, u borbama koje je brigada vodila u toku aprila i maja 1944. godine, poginula su 22, ranjeno je 29, nestalo 19, a oboljelo 5 članova KPJ i 37 članova SKOJ-a.

Marš brigade prema Birču trajao je sve do 26. maja 1944. godine, kada je ona kod sela Zukića prešla put Tuzla — Kladanj i postavila se na prostor Naseoci (prvi bataljon) — Gladojevići — (četvrti bataljon) — Zukići (drugi bataljon). Tu su stigli i treći bataljon i dio Majevičkog NOP odreda koji se nije uspio prebaciti u Srem, a čije je ljudstvo odmah raspoređeno po bataljonima brigade.

Nakon dolaska u Birač, umjesto poginulog Miloša Nedića, za komandanta drugog bataljona postavljen je Mile Mićić, za zamjenika komandanta trećeg bataljona postavljen je Jovo Radovanović Jovaš, a za političkog komesara četvrtog bataljona Jeremije Perić Ješo.

* * *

Na dan iskrcavanja saveznika u Normandiji, 6. juna 1944. godine, brigada se nalazila u pokretu pravcem Bijelo Polje — Javor — Mitrovići — — Žepinići — Bunarić, gdje je istoga dana komandant divizije Miloš Zekić izvršio smotru brigade i izdao dopunska naređenja za novi pokret na Majevicu. Naime, štab III korpusa NOVJ izdao je već 4. juna **1944. godine** zapovijest 16, 36. i 38. NOU diviziji (ukupno šest brigada) da preduzmu ofanzivne operacije u cilju oslobođenja Majevice, Semberije i Posavine i

[10]) U borbama koje su vođene na Majevici između 8. i 21. maja 1944. godine ukupno je iz stroja izbačeno 725 boraca NOV, a od toga je bilo 158 poginulih, 319 ranjenih i 168 nestalih (AVII, a NOB, Reg. br. 4/3, K. 408: 7—2 K. 1240, itd.)

protjerivanja neprijatelja sa područja koja su za jedinice Narodnooslobodilačke vojske bila važna vojna, ekonomska i mobilizacijska baza.[11])

U ove borbe 17. majevička je krenula pod parolom »Za oslobođenje Majevice — prodiri samo naprijed!«. Brigada je dobila zadatak da, kao srednja kolona, nadire pravcem Rakino Brdo — Osmaci — Jelica — Ravni zavid — Brijest — Tobut, te da napadne neprijatelja u Tobutu i na Kamenitom Brijegu i da ga tu likvidira.

U zapadnoj koloni, koja je nastupala pravcem Rajevo — Prnjavor — — Hrasno — Busija — Lopare, nalazila se 16. vojvođanska, a u istočnoj koja se od pravca Papraće i Capardi kretala prema Sapni i Teočaku, nalazila se 36. vojvođanska divizija.

Svih šest brigada dobile su zadatak da »energičnim i brzim prodorom razbiju neprijatelja i da mu ne dozvole da se sredi i prema njima postavi frontalno«. Zbog toga je na cijeloj liniji fronta, odmah nakon prelaska preko planinskih vrhova Busije i Jelice, došlo do žestokih borbi, i to prvo sa zelenim kadrom i četnicima, koji su 13. SS diviziji služili kao predstraža, a zatim i sa SS-ovcima. Međutim, i pored otpora koji su združene neprijateljske snage pružale jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, nalet svih brigada bio je tako snažan da je samo za dva dana borbi neprijatelj bio razbijen i potisnut na liniju Celić — Koraj — Bare — Pilića.

Za ovako uspješno izvedenu akciju treba se, pored ostalog, zahvaliti i novom automatskom naoružanju, koje su sve divizije, neposredno pred polazak na Majevicu, dobile od saveznika, kao i velikoj količini municije, koja se više nije morala štedjeti.

Inače, 17. majevička brigada, odnosno njen treći bataljon koji se nalazio u prethodnici, sukobila se već 7. juna sa četnicima na Ravnom zavidu, odnosno Brijestu, a zatim i sa jednom bojnom 13. SS divizije, jačine 500—600 vojnika, a njih je potpomagala artiljerija sa Zajednica iznad Lopara. U pomoć trećem bataljonu prvo su upućene dvije čete drugog bataljona, sa zadatkom da na neprijatelja udare bočno od kote 445. Oko 20 sati upućen je i četvrti bataljon, koji je zaposjeo Grujičiće zaselak kod Priboja. Za to vrijeme prvi bataljon se nalazio u rezervi između Brijesta i Prelovine, obezbjeđujući ujedno bolnicu i intendanturu.

Stalnim napadima koji su trajali do dugo u noć, neprijatelj je potisnut na Petrovića brdo (Sviž), a teške borbe vođene su i na pravcu kretanja 16. i 36. vojvođanske NOU divizije, pred kojima su se SS-ovci i četnici, takođe, morali da povlače prema Loparama i Teočaku.

Sutradan, bataljoni su povučeni iz borbe i prebačeni na nove položaje, i to: drugi na potez od Rikića brda prema Kamenitom brijegu; treći je zaposjeo selo Grujičiće i položaj iznad sela, koji dominira cestom Priboj — Lopare, dok je četvrti držao položaje od zaseoka Delića do Rikića brda. Prvi bataljon i dalje se nalazio na obezbjeđenju bolnice i intendanture, dok je štab brigade bio sa trećim bataljonom. Pred zoru jedna četa trećeg bataljona i jedna četa drugog bataljona, upućene su iza leđa neprijatelju (četnicima u prvoj i SS-ovcima u drugoj liniji) koji se i dalje držao na Petrovića brdu. Međutim, čete su se — zbog artiljerijske vatre i pritiska

[1]) Ovaj pohod vezan je i za ofanzivu jakih njemačkih snaga na Vrhovni stab NOV i PO Jugoslavije u Drvaru i predstavlja izvršavanje naređenja Vrhovnog komandanta NOV d PO Jugoslavije druga Tita da se sve snage NOV aktiviraju u borbi protiv neprijatelja (AVII, a. NOB, Reg. br. 30/1, K. 408)

neprijatelja — morale "veoma brzo da povuku na svoje polazne položaje, iako je prva četa drugog bataljona već bila razbila četnike na kosi.

Istoga dana, po jedna četa iz trećeg i četvrtog bataljona napale su neprijatelja koji se pod pritiskom 36. vojvođanske divizije iz pravca Mezgraja i rijeke Janje povlačio prema Koraju. Tom prilikom SS-ovci su razbijeni i natjerani u bjekstvo, a čete su zarobile i jedan bacač.

U toku noći, između 8. i 9. juna 1944. godine, drugi bataljon je upućen na Svjetljiku da bi, zajedno sa dijelovima 16. vojvođanske divizije napao neprijatelja na Zajednicama, gdje se nalazila artiljerija 13. SS divizije sa jakim osiguranjem. U veoma žestokoj borbi, u kojoj se posebno istakao Jovan Petrović Caruga, udarivši neprijatelju u leđa, drugi bataljon je bombama i mitraljeskom vatrom potisnuo SS-ovce sa Svjetljike, koja dominira Zajednicama. Vojvođanima i Majevičanima je pošlo za rukom da sa ovih položaja protjeraju SS-ovačku posadu i da osvoje ogroman ratni plijen.[12])

Pošto se neprijatelj (SS-ovci i četnici Radivoja Kerovića) još držao na Petrovića brdu, ispriječivši se na taj način pred brigadom, koja je imala zadatak da prodire prema cesti Čelić — Koraj — Zabrđe, naređeno je prvom i trećem bataljonu da ga 9. juna 1944. godine napadnu i likvidiraju. Izvršavajući ovo naređenje bataljoni su nakon dvočasovne borbe razbili neprijatelja i natjerali ga na povlačenje prema Zlatovu i Ploči, a samo u ovoj borbi ubijeno je 25, ranjeno 50, a zarobljeno 7 neprijateljskih vojnika.[13])

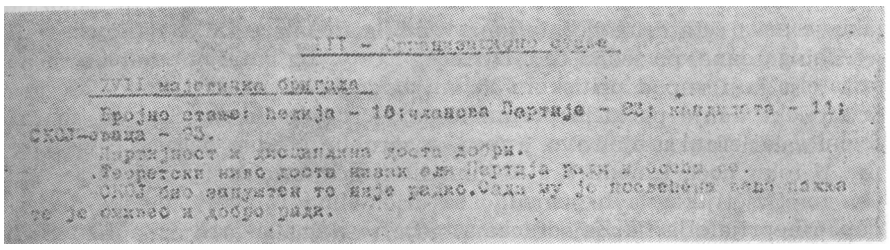
Desetog juna 1944. godine brigada se nalazila na sljedećim položajima: prvi bataljon na liniji Udrigovo — Mamutova voda, gdje se preko k. 450 povezivao sa četvrtim bataljonom koji se nalazio na Udrigovu, orijentišući se prema Koraju i Puškovcu; drugi bataljon ostao je u Osinjaku kao rezerva iznad bočnog osiguranja brigade od Trnačka i Mezgraje; treći bataljon sa štabom brigade nalazio se na liniji Kameniti brijeg — Vukosavci —Trnjaci — Svjetljika. Tu su se nalazili i štab 38. NOU divizije, bolnica i intendantura.

Pred veče su četvrtim bataljonom pojačani položaji na Kamenitom brijegu, gdje je došlo do napada jedne satnije 13. SS divizije. Zbog pritiska neprijatelja, uveče su svi bataljoni povučeni na nove položaje, i to: prvi i drugi bataljon u s. Tobut, a treći i četvrti bataljon u s. Trnjake, dok su bolnica i intendantura prebačene u Gornju Lipovicu.

Već sutradan došlo je do povlačenja svih šest brigada prema Birču, a 17. majevička brigada kretala se pravcem: Zlo Selo — Zlatovo — Bijele šljive — Orlovina — Stolice — cesta Tuzla — Zvornik — Osmaci, gdje se stiglo 12. juna 1944. godine oko 8 sati ujutro. Odluka za ovo naglo povlačenje jedinica Narodnooslobodilačke vojske sa Majevice donijeta je na osnovu podataka koji su saznati iz zaplijenjene zapovijesti komandanta 13. SS divizije. Ta zapovijest pod nazivom »Volmond« pronađena je kod jed-

") Tom prilikom zaplijenjeno je 8 dalekometnih topova, 30 lakih mitraljeza, 15 teških i lakih bacača, tri vagona artiljerijske i puščane municije, 15 rađio-stamica, 50 teških kamiona, a samo na sektoru Lopara ubijeno je preko 400 neprijateljskih vojnika (AVII, a. NOB, Reg. br. 59—3, K. 951)

[13]) Prema nekim drugim podacima, u ovoj borbi ubijena su 93 SS-ovca i četnika, dok je, pored 7 SS-ovaca, zarobljeno i 17 četnika (AVII, a. NOB, Reg. br, 5/1—3, K. 408)

Iz dokumenta »Zapisnici sa sastanaka Divizijskog komiteta KPJ 27. NOU divizije« — dio 8. strane iz kojeg se vidi brojno stanje članova KPJ i SKOJ-a u 17. majevičkoj brigadi u januaru 1944. godine.

nog ubijenog njemačkog oficira, a u njoj je stajalo da snage 27. SS brdske i 28. lovačke regimente treba da napadnu jedinice Narodnooslobodilačke vojske na pravcima Rastošnica — Priboj — Visoka glava, u cilju njihovog protjerivanja sa Majevice, a snage neprijateljevog tuzlanskog i zvorničkog garnizona, zelenog kadra i četnika trebale su da zatvore pravac Tuzla — — Zvornik kako bi se, na taj način, sve tri divizije NOV nabacile na Drinu i tu uništile. Pored toga, četnici Majevičkog četničkog korpusa trebali su da zaposjednu desnu obalu rijeke Save, od Brezovog Polja do Bosanske Rače, u cilju sprečavanja prodora 6. vojvođanske brigade i Majevičkog NOP odreda u Semberiju.

U petodnevnim borbama na Majevici, samo na sektoru Majevičke brigade ubijeno je 90, ranjen je 181, a zarobljeno je 7 neprijateljskih vojnika, dok je iz brigade poginulo 12 boraca (među njima i Pero Sarić, kovač iz sela Balatuna, Vaso Mlađenović, zemljoradnik iz Modrana, Slobodan Holovac, đak iz Tuzle), ranjeno 19, a nestalo 17 boraca. Među nestalima bio je i Aco Vokić, politički komesar čete u četvrtom bataljonu. Njega je neprijatelj ranjenog uhvatio, a kasnije je strijeljan u njemačkom logoru. Inače, za pet dana borbi na Majevici ukupni gubici svih jedinica Narodnooslobodilačke vojske iznosili su: 106 poginulih, 321 ranjen i 61 nestao borac, ali je i broj neprijateljskih vojnika izbačenih iz stroja bio veliki. Samo u Loparama ubijeno je oko 350 SS-ovaca.

Pri povratku u Birač ranjen je Aco Petković, komandant trećeg bataljona, koji je nekoliko dana kasnije umro u bolnici u Sekovićima. Na njegovo mjesto postavljen je Jovo Radovanović, dok je za zamjenika komandanta postavljen Miro Mikosavljević iz Ugljevika.

Pohod na Majevicu, i pored velikih gubitaka koje su sve brigade imale, dao je u vojnom pogledu vidne rezultate. Združene neprijateljske snage pretrpjele su — iako se cijela 13. SS divizija nalazila na Majevici — teške gubitke u ljudstvu i materijalu.[14]) Osim toga, uspjesi jedinica Narodnooslobodilačke vojske imali su veliki politički značaj za semberski i majevički narod, koji je propagandom okupatora i njegovih slugu, ustaša i četnika, stalno uvjeravan da su sve partizanske snage uništene i da ih više nigdje nema.

") Samo su SB-ovcii, prema vlastitim priznanjima imali 350 poginulih, 528 ranjenih i 87 nestalih (AVII, f. NDH, Reg. br. 17/1—1, K. 39)

Nakon petodnevnog odmora u Birču, brigada je upućena u srebrenički kraj, gdje se zadržala sve do sredine jula 1944. godine. Ona je 20. juna, skupa sa 20. romanijskom NOU brigadom, napala 22. i 24. bojnu 1, ustaškog stajaćeg djelatnog zdruga, koje su se nalazile u Srebrenici. U napadu su učestvovali prvi i treći bataljon, dok se drugi bataljon nalazio u zasjedi u Sumaricama na k. 582; četvrti bataljon bio je u brigadnoj rezervi, obezbjeđujući ujedno bolnicu i intendanturu.

Prvi i treći bataljon napadali su opštim pravcem: k. 810 (sjeverno od sela Sarači) — Bojino — jugozapadni dio varoši, s tim što su prethodno trebali da ovladaju položajima na koti 582 (drugi bataljon) — Rajina — — Bojina (prvi bataljon) i Bojina k. 562 (treći bataljon). Do napada je trebalo da dođe u 2 sata poslije pola noći, ali zbog zakašnjenja (čemu su doprinijeli i vodiči), napad je otpočeo tek u četiri sata.

Ipak, postepenim i upornim napredovanjem uz žilav otpor ustaša, bataljoni su uspjeli da protjeraju neprijatelja između Rajine i Bojine i da ga istjeraju iz nekoliko rovova na Bojini. Oko 9 sati bataljoni su zaustavljeni u napadu jakom neprijateljskom flankirajućom vatrom, tako da se* treći bataljon, kome je u međuvremenu ponestalo municije, počeo da povlači, ne mogavši da o tome obavijesti prvi bataljon, koji se nalazio desno od njega.

Osjetivši povlačenje trećeg bataljona, ustaše su sa rezervom koja je bila skrivena u šumi na k. 691 (jugozapadno od Srebrenice), preduzeli napad na bok i pozadinu prvog bataljona, prešavši ujedno u opšti protivnapad na cijelom frontu. U cilju izbjegavanja većih gubitaka, bataljoni su počeli da se povlače prema selu Orahovici i k. 810.

Istoga dana brigada se u cilju odmora i sređivanja smjestila na prostor: Staroglavice — Rastahovina — Slatina. U ovoj borbi poginula su 4, ranjeno je 8, a nestalo je 8 boraca. Tu je, braneći odstupnicu prvom bataljonu, junački poginuo zamjenik komandira druge čete, inače mitraljezac, Rade Marjanović iz sela Modrana. On je sa još jednim borcem (neutvrđenog imena), zadržavajući ustaše, ubio više neprijateljskih vojnika, a zatim je pod sebe bacio bombu kako ne bi živ pao ustašama u ruke.

Dvadeset i prvog juna brigada se postavila na liniji s. Popovići — Opravdići — Bačići — Kravica — Šiljkovići. Tu je dva dana kasnije napadnuta od ustaškog 4. bataljona koji se nalazio u Šiljkovićima, ali je ovaj napad, kao i napad na drugi bataljon koji se nalazio u s. Opravdići, odbijen.

Dvadeset i šestog juna 1944. godine izvršen je napad na neprijateljsku posadu u Drinjači, koja je poslije kraće borbe protjerana prema Zvorniku. Toga dana minerski vod porušio je most u tom mjestu preko rijeke Drinjače.

Inače, za čitavo vrijeme boravka u srebreničkom kraju, brigada je, potpomognuta Mačvanskim i Srebreničkim NOP odredom, čistila lijevu obalu rijeke Drine od ustaša i četnika, uspostavljajući paralelno s tim organe nove narodne vlasti i prikupljajući hranu, od koje je jedan dio slat za bolnicu u Šekoviće.

Za vrijeme boravka brigade u srebreničkom kraju, naročito žestoke borbe vođene su 27. juna 1944. godine kod s. Donji Bačići (prvi bataljon), i na položajima Mačvanskog NOP odreda kod s. Popovići. Borba je tra-

jala do 15 sati, kada je neprijatelj, uz gubitke od 20 poginulih i 30 ranjenih, protjeran prema Bratuncu.

Na tom području poginuo je u noći 28/29. juna, prilikom obilaska straže, Obrad Obradović iz Bogutovog Sela, jedan od najboljih i najhrabrijih komandira u četvrtom bataljonu.

Poslije toga, sve do 3. jula 1944. godine -nije bilo borbi sa neprijateljem, pa su ti dani iskorišteni za vojnu obuku, politički i kulturno-prosvjetni rad, kao i za izvođenje ekonomskih akcija radi nabavke hrane.

Za to vrijeme izvršena je i analiza rada partijske organizacije u brigadi, u kojoj je tada bilo 177 članova KPJ i 17 kandidata.

Trećeg jula 1944. godine došlo je na sektoru prvog bataljona (kod s. Urkovići) i trećeg bataljona (kod s. Bačići), odnosno Mačvanskog NOP odreda (kod s. Hadžići) do novog napada oko 1000 ustaša iz 8. ustaškog zdruga. Poslije višečasovne borbe, bataljoni su se pod pritiskom daleko nadmoćnijeg neprijatelja morali povući prema Islamovićima, odnosno na položaje Grubača — k. 511. Predveče je izvršen kontranapad na ustaše, koje su prilikom svog nastupanja popalile nekoliko kuća i ubile oko 220 ljudi. Tom prilikom ustaše su protjerane prema Bratuncu.

U ovoj borbi iz stroja je izbačeno preko 50 neprijateljskih vojnika.

Na području s. Urkovići — s. Pobude — s. Hrasići brigada se zadržala sve do 17. jula 1944. godine. Taj period iskorišten je za odmor i politički rad u jedinicama i narodu. Brigada se sa Mačvanskim NOP odredom 17. jula prebacila na liniju Brežanci — Jasikovača — Buljin — Jabučina, u cilju preduzimanja novog napada na neprijateljske posade u Bratuncu i Srebrenici. U tim mjestima nalazilo se oko 1200 neprijateljskih vojnika iz 1. i 8. ustaškog djelatnog zdruga, a napad je trebalo izvršiti 18. jula 1944. godine.

Za vrijeme napada na ova dva mjesta, bolnica i intendantura, koje je obezbjeđivala štapska prateća četa, nalazile su se u selu Rajićima.

Bilo je predviđeno da treći i četvrti bataljon napadaju, zajedno sa dijelovima 16. muslimanske NOU brigade i 19. birčanske NOU brigade, na Srebrenicu, i to preko Vitlovca i Crnog Gubera, a prvi i drugi bataljon sa Mačvanskim NOP odredom da napadaju Bratunac.

Međutim, kada su se bataljoni već bili pokrenuli prema Srebrenici, odnosno Bratuncu, izdato je naređenje — zbog prodora neprijateljskih snaga u Šekoviće — za obustavu pokreta i hitno prebacivanje naših jedinica na sektor Birča. Ova nova odluka stigla je blagovremeno samo do grupe bataljona koji su napadali na Srebrenicu (izuzev 19. birčanske NOU brigade), ali ne i do dijelova koji su napadali na Bratunac. Tako je do povlačenja naših jedinica koje su napadale na Bratunac došlo tek nakon što su ustaše bile sabijene u duvansku stanicu, gdje bi sigurno bili likvidirani da nije stiglo naređenje za povlačenje.[15])

* * *

Drugi pohod 13. SS divizije, zelenog kadra i četnika prema Birču započeo je 15. jula 1944. godine, i to napadom na položaje 36. vojvođanske

") U ovim borbama ubijeno je i ranjeno oko 50 neprijateljskih vojnika, dok su iz hrigade poginula 3, a ranjeno je 5 boraca

NOU divizije, koja se nalazila na liniji — Raševo — Sajtovići — Krajevi. Do opšteg napada došlo je tek 18. jula kada je jedna jača kolona SS-ovaca preko Cerske stigla u Supčansko polje, tako da se 36. divizija morala postaviti na liniju Kamenita klijet — Ravno brdo — Marića kruška — Marjanovići — Akmačići — Tepen — Popovići, a u cilju zatvaranja pravca Sekovići — Tupanari i ceste Caparde — Šekovići — Vlasenica. Istoga dana oko 1000 neprijateljskih vojnika zaposjelo je Stolice, a bili su zapaženi i pokreti združenih neprijateljskih snaga iz pravca Sokolca i Olova prema Birču.

I dok su 16. i 36. vojvođanska NOU divizija vodile oštre borbe kod Mrkajića, Gaja i drugih mjesta, 17. majevička NOU brigada je dobila zadatak da se hitno prebaci na Rudišta i da — skupa sa 16. muslimanskom NOU brigadom — napadne neprijatelja na Stolicama.

Dok se brigada još nalazila u pokretu prema Cikotama, borci su u daljini vidjeli ogromne vatre. Gorjela su, ne zna se po koji put, birčanska sela. Nastupajući preko slobodne teritorije SS-ovci i četnici Majevičkog četničkog korpusa palili su sve što se zapaliti moglo i ubijali sve one koji se nisu sklonili u pećine i zbjegove.

Zanoćivši na Nikolića brdu neposredno ispod Stolica, drugi, treći i četvrti bataljon su tek sutradan (21. jula 1944. godine), skupa sa 16. muslimanskom brigadom, izvršili napad na neprijatelja. Međutim, napad nije uspio, prije svega zbog toga što je neprijatelj raspolagao jakim snagama, artiljerijom i ostalim teškim naoružanjem, tako da gubici brigade nisu bili mali. Poginulo je 9, a ranjeno je 16 boraca. Dva borca su kasnije umrla od zadobijenih rana.

Toga dana poginuo je, pored ostalih, i Italijan Mario Fažoli iz četvrtog bataljona, koji je iz stojećeg stava, pjevajući »Avanti popolo...«, tukao iz svog puškomitraljeza po neprijateljskim položajima. Sem njega, poginuli su: Ivan Baćun, đak Bijeljinske gimnazije, koga je raznijela topovska granata, i zamjenik komandanta trećeg bataljona Miro Mikosavljević, rodom iz Ugljevika.

Dvadeset i trećeg jula 1944. godine dijelovi trećeg bataljona brigade, potpomognuti četvrtim bataljonom, napali su jednu neprijateljsku kolonu jačine oko dvije satnije sa komorom, koja je iz Šekovića preko Bijele zemlje išla prema Capardama. Prepad je u potpunosti uspio, a tom prilikom ubijeno je 20 i ranjeno 25 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjena su 4 «-šarca« i 35 mazgi sa opremom.

Zbog velikih gubitaka koje su imale jedinice Narodnooslobodilačke vojske[16]), a još više zbog pritiska neprijatelja iz pravca Bišine i Han-Pijeska, dva bataljona brigade prebačena su na Grabovičko polje (prvi i četvrti), u cilju sprečavanja prodora neprijatelja iz pravca Han-Pijeska, dok su druga dva bataljona (drugi i treći) postavljena na liniju s. Krčevina — s. Đurići, radi zatvaranja pravca od Betnja i Jasena. Dvadeset i šestog jula ova dva bataljona odbila su neprijatelja koji je bio krenuo prema s. Klještani. Napad SS-ovaca obnovljen je i idućeg dana, ali je i od bio odbijen.

[ls]) Samo iz vojvođanskih jedinica izbačeno je u ovim borbama iz **stroja** preko 250 boraca

Kolona ranjenika na Majevici, jun 1943. godine

Dvadeset i osmog jula 1944. godine izvršen je pokret svih bataljona pravcem Riječnica — Žeravice — Slivna, radi napada na Kladanj u kome se nalazila 2. ustaška bojna. U napadu na ovo mjesto učestvovala su tri bataljona (prvi, drugi i četvrti), a napad je izvršen 29. jula 1944. godine. Poslije kraće borbe neprijatelj je protjeran iz ovog mjesta, a brigada je imala jednog poginulog i 5 ranjenih boraca, dok broj ubijenih neprijateljskih vojnika nije mogao biti utvrđen.

Na stare položaje (Žeravice — Riječnica — Ponijerka — Klještani) brigada se vratila, 30. jula 1944. godine, gdje je dobila zadatak da ispita situaciju u Sekovićima, u kojima su se nalazile snage 13. SS divizije (Borogovo — Petrovići — Memići — Gaj — Kurila) i četnika Majevičkog četničkog korpusa (Javor — Jeličići — Matijevići).

Prema dokumentaciji 1. ustaškog stajaćeg zdruga, jedinice 7. SS »Princ Eugen« i 13. SS »Handžar« divizije, 1. ustaškog stajaćeg i 8. posadnog zdruga, Romanijskog i Majevičkog četničkog korpusa preduzele su ovu ofanzivu prema Romaniji i Sekovićima u cilju sprečavanja da se 6. lička NOU divizija spoji sa XII vojvođanskim korpusom NOVJ, a koji su nakon toga trebali zajedno da produže prodor prema Srbiji. Međutim, prema izjavi jednog zarobljenog inženjera iz 13. SS divizije, sistematsko zaposjedanje istočne Bosne od strane njemačkih snaga imalo je i direktne veze sa razvojem situacije na istočnom i južnom frontu. Zbog toga je dio neprijateljskih snaga i krenuo za XII vojvođanskim korpusom NOVJ i 6. ličkom NOU divizijom, dok je drugi dio i dalje ostao na području Birća i Milan-planine u borbi protiv jedinica III korpusa NOVJ.

Nakon odlaska XII vojvođanskog korpusa NOVJ iz istočne Bosne, snage III korpusa NOVJ bile su svedene na svega četiri brigade (16. muslimanska, 17. majevička, 19. birčanska i 20. romanijska), kao i nekoliko

partizanskih odreda, u kojima jedva da je bilo 2500 boraca. Zbog **takve** situacije, sve brigade Narodnooslobodilačke vojske dobile su zadatak **da** svoje akcije protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja izvode iznenada, ne upuštajući se sa neprijateljem u frontalne borbe.

Tako je postupila i 17. majevička NOU brigada, koja je na položajima prema Kladnju, Žeravicama, Grabovačkom polju i Igrištu ostala do 4. avgusta 1944. godine, kada je izvršen pokret u dva ešelona.[17]) Cilj ovog pokreta bio je protjerivanje neprijatelja iz Birča i oslobođenje ranjenika koji su bili sklonjeni po šumama, bazama i pećinama. Prvi ešelon (prvi, drugi i treći bataljon), krenuo je 5. avgusta pravcem Klještani — Turalići — — Doli (gdje je ostao prvi bataljon) — Hodžići — Lulići — Vučinovići (drugi i treći bataljon). Drugi ešelon (štab divizije, dio štaba brigade, Mačvanski NOP odred, Birčansko područje, bolnica, intendantura i četvrti bataljon), kretao se istim pravcem kojim je išao i prvi ešelon. Međutim, kako je na položajima prvog bataljona došlo do borbe 6. avgusta ujutro, odlučeno je da se drugi ešelon vrati na Ponjerku, te da ga četvrti bataljon osigura iz pravca Kladnja. Istoga dana, oko 13 sati, drugi i treći bataljon su kod s. Prijevorä, napali neprijatelja koji se odmarao pripremajući se da i sam krene prema Milan-planini[18]), gdje su se nalazile glavne snage Narodnooslobodilačke vojske. Ocijenivši da SS-ovci ni na koji način ne pretpostavljaju da naši bataljoni mogu biti u njihovoj blizini, zamjenik komandanta brigade Petar Borojević izdao je naređenje za napad i to usred bijela dana.

Neprijatelj je bio sasvim iznenađen. Uz gromoglasno »Ura!«, bataljoni su krenuli u juriš na SS-ovce koji su se sunčali i kojima ništa drugo nije preostalo nego da se pokušaju spasiti bjekstvom prema rijeci Drinjači.

Pobjeda drugog i trećeg bataljona bila je potpuna. Pored 200 neprijateljskih vojnika izbačenih iz stroja, od kojih je većina poginula, ovom pobjedom bili su stvoreni uslovi za prebacivanje ostalih jedinica Narodnooslobodilačke vojske u Birač.

U ovoj borbi poginuo je politički komesar drugog bataljona Emin **Bu**bić, đak iz Brčkog, sa još dva borca, dok je 9 boraca bilo ranjeno. **Među** ranjenima je bio i komandant trećeg bataljona Jovan Radovanović.

Dok se prvi ešelon i dalje zadržao na liniji Paljevine — Todići — **Lu**lići, neprijatelj je kod s. Klještana napao štab divizije, s kojim su bili prateća četa i jedna četa prvog bataljona. Na ovaj sektor je predveče prebačen i četvrti bataljon. Borba je vođena sve do 21 sat, kada su se jedinice Narodnooslobodilačke vojske povukle na Han-Veternik, a bolnica i intendantura na Igrište. U ovoj borbi, iz četvrtog bataljona je poginuo jedan, a ranjeno je 6 boraca. Istog dana umro je od iscrpljenosti Dušan Đurić, gimnazijalac iz Tuzle.

Pošto je neprijatelj bio zatvorio sve pravce zapadno **od** ceste Vlasenica — Han-Pijesak, a počeo se osjećati njegov pritisak i od Han-Pijeska, Ponjerke i Kladnja ka Igrištu, odlučeno je da se štabovi III korpusa NOVJ, 27. i 38. NOU divizije i drugi ešelon 17. majevičke NOU brigade

") U isto vrijeme došlo je do pokreta prema Birču i 27. istočnobosanske NOU divizije

") Bio je to, u stvari, sastavni dio operacije »Ritocal«, koja je, pored ostalog, imala za cilj okruženje i uništenje jedinica III korpusa NOVJ u rejonu Milan-plainine i Birča

prebace u Birač. Ovaj pokret je izvršen bez dodira sa neprijateljem, a četvrti bataljon je nakon dolaska u Birač zaposjeo položaje na Ripi, dok se 19. birčanska NOU brigada nalazila na Bačkovcu i Korijenu.

Borbe sa 13. SS divizijom, zelenim kadrom, ustašama i četnicima na području Birča potrajale su sve do 16. avgusta 1944. godine. Za to vrijeme, do naročito žestokih okršaja došlo je na Ripi (četvrti bataljon), kod sela Bečanovići (treći bataljon), na Debelom brdu (drugi i treći bataljon), na Srednjem brdu i Javorniku (prvi bataljon) itd.

U predahu između ovih borbi izvođene su akcije na četnike u Paprići, Majdanu i drugim mjestima u kojima su, 9. avgusta 1944. godine, ranjeni četnički komandanti Rajko Bobar i Janko Bašić, koje su Nijemci liječili u svojoj bolnici u Tuzli.

Šesnaestog avgusta 1944. godine došlo je do novog pokreta 13. SS divizije prema Birču. Prvo je napadnut drugi bataljon, koji se poslije kraće borbe morao povući prema s. Mitrovići, tako da je neprijatelj izašao na Džebarsku gradinu. Usljed nadmoćnosti neprijatelja, bataljoni 17. brigade, u cilju bolje prikupljenosti, postavili su se na liniji Kurilo — Tepen — — Memića gaj — Bačkovac, dok su se štab ^korpusa, štab divizije i brigade, sa bolnicom i jednim bataljonom (trećim), postavili na prostoru: s. Supčani — Stolice.

Pošto je 17. avgusta 1944. godine izviđanjem utvrđeno da se neprijatelj povukao sa pravca Džebarska gradina — s. Vasilići, odlučeno je da se bataljoni pomjere na položaje koje su držali prethodnog dana. U cilju izvršenja ovog zadatka, štab brigade sa komandantom, načelnikom i nekoliko kurira, krenuo je prije bataljona. U međuvremenu neprijatelj je (jedna satnija SS-ovaca i četnici Majevičkog četničkog korpusa) izvršio pokret i zaposjeo s. Vasiliće. Ne znajući za ovo, komandant i načelnik štaba brigade sa kuririma naletjeli su na neprijateljevu zasjedu. Tom prilikom poginuli su Zvonko Radeljković, načelnik štaba, i dva kurira.

Zbog pritiska neprijatelja, a da bi se izbjegle frontalne borbe, brigada se 19. avgusta 1944. godine postavila na nove položaje, i to: s. Grabovica (prvi bataljon) — Grabovičko polje (drugi bataljon) — s. Klještani treći bataljon) — Ponijerka (četvrti bataljon), sa zadatkom zatvaranja pravca od Šekovića, Han-Pijeska, Malog Polja, Kladnja, Petrovića i Slivna.

Do novog napada SS-ovaca i četnika na brigadu došlo je 21. avgusta 1944. godine. Prvo je napadnut četvrti bataljon na Ponijerci. Poslije kraće borbe, bataljon se povukao na Riječicu, postavivši se u produžetku drugog bataljona. Oko 16 sati ponovo je došlo do borbe, tako da su se oba bataljona morala povući u pravcu Grabovice i Mišara. Toga dana neprijatelj je posebno gađao naša mitraljeska gnijezda, tako da je poginulo više mitraljezaca, a među njima i Vlado Gačić iz sremskog sela Bačinaca.

Usljed novonastale situacije treći bataljon je istoga dana pomjeren sa Klještana na Betanj, dok je štab brigade sa prvim bataljonom ostao u selu Mišaru.

Dvadeset i drugog avgusta 1944. godine prvi i drugi bataljon prebačeni su na Stolice i Bačkovac, u kom pravcu se oko 8 sati uputio i neprijatelj iz pravca Petrovića i Carevine. Do borbenog kontakta između ove dvije kolone došlo je oko 13 sati. Tom prilikom neprijatelju su naneseni

teški gubici, naročito vatrom iz bacača i »džon-bula«.[19]) Predveče, oba bataljona prebacila su se na lijevu obalu rijeke Drinjače, postavivši se na položaje Debelo brdo — Betanj.

Pošto je izviđanjem ustanovljeno da se neprijatelj počeo povlačiti sa područja Birča, brigada se 23. avgusta 1944. godine postavila na liniji: s. Javor — s. Mitrovići — Debelo brdo — Bogar — Srednje brdo, gdje je ostala do pristizanja 11. krajiške NOU divizije i 18. hrvatske NOU brigade (25. avgusta 1944. godine). Toga dana brigada se pomjerila na liniju: Rakino brdo (prvi bataljon) — Osmaci (drugi bataljon) — Kakanj (treći bataljon) — Mitrovići (četvrti bataljon, bolnica i intendantura), sa zadatkom zatvaranja pravca iz doline rijeke Spreče i pravca Stupari — Gra-.čanica.

Tu je brigada sve do 28. avgusta vodila svakodnevne borbe sa SS-ovcima i četnicima[20]), a posljednji pokušaj SS-ovaca da odbace brigadu sa njenih položaja izvršen je 30. avgusta 1944. godine. Međutim, neprijatelj je uz znatne gubitke bio odbačen prema cesti Tuzla — Zvornik.

Bio je to, ujedno, i kraj ofanzivnog djelovanja 13. SS divizije u istočnoj Bosni. Usljed teških borbi i velikih gubitaka koje je imala, u njoj se sve više javljalo dezerterstvo. Zato je njemačka komanda bila prisiljena da diviziju dislocira u nekoliko uporišta.

UCESCE BRIGADE U OFANZIVI NOV U ISTOČNOJ BOSNI

Iscrpljujuće borbe koje je brigada vodila u toku sedme neprijateljske ofanzive, naporni i stalni marševi, a uz sve to glad i slab priliv novih boraca, kao i veliki gubici, ostavili su vidne tragove na njenu udarnu snagu, a brojno stanje je bilo svega 650 boraca. Usljed velikih gubitaka u kadrovima, smanjio se i broj članova KPJ i SKOJ-a, koji je, sa 188, odnosno 131, koliko ih je bilo krajem jula 1944. godine, došao na 139 članova KPJ i 105 članova SKOJ-a. Oni su u toku ofanzive podnijeli najveći teret. Veliki broj ih je izginuo u borbama protiv 13. SS divizije, zelenog kadra, ustaša i četnika, a te borbe su vođene više od pet mjeseci. U njima su se komunisti i skojevci uvijek nalazili u prvim borbenim redovima. Oni koji su iz sedme neprijateljske ofanzive izašli živi bili su već prekaljeni i narodnooslobodilačkom pokretu odani borci, čija je borbenost, vještina ratovanja i manevarska sposobnost bila na zavidnoj visini i borbama u ofanzivi toliko puta dokazana. Uz to, brigada je bila vrlo dobro naoružana, a svaki deseti borac imao je automatsko oružje. Na čelu brigade, bataljona i četa nalazili su se iskusni vojni i politički rukovodioci, od kojih je većina narodnooslobodilačkoj borbi prišla već 1941. godine i koji su do tada prošli mnoga iskušenja i okršaje.

Osim toga, brigada je imala dobro organizovan brigadni i bataljonski sanitet, solidno vođenu obavještajnu i kontraobavještajnu službu, kao i

") Riječ je o pješadijskom protivtenkovskom oružju dobivenom od saveznika. Bilo je teško 15 kilograma, a mina mu je probijala oklop debljine 10 cm. Njime se gađalo s ramena, a po efektu je odgovaralo topu kalibra 75 mm

[20]) Dvadeset i sedmog avgusta 1944. godine teško je ranjen politički komesar drugog bataljona Mustafa Hasić iz Jajca. On je nakon nekoliko dana umro od zadobijenih rana

Četvrta strana izvještaja o borbama koje su 16. i 36. vojvođanska NOU divizija i 17. majevička NOU brigada vodile u junu 1944. godine na Majevici i u Birču

već uvježban način održavanja veze između štaba brigade i štabova bataljona. U brigadi se u to vrijeme nije postavljao problem discipline, a dezerterstvo je bilo potpuno iskorijenjeno, tako da u toku sedme neprijateljske ofanzive niko nije napustio brigadu, mada se ona nalazila u stalnim borbama.

Prije nego je krenula u nove okršaje sa neprijateljem, brigada se 31. avgusta 1944. godine oprostila od svog komandanta Dušana Eg'ića, koji je punih osam mjeseci uspješno vodio brigadu iz borbe u borbu. Egić je otišao na dužnost komandanta 5. kozaračke NOU brigade, a za komandanta 17. majevičke NOU brigade postavljen je Stojan Milnović Stojanda.

Pošto je zamjenik političkog komesara brigade Milo Malešević otišao na novu dužnost, na njegovo mjesto postavljen je Miloš Ilić, dok je Vaso Polovina, politički komesar 3. bataljona, postavljen za rukovodioca OZN-e u 17. majevičkoj brigadi. Za novog političkog komesara 3. bataljona postavljen je, nešto kasnije, Lazo Mušicki, dok je, umjesto poginulog Zvonka Radeljkovića, za načelnika štaba brigade postavljen Milovan Kesler.

Povlačenjem 13. SS divizije, zelenog kadra i četnika Majevičkog četničkog korpusa iz Birča, kao i dolaskom 11. krajiške NOU divizije i 18. hrvatske NOU brigade, bili su stvoreni uslovi da jedinice III korpusa NOV iz višemjesečnih teških odbrambenih borbi pređu u ofanzivne operacije širih razmjera. To je bilo u skladu sa naređenjem Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije od 30. avgusta 1944. godine po kome su jedinice III korpusa NOV dobile zadatak da na području Posavine, Semberije i Majevice izvrše operacije u cilju čišćenja ovoga prostora od ostataka 13. SS divizije, četnika i zelenog kadra.

Ovim operacijama pridavan je poseban značaj, prije svega, zbog mogućnosti koje su postojale za mobilizaciju novih boraca i za prihvatanje vojvođanskih boraca koji su se prebacivali preko Save i boraca iz Mačve koji su se u istočnu Bosnu prebacivali preko Drine. Vrhovni komandant NOV i PO Jugoslavije drug Tito zahtijevao je, takođe, da se jedinice III korpusa NOV postave tako da mogu brzo preći, ako situacija bude zahtijevala, u Srbiju.

Prema podacima kojima je raspolagao štab III korpusa NOVJ, na sektoru Semberije, Majevice i Posavine nalazili su se preostali dijelovi 13. SS divizije (na liniji Bijeljina — Celić — Brčko — Srnice), dijelovi 10. ustaškog i 12. djelatnog zdruga (na obezbjeđenju ceste i pruge Tuzla — Gračanica — Doboj), 14. ustaški zdrug pod komandom Avdana Hasića (u Tuzli), kao i zelenokadrovske i četničke jedinice, koje su zajednički dejstvovale na većem dijelu Ozrena, Majevice, Trebave, Posavine i Semberije.

Prema zapovijesti štaba 38. NOU divizije od 1. septembra 1944. godine, 17. majevička NOU brigada, koja se nalazila u prethodnici divizije, kretala se opštim pravcem: Džebarska gradina — Naseoci — Berići — — Odorovići — Litva — Tulovići — Muslim. Treštenica — Obojkovina — — Mramor — Muslim. Babice — Muslim. Milino Selo — Krtova — Porječina. Odatle se brigada trebala prebaciti između Miričine i Dubostice, preko rijeke Spreče i puta Tuzla — Doboj, orijentišući se, nakon prelaska, pravcem: Orahovica — Vranovina — Biberovo Polje. Iza Majevičke brigade kretali su se: 18. hrvatska NOU brigada i Posavsko-trebavski NOP odred, odnosno 11. krajiška NOU divizija (5. kozaračka i 12. krajiška brigada, te grupa bataljona jedne ličke brigade).

Neposredno pred polazak na ovaj marš, štab III korpusa NOV naredio je da se višak teškog naoružanja (topovi i bacači), kao i municija koja se nije mogla nositi sklone u pećine i baze u okolini Šekovića. Ovaj posao povjeren je četvrtom bataljonu brigade, koji je sve to odvukao u s. Klješ-tane, i tu pod jednom stoljetnom bukvom, zakopao.

Sa ove dvije divizije kretali su se i štab III korpusa NOV i Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu. Na sektoru Birča ostala je 27. NOU divi-zija, sa zadatkom ofanzivnog djelovanja prema Zvorniku (19. birčanska), Kladnju (16. muslimanska) i Romaniji (20. romanijska brigada), odnosno, sa zadatkom zaštite slobodne birčanske teritorije.

Neposredno pred polazak, priređeno je za vojsku i narod sijelo, na kome su se borci brigade oprostili od svojih dragih birčanskih domaćina, sa kojima su gotovo pet i po mjeseci dijelili dobro i zlo.

Na ovaj veliki marš, dug oko stotinu kilometara, brigada je krenula 1. septembra 1944. godine u 21 sat i već u toku noći prešla put Kladanj — — Tuzla, smjestivši se 2. septembra oko 12 sati u selima: Solomić (Prvi bataljon), Goranići (Drugi bataljon), Delići (Treći bataljon) i Borovac (Čet-vrti bataljon), dok se štab brigade s pratećom četom nalazio u s. Pirovice. Smjestivši se za odmor, bataljoni su imali zadatak da se obezbijede od pravaca Ribnice, Poljica, Krševca i Jarušaka.

Na ovom prostoru brigada je ostala do 3. septembra 1944. godine, ka-da je nastavljen pokret preko s. Turije u pravcu rijeke Spreče. Za vrijeme pokreta prethodnica Četvrtog bataljona sukobila se sa četnicima Ozren-skog četničkog odreda, ali su oni brzo rastjerani, tako da je brigada u toku noći između 3. i 4. septembra, neuznemiravana od neprijatelja, prešla Spreču, željezničku prugu i put Doboj — Tuzla, uputivši se, nakon toga, preko Gnojnice i Rašljeva u pravcu Orahovice, gdje je stigla oko 8 sati.[1])

Cim su se bataljoni razmjestili za odmor, isturivši prethodno bočno obezbjeđenje prema Gračanici (Drugi bataljon) i cesti Tuzla — Doboj (Pr-vi bataljon), pojavila se iz pravca Gračanice neprijateljska kolona. Ona se uputila prema položajima koje je brigada bila zaposjela. Međutim, brzom intervencijom bataljona ustaše su protjerane, tako da se toga dana više nisu pojavljivali.

Sutradan, brigada je kao prethodnica lijevokrilne kolone[2]) napustila Orahovicu i krenula preko Vranovića u pravcu Biberovog Polja i Kraljji-ća. Kad je brigada izbila na put koji od Gračanice vodi prema Gradačcu, Štab brigade isturio je kao prethodnicu Četvrti bataljon, na čelu koga se nalazila četa čiji je komandir bio Dalmatinac Ante Roca. Iznenada, u da-ljini, začuo se zvuk motora. U prvo vrijeme borci su pomislili da se radi o savezničkim avionima, koji su veoma često, gotovo svakog dana, preli-jetali ovu teritoriju. Međutim, ubrzo se iza okuke pred brigadom pojavio njemački automobil sa četiri SS-ovačka oficira i vojnika. Prvi se od izne-nađenja snašao Roca, komandir čete, koji je na svojim grudima uvijek nosio puškomitraljez. Ugledavši pred sobom partizansku kolonu, šofer je

v) Prilikom prelaska pruge i puta Tuzla — Doboj minirana je i razrušena željeznička pruga i porušen put, tako da je bio prekinut željeznički i drumski saobraćaj između Doboja i Tuzle

[2]) Desno od nje kretali su se 11. krajiška NOU divizija i Mačvanski NOP odred, sa zadatkom napada na neprijateljske posade koje su se nalazile u Lje-nobudu, Rapatnici i Srebreniku

pokušao da zaokrene auto i da pobjegne natrag prema Srnicama. Međutim, rafal iz Rodnog mitraljeza spriječio ga je u tome. Istovremeno su pripucali i ostali borci, koji su se nalazili u prethodnici. Na mjestu su ubijena dva oficira i šofer, dok je jedan oficir uhvaćen živ.[3])

Istoga dana, predveče, brigada je obustavila pokret i smjestila se u selima Vranjevcu (Prvi bataljon), Biberovom Polju (Treći bataljon) i Kraljićima (Drugi bataljon). Pošto se u neposrednoj blizini nalazio neprijatelj, Prvi bataljon je dobio zadatak da kontroliše put prema Srnicama, Drugi i Četvrti bataljon su obezbjeđivali pravac od Gračanice i Gradačca, dok je Treći bataljon bio na obezbjeđenju Štaba brigade, bolnice i intendanture.

Bio je to, inače, cilj prve etape ovog pohoda jedinica III korpusa NOVJ. Tu, u neposrednoj blizini, u Srnicama i Gradačcu, odnosno Srebreniku, kuda su se bili uputili 11. krajiška NOU divizija i Mačvanski NOP odred, nalazila su se jaka neprijateljska uporišta koja je trebalo napasti, i po mogućnosti, likvidirati. Pored 1. bataljona 28. puka 13. SS divizije, na ovom sektoru i u samim Srnicama, nalazilo se i oko 150 četnika, koji su pripadali četničkom odredu Save Božića, odnosno Pavia Gajića, i koji su SS-ovcima služili kao predstraža. Tu su se nalazili i dijelovi 4. i 9. bojne 10. posadnog ustaškog zdruga, kao i nešto seoske milicije.

Na ovom sektoru neprijatelj je raspolagao i jakom artiljerijom, koja je bila smještena u Celiću i Brčkom i mogla je da tuče i prostor na kome se nalazila brigada.

Zadatak da napadnu neprijatelja u Kerepu i Srnicama dobile su 17. majevička i 18. hrvatska NOU brigada. I dok je 18. hrvatska brigada sačinjavala glavnu napadnu kolonu, iz Majevičke brigade u ovoj akciji učestvovala su samo dva bataljona (Prvi i Četvrti), a ostala dva bataljona su bila u rezervi, obezbjeđujući ujedno zaleđe, bolnicu i intendanturu.

Po ovom naređenju majevički bataljoni napadali su neprijatelja u Kerepu, dok je Hrvatska brigada napadala Srnice.

Napad je otpočeo 6. septembra u 2 sata poslije pola noći, a već je u prvom naletu neprijatelj (SS-ovci i četnici) potisnut iz Kerepa, ali 18. hrvatskoj brigadi nije pošlo za rukom da prodre u Srnice koje su bile opasane bunkerima, rovovima i bodljikavom žicom. Zbog toga su se sve jedinice pred zoru povukle na svoje polazne položaje.

Ocjenjujući neuspjeh ove akcije, Stab brigade konstatovao je da ona nije izvedena onako kako je bilo predviđeno, tj. uz neophodno iznenađenje neprijatelja. Pored toga, neki bataljoni su zakasnili sa početkom napada, tako da su SS-ovci i četnici imali vremena da se pripreme za odbranu, da pojačaju ona mjesta na kojima je bilo težište napada jedinica Narodnooslobodilačke vojske, pa čak i da dovuku pojačanje iz Gradačca i Brčkog.

Zbog hitnog odlaska 11. NOU divizije i Mačvanskog NOP-og odreda u Srbiju, na čemu je insistirao Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije, nije uspio ni napad ove divizije na neprijateljsku posadu u Srebreniku. To je ohrabrilo SS-ovce i četnike koji su 6. septembra 1944. godine oko 10 sati napali položaje koje su držali Prvi i Četvrti bataljon u s. Kraljići.

') Kasnije Je ustanovljeno da je zarobljeni oficir imao čin potpukovnika i da je bio obavještajni oficir 28. SS puka 13. SS divizije

Međutim, pošto ni neprijatelj nije imao dovoljno snage, a ni hrabrosti da se udaljava od svojih uporišta, on se — poslije odlučnog kontranapada Majevičana — povukao prema Kerepu i Srnicama, ostavivši na bojnom polju 11 mrtvih i 15 ranjenih. Prvi i Četvrti bataljon imali su tri poginula (Jovo Lukić Caruga iz Jablanice kod Lopara, Božo Marčeta iz Bosanske krajine, te zamjenik komandanta Prvog bataljona Vukša iz Like). Šest boraca bilo je ranjeno.

Nakon što je neprijatelj protjeran iz Kraljića prema Srnicama, stiglo je novo naređenje štaba 38. NOU divizije — štabu brigade, u kome je insistirano da se u toku noći između 6. i 7. septembra 1944. godine neprijateljska posada u Kerepu i Srnicama ponovo napadne i likvidira. I ovoga puta, u napadu su pored 18. hrvatske brigade, učestvovali Prvi i Četvrti bataljon 17. majevičke, dok su Drugi i Treći bataljon i dalje ostali na svojim starim položajima i na istim zadacima.

Ponovo je čvrsta odbrana SS-ovaca i četnika prisilila napadače da se, poslije četiri sata borbe, povuku na svoje polazne položaje. Neuspjeh je uslovila i činjenica da je i ovoga puta napad bio prilično neorganizovan.

I pored toga što našim jedinicama nije pošlo za rukom da likvidiraju, ili bar potisnu, neprijateljsku posadu iz Srnica i Kerepa, ipak su postignuti izvjesni pozitivni efekti. Naime, u borbama je ubijeno više, a ranjeno preko 40 neprijateljskih vojnika (u isto vrijeme iz dva bataljona brigade poginulo je 8, a ranjeno 13 boraca). Posebno je važno to, što je prisustvo jedinica Narodnooslobodilačke vojske na ovom području stavilo do znanja i ustašama i četnicima da je prošlo vrijeme njihovog opuštenog života, zajedničkog opijanja i šenlučenja, te da će ubuduće biti stalno napadani.

Štab 38. NOU divizije izdao je 7. septembra 1944. godine novo naređenje. Po njemu je 17. majevička brigada sa svoja tri bataljona trebalo da krene u pravcu sela Svete Filomene kod Modriče, u cilju pronalaženja pogodnog uzletišta radi upućivanja teških ranjenika u Italiju, kao i zbog odlaska u Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije komandanta i političkog komesara III korpusa NOV Koste Nada i Vlade Popovića, koji su bili premješteni na nove dužnosti.

Na izvršenje ovog zadatka krenuli su pravcem Kraljići — Donja Zelinja — Krečane — Donji Skugrić Prvi, Treći i Četvrti bataljon, dok je Drugi bataljon ostao na obezbjeđenju Štaba divizije, divizijske bolnice i intendanture. U ovom pravcu bila je pokrenuta i cijela 18. hrvatska NOU brigada.

Nove pdložaje bataljoni su zaposjeli istoga dana oko 20 sati. Nakon kraće borbe sa četnicima, Prvi bataljon smjestio se u s. Srnave, obezbjeđujući se od pravca Gračanica, Treći bataljon je zaposjeo brdo iznad Potočana, obezbjeđujući se od pravca Trebave, Drugi i Četvrti bataljon i Štab brigade smjestili su se u s. Skugrić, sa zadatkom obezbjeđenja od pravca Modriče i puta Doboj — Bosanski Šamac.

Na ovim položajima brigada je ostala 8. i 9. septembra 1944. godine, do 16 sati, kada su Treći i Četvrti bataljon dobili zadatak da protjeraju ustaše iz sela Čardak. Nakon kraće borbe mjesto je zauzeto, a ustaše protjerane prema Modriči. U Čardaku je ostao Četvrti bataljon, dok je Treći bataljon produžio ka pustari Sv. Filomene, gdje je sa Drugim bataljonom radio na uređenju piste za aerodrom.

U isto vrijeme, Prvi bataljon se premjestio iz Srnave u Skugrić, gdje su se nalazile bolnica i intendantura. Predah između dvije borbe i boravak u ovim selima bataljoni su iskoristili za održavanje sastanaka sa vodnim delegatima i komandama četa, a održani su i sastanci bataljonskih biroa KPJ i SKOJ-a. Na njima su analizirane protekle borbe i neuspio napad na neprijateljsku posadu u Kerepu i Srnicama, kao i neodlučno držanje nekih četnih i bataljonskih rukovodstava u tim borbama.

Pošto se u toku noći između 9. i 10. septembra 1944. godine, zbog jake kiše, avioni nisu mogli spustiti na improvizovani aerodrom, Drugi, Treći i Četvrti bataljon ostali su na svojim položajima i 11. septembra. Prvi bataljon je vraćen u selo Srnave, u cilju zatvaranja pravca od Gradačca. Istoga dana SS-ovci i četnici (oko 300 vojnika), koji su zaključili da partizani pripremaju aerodrom, napali su položaje Prvog bataljona, koji ih je, međutinf, uz pomoć Prvog i Trećeg bataljona 18. hrvatske NOU brigade uspio da zaustavi i vrati prema Gradačcu.

U isto vrijeme napadnuta su u selu Čardaku preostala tri bataljona brigade. Napad su izvršile združene ustaško-četničke snage koje nisu ni bile tako brojne, ali je akcija izvedena iznenada i u situaciji u kojoj se borci — zbog ravnice — nisu tako brzo mogli da snađu. Došlo je do borbe prsa u prsa, a zatim i do povlačenja bataljona van sela.

Skupivši se na jednom seoskom putu nedaleko od Čardaka, bataljoni su u zasjedi sačekali ustaše i četnike otvorivši na njih vatru iz puškomitraljeza, bacača, džonbula i ostalog oružja, a zatim je svim snagama naših bataljona izvršen kontrajuriš. Uz gromoglasno »ura« borci su se pokrenuli prema Čardaku i za samo desetak minuta protjerali napadača i povratili izgubljene položaje.[4])

Neprijatelj je ovaj svoj pohod skupo platio. Ubijeno je preko 20, a ranjeno oko 40 njegovih vojnika. I gubici brigade bili su veliki. Poginulo je 6, ranjeno 3, a nestalo 7 boraca. Tu je, pored ostalih, poginuo Zivojin Mitrinović Džonika iz Bijeljine.

Istoga dana brigada je napustila selo Čardak i prebacila se u selo Rijeku. Međutim, već sutradan (12. septembra 1944. godine) došlo je do pokreta na nove položaje, i to pravcem: Rijeka — Orahova šuma — Visibaba — Čelija. Nakon usiljenog marša i nekoliko usputnih sukoba sa četnicima, brigada se oko 13 sati smjestila na Debelom brdu (Prvi bataljon), u s. Stražici (Drugi bataljon) i s. Ćeliji (Četvrti bataljon). Treći bataljon se nalazio u zaštitnici bolnice i intendanture.

Na ovim položajima brigada je ostala dva dana, a zatim je izvršila pokret pravcem Čelija — Rijeka — Orahova šuma. Izbivši na kose iznad s. Rijeke, Prvi bataljon, sa kojim se kretao štab brigade, i Četvrti bataljon naišli su na ustaško-četničku zasjedu. Došlo je do žestokog okršaja, tako da se neprijatelj — nakon dvočasovne borbe — morao povući prema

[4]) Prema sjećanjima nekih učesnika u ovoj borbi, u Čardaku je nakon našeg protivnapada pronađeno devet ubijenih boraca 17. brigade, a među njima i neki koji su se nalazili na spisku izgubljenih, pa se može smatrati da je u Čardaku poginulo više boraca nego što je to naznačeno u dokumentu kojim se koristio autor

Visibabi (k. 294) i Visu (k. 347), južno od Modriče.[5]) Na tim položajima neprijatelj je pokušao da organizuje novu odbranu. Međutim, kada je oko 15 sati na desni bok ustaša i četnika izbio Drugi bataljon 17. majevičke, došlo je do petočasovne borbe u kojoj je neprijatelj imao 24 poginula, 20 ranjenih i 5 zarobljenih vojnika.

I dok je Drugom bataljonu pošlo za rukom da protjera neprijatelja sa Visibabe i da zaposjedne ove položaje, Prvi bataljon nije mogao da otjera ustaše sa Visa, tako da su one tu i zanoćile.

Predveče Prvi i Četvrti bataljon dobili su zadatak da u toku noći između 13. i 14. septembra 1944. godine napadnu i likvidiraju neprijateljsku posadu na Visu, ali zbog zakašnjenja bataljona akcija ni ovoga puta nije uspjela.

Poslije oštre kritike u štabu brigade, Četvrti bataljon je u 9 sati prije podne ponovo krenuo u napad čemu se neprijatelj nije nadao, je^ je računao da partizani napadaju samo po noći. Ubacivši u borbu tri čete, bataljon je izvršio juriš na Vis i poslije svega desetak minuta borbe protjerao ustaše i četnike prema cesti, a sam se zadržao na Visu.

Za to vrijeme ostali bataljoni nalazili su se na Visibabi (Drugi bataljon) i Orahovoj šumi (Prvi bataljon). Treći bataljon je i dalje bio na obezbjeđenju bolnice i intendanture.

Dok je vođena borba oko Visa i Visibabe, 18. hrvatska NOU brigada napala je neprijateljsku posadu u Modriči i protjerala je. Nakon toga, brigada je krenula prema Garevcu, dok su 2. i 4. bataljon 17. majevičke brigade sa načelnikom štaba Milovanom Keslerom bili upućeni prema Modriči (Zarića Brdo), da bi sa tih položaja štitili zaleđe 18. hrvatskoj brigadi. Međutim, u toku pokreta bataljona na nove položaje, brigada je dobila naređenje da obustavi pokret, jer je već 15. septembra 1944. godine usiljenim maršem trebalo da krene prema Tuzli.

Boravak 38. NOU divizije na Trebavi i u Posavini imao je osim vojnog i veliki politički značaj. Narodu je već bio dozlogrdio ustaško-četnički teror, tako da je poslije boravka 11. krajiške i 38. istočnobosanske NOU divizije na ovom području došlo do daljeg narastanja snaga narodnooslobodilačkog pokreta i do osipanja, ne samo četničkih redova, nego i 13. SS divizije, čije ljudstvo više nije bilo onako agresivno a ni spremno da gine kao ranije za račun fašističke Njemačke. Ovakvoj situaciji doprinijeli su i uspjesi koje je postigla 27. istočnobosanska NOU divizija, koja je za samo 15 dana ofanzivnih operacija uspjela da oslobodi Vlasenicu, Zvornik, Kladanj i Živinice i da na taj način direktno ugrozi okupacione snage u Tuzli.

U takvoj situaciji Štab III korpusa NOV naredio je 38. NOU diviziji da se sa svoje dvije brigade hitno uputi ka Tuzli, odnosno da sa jednom brigadom (17. majevičkom) zatvori pravac Doboj — Tuzla u cilju sprečavanja neprijatelja da iz Doboja i Gračanice prodre prema Tuzli. Druga njena brigada (18. hrvatska) trebalo je direktno da učestvuje u napadu na neprijateljsku posadu u Tuzli.

Sedamnaesta majevička brigada krenula je na ovaj put 15. septembra u 7 sati, i to pravcem: Visibaba — Raskršće — Zelinje — Donja Međeđa

[5]) Tada su se u Modriči i okolini nalazili jedna satnija 13. SS divizije, 4. bojna 10. ustaškog zdruga i dijelovi 3. bojne 12. ustaškog zdruga, te četnici Trebavskog četničkog odreda — ukupno oko 1100 vojnika (AVII, f. NOB, Reg. br. 32/2—2, K. 6)

Saveznička pomoć u oružju, bačena padobranima na teritoriju Birča jula 1944. godine

— Đakule, smjestivši se predveče u s. Međeđi (Prvi bataljon), na Monju i Vranjevcu (Drugi bataljon), u s. Drakulićima (Treći bataljon) i s. Đakulama (štab brigade, bolnica, intendantura i Četvrti bataljon). Postavivši se na ove položaje bataljoni su imali zadatak da se obezbijede od ceste Srnice — Gračanica, kao i od pravca Trebave. Prilikom ovog pokreta Prvi bataljon je zarobio 5 četnika, a ostali bataljoni nisu imali kontakta sa neprijateljem.

Idućeg dana nastavljen je pokret do sela Caga. Prešavši cestu Gračanica — Gradačac, brigada je na mjestu prelaza ostavila svoj Drugi bataljon sa zadatkom da osigura prelazak 18. hrvatske NOU brigade, štaba 38. NOU divizije i divizijske bolnice, a zatim da i sam krene u sastav brigade. U toku noći između 16. i 17. septembra 1944. godine, Prvi i Četvrti bataljon dobili su zadatak da poruše cestu i prugu Tuzla — Doboj kod sela Miričine, Treći bataljon je bio upućen na Borino Brdo u cilju zatvaranja pravca od Srebrenika prema Tuzli, a Drugi se bataljon nalazio u zaštitnici divizijske bolnice.

U toku ove akcije Prvi i Četvrti bataljon porušili su jedan željeznički most (kod sela Miričine na rijeci Spreči), kao i šest mostova na putu između Miričine i Duboštice. Pred zoru, oba bataljona su zaposjela položaje na brdu iznad puta Duboštica — Lukavac, sa zadatkom dubinskih izviđanja prema Gračanici i planini Ozren.

Toga jutra (17. septembra 1944. godine), nakon dvočasovne žestoke borbe, 16. muslimanska i 19. birčanska NOU brigada oslobodile su Tuzlu i čitav tuzlanski industrijsko-rudarski basen sa mjestima: Lukavac, Puračić, Simin Han, Gornja Tuzla, Kreka i Bukinje.

Bila je to još jedna značajna pobjeda jedinica III korpusa NOV, a narod ovog slobodarskog grada i kraja s oduševljenjem je dočekao svoje oslobodioce. Prilikom borbi za Tuzlu neprijatelj je imao oko 150 mrtvih i ranjenih i preko 500 zarobljenih vojnika, od kojih je najveći dio stupio u jedinice Narodnooslobodilačke vojske.

Oslobođenjem Tuzle i tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena stvorena je prostrana slobodna teritorija, a grad je postao politički i vojni centar istočne Bosne. Istoga dana kada je oslobođena Tuzla, u njoj su se smjestili: štab III korpusa NOVJ, oblasni komiteti KPJ i SKOJ-a za istočnu Bosnu, Oblasni narodnooslobodilački odbor za istočnu Bosnu, okružni komiteti KPJ i SKOJ-a za tuzlanski okrug, štamparija i bolnica i veći broj drugih institucija narodnooslobodilačkog pokreta.

Dva dana kasnije (19. septembra 1944. godine) formirana je nova, 21. tuzlanska NOU brigada, koja je ušla u sastav 38. NOU divizije, kao njena treća brigada.

Na položajima kod Duboštice 17. brigada je ostala do 21. septembra 1944. godine. Tu je po odluci štaba III korpusa NOV iz brigade izuzet Drugi bataljon, koji je ušao u sastav novoformirane 21. tuzlanske brigade, tako da je 17. majevička brigada, za kratko vrijeme, ostala samo sa tri bataljona i svega 439 boraca.

U isto vrijeme, zbog odlaska Stojana Milnovića Stojande za komandanta 21. tuzlanske NOU brigade, za komandanta 17. majevičke brigade postavljen je Petar Borojević, a umjesto Mehmedalije Hukića, koji je otišao za komandanta Tuzlanskog NOP odreda, za komandanta Četvrtog bataljona došao je Vojo Lazarević Ozrenac. Tom prilikom za zamjenika komandanta brigade postavljen je Toma Trninić, a umjesto njega za komandanta 1. bataljona postavljen je Josip Alfirević Pašađore. Na mjesto Jose Radića, koji je otišao na novu dužnost, za političkog komesara 1. bataljona postavljen je Jovo Đukanović. Poslije ovih kadrovskih promjena, brigada je upućena na sektor Srebrenika, gdje je, vodeći borbe protiv SS-ovaca, ustaša i četnika, ostala sve do 7. oktobra 1944. godine. Za to vrijeme, spriječeno je više pokušaja neprijateljskih snaga da prodru prema Tuzli, a izvođene su i ofanzivne akcije. Najznačajnija borba u tom periodu vođena je 29. septembra 1944. godine prilikom napada 1. i 3. bataljona na utvrđeni Sokol kod Gračanice, u kome su se nalazili dijelovi 9. bojne 10. posadnog ustaškog zdruga i 25. bojna 12. stajaćeg djelatnog zdruga. Pošto se neprijatelj povukao u utvrđene zidine stare tvrđave, bataljoni su se ujutro povukli u selo Alibegoviće, a štab brigade, bolnica, intendantura i 4. bataljon, za to vrijeme, nalazili su se u selu Hrvati.[6])

30. septembra 1944. godine brigada se iz Hrvata preko Piraga i Babunovića ponovo prebacila na sektor Srebrenika, gdje je, zajedno sa Posavsko-trebavskim NOP odredom, vodila višednevne borbe protiv dijelova 13. SS divizije i četnika. Do naročito oštrih sukoba došlo je 2. oktobra 1944. godine kada je jedan bataljon 28. puka 13. SS divizije uspio da potisne 4. bataljon iz Srebrenika, tako da se brigada morala povući na liniju Straža — Kuge. Tek 4. oktobra 1944. godine pošlo je za rukom 1. i 3. bataljonu da potisnu neprijatelja iz Gornjeg, a 4. bataljonu iz Donjeg Sre-

*) U isto vrijeme 18. hrvatska NOU brigada izvršila je napad na neprijateljsku posadu u Gradačcu, kojom prilikom je to mjesto i oslobođeno

brenika, da ponovo oslobode ovo mjesto i ujedno otklone opasnost od upada SS-ovaca u Tuzlu. Prilikom ovog napada ubijeno je 12, a ranjeno 30 neprijateljskih vojnika, dok je 30 četnika zarobljeno.

Slobodno vrijeme korišteno je za sređivanje bataljona, za politički i vojnički rad sa borcima, kao i za popunu upražnjenih rukovodnih mjesta[7]), ali i za održavanje priredbi i sijela, za susrete i razgovore sa mještanima u cilju potpunije organizacije pozadine.

Tu, u okolini Srebrenika, stiglo je krajem septembra 1944. godine naređenje i do 17. majevičke NOU brigade o formiranju izviđačkih četa, čiji je glavni zadatak trebalo da bude izviđanje neprijatelja i zemljišta, prikupljanje podataka o jačini neprijatelja u nekom mjestu, njegov raspored, naoružanje i sastav. Dajući uputstvo za formiranje izviđačkih četa, štab III korpusa NOV je u naređenju istakao da je u toku posljednjih borbi uočeno da većina naših štabova nije imala podatke o neprijatelju. Do toga je dolazilo zbog slabo organizovane službe izviđanja i nedovoljno razvijene obavještajne službe.

Ceta je, po pravilu, trebalo da ima 30 boraca naoružanih sa tri puškomitraljeza, mašinskom puškom, puškama i bombama. Trebalo je da to budu vojnički i politički uzdignuti borci, potpuno zdravi i hrabri, oni koji se znaju snaći u svakoj, pa i najtežoj situaciji.

Izviđačka četa u 17. majevičkoj brigadi prvi put se pominje 12. oktobra 1944. godine. Njen komandir bio je Milisav Marković Solja, a politički komesar Krajišnik Miloš Bundalo. Četa je pod rukovodstvom šefa odsjeka OZN-e prikupljala podatke izviđanjem, a i borbenim putem tj. hvatanjem tzv. »jezika«.

U to vrijeme, u 4. bataljonu je za zamjenika komandanta bataljona postavljen Svetozar Petričević.

Dok su se bataljoni nalazili na položajima Kuge — Ljenobud, izašle su i prve brigadne džepne novine, u kojima su borci i rukovodioci pisali o posljednjim borbama, napornim, ali pobjedonosnim marševima, poginulim drugovima i drugaricama, kao i o zgodama i nezgodama kojih je i tih dana, kao i ranije, bilo dosta.

Mada se neprijatelj nalazi na svega nekoliko kilometara od položaja koje je držala brigada, i mada je artiljerija neprekidno tukla Srebrenik (naročito školu u ovom mjestu) i druga okolna sela, ipak se nalazilo vremena (makar i po noći) da se porazgovara o perspektivama koje nas očekuju nakon konačne pobjede nad fašističkim okupatorom i njegovim slugama, ustašama i četnicima.

Tako su, uz eksplozije topovskih granata, ali i uz borbenu pjesmu brigade, u borbi sa SS-ovcima i četnicima prolazili jesenji dani 1944. godine, a brigada se tu, u Srebreniku i okolini, kalila i pripremala za nove borbe, za nove okršaje, koje je trebalo da izdrži do konačne pobjede, do uspješnog okončanja četvorogodišnjeg rata. 132 člana KPJ i 92 člana SKOJ-a, koliko je u ove dvije organizacije bilo učlanjeno boraca 4. oktobra 1944. godine, bili su garancija da će brigada u tome i uspjeti.

) U septembru 1944. godine samo je iz Trećeg bataljona brigade poginulo pet četnih i jedan bataljonski rukovodilac (Arhiv Instituta za istoriju Sarajevo, Inv. br. 3839)

BRIGADA NA NOVIM ZADACIMA

Oslobođenjem Tuzle i tuzlanskog industrijsko-rudarskog basena znatno je proširena slobodna teritorija, koja se prostirala od rijeke Drine na istoku do pred Gračanicu na zapadu, odnosno od Vlasenice i Kladnja na jugu do Srebrenika i Lopara na sjeveru. Ovim su ujedno bile stvorene i velike mogućnosti za vojni i politički rad na oslobođenom području, ali i za likvidaciju i razbijanje ustaških, zelenokadrovskih i četničkih grupa i grupica, koje su se nalazile u još neoslobođenim gradovima, odnosno po selima Ozrena, Trebave, Posavine, Majevice i Semberije. Posebno je važno da su jedinice Narodnooslobodilačke vojske, koje su u toku višemjesečnih teških borbi bile znatno oslabljene, mogle ponovo da popune svoje bataljone i čete, jer je samo iz Tuzle i njene bliže okoline, nakon oslobođenja ovog mjesta, stupilo u Narodnooslobodilačku vojsku preko 1000 novih boraca.

Međutim, slobodnu teritoriju trebalo je i braniti, jer su se u njenoj neposrednoj blizini i dalje nalazile jake neprijateljske snage sastavljene od Nijemaca, ustaša, zelenokadrovaca i četnika, koji su se svakog momenta mogli pokrenuti prema Tuzli i tuzlanskom industrijsko-rudarskom basenu. Najbrojnije neprijateljske posade bile su koncentrisane na sektoru Brčkog (ostaci 13. SS divizije)[1]), Gračanici (ustaše Avdana Hasića), na planini Ozrenu (četnici Ozrenskog četničkog odreda), četnici Majevičkog četničkog korpusa i na Trebavi četnici Trebavskog četničkog odreda. U dolini rijeke Spreče i duž puta Tuzla — Zvornik nalazile su se manje zelenokadrovske grupe, međutim, one više nisu bile onako agresivne kao u toku sedme neprijateljske ofanzive, tako da su rijetko kada napadale jedinice Narodnooslobodilačke vojske koje su se kretale tom komunikacijom. Pošto su se ove neprijateljske snage svakog momenta mogle pokrenuti prema slobodnoj teritoriji, trebalo je jedinice III korpusa NOV tako rasporediti da one zatvore bar one glavne, moguće, pravce sa kojih bi Nijemci, ustaše i četnici mogli da ugroze i napadnu Tuzlu. Ali to, s obzirom na mali broj snaga kojima je Korpus u to vrijeme raspolagao, nije bio nimalo lak zadatak.[2])

Zbog toga je štab III korpusa NOV, ocjenjujući da najveća opasnost od neprijatelja prijeti iz pravca Brčkog, odnosno Gračanice i Gradačca, naredio štabu 38. NOU divizije (u međuvremenu je za komandanta divizije postavljen Franjo Herljević, a Miloš Zekić je otišao za komandanta 27. NOU divizije), da se sa jednom brigadom postavi na sektoru: Jablanica — Lopare — Busija (17. majevička NOU brigada), sa zadatkom zatvaranja pravca od Brčkog i Majevice. Druga brigada (18. hrvatska) i Posavsko-trebavski NOP odred trebalo je da zatvore pravac od Gradačca i Srnica, dok su 21. tuzlanska NOU brigada i Tuzlanski NOP odred zatvarali pravac od Ozren-planine i Gračanice. U isto vrijeme, naređeno je Ma-

') Ostaci 13. SS divizije nalazili su se u Koraju (jedan SS bataljon i štab 27. SS puka), Zabrđu, Bogutovu Selu, Srnicama, Gradačcu i Brčkom (dijelovi 28. SS puka)

[2]) Nakon što je 27. NOU divizija bila upućena na sektor Višegrad — Sokolac, na odbrani slobodne teritorije bila je, u stvari, angažovana samo 38. NOU divizija, pod čijom komandom su se nalazili i Tuzlanski, Majevički, Posavsko--trebavski, Birčanski, Srebrenički i Kladanjski NOP odred

jevičkom NOP odredu da se iz Mačve prebaci u Zvornik i **da tu ostane** kao posadna jedinica.

Na ovaj svoj novi zadatak 17. brigada je krenula iz rejona Srebrenika 7. oktobra 1944. godine, i to preko Straže ka Jablanici. Razbivši **uz put** manje četničke grupe, brigada se 8. oktobra postavila **na** liniji **Jablanica** — Mačkovac — Kameniti brijeg.

Bio je to poslije ju.nskog pohoda jedinica Narodnooslobodilačke **vojske** na Majevicu prvi susret Majevičana i Semberaca sa svojim rodnim **krajem**, sa Majevicom i Semberijom, gdje su, **u** međuvremenu, **četnici** Majevičkog četničkog korpusa u zajednici sa pripadnicima **13.** SS **divizije** počinili mnogobrojne i teške zločine. Duga je lista onih koje **su** četnici harajući Majevicom i Semberijom na najzvjerskiji način poubijali, a **još** je veći broj onih koji su batinani, zatvarani ili jednostavno predavani **13.** SS diviziji »na dalji postupak«, a sa tog »postupka« malo ko se **živ** vraćao. Krećući se selima kao razbješnjele zvijeri, ostajući do kraja dosljedni **u** izdaji i krvoločnosti, četnici su — skupa sa SS-ovcima — svoj gnjev prvo iskalili na ranjenim partizanima koji su se nalazili u korpusnoj bolnici **br.** 2 u majevičkom selu Trnovi, ubivši tom prilikom, prema priznanju samih Nijemaca, 248 ranjenih partizana, dok je 108 ranjenih boraca NOV zarobljeno. Među mnogobrojnim žrtvama četničko-esesovačkog terora **bili** su **i** borci 17. majevičke brigade Sonja Đurić, Pero Ivković, Boro Psončak, Gordana Lazić, Mitra Mišić i drugi. Ranjene partizanke Gordanu Lazić **iz Bi**jeljine i Mitru Mišić iz Balatuna neprijatelji su zarobili na **putu** prema Loparama. Obje su strahovito mučene, a onda strijeljane. Zarobljenog borca 4. bataljona 17. majevičke brigade (neutvrđenog imena) SS-ovci **i** četnici su živog nabili na kolac.

Da bi zastrašili narod četnici su pohapšene saradnike narodnooslobodilačkog pokreta i zarobljene partizane javno ubijali.

U Bjeloševcu je uhvaćena i ubijena supruga dra Vojislava Kecmanovića Đede, predsjednika ZAVNOBiH-a, a u Batkoviću je strijeljana Lela Simić koja je bila pred porođajem. Ubijen je i sekretar Sreskog komiteta KPJ za srez bijeljinski Drago Tojić Gango, a u borbi s četnicima poginuo je i teško ranjeni komandant 17. majevičke NOU brigade Veljko Lukić Kurjak. Poginuli su i Žarko Kalabić, prvoborac iz Broca, Milan Đokić iz Cardačina, Miljan Lukić iz Cengića, Lazar Mićić, čiča Luka Zelenović i mnogi drugi. Četnici su uhvatili i predali Nijemcima i Mirka Filipovića, predratnog člana KPJ i jednog od organizatora oružane borbe u Semberiji. Prilikom jedne četničke akcije uhvaćena je skojevka Zora Mršić iz Cengića. Nakon što su je svirepo mučili, nju su četnici natjerali da sama sebi kopa raku. I borac Paro Mrtvica je dugo i okrutno mučen — sjekli su mu dijelove tijela sve dok nije izdahnuo.

Međutim, ni hiljade ubijenih i pretučenih nisu natjerale narod Semberije i Majevice na pokornost. On je nastavio da se bori, ostajući i u tom teškom vremenu duboko privržen ciljevima oslobodilačke i revolucionarne borbe u našoj zemlji, duboko svjestan toga da će samo ostvarenje tih ciljeva značiti njegovu vlastitu pobjedu nad svim protivnarodnim, reakcionarnim snagama i mračnjaštvom koje one sa sobom nose.

Sedamnaesta majevička brigada se na sektoru Lopara zadržala do 25. oktobra 1944. godine vodeći stalne borbe protiv SS-ovaca i četnika, **koji** su pokušaji da **je** potisnu sa njenih položaja i da tako **ugroze slobodnu**

teritoriju i samu Tuzlu. Zbog prisustva 'jakih neprijateljskih snaga u Čeliću, Koraju i na samoj Majevici, gdje je bilo preko 3500 četnika[3]), brigada je često mijenjala položaje, zadržavajući se, ipak, najviše na Ploči (k. 700), u Gornjoj Lipovici, Priboju i Površnicama. U borbama koje su gotovo svakodnevno vođene neprijatelj je imao 46 ubijenih i preko 50 ranjenih, a zarobljeno je 17 četnika. Za sve to vrijeme bila je aktivna neprijateljska artiljerija iz Koraja. Međutim, stalnim promjenama položaja, brigada je izbjegla veće gubitke, a time je ujedno zbunjivan i neprijatelj, koji nikako nije mogao da dođe do tačnih podataka o mjestu gdje se brigada nalazi, odnosno o tome kakve su njene konačne namjere, koliko na tim položajima ima boraca Narodnooslobodilačke vojske itd.

Pored toga što je izvršeno temeljito rušenje svih mostova na komunikaciji Tuzla — Lopare — Brčko, kao i pored odbijanja dva pokušaja SS--ovaca i četnika da se probiju prema Tuzli[4]), pojedini bataljoni su gotovo svakodnevno napadali četničke grupe Radivoja Kerovića, Milana Marića i Miloša Erkića. Četnici su bili na Kamenitom brijegu (štiteći dijelove 13. SS divizije koji su se nalazili u Čeliću i Koraju), na Busiji i Ploči, te u Tobutu.[4])

Međutim, od ovih napada malo je bilo koristi, prije svega zbog toga što su četnici rijetko kada prihvatali borbu, nego su — po svom starom običaju — bježali ispred jedinica Narodnooslobodilačke vojske i sklanjali se po šumama i gudurama. To je ujedno potvrđivalo saznanje do kojeg je došao šef Drugog odsjeka brigade Vojo Maksimović Sotir — da neprijatelj nije napadao na brigadu u cilju prodora prema Tuzli, nego mu je osnovni cilj bio odbrana sopstvenih položaja i sprečavanje jedinica Narodnooslobodilačke vojske da prodru prema Semberiji i rijeci Savi, odnosno putu Bijeljina — Zvornik za, koji su Nijemci i te kako bili zainteresovani.

Inače, brigada je tu, u okolini Lopara, dobila i svoj četvrti (Drugi) bataljon formiran od dijelova Majevičkog NOP odreda koji je nešto ranije preko Mačve stigao na Majevicu. Za komandanta novog bataljona postavljen je Ljubo Kojić, za političkog komesara Rajko Škaljak, a za zamjenika političkog komesara Boško Gojić. Nešto kasnije u brigadu je stiglo još 120 novih boraca, tako da je ona dostigla ono brojno stanje koje je imala prije odlaska 2. bataljona u 21. tuzlansku NOU brigadu.

Na ovim položajima brigada je proslavila i oslobođenje glavnog grada naše domovine — Beograda.

Već sutradan (21. oktobra 1944. godine) održana je u Siminom Hanu skromna proslava godišnjice formiranja brigade, na kojoj su — pored bo-

[3]) Iako **su** četnici svoje jedinice na Majevici počeli da stvaraju već 1941. godine, ipak se njihov broj naročito povećao u toku sedme neprijateljske ofanzive, tj. nakon dolaska 13. SS divizije i povlačenja jedinica NOV sa ovog područja. Tada su prinudnom mobilizacijom formirane nove četničke jedinice kojima je bio namijenjen zadatak da se obračunaju sa komunistima i drugim pripadnicima i saradnicima NOP-a i da ovaj 'kraj vežu za četnički pokret Draže Mihailovića. Tako su četnici, negdje sami, a negdje skupa sa 13. SS divizijom, na najzvjerskiji način poubijali na stotine saradnika NOP-a i zarobljenih partizana, a broj onih koji su zatvarani i batinani, ili predavani 13. SS diviziji mnogo je veći

[4]) U napadu koji je 14. oktobra 1944. godine izvršen na četnike u rejonu **s.** Tobuta ubijeno je 16, a zarobljeno 17 četnika **(Hronologija oslobodilačke borbe,** str. 944)

raca — bili prisutni i brojni gosti, članovi Oblasnog komiteta KPJ i Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu, Okružnog komiteta KPJ za Majevicu, predstavnici grada Tuzle, štaba III korpusa NOVJ i 38. NOU divizije, organa nove narodne vlasti itd. Tom prilikom komandant brigade Petar Borojević primio je Orden narodnog heroja, kojim ga je odlikovao Vrhovni komandant NOV i PO Jugoslavije drug Tito.

Poslije završene proslave za borce brigade je prikazan jedan sovjetski film, a zatim su se bataljoni vratili na svoje položaje.

Nakon što je oslobođen Beograd, a odmah zatim i jedan dio Mačve i Srema, brigada je dobila naređenje da usiljenim maršem krene u pravcu Bijeljine, sa zadatkom da oslobodi grad, u kojem su se poslije odlaska 13. SS divizije[5]) nalazili samo četnici Majevičkog četničkog korpusa. Na ovaj zadatak brigada je krenula 25. oktobra 1944. godine iz šireg rejona Lopara, i to pravcem: Božici — Lopare — Zajednice — Trnjaci — Peljave. U toku pokreta bataljoni nisu naišli na neprijatelja. Četnici su i ovoga puta pobjegli.

Nastavivši sutradan pokret prema Ugljeviku, brigada se na liniji: s. Bogutovo — Ugljevik — Zabrđe, sukobila sa četnicima Majevičkog četničkog korpusa (Semberska četnička brigada Jandrije Rastovića, Semberska leteća četnička brigada i Jurišna četnička brigada), ali su oni poslije kraće borbe razbijeni i odbačeni prema Semberiji uz gubitke od 7 ubijenih i 12 ranjenih vojnika.

U ovoj borbi, brigada je imala dva poginula i pet ranjenih boraca.

Prije nego što je nastavila pokret prema Bijeljini, brigada je pomoću saradnika narodnooslobodilačkog pokreta u Suhom Polju nastojala da prikupi podatke o neprijateljskim snagama na sektoru grada. Naime, prvobitne informacije govorile su da u Bijeljini nema nemačkih jedinica, nego da je 13. SS divizija, pred polazak, vlast u gradu i okolini predala četnicima. Međutim, to je bilo samo djelimično tačno, jer su u Bijeljinu još 23. oktobra stigli dijelovi 1. njemačke brdske divizije, koja je imala velike gubitke u okolini Beograda, tako da je sada ovdje, vršena njena popuna i reorganizacija. Zbog toga je brigada i odustala od napada na neprijateljsku posadu u Bijeljini zadržavši se na sektoru Ugljevik — Teočak do 29. oktobra 1944. godine, kada je iz Teočaka, preko Laza, Zečje kose, Kovačevića, Križevića i Marjanova Brda, krenula u pravcu ceste Zvornik — Tuzla, sa zadatkom ofanzivnog djelovanja prema Zvorniku i Suljinu Hanu i zatvaranja pravca Zvornik — Tuzla, jer su u međuvremenu i u Zvornik bili ušli Nijemci.[6])

Prilikom ovog pokreta, brigada je cijelim putem vodila borbu sa Podrinjskom četničkom brigadom, koja je služila kao pobočnica 2. bataljona 98. puka 1. brdske njemačke divizije, koji je od Bijeljine prodirao prema Zvorniku. U tim borbama četnici su imali više poginulih i ranjenih, a ubijen je i komandant četničke brigade Milan Ostojić.

®) Ostaci 13. SS divizije prikupili su se 21. oktobra 1944. godine u širem rejonu Brčko — Bijeljina, odakle su prebačeni u Zagreb. Tu je 2. bataljon 28. SS puka razoružan, a preostali dijelovi su prebačeni u Mađarsku

[6]) Zaposjedanjem Zvornika i komunikacije Zvornik — Bijeljina, jasno je bila izražena namjera njemačke komande da za povlačenje svojih snaga koje su se nalazile u Srbiji i priobalskom pojasu Jadrana koristi komunikacije koje su išle preko istočne Bosne, odnosno koje su od Sarajeva preko Sokolca, Vlasenice, Zvornika i Bijeljine vodile ka sjeveru

Stigavši na sektor Zvornika, gdje je zatečen jedan bataljon Majevičkog NOP odreda koji se pod pritiskom Nijemaca morao povući iz grada na Snagovo, brigada je zaposjela položaje: Krš — Spasojevica (Prvi bataljon), Perunika (Četvrti bataljon), Lom — Klek (Treći bataljon), Drugi bataljon se sa bolnicom i intendanturom nalazio u selu Hajvazima.

Postavivši se 30. oktobra 1944. godine na ove položaje, brigada je dobila zadatak da zatvori pravac Zvornik — Tuzla u cilju sprečavanja neprijatelja da prodre prema Tuzli, kao i u cilju razbijanja zelenokadrovskih i četničkih grupa na tom sektoru. I tek što su se bataljoni smjestili na svoje nove položaje, došlo je do napada Nijemaca na 4. bataljon, koji je bio postavljen na samoj cesti Zvornik — Tuzla. Međutim, bilo je to samo ispitivanje situacije na sektoru Snagova, tako da je neprijatelj nakon kraće borbe vraćen u Zvornik. Istoga dana uveče 1. i 4. bataljon napali su neprijateljske položaje u Tominom i Suljinom Hanu (na cesti Zvornik — Bijeljina), ali bez uspjeha.[7]) Napad je obnovljen i iduće noći, ali ni tada Nijemci nisu potisnuti iz svojih dobro branjenih utvrđenja, mada su im naneseni osjetni gubici.

U ovim borbama poginula su dva, a ranjen je 21 borac. Među ranjenima nalazio se i politički komesar Prvog bataljona Jovo Đukanović, koga je na toj dužnosti zamijenio Mehmed Tockić.

Bile su to, u stvari, samo prve čarke sa dijelovima 1. njemačke brdske divizije, koja je imala zadatak da u dolini rijeke Drine, odnosno u Zvorniku, izvrši prihvat grupe armija »E« koja se izvlačila upravo ovim pravcem.

Nakon ova dva uglavnom neuspjela napada nastalo je, sve do 4. novembra 1944. godine relativno zatišje. I dok su Nijemci ubrzano radili na pravljenju novih utvrđenja i bunkera, u brigadi su održavani politički, partijski i vojni sastanci. Razlog za ovako intenzivan rad bila je obavijest štaba 38. NOU divizije da će brigada biti popunjena novim borcima, i to uglavnom bivšim pripadnicima 13. SS divizije, koji su se tih dana na sektoru Straža — Srebrenik predali 18. hrvatskoj NOU brigadi. U vezi s tim, trebalo je borcima politički objasniti kako primiti bivše pripadnike ove divizije u Narodnooslobodilačku vojsku, jer su se morali odvojiti oni koji svoje ruke nisu okrvavili od onih koji su zbog svojih zločina zaslužili najstrožu kaznu. Nove borce je trebalo prihvatiti drugarski, ali i sa nužnom budnošću, jer je među njima bilo i onih koji narodnooslobodilačkom pokretu nisu pristupili iskreno i sa čvrstom riješenošću da se do kraja bore protiv okupatora i svih domaćih izdajnika. Zahvaljujući preduzetim mjerama i solidno izvršenim pripremama, nije bilo nikakvih problema sa grupom od 182 bivša pripadnika 13. SS divizije koji su 3. novembra 1944. godine stigli u brigadu. Odmah su bili raspoređeni po bataljonima i četama. Politički komesari bataljona i četa, kao i vodni delegati, održali su Sa novim borcima prve sastanke na kojima je bilo govora o ciljevima narodnooslobodilačke borbe, o mjestu i ulozi Narodnooslobodilačke vojske u oslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, o bratstvu i jedinstvu, o

') U Tominom i Suljinom Hanu nalazio se 2. bataljon 98. njemačkog puka 1. njemačke brdske divizije (oko 1000 vojnika) sa baterijom topova d 10 tenkova, a 3. bataljon ovoga puka nalazio se u Kozluku (AVII, f. NOB, Reg. br. 37—3, K. 1258)

drugarskim odnosima koji treba da vladaju u bataljonima i četama, odnosno između boraca i rukovodilaca.

Zahvaljujući ovim i drugim preduzetim mjerama, novi borci su se veoma brzo prilagodili uslovima života koji su vladali u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske. Disciplinovano su izvršavali naređenja, a samo mali broj ih je dezertirao. Kod dosta njih dugo vremena se osjećao strah od noćnih borbi, a naročito je bio izražen strah od dejstva artiljerije, koji su oni ozbiljnije osjetili tek nakon dolaska u jedinice Narodnooslobodilačke vojske.

Novi napad na neprijateljske položaje u Tominom i Suljinom Hanu izvršen je 4. novembra 1944. godine u 22 sata, ali ni ova akcija nije uspjela, prije svega zbog toga što je neprijatelj bio dobro utvrđen i što je imao teško naoružanje i tenkove. U ovoj borbi iz brigade su poginula dva borca, a dvojica su ranjena. Tom prilikom je ranjen Stanko Milanović, zamjenik komandira čete, radnik iz Bogutova Sela. On je umro 10. decembra 1944. godine u divizijskoj bolnici u Tuzli.

7. novembra 1944. godine po bataljonima su održani prigodni sastanci povodom 27. godišnjice oktobarske revolucije. Mada je neprijateljska artiljerija stalno tukla položaje na kojima se nalazila brigada, a jedno jače neprijateljsko odjeljenje bezuspješno pokušavalo da potisne Četvrti bataljon sa Snagova, svečani ton proslave nije bio poremećen. Borcima su o značaju oktobarske revolucije govorili politički komesar brigade Milutin Pejanović, njegov zamjenik Miloš Ilić i politički komesari bataljona.

Već iduće noći izvedena je nova akcija na četnike u selu Baljkovići. Tom prilikom uhvaćeno je 5 četnika i porušen most na putu Zvornik — — Sapna.

9. novembra 1944. godine Nijemci su sa oko 800 vojnika, dva tenka, tri bacača i dva topa, potpomognuti zelenim kadrom i četnicima (ukupno oko 2000 neprijateljskih vojnika) napali položaje brigade, i iz više pravaca: cestom od Zvornika prema Snagovu, preko Stana na Guštere, od Suljina Hana preko Grbavaca i Križevića na Oriovac i Potočane, a jedna je neprijateljska četnička kolona sa artiljerijom izvedena na Marjanovo brdo, zatvorivši na taj način obruč oko brigade.

Tako je toga dana došlo do četvoročasovne oštre borbe u kojoj je neprijatelju pošlo za rukom da zbaci izviđačku četu sa dominantnih položaja Orlovac i Potočani, te su bili ugroženi ostali dijelovi brigade. Zbog toga je štab bio prisiljen da naredi povlačenje na liniju: Kusonje — Rudnik — Matkovac — Osmaci.

Međutim, ni neprijatelj nije imao većih ambicija za dalje napredovanje prema Tuzli, pa se i sam predveče povukao u Zvornik, odnosno na svoje polazne položaje.

U ovoj borbi, neprijatelj je imao 35 poginulih i preko 40 ranjenih vojnika, a iz brigade je poginulo 12, ranjeno 18, a nestalo 20 boraca. Neprijatelj je zaplijenio i dobar dio brigadne komore.

Već sutradan održani su po bataljonima i četama sastanci, na kojima je kritikovano povlačenje izviđačke čete, Drugog i Trećeg bataljona sa svojih položaja, što je moglo — da je neprijatelj bio agresivniji — imati daleko teže posljedice, ne samo za brigadu nego i za slobodnu teritoriju. Tom prilikom pohvaljeni su od štaba brigade Prvi i Četvrti bataljon, koji su više od četiri sata vodili borbu sa Nijemcima, i to na ključnim pozici-

Vlado Rolovic političkl komesar 38. NOU divizije govori na proslavi 17 majevičke NOU brigade u Siminom Hanu, oktobra 1944. godine

jama, povukavši se sa svojih položaja tek nakon što je neprijatelj izbio na Marjanovo brdo, odakle je direktno ugrozio pozicije Četvrtog bataljona na Snagovu.

Međutim, mnogo vremena za predah nije bilo, tako da se brigada već 12. novembra 1944. godine ponovo postavila na liniju Baljkovica — Potočani — Muslimanski Nezuk — Međeđa sa zadatkom ofanzivnog djelovanja na komunikaciju Zvornik — Bijeljina, zatvaranje pravca od Zvornika prema Tuzli i rastjerivanja zelenokadrovskih i četničkih grupa na tom sektoru.

Tako je u akciji koja je 15. novembra 1944. godine izvedena na prostoru Vitinice uhvaćeno 5 SS-ovaca i 5 zelenokadrovaca. Istoga dana, štab brigade je uputio Prvi bataljon u Srbiju radi preuzimanja 5000 pari cipela za potrebe jedinica III korpusa NOVJ, a minerski vod je porušio nekoliko mostova i postavio više nagaznih mina na cesti Zvornik — Tuzla.[8])

Na ovim položajima brigada je sa svoja tri bataljona ostala do 19. novembra 1944. godine, kada ju je na zvorničkom sektoru smijenila 21. tuzlanska NOU brigada. Nakon pokreta pravcem Potočari — Memići — Požarnica — Tuzla, 17. majevička se smjestila u Tuzli (Četvrti bataljon), Siminom Hanu (Drugi bataljon) i Gornjoj Tuzli (Treći bataljon). Zadatak joj je bio ofanzivno djelovanje protiv ustaško-četničkih grupa na Majevici i oko Tuzle i sopstveno sređivanje.

Naime, organizacija KP brigade još od ranije je ukazivala na neke probleme koji se zbog stalnih borbi i pokreta, nisu na frontu mogli riješiti, a njihovo rješavanje bi brigadu učinilo još udarnijom. Radilo se, prije svega, o kadrovskim promjenama do kojih je u posljednja tri mjeseca bilo došlo u štabovima bataljona i komandama četa, i to prije svega usljed povlačenja izvjesnog broja rukovodilaca u vojno-pozadinske vlasti i u tek formirane jedinice Narodnooslobodilačke vojske za koje je 17. majevička brigada dala jedan kompletan bataljon i više bataljonskih i četnih rukovodilaca. Nakon ovoga došlo je do većih izmjena i smjelog postavljanja mladih rukovodilaca u komande četa i štabove bataljona, tako da se oni nisu mogli brzo osposobiti da samostalno rukovode jedinicama koje su stalno rasle, a nije bilo ni dovoljno sistematskog rada na uzdizanju kadrova.

Zbog toga su se i postavili zadaci da se kursevima i intenzivnijom partijsko-političkom aktivnošću ubrzano radi na uzdizanju, prije svega, vojnih, ali i političkih kadrova, na pojačavanju mjera čuvanja ljudstva u akcijama, na upoznavanju boraca (naročito novih) sa tekovinama narodnooslobodilačke borbe, kao i na osamostaljivanju četnih i bataljonskih rukovodstava. Trebalo je da vojni i politički rukovodioci pruže veću pomoć i u obučavanju obavještajnih, ekonomskih i sanitetskih kadrova, među kojima je, također, bilo dosta mladih drugova i drugarica koji su na te dužnosti nedavno postavljeni.

Sve je ovo bilo nužno činiti da bi se, u uslovima priliva novih boraca i znatnijeg povećanja ljudstva u četama i bataljonima, i nadalje osigurao pravilan odnos prema narodu i organima nove narodne vlasti i da bi se organizovalo što uspješnije liječenje ranjenih i bolesnih boraca.

') Od tih nagaznih mina poginuo je prilikom povratka iz Srbije i borac naše brigade Stevo Juhas iz Bijeljine

Isto tako je sagledana potreba i mogućnost brojnog jačanja organizacije KPJ (krajem oktobra 1944. godine u brigadi je bilo 149 članova KPJ i 28 kandidata).[9]) Naime, ocijenjeno je da ovoj potrebi nije poklanjana dužna pažnja, te da nisu postojali nikakvi razlozi da borci koji su se dokazali u brojnim borbama ne budu primljeni u Partiju ili SKOJ. Zbog toga je i insistirano na brojnom jačanju organizacije KPJ, osamostaljenju bataljonskih biroa, planskom teoretskom radu naročito sa kandidatima Partije itd. Posebno je trebalo pojačati rad sa drugovima koji su imali uslova za brži razvoj, a takvih je u brigadi bilo dosta.

Sem ovih, postavilo se i pitanje odjeće i obuće. U brigadi je bilo 25——30% bosih boraca, a s obzirom na to da je zima bila na pragu, takvo stanje posebno je zabrinjavalo štab brigade. Stoga je štab, u cilju rješavanja ovog problema, već poslao Prvi bataljon u Srbiju da bi iz VI baze Ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije donio obuću za jedinice III korpusa NOVJ, pa i za samu brigadu.

Paralelno sa preduzimanjem ovih i drugih mjera, brigada je gotovo svakodnevno izvodila akcije protiv zelenokadrovskih i četničkih grupa na sektoru Gornje Tuzle, Požarnice, Puračića i Doknja, rušeći ujedno cestu Tuzla — Zvornik. Za vrijeme izvođenja ovih akcija brigada je raspolagala samo sa tri bataljona i izviđačkom četom. Naime, kada se 2. decembra 1944. godine iz Srbije vratio Prvi bataljon, tada je Četvrti bataljon bio određen kao pratnja komandantu korpusa general-majoru Vladi Popoviću i Branku Jovaniću, koji su se kod Kozluka trebali da prebace u Srbiju.

Poslije toga prvu veću borbu na sektoru Tuzle brigada je vodila 4. decembra 1944. godine sa četnicima Majevičkog četničkog korpusa (Semberska, Tuzlanska i Majevička četnička brigada), koji su toga dana pokušali da zauzmu Gornju Tuzlu. Dočekani od Trećeg bataljona, četnici su rastjerani i potisnuti prema Busiji i Jelici. U toj borbi iz bataljona je poginuo jedan borac.

Narednih dana brigada se nalazila na istim položajima, s tim što je jedna četa iz Prvog bataljona osiguravala transportovanje do Osmaka materijala namijenjenog birčanskom narodu. Jedna četa Trećeg bataljona je išla u Jablanicu (Lopare) radi progona četnika. Tom prilikom četi se predalo 6 četnika.

U isto vrijeme na Majevici je po specijalnom zadatku boravila izviđačka četa brigade, gdje se 8. decembra 1944. godine sukobila sa četnicima i s bjelogardejcima čija je kvislinška jedinica nosila naziv »Ruski zaštitni korpus«. U ovoj borbi ubijeno je 6, a ranjeno 10 neprijateljskih vojnika, a iz čete su poginula dva, a nestala tri borca.

10. decembra 1944. godine 1. i 2. bataljon brigade i Tuzlanski NOP odred napali su neprijateljsko uporište u Puračiću. U ovoj borbi ubijeno je 30, ranjeno 25, a zarobljeno 8 neprijateljskih vojnika. Brigada je imala samo jednog lakše ranjenog borca.[10]) Nakon oslobođenja Puračića bataljoni su se vratili na svoje ranije položaje.

') Od toga broja bilo je 55°/o zemljoradnika, 27% radnika i 18% intelektualaca (Arhiv za istoriju, Sarajevo, br. 4024)

[10]) U Puračiću se u to vrijeme nalazila 3. bojna 3. ustaškog gorskog zdruga — tzv. »Bosanski planinci«

Zapazivši odlazak bataljona u napad na ustaše u Puračiću, komandant Tuzlanske četničke brigade Miloš Erkić, ne znajući da su se bataljoni u toku noći vratili na svoje stare položaje, napao je 11. decembra 1944. godine jednim dijelom Gornju Tuzlu, a drugim Simin Han. U ovoj borbi, četnici, koji su veoma brzo protjerani prema Busiji, imali su 8 ubijenih i 11 ranjenih, a iz brigade su poginula dva, a ranjena tri borca.

Već sutradan, glavnina brigade napala je četnike u Požarnici. Tom prilikom ubijeno je 27, ranjeno 15, a zarobljeno 6 četnika. Brigada je imala dva ranjena, od kojih je komandir čete Dragiša Pavković, pekarski radnik iz sremskog sela Cortanovaca, umro od zadobijenih rana 13. decembra 11944. godine.

Za cijelo ovo vrijeme Četvrti bataljon se nalazio odvojen od brigade, i to od 2. do 16. decembra 1944. godine u pratnji generala Vlade Popovića, a zatim na Snagovu u sastavu 21. tuzlanske NOU brigade. Tom prilikom bataljon je išao do manastira Tavne na Majevici, a zatim se preko Kiseljaka, Jusića i Boškovića vratio na Snagovo. Za vrijeme boravka na sektoru Zvornika, bataljon je nekoliko puta organizovao napade na neprijateljsku posadu u gradu. Napad izveden u noći između 17. i 18. decembra 1944. godine bio je najuspješniji. Napadajući cestom Tuzla — Zvornik, bataljon se neprimijećen privukao neprijateljskom slagalištu municije, koje je zapalio uništivši tom prilikom jedan top, dva kamiona i jednu radio-stanicu. Nakon toga, bataljon se bez gubitaka vratio u Snagovo, gdje se zadržao sve do 23. decembra 1944. godine kada je telefonom dobio naređenje da se vrati u sastav svoje brigade.

Sredinom decembra 1944. godine odlukom štaba III korpusa NOVJ, premješten je na dužnost političkog komesara 38. NOU divizije politički komesar brigade Milutin Pejanović, a na njegovo mjesto postavljen je Milan Vuković, koji se do tada nalazio na dužnosti zamjenika političkog komesara u 19. birčanskoj NOU brigadi. Međutim, zbog borbi s četnicima koje su vođene oko Tuzle, do realizacije ove odluke štaba korpusa došlo je 29. decembra 1944. godine, tj. neposredno nakon što je okončana bitka za Tuzlu.

»TUZLA NE SMIJE PASTI«

Nakon što je došlo do prebacivanja jačih snaga Narodnooslobodilačke vojske iz Srbije u istočnu Bosnu i do njihovog angažovanja u borbama protiv njemačke grupacije koja se povlačila pravcem Sokolac — Han Pijesak — Vlasenica — Zvornik — Bijeljina — Brčko[1]), bio je direktno ugrožen jedan od pravaca povlačenja dijelova njemačke grupe armija »E«. U situaciji kada svojim vlastitim snagama nije mogao da odbaci jedinice Južne operativne grupe NOVJ i III korpusa NOVJ od komunikacija kojim se namjeravao kretati prema sjeveru, njemački okupator je u istočnu Bosnu uputio četničke jedinice Draže Mihailovića, sa zadatkom da ovla-

') Sredinom decembra 1944. godine u istočnoj Bosni, osim 27. i 38. NOU divizije, nalazile su se i 17. istočnobosanska i 28. slavonska NOU divizija, koje su pripadale Južnoj operativnoj grupi NOV i PO Jugoslavije, dok su se 23, 25. i 45. srpska divizija pripremale za prebacivanje iz Srbije u istočnu Bosnu

daju oslobođenom teritorijom, te da na taj način vežu jedinice Narodnooslobodilačke vojske za sebe, čime bi njemačkim trupama bilo omogućeno nesmetano povlačenje komunikacijom: Sokolac — Vlasenica — Zvornik — —*Bijeljina.

Prije nego je došlo do pokreta četničkih snaga prema istočnoj Bosni, održan je u Srednjem kod Sarajeva sastanak na kome su Nijemci zahtijevali od Draže Mihailovića da se u borbi protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni angažuju i one četničke snage koje su, nakon povlačenja iz Srbije, bile koncentrisane u Sandžaku.

Tako je već 7. decembra 1944. godine došlo do pokreta 10.000 četnika Draže Mihailovića prema Romaniji. Oni su se, kako je to na suđenju izjavio Dragutin Keserović, jedan od komandanata Draže Mihailovića, kretali paralelno sa Nijemcima, koji su ih snabdijevali municijom i hranom.[2])

Neposredno pred početak bitke za Tuzlu, četničkoj grupaciji Draže Mihailovića priključile su se i Vlasenička i Kladanjska četnička brigada, a četničke jedinice sa Majevice dobile su zadatak da se postave prema 17. i 28. NOU diviziji i da tako osiguraju bok četničkim snagama koje su napadale na Tuzlu.

U vezi s tim, komandant Majevičkog četničkog korpusa Stevo Damjanović Leko izdao je 8. decembra 1944. godine zapovijest o »-čišćenju teritorije svoga korpusa«, i to: istočno r. Drina, sjeverno do Janje — selo Modran — Suho Polje — Ugljevik, zapadno Bogutovo Selo — Mezgraja — — Rastošnica — Sapna i južno Caparde — Zvornik. Dakle, saglasno osnovnim planovima i namjerama Draže Mihailovića, majevički četnici su imali zadatak da u širem pojasu, od Zvornika pa do varošice Janje, »očiste« lijevu obalu Drine od jedinica Narodnooslobodilačke vojske, bolje rečeno, da obezbijede cestu Zvornik — Bijeljina kojom su se povlačili Nijemci.

Nakon izbijanja na Romaniju, četničke snage sukobile su se sa jedinicama 27. NOU divizije, tako da je na liniji Sokolac — Rogatica — Zepa došlo do žestokih sedmodnevnih borbi. Mada su već tu pretrpjeli velike gubitke, četnici su 15. decembra 1944. godine uspjeli da dostignu prostor Zepa — Džimrije — Kran i time jasno ispolje namjeru da prodru do tuzlanskog basena i ovladaju njime, te da se, na taj način, spoje s njemačkim snagama koje su se uporno branile na sektoru Drinjača — Zvornik — Kozluk.

Kada su osjetili izvlačenje snaga Narodnooslobodilačke vojske, četnici su izvršili pritisak na 20. romanijsku NOU brigadu i 18. decembra 1944. godine, preko Milan-planine i Ploče, prodrli u Vlasenicu i Birač. Samo dan kasnije četnička prethodnica je izbila na liniju Papraća — Borogovo — — Osmaci, čime je tuzlanski industrijski basen direktno bio ugrožen.

[2]) U sastavu ove četničke grupacije Draže Mihailovića nalazili su se »Srpski udarni korpus«, pod komandom generala Stevana Radovanovića, »Rasinsko-topličke grupa korpusa«, pod komandom pukovnika Dragutina Keserovića, »Grupa korpusa kraljeve garde«, pod komandom Nikole Kalabića, »Istočno--srbijanska grupa korpusa«, pod komandom Siniše Ocokoljića zv. Pazarac, »Timočka grupa korpusa«, pod komandom Ljube Jovanovića zv. Patak, »Avalski korpus« pod komandom Svetozara Tipkovića, te »Opž'ta četnička rezerva Vrhovne komande«, pod komandom Dragoslava Račića (AVII, f. NOB, Reg. br. 4—10, K. 272 A, 3—2, K. 272 itd.)

Izbivši u dolinu rijeke Spreče četnička grupacija Draže Mihailovića se ponadala da će se tu, na domaku Majevice i Semberije, moći odmoriti i nahraniti svoje već zamorene »korpuse«. Međutim, četnike je baš tu sačekao pravi pakao. Naime, neposredno nakon što su naše jedinice oslobodile Drinjaču i Zvornik i poslije prebacivanja dijelova 14. srpskog korpusa NOVJ iz Srbije u istočnu Bosnu, štab III korpusa NOVJ orijentisao je obje svoje divizije (27. i 38) prema četnicima koji su vršili posljednje pripreme za napad na Tuzlu.[3])

Na uništenje četničke grupacije Draže Mihailovića insistirao je i štab Južne operativne grupe NOVJ, koji je, u tom cilju orijentisao prema Tuzli cijelu 23. srpsku NOU diviziju. Ta je divizija imala zadatak da forsiranim pokretom što prije izbije u rejon Tojšići — Vukovije i da četnike napadne s leđa, tj. od pravca Zvornika.

Stigavši na područje Birča, četnička vrhovna komanda podijelila je svoje snage na desnu i lijevu kolonu. Rasinsko-toplička i Mlavsko-smederevska »grupa korpusa« (bez Timočkog korpusa), Avalski i Javorski korpus i grupa korpusa Gorske garde sa 3. divizijom »graničara« imali su zadatak da ovladaju linijom s. Lipovica — s. Svračič — s. Gornje Petrovice — s. Jeginov Lug. Za to vrijeme je Srpski četnički korpus (bez 3. divizije), sa Vlaseničkom četničkom brigadom, kao lijeva kolona, trebalo da izbije na liniju s. Dubrave — s. Pasci — s. Ljubače. Kladanjska četnička brigada, pojačana Vlasinskom i Kozijačkom četničkog brigadom Južnomoravskog korpusa, trebalo je da se prema Tuzli kreće pravcem s. Đurđevik — — s. Zivinice — s. Ljubače, a tri brigade Južnomoravskog četničkog korpusa dobile su zadatak da Tuzlu napadaju pravcem: s. Đurđevik — s. Banovići — s. Kiseljak — s. Katolička Poljana — s. Puračić, odakle su imale da se preorijentišu — skupa sa četnicima Ozrenskog četničkog odreda — prema Tuzli.

Timočki četnički korpus, kao i opšta četnička rezerva, nalazili su se u rezervi vrhovne četničke komande u rejonu Stupara.

Desnom četničkom kolonom komandovao je pukovnik Dragutin Keserović, a lijevom četnički komandant Srbije general Miroslav Trifunović. Plan Vrhovne četničke komande bio je da ove snage, u zajednici sa Ozrenskim i Trebavskim četničkim odredom, 25. decembra 1944. godine izvrše opšti napad na Tuzlu i tuzlanski industrijsko-rudarski basen.[4])

Pošto su od uspješne odbrane Tuzle zavisile dalje vojne operacije u istočnoj Bosni[5]), štab III korpusa NOVJ izdao je naređenje štabu 38. NOU divizije da sa svoje dvije brigade (18. hrvatskom i 21. tuzlanskom) usiljenim maršem krene iz rejona Zvornika u pravcu Borogova i Papraće, te da na tom sektoru napadnu desnu četničku kolonu. Istim naređenjem dva bataljona 17. majevičke NOU brigade (Prvi i Treći) trebalo je da se postave na liniji Naseoci — Kršići — Zukići, sa zadatkom sprečavanja četnika da prodru iz toga pravca prema Tuzli. Drugi bataljon brigade nalazio

[3]) Tada je u obje divizije III korpusa NOVJ bilo 4957 boraca, (AVII, f. NOB, Reg. br. 23—2, K. 408)

[4]) Po tom planu, četnici sa Ozrena i Trebave trebalo je da napadaju pravcem Srnice — Srebrenik — Tuzla i Ozren — Puračić — Lukavac — Tuzla

') Osim štaba III korpusa NOVJ u Tuzli je bilo sjedište Oblasnog komiteta KPJ i Oblasnog komiteta SKOJ-a, Oblasnog NOO za istočnu Bosnu, okružnih komiteta KPJ i SKOJ-a za tuzlanski okrug. U gradu su se nalazile d velika bolnica, štamparija dtd.

se u Zlu Selu (Spreca) na obezbjeđenju divizijske bolnice i intendanture, a Četvrti bataljon je i dalje držao položaje na Snagovu, zatvarajući, na taj način, pravac prema Zvorniku, u koji su počele da pristižu jedinice 23. srpske NOU divizije.

U isto vrijeme 27. NOU divizija dobila je naređenje da sa dvije svoje brigade (16. muslimanska i 19. birčanska) napadne četničku kolonu u rejonu Šekovića i da je tim napadom presiječe na dva dijela. Dvadeseta romanijska NOU brigada, sa Kladanjskim NOP odredom i četom OZN-e, trebalo je da napadne četnike opštim pravcem Han Veternik — Igrište — — Grabovica — Kozja Ravan.

Jedinice 27. NOU divizije uspješnim i iznenadnim napadom u rejonu Šekovića i Bačkovca nanijele su četnicima teške gubitke, razbivši tom prilikom Oplenački četnički korpus. Taj uspjeh 27. NOU divizije pobrkao je osnovne planove četničke vrhovne komande i bitno je doprinio kasnijem potpunom četničkom porazu kod Tuzle. Za to vrijeme je 38. NOU divizija upornim borbama nastojala da zaustavi desnu četničku kolonu, koja je, izbivši na komunikaciju Tuzla — Zvornik, nastavila da napreduje prema Tuzli.

I pored žestokog otpora koji je pružen desno četničkoj koloni, ona je napadala ne osvrćući se na velike gubitke i za naše snage koje su branile Tuzlu situacija je postajala iz dana u dan, iz sata u sat, sve teža. No, riješene da se Tuzla odbrani po svaku cijenu, jedinice Narodnooslobodilačke vojske ubacivale su u borbu sve raspoložive snage. Tako je i štab 17. **ma**jevičke NOU brigade naredio svom Četvrtom bataljonu da odmah — bez obzira na to da li su na Snagovo stigle jedinice NOV iz Srbije ili ne —.usiljenim maršem krene ka Tuzli u sastav brigade. Bataljon je, međutim, zbog prisustva jakih četničkih jedinica na putu Zvornik — Tuzla, tek u drugom pokušaju, 23. decembra 1944. godine, uspio da se pravcem Snagovo — Caparde — Kalesija — Dubnica — Donje Vukovije probije do svoje brigade, vodeći čitavim putem borbu protiv četnika, koji su se stalno prebacivali iz pravca Birča na Majevicu. Do naročito žestoke borbe došlo je kod dubničke crkve, gdje su se nalazile jake četničke snage i dio četničke bolnice. Četničke jedinice su, ostavivši iza sebe svoje ranjenike, pobjegle u pravcu Požarnice.

24. decembra 1944. godine desna četnička kolona uspjela je, trpeći i dalje velike gubitke, da dostigne liniju Čaklovići — Požarnica — Tojšići, a lijeva se kolona nalazila na prostoru Noćajevići — Stupari — Bijelo Polje. U isto vrijeme, neke četničke jedinice i dalje su se zadržavale oko Papraće, duž puta Tuzla — Zvornik, pa čak i oko Vlasenice i Milan-planine.

Da bi pojačali svoje već oslabljene »korpuse« Dragutin Keserović i Nikola Kalabić su u više navrata insistirali na tome da se i četnici sa Majevice, Ozrena i Trebave pokrenu prema Tuzli. Međutim, s obzirom na zadatke koji su im u ovim operacijama bili određeni, sve tri grupacije domaćih četnika i dalje su se zadržale na starim položajima. Jedino je komandant Majevičkog četničkog korpusa kapetan Stevo Damjanović Leko izdao svoju avizo-zapovijest u kojoj se govori o četničkim pripremama u vezi sa »iskrcavanjem savezničkih snaga u Jugoslaviji, koje se već nalaze na teritoriji naše napaćene Crne Gore i Hercegovine i koje sa našim odredima rame uz rame uništavaju neprijatelja koji uzmiče«. Jasno je da četnički komandant pod »neprijateljem« podrazumijeva narod, narodne bor-

ce, partizane, komuniste, kao što je jasno i to da je njihovo »uzmicanje« izmišljeno da bi se kako-tako četničkim jedinicama podigao borbeni moral.

Pripremajući se za odlučujuću bitku sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića, jedinice III korpusa NOVJ bile su 24. decembra 1944. godine koncentrisane u rejonu sela Gračanice (17. majevička) i Čaklovića (18. hrvatska), dok se 21. tuzlanska NOU brigada nalazila na liniji Pelemiš — Požarnica — Lučino brdo, odnosno, na liniji Noćajevići — Stupari (27. NOU divizija). Istoga dana dijelovi 23. srpske NOU divizije izbili su na liniju Vacetina — Brainci, gdje su uništili grupu od 150 četnika, koji su tu zaostali iza svoje glavnine. U selu Svojatu nalazio se Srebrenički NOP odred radi zaštite bolnica 27. i 38. NOU divizije, tako da su se sve brigade mogle do maksimuma angažovati u borbi protiv četnika.

Odlučujuća bitka za odbranu Tuzle, koja je vođena pod parolom: »Tuzla ne smije pasti«, odigrala se 26. i 27. decembra 1944. godine. Za ta dva dana četnici su ne samo zaustavljeni u napredovanju prema Tuzli i tuzlanskom industrijsko-rudarskom basenu, nego su i natjerani u panično bjekstvo.

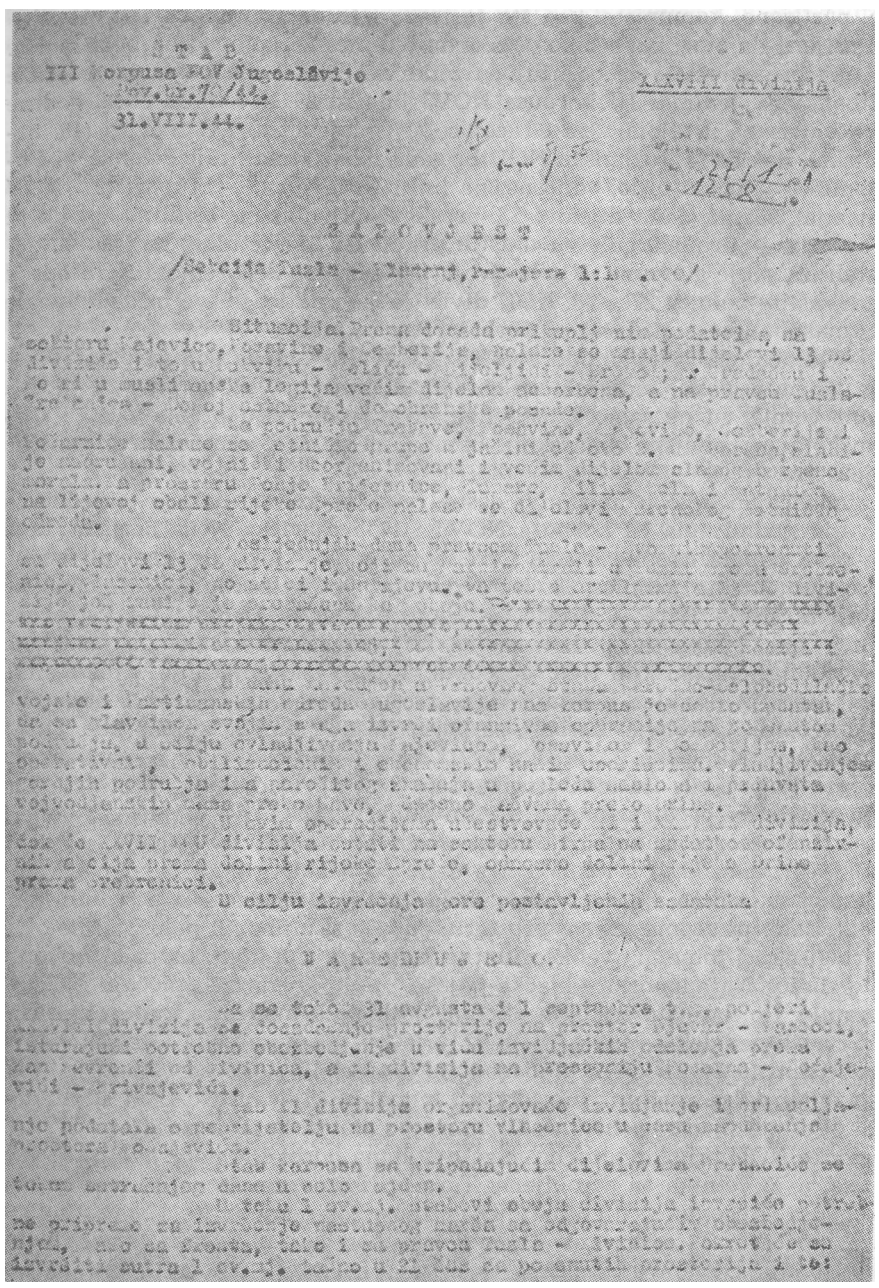
Značajan udio u uništenju desne četničke kolone dala je, zajedno sa ostalim jedinicama III korpusa NOVJ i 17. majevička NOU brigada, koja je prvo napala četnike u selu Cive, a zatim je u toku dvodnevnih borbi, kao desnokrilna jedinica 38. NOU divizije, vodila borbu sa četnicima na liniji Masle — Bare — Tojšići — Hamzin Han — Dedajići — Petrovice. Tu je ona, skupa sa 18. hrvatskom, 21. tuzlanskom i 16. muslimanskom brigadom i Tuzlanskim NOP odredom, koji su kao pojačanje u toku bitke prebačeni iz Zivinica u Simin Han, učestvovala u razbijanju i uništenju desne četničke kolone. Zasluga za poraz desne četničke kolone kod Tuzle, pripada i jedinicama 23. srpske NOU divizije, koje su se u najkritičnijem momentu pojavile iza leđa četnika tako da su brigade koje su branile Tuzlu mogle da pređu u napad u cilju odbacivanja i ove četničke kolone.[6])

Na sektoru na kojem je dejstvovala 17. majevička brigada, pojedini položaji prelazili su u toku ta dva dana po nekoliko puta iz ruku u ruke. Četnici su, naime, uporno nastojali da bataljone brigade, koji su bili koncentrisani na veoma uskom prostoru, odbace sa njihovih položaja, ne obazirući se, pri tome, na velike gubitke koje su u tim kontranapadima imali, a jedinice Narodnooslobodilačke vojske su zaposjednute položaje grčevito branile. Do naročito žestokih okršaja došlo je u momentu kada su se četnici našli nedaleko od sela Tojšića. Juriši su se smjenjivali. Ogoljeli visovi, pokriveni tankim slojem utabanog snijega, crnili su se od četnika koji su nastojali da se izvuku iz obruča, ali mnogi od njih nisu daleko stigli.[7])

Četnici su svoj pohod na Tuzlu skupo platili. Samo na sektoru 17. majevičke NOU brigade ubijeno je za dva dana borbi 130 neprijateljskih vojnika, a 73 četnika su zarobljena. Tom prilikom zarobljen je i komandant korpusa Njegovan sa 15 oficira. Osim toga, zaplijenjeno je: 17 puškomitraljeza, 5 lakih i 4 teška mitraljeza, 2 laka bacača, 210 pušaka, 37.000 metaka, 40 konja, zastava četničkog gardijskog korpusa i mnogo drugog ratnog materijala. Ukupni četnički gubici na sektoru III korpusa NOVJ iznosili

[6]) Bitka na sektoru 27. NOU divizije završena je nešto ranije i to na taj način što je lijeva četnička kolona protjerana prema Ozrenu

[7]) Oviim pravcem, pored tzv. »Grupe korpusa gorske garde«, povlačili su se i dijelovi 3. četničke divizije (AVII, CA, Reg. br. DM-55 i S-V-1740/**4)**

Faksimil pirv© strane zapovijesti štaba III korpusa NOVJ od 31. avgusta 1944. godine o prebacivanju jedinica 11. krajiške i 38. istočnobosanske NOU divizije iz Birča na Trebavu,

su oko 4500 ubijenih i ranjenih i 529 zarobljenih vojnika, što znači da je jViše od polovine četničke grupacije Draže Mihailovića bilo izbačeno iz (Stroja.

Preostale četničke jedinice razbježale su se na sve strane. Jedni su se povukli na Majevicu (dijelovi 3. divizije Srpskog udarnog korpusa i Rasinsko-toplička »grupa korpusa« —• ukupno oko 250 četnika) drugi su se povukli preko Konjuha u Zavidoviće, gdje su ih prihvatili Nijemci (1. i 2. divizija Srpskog udarnog korpusa i ostatak 3. granične divizije), a ostali su se četnički »korpusi« prebacili na Ozren-planinu, a zatim u okolinu Modriče, gdje se od ranije nalazio i Draža Mihailović.

Za vrijeme bitke za odbranu Tuzle, uz borbene poklike: »Udri izdajnike«, »Ruši staru Jugoslaviju«, »Živjela nova Jugoslavija«, »Živio maršal Tito«, niko od boraca nije osjećao umor, niko ni pomišljao na hranu. Svatko je mislio samo na to kako izvršiti naređenje koje glasi: »Tuzla ne smije pasti !«.

Odbrani Tuzle uveliko je doprinijelo i stanovništvo grada i okoline, koje je snabdijevalo svoje borce hranom i municijom i na druge načine pomagalo jedinicama NOV u odbrani svoje slobode.

U ovim borbama 38. NOU divizija je imala 38 poginulih, 188 ranjenih i 9 nestalih boraca, a 17. majevička brigada imala je 8 poginulih i 30 ranjenih boraca. U žestokim okršajima sa četnicima poginuli su, pored ostalih, Višnja Jovanović, vodni delegat rodom iz Trnove, a ranjeni su bili Stevo Perić, Radovan Mitić, Obren Đokić, Drago Simić, Đoko Nikolić i drugi.

Međutim, ovim bitka za 17. majevičku brigadu sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića nije još bila završena. Naime, nakon što se 28. i 29. decembra 1944. godine odmorila i sredila svoje bataljone, brigada je dobila naređenje da nastavi sa progonom četnika koji su bili koncentrisani na sektoru Noćajevići — Tuholj.

Na taj zadatak brigada je krenula 30. decembra pravcem: Vukovije — Svojat — Matijevići — Noćajevići da bi, već sutradan, u selu Tuholju, sustigla četnike i natjerala ih u bespuće Konjuh-planine, a zatim je i sama krenula istom, a ujedno i jedinom stazom. Ali o borbi nije moglo biti ni govora. Ni jedna ni druga strana, zbog izuzetno teškog terena i velikog snijega, nije se mogla razviti u borbeni poredak. Zbog toga su na čelo bataljona istureni puškomitraljesci koji su, kada je to bilo moguće, na četnike otvarali vatru. Ne mogavši više da se kreću, promrzli i gladni, četnici su sačekivali borce Narodnooslobodilačke vojske i predavali se.

Predveče 31. decembra 1944. godine obje kolone izbile su na zaravan na kojoj se nalazilo usamljeno selo Milankovići. Tu je došlo do žestoke borbe u kojoj je ubijeno 12, ranjeno 25, a zarobljeno 10 četnika. Preostali četnici sjurili su se prema rijeci Krivaji i željezničkoj stanici Čunište. Nakon toga, uputili su se ka Zavidovićima, gdje su ih prihvatile njemačke trupe koje su se povlačile dolinom rijeke Bosne.

Brigada je ostala u Milankovićima i tu sa stanovništvom ovog sela dočekala Novu 1945. godinu, da bi već sutradan krenula prema Varešu, gdje su je očekivali novi zadaci.

Za junaštvo, izdržljivost i požrtvovanje koje su borci brigade ispoljili u borbama protiv četničke grupacije Draže Mihailovića, brigada je dobila pohvalu štaba III korpusa NOVJ i štaba 38. NOU divizije.

U zapovijestima i jednog i drugog štaba istaknuto je da su sve tri brigade 38. NOU divizije, »a naročito 17. i 18. brigada, sadejstvujući sa ostalim jedinicama, postigle vidne uspjehe u borbama sa neprijateljem i u krvavim borbama razbile neprijatelja onemogućivši mu time prodor u Tuzlu«.

Bilo je to još jedno priznanje brigadi, koja je i u ovim bitkama ispoljila visok stepen borbenosti i političke svijesti.

Potkraj 1944. godine u brigadi je bilo 150 članova KPJ. Od ovog broja u Prvom bataljonu je bilo 38, Drugom 29, Trećem 30, Četvrtom 21, a u štabu brigade 32 člana KPJ. Po socijalnom sastavu bilo je: radnika 33%, seljaka 53% i intelektualaca 14%. Među članovima KPJ bila su i tri Italiana i dva Ukrajinca. Procentualno je bilo najviše Srba (71%), Hrvata (11%), Muslimana (11%) i pripadnika ostalih nacionalnosti 7%.

I pored žestokih borbi koje su u decembru 1944. godine vođene na domaku same Tuzle, u gradu je pri štabu III korpusa NOVJ radilo više kurseva (srednji vojno-pješadijski, sanitetski, obavještajni, intendantski, radio-telegrafski i artiljerijski), na kojima je bilo i 10 boraca iz 17. majevi-, čke brigade. Svi su se oni, nakon što su kursevi završili rad, vratili u svoje bataljone i čete. Naročito su dobri rezultati bili postignuti na obavještajnom kursu na kome je obučavan kadar za bataljonske obavještajce.

* *

Iako je četnička grupacija Draže Mihailovića bila razbijena i za duže vrijeme onesposobljena za izvođenje bilo kakvih ozbiljnijih akcija, situacija u istočnoj Bosni, u vojnom pogledu, i dalje je bila teška. Ona se naročito pogoršala nakon što je 1. januara 1945. godine u Vlasenicu ušla 963. njemačka tvrđavska brigada, koja je — prema izjavi ratnog zarobljenika Kloca (Clotza), komandanta te njemačke jedinice — dobila zadatak da iz Sokolca prodre u Vlasenicu i organizuje obezbjeđenje komunikacije Han-Pijesak — Vlasenica — Zvornik za potrebe njemačkih snaga. Odatle je trebalo da uspostavi vezu sa dijelovima 34. njemačkog armijskog korpusa u Bijeljini, te da tako osigurava nesmetano povlačenje njemačkih jedinica tim pravcem.

Naime, nakon sve jačeg pritiska jedinica Druge armije NOV i PO Jugoslavije[8]) na njemačke snage u dolini rijeke Drine, komanda Grupe armija »E« donijela je odluku da u pravcu Vlasenice uputi najprije 963. tvrđavsku brigadu, a zatim i cijelu 22. njemačku pješadijsku diviziju[9]), u cilju vezivanja snaga Druge armije NOV i PO Jugoslavije za ovaj sektor, te da na taj način obezbijedi nesmetano povlačenje svojih jedinica dolinom rijeke Bosne.

') Druga armija NOV i PO Jugoslavije formirana je naredbom Vrhovnog komandanta NOV i PO Jugoslavije druga Tita 1. januara 1945. godine. U nju su ušle 17., 28., 23., 25. i 45. NOU divizija, a pod njenu komandu stavljen je i III korpus NOVJ (AVII, f. NOB, Reg. br. 1—2, K. 25/A, 49—2/1, K — 25/A itd.)

') 22. njemačka pješadijska divizija imala je u svom sastavu 16, 47. i 65. pješadijski, te 22. artiljerijski puk, pionirski, tenkovski i protivtenkovski bataljon i više borbenih grupa (»-Bruns«, »Hajm« iitd.) — Ukupno preko 18.000 vojnika

U takvoj situaciji štab Druge armije NOV i PO Jugoslavije bio je prisiljen da glavninu svojih snaga (17, 28, 25, 27. i 45. NOU diviziju) zadrži na liniji: Han-Pijesak — Vlasenica — Zvornik — Bijeljina, a samo je manjim snagama (23. i 38. NOU divizija) zatvarao pravce: Doboj — Tuzla, Gradačac — Tuzla i Lopare — Tuzla, gdje su se i dalje nalazile jake njemačke snage, kao i ostaci četničke grupacije Draže Mihailovića, koji su se svakog momenta mogli pokrenuti prema slobodnoj teritoriji. U sklopu nove pregrupacije jedinica Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni, 17. majevička NOU brigada, koja se nalazila na sektoru s. Milankovića i rijeke Krivaje, dobila je zadatak da se uputi u pravcu Vareša. Cilj joj je bio preuzimanje od Grupe krajiških bataljona (Prvi bataljon 6, Treći bataljon 11. i Treći bataljon 8. NOU brigade 4. NOU divizije) obezbjeđenja grupe vojnih i partijskih rukovodilaca koji su se iz Bosanske krajine vraćali u istočnu Bosnu, kao i sadejstvo sa Krajišnicima u oslobađanju Vareša.

Primivši ovo naređenje brigada je 1. januara 1945. godine krenula *iz* Milankovića preko rijeke Krivaje i sela Cuništa prema Vijaci i Varešu. Iako je razdaljina između ova dva mjesta mala, koloni je — zbog velike zime i dubokog snijega, koji je dostizao borcima i do pojasa — trebalo gotovo čitav jedan dan da bi prevalila tu razdaljinu i da tek uveče stigne **u** Vijaku. Sutradan je brigada nastavila put za Vareš.

Prije nego se krenulo iz Vijake, šef drugog odsjeka brigade pronašao je u mjesnom župskom uredu sakrivenu njemačku radio-stanicu. No, i radio-telegrafist i župnik već su se bili sklonili u neku drugu kuću, a brigada nije imala vremena da vrši pretres, jer se žurila prema Varešu, **u** koji je stigla 2. januara 1945. godine uveče.

Tu se već od 1. januara 1945. godine nalazila Grupa krajiških bataljona, tako da je brigada u grad ovoga puta ušla bez borbe.

Brigada je u Varešu samo prenoćila i sutradan preko Očevlje krenula u pravcu Olova, gdje je, protjeravši prethodno mjesnu legiju Ismeta Mašića, stigla 5. januara 1945. godine.

Istoga dana, brigada je dobila naređenje da se postavi na liniju Olovo — Kladanj — Stupari, sa zadatkom potpunog ovladavanja ovim sektorom i likvidiranja legije i četničkih grupa, kao i uspostavljanja narodnooslobodilačkih odbora. Izvršavajući to naređenje, brigada je 6. januara 1945. godine oslobodila Kladanj u kojem se nalazilo oko 300 legionara. Nakon kraće borbe, legionari su se povukli u okolne šume, a manji dio ih se predao i stupio u Kladanjski NOP odred. Nakon toga, brigada se postavila na liniju: Stupari — Tarevo — Gojsalići — Kladanj, gdje je za veoma kratko vrijeme zarobila i razoružala oko 150 legionara i četnika.

U to vrijeme, na sektoru Olovo — Kladanj — Stupari nalazili su se ostaci ustaške legije Avdana Hasića. Ona se, kada su nailazile jače partizanske snage, sklanjala u šumu ili Vareš. Već duže vremena nije imala nikakve veze sa svojim bivšim komandantom, koji je poslije oslobođenja Tuzle svoj štab smjestio u Gračanicu. Ovdje su se takođe nalazile i četničke grupe, koje su predvodili Jako Milić (Stupari), Savo Zekić i kapetan Miloš Zugić (Olovo), Borko Radović (Knežina) i Savo Derikonja (Vučja Luka).

11. januara 1945. godine brigada je dobila naređenje da svoja dva bataljona uputi na sektor s. Ponjerka — Olovo, sa zadatkom prikupljanja

podataka o kretanju Draže Mihailovića, za koga se pretpostavljalo da se nalazi negdje oko Okruglica i Srednjeg. Međutim, obavještenje o tome da se Draža Mihailović nalazi na ovom sektoru stiglo je do štaba III korpusa NOVJ sa izvjesnim zakašnjenjem, jer se četnički komandant oko Srednjeg nalazio nešto ranije, tj. oko 4. decembra 1944. godine. On se tu sastao sa svojim emisarom iz Beča Milanom Aćimovićem, a i sa Nijemcima. Tu je napravljen i plan o angažovanju četničkih snaga u borbi protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni, a Draža Mihailović je tada donio i odluku o formiranju »Komande kraljevskih komandosa« i u njenom okviru špijunsko-terorističke škole.

Prema tome, kada je brigada na ovaj zadatak uputila svoja dva bataljona, Draža Mihailović se već nalazio na sektoru Trebave, a u pomenutim mjestima i dalje se zadržao drugi dio njegovog štaba. Naime, iz četničke dokumentacije može se zaključiti da je četnička Vrhovna komanda bila razdvojena na dva dijela, te da se u to vrijeme njen operativni dio sa Dražom Mihailovićem nalazio oko Modriče, a drugi dio na sektoru Vareš — — Olovo. Tek krajem januara 1945. godine, poslije dolaska na sektor Olova crnogorskih četnika predvođenih Pavlom Đurišićem, taj drugi dio, sa četničkim tzv. »Centralnim nacionalnim komitetom«, krenuo je u sastav prvog dijela četničke vrhovne komande. Zbog toga su se bataljoni 17. majevičke, nakon dva dana traganja po bespućima Konjuha i Zvijezde, vratili neobavljena posla na svoje polazne položaje.

Dok se nalazila na sektoru Kladanj — Olovo, brigada je bila u stalnom kontaktu s Kladanjskim NOP odredom, koji je u to vrijeme brojao 90 boraca. Pošto je odred bio organizaciono nesređen (nedostajali su mu zamjenik komandanta, pomoćnik političkog komesara, obavještajni oficir), sa štabom je održano nekoliko sastanaka u cilju učvršćenja odreda i otklanjanja uočenih nedostataka. Osim toga, zajednički je rađeno na uspostavljanju narodnooslobodilačkih odbora po selima, kao i opštinskih narodnooslobodilačkih odbora u Kladnju i Olovu.

Dok se nalazila na sektoru Kladnja, iz sastava brigade izuzet je njen Prvi bataljon, koji je ušao u sastav Druge brigade KNOJ-a koja je bila u formiranju. Tako je 17. majevička brigada, iako za kratko vrijeme, ponovo ostala samo sa .tri bataljona. U isto vrijeme, zbog odlaska političkog komesara Četvrtog bataljona Jeremije Perića Ješe na novu dužnost, za novog političkog komesara tog bataljona postavljen je Ratko Jošilo.

Brigada je u prvoj polovini januara 1945. godine popunjena novim borcima iz Srbije, tako da je u njoj u to vrijeme bilo oko 1200 boraca. Mada je novo ljudstvo odmah ušlo u vrlo žestoke borbe, i to pod veoma teškim uslovima ishrane i smještaja, ono se brzo prilagodilo novom načinu života i ratovanja i u potpunosti se srodilo sa starim borcima.

Štab III korpusa NOVJ izdao je 17. januara 1945. godine naređenje štabu 38. NOU divizije da jedinice divizije napadnu četnike na Ozren-planini, obuhvatajući cjelokupan prostor između rijeke Krivaje (lijeva granica širenja) i rijeke Spreče (desna granica širenja). Zadatak je bio da se četnici razbiju i da, nakon toga, jedinice 38. divizije izbiju na rijeku Bosnu.

• Realizujući ovu zapovijest, štab 38. NOU divizije angažovao je u akciji sve tri svoje brigade i Tuzlanski NOP odred. On je 18. januara 1945. godine naredio 17. majevičkoj NOU brigadi da krene iz rejona Kladnja i

da se postavi na liniju Vukovine — Osječani — Ribnica. Međutim, zbog velike zime, dubokog snijega i veoma teškog i neprohodnog terena, brigada se veoma sporo kretala, tako da se nije blagovremeno postavila na određene položaje, a time je propuštena i prilika da se četnici opkole, te da im se nanesu i teži gubici. I pored toga, samo u ovoj akciji ubijen je 71 četnik, a 99 ih je ranjeno.

Poslije ove za brigadu neuspjele akcije, ona se preko Omazića prebacila na prostor Živinica, gdje je ostala nekoliko dana, a zatim je ponovo upućena na zvornički front u borbu protiv 22. njemačke pješadijske divizije.

U međuvremenu iz brigade je otišao i Toma Trninić, koji je bio postavljen za komandanta 21. tuzlanske NOU brigade.

U BORBAMA ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE BOSNE I HERCEGOVINE

Nekoliko dana nakon povratka sa Ozren-planine, brigada je dobila zadatak da se, skupa sa ostalim jedinicama 38. NOU divizije, prebaci na sektor Zvornika na kome je bitka protiv 22. njemačke pješadijske divizije bila u najvećem jeku. Naime, i pored stalnih napada na neprijateljsku grupaciju koja se povlačila komunikacijom Sokolac — Vlasenica — Zvornik — Bijeljina — Brčko jedinice 14. srpskog korpusa NOVJ i 27. istočnobosanske NOU divizije — i pored znatnih gubitaka — nisu mogle da zaustave neprijateljevo izvlačenje ka sjeveru.[1]) Zbog toga je odlučeno da se na zvornički front, gdje su se već nalazile jedinice 25. i 45. srpske i 27. istočnobosanske NOU divizije, prebaci i cijela 38. istočnobosanska NOU divizija, koja je trebalo da pojača snage Narodnooslobodilačke vojske na ovom sektoru. Cilj je bio uništenje ove njemačke divizije i što brže oslobođenje Zvornika preko koga je jedino moglo biti osigurano stabilno snabdijevanje jedinica Druge armije NOV i PO Jugoslavije iz baza za snabdijevanje u Mačvi.

Dok se brigada nalazila na sektoru Kladanj — Olovo — Ozren, u nju je stigao veći broj novih boraca, tako da je, kombinacijom četa izuzetih iz već postojećih bataljona i popunom koja je stigla iz Srbije, ponovo bio formiran Prvi bataljon (umjesto onoga koji je otišao u brigadu KNOJ-a). Broj boraca se znatno povećao, te ih je u brigadi u to vrijeme bilo oko 1400.

Stigavši na sektor Zvornika, brigada je dobila zadatak da, zajedno sa 21. tuzlanskom NOU brigadom, 27. januara 1945. godine napadne i likvidira neprijatelja na liniji Mijatovići — Pravoslavno Kostijerevo — Drinjača. Napad je počeo u 7 sati i 30 minuta, ali bataljoni ovoga puta nisu uspjeli da potisnu neprijatelja sa linije Kostijerevo — Drinjača.

Borbe protiv 22. njemačke pješadijske divizije nastavljene su i narednih dana. Tako je u noći između 27. i 28. januara 1944. godine ponovo iz-

') Samo u januaru 1945. godine iz 27. i 38. NOU divizije poginulo je 219, ranjen 521, a nestalo 126 boraca, dok je iz ostalih jedinica Druge armije NOV i PO Jugoslavije poginulo 1223, ranjena 3314, a nestao 671 borac (AVII, f. NOB, Reg. br. 17—1, K. 21/A)

vršen napad na liniji Liješanj — k. 722 — Drinjača, a najutvrđeniji polo - žaj kota 722 nekoliko puta je prelazio iz ruku u ruke.

28. januara 1945. godine brigada se nalazila na liniji k. 461 — Muslimansko Kostijerevo — k. 221. Sa tih položaja krenula je u noći između 28. i 29. januara 1944. godine izabrana grupa boraca iz 17. majevičke i 21. tuzlanske brigade koja je dobila zadatak da likvidira neprijatelja na koti 722. Taj je položaj bio dominantan u sistemu njemačke odbrane.

Sudar je bio veoma žestok, sa velikim gubicima i na jednoj i na drugoj strani. Međutim, uprkos svim jurišima grupe naših boraca, Nijemcima je pošlo za rukom da zadrže svoje položaje i da sutradan nastave pokret prema Zvorniku.

Probivši žilavu odbranu naših jedinica na potoku Kamenica, 22. njemačka divizija zauzela je s. Sabiće i s. Sefiće (5 km južno od Zvornika), ovladavši linijom: s. Samani — k. 377 — s. Sefići — Velike Njive (trig. 437) i potisnuvši sa tih položaja isturene dijelove 45. NOU divizije. U takvoj situaciji naređeno je 38. NOU diviziji da sa svoje dvije brigade napadne neprijatelja na liniji Djevanje — Kamenica — Jasenica (21. tuzlanska NOU brigada), odnosno, Liješanj — Kostijerevo (17. majevička NOU brigada), sa zadatkom odbacivanja neprijatelja u pravcu Drinjače.

Pošto je brigada izbila na polazne položaje, došlo je trodnevnih žestokih borbi koje se mogu svrstati u najteže borbe koje je brigada ikada vodila. O tome govore i gubici koje je brigada imala. Naime, samo iz ove dvije brigade 38. NOU divizije poginula su za ta tri dana 144 borca, 319 boraca je ranjeno, a 12 nestalo. Bilo je i 25 smrznutih boraca.

U tim borbama poginula su dva komandanta bataljona (iz 17. majevičke brigade poginuo je Osman Muharemović Janjarac), jedan politički komesar bataljona, jedan zamjenik političkog komesara bataljona, jedan zamjenik komandanta bataljona i sedam četnih rukovodilaca, a ranjena su 4 bataljonska i 15 četnih rukovodilaca.

Među poginulima nalazio se i đak bijeljinske gimnazije, predratni član SKOJ-a Derviš Pašić iz Bijeljine.

I u borbama koje je vodila narednih dana brigada je imala velike gubitke. Samo u napadima u kojima je 1. i 2. februara učestvovala na liniji Sultanovići — Dobra voda — Džafića kosa, poginulo je 19, ranjeno 57, a nestalo 9 boraca.

Do ovako velikih gubitaka, po ocjeni štaba III korpusa NOVJ, došlo je zbog novog, više frontalnog, načina ratovanja, na koji jedinice nisu bile dovoljno navikle, Osim toga, veliki broj novih boraca nije mogao proći sistematsku prethodnu obuku, nego je direktno iz dopunskih bataljona odlazio na front i u borbu. Ovome treba dodati i to da je ne mali dio četnih, bataljonskih, pa i brigadnih kadrova, i sam ginuo na čelu svojih jedinica ili odlazio na nove dužnosti, a na njihova mjesta su dolazili novi — mladi rukovodioci koji ni sami nisu mogli brzo savladati novu ratnu tehniku i novi način ratovanja. Osim toga, ni štabovi brigada nisu uvijek ostvarivali punu koordinaciju dejstvovanja jedinica.

Ovome treba dodati i činjenicu da su jedinice Narodnooslobodilačke vojske imale protiv sebe jednu od najelitnijih njemačkih divizija[2]), te da

[2]) U ovoj neprijateljskoj diviziji bilo je više bataljona sastavljenih od vojnika i oficira koji su, zbog raznih prekršaja, bili kažnjeni i koji su u borbu protiv jedinica NOVJ unosili posebnu tvrdokornost j okrutnost

je borba vođena u krajnje nepovoljnim vremenskim prilikama, u dubokom snijegu i po velikoj hladnoći.

I pored žestokih napada koje su naše jedinice svakodnevno vršile na čitavoj liniji fronta, koji se protezao od Han-Pijeska i Vlasenice do Zvornika i Bijeljine, 22. njemačkoj diviziji pošlo je za rukom da probije odbranu jedinica Narodnooslobodilačke vojske i da 3. februara 1945. godine prodre u Zvornik, zaposjednuvši odmah dominantne položaje Mlađevac i Kulu Grad. Tako je veza između istočne Bosne i Srbije ponovo bila prekinuta, a samim tim bilo je dovedeno u pitanje i snabdijevanje municijom i hranom gotovo svih jedinica Druge armije NOV i PO Jugoslavije na lijevoj obali rijeke Drine.[3])

S obzirom na novonastalu situaciju, štab Druge armije NOV i PO Jugoslavije donio je odluku da iz rejona Bijeljine na zvornički front prebaci 17. istočnobosansku NOU diviziju (6. istočnobosansku, 2. krajišku i 15. majevjćku NOU brigadu). Ona je, skupa sa 25. srpskom, 27. i 38. istočnobosanskom NOU divizijom, dobila zadatak da izvrši proboj neprijateljskih položaja na odsjeku rijeke Kamenice i Jošanice, razdvajajući na taj način neprijatelja na dva dijela, orijentišući se nakon toga u pravcu Djevanja i Drinjače.

Dok je vršena pregrupacija snaga Druge armije, 17. majevička brigada bila je izvučena iz borbe sa sektora Drinjača — Zvornik i postavljena 3. februara 1945. godine na liniju Lisina (1. bataljon), — Cerik — Perunika (3. bataljon). Druga dva bataljona nalazila su se na liniji Spasojevica — —• Krš — Klek, a brigadna artiljerija u s. Križevići. Sjeverno od nje bile su jedinice 25. srpske NOU divizije, a južno (u rejonu Papraće) dvije brigade 27. istočnobosanske NOU divizije.

Neposredno pred opšti napad na neprijatelja, 45. srpska NOU divizija bila je izvučena u rezervu i postavljena na prostor Caparde — Memići. Na desnoj obali rijeke Drine, na sektoru od s. Culina do Zvornika nalazile su se 22. NOU divizija i 3. artiljerijska brigada, koje su sa brda koja su dominirala desnom obalom Drine trebalo da potpomognu napade jedinica Narodnooslobodilačke vojske na lijevoj obali rijeke.

Prije nego je došlo do opšteg napada na 22. njemačku diviziju, neprijatelj je izvršio ispad iz Zvornika i, poslije upornih borbi protiv dijelova 17. majevičke i 21. tuzlanske NOU brigade, 7. februara ovladao linijom Lišina — Zmajevac. Međutim, tu je bio i zaustavljen, tako da je cesta Tuzla — Caparde — Snagovo i dalje ostala u rukama jedinica Narodnooslobodilačke vojske, što je bilo od presudnog značaja za evakuaciju ranjenika i za snabdijevanje boraca hranom.

U ovim borbama brigada je imala tri poginula, 13 ranjenih i jednog nestalog borca.

8. februara 1945. godine 17. majevička je, zajedno sa 18. hrvatskom NOU brigadom, izvršila napad na neprijatelja koji se nalazio na liniji Lišina — Korduni. U prvom naletu (1. bataljon) Nijemci su potisnuti sa

[3]) Tada je u Drugoj armiji NOV i PO Jugoslavije (bez jedinica III korpusa NOVJ) bilo 55.250 boraca, koji su bili naoružani sa 1775 puškomitraijeza, 529 teških mitraljeza, 4538 automata i 224 bacača, a u njenom sastavu su se nalazili i tri artiljerijske brigade i dva teška artiljerijska diviziona (AVII, f. NOB, Reg. br. 1—2, K. 25/A, 49—2/1, K. 25/A itd.)

Lisine, ali ne i sa Korduna. Međutim, neprijatelju je pošlo za rukom da te položaje protivnapadom povrati. Samo tog dana iz 17. majevičke i 18. hrvatske brigade poginula su 43, ranjena 94, a nestalo je 11 boraca.

Borbe su nastavljene i 9. i 10. februara 1945. godine, ali ni ovoga puta izgubljeni položaji nisu mogli biti povraćeni.

9. februara 1945. godine, prilikom napada na neprijatelja u s. Maričima, poginuo je komandant 21. tuzlanske NOU brigade, bivši komandant bataljona u 17. majevičkoj brigadi Toma Trninić.

10. februara 1945. godine brigada je dobila zadatak da zajedno sa jednim bataljonom 21. tuzlanske NOU brigade, koji je bio ojačan izviđačkom četom, izvrši napad na neprijatelja u s. Hadžići, nakon čega je svim snagama trebalo napasti Nijemce koji su se nalazili u selima Celopek, Lipovac i Pašino Brdo. Cilj je bio izbijanje na put Zvornik — Kozluk — Bijeljina. I dok je brigada kretala na izvršenje postavljenog zadatka, 17. i 27. NOU divizija uspjele su da razbiju dijelove 65. pješadijskog puka 22. njemačke divizije i da 11. februara 1945. godine izbiju na cestu između ušća rijeke Kamenice u Drinu i s. Samani. Dvadeset i druga njemačka divizija bila je time presječena na dva dijela, čime su, ujedno, bili stvoreni uslovi za uništenje bar onog dijela njemačkih snaga (oko 2500 Nijemaca), koje su se nalazile na sektoru Drinjače.

Međutim, da bi olakšao težak položaj svojih snaga u dolini rijeke Drine, štab Grupe armije »E« preduzeo je sa 724. pukom 104. lovačke njemačke divizije napad od Doboja prema Tuzli. U isto vrijeme došlo je do pokreta 734. puka te divizije iz pravca Brčkog prema Tuzli i dijelova njemačkih snaga iz Bijeljine prema Zvorniku. U ovom njemačkom poduhvatu učestvovali su još i 1. divizion 654. artiljerijskog puka, četa minobacača 104. protivtenkovskog bataljona, 3. ustaški gorski zdrug »bosanskih planinaca«, 4. bojna ustaškog stajaćeg zdruga i četnici Draže Mihailovića sa Ozrena i Trebave.

Zbog pokreta združenih neprijateljskih snaga prema Tuzli, štab Druge armije NOV i PO Jugoslavije naredio je 45. srpskoj NOU diviziji da zatvori pravac Doboj — Tuzla, a iz borbe na zvorničkom frontu izvučena je i 17. istočnobosanska NOU divizija, koja je prebačena bliže Tuzli. Na frontu kod Zvornika ostale su 25, 27. i 38. NOU divizija (sjevernije prema Bijeljini nalazila se i 28. slavonska NOU divizija), sa zadatkom da aktivnim dejstvom na bok i pozadinu neprijatelja nanose ovome što više gubitaka težeći da se Zvornik što prije oslobodi.

Za vrijeme dok su 17. i 27. NOU divizija vodile borbe na sektoru Drinjača — Zvornik, 17. majevička NOU brigada napala je neprijatelja u Hadžićima i Čelopeku uspjevši da likvidira njegova uporišta u ovim selima. Međutim, već idućeg dana (12. februara 1945. godine) Nijemci su, poslije nekoliko uzastopnih juriša, uspjeli da povrate izgubljene položaje, tako da se brigada uz gubitke od 23 poginula, 75 ranjenih i 8 nestalih boraca morala povući na liniju Perunika — Spasojevica — Krš.

Nastavljajući da se probija prema sjeveru, 22. njemačka divizija izbila je 13. februara 1945. godine sa svojom prethodnicom na prostor Kozluk — — Sepak, a njena zaštitnica stigla je u Drinjaču. Da bi spriječio spajanje 22. njemačke divizije i 734. puka, koji se prema Kozluku kretao iz pravca Bijeljine, Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije uputio je iz Srema na Drinu 2. proletersku NOU diviziju, dok je 38. NOU divizija dobila zadatak da se

sa svojim brigadama pomjeri prema sjeveru i da napadne neprijatelja na sektoru Kozluk — Skočić.

Dobivši novi raspored 17. majevička brigada se 13. februara 1944. godine postavila na liniji Gaj (Drugi bataljon), Jasenice (Prvi bataljon), Gradac (Četvrti bataljon) i već idućeg dana napala neprijatelja na Kokloči (k. 322) i na Trnovičkom brdu. Poslije žestokih okršaja, u kojima je poginulo 8, a ranjen 21 borac, bataljoni su ovladali Kokločom i izbili na cestu Zvornik — Bijeljina, gdje je uhvaćena veza sa dijelovima Druge proleterske NOU divizije, čije su se dvije brigade ubrzano počele da prebacuju na lijevu obalu rijeke Drine.

Borbe na ovom sektoru potrajale su sve do 20. februara 1944. godine, a položaji su svakog dana po nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke, tako da su obadvije strane trpjele velike gubitke.[4]) Toga dana 38. NOU divizija, pa i 17. majevička NOU brigada, izvučeni su iz borbe radi odmora, reorganizacije i popune, dok su ostale jedinice Narodnooslobodilačke vojske nastavile da progone desetkovanog neprijatelja prema rijeci Savi, odnosno Bijeljini.

Borbe sa ojačanom 22. njemačkom pješadijskom divizijom trajale su 50 dana. Vođene su u veoma teškim uslovima po surovoj zimi i dubokom snijegu, pri nedostajanju sredstava za brzo prebacivanje jedinica s položaja na položaj i uz velike teškoće oko snabdijevanja i smještaja vojske. Sve je to uticalo da su gotovo sve jedinice Narodnooslobodilačke vojske (15 brigada), koje su se borile protiv 22. njemačke divizije, imale velike gubitke, a 17. majevička brigada bila je svedena na svega 850 (od oko 1400) boraca. To znači da je oko 550 boraca za nešto više od dvadeset dana bilo izbačeno iz stroja.[5])

Na područje od Han-Pijeska i Vlasenice do Zvornika i Kozluka postalo je i poprište velikih pobjeda jedinica Narodnooslobodilačke vojske. U borbama je oko 75% neprijateljskih vojnika bilo izbačeno iz stroja. Tu, na brdima koja se dižu iznad rijeke Drine, kovalo se i iskovalo oružano bratstvo i jedinstvo boraca Narodnooslobodilačke vojske iz Srbije, Slavonije i Bosne, koji su krvlju nekoliko stotina poginulih i ranjenih drugova zalili svaki položaj na kojem su vođene borbe od Vlasenice preko Drinjače, Zvornika, Kozluka i dalje na sjever prema Bijeljini i rijeci Savi.

Ovom pobjedom i protjerivanjem 22. njemačke pješadijske divizije sa područja Birča, odnosno s komunikacije Vlasenica — Zvornik, bili su, pored ponovnog uspostavljanja veze između istočne Bosne i Srbije, ujedno stvoreni uslovi za prenošenje operacija na sjever prema Bijeljini i Brčkom, na zapad prema Doboju i rijeci Bosni i na jug prema Romaniji i Sarajevu, gdje su se i dalje nalazile jake združene neprijateljske snage.

Tamo će ubrzo, skupa sa ostalim snagama III korpusa NOVJ krenuti i 17. majevička NOU brigada.

*) Od 1. do 21. februara 1945. godine iz 27. i 38. NOU divizije poginulo je 350, ranjeno 659, a nestalo 40 boraca (AVII, f. NOB, Reg. br. 18—1, K. 21/A)

[5]) Prema podacima sakupljenim iz više izvještaja, od 27. januara do 20. februara 1945. godine iz 17. majevičke NOU brigade poginulo je 113, ranjeno 335, a nestalo 29 boraca

» »

Nakon izvlačenja iz borbi kod Kozluka, 17. majevička NOU brigada postavila se na liniju s. Kikači — s. Gornji Petrovići — s. Vukovije. Tu je brigada, radi odmora i popune, ostala do kraja februara 1945. godine. Naime, zbog izuzetno teških borbi i velikih gubitaka, brigadu je prethodno trebalo odmoriti, reorganizovati i po mogućnosti popuniti novim borcima. Vrijeme odmora korišćeno je i za politički rad (tom prilikom borci su upoznati sa odlukama Teheranske konferencije) i za analiziranje proteklih borbi. Posebno je bilo govora o novom načinu ratovanja, koji je od komandnog kadra zahtijevao daleko više umješnosti u organizovanju, koordinacije i sadejstva jedinica.

O tim i drugim pitanjima bilo je pored ostalog, riječi i na savjetovanju komunista 38. NOU divizije, na kome je učestvovalo 170 delegata, i na savjetovanju SKOJ-a kome je prisustvovalo 200 mladih komunista. Ocijenjeno je da su oba ta savjetovanja u sklopu više takvih skupova koji su februarskih dana 1945. godine održani, bila među veoma uspjelima.

Dok je trajao odmor, u brigadi je došlo i do nekih kadrovskih izmjena. Na mjesto Petra Borojevića, koji je otišao na novu dužnost, za komandanta brigade ponovo je postavljen Stojan Milnović Stojanda, umjesto Miloša Ilića, koji je bio upućen u partijsku školu u Beograd, na dužnost zamjenika političkog komesara brigade došao je Drago Matković. U isto vrijeme za političkog komesara brigade postavljen je, umjesto Milana Vukovića, Rajko Škaljak.

Popunjena su i sva upražnjena mjesta u četama i bataljonima, a bili su, i to znatno, ojačani novim borcima svi bataljoni, tako da je brigada početkom marta 1945. godine u rejon Sokolca krenula sa oko 1300 boraca (prema nekim drugim podacima tada je u brigadi bilo oko 1400 boraca), koji su bili odlično naoružani naročito automatskim oružjem.

Prije nego je krenula na nove zadatke brigada je vodila više borbi sa četnicima. U tim borbama je ubijeno 20, ranjeno 25, a zarobljeno 10 neprijateljskih vojnika.

Naređenje za pokret prema Romaniji brigada je dobila 5. marta 1945. godine. Pokret je izvršen pravcem Požarnica — Vlasenica — Han-Pijesak, a brigada se postavila na liniji Babini — Vidrić — Sijerci. Na Romaniji su se već nalazile i ostale jedinice III korpusa NOVJ.

Stigavši na područje Romanije, III korpus Jugoslovenske armije[6]) dobio je zadatak da u sklopu tzv. »Sarajevske operacije« ovlada neprijateljskim položajima na komunikaciji Sokolac — Crvene stijene, te pripremi napad na Crvene stijene koje su bile zaposjednute od jakih njemačkih snaga. Naime, nakon što su im bili presječeni mogući pravci povlačenja dolinom Morave i Ljiga, a zatim dolinom Drine, njemačkim jedinicama je kao jedini pravac povlačenja prema sjeveru ostala komunikacija koja je išla dolinom rijeke Bosne, na kojoj leži i grad Sarajevo kao najvažniji objekat od strategijskog značaja.

[6]) 1. marta 1945. godine Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije preimenovan je u Generalštab Jugoslovenske armije, a Narodnooslobodilačka vojska u Jugoslovensku armiju

Zbog toga je njemački general Katner koji je neposredno komandovac neprijateljskim snagama u Sarajevu, već u februaru 1945. godine naredio da se otpočne sa izgradnjom utvrđenih položaja, koji su se sastojali od mnogobrojnih betonskih bunkera postavljenih na ulazu u sam grad i uz prigradske kuće. U unutrašnjosti grada pojedine zgrade i blokovi kuća bili su, takođe, jako utvrđeni i pripremljeni za dugotrajnu borbu. Na svim važnijim prilazima gradu i u samom Sarajevu bila su postavljena brojna minska polja i žičane prepreke, a mjestimično su korištena i stara fortifikacijska utvrđenja stalnog tipa.

Najutvrđenije položaje prema jedinicama III korpusa JA neprijatelj je imao na komunikaciji Sokolac — Crvene stijene — Sarajevo, sa glavnom linijom položaja Crvene stijene — Glog i predstražnom linijom Velika Gradina — Podromanija — Baltici — Pohovac, dok je drum Podromanija — Crvene stijene bio zaposjednut gustim sistemom uporišta.

U sastavu 21. njemačkog brdskog korpusa, kome je bio povjeren zadatak da što duže zadrži Sarajevo u rukama njemačkih snaga, nalazile su se: 181. i 369. pješadijska divizija, više samostalnih pukova i bataljona, tri (8, 9. i 17) ustaško-domobranske divizije i dijelovi Romanijskog, Hercegovačkog i Zeničkog četničkog korpusa, koji su bili razbijeni po bataljonima i tako pridodati njemačkim pukovima, brigadama i borbenim grupama.

Neposredno pred početak «-Sarajevske operacije«, na molbu komandanta 21. brdskog armijskog korpusa generala Lejzera, njemačka vrhovna komanda vratila je iz Slavonije na područje Sarajeva i 7. SS »Princ Eugen« diviziju, koja je trebalo da posluži kao manevarska grupa.

Prema snagama III korpusa bila je orijentisana 181. njemačka pješadijska divizija, a nešto kasnije i 14. SS puk 7. SS »Princ Eugen« divizije, četnici Romanijskog četničkog korpusa i nešto ustaških i domobranskih snaga.

Neprijatelj je sve ove svoje desetkovane i iznurene snage, koje su se povlačile sa juga i iz Srbije prema sjeveru, angažovao u cilju obezbjeđenja svog desnog boka i vezivanja većih snaga Jugoslovenske armije. Time je želio koliko-toliko spriječiti jače grupisanje jedinica JA na sremskom frontu i usporiti zamah njihovih operacija.

Zbog ovoga je oslobođenje Sarajeva i dobilo još veći značaj i postavilo se kao prvorazredan zadatak.

U »Sarajevskoj operaciji« od jedinica Jugoslovenske armije, osim III korpusa, učestvovale su i jedinice Drugog crnogorskog i Petog krajiškog korpusa JA, u kojima se nalazilo 7 udarnih divizija, odnosno 25 pješadijskih i 3 artiljerijske brigade, koje su u svom sastavu imale 115 pješadijskih bataljona i blizu tridesetak artiljerijskih baterija.

Osnovna zamisao cjelokupne operacije bila je: koncentrično i jednovremeno napasti neprijatelja na spoljašnjem utvrđenom pojasu, dubokim prodorima ispresijecati njegove položaje, a zatim, razbijajući bliži pojas utvrđenja, lišiti ga mogućnosti da se zadrži u samom gradu i u toku povlačenja neprijatelja uništiti ga u dolini rijeke Bosne i na komunikaciji Blažuj — Kiseljak.

Prije nego je došlo do koncentričnog napada na neprijatelja na svim sektorima, jedinice III korpusa JA pokušale su da likvidiraju neprijatelja u Sokolcu i na komunikaciji koja je od ovog mjesta vodila do Crvenih

stijena. Taj napad otpočeo je 11. marta 1945. godine uveče, a u njemu je 17. majevička NOU brigada dobila zadatak da, zajedno sa 21. tuzlanskom brigadom, likvidira Nijemce koji su bili utvrđeni na liniji Baltići — Pohovac — Dikalji. Ostale jedinice korpusa imale su zadatak da likvidiraju neprijateljske posade raspoređene duž komunikacije Sokolac — Crvene stijene, odnosno na raskrsnici puteva Sokolac — Podromanija.

Već u prvom kontaktu s neprijateljem iz 363. puka 181. njemačke divizije, i pored vatrene, pa i brojčane nadmoćnosti brigade nad opkoljenom njemačkom posadom, vidjelo se da Nijemci neće lako napustiti svoja dobro utvrđena uporišta, te da će borba biti duga i teška. Uzalud su se, naime, smjenjivali juriši 17. majevičke i 21. tuzlanske brigade, spremnih da i po cijenu većih gubitaka izvrše postavljene zadatke. Neprijateljski položaj na Pohovcu, Baltićima i Velikoj gradini nisu mogli biti likvidirani.

Ostalim snagama 38. divizije pošlo je za rukom da oslobode Sokolac, dok su jedinice 27. divizije likvidirale neka uporišta na svom sektoru i odsjekle njemački 363. pješadijski puk 181. njemačke divizije od ostalih neprijateljskih snaga.

Međutim, Nijemcima je iz rejona Sarajeva stiglo izvjesno pojačanje, pa je tako ojačani 363. puk ponovo ovladao komunikacijom Sokolac — — Crvene stijene, pa i samim Sokolcem.

Napadi su ponovljeni i 14, 15. i 16. marta 1945. godine, ali i ovog puta bez značajnijih uspjeha.

Nekoliko dana prije tih borbi u brigadu su stigli i prvi borci sa Kosova, među kojima je bilo najviše Albanaca. (Prema nekim podacima, u februaru 1945. godine u sastav brigada 38. NOU divizije ušlo je 610 boraca s Kosova, a od toga oko 300 boraca u 17. majevičku brigadu). Oni su se vrlo brzo saživljavali sa životom u brigadi i ispoljili su već u prvim borbama borbenu vještinu i hrabrost. U borbama koje je brigada tada vodila, kao i u borbama koje je kasnije vodila na svom borbenom putu mnogi drugovi s Kosova su, zajedno s drugovima i saborcima iz drugih krajeva naše zemlje, položili svoje živote za ostvarenje revolucionarnih i oslobodilačkih ciljeva NOR-a.

Kada je Generalštab Jugoslovenske armije 18. marta 1945. godine izdao naređenje o formiranju Operativnog štaba za rukovođenje »Sarajevskom operacijom« i odredio 28. mart kao dan »D« u »Sarajevskoj operaciji«,[7]) 38. NOU divizija dobila je zadatak da se postavi na prostor Stari Grad — Kostreša — Kalauzovići — Vrana — Han — Vučja Luka — — Crni Vrh — Bjeloborci — Kadino Selo, sa zadatkom bočnog dejstva na komunikaciju Mokro — Sumbulovac, odnosno čišćenja pomenutog prostora od raznih neprijateljskih grupa. Osim toga, divizija se na svom desnom. krilu trebala da poveže sa jedinicama V korpusa JA, koje su se iz pravca Kaknja kretale prema Zvijezdi planini, odnosno prema Brezi i Sarajevu.

U skladu s tim, 17. majevička NOU brigada je trebalo da se do 25. marta 1945. godine (zapovijest je izdata 22. marta u 14 sati) postavi na liniju Stari Grad — Kostreša, sa zadatkom prikupljanja podataka o ne-

[7]) U Operativnom štabu nalazili su se: Radovan Vukanović, komandant II korpusa, Pero Kosorić, komandant III (korpusa, Slavko Rodić, komandant V korpusa JA i Drago Đukanović, koji je bio imenovan za načelnika štaba

prijateljskim snagama i ovladavanja polaznim položajima za direktan napad na Sarajevo. Osim toga, brigada je trebalo da presiječe komunikaciju Sokolac — Sarajevo zapadno od Crvenih stijena u rejonu sela Mokro i da na taj način odsiječe njemačke snage na Pohovcu od onih koje su se nalazile prema Sarajevu.

U isto vrijeme, 27. NOU divizija dobila je naređenje da se postavi sa sjeverne i južne strane komunikacije Sokolac — Podromanija — Crvene stijene, sa zadatkom bočnog dejstva na nju radi likvidiranja neprijateljskih uporišta koja su se nalazila duž komunikacije. Njene akcije trebalo je da potpomognu 37. sandžačka divizija i dijelovi 38. udarne divizije, koja je, međutim, glavninu svojih snaga trebalo da orijentiše prema Sarajevu.

Na osnovu ovog naređenja, do opšteg napada jedinica III korpusa JA na neprijatelja došlo je 28. marta 1945. godine u 4 sata ujutro.

Stigavši na nove položaje, 17. majevička brigada se morala prvo da obračuna sa ostacima Romanijskog četničkog korpusa koji su se nalazili na području na koje su došli bataljoni 17. majevičke. Zatim su 1, 2. i 3. bataljon napali neprijatelja na Triježnju (k. 1092), Crnom vrhu (k. 1161) i Sedru (k. 1155), a 4. bataljon je vršio demonstrativni napad na Kračiće.

Neprijateljske snage na ovom sektoru likvidirane su u trećem napadu. Zatim je brigada, sa zauzetih položaja produžila napad u pravcu ceste Mokro — Sumbulovac, gdje je uspostavila vezu s jedinicama 37. NOU divizije.

Za vrijeme boravka na ovom području borci su saznali da je Predsjedništvo AVNOJ-a, na prijedlog Vrhovnog komandanta JA Josipa Broza Tita, odlikovao 17. majevičku brigadu Ordenom narodnog oslobođenja. Tu vijest su borci pozdravili pravom burom oduševljenja. Bilo je to jedno od najvećih priznanja koje je 17. majevička NOU brigada dobila, za doprinos koji je dala u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji. Međutim, to visoko odlikovanje borci i rukovodioci brigade su shvatili i kao novu obavezu, tako da su sve svoje snage angažovali na što boljem i bržem izvršenju postavljenih zadataka.

Nakon što je osjetila pokušaj prodora štapske čete 363. njemačkog puka prema Bijelim vodama, brigada je, skupa sa 21. tuzlanskom i 3. sandžačkom brigadom, napala neprijateljsku posadu na liniju Pusto Polje — Mokro. U to vrijeme se 18. hrvatska brigada nalazila u korpusnoj rezervi, sa prvenstvenim zadatkom osiguranja otkrivenog desnog boka korpusa.

U isto vrijeme došlo je i do napada jedinica 27. udarne divizije i 5. sandžačke brigade na neprijateljske snage koje su se nalazile na komunikaciji Sokolac — Podromanija — Crvene stijene, a naročito žestoke borbe vođene su na pravcima Pohovac — Velika gradina, Podromanija — Cavče polje — Nadromanija i Karaula Lisina — Rasolina.

Već u prvom naletu 21. tuzlanska brigada i dva bataljona (Prvi i Drugi) 17. majevičke ovladali su svim visovima sjeverozapadno od Mokrog, osim Crnog vrha, a izbijanjem u zaselak Sinjevo (21. brigada) bili su angažovani artiljerija 181. njemačke divizije i njen štab koji je bio smješten oko Musica i Sombašina Hana. Sa istoka je u selo Jelovicu prodrla 3. sandžačka brigada, tako da su prištapski dijelovi njemačke divizije bili sabijeni na uzak prostor oko druma koji vodi kroz samo Mokro.

Iako je neprijatelj i na sektoru 27. udarne divizije i 5. sandžačke brigade davao žestok otpor, jedinicama Jugoslovenske armije pošlo je za rukom da ovladaju njemačkim položajima Nadromanija — Cavče polje — — Karaula — Lisina — Rasolina. Time su 27. i 38. divizija ostvarile zamisao o razdvajanju neprijatelja na dvije grupe, nakon čega je trebalo pristupiti uništenju tih opkoljenih i izolovanih jedinica. U tom smislu jedinice JA dobile su i nove zadatke. Međutim, u Mokro je (iz pravca Sarajeva) pristigla oklopna četa 7. SS »Princ Eugen« divizije, što je povećalo vatrenu moć i manevarsku sposobnost njemačke posade u Mokrom, a, time, osujetilo i plan o okruženju i uništenju te njemačke grupacije.

Kada se, na drugoj strani, odsječeni 363. njemački puk pokušao probiti sa Pohovca preko Rasoline u pravcu Crvenih stijena, bio je u tome spriječen od 16. muslimanske i 5. crnogorske brigade i ponovo vraćen na polazne položaje. Time je ova njemačka jedinica dovedena u još teži položaj.

I mada su ovim bili stvoreni uslovi za potpuno uništenje 363. puka 181. njemačke divizije, do toga nije došlo zbog toga što se u pozadini jedinica III korpusa JA pojavio (iz pravca Olova i doline Bištice) 14. SS puk 7. SS »Princ Eugen« divizije. Ova njemačka jedinica dobila je zadatak da deblokira opkoljenu njemačku grupaciju na sektoru Podromanija — s. Baltići, a zatim da produži u pravcu Crvenih stijena, Mokrog i Sarajeva. Skupa sa 14. SS pukom kretali su se i četnici Borka Radovića i Save Derikonje, koji su Nijemcima služili kao vodiči po bespućima između Olova i Sokolca.

Nakon što je bio obaviješten o izbijanju neprijateljske jedinice u selo Sahbegoviće (o tome su podaci primljeni i od posada naših izviđačkih aviona koji su potpomagali akcije jedinica III korpusa JA), komandant korpusa Pero Kosorić naredio je korpusnoj rezervi (dva bataljona 20. romanijske brigade) da interveniše u ovom pravcu do dolaska ostalih snaga, a zatim je na sektor Šahbegovića upućena i cijela 19. birčanska brigada, a na liniju Stari Grad — Kostreša postavljena je 17. majevička NOU brigada sa zadatkom da tu sačeka i napadne neprijatelja.

Međutim, kako su 2. i 3. bataljon bili prebačeni na sektor Širijevića i stavljeni na raspolaganje štabu 38. NOU divizije, u borbi protiv Nijemaca bili su angažovani samo 1. i 4. bataljon. Time su pritisak i napadi na 363. njemački puk na Pohovcu i Cavčem polju bili oslabljeni.

Do sukoba Nijemaca — koji su preduzimali očajničke pokušaje da bi se probili prema Sarajevu — i jedinica JA — koje su u svoje juriše unosile riješenost da unište neprijatelja koji je toliko zla nanio našim narodima — došlo je u rejonu sela Medojevića i Šahbegovića 2. aprila 1945. godine u 8 sati ujutro.

Već u prvom naletu naših bataljona 14. SS puk je bio potisnut iz sela, tako da je njegovo spajanje sa opkoljenom njemačkom grupom kod Sokolca bilo isključeno. Ni povlačenje Nijemaca prema Olovu, u kojem su se nalazili Birčansko-kladanjski i Tuzlanski NOP odred, nije dolazilo u obzir, jer im je i taj put bio dalek i rizičan. Zbog toga je štab ovog njemačkog puka i odlučio da se njegove jedinice probiju prema Mokrom, a taj put je vodio preko položaja koje su u Starom Gradu i Kostrešu držali 1. i 4. bataljon 17. majevičke brigade, dok je na desni bok 14. SS puka napadala 18. hrvatska brigada.

Borba sa opkoljenim 14. SS pukom trajala je do duboko u noć 2. aprila 1945. godine, kada su Nijemci, pretrpjevši velike gubitke i nakon što im je uništena gotovo cjelokupna komora, probijajući se u grupama uz pomoć četnika, uspjeli da preko Kostreša stignu u Mokro.

I brigada je u ovim borbama imala velike gubitke oko 50 njenih boraca je ranjeno i poginulo. U toku bitke bili su ugroženi i štab brigade i teško brigadno naoružanje. Zahvaljujući, međutim, energičnoj intervenciji jedne čete 1. bataljona, neprijatelj je protjeran sa prostora na kome se nalazio štab brigade.

Dok su naše snage vodile borbu protiv 14. SS puka, jedna jača neprijateljska grupa od oko 2000 vojnika sa nekoliko tenkova prodrla je, i pored otpora koji joj je pružila 16. muslimanska brigada, iz Mokrog u pravcu Podromanije, spojila se tu sa opkoljenim dijelovima 363. puka i zajedno s njima izvukla se prema Sarajevu.

Protjerivanjem neprijatelja iz Sahbegovića, sa Podromanije i Crvenih stijena, a zatim i iz Mokrog, bili su stvoreni uslovi za postavljanje jedinica III korpusa JA na polazne položaje za napad na neprijatelja u samom Sarajevu, pa su u tom smislu izdata i nova naređenja.

Postupajući po naređenju štaba III korpusa JA, jedinice 38. udarne divizije pod komandom Franje Herljevića otpočele su 3. aprila da napadaju tzv. bliži pojas neprijateljevih položaja oko Sarajeva. U teškim borbama koje su vođene do 5. aprila, one su uspjele da razbiju sjeveroistočne položaje Nijemaca i da do 12 sati tog dana ovladaju linijom Crepoljsko (k. 1585) — Mali Glog (k. 1272).

17. majevička brigada, kao srednja kolona 38. NOU divizije, pokrenula se na novi zadatak sa linije Poratak — Sirovine — Imamovići, i to pravcem Panjevi — Crepoljsko brdo. Lijevo od jedinica 38. udarne divizije nalazila se 27. udarna divizija pod komandom Miloša Zekića. Ona je nadirala pravcem Gnjilo brdo — Reša — Bulosi. Na desnom krilu 38. divizije (na liniji Hadžići — Kunosići — Ivančići) nalazile su se jedinice V korpusa JA.

U ovim operacijama uzela su učešća i dva puka (112. lovački i 422. jurišni) vazduhoplovne grupe divizija JA sa aerodroma Klenak kod Šapca, bombardujući neprijateljske položaje i njemačko-ustaške kolone u povlačenju.

Izbivši u rejon Crepoljsko brdo — Vučja luka (38. NOU divizija), odnosno Hreša — Bulozi (27. NOU divizija), jedinice III korpusa JA su dobile naređenje za opšti napad na neprijatelja u samom Sarajevu. Napad je trebalo da otpočne 5. aprila 1945. godine u 16 sati. Po tom naređenju, 38. NOU divizija napadala je opštim pravcem Crepoljsko brdo — Sedrenik — Bjelave — centar grada (zaključno do Kočevskog potoka), dok je 27. NOU divizija nastupala pravcem Bulozi — Vasin Han •— Vratnik — — Baščaršija.

17. majevička NOU brigada, koja se nalazila u divizijskoj rezervi, kretala se pravcem Crepoljsko brdo — Sedrenik — Kovači. 21. tuzlanska brigada kretala se desno (pravcem Orlova glava — Mrkovići — Bjelave — — centar grada), a 18. hrvatska brigada lijevo (pravcem Bresko — Pašino brdo — Malta — Logavina ulica).

Neprijatelj je na pravcu nastupanja jedinica 38. udarne divizije prema Sarajevu pružao vrlo slab otpor, izuzev što je ulagao ogorčene napore

da se zadrži na Glogu (k. 1405) i Gradištu (k. 1088). Međutim, kako su naše jedinice prodrle do Pašinog brda, Nijemci su bili prisiljeni da napuste Glog i Gradište i da se povuku u grad.

Time je put prema Sarajevu bio otvoren, tako da su sve jedinice 38. divizije, a među njima i 17. majevička brigada, ušle u grad 5. aprila 1945. godine do 19 sati.

Nakon što je uspostavljena veza sa udarnim grupama u gradu, koje je formirao Mjesni komitet KPJ za Sarajevo, na čelu koga se nalazio Vladimir Perić Valter, nastavljeno je čišćenje dijela grada na desnoj obali Miljacke od Vijećnice u pravcu Marindvora. Međutim, ni tu, izuzev nekoliko manjih okršaja, neprijatelj nije pružio jači otpor, a blagovremenom intervencijom jedinica 27. i 38. udarne divizije, kao i udarnih grupa, sačuvane su od rušenja mnoge zgrade i postrojenja, među njima električna centrala, pošta i radio-stanica.

U ranim jutarnjim časovima 6. aprila 1945. godine Sarajevo je u potpunosti bilo oslobođeno. Okončano je čišćenje cijelog grada od neprijateljskih jedinica, koje su gonjene od snaga JA nastavile da se izvlače prema Zenici i Doboju, odnosno Bosanskom Brodu. U ovoj njemačkoj grupaciji nalazilo se oko 43.000 vojnika iz 7. SS »Princ Eugen«, 181. i 369. njemačke divizije, odnosno iz 8, 9. i 17. ustaško-domobranske divizije i velikog broja njemačkih i ustaških policijskih jedinica i jedinica obezbjeđenja.

Borbe vođene u drugoj fazi »Sarajevske operacije« pokazale su da su neprijatelju naneseni teški porazi na tzv. spoljašnjoj liniji njegovih položaja ispred grada, da mu je tu zadat vrlo jak udarac koji ga je stajao, samo na sektoru III korpusa JA, 750 poginulih, 1250 ranjenih i 1387 zarobljenih vojnika i uništenja gotovo cjelokupne komore 14. SS puka 7. SS »Princ Eugen« divizije.[8]) Zbog toga neprijatelj i nije mogao prihvatiti borbe u samom gradu, niti je imao vremena za pregrupisavanje svojih snaga u cilju pružanja ozbiljnijeg otpora nastupajućim jedinicama II, III, i V korpusa JA.

U napadima na taj spoljašnji pojas neprijateljevih položaja jedinice III korpusa JA su imale najveće gubitke u borbama za oslobođenje glavnog grada Bosne i Hercegovine. Poginulo je 247, nestalo 26, a ranjeno 539 boraca. Ukupni gubici jedinica JA u »Sarajevskoj operaciji« iznosili su 635 poginulih i 2000 ranjenih boraca.

Iz 17. majevičke NOU brigade u periodu od 25. marta do 6. aprila 1945. godine poginula su 64, ranjen je 131, a nestalo je 29 boraca. Najveće gubitke brigada je imala u borbama koje su vođene na Starom gradu, Mokrom, Lučeviku i Crnom Vrhu. U ovim borbama poginuli su, pored ostalih, Stana Đurić, Redžep Hamdi, Rašid Kuldija, Muhamed Mahić i Nezir Saban sa Kosova, Petar Matić iz Orašca, Mirko Milojković iz Despotovca, Krstivoje Mirković iz Srbije, (ne zna se mjesto rođenja), Nedeljko Mitrović iz okoline Tuzle, Miodrag Nikolić iz Poljane, srez tamnovski, Zivan i Milojko Ranković iz Srbije, Vladeta Simić iz okoline Takova, Čedomir Stojanović iz Srbije, Božidar Učković iz Lipe u Srbiji itd.

[8]) Ukupni gubici neprijatelja u tzv. »Sarajevskoj operaciji« iznosili su 5150 poginulih i ranjenih i 8600 zarobljenih vojnika, a jedinice JA zaplijenile su 57 topova, 97 teških mitraljeza, 205 puškomitraljeza, 7800 pušaka, 1500 automatskih pušaka, 44 bacača, itd. (AVII, f. NOB, Reg. br. 49—2, K. 409)

Oslobođenje Sarajeva imalo je veliki značaj za dalji razvoj ofanzivnih operacija Jugoslovenske armije. Naime, poslije ove bitke veliki broj jedinica JA mogao je da se odvoji za operacije u dolini Bosne i Une, a dijelom i prema Istri, dok je Druga armija JA poslije završene »Sarajevske operacije« imala bolje mogućnosti da osigura bokove i poveže unutrašnja krila Prve i Četvrte armije JA. Time je oslobođenje Sarajeva značilo krupan doprinos uspješnom razvoju završnih operacija JA za oslobođenje zemlje.

Osim toga, oslobođenjem Sarajeva povezani su u jedinstvenu cjelinu svi oslobođeni dijelovi zemlje od jadranske obale preko istočne Bosne do Srbije, a narodna vlada Bosne i Hercegovine mogla je iz glavnog grada Republike pristupiti sprovođenju mjera socijalističke izgradnje i rješavanju socijalnih i ekonomskih problema u ratom opustošenoj zemlji.

Posebno je bilo značajno to da je energičnim dejstvom jedinica Jugoslovenske armije i svesrdnim angažovanjem članova Partije, SKOJ-a i drugih pripadnika NOP-a u gradu, neprijatelj bio onemogućen da povede organizovanu borbu u samom Sarajevu i da ga razruši, tako da su gotovo svi javni objekti već 6. aprila 1945. godine mogli početi rad.

Velikoj pobjedi nad združenim neprijateljskim snagama list »Oslobođenje« posvetio je cio svoj prvi broj štampan u oslobođenom Sarajevu. Taj broj se pojavio već tri dana nakon što je glavni grad Bosne i Hercegovine postao slobodan.

»Sarajevo, srce Bosne i Hercegovine, danas opet slobodno bije«, pisalo je u »Oslobođenju« od 9. aprila 1945. godine. »Na njegovim ulicama sastali su se junaci-osvetnici sa Kozare i Zelengore, sa Majevice i Grmeča, sa Prenja i Romanije. Oni su opet prolili svoju dragocjenu krv da bi, kao i u Beogradu, i u oslobođenom Sarajevu mogli stegnuti u bratskom zagrljaju svoje snažne mišice«.

U poruci koju je Predsjedništvo ZAVNOBiH-a uputilo oslobodiocima Sarajeva, borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima II, III i V korpusa JA i 29. hercegovačke divizije, između ostalog je stajalo: »Narodi Bosne i Hercegovine, Srbi, Muslimani i Hrvati bezgranično su vam zahvalni. Obgrljeni ste njihovom ljubavlju i priznanjem za vaše veliko oslobodilačko djelo. Prolivena bratska krv za slobodu Sarajeva ostaće u svetoj uspomeni našeg naroda. Na svijetlim žrtvama koje padoše za slobodu Sarajeva napajaće se naše generacije duhom mržnje prema okrutnim švapskim osvajačima i domaćim izdajnicima.«

U svojoj zapovijesti od 6. aprila 1945. godine maršal Jugoslavije Josip Broz Tito izrazio je zahvalnost borcima i rukovodiocima jedinica koje su učestvovale u oslobođenju Sarajeva, glavnog grada federalne Bosne i Hercegovine. U zapovijesti druga Tita se kaže da su »u višednevnim žestokim borbama na širem području Sarajeva, pod vrlo teškim uslovima planinskog zemljišta, naše trupe slomile spoljne odbrane sarajevskog utvrđenog rejona i stegnuvši obruč oko samog grada, danas, 6. aprila 1945. godine, na juriš zauzele i oslobodile Sarajevo, glavni grad Bosne i Hercegovine«.

Bila je to najdraža čestitka i pohvala svim borcima i rukovodiocima koji su učestvovali u »Sarajevskoj operaciji«, jer je stigla od njihovog voljenog Vrhovnog komandanta, maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita.

I na veličanstvenom mitingu održanom u Sarajevu, povodom oslobođenja grada, na kome je učestvovalo oko 50.000 građana, odato je priznanje oslobodiocima Sarajeva i posljednja pošta borcima koji su pali za oslobođenje naše otadžbine i u borbama za Sarajevo.

• fv *

17. majevička NOU brigada nije se dugo zadržala u Sarajevu. Razmjestivši se u širem rejonu tek oslobođenog grada, ona je dobila zadatak da čisti teren od ostataka kontrarevolucionarnih bandi koje su nastojale da se organizuju u cilju onemogućavanja uspostavljanja organa nove narodne vlasti i konsolidovanja situacije na već oslobođenoj teritoriji. Osim toga, vrijeme do kraja aprila 1945. godine iskorišteno je za odmor, popunu, sređivanje, politički i kulturni rad u jedinicama i na terenu na kome je brigada boravila.

Za to vrijeme brigada je obezbijedila cestu Crvene stijene — Han-Pijesak, čisteći ujedno područje Sarajevo — Sokolac — Olovo — Sarajevo od ostataka ustaško-četničkih grupa. Brigada je u aprilu ubila više pripadnika neprijateljskih snaga a kod Okruglice je uhvatila 2 Nijemca i 5 Italijana koji su se nalazili kod četnika.

Poslije toga brigada je krenula na svoj posljednji borbeni zadatak — u borbu protiv ostataka kontrarevolucionarnih snaga okupljenih oko četničkog pokreta Draže Mihailovića. Te su snage nastojale da nastave svoju praksu terora i zločina i da tako pokušaju diskreditovati mladu demokratsku federativnu Jugoslaviju i spriječiti njenu konsolidaciju.

Naime, nakon pomjeranja Sremskog fronta prema zapadu, u Bosni u rejonu Odžaka, odnosno Vučijaka, Uzlomca i Crnog vrha, ostalo je oko 11.000 ustaša i preko 13.000 četnika iz Srbije i istočne Bosne. Te neprijateljske snage trebalo je po naređenju Vrhovnog komandanta druga Tita da uništi III korpus JA (27, 38. i 53. NOU divizija).

Našavši se u situaciji u kojoj za istovremeno uništenje i ustaša i četnika nije imao dovoljno snage, štab korpusa je, procjenjujući vojno-političku situaciju, zaključio da prvo treba uništiti četničku grupaciju Draže Mihailovića, a nakon toga glavnim snagama likvidirati i ustaše u Vlaškoj Mahali i Odžaku, koje do tada treba manjim dijelom snaga držati u blokadi. (Ta ustaška grupa je uništena 25. maja 1945. godine).

Nakon oslobođenja Sarajeva i gradova u dolini rijeke Bosne opstanak četničke grupacije Draže Mihailovića u rejonu Vučijaka nije više bio moguć. Odustavši od pokušaja da se s tom grupacijom probije na zapad, Draža Mihailović je sredinom aprila 1945. godine preduzeo pokret četničke grupacije od Vučijaka (oko 11.500 četnika[9]) u pravcu Kotor-Varoši i Šipraga. On se, pri tome, nadao da će sve jedinice JA, progoneći Nijemce, napustiti Bosnu, pa da će on sa svojim četnicima ostati u Bosni gdje će primjenom oružanog nasilja raditi na uništenju nove narodne vlasti. »Cilj vrhovne komande je«, pisao je Draža Mihailović u to vrijeme, »da ujedini sve šumadijske i bosanske snage i da ne napusti Bosnu sve dokle ne bude na to prinuđena silom događaja«. .

') Grupa od 1500 četnika ostala je sa ustašama u okolini Odžaka i tu kasnije uništena

Međutim, nakon protjerivanja Nijemaca iz Bosne i oslobođenja Banje Luke za četnike je nastala veoma nepovoljna situacija. Draža Mihailović je zato bio prisiljen da već 22. aprila 1945. godine donese odluku o prebacivanju svojih snaga u istočnu Bosnu. Ali, upornom borbom 20. romanijske NOU brigade, koja se nalazila na lijevoj obali rijeke Bosne, i 18. brigade 53. srednjobosanske NOU divizije, glavnina četničke grupacije odbačena je prema planini Vlašiću, dok je na rijeci Bosni razbijena grupa od 2000 četnika sa Trebave i Ozrena koji su dobili zadatak da stvore i obezbijede mostobran za prelazak četničke grupacije u istočnu Bosnu.[10])

Pošto je već od ranije gajio nadu da će doći do iskrcavanja snaga zapadnih saveznika u rejonu Crne Gore, Draža Mihailović se, poslije neuspjelog pokušaja njegove grupacije da se prebaci u istočnu Bosnu, orijentisao prema tromeđi Bosne i Hercegovine, Sandžaka i Crne Gore, gdje je namjeravao da sa svojom grupacijom organizuje borbu protiv narodne vlasti i odakle je želio da se uputi u Srbiju, u kojoj je, tobože, bila »veoma povoljna situacija za dizanje ustanka« — kako su Mihailoviću javljali njegovi emisari koji su već ranije bili upućeni u Srbiju.

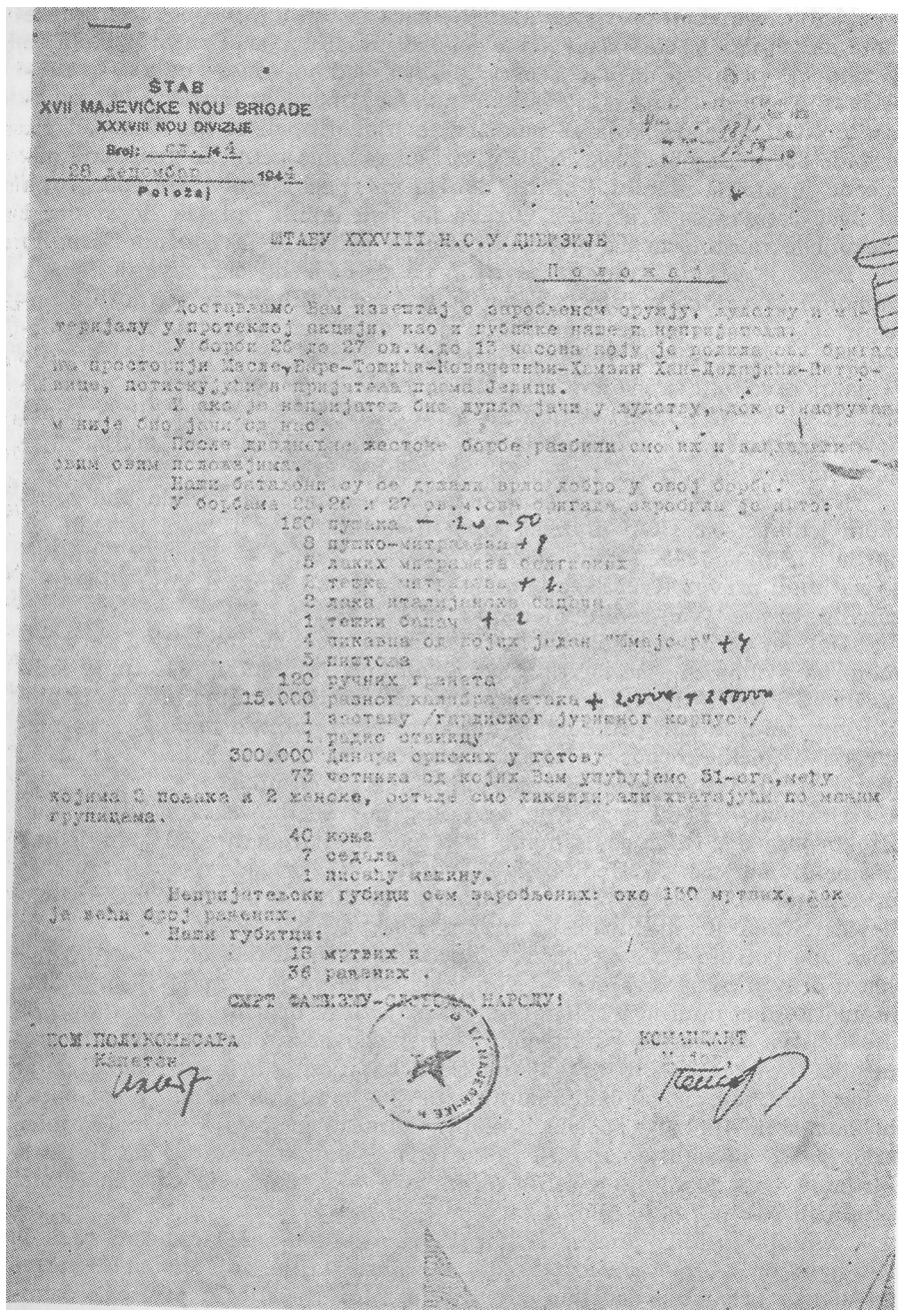
Na tom svom putu četnička kolona se veoma brzo kretala pod pritiskom jedinica 53. NOU divizije, koja ih je progonila. U noći između 30. aprila i 1. maja 1945. godine ona je prešla put Zenica — Travnik, uputivši se, zatim, u pravcu Krušćiške planine i dalje preko Fojnice, koju su četnici zapalili, prema Ivan-sedlu, Bjelašnici i Treskavici.

Dok su se četnici nalazili na Vlašiću, Englezi su im iz dva četvoromotorna aviona, u više navrata, bacali hranu i municiju. Već tu je jedinicama 53. NOU divizije pošlo za rukom da zadaju ozbiljne udarce četničkoj grupaciji, kojom prilikom je naročito teške gubitke imao Cersko-majevički četnički korpus Dragoslava Račića. Na tom prostoru četnici su morali da ostave gotovo sve svoje ranjenike i bolesnike.

U situaciji kada je pravac četničkog pokreta bio sasvim jasan, štab III korpusa JA izdao je 1. maja 1945. godine naređenje, do tada jedino neangažovanoj 38. NOU diviziji, da sa 18. i 21. brigadom sadejstvuje sa brigadama 53. NOU divizije na uništenju četničke grupacije Draže Mihailovića. Kada je, međutim, sa pravca Busovača — Brajkovići — Gučja gora bila potisnuta 18. hrvatska brigada, te kada se četnička kolona uputila u pravcu puta Sarajevo — Konjic, iz Sarajeva je 2. maja 1945. godine prema Fojnici upućen i 1. bataljon 17. majevičke brigade, sa zadatkom da u sadejstvu sa jednim bataljonom 12. hercegovačke brigade spriječi upad četnika u ovo mjesto. U to vrijeme 2. i 3. bataljon iz brigade nalazili su se u Sarajevu, a 4. u Sokolcu. Međutim, ta dva bataljona su bila preslaba da bi zaustavila ili bar usporila kretanje četničke grupacije prema Fojnici, tako da se 1. bataljon, poslije teške borbe, morao postaviti na liniju s. Mrđanić — s. Obojnik, a zatim na k. 1056 — s. Turković, dok su četnici produžili prema Ivan-sedlu.

5. maja 1945. godine na sektor Tarčina i Ivan-Sedia upućeni su 1, 2. i 4. bataljon 17. majevičke brigade, sa zadatkom da, zajedno sa 3. hercegovačkom brigadom narodne odbrane, pokušaju spriječiti prelazak četni-

[10]) Tom prilikom ubijeno je 220, zarobljeno 325 četnika, a više od 600 četnika udavilo se u rijeci Bosni. Tu je uhvaćen i komandant Trebavskog četničkog odreda, pop Savo Božić, koji je kasnije za svoje zločine osuđen na smrtnu kaznu

ŠTAB
XVII MAJEVIČKE NOU BRIGADE
XXXVIII NOU DIVIZIJE
Broj: 67-141
28 decembra 1944
Položaj

ШТАБУ XXXVIII Н.О.У.ДИВИЗИЈЕ

Поднос

Достављамо Вам извештај о завршеном оруђу, уништењу и пр
ућердању у протеклој акцији, као и губитке наше и непријатеља.
У борби од дне 27 пр.м.до 12 ч.ово ноћи је вођена ова борба
на простору Хасе-Бире-Грешња-Подпеленине-Кмаин Хан-Долац-Ник
ница, потискујући и непријатеља према Јањи.
У ово је непријатеља ова група јачи у људству, док о наоружа
у ниje ово јачи од нас.
Поред претрпљене жестоке борбе грабили смо ми и напријед
јачи овим непријатеља.
Наши батаљони су се држали врло добро у овој борби.
У борбама од 26 и 27 пр.м.ово ишлама заробили смо ово:
100 пушака — 40 — 50
8 пушко-митраљеза +9
8 лаких митраљеза
2 тешка ми +2
2 лака минобацача
1 тешки бацач +2
4 пиштоља од којих један "Вис je"+4
5 пиштоља
100 ручних г.ната
25.000 разног калибра метака + 2000 + 2000
1 вагону /грађанског ручног корпуса/
1 радио станицу
300.000 динара српских у готову
77 четника од којих Вам упућујемо 51-ог,међу
којима 2 полака и 2 женске, остале смо пикетирали, као и
грађанима.
40 коња
7 седала
1 писаћу машину.
Непријатељски губици сем заробљених: око 100 мртвих, док
је већи број рањених.
Наши губитци:
18 мртвих и
36 рањених.
СМРТ ФАШИЗМУ-СЛОБОДА НАРОДУ!

НАЧ.ПОЛИТКОМЕСАРА
Капетан

КОМАНДАНТ

Izvještaj štaba 17. majevičke brigade o borbama protiv četničke grupacije Draže Mihailovića kod Tuzle u decembru 1944. godine

čke grupacije preko ceste Sarajevo — Konjic u pravcu Bjelašnice. Međutim, poslije žestoke borbe u rejonu Ivan-sedla i Bradine, četnicima je pošlo za rukom da probiju položaje 17. majevičke brigade i da nastave kretanje prema Bjelašnici.

Pošto je ocijenio da postoje realni uslovi za uništenje četničke grupacije Draže Mihailovića, koja je i do tada imala velike gubitke, Generalštab JA je izdao 6. maja 1945. godine naređenje da sve jedinice III korpusa JA treba do 9. maja da zauzmu polazne položaje kako bi se, uz podršku avijacije, prešlo u opšti napad na četnike na prostor Bjelašnice, Treskavice i Kalinovika.

U vezi s tim naređenjem, 17. majevička NOU brigada dobila je zadatak da se, zajedno sa 18. hrvatskom NOU brigadom, prebaci na položaje Rakitnica — Ilovača — Ledići — Dejčići — Sabanci, te da s čela napadnu četnike koji su stigli do linije Hojfa — Lučevi — Bijele vode, ispoljivši tendenciju pokreta prema Goraždu, a zatim dalje prema Sandžaku.

Međutim, nakon što su 18. hrvatska brigada i 1. i 4. bataljon 17. majevičke razbili na Kleku i Kojti četničku prethodnicu oko 2000 četnika, odbacivši ih na Rakitnicu i Tušilo, došlo je do povlačenja četnika u pravcu neprohodnih litica kanjona rijeke Ljute i Neretve.

Tako je, tu, na Ljutoj, Neretvi i Jezernici, odnosno kod Obija, otpočeo konačni obračun sa kontrarevolucionarnim snagama okupljenim oko Draže Mihailovića, koje su, doduše, bile preslabe da bi ugrozile tekovine narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, ali su zato ometale normalan rad na obnovi opustošene i porušene zemlje i konsolidaciju organa nove narodne vlasti.

Bitka za konačno uništenje četničke grupacije Draže Mihailovića otpočela je 9. maja 1945. godine, dakle istoga dana kada je kapitulirala fašistička Njemačka. Bio je to dan kada su u cijeloj Evropi prestali da štekću mitraljezi i tutnje topovi, dan koji su svi narodi svijeta slavili kao Dan pobjede nad fašističkom tiranijom. Ali, to nije bio i dan kada su prestali da se bore i narodi Jugoslavije. Još punih šest dana tukla se Jugoslovenska armija sa opkoljenom neprijateljskom grupacijom, u sjeverozapadnom dijelu naše zemlje, a isto toliko trajala je i bitka protiv grupacije Draže Mihailovića, u kojoj su četnici trpili velike gubitke. Samo tu, u dolini rijeke Ljute, ubijena su 404 četnika, 480 ih je ranjeno, 243 zarobljeno, a 150 se utopilo u rijeci.

Tu se od Draže Mihailovića odvojio tzv. Cersko-majevički četnički korpus sa Dragoslavom Račićem i Stevorn Damjanovićem na čelu i preko Jahorine krenuo je u pravcu istočne Bosne. Borcima 17. majevičke brigade nije pripalo to zadovoljstvo da se kod Dobrog polja obračunaju sa Stevom Damjanovićem, Radivojem Banjičićem, Srđanom Bakajlićem i ostalim izdajnicima i zločincima koji su se sa njima nalazili. Protiv te četničke grupe vodila je 12. maja 1945. godine devetočasovnu borbu 19. brigada 53. srednjobosanske NOU divizije. U borbi koja je vođena na prostoru Dobro Polje — Mazlina — Jahorina ubijeno je 189, a ranjeno 167 četnika. Među poginulima nalazio se i četnički zločinac iz Bijeljine Srđan Bakajlić, i mnogi drugi izdajnici i sluge okupatora.

I dok je 19. NOU brigada uništavala Cersko-majevički četnički korpus, dotle su 2. i 3. bataljon 17. majevičke brigade bili prebačeni na sektor

Kalinovika, a 1. i 4. bataljon dobili su zadatak da spriječe prodor četnika prema Zelengori, odnosno Nevesinju.

I pored toga što je trpila velike gubitke i išla iz poraza u poraz, grupa četnika okupljena oko Draže Mihailovića uspjela je da se 12. maja 1945. godine probije južno od Kalinovika preko ceste Nevesinje — Kalinovik i da tako izbije na masiv Zelengore.

Da bi se spriječilo prebacivanje četnika preko Drine Generalštab JA je naredio da 37. sandžačka NOU divizija zaposjedne položaje duž obale r. Sutjeske do r. Drine i Drinom do Višegrada, da sandžačka brigada narodne odbrane pojača odbranu od ušća r. Sutjeske u Drinu do Ustikoline, da 22. srpska NOU divizija zaposjedne obale Drine sjeverno od Višegrada, da dijelovi 10. crnogorske brigade i crnogorske brigade narodne odbrane spriječe prodor četnika prema Crnoj Gori, te da jednim bataljonom zaposjednu položaje Tjentište — Popov most — Curevo. Hercegovačka brigada narodne odbrane dobila je zadatak da krene u pravcu Zelengore — — Vrbniče i doline rijeke Sutjeske.

Po tom naređenju, 38. istočnobosanska NOU divizija trebalo je sve svoje jedinice kamionima da prebaci na sektor Miljevina — Ljubina — — Vrbnica — Zamršten (17. majevička NOU brigada trebalo je u borbu protiv četnika da krene s položaja Miljevina — Jelić — Vratilo), sa zadatkom sprečavanja četnika da se prebace preko rijeke Drine.

Tako je već 12. maja 1945. godine u 17 sati došlo do direktnog sudara 17. majevičke i 18. hrvatske brigade, s jedne, i četnika, s druge strane. Borba je vođena cijelu noć, a naročito je bila žestoka na liniji Koze — Zamrštensko brdo — Luča iznad Vrbničkog potoka. Četnici su se, iako razbijeni, ujutro u 5 sati uspjeli probiti ispod Treskavca u pravcu Popov most — Đurđevac — Tisovac, dok je grupa četnika, koja se probila u pravcu sela Grandića dočekana i uništena u Vrbničkom potoku.

U takvoj situaciji štab 38. NOU divizije naredio je opšti juriš koji je izvršen ujutro 13. maja 1945. godine. 17. i 18. NOU brigada razbile su četnike na Zamrštenskom brdu na dvije kolone, dok su oni na Kozama opkoljeni i uništeni. Samo toga dana ove dvije brigade zarobile su preko 2000 četnika, a u selu Vrbnici jedinicama JA pala je u ruke čitava četnička arhiva i radio-stanica.

Za cijelo vrijeme borbi sa četnicima uspješno je djelovala naša avijatičarska jurišna grupa broj 421 kojom je komandovao major Dušan Božović. Ona je iz Zemuna bila prebačena na aerodrom u Rajlovcu, izvršila je 44 leta i nanijela znatne gubitke četničkim jedinicama i pojačavala svojim dejstvima njihovu demoralizaciju.

Kada su 13. maja stigli do rijeke Sutjeske, četnike je tu dočekala 3. brigada 37. NOU divizije. Borba je trajala čitav dan, a brigada je četničkim naletima odolijevala krajnjim naporima. Nastala je kritična situacija, no upravo tada su pristigli dijelovi 17. i 18. NOU brigade koji su četnike napali sa leđa i razdvojili ih na više grupa. Tada je u napad prešla i 3. brigada, pa su četnici morali da se povuku na Zelengoru.

Za četnicima su na Zelengoru krenule 37. i 38. NOU divizija i Hercegovačka i Sandžačka brigada narodne odbrane, a iz rejona Suhe i Gredelja nastupala je 10. crnogorska NOU brigada. Međutim, četnici više nisu davali organizovan otpor jedinicama Jugoslovenske armije. Naše snage su

samo pretraživale teren od Zelengore i Zakmura sve do Foče i Rogatice i hvatale preostale četničke grupe koje su upadale u zasjede i predavale se.

Sam Draža Mihailović je uspio da se, sa oko 200 četnika iz svoje pratnje, izvuče iz obruča i da se između Miljevine i Foče prebaci na Romaniju.

Pobjeda nad četnicima Draže Mihailovića[11]) nije imala samo vojni značaj. Bio je to konačan i potpun poraz ostataka one kontrarevolucionarne i kolaboracionističke oružane organizacije koja je u saradnji s okupatorima počinila bezbrojne zločine nad našim narodima i narodnostima i koja je, predstavljajući interese reakcionarne izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije, nastojala da u našoj zemlji obnovi mračni predratni društveni i politički sistem kapitalističkog izrabljivanja i nacionalne obespravljenosti.

U borbama sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića, od 2. do 18. maja 1945. godine 17. majevička NOU brigada imala je 34 poginula i 67 ranjenih boraca, a gubici 38. NOU divizije u tim borbama iznosili su 69 poginulih, 133 ranjena i 14 nestalih.

Za uspješno izvršenje postavljenih zadataka, štab III korpusa JA izrazio je svoju zahvalnost štabovima 38. istočnobosanske i 53. srednjobosanske NOU divizije i borcima i starješinama svih brigada koje su uložile maksimalan trud i ispoljile izuzetnu upornost i izdržljivost u petnaestodnevnim borbama za razbijanje i uništenja četničke grupacije Draže Mihailovića koja je pokušala da se vrati u slobodne krajeve Srbije, Crne Gore i istočne Bosne i da tamo nastavi svoje zločinačko djelovanje.

Tako je, deset dana nakon pobjede nad fašističkom Njemačkom, završen borbeni put 17. majevičke NOU brigade. Na tom putu brigada je vodila velik broj bitaka u kojima je iz stroja izbačeno više stotina neprijateljskih vojnika i zaplijenjeno na hiljade pušaka, puškomitraljeza, topova, bacača i dosta drugog ratnog materijala. U brigadi su se rame uz rame, protiv neprijatelja borili Srbi, Hrvati, Muslimani, Crnogorci, Albanci, Slovenci, Semberci i Majevičani, Sremci i Dalmatinci, Krajišnici i Banijci, Romanijci, Sarajlije i Tuzlaci i antifašisti iz Italije i Austrije.

Osim na Majevici i u Semberiji, gdje je Treći majevički NOP odred, od koga je kasnije formirana 17. majevička NOU brigada, započeo svoj borbeni put, brigada je ratovala u Posavini i na Trebavi, Ozrenu i Birču, srebreničkom kraju, na Romaniji i Zvijezdi, oko Goražda i na Jahorini. Ona je učestvovala u uništenju ojačane 22. njemačke pješadijske divizije, u odbrani Tuzle od četnika, u oslobođenju glavnog grada Bosne i Hercegovine u uništenju kontrarevolucionarnih snaga okupljenih oko četničkog pokreta Draže Mihailovića.

") Za 18 dana borbi, četnička grupacija Draže Mihailovića imala je 9235 izbačenih iz stroja, među kojima je bilo više od 300 oficira. Za to vrijeme naše jedinice su zaplijenile oko 400 mitraljeza, preko 5000 pušaka i veliku količinu drugog ratnog materijala

Dosljedno se zalagala za širenje bratstva i jedinstva svuda gdje se borila i gdje je boravila. U predahu između dvije borbe i dva pokreta 17. majevička je politički radila u masama, angažovala se na formiranju narodnooslobodilačkih odbora, organizacija USAOJ-a i AFZ-a. Borci i starješine brigade održavali su zborove, sastanke i priredbe za narod doprinoseći i tako širenju uticaja narodnooslobodilačkog pokreta i propagiranju narodnooslobodilačke borbe.

Na borbenom putu odreda iz koga je nastala i na borbenom putu brigade poginulo je preko 900 boraca i rukovodilaca, među njima i tri narodna heroja Jugoslavije (od sedam koliko ih se borilo u brigadi i odredu).

Za zasluge u ratu, za širenje bratstva i jedinstva, za doprinos koji je dala pobjedi narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, brigada je — *uz* pohvale i priznanja koje je dobila — odlikovana visokim odlikovanjem: ORDENOM NARODNOG OSLOBOĐENJA, ORDENOM BRATSTVA I JEDINSTVA SA ZLATNIM VIJENCEM i ORDENOM ZASLUGA ZA NAROD SA ZLATNOM ZVIJEZDOM.

ZAPISI I SJEĆANJA

Rodoljub COLAKOVIC

Zapis o komandantu

S Veljkom Lukićem Kurjakom sreo sam se prvi put u proljeće 1942. godine, odmah poslije formiranja Drugog udarnog bataljona, u kome je on bio komandir čete. To je bio slučajan susret, u prolazu, do njega ne bi ni došlo da nije bilo Mirka Filipovića, s kojim sam razgovarao pored druma Sekovići — Vlasenica, na kome se raspoređivala upravo Veljkova četa. Očekivao se napad ustaša od Kladnja, a srdita puščana paljba na Javorniku govorila je da ustaše otuda nadiru prema Sekovićima. Mirko ga je pozvao »da se pozdravi sa zemljakom«, to jest sa mnom. Nije bilo vremena za razgovor, rukovali smo se i Veljko je otišao svojoj četi.

Mirko mi je kazao da je Veljko jedan od najhrabrijih i najsposobnijih komandira Majevičkog partizanskog odreda i da je svoju vjernost našem pokretu ispoljio u onim dramatičnim februarskim danima kad su majevički četnici podmuklo napali štab odreda na Vukosavcima i pobili desetak naših rukovodilaca; među njima i Ivana Markovića, komandanta i Fadila Jahića, političkog komesara odreda. Uništenje štaba odreda nije dovelo do njegovog rasula, kako su očekivali kapetan Stevo Damjanović Leko i Radivoje Kerović, organizatori napada na štab. Naprotiv, na inicijativu Ratka Perića, Steve Popovića i Mirka Filipovića, borci odreda su se iskupili u Koreniti i odatle krenuli na Vukosavce, na oružani obračun s četničkim izdajnicima. Usput su razbili četničke komande četa u nekoliko sela. Ceta Veljka Lukića je kao oluja protutnjala kroz ta sela i rastjerala četnike, koji čim bi čuli da ide Kurjak, ne bi ni pokušavali da pruže otpor. Već tada se znalo da s Kurjakom i njegovim »kurjačićima«, kako su sami sebe nazivali borci njegove čete, u borbi nema šale.

Docnije, krstareći po istočnoj Bosni sa Šestom brigadom, često sam sretao Veljka. Malo niži od srednjeg rasta, snažno građen momak, lice otvoreno i odlučno, istaknute jagodice i jake vilice, a pogled miran, ispitivački. Karakterističan mu je bio hode — ide pred četom, pušku nehajno zabacuje preko ramena, u hodu se malčice gega, ide naizgled bezbrižno, kao dà ga se ništa oko njega ne tiče, ali u tom hodu ima nešto pantersko — svaki čas je spreman da skoči i jurne svom snagom. Cuo sam ga jednom kako svojim borcima govori: »Tući se treba mirno i lukavo, a ne srljati kao pjan ili budala«.

Borci su ga voljeli i s ponosom su se nazivali »kurjačićima«. Znali su da im je komandir hrabar i pametan, da zna ratovati i da vodi brigu o svakom od njih. Teške 1942. godine, u dramatičnoj situaciji za PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, bio sam nekoliko časova borac u Veljkovoj četi i u streljačkom stroju s »kurjačićima« gonio četničke izdajnike, naše dojučerašnje drugove.

Naime, u maju 1942. godine izvršen je puč u partizanskom odredu »Zvijezda«. Pučisti su pobili nekoliko političkih komesara u bataljonima i četama i prešli u četnike. Jedno jutro, bivši Nišićki bataljon odreda »Zvijezda«, pod komandom Srete Erića, jučerašnjeg partizana a sada četnika, krenuo je u napad u selu Stomorine, kod Srednjeg, na kuću u kojoj se nalazio PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu, s ciljem da pobije sve koji se tamo budu zatekli. Spriječio ih je u tome Drugi udarni bataljon — Majevi čani.

Evo šta sam o tome napisao u »Zapisima iz oslobodilačkog rata«:

»U cik zore čulo se nekoliko pušaka s ćuvika oko sela. Skočili smo i počeli da se užurbano oblačimo. U selu se nalazio Drugi bataljon, koji smo ostavili da se posle trodnevnog marša po Ozrenu i borbe s četnicima na Vrani odmori i naspava pod krovom. Na Polomu, više kuće u kojoj se nalazio P. K. i Glavni štab, bila je na položaju Omladinska četa.

Spremali smo se za pokret, prema sinoćnjoj odluci, smatrajući da to oko sela samo pripucavaju četnici koje smo sinoć primijetili, ali da nas neće smjeti napasti. Ipak smo poslali kurira u štab Drugog bataljona s naređenjem da se čete spreme za pokret i da budu na oprezu. U to se začula oštra paljba s Poloma koja se brzo približavala štabu, a istovremeno je učestala paljba s ćuvika oko sela. Znači, četnici napadaju sa svih strana na selo.

Borba na Polomu postajala je sve žešća: u neujednačenu puščanu paljbu miješalo se gruvanje ručnih bombi. Poslije kratkog zatišja čuli smo podvriskivanje četnika koji su bili potisnuli našu četu i prodrli blizu štaba. Izašli smo iz kuće i preko poljane potrčali prema seoskom putu koji je bio prosječen kroz jedno brdašce i mogao poslužiti kao dobar zaklon.

U tom trenutku prošla je brzim korakom pored kuće jedna četa Drugog bataljona. Ona je išla u pomoć omladincima koji su bili u teškom položaju na Polomu, odakle se stalno čulo četničko pocikivanje i uzvici. Pred četom je išao njen komandir Veljko Lukić Kurjak, noseći pušku preko ruke, malo zguren kao da se sprema da skoči.

Dalje u selu, ispred kuća, druge dvije čete, razvijene u strijelce, kretale su preko čistine prema šumi koja je sa sjevera okružavala selo. Iz šume su četnici pucali na streljački stroj, ali su naši borci išli naprijed, izrijetka priliježući i odgovarajući paljbom.

Ispred kuće je naišao komandant Ratko Perić, praćen nekolicinom kurira. Bio je pribran i ozbiljan.

— Nisu me iznenadili, rekao je u prolazu, još pred zoru sam ja razbudio bataljon i spremio ga za pokret.

— Samo nam osta fruštuk nepojeden! ozlijeđeno uzviknu jedan kurir, povisok, mršav momčić...

Svratio sam u staju da izvedem konja. Konji su se od pucnjave bili uplašili: čas su žalostivo njiskali, čas bijesno udarali nogama, tukući jedan

drugoga, uzalud pokušavajući da pokidaju ulare. Još ih je više uplašio moj dolazak, jer su kroz otvorena vrata još jače osjetili metež oko staje i pucnjavu oko šume. U polumraku staje sjaktile su se njihove od straha izbezumljene oči. Odriješio sam svog dorata, koji je sav podrhtavao, ali je prestao da njišti čim je osjetio da će napolje. Zajedno smo pretrčali preko poljane, dok su se oko nas, kratko i odsječno zviždeći, zabadali meci u vlažnu zemlju.

Našli smo se na raskaljanom seoskom drumu i osluškivali borbu. **Iz** šume više štaba čuli su se povici naših »-Naprijed, drugovi!« Avdo i ja krenuli smo zajedno s nekolicinom boraca prema šumi. Brzo smo izbili na jedan brežuljak gdje smo se našli s Kurjakovom četom, razvijenom u strijelce. Pošli smo s njima u streljačkom stroju kroza šumu, po svježem snijegu, na kome se ovdje-ondje vidio krvav trag.

Šuma je brujala od uzbuđenih glasova:

»•Naprijed, kurjačići, udri! Ne žali! Živjela Crvena armija!«

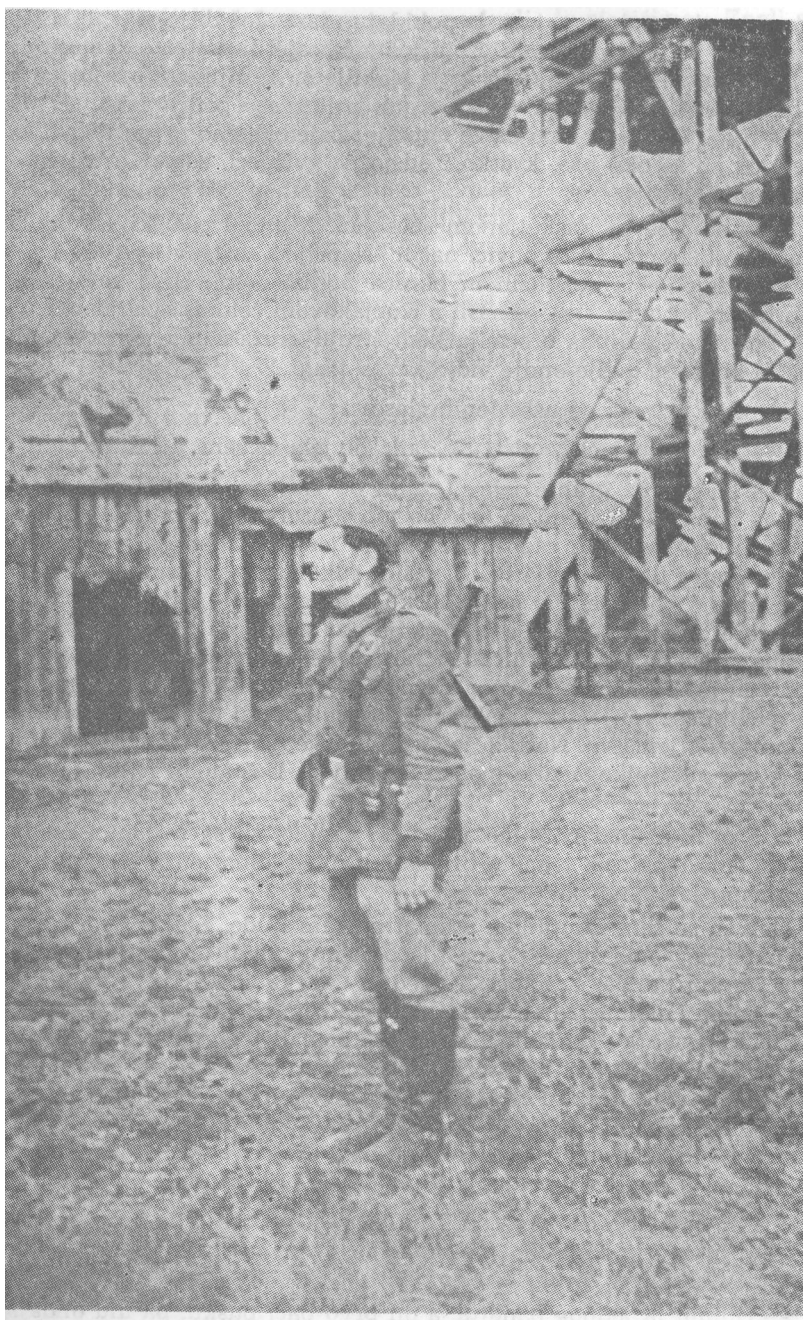
Više nas, kroz granje jela otežalih od snijega, naziralo se plavetnilo majskog neba. U vazduhu se osjećao miris proljeća, iako smo gazili svjež, mokar snijeg. Išao sam radosno uzbuđen, jer sam znao da je četnički napad slomljen i da je inicijativa u našim rukama. Izbili smo na jednu golu visoravan, na kojoj je bilo nekoliko kuća ograđenih vrljikama — Karaula. Tu je naša bolnica koju su četnici prije dva dana bili zauzeli, ali zbog neizvjesne situacije još nisu dirali u ranjenike. Kad su borci ugledali kuće, jurnuli su preko jednog panjika i poletjeli prema njima. Upali smo u bolnicu među naše ranjenike i bolesne drugove koji su tri dana proveli u četničkom zarobljeništvu. Nastalo je opšte ljubljenje, razdragani usklici i graja u kojoj niko nikoga nije mogao razumjeti. Uostalom, riječi su bile suvišne.

Naš protivnapad potpuno je uspio. Četnici su se u panici razbježali, tako da smo mogli na jednom proplanku da sredimo našu kolonu i da organizovano izvršimo pokret.

Dok su se čete iskupljale, posmatrao sam ljude. Sjećao sam se jutrošnjeg napada veoma živo i ponašanja pojedinih ljudi u opasnosti. Vrlo prisebno i hrabro držao se kapetan Predrag Marković koji se s Perom Kosorićem bio na Poiomu. Tamo je Omladinska četa branila prilaz našem štabu. U jednom trenutku omladinci su se pokolebali i počeli da odstupaju, ali tada su došli Marković i Kosorić, prikupili ih i krenuli u protivnapad. S njima je bio mali Rajko Perić, naš kurir. To je dječak od četrnaest godina, sitan, žgoljav, ali koji je srljao naprijed kao mlado kerče u lovu, kako reče Kosorić. Sada ga gledam kako pakuje naše štapske stvari, ozbiljan, poslovan, rumen u licu od uzbuđenja koje ga još nije prošlo.

Prišao sam Kurjakovoj četi koja se već bila iskupila i postrojila. Oni su u stroju veselo žagorili i prepričavali svoje utiske iz borbe. Jedan od njih pričao je drugovima:

— Gonim ja jednog bandita, a on prvo baci pušku, pa mu onda spade šubara, pa se onda raspasa; ja neću da pucam, oću da ga živa ufatim. Ali kad se poče raspasavati, ja mu viknem: nećeš, vala, uteć, makar i gaće skino, i spustim mu jedan metak u leđa. To je bilo za našeg Luku Ercegovca!

Veljko Lukić Kurjak
(Snimak sa **proglašenja 17. majevičke brigade)**

Pred četom je stajao njezin komandir Veljko Lukić Kurjak. Na njemu kratak kožni kaput, obučen preko majevičkog koporana. Prišao sam mu i rukovao se s njime.

— Jesi li umoran Veljko? upitao sam ga.

— Jesam, vala, i umoran, i gladan, ali kad pomislim da mi niko iz čete nije poginuo, odmah mi je lakše. Dva su mi borca lako ranjena, ali mogu ići«...

Vidio sam Veljka u borbi sa ustašama na Milkovcu (Konjuh). Sesta brigada bila je krenula u avgustu 1942. iz Šekovića na Majevicu preko Konjuha. Ustaše iz Kladnja doznale su za naš pokret i pohitale da nas iz zasjede napadnu. Brigada je zastala na Milkovcu da se odmori, i tu su je ustaše napale. U «-Zapisima« sam o tome napisao:

»Poslije nekoliko sati naporna marša strmom uzbrdicom, pod ubistvenim avgustovskim suncem, dohvatili smo se velikih šuma Konjuha i stigli na Milkovac. To je velik proplanak, obrastao bujnom, sočnom travom, koja je prosto mamila da se tu zastane i odmori. Naređen je odmor; bataljoni su se smjestili u hladovini na ivici proplanka.

... Umorni od današnjeg marša i žege, neispavani zbog noćašnjeg marša, borci su brzo zaspali. Bdjela je samo straža na prilazima logoru i štab Brigade. Dogovarali smo se, da li poslije odmora krenuti dalje prema selu Repniku ili noćiti na Milkovcu, pa tek sutra ujutro nastaviti put. Prema ranijem planu trebalo je da se ovdje zadržimo samo jedan sat. Najzad smo odlučili da ovdje noćimo. Komandant Brigade je upravo bio ustao i spremao se da pošalje kurire u bataljone, kad nad proplankom zagrmi plotun. Skočili smo, dograbili oružje i potrčali s čistine prema najbližim stablima. Našao sam se iza jedne ogromne jele, trudeći se da utvrdim odakle puca. Lijevo od mene smotrio sam Voju Ilića, komandanta Trećeg bataljona, Melentu Bošnjaka, Oskara Danona i mitraljesca Luku Nedića. Vojo i Melenta već su bili otkrili neprijatelja, koji se nalazio na pedesetak metara ispred nas u visokoj paprati i otuda pucao, i složnu su upravili paljbu u tom pravcu. Iza svog zaklona iskočio je na čistinu Luka Nedić i iz stojećeg stava počeo da bije iz puškomitraljeza po paprati. Najednom je zastao i vrisnuo. Pomislio sam da je ranjen, ali u istom trenutku on se okrenu, baci šaržer od puškomitraljeza i viknu: »Municije!«. Brzo sam mu napunio šaržer i dobacio. U tom trenutku dvije prilike digoše se iz paprati i potrčaše prema gomili rančeva koji su ležali na dvadesetak metara pred nama. Odnekud s lijeve strane odjeknuše gotovo u- isti mah dva pucnja, i obje one prilike padoše među rančeve. To su pucali Hasan Brkić i Rudi Petovar koji su stajali za jelikama malo dalje od nas.

... U to s gornjeg dijela proplanka, gdje je logorovao Drugi bataljon, zagrmiše puške. Trajalo je to koji minut, a onda se začuše povici: »Ura, Drugi bataljon naprijed, juriš!« Preko proplanka su kao vjetar projurili borci Kurjakove čete, a ispred svih Veljko Kurjak, gologlav, bez koporana, držeći pušku po sredini. Ubrzo su se izgubili u šumi ispred nas. Iznenada se pored naše grupe nađoše Pero Kosorić, Pavle Goranin i Ratko Perić. Pucnjava se uskoro prenijela s proplanka dublje u šumu odakle su se čuli uzvici naših boraca i po neka puška. Naši su se poslije prvog iznenađenja već bili pribrali, izvršili juriš, odbacili neprijatelja i sada ga gone kroz šumu.

... Prišli smo rančevima. Na jednome je ležao mrtav krupan i glavat ustaša, a nekoliko koraka dalje od njega ječao je drugi. Pavle Goranin priskoči, stade nogom na grudi onom ranjeniku i diže pušku.

— Ne! viknuo sam na njega, prvo saslušati, pa onda mu suditi.

— Nemojte, braćo, molim vas, vapio je ranjenik. Nagovorili su nas da vas napadnemo. Rekli su nam da ide neka Šesta brigada i sarajevski čifuti i da gone sto konja zlata i srebra.«

Veljka sam bolje upoznao, malo mu zavirio u dušu tek u proljeće 1943. godine kad je on postavljen za komandanta Majevičkog partizanskog odreda (trećeg po redu formiranja). Pisao sam o tome u »Zapisima«:

»Formiranje Trećeg majevičkog odreda počelo je zapravo još zimus kad je Hasan Brkić organizovao nekoliko oružanih grupa na Majevici, većinom od prezdravljelih ranjenika i bolesnika, koji su ostali na Majevici poslije našeg odlaska u Šekoviće. Te grupe, kao jedina naša oružana snaga na Majevici u zimu 1942. godine, pokazale su se kao veoma korisne za borbu protiv četnika koji su pokušali da poslije našeg odlaska s Majevice okupe svoju razbijenu vojsku. One su naglo počele da rastu s proljeća 1943. godine, i mi smo riješili da formiramo novi odred. U njega je ušlo mnogo omladinaca čija su dva rukovodioca, Cviko Radovanović i Drago Stefanović Šico, odigrali važnu ulogu u stvaranju odreda. Radovanović je ušao i u štab odreda kao zamjenik političkog komesara.

... Za komandanta odreda postavljen je najprije Đorđe Đojić, naš prvoborac; nešto docnije došao je na njegovo mjesto Veljko Lukić Kurjak, a Dojić mu je postao zamjenik. Kurjak je bio komandant drugog bataljcna Šeste brigade. U jednoj borbi s četnicima kod Šekovića desila mu se nezgoda: pregledajući jednom svom borcu pušku, u kojoj se bio zaglavio metak, on je ozbiljno ozlijedio desno oko. Malo smo ga liječili, pa mu je sad bolje, iako još ne vidi dobro na to oko. Pozvao sam ga u Trnovu i zapitao:

— Možeš li ratovati Kurjače?

— Kako ne bi mogao? — odgovorio je.

— Onda primaj odred. U njemu je dvjesta i pedeset boraca, a za mjesec dana treba da ih bude pet stotina. Gdje ćeš uzeti oružje za njih, znaš i sam.

... To je bilo sredinom aprila mjeseca 1943. godine. U Kurjakov odred, kako je narod odmah nazvao naš novi odred na Majevici, stizali su dobrovoljci svaki dan: iz semberskih sela, iz Bijeljine, iz Brčkog, onda bivši četnici kojima se moglo vjerovati. Njegov borbeni i hrabri komandant bio je u akcijama neumoran. Bile su to s početka uglavnom sitnije akcije na četničke grupacije.

... S jednim bataljonom Majevičkog odreda krenuo sam krajem aprila 1943. godine u brdski dio Bijeljinskog sreza da održim nekoliko zborova. Sa mnom su pošli i komandant odreda Veljko Kurjak, i zamjenik političkog komesara Cviko Radovanović.

... Spuštalo se blago proljetno veče kad je bataljon pošao iz Čađavice. Cilj našeg -pokreta je selo Vršani, na sredokraći između Bijeljine i Brčkog. Jahao sam s Veljkom Kurjakom na čelu kolone koja je, pjevajući, slobodno išla drumom. Rominjala je topla kišica koja je kupila prašinu

po drumu, osvježavajući vazduh i razgaljivala čovjeka. Slušao sam pjesmu koju su borci u koloni pjevali neumorno, na jednostavnu melodiju, ali sve u novim i novim stihovima:

Paveliću, ti Hitleru kaži,
»Za dom — spreman!«') — u Bosni ne važi.
Zatim:
Nema vojske, nema rata,
bez Kurjaka komandanta.

Osjećao sam se razdragan i čio — i pored toga što ne spavam već drugu noć. Ima u ovom žagoru i brujanju partizanske kolone na maršu nešto tako poletno da čovjek zaboravi na umor, i glad, i opasnost. Osjećao se čovjek jedno sa ovim hrabrim i plemenitim kolektivom, povezan s njime neraskidljivom vezom drugarstva koja je svetija od svakog krvnog srodstva i koja može da se izgradi samo među ljudima koji se nesebično bore a veliku i pravednu stvar.

... Pored mene jaše Kurjak. Šajkaču zaturio gotovo na potiljak, malo se pogurio na konju kao da se sprema da svaki čas sjaše. Sigurno i on sluša pjesmu kolone.

— Slušaš li, Veljko, pjesmu? — upitao sam ga.

— Eto, slušam kako borci pjevaju o meni. Milo mi je što vjeruju u me i što će poći za mnom — što se kaže — i u vatru i u vodu. I mislim; šta si ti bio, Veljko, do ovog rata, šta si znao o svijetu i ljudima, i zašto si živio. Nikakve škole osim seoske osnovne nisam učio; onda sam čuvao marvu, pa pomagao ocu u poslu dok se nisam opasao snagom i sam prihvatio i za plug, i za kosu, i za svaki drugi seljački posao. Zamomčio sam se, išo po vašarima i crkvenim slavama, gledo djevojke, pomalo ašikovo, ponekad se potuko; onda je došla služba u kadru — u kraljevoj gardi, pa rat i kapitulacija. Sve sam ja to preživio ne misleći mnogo o životu, rastao ko što drvo u šumi raste.

... Tako je započeo naš razgovor te noći na maršu. On je govorio nehajno, ali mu se po glasu osjećalo da je uzbuđen. Poznavao sam Veljku već godinu dana, vidio sam ga u raznim krajevima istočne Bosne kad nam je bilo najteže, znao sam da je to hrabar i vješt komandir koji umije da vodi ljude i da im ulije povjerenje. Ali tek ove noći, u intimnom razgovoru s njim, zavirio sam malo dublje u dušu ovog seljaka komandanta, doznao izvjesne stvari koje se ne mogu doznati iz običnih susreta starijeg s mlađim drugom. Iako druževan, Veljko je bio prilično zakopčan čovjek. Možda ga je za ovakav razgovor raspoložila ova proljetna noć, pjesma boraca u koloni, jedva čujan šum kišice po drumu i živicama koje su već ozelenjele s obje strane druma.

Nisam htio da ga prekidam, čisto se bojeći da ga ne zbunim i ometem u njegovoj ispovijesti. Poslije prvog izliva on je zastao kao da se rješava da li da govori dalje. A onda je nastavio:

— Sada pjevaju o meni, a znaš li ti kakav sam ja bio kad je počeo ustanak?

') »Za dom — spreman!« — ustaški pozdrav.

Ne znam; bio si, mislim, dobar — čim si krenuo još četrdeset i prve.

— Kad je prvi put došo među nas Brko[2]) da nas zove na ustanak, on nam je govorio dugo, ali ga gotovo ništa nisam razumio. Razumio sam jedino to da ćemo mi, ako se dignemo na ustanak, sigurno pobijediti. A ja mu nisam vjerovao, nego sam ga upito: »A ako to sve nije tako, ako ti nama lažeš«? Brko se nije uvrijedio, nego je opet govorio i dokazivao, ali ja nisam htio da krenem odmah. Krenuo sam tek onda, kad su moji drugovi naišli jedne noći pored moje kuće s puškama i svratili da me vide. Kad ih ugledah s oružjem, uza me prođoše žmarci: »Gledaj, oružje imaju, znači nije ustanak prazna priča«. I krenuo sam odmah te noći s njima. Ali iako sam kreno, ne znači da sam bio svjestan na kakav ja to put krećem. Da je meni neko onda kazo da će rat trajat više od godinu dana, ne bi mene niko kreno ni traktorom, jer ja nisam znao u kakav se to rat kreće. Znao sam samo to da idemo da tučemo okupatora i ustaše. A danas da mi kažu: ratovaćeš, Kurjače, još pet godina, i ići ćeš na kraj svijeta, ja bi išo ne dvoumeći se. Znam, Partija nas vodi, i za Partijom ću dok sam živ kuda ona kaže.

Zaćutao je nekoliko trenutaka i onda s neočekivanom toplinom u glasu završio:

— Sve ja naše rukovodioce volim, dao bih uvijek život za njih, ali najviše volim našeg Fadila Spanca, jer je on meni prvi progovorio o Partiji, naučio me šta je Partija i primio me u Partiju. Onda sam ja tek počeo da više razmišljam o našoj borbi i našem životu, tek otada ja kao da sam dobio krila. Zato ja od svih rukovodilaca najviše volim Spanca.

Zaćutao je, i neko vrijeme jahali smo ćuteći. Odjednom se trgao i rekao svojim običnim glasom:

— Idem da vidim zašto zaostaje kolona.

Naglo se uspravio, sigurnim pokretom ruke okrenuo konja i otkazao u susret koloni.«

Pola godine docnije, u borbama za oslobođenje Tuzle (oktobra 1943), Majevički partizanski odred pod komandom Veljka Lukića Kurjaka, dokazao je da je zreo da bude brigada. Nekoliko dana poslije oslobođenja Tuzle proglašen je 17. brigadom NOVJ, a Veljko postavljen za njenog komandanta. Na žalost, nije dugo komandovao brigadom — u borbi s Nijemcima prilikom proboja na Ravnoj planini — Romanovcu, 25. decembra 1943. godine, teško je ranjen u kičmu. Prenijeli su ga na liječenje u Semberiju u kojoj je poginuo, 20. juna 1944. godine. Čitav buljuk četnika napao je Veljkovu bazu nedaleko od sela Cardačina u Drinskom polju. U borbi sa izdajnicima poginuo je taj izvanredni ratnik naše revolucije, pravi predvodnik naoružanog naroda u borbi na život i smrt.

[2]) **Svetolik Gospić Brko, jedan od organizatora ustanka u bijeljinskom** srezu

Cvijetin RADOVANOVIĆ Cviko

Formiranje i aktivnost Trećeg majevičkog NOP odreda

Treći majevički partizanski odred je formiran, 14. aprila 1943. godine u selu Koreniti, u dvorištu osnovne škole gdje je od kraja 1941. do februara 1042. godine logorovala jedna četa i gdje je bilo sjedište Štaba bije-Ijinsko-brčanskog bataljona 1. majevičkog partizanskog odreda. Na dan formiranja u odredu je bilo oko 160 boraca naoružanih puškama i s 4 puškomitraljeza. Odred je imao pet četa.

Za komandanta odreda bio je postavljen Veljko Lukić Kurjak, za zamjenika Đorđo Đojić, za političkog komesara Milenko Stojaković i za zamjenika Cvijetin Radovanović Cviko.

U sastav odreda ušla je i partizanska grupa sa Majevice koju je vodio Jovan Radovanović Jovaš, rođen u Tobutu, bivši borac 6. brigade. Jovaševa grupa je ostavljena da stalno djeluje na Majevici gdje su Kerović i Stevo Damjanović Leko uspjeli da okupe jednu grupu četnika. Mada u početku nisu predstavljali nikakvu vojničku snagu, ipak su ometali rad partijskim i omladinskim organizacijama, narodnooslobodilačkim odborima i ugrožavali živote naših aktivista na terenu. Zbog toga je prisustvo jedne naše jedinice na Majevici bilo neophodno.

Jedan od prvih zadataka novoformiranog 3. majevičkog partizanskog odreda bio je da prokrstari onim majevičkim i podmajevičkim selima, gdje se osjećao uticaj četnika i u kojima su njihove pristalice, poslije odlaska sa Majevice 6. brigade i 2. majevičkog odreda, pronosili glasove da partizana više nema. U tim selima su održavani zborovi i konferencije, a govornici su bili članovi štaba odreda i istaknuti partijski aktivisti. Korišteni su i vjerski praznici i razni skupovi kada se u pojedinim selima na okupu nalazilo mnoštvo naroda i omladine. Tako su u vrijeme Uskrsa, krajem aprila, u Zagonima, Tavni, Čađavici i Vršanima govorili Rodoljub Čolaković, Slavko Mićanović, Veljko Lukić Kurjak i drugi.

U isto vrijeme odred je počeo sa napadima na neprijatelja. Tako su u noći, između 27. i 28. aprila, likvidirana domobranska uporišta u semberskim selima Popovima i Amajlijama. Posada u Popovima (oko 40 domo-

brana) nalazila se usred sela, u jednoj čitaonici i predala se bez otpora. Tome je doprinio i zapovjednik posade Moravac (u civilu profesor), koji je od ranije bio povezan sa našim aktivistima iz Popova.

U Amajlijama, u zgradi osnovne škole, bilo je oko 50 domobrana tzv. opkopara (inžinjeraca), koji su na Drini prema Srbiji, gradili utvrđenja — bunkere. Iako su imali samo oko 25 pušaka, domobrani su pružili jak otpor, jer je među njima bilo i ustaša. I dvojica oficira koji su im komandovali bili su ustaški orijentisani. Iako su u napadu učestvovale dvije naše čete neprijateljska posada je davala otpor skoro sat i po. Otpor je prestao tek nakon što su naši bombaši uspjeli da ubace nekoliko bombi među domobrane. Tada je i jedan od oficira izvršio samoubistvo dok je drugi zarobljen.

U napadu na Amajlije imali smo žrtava. Poginuli su komandir 1. čete tiojko Lukić, stari borac iz Ražljeva, i mitraljezac Simo Božanić iz Like, takođe stari borac, bivši brigadir. Obojica su bili članovi KPJ. **U** toj borbi se istakao i Milutin Popović iz Posavine koji je i sam ubacio u uporište osam bombi.

Osim Semberaca i Majevičana, u odredu je tada bila i jedna kompletna četa Posavaca. To je bila 1. četa. U odredu je takođe bilo boraca iz Srema,, Srbije i drugih krajeva naše zemlje.

Poslije likvidiranja neprijateljskih uporišta u Popovima i Amajlijama, priliv novih boraca u odred se povećavao. Brojno stanje četa brzo je raslo. Našim mladim i još nedovoljno iskusnim četnim rukovodiocima nije bilo lako komandovati tako velikim četama. Takođe je i u štabu odreda bilo teško neposredno rukovoditi većim brojem četa. Došlo se do zaključka da bi rukovođenje četama trebalo prepustiti štabovima bataljona. U tom cilju štaba odreda je, 2. maja, odlučio da formira još četiri čete (tj. ukupno devet četa) i da ih razvrsta u 3 bataljona, s tim što bi 1. bataljon imao četiri, 2. tri, a 3. bataljon u prvo vrijeme samo dvije čete. Jovaševa četa i dalje je ostala pod neposrednom komandom štaba odreda. Odmah se pristupilo i odabiranju kadra za nove čete i bataljone.

Pored 3. majevičkog odreda, na Majevici i u Semberiji nalazile su **se** tada i partizanske jedinice iz Srema, odnosno Vojvodine. Nekako u isto vrijeme kada je formiran odred, formirane su i dvije vojvođanske brigade i to: 1. vojvođanska, 11. aprila u Brđanima kod manastira Tavne i 2. vojvođanska brigada, 20. aprila. Sa obje ove brigade odred je tijesno sarađivao. Veze smo redovno održavali i svoje planove usklađivali. **Sve veće** i ozbiljnije akcije zajedno smo izvodili.

Na dan 14. maja u odredu je bilo samo četrdeset i pet članova KPJ. LT 1. bataljonu je bilo šesnaest, u 2. bataljonu devetnaest, u 3. bataljonu samo četiri i u štabu odreda šest članova KPJ. Broj članova KPJ brzo je rastao, jer su pristizali novi borci među kojima je bilo i organizovanih komunista i skojevaca. Tako je već 21. maja u odredu bilo pedeset i osam članova KPJ, kao i dvadeset i jedan kandidat.

Partijski rad trebalo je da vode zamjenici političkih komesara, ali kako je odred tada oskudijevao u kadrovima i te dužnosti su obavljali politički komesari četa.

Za organizovanje rada SKOJ-a zaduživani su pojedini borci članovi KPJ. Tako je u 2. bataljonu ovu dužnost obavljao Stjepan Petrik, đak iz Bijeljine. Nešto kasnije, 3. juna, na dužnost rukovodioca SKOJ-a u odredu

postavljen je Drago Stevanović Šieo, u 3. bataljon je došao Jeremija Perić Ješo, a u 1. bataljon (27. juna) Derviš Pašić Mijo.

Boravkom na Majevici koristili smo se i za razgovor sa narodom. Održavani su zborovi po selima. Jedan takav veći zbor održan je 22. maja u Tobutu. Prisustvovali su i stanovnici okolnih sela. Na tim zborovima govoreno je o ciljevima naše borbe i o izdaji četnika. Pozivani su seljaci koji su bili zavedeni ili prisiljeni, da stupe u četnike, da napuste Kerovića i Damjanovića, te da se vrate kućama. Na zboru u Tobutu oslobođena su dvojica uhvaćenih četnika. Na taj način i primjerom smo htjeli da dokažemo naš odnos prema zavedenipi četnicima. Iako je taj naš gest bio pozdravljen, rijetko se ko od četnika vraćao kući.

O daljim akcijama odreda i o nekim organizacionim pitanjima štab odreda je donio odluke na svojoj sjednici 3. juna u Zagonima.

Prema izvještajima štabova bataljona, odred je toga dana (bez Jovaševe čete) imao 528 boraca i bio naoružan sa 470 pušaka, osam puškomitraljeza i sedam automata. Privremeno, pri štabu odreda nalazilo se bacačko odjeljenje sa bacačem mina, a pod njegovom komandom je bio i »G« bataljon 2. vojvođanske brigade (jer su se obje vojvođanske brigade nalazile tada u Birču).

Na toj sjednici izvršene su i neke izmjene u sastavu rukovodećeg kadra. Za člana štaba odreda, u svojstvu načelnika štaba postavljen je Hilmija Šahinpašić, pravnik iz Rogatice, član KPJ; a zamjenik komandanta Dojić otišao je na dužnost u komandu Majevičkog područja.

Sto se tiče daljih akcija odreda, zaključeno je da treba izvršiti napad na selo Ugljevik. Prethodno su nam bili potrebni podaci o brojnom stanju, naoružanju i raspoloženju neprijateljskih vojnika u rudniku, kao i o sistemu odbrane i rasporedu odbrambenih tačaka. U tom cilju u Bogutovo Selo i Ugljevik upućen je 3. bataljon s načelnikom štaba odreda Šahinpašićem. Bataljon će, ujedno, nastaviti potjeru za četnicima u tom kraju.

Uskoro se pokazalo da je bila pravilna odluka štaba odreda da se bataljoni razdvoje kako bi u isto vrijeme mogli pratiti kretanje neprijatelja iz raznih pravaca. Jer, odmah po dolasku 1. bataljona blizu Brčkog, komandant odreda Kurjak je bio obaviješten da će, 11. juna iz Brčkog u Bijeljinu, krenuti 3. domobranska pukovnija. Za Kurjaka je to bila idealna prilika: napasti i tući neprijatelja na otvorenom prostoru, kad se nađe van rovova, bodljikavih žica i bunkera.

Komandant odreda je odmah pozvao ostale bataljone da hitno krenu ka Dragaljevcu. Smatrao je da su Dragaljevac ili Čađavica najpogodniji za postavljanje zasjede. Računao je da će se bataljoni na tom prostoru okupiti prije nego što stigne neprijateljska kolona i da će imati dovoljno vremena da zaposjednu položaj za napad.

Kurjakova pretpostavka je bila realna. Kada je neprijateljska kolona, negdje iza pet sati poslije podne, krenula iz Dragaljevca, bataljoni su već zaposjedali položaje. Desno od puta iz pravca Brčkog, na samoj granici Dragaljevca prema Čađavici, bio je raspoređen 3. bataljon. Odmah do njega, na teritoriji Čađavice, nalazio se 1. bataljon. Drugi bataljon se postavio sa obje strane ceste na brdu iznad čađavičke škole i crkve, s tim da tuče neprijatelja s čela i onemogući mu da se eventualno probije ka Bi-

jeljini. S desne strane 2. bataljona, čekali su Sremci, tj. »G« bataljon 2. vojvođanske brigade. Jedna četa 2. bataljona bila je, kao zaštitnica, isturena s obje strane ceste iz pravca Bijeljine.

Neprijateljska kolona se polako i oprezno kretala cestom u poretku koji je u potpunosti odgovarao pravilima vojne službe. Naprijed je išla jaka prethodnica, zatim glavnina, pa teško naoružanje i komora. S obje strane su bile isturene pobočnice i pozadi zaštitnica.

Partizani su mirno čekali da cijela kolona uđe u zasjedu. Upravo kada je prethodnica iza okuke izbila na oko puškomet od 2. bataljona, a zaštitnica promicala ispred 3. bataljona, Kurjak je dao znak za napad. Na neprijateljsku kolonu je otvorena vatra sa svih strana. Neprijatelj, kao da je očekivao napad, brzo se snašao i prihvatio borbu. Brzo je aktivirano nekoliko teških mitraljeza, bacač mina, pa čak i topovi. Razvila se žestoka borba. Nije dugo potrajalo, a naši borci su krenuli na juriš. Uz povike: »Ura! Naprijed, kurjačići!«, sa svih strana su jurili i upadali među domobrane. Za nepun sat prestao je i posljednji, pojedinačni otpor neprijateljskih vojnika.

Komandant pukovnije, potpukovnik Nikola Cviljušac, i njegov zamjenik, potpukovnik Jurković, pokušali su sa grupom vojnika da pobjegnu prema Brčkom. Možda bi im to i uspjelo da ih nije srela grupa naših aktivista. Kad na poziv nisu stali, otvorena je vatra na njih. Cviljušac je bio pogođen a zatim je i umro, ostali su se predali.

Tako je, 11. juna, bila zarobljena i razoružana kompletna 3. domobranska pukovnija (bez jedne bojne) sa oko 1200 vojnika (sa Jurkovićem i još jednim oficirom bile su i njihove žene). Poginulo je nekoliko domobrana i dva oficira (Cviljušac i major Cvijetić ili Stević). Bilo je, takođe ranjeno nekoliko vojnika.

I mi smo imali žrtava. Lakše su ranjena tri borca, a poginula su dvojica boraca iz Srema i puškomitraljezac iz 6. čete.

Plijen je bio veliki: preko 900 pušaka, mnogo municije, 9 teških mitraljeza, 27 puškomitraljeza, 34 automata, 1 brdski top, 4 protivtenkovska topa, 1 teški bacač mina, preko 20 pištolja, 41 mina za bacač, 161 granata za protivtenkovske topove, 128 granata za brdski top; zatim 106 konja sa opremom, desetak zaprežnih kola s namirnicama, vojničkim kazanima, rezervnim uniformama, obućom i drugom robom. Takođe je zaplijenjeno 1,166.000 kuna (novac NDH).

Počela je već da se spušta noć kada je komesar odreda održao govor postrojenim domobranima. Govorio im je o NOB-u, o tome ko su partizani, zašto se bore. Pozvao ih je da nam se i oni priključe. Kada se niko nije javio, skinuta je sa njih uniforma i obuća, pa su bosi i samo u gaćama i košuljama pušteni. Otišli su nazad, u Brčko. Oficiri su zadržani.

Od zaplijenjenog oružja odred je zadržao puškomitraljeze, izvjestan broj pušaka, bacač mina, po jedan teški mitraljez i protivtenkovski top i nekoliko jahaćih i potreban broj teglećih konja. Ostalo zaplijenjeno oružje, komora i ostalo, upućeno je komandi područja na čuvanje. Potom se odred 15. juna uputio u Donju Trnovu. Trnova je, opet, svečano i otvorena srca dočekala svoje borce.

Oslobođenjem Ugljevika (sutradan 16. juna) bilo je likvidirano posljednje neprijateljsko uporište na Majevici, a koje mu je služilo kao po-

lažna tačka za njegove česte ispade na našu teritoriju. U zadnje vrijeme tu su se sklanjali i četnici od naših potjera.

Oslobođenjem Ugljevika i razoružavanjem 3. domobranske pukovnije u Čađavici neprijatelju je bio zadat veliki udarac, a naše jedinice su došle do velikih količina oružja i opreme. Ovaj uspjeh je posebno važan zato što je postignut za vrijeme 5. neprijateljske ofanzive. Ovim su bile demantovane neprijateljske laži da partizanima predstoji potpuno uništenje.

Vijesti o razoružanju domobranske pukovnije i drugim uspjesima semberskih i majevičkih partizana pod Kurjakovom komandom brzo su se širile. Prenosila ih je i radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«. Ova pobjeda, uz pobjede partizana u drugim krajevima naše zemlje, davala je novu snagu našim borcima na Sutjesci i hrabrila ih da izdrže do kraja i razbiju neprijatelja.

Poslije razoružanja pukovnije i oslobođenja Ugljevika priliv novih boraca u odred naglo se povećao. Tada je odred imao oko 850 boraca (bez Jovaševog bataljona sa preko 700 boraca). Više nije bilo boraca bez oružja. Osim pušaka, odred je od naoružanja imao 37 puškomitraljeza, oko 45 automata (šmajsera), jedan teški mitraljez, jedan bacač mina i top.

Potom su 2. i 3. bataljon odreda 2. jula, u Sandićima na Majevici prihvatili preko 300 ranjenika i bolesnika sa Sutjeske. Dopratili su ih 1. i 2. bataljon 15. majevičke brigade. Oba bataljona 15. brigade jedva su imala 150 boraca. Više od polovine boraca tih bataljona poginulo je ili umrlo od gladi i tifusa na Sutjesci.

Poslije nekoliko dana (8. jula) stiglo je još više od 300 ranjenika i bolesnika sa Sutjeske. Bilo je tu boraca iz raznih jedinica: dalmatinskih, crnogorskih, krajiških, ličkih, iz 1. i 2. proleterske, Banijaca, Kordunaša. Sa njima su došla i druga dva bataljona, 3. i 4. bataljon 15. majevičke sa, ukupno, nešto više od 100 boraca. Ovi bataljoni su pretrpjeli još veće gubitke. I ovu grupu odred je sačekao i prihvatio na Majevici. Bili su toliko slabi i iscrpljeni da su lako mogli postati plijen četnika. Tada se na Majevici osim domaćih nalazilo i oko 50 četnika sa Romanije. Došli su sa Rajkom Celonjom bježeći ispred naših jedinica koje su poslije proboja sa Sutjeske, prešle u ofanzivu u istočnoj Bosni i oslobodile Sokolac, Olovo, Han-Pijesak, Vlasenicu, Kladanj, Bratunac i Srebrenicu.

Na Majevicu je 8. jula stigao i štab 17. narodnooslobodilačke udarne divizije u čijem sastavu su bile 6. istočnobosanska i 15. majevička brigada. Pod njenom komandom su bili i svi partizanski odredi u istočnoj Bosni, pa i naš 3. majevički.

Na sastanku štabova, 17. divizije, 6. i 15. brigade i Majevičkog odreda (12. jula), riješeno je da se izvrši popuna brigada i reorganizuje odred. Za popunu brigada uzeti su borci iz odreda. Za popunu 15. majevičke trebalo je najmanje 400 boraca, pa je riješeno da to bude kompletan 2. bataljon i 4. četa 1. bataljona.

Došlo je i do promjena u sastavu komandnog kadra u odredu. Za političkog komesara je postavljen Mirko Filipović (bio je komesar 15. brigade), a za zamjenika komandanta Vojo Ljujić (bio je komandant 6. brigade). Za načelnika štaba je postavljen Enver Zaimović; Hilmija Sahinpašić je prešao u 15. brigadu za obavještajnog oficira brigade.

Iz 15. brigade u Odred su prešli Aco Petković iz Priboja i Tripun Petrović Patak iz Pilića — obojica komandanti bataljona; kao i politički komesar Jovo Kokanović Kokan iz G. Crnjelova i Božo Avramović iz Srednjeg Zabrđa, kao i još neki drugovi.

Odred je opet ostao sa 4 bataljona, a za popunu, iz terenskih četa, preuzeo je 200 boraca.

Za komandanta 2. bataljona postavljen je Aco Petković, a za političkog komesara Jovo Kokanović. U 3. bataljonu je za komandanta postavljen Tripun Petrović, za komesara Ješo Perić, a za zamjenika komandanta Milivoje Kusmuk.

Nešto kasnije, i novoformirani 2. bataljon izdvojen je iz sastava odreda i uključen u 6. brigadu. Zatim su i svi borci Muslimani povučeni iz odreda, a isto tako i iz 6. i 15. brigade i od njih je formiran Muslimanski bataljon (kasnije prerastao u 16. muslimansku brigadu), koji je u početku bio u sastavu 6. brigade. Iz odreda je otišao Enver Zaimović i bio postavljen za zamjenika komandanta Muslimanskog bataljona.

Tako je odred ostao sa tri bataljona: komandant 1. bataljona je bio Gligor Radovanović Gico, 2. Tripun Petrović Patak i 3. (Majevičkog) Jovo Radovanović Jovaš. Teško naoružanje (top, bacač i teški mitraljez), odred je predao brigadama.

Bataljoni su bili dislocirani tako da je 1. bataljon »pokrivao« teritoriju od Ugljevika do Brčkog, 2. od Tavne, Pilića, Lokanja i dalje pokraj Drine prema Zvorniku, dok je 3. i dalje ostao na Majevici. Pojedini bataljoni su morali stalno držati po jednu četu na naročito važnim i ugroženim tačkama kao što su to bili rudnik Ugljevik, Ražljevo i Tavna.

Iako se u julu na Majevici i u Semberiji osim odreda nalazilo pet naših brigada (1, 2. i 3. vojvođanska, 6. istočnobosanska i 15. majevička) četnici su postali aktivniji i agresivniji, kao da su znali da štabovi naših brigada i dvije divizije imaju druge planove i da na njih ne obraćaju mnogo pažnje. Počeli su čak i da napadaju pojedine čete pa i bataljone odreda. Tako su, 16. ili 17. jula, iznenada u Pilići, napali jednu četu 2. bataljona i ubili dva borca i jednu drugaricu — referenta saniteta. U dva , navrata napali su i na 3. bataljon na Majevici. Upali su i u Ugljevik i opljačkali porodice rudara i porodice naših boraca.

Da bi obezbijedio živote i imovinu naših ljudi i omogućio rad našim aktivistima, odred je morao uputiti jednu četu u Ugljevik. Isto tako je morao obezbijediti Ražljevo u kojem su se nalazili komanda mjesta i Sreski komitet KPJ za brčanski srez. Drugi bataljon nije više napuštao teren Tavne, Pilića i okolnih sela. Zadatak mu je bio da progoni četnike i drži ih što dalje od Trnove, gdje se nalazila naša glavna bolnica da se ne bi ponovio slučaj koji se desio na Romaniji, kada je jedna grupa četnika upala u našu bolnicu i poklala ranjene i bolesne drugove.

Krajem jula na našoj teritoriji pojavili su se i dijelovi njemačke SS divizije tzv. »Vražje divizije«. Uglavnom su krstarili saobraćajnicom Zvornik — Bijeljina — Brčko, boravili su u Branjevu, a skretali su i u sela Cengić, Modran, Bjeloševac, Kacevac, Piliću i Tavnu. Pljačkali su stoku i pucali na ljude. U Cengiću su ubili druga Savu Jovanovića i njegovog sina. Ciča Sava je bio borac od 1941. godine i poznati partijski aktivista.

Sama pojava »Vražje divizije«, odnosno njemačke vojske i njen kratki boravak u Semberiji bili su dovoljni da se četnici aktiviraju. »Vražja divizija« je uspostavila veze i sa legijom u muslimanskim selima (Sepak, Teočak, Srednja Trnova). To je hrabrilo i muslimanski dio reakcije koja je počela otvorenije da djeluje, pokušavajući da odvrati naše Muslimane — seljake od stupanja u NOV.

U drugoj polovini jula u Majevički odred su stupili mnogi bivši borci dalmatinskih, banijskih, kordunaških i drugih jedinica, koji su u Semberiju stigli kao ranjenici i bolesnici sa Sutjeske. U to vrijeme jedinice odreda oslobodile su Brezovo Polje.

Uskoro je i Bijeljina napadnuta. Bilo je to u noći, između 9. i 10. avgusta. Napad je izvršila 1. vojvođanska brigada sa svega dva i po bataljona. Ona je, naime, 8. avgusta bez žrtava i lako oslobodila varošicu Janju, 11 km udaljenu od Bijeljine. Ohrabren tim uspjehom, štab brigade je odlučio da krene i na Bijeljinu oslanjajući se na nekakve podatke da u gradu ima malo neprijateljske vojske, da se ta vojska sprema da napusti grad i da se grad malim snagama može osloboditi. Grad je, stvarno, brzo oslobođen, jer je legija koja je branila prilaze gradu napustila položaje. Međutim, domobrani i nešto Nijemaca i ustaša utvrdili su se u Logoru i tu dali otpor. Sa malim snagama, brigada nije mogla prodrijeti u Logor.

Ujutro, 10. avgusta, štab 1. vojvođanske zatražio je pomoć. Na zajedničkom sastanku štabova 16. i 17. divizije, Pokrajinskog i Oblasnog komiteta KPJ, štaba 1. vojvođanske i štaba Majevičkog odreda zaključeno je da 1. vojvođanska naredne noći obnovi napad na Bijeljinu, uz pomoć jedne čete Majevičkog odreda, dok će ostale čete odreda obezbjeđivati pravce od Brčkog, odnosno Zvornika.

Napad na Bijeljinu obnovljen je u noći, između 10. i 11. avgusta. i ovoga puta neprijatelj je odbranio utvrđeni Logor.

Treći napad na grad izvršen je u noći, između 12. i 13. avgusta. Ovoga puta u napadu je učestvovala 3. vojvođanska brigada koja se upravo bila vratila iz Srema. U napadu su upotrebljena i dva bacača mina i brdski top.

Te noći padala je jaka i hladna kiša što je, donekle, uticalo da u prvom naletu Logor nije likvidiran. Međutim, ujutro za vrijeme zatišja dok su se naše jedinice pregrupisavale, neprijateljski vojnici su se ukrcali u kamione i zaobilaznim putem, pucajući ispred sebe iz automatskog oružja pobjegli u pravcu Rače, odnosno Sremske Mitrovice. Tako je, 13. avgusta, Bijeljina prvi put oslobođena.

Nakon oslobođenja Bijeljine Majevički odred je uglavnom bio angažovan na obezbjeđenju uslova za nesmetan rad organa i organizacija NOP-a i naših aktivista na Majevici, u Ražljevu, Ugljeviku, Tavni, na osiguranju komore koja je išla za Šekoviće, i drugim zadacima. Povremeno su izvođene i obimnije akcije. Tako je 3. bataljon, krajem avgusta, izvršio napad na domobransko uporište (jačine oko jedne satnije — čete) na Površnicama (iznad Gornje Tuzle). Poslije toga, zajedno sa 1. bataljonom (pod komandom štaba odreda), izvršen je napad na četnike Miloša Erkića u Požarnici. Četnici su pobjegli prema Siminom Hanu, a jedan dio ih se sklonio u žandarmerijsku stanicu u Požarnici. Naši borci su tada napali i žandare i razoružali ih. Zarobljeno je nekoliko žandara i četnika, a zaplijenjeno nekoliko pušaka, nešto municije, šinjela i vojničkih deka. Među-

tim, pri povratku, izgubilo nam se nekoliko boraca Dalmatinaca, među kojima i mlada Dalmatinka Nikolina. U napad su krenuli još u toku noći, pa se kasnije nisu mogli da orijentišu i bili su plijen četnika. Da bismo ih oslobodili, izvršili smo zamjenu za zarobljene četnike i žandare.

I 2. bataljon je zajedno sa jednim bataljonom Vojvođana vršio napad na četnike i legiju u Šepku, Kozluku i Sapni, gdje su četnici sarađivali sa legijom (kasnije zelenim kadrom). Ubrzo je pala odluka da se ponovo oslobodi Bijeljina, i to da se oslobodi i poslije toga — brani.

Napad je počeo u noći, između 23. i 24. septembra, a u njemu su učestvovale jedinice 16. vojvođanske divizije i Majevički odred (sva tri bataljona). Neprijatelj se, kao i u avgustu, povukao u Logor i tu pružio žilav otpor. Bilo je tu i Nijemaca i ustaša, a glavninu su činili dijelovi 8. domobranske pukovnije, poznate po svojoj borbenosti. U toku noći naše jedinice nisu uspjele da prodru u Logor. Narednog dana, 24. septembra, oko 6 sati po podne,- neprijatelj se neopaženo izvukao iz Logora u pravcu Drine kod sela Popova. Pravac koji je neprijatelj izabrao za povlačenje nalazio se upravo na spoju dviju brigada, pa zbog toga obruč na tom mjestu nije bio dovoljno zatvoren. Bjekstvo neprijatelja otkriveno je kad se on već nalazio na domaku Drine. Tom prilikom nešto neprijateljskih vojnika je poginulo, nešto zarobljeno, a dosta se utopilo u Drini. Drina je čak odnijela i nekoliko tovarnih konja sa bacačima mina i teškim mitraljezima. Ipak je glavnina uspjela da se skloni kod nedićevaca u Srbiji.

Bijeljina je ovoga puta bila slobodna više od pola godine, sve do aprila 1944. godine, odnosno do početka 7. neprijateljske ofanzive.

Poslije učešća u oslobođenju Bijeljine Majevički odred je učestvovao i u borbama za oslobođenje Tuzle, 2. oktobra 1943. godine. Jedinice odreda su oslobodile Lukavac, a posebno su se istakle prilikom odbrane Tuzle k da su, nekoliko dana nakon prvog oslobođenja grada, Nijemci pokušali da ga ponovno zauzmu.

Desetog oktobra 1943. godine u Siminom Hanu kod Tuzle Majevički NOP odred proglašen je — brigadom. Bila je to 17. majevička, više poznata kao Kurjakova brigada.

Tom prilikom formiran je novi Majevički odred, četvrti po redu. Kao osnova poslužio mu je 3. bataljon čiji je komandant bio Jovaš Radovanović.

Borika STANČIĆ

Mirko Filipović - primjer komunističke postojanosti

Oživljavajući sjećanje na Mirka Filipovića želim istovremeno doprinijeti potpunijem upoznavanju jedne izuzetne ličnosti, koja spada u red do kraja odanih komunističkih revolucionara, nadahnutih humanim ciljevima borbe naprednog radničkog pokreta i socijalističke revolucije. Njegov svijetao lik zaslužuje duboko divljenje i trajno poštovanje, obavezuje da se i ovom prilikom ukaže na neke najupečatljivije momente iz Mirkovog relativno kratkog ali revolucionarno bogatog života, koji je do kraja bio ispunjen stvaralaštvom, izgaranjem i žrtvovanjem.

Rođen, 4. maja 1912. godine, u učiteljskoj porodici, Mirko se već kao đak bijeljinske gimnazije uključuje u napredni omladinski pokret. Sa grupom svojih drugova, takođe gimnazijalaca, ispoljava zapaženu i značajnu aktivnost na širenju naprednih ideja među učenicima, radničkom i seoskom omladinom. Mirko je već 1933. godine u Bijeljini među prvima primljen u članstvo Komunističke partije Jugoslavije. Od tada on ide iz akcije u akciju, iz borbe u borbu, tako da je veoma brzo došao u sukob sa vladajućim buržoaskim režimom, koji ga je zatvorom i batinama pokušao da »urazumi« i »smiri«.

Zbog svoje revolucionarne aktivnosti i rasturanja komunističkih letaka, Mirko je zajedno sa grupom bijeljinskih studenata i semberskih seljaka i radnika bio, 1933. godine, prvi put uhapšen i osuđen na 16 mjeseci robije, koju je izdržao u kaznionici u Sremskoj Mitrovići.

Međutim, to je bila nova škola za mladog revolucionara, koji je nakon izdržane kazne i povratka u svoj rodni kraj, kao i na zagrebačkom Prav-

nom fakultetu, nastavio politički da djeluje i da oko naprednog omlad'nskog i radničkog pokreta okuplja sve one koji su i sami bili spremni da se bore protiv kapitalističke eksploatacije, zbog čega je do 1941. godine još nekoliko puta hapšen.

Nakon okupacije zemlje Mirko je kao član Sreskog rukovodstva Komunističke partije Jugoslavije u Bijeljini, bio jedan od organizatora oružanog ustanka i narodnooslobodilačke borbe u Semberiji i na Majev'ci.

Tako je prilikom formiranja prvih partizanskih jedinica u ovom **kraju** postao komandir Semberske partizanske čete, koja je za vrijeme 1. neprijateljske ofanzive u Srbiji 1941. godine prošla težak, ali slavan borbeni put: od Semberije preko Mačve, Cera, Tekeriša, Draginaca, Rađevine, Stolica, Krupnja, Mačkovog Kamena, Drinjače i Šekovića, odnosno Majevice, gdje je — kao već prekaljena partizanska jedinica — ponovo ušla u sastav svog matičnog Majevičkog NOP odreda.

U živom sjećanju mi je i danas izvanredno teška situacija iz oktobarskih dana 1941. godine, za vrijeme 1. neprijateljske ofanzive u Mačvi. Njemačke jedinice, sa najsavremenijim naoružanjem, tenkovima, bornim kolima i avionima, pokušale su da likvidiraju oružanu borbu u zapadnoj Srbiji. Bilo je to, 6. oktobra 1941. godine, kada se naša Semberska partizanska četa, čiji je komandir bio Mirko, našla u jednom trenutku na udaru oklopnih njemačkih jedinica i avijacije. Više od dva sata zloglasne štuke bombardovale su naše položaje. Prizor je bio stravičan: oko nas, među nama, ležali su iskomadani i izmasakrirani borci bez ruku, nogu... Već je poginulo šest naših drugova. Ali i u takvoj situaciji Mirko nije gubio prisebnost. Stojeći uspravno i odvažno među nama, upozoravao je kako da se čuvamo, hrabrio i bodrio da izdržimo. Zato i jest nezaboravno sjećanje na čovjeka koji je imao beskrajno mnogo hrabrosti i isto toliko ljubavi i brige za svoje drugove, ne misleći na svoj život i ne štedeći sebe.

Ali Mirko nije bio takav samo tada i tom prilikom.

U 1. neprijateljskoj ofanzivi Semberska partizanska četa povlačila se preko Stolica i Krupnja prema jugu. Kada smo, krajem oktobra 1941. godine, stigli na Mačkov Kamen, počeo je da pada snijeg, a mi nismo bili pripremljeni za takve vremenske uslove. Snijeg je, naime, zatekao neke borce bez obuće, a neke i bez košulje. Za nas je bilo utoliko teže, **jer** nismo bili naviknuti na tako surove životne uslove. U takvoj situaciji Mirku je posebno bilo teško jer se kao komandir osjećao odgovornim i brižnim za ljude. Da bi zaštitio od hladnoće jednog mlađeg druga, skinuo **je** i dao mu svoju košulju. Ubrzo je skinuo i cipele i dao ih drugu najnježnijeg zdravlja, a sam je nastavio da gazi po snijegu u čarapama, sa omotanom sirovom kožom oko stopala.

Prilikom formiranja 1. (Bijeljinsko-brčanskog) bataljona Majevičkog NOP odreda, novembra 1941. godine, Mirko je postavljen za komandanta bataljona.

Kao komandant u svakoj situaciji ispoljavao je vrline **koje** su bile duboko ljudske, ali kada je riječ o Mirkovoj hrabrosti — ona zaista nije imala granica. Jednom prilikom, kao komandant bataljona, krenuo **je** u vrlo smjelu akciju samo sa deset boraca. Njegov plan je bio da sa ovom grupom partizana dočeka u zasjedi neprijateljsku jedinicu koja **se** iz **Ko**raja kretala prema Tutnjevcu. Rasporedio je borce u trojke, i to **tako** da jedna bude skrivena u groblju na izlazu iz Koraja, druga ispod sela Puškovca, a sa trećom je ostao da sa čela napadne domobransku kolonu.

Nismo očekivali da će neprijateljska jedinica imati 137 vojnika, koji su naišli u koloni. I pored toga, Mirko je prema ranijem dogovoru iskočio pred čelo neprijateljske kolone i, kao heroj iz legende, počeo da sije rafale iz puškomitraljeza, stojeći prkosno, oči u oči prema neprijatelju.

To nije bilo simbolično jedan na stotinu, nego je bilo stvarno jedan junak protiv 137 neprijateljskih vojnika. Ovakvo držanje hrabrog koman-

Mirko Filipović, politički komesar 3. majevičkog NOP odreda

danta dalo je snage i ohrabrenja cijeloj desetini, koja je i sama otvorila vatru, tako da je kompletna domobranska satnija bila razbijena i natjerana u bjekstvo.

Pored takve legendarne hrabrosti Mirka je krasio i izuzetno čvrst karakter. To je došla do izražaja i onda kada je podnosio strahovite bolove prilikom ranjavanja u borbi protiv ustaša na Teočaku. Bio je tako teško ranjen da mu je kost od plećke potpuno ispala napolje, a krv bukvalno lila iz rane. Padao je u nesvijest od bolova, ali nije jauknuo, niti se požalio. Mi koji smo tu strašnu ranu previjali jedva smo je mogli gledati. A Mirko, ni u tako teškom trenutku, nije zaboravio na borbu i svoje borce, govoreći da ga ostavimo i da krenemo dalje.

Kada su četnici februara 1942. godine pobili članove štaba Majevičkog NOP odreda, Mirko je postavljen za zamjenika komandanta odreda da bi, avgusta 1942. godine, nakon formiranja 6. istočnobosanske proleterske Drigade, postao politički komesar 2. (Majevičkog) bataljona ove proslavljene jedinice Narodnooslobodilačke vojske.

Početkom 1943. godine Mirko je postao politički komesar novoformirane 15. majevičke NOU brigade. Boreći se u sastavu Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ, brigada je prošla 5. neprijateljsku ofanzivu, u kojoj se Mirko stalno nalazio u streljačkom stroju i jurišao zajedno sa svojim borcima, bodreći i hrabreći da izdrže teške nalete njemačkih, ustaških i četničkih jedinica. Kada su Majevičani, u 5. neprijateljskoj ofanzivi, u jednom silovitom okršaju natjerali Nijemce u ambis dubok nekoliko stotina metara, zaplijenili su i znatne količine hrane. Mirko je predložio da se sve što je zaplijenjeno uputi ranjenim borcima. Majevičani su prijedlog bez pogovora prihvatili iako su i sami već danima gladovali.

Prilikom proboja neprijateljskog obruča kod Miljevine, Mirko je po drugi put ranjen, ali je sve do dolaska na Majevicu nastavio da se bori i da vrši svoju dužnost.

Iako još neoporavljen od rana i teških borbi vođenih u 5. neprijateljskoj ofanzivi, Mirko je nakon dolaska na Majevicu postavljen za političkog komesara 3. majevičkog NOP odreda, da bi poslije oslobođenja Tuzle, oktobra 1943. godine, primio dužnost političkog komesara 18. hrvatske NOU brigade.

U borbama koje je vodila ova jedinica u 6. neprijateljskoj ofanzivi ponovo je teško ranjen, ovoga puta u desnu nadlakticu, koja mu je bila prebijena metkom iz njemačkog »šarca«. Poslije toga je bio upućen na liječenje na Majevicu.

Sedma neprijateljska ofanziva zatekla ga je na partijskom radu u Semberiji i na Majevici, odakle se skupa sa narodom i Narodnooslobodilačkom vojskom povlači u Šekoviće. Maja 1944. godine bio je zajedno s grupom partijskih radnika upućen u Semberiju, ali je kod Priboja naišao na četničku zasjedu i tu je zarobljen. Nakon mrcvarenja i mučenja četnici Radivoja Kerovića su ga predali Nijemcima 13. SS divizije, koji su ga prebacili u gestapovsko mučilište u Brčkom.

U zatvoru Nijemci su nastavili da muče i tuku uhvaćenog komunistu, ali je Mirko — mada sav izlomljen od teških batina — sve te muke herojski izdržao. Iako mučen do umorstva Mirko nije usta otvorio, nije nikoga odao, nije progovorio, pa čak ni svoje ime nije rekao. On sa okupatorom i domaćim izdajnicima, jednostavno, nije htio da govori. Neprijatelj je na sve moguće načine nastojao da ga pokoleba, nudeći mu visoke položaje, a on da bi pokazao koliko prezire takvu ponudu, pljunuo je mučiteljima u lice. Strijeljan je avgusta 1944. godine u podgajevačkim šumama nedaleko od slavonskog sela Drenovaca.

Revolucionarni put Mirka Filipovića, od prvih političkih akcija iz đačkih i studentskih dana, pa sve do herojske smrti, put je istinskog, odanog borca naprednog radničkog pokreta naše narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Njega su krasile vrline najvećih ljudskih vrijednosti. Humanost i ljubav prema čovjeku i neviđena hrabrost, požrtvovanje i privrženost borbi za ostvarivanje ideala radničke klase, nerazdvojni su dio ove izuzetne ličnosti.

Umro je kao heroj, u strašnim mukama, ali do kraja svjestan da se bori i umire za bolje sutra, za slobodu i novo socijalističko uređenje.

Zbog toga se i može bez pretjerivanja kazati da je Mirko Filipović ostao do kraja odan Partiji i socijalističkoj revoluciji.

Košta Nađ

Smotra u Siminom Hanu

U Bosanskoj krajini, u kojoj sam komandovao do odlaska u istočnu Bosnu, formirano je do oktobra 1943. godine trinaest narodnooslobodilačkih udarnih brigada, ali čini mi se da ni jednom nisam bio tako zadovoljan, uzbuđen i srećan kao onog oktobarskog popodneva 1943. godine kad sam primao raport upravo formirane 2. majevičke, po kasnijem rasporedu 17. brigade. Samo tad, onog davnog 10. oktobra, i nikad više, stajao sam pred dvoredom triju bataljona Semberaca i Majevičana, među kojima je bilo boraca i rukovodilaca i iz drugih krajeva zemlje. Tog istog jutra, komesar korpusa Vlado Popović i ja smo pisali drugu Titu: »Uspešno rešavamo zadatke koje ste Vi pred nas postavili«. Otud ponos dok sam išao od bataljona do bataljona, od borca do borca. Otud uzbuđenje pred tim omladincima i omladinkama, pred majevičkim i semberskim osamnaestogodišnjacima i devetnaestogodišnjacima, čija su lica, vetrovima i mećavama išibana, izgledala znatno starija. Upravo su bili izašli iz jednog okršaja, a čekao ih je novi. I dok sam ih gledao pitao sam se: kojeg više neću videti?

I sad mi se čini kao da čujem promukli glas Vlade Popovića:

— Ova naša mladost kako dozreva tako i ulazi u revoluciju!

A ta je mladost, većinom, okupljena iz ravne Semberije i s rasutih majevičkih sela, u iščekivanju komandi za smotru, silovito pevala o svom komandantu:

»Kada Kurjak komanduje
tada vojska naoreduje ...«

Prva smotra novoosnovane 17. majevičke brigade, i jedina kojoj sam prisustvovao, organizovana je u Siminom Hanu, tamo gde se račva pet-šest kilometara istočno od Tuzle, put za Gornju Tuzlu (na sever) i za Zvornik (na jugoistok), na poljani kod rečice Jale, blizu siminhanske solane. Nekoliko minuta posle 14 časova, 16. oktobra 1943. godine, jedan od proslavljenih junaka Majevice, Veljko Lukić Kurjak, dvadesetpetogodišnjak, nizak ali snažan, odsečnim hodom iskusnog vojnika krenuo je prema meni:

--- Druže komandante korpusa, jedinice 2. majevičke brigade postrojene ni za smotru ...

Komandant 17. majevičke Veljko Lukić sa. štabovima bataljona 16. oktobra 1943.

Bilo ih je u stroju oko sedam stotina. Nekoliko minuta pre nego su komandanti bataljona Gligor Radovanović, Trifun Petrović i Aco Petković komandovali zbor svojim četama, poljana na desnoj obali Jale orila je od pesme: »Nema borbe, nema rata bez Kurjaka komandanta«.

Druga majevička je bila prva brigada koju smo posle formiranja štaba III korpusa stvorili u istočnoj Bosni. U nekoliko narednih dana kompletirana je 27. divizija sa 18. hrvatskom i 19. birčanskom brigadom (formirane su do 24. oktobra). Šest dana pre nego se kompletna 2. majevička postrojila pred štabom korpusa i istočnobosanskim Oblasnim komitetom KPJ, izdali smo naređenje za njeno formiranje. Istog dana smo potpisali i naređenje za formiranje 27. divizije, kojoj je bio komandant moj stari znanac i prijatelj iz 1941. godine, kad sam bio na romanijskom sektoru kao član Glavnog štaba, Pero Kosorić, a komesar Hasan Brkić Aco.

One pobedonosne jeseni 1943. godine ustanak se u istočnoj Bosni snažno rasplamsao. Iz dana u dan stvarane su nove jedinice i širena slobodna teritorija. U avgustu te godine, na Petrovom polju, na severnim padinama Vlašića, kad mi je drug Tito govorio o zadacima u istočnoj Bosni (»Na teritoriju istočne i centralne Bosne... razviti najživlju akciju za mobilizaciju boraca...«; »razviti najživlju akciju za likvidaciju četnika...«; »sa velikim brojem lako pokretnih jedinica razviti živu partizansku delatnost na svim komunikacijama ...«; »osobitu pažnju posvetiti formiranju partizanskih odreda na onim sektorima gdje do sada to nismo uradili.. .«); nismo ni ja, a ni komesar korpusa Vlado Popović očekivali tako brze uspehe.

O tome da ćemo s I bosanskim korpusom (od 5. oktobra III korpus NOV) izvoditi operacije u istočnoj Bosni (»Između rijeka Bosne i Drine i Save, pa na jug do ceste Kalinovik — Foča«), Tito nam je radiogramom

javio već oko 10. jula, gotovo mesec dana pre našeg susreta. Tada je drug Tito imenovao i novi štab korpusa, u kojem je dužnost komesara dobio Vlado Popović, jedan od izuzetnih komesara s kojim sam saradivao, zamenik komandanta je postao Tošo Vujasinović, a načelnik štaba Jovan Vukotić. Od sastava starog štaba I bosanskog korpusa, koji je bio formiran u novembru 1942. godine, ostao sam samo ja. Drug Tito je najpre tražio od Vujasinovića i Vukotića da se odmah s Pionirskom četom Vrhovnog štaba prebace k nama, na zapadnu obalu Bosne, ali je 10. avgusta, posle razgovora s Vladom i sa mnom, odlučio da nas dvojica još neko vreme ostanemo u zapadnoj Bosni »dok se tu potpuno ne srede prilike«, a da u istočnoj Bosni »Tošo i Jovan sačekaju Kostu i organizuju rad«.

Vlado Popović i ja smo se početkom septembra rastali s Titom. Vrhovni štab je tada već bio u Jajcu. Nekoliko dana pre našeg odlaska, Tito nam je pisao:

»Po prelasku u istočnu Bosnu provedite mobilizaciju na svim sektorima, a zatim posvetite punu pažnju vojno-političkom vaspitanju jedinica. Uništenje četnika na tome sektoru treba da vam bude jedan od najglavnijih zadataka ...«

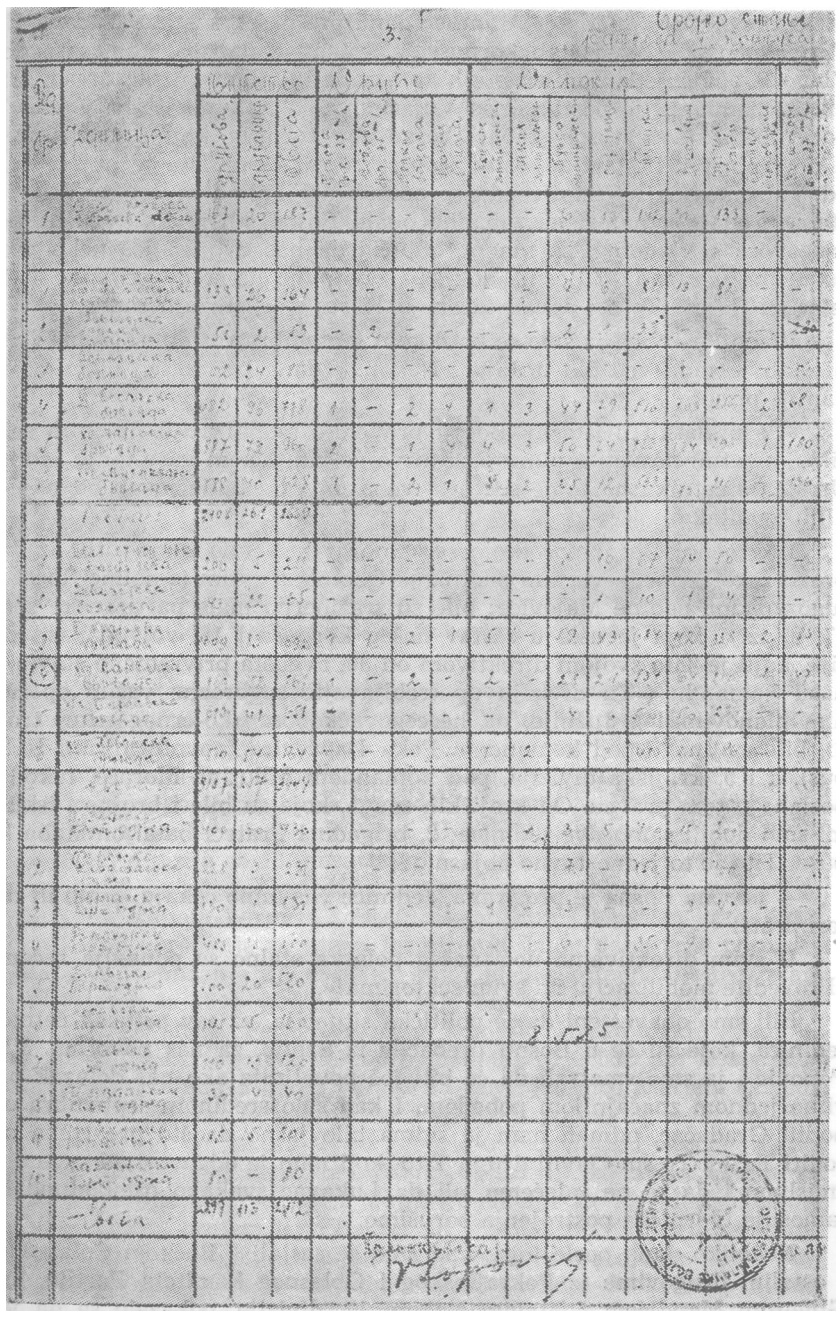
U istočnoj Bosni početkom septembra; kad smo se zaputili iz Jajca preko reke Bosne, severnim padinama Ozrena, a zatim iz doline Spreče uz jugozapadne padine Majevice; bile su srazmerno male partizanske snage: 17. divizija koja je ušla u sastav našeg korpusa i 16. vojvođanska divizija, koju je Tito svojom direktivom od 30. avgusta privremeno stavio pod našu komandu (»Tu diviziju upotrebljavajte saobrazno vašim operativnim planovima!«). Južnije, na hercegovačkobosansko-crnogorskoj tromeđi, bile su snage pod komandom Peka Dapčevića (novoformirani II korpus), a i 5. krajiška divizija, pod komandom Milutina Morače, takođe je poslana u tom pravcu. Od krajiških snaga, koje su bile i brojne i iskusne, mi smo dobili samo dve jedinice: 2. brigadu i Prateći bataljon štaba korpusa. Tito je to jednostavno objasnio:

— Istočna Bosna je prostrana. Jedinice vas tamo čekaju, samo ih treba formirati!

U svim direktivama uoči našeg polaska stalno se ponavlja rečenica: »Provedite mobilizaciju na svim sektorima!«.

Bili smo obavešteni da je politička situacija, uz sav pritisak četničkih jedinica, koje su se u Bosnu prebacile iz Srbije, za nas povoljna. Vlado Popović i ja smo smatrali da će biti još povoljnija ako naš dolazak najavimo jednom značajnijom pobedom. I kad smo sredinom septembra oslobodili Gradačac, odmah nam je svima bilo jasno da što pre treba osloboditi Tuzlu. To smo javili drugu Titu, koji nam je odgovorio da sve dobro smislimo i da se ne zalećemo, ali da Lukavac svakako oslobodimo i da tamošnja tvornička postrojenja porušimo.

Nekoliko dana posle toga, kad smo se sastali s Roćkom Colakovićem i ostalim drugovima iz Pokrajinskog i Oblasnog komiteta Partije, kao i Gligorom Mandićem i čitavim štabom 17. divizije, pokazalo se da je to realna zamisao i da je moguće osloboditi Tuzlu. Veljko Kurjak, komandant Majevičkog partizanskog odreda, čovek koji je sve nas oduševljavao svojom hrabrošću, samoinicijativom i komandantskom pronicljivošću, gorljivo se zalagao za taj napad i, kad smo nas dvojica u jednom trenutku

Pregled brojnog stanja jedinica III korpusa NOVJ na dan 20. novembra 1913. godine. Iz pregleda se vidi da je tada u 17. majevičkoj bio 861 borac (52 drugarice i 809 drugova) i da je brigada u svom naoružanju imala jedan protivkolski top od 37 milimetara, dva teška bacača, dva teška mitraljeza, 28 puškomitraljeza, 534 puške itd.

ostali sami, molio je da se »kojim slučajem ne zaboravi, u borbu za Tuzlu, uključiti Majevičane i Semberce«.

Partijsko rukovodstvo je bilo dobro povezano s partijskom i skojevskom organizacijom u okupiranom gradu, a one su imale veze s nekim domobranskim oficirima, koji su izražavali spremnost da doprinesu uspješnijem prodoru naših jedinica u grad i bržem oslobođenju Tuzle. Neprijateljski garnizon u Tuzli bio je jak: samo u gradu je bilo oko 4G00 nemačko-domobranskih vojnika, a u čitavom tuzlanskom rejonu oko 6000 vojnika. Ali računajući na raspoloženje naroda u gradu i na aktivnu partijsku i skojevsku organizaciju, kao i na raspoloženje u domobranskim jedinicama (u tom pogledu smo se malo prevarili očekujući brzu predaju), u Srsbreniku, na Majevici, mi smo doneli konačnu odluku da što pre prodremo u Tuzlu.

Tih dana, kad smo odlučivali,o napadu na Tuzlu, upoznao sam mnoge od onih koji će svojom borbenošću proslaviti i u istoriju uvesti 17. majevičku brigadu. Tada su to još bili komandanti, komesari, komandiri i borci Majevičkog odreda. Među mnogima koje sam tada sreo bilo je i onih koje sam od pre znao — na primer, znao sam već godinama Antu Mioča, koji je zajedno sa mnom bio u Spaniji. Mioč je upravo bio postavljen za zamenika komesara odreda. Dotadašnji komesar odreda, stari komunist i mitrovački robijaš Mirko Filipović raspoređen je na novu dužnost (dali smo mu zadatke u vezi s formiranjem 18. hrvatske brigade, kojom su u početku komandovali Franjo Herljević, kao komandant i Mirko kao komesar). Filipović je u našem štabu, u selu Srebreniku, bio 22. ili 23. septembra. Njega pre tog susreta nisam znao, ali poznavao sam njegove sestre još od pre odlaska u Španiju. One su u Zagrebu bile povezane s Fajom Gregorićem i Ratkom Marušićem, a u njihovom stanu bila je i jedna od štamparija Centralnog komiteta. Vlado Popović je sestre Filipovića znao bolje nego ja. Sećam se kako je iznenadio Mirka neobičnim pozdravom:

— Zdrav mi bio učiteljski sine!

Majevičani i Semberci su zaista imali sreću s komesarima u odredu. I Filipović i Mioč (ovaj drugi je kratko ostao s njima, jer smo i njega poslali u 18. hrvatsku brigadu) bili su izvrsni rukovodioci i neobično odlučni, hrabri ljudi. Kad je od Majevičkog odreda formirana 17. majevička brigada za njenog prvog komesara je postavljen Milutin Pejanović.

Prvo naređenje, ako se ne varam, Vlado Popović i ja smo uputili Majevičkom odredu 25. septembra, dan-dva posle razgovora s Mirkom Filipovićem, kome smo detaljno objasnili planirani zadatak odreda u borbi za Tuzlu. U naređenju smo tražili da se odred posle borbe za oslobođenje Bijeljine ne odmara već da se, bez odlaganja, najkraćim putem,,prebaci sa semberijskog područja u Tinju na Majevici. Čim je odred stigao u Tinju, 27. septembra, Kurjak i Mioč su nas posetili u štabu korpusa u Srebreniku. Tošo Vujasinović i ja smo, zatim, posetili odred: želeo sam lično videti borce i oceniti njihovu sposobnost, utvrditi koliko težak zadatak možemo da im dodelimo u planiranom napadu na Tuzlu. Bili su iznureni posle borbi u Semberiji; mnoge čete su bile još neiskusne, popunjene novim borcima, ali sva tri bataljona Majevičkog odreda — čak i čete u koje su se uključili dojučerašnji četnici, koji su nam se predali — uleva-

le su poverenje i Toso mi je govorio da su već zreli za brigadu. Nadao sam se da će i u borbama za oslobođenje Tuzle odred potvrditi svoj renome borbene jedinice i još jednom opravdati poverenje naroda i partijskog rukovodstva ovog kraja.

To se, zaista, u potpunosti i zbilo.

Zapravo, Majevički odred nije napadao na samu Tuzlu nego na varošicu Lukavac, desetak kilometara zapadnije od Tuzle: niz Lukavački potok trebalo je da se spusti s Majevice u Sprečko polje, da preseče cestu i železničku prugu i zaposedne tamošnja industrijska postrojenja i oslobodi okolna sela. Na tom pravcu, prema Doboju, rasporedili smo iskusnije borce s Majevice, 15. brigadu. Na samu Tuzlu smo uputili 2. krajišku, koju sam posebno cenio iz ranijih bitaka za utvrđena naselja, te 6. istočnobosansku i 16. muslimansku (prva koju smo osnovali posle našeg dolaska u istočnu Bosnu, 21. septembra u Bukovilju).

Već je često pisano o tome koliko je za nas bilo važno da one rane jeseni 1943. oslobodimo Tuzlu i koliko smo vanredno mnogo dobili oslobođenjem Tuzle i okolnih mesta. Insistirao sam na tome da operacija bude pripremljena u najvećoj tajnosti: uvek sam mnogo polagao u efekat iznenađenja. Čak smo se Vlado i ja s nekim drugovima sporečkali oko toga, jer su oni smatrali da partijska organizacija u gradu i oni domobrani koji su na neki način sarađivali s nama treba da budu obavešteni o pripremama napada i o trenutku kada ćemo udariti. Zabranili smo bilo kakvo obaveštavanje. Ovde to spominjem zbog Kurjaka: posle dosta uzbudljivog dijaloga o tome treba li ili ne treba obaveštavati drugove u Tuzli, on mi je prišao:

— Ne bih ja ni ćaći rekao. Ako su naši — znaće šta da rade. Ako nisu naši, boriće se protiv nas ...

Kurjaka sam ja tad nešto drugo pitao: da li je siguran u svoje borce? To je bila, čini mi se, najmlađa jedinica koja je sudelovala u tuzlanskoj operaciji. Mioč je utvrdio da su — u prošeku — borci Majevičkog odreda mlađi od 20 godina.

— Ovde će odlučivati srčanost, a ne iskustvo. Ako bismo sudili po iskustvu, izgubili bismo. Ali, srčanosti neće nedostajati... — odgovorio mi je Kurjak.

Ovde neću pisati o tome kako je tekla trodnevna borba za Tuzlu. Uglavnom se sve uspešno završilo. To je za nas bio — da ponovim ondašnju ocenu partijskog rukovodstva Bosne i Hercegovine — »krupan politički događaj koji je temeljito izmijenio političku situaciju u istočnoj Bosni u našu korist«. Drug Tito nam je poslao radiogram: »Čestitamo na zauzeću Tuzle... Vršite najintenzivniju mobilizaciju«. Nešto bih samo više rekao o Majevičkom odredu: ne samo da je u najbržem roku prodro u dolinu Spreče i zaposeo industrijska postrojenja zapadno od Tuzle, nego je vanredno značajan zadatak obavio i u odbrani oslobođene Tuzle, kad je od Doboja prodrlo pet-šest nemačkih bataljona.

•»Lukavac je oslobođen. Tuzla je odbranjena. Očekujemo formiranje brigade« — pisali su mi popodne 9. oktobra drugovi iz Majevičkog odreda.

U to vreme je formirana i nova istočnobosanska divizija — Dvadeset i sedma. Osim 2. krajiške, u sastavu divizije su bile potpuno nove briga-

de, formirane posle oslobođenja Tuzle. Centralnom komitetu KPJ tih dana je Roćko pisao kako je uspeh na frontu (»naročito u istočnoj Bosni«) »pokrenuo mase, stvorio oduševljenje za NOV« i kako je »stvorena velika mogućnost da naša Partija proširi svoj uticaj i omasovi partijske organizacije«. Ocenjivao je u tome pismu da su vojne pobede obezbedile pobede i na političkom planu i da će »pravilno iskorišćavanje velikih vojno-političkih uspjeha naše vojske« omogućiti »da se stvori Partija i u onim krajevima gdje do sada nije postojala«.

Šest dana posle naređenja o formiranju 17. brigade, bataljoni Majevičkog odreda, popunjeni članovima Partije i skojevcima iz Semberije i s Majevice (»Odlučeno je da se u novoformirane brigade, naročito u 2. majevičku, pošalje oko 150 partijaca i 300 skojevaca« — pisao je Roćko u izveštaju Centralnom komitetu KPJ 14. oktobra), rokirani su sa zapadnih na istočne prilaze Tuzle i tu smo ih Vlado Popović i ja posetili 16. oktobra. Osim Majevičana i Semberaca, u bataljonima je bilo i boraca iz Crne Gore, Dalmacije, Srbije, Vojvodine, odnosno Srema, Bosanske krajine ... Pre smotre razgovarali smo s celokupnim komandnim kadrom. Uglavnom, zadržan je odredski komandni sastav, samo je za političkog komesara brigade došao Milutin Pejanović, a na dužnost zamenika komesara i partijskog rukovodioca brigade postavljen je Svetolik Gospić Brko. Nekoliko drugova za koje je bilo predviđeno da preuzmu dužnost u štabu brigade još nije bilo došlo u njen sastav. Tako se očekivalo da s Romanije stigne Mitar Minić, koga sam po junaštvu i ljudskoj širini zapamtio još iz vremena mog boravka u istočnoj Bosni 1941. godine. Minić je trebalo da bude zamenik komandanta brigade.

Pred strojem 17. brigade nije bilo ni načelnika njenog štaba. Zapravo, ni 10. oktobra nismo još znali koga da postavimo na tu dužnost. U Tuzli i okolnim oslobođenim mestima u naše redove su prešla 74 domobranska oficira (među njima su bila tri pukovnika i jedan potpukovnik; Titu smo Vlado i ja pisali 16. oktobra: »Svi su oni prišli, jer su uvereni da ćemo pobediti. Pukovnik Sulejman Filipović je, na primer, izašao iz Tuzle tek onda kad je video da se ne šalimo već da smo se rešili zaista zauzeti grad«), Među njima je bio i jedan kapetan, Zvonko Radeljković, artiljerac. Borio se protiv nas sve dok mu borci 2. krajiške nisu na juriš oteli topove. Bio je među retkima koji su priznali:

— Zar da vam oružje predam bez borbe, pa mi smo protivnici!

Ali, krajem oktobra već se bio izmenio. I kad smo ga, posle ispitivanja, pustili i rekli mu da može da se vrati u domobranstvo, ili da ode kud želi, zatražio je da ga primim:

— Vi niste obična vojska, ali ste najhrabrija vojska — rekao mi je tada Radeljković. — I, ako dozvolite, bila bi mi čast biti vojnik u toj vojsc'...

Radeljkovića smo poslali Kurjaku za načelnika štaba.

Opravdao je poverenje. Bio je odličan oficir, a pokazao se i kao izvanredain drug. Bilo mi je zaista žao kad su mi drugovi javili (1944) da je poginuo.

No, da se još jednom vratim smotri 10. oktobra. Osim članova korpusnog i divizijskog štaba, toj slavi Majevice, Semberije, istočne Bosne, prisustvovalo je i novoizabrano rukovodstvo istočnobosanskog Oblasnog komiteta KPJ. Među partijskim rukovodiocima narod i borci su posebno poštovali tadašnjeg sekretara Oblasnog komiteta Cvijetina Mijatovića, koji je do oslobođenja Tuzle bio partijski rukovodilac u 6. istočnobosanskoj brigadi.

Formiranju 17. brigade prisustvovao je i narod. Kao i u Krajini tako i u istočnoj Bosni vojska nikad nije slavila bez svog naroda, ni narod bez svoje vojske. U kolonama i pojedinačno, stizali su ljudi i žene iz Semberije i s Majevice, iz Tuzle i okolnih naselja.

Komandant Kurjak mi reče:

— Starije žene kao da su majke svim borcima, a omladinke — sestre!

Vahid KORIĆ Drago

Brigada bratstva i jedinstva

Sigurno je da će još mnogi pisati o ovom svojstvu naše brigade, a isto tako je sigurno da se to ne smije ni izostaviti, ni zaboraviti.

Iako je nastala od Majevičkog odreda, sastavljena najvećim dijelom od boraca s Majevice i iz Semberije, brigada je u svom sastavu, od samog osnivanja, imala i mnogo boraca i rukovodilaca iz mnogih krajeva Jugoslavije. U štabu brigade imali smo za komandanta Veljka Lukića Kurjaka, sa Majevice; komesara Milutina Pejanovića iz Crne Gore; intendanta Acu iz Srbije; načelnika štaba brigade Zvonka iz Hrvatske; a u bataljonima i četama, uz Majevičane i Semberce, Srbe, Muslimane i Hrvate borili su se još i mnogi Krajišnici, Vojvođani, Dalmatinci i drugi. Nisu se nikome od ovih boraca znale biografije, ponekad ni porodična imena. Najčešće su se čuli samo nadimci. Ali, znalo se ono što je bilo najvažnije — da je svaki od njih bio odlučno spreman da se bori protiv fašizma i domaćih izdajnika, za slobodu jedne nove Jugoslavije, ne žaleći da u toj časnoj borbi ostavi i svoj mladi život na Majevici, Trebavi, Romaniji, Jahorini, Ozrenu ili Zvijezdi, ili bilo gdje na drugom mjestu na kome se ova brigada nalazila i borila.

To bratstvo i jedinstvo, iskovano u najtežim borbama, pobjedama, ali i stradanjima, bilo je neraskidivo. Brigada se zvala Majevička, ali ona je bila uistinu jugoslovenska.

Drago BOROVČANIN

Borbe majevičkih brigada na Romaniji 1943. godine

Grupa majevičkih udarnih bataljona stigla je — skupa sa 6. istočnobosanskom brigadom — na putu prema Foči na Romaniju, 29. marta 1943. godine. U tom pohodu bataljoni su na prostoru Romanije boravili, od 30. marta do 9. aprila 1943. godine, gdje se vodilo nekoliko borbi sa četnicima i ustaško-domobranskim i njemačkim jedinicama. Tako su već 31. marta u selu Zagrade, Milotine i Jakubu bataljoni rastjerali tamošnje četnike, da bi u 16 sati, istoga dana, drugi bataljon napao ustašku posadu u Knežini i razbio je. Prvog aprila Grupa udarnih bataljona nastavila je pokret prema selima Kalauzovići, Radakovine i Vrhovine s ciljem da razbiju četnike Save Drikonje. Međutim, četnici su se razbježali, jer nisu smjeli da prihvate borbu. Idućeg dana 2. bataljon vodio je na Ozrenu borbu sa dijelovima njemačke »Vražje divizije«, a zatim se 3. aprila vratio u selo Miletine odakle se preko Knežine i Vrabaca krenulo za Sokoloviće; tako da je grupa, 4. aprila, izbila u selo Kolimaniće, Zakamo i Bereg. Tu je ponovo vođena borba sa dijelovima »Vražje divizije«, koji su u žestokom okršaju razbijeni i natjerani u bjekstvo. Samo u ovoj borbi ubijeno je pet, a ranjeno više njemačkih vojnika. Zarobljena su dva puškomitraljeza, pet pušaka, dosta municije i drugog ratnog materijala.

Poslije ove borbe grupa udarnih bataljona, provela je dva dana na odmoru. Sedmog aprila oko 18 časova izvršen je pokret iz sela Zakomo i Gučevo. Kod sela Kovanja i Vražalice pronađena je cesta Sokolac — Rogatica, a zatim i željeznička pruga Sarajevo — Višegrad. Pred zoru se izbilo na put Sarajevo — Goražde. Tu su, 8. aprila, dva bataljona, zajedno sa bataljonima 6. istočnobosanske brigade vodili borbe sa njemačkim jedinicama, kojom prilikom je zarobljeno devet, ubijeno dva, a ranjeno dva njemačka vojnika.

Kada je grupa majevičkih udarnih bataljona stigla u sastav Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ, 11. aprila 1943. godine, naredbom Vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Tita od ovih bataljona formirana je 1. majevička NOU brigada, koja je skupa sa ostalim snagama Vrhovnog štaba u toku tzv. 5. neprijateljske ofanzive vodila že-

stoke borbe. Poslije proboja neprijateljskog obruča na putu Foča — Mi-Ijevina — Kalinovik, 1. majevička brigada se sa ostalim snagama NOVJ ponovo našla na Romaniji. Naime, 1. proleterska divizija, u čijem sastavu su bile 6. istočnobosanska i 1. majevička brigada, stigle su na prostor između rijeke Drine i komunikacije Han-Pijesak — Vlasenica — Drinjača i postavile se na prostor Manre — Gođenje da bi se, 23. juna 1943. godine, prebacile na prostor između Han-Pijeska i Vlasenice sa zadatkom likvidiranja ustaško-domobranskih uporišta i četničkih grupa. Tu je majevička brigada izvela više uspješnih akcija oko Krama i Han-Pijeska, a zatim se radi popune i odmora uputila na Majevicu.

Poslije oslobođenja Tuzle i većeg dijela istočne Bosne jedinice III korpusa NOVJ u čijem sastavu su bile 17. i 27. NOU divizija pošle su prema Sarajevu. Cilj im je bio da likvidiraju neprijateljska uporišta na širem prostoru Romanije i da razbiju četnike na tom terenu, kako bi stvorili uslove za mobilizaciju novih boraca. Tako su se 15. i tek formirana 17. majevička brigada opet našle na Romaniji. One su na širem prostoru ovog područja vodile žestoke borbe, prvo sa četnicima Draže Mihailovića, a zatim sa njemačkim i ustaško-domobranskim jedinicama.

U sklopu ovih operacija 15. majevička brigada u sastavu 17. NOU divizije, stigla je na Romaniju već 8. oktobra 1943. godine. Zaposjednuti su položaji na Crvenim stijenama, sa zadatkom zatvaranja pravca od Sarajeva. Na tim položajima brigada je ostala, sa manjim prekidima, cijeli mjesec oktobar.

Sedamnaesta majevička brigada je sa ostalim brigadama 27. divizije izbila na prostor Kraljevog polja, 23. oktobra 1943. godine, odakle je preko Han-Pijeska, Krama, Žljebova i Košutice istoga dana stigla u selo Sijerke na Glasincu, gdje je već noću između, 23. i 24. oktobra, vodila žestoku borbu sa četnicima, u kojoj je iz brigada poginulo 13 boraca. Međutim, pošto su jedinice NOV imale zadatak da razbiju četnike na tom sektoru, 17. majevička brigada je u sadejstvu s jednim bataljonom 2. krajiške brigade i Romanijskim partizanskim odredom, 24. oktobra napala pomenutu četničku grupaciju u selu Sijercima i sve četnike potpuno razbila.

Tom borbom bila je razbijena tzv. Račićeva četnička grupacija, pa su se četnici povukli jednim dijelom u pravcu Devetak — Grbići i Radojevići, a drugim u pravcu Višegrada, gonjeni i dalje od jedinica 27. NOU divizije.

Poslije likvidacije četnika na prostoru Romanije, jedinice NOV koje su se našle na ovom području, usmjerile su svoje dejstvo prema njemačkim i ustaško-domobranskim uporištima. Poslije oslobođenja Han-Pijeska, Rogatice i drugih mjesta na Romaniji, na red je došao ustaški garnizon u Sokolcu, jer se znalo da Romanija ne može biti slobodna sve dok se ne oslobodi i Sokolac. A, oslobođenjem ovog mjesta stvorili bi se povoljniji uslovi za mobilizaciju novih boraca, omogućilo bi se brže osnivanje i učvršćivanje organa narodne vlasti i stvorili povoljniji uslovi za idejno-politički rad u masama. Pored toga, likvidacijom ustaške posade u Sokolcu nestalo bi vrlo važnog neprijateljskog uporišta koje je služilo kao predstraža svim njemačkim i ustaškim snagama u Sarajevu.

U cilju likvidacije ustaničkog uporišta u Sokolcu, koga je branilo oko 800 ustaša, štab 27. NOU divizije izdao je naredbu o napadu. Prije napa-

da, 17. majevička brigada zauzela je položaje na pravcu Čečavo polje — Lučevnik, likvidirala ustaško uporište na Crvenim stijenama i usmjerila svoje dejstvo u pravcu Karaula — Dakalji — Sokolac.

Inače, napad na neprijateljsku posadu u Sokolcu izvršen je, 27. oktobra 1943. godine. U napadu su učestvovale: 2. krajiška i dva bataljona 17. majevičke brigade, te Romanijski partizanski odred. Borbe su trajale dva dana i dvije noći, neprijatelju su naneseni ozbiljni gubici, ali mjesto nije oslobođeno. Međutim, odstupanja nije bilo. U pomoć su pristigle jedinice 17. divizije u čijem sastavu je bila i baterija brdskih topova. Do tada je 17. divizija držala položaje na Romaniji i prema Kalauzovićima i Ozrenu i tako zatvarala pravac od Sarajeva. U vrijeme dok su jedinice 27. NOU divizije napadale Sokolac, 15. majevička brigada je, 28. oktobra, vodila žestoku borbu sa oko 2000 neprijateljskih vojnika, koji su pokušali da se preko Crvenih stijena probiju prema Sokolcu.

Izvršavajući naredbu štaba 27. NOU divizije, na neprijateljsko uporište u Sokolcu je, 30. oktobra uveče, izvršen silovit napad i mjesto je bilo oslobođeno. Ustaše su se izvukle prema Sarajevu pošto su prethodno poubijale veliki broj ljudi, žena i djece iz Sokolca i obližnjih sela.

Poslije oslobođenja Sokolca jedinice 17. i 27. NOU divizije bile su upućene u pravcu Sarajeva, odnosno Višegrada, Goražda i Foče. Sedamnaesta majevička brigada je prebačena na prostor oko Višegrada s tim da jedan njen bataljon ostane u Rogatici. Na tom prostoru brigada je u sadejstvu sa 1. krajiškom brigadom 5. divizije izvršila, između 1. i 15. novembra, nekoliko akcija u kojima je zarobila 58 četnika i 8 milicionara sa 66 pušaka, jednim puškomitraljezom, 18.000 metaka i 300 mina za bacač. Pored toga, brigada je porušila željezničku prugu na dijelu Višegrad — Ustiprača.

Pored borbi koje je brigada vodila sa četnicima i muslimanskom milicijom ona je vršila i mobilizaciju novih boraca, s ciljem da se na sektoru Višegrada formira Višegradski partizanski odred, radila na osnivanju organa narodne vlasti, a njeni borci objašnjavali su narodu političku situaciju u svijetu i u našoj zemlji. Pored toga zadatak 17. brigade bio je da organima narodne vlasti na tom području pruži pomoć u sakupljanju hrane, te da organizuje transportovanje do skladišta 17. i 27. NOU divizije i III korpusa NOVJ. Poslije 15. novembra 1943. godine 17. brigada je prebačena na položaje Osječani — Hranjen — Bare kod Goražda s ciljem da zatvori pravac od Renovice i da razruši željezničku prugu Pale — Mešići. Na ovim položajima, tokom druge polovine mjeseca novembra, brigada je ubila oko 30 neprijateljskih vojnika, zarobila 118 pušaka, zarobila 111 milicionara i 7 četnika. Gubici brigade iznosili su 4 poginula, 12 ranjenih i 6 nestalih boraca.

I 15. majevička NOU brigada koja je bila u sastavu 17. divizije u vrijeme, od 1. do 15. novembra, držala je važne položaje na Romaniji. Ona je bila raspoređena na prostoru Kalauzovići — Vrhovine — Kostreša s ciljem zatvaranja pravca prema Sarajevu. Pored toga, zadatak brigade je bio da taj prostor čisti od četnika koji su pokušali da se grupišu na sektoru Rakove noge. Poslije uspješno izvršenih zadataka na prednjim položajima brigada je 8. novembra prebačena na teren Bijele i Crvene stijene na Romaniji. Na ovim položajima brigada je 9. novembra vodila žestoku borbu sa jednom njemačkom jedinicom jačine 300 vojnika koja je krenula

iz pravca Mokrog prema Romaniji. Nijemci su u toj borbi imali oko 50 poginulih i 60 ranjenih vojnika. Među poginulim bio je i sam komandant njemačke kolone. Petnaesta brigada imala je 6 poginulih i 10 teže i lakše ranjenih boraca.

Tako su majevičke brigade, zajedno sa ostalim jedinicama III korpusa NOVJ odigrale značajnu ulogu prilikom razbijanja njemačkih, ustaško-domobranskih i četničkih uporišta na Romaniji tokom 1943. godine. Njihov veliki doprinos bio je i mobilizacija novih boraca u NOV, osnivanje narodne vlasti na području Romanije i razvijanje intenzivnijeg političkog rada u masama.

Međutim, taj pozitivan proces daljeg jačanja snaga NOP na Romaniji prekinula je 6. neprijateljska ofanziva, u kojoj je područje Romanije bilo na pravcu glavnog udara neprijatelja. Naime, u vrijeme kada su snage NOV bile oslobodile skoro cijelu istočnu Bosnu i izbile pred samo Sarajevo; odnosno kada su bili stvoreni uslovi za stabilizaciju političkih prilika na tom prostoru, nastupile su nove teškoće. Umjesto da nastave oslobođenje novih mjesta i širenje slobodne teritorije, jedinice NOV su morale da se suprotstave jakim njemačkim, ustaško-domobranskim i četničkim snagama koje su nastojale da ponovo zaposjednu istočnu Bosnu, za njih veoma važno strateško područje.

Ofanzivne akcije počele su prvih dana decembra 1943. godine iz pravca Sarajeva i Zvornika. U vezi sa novonastalom situacijom došlo je do pomjeranja snaga NOV. Tako je 17. divizija sa Romanije otišla u pravcu Šekovića da bi zatvorila pravac od Zvornika i Kladnja, dok su položaje na Romaniji koje je držala 17. divizija zaposjele jedinice 27. divizije. Tako je 17. majevička brigada sa položaja kod Goražda izbila na prostor Nepravdići — Mrvići — Pavičići. Međutim, kako su njemačke i ustaško-domobranske snage već decembra 1943. godine probile front na Romaniji i istog dana sa jačim snagama ušle u Sokolac, i jedinice 27. NOU divizije morale su da se prilagode nastaloj situaciji.

Naime, okupatorske i kvislinške snage su 8. decembra nastavile ofanzivna dejstva, pa su iz Sokolca jednom kolonom krenule pravcem Zljebovi — Han-Pijesak, a drugim pravcem prema Rogatici. Prilikom prolaska kroz pojedina mjesta i sela neprijateljski vojnici su palili kuće i gospodarske objekte, tako da je iza njih ostajala prava pustoš.

Da bi izbjegla opkoljavanje 27. NOU divizija povukla se prema Sokolovićima, a 17. majevička brigada zauzela je položaje na liniji Grbići — — Točionik s ciljem da manevriše na sektoru Sokolovići — Rogatica — — Jahorina. Međutim, neprijateljske snage su imale čvrstu namjeru da taj prostor potpuno zaposjednu pa su vršile jake napade na jedinice 27. divizije. Zbog velike nadmoćnosti neprijateljskih snaga, jedinice 27. divizije a sa njima i majevička brigada, bile su primorane da se prebace preko druma Sokolac — Han-Pijesak na prostor Malo polje — Babine — — Kruševci — Drapnići. Sa tog prostora 27. divizija produžila je prema Varešu i Brezi sa ciljem ofanzivnog djelovanja na neprijateljska uporišta u tom kraju. Na tom sektoru vođene su žestoke borbe sve đo kraja decembra 1943. godine kada su se jedinice ove divizije povratile na Romaniju.

Ovim manevrima majevičke brigade završile su svoje borbe tokom 1943. godine, koje su u ovoj ratnoj godini vođene na području Romanije. I kasnije će i 15. i 17. majevička brigada dejstvovati na području Romanije i ponovo pokazati svoje vojničke i borbene vrijednosti, zbog čega su Majevičani i ostali u lijepom sjećanju svim Romanijcima.

« «

IDE TITO PREKO ROMANIJE

Ide Tito preko Romanije
I on vodi svoje divizije
Kad je Tito prešo Romaniju
Osnovo je narodnu armiju.
Drugarice posadimo cvijeće
Kud se vojska druga Tita kreće.
Više zemlja robovati neće
po njoj vojska druga Tita kreće.

Milan SIMIĆ

U oslobođenom Višegradu

Kada sam kao učenik gimnazije slušao i čitao o Mehmed-paši Sokoloviću i izgradnji ćuprije na Drini u Višegradu, nisam nikad pomislio da ću se sa tom ćuprijom susresti u ovakvim ratnim okolnostima. Početak je novembra 1943. godine. Sjedim u Višegradu na lijevoj obali Drine. Ona je bistra, zeleni se i mjestimično zapjenuša kad naiđe na kakav poveći komad stijene, kao da se ljuti što joj je on stao na put. Svuda okolo sklopila se šumovita brda, čini mi se sastavila su se do neba. Tmurno jesensko naoblačenje ne može da umanji prirodnu ljepotu ovog kraja. U takvom divnom ambijentu i ne primijetih da nedostaje sredina ovog divnog neimarskog zdanja, koje se razapelo sa jedne na drugu obalu i svojom kičmom vezivalo dvije obale. Čitao sam da je ovaj most odolijevao mnogim prirodnim nedaćama. Nekad se Drina razbjesni, valja drvlje i kamenje i ruši sve pred sobom, pa i most preplavi. A on je ostajao čitav, ponosan i gord. Sada se našla rušilačka ljudska ruka da poruši jedan luk ovog mosta, misleći da će tako zaustaviti ono što se zaustaviti ne može.

Huči Drina i odlazi svojim ustaljenim pravcem. Slušam to hučanje u koje se povremeno upliće ključanje vode u vojničkom kazančiću u kome smo kuvali krompir. Sjedim i čekam da krompir bude skuvan dok neki moji drugovi obilaze oko obližnjih kuća. Jedni donose drva, drugi razgledaju okolo. To su: Žarko, Branko, Alimpije, Mustafa, Ivo, Krsta... Prošlo je oko sat vremena od kako smo stigli ovdje, nas jedna desetina, kao prethodnica brigade koja je iza nas dolazila sa kompletnom opremom i komorom. Odjedanput Krsta poče da nas doziva. Pogledam, a on stoji u verandi jedne kućice i maše nam rukom. Poziva nas da dođemo. Potrčasmo prema Krsti, a on stoji sav preblijedio i nijemo nas gleda. U prvi mah ne shvatam šta je to sa njim. Stigosmo tako do Krste i sa čuđenjem ga pitamo šta mu je, zašto je tako problijedio.

Jutarnji su sati, a prvi novembarski dani ovdje su dosta hladni. Možda je Krsta takav zbog hladnoće — pomislio sam.

Neko između nas prekinu trenutno ćutanje pitajući Krstu, zašto nas je zvao. Gledamo netremice u njega, a on ćuti i samo prstom pokazuje u kuću. Pomislio sam da je možda neprijatelj unutra, pa pođoh naprijed držeći pušku »na gotovs«. Polako otvaram vrata i oprezno ulazim. Ova mu-

kla tišina izaziva u meni više čuđenja nego straha. Prođoh predsoblje pa uđoh u sobu. Nigdje se ništa ne čuje. Vidi se da je to neka siromašna porodica, ali je ono što ima čisto i uredno. Odmah smo prepoznali da je to muslimanska porodica. U sobi nema kreveta, nego je posteljina prostrta po podu. Postelja spremljena kao za spavanje.

Čudim se šta je to Krstu navelo da nas zovne i zašto izgleda onako blijed. Istog momenta moju pažnju privukoše tri ljudske glave, koje su virile ispod jorgana. Zagledah se i u prvi mah mi se učini kao da spavaju. Kad sam bolje pogledao bilo mi je sve jasno. Oni su mrtvi! Oči otvorene, upale u očne duplje, izgledaju kao sasušene. Skupih prisebncst i podigoh jorgan. Imao sam šta i vidjeti. Zaklani! Krv niz vratove prelazi na jastuke i čaršave. Sasušena je! Soba kao da poče da se okreće oko mene. Osjećam čas toplotu, čas hladnoću i tako netremice gledajući u ove žrtve ocijenili da su to majka i dvoje djece. Njih obadvoje mlađi su od deset godina, a majka srednjovječna žena. Tog momenta i ostali drugovi uđoše za mnom. Neki odmah odoše napolje, jer nisu mogli da to gledaju, jedan se onesvijestio. A kako i ne bi!? Iako smo slušali o ovakvim četničkim zvjerstvima bio je to za sve nas očigledan susret sa metodom njihove »borbe-«. Obračun sa nevinim žrtvama!

Izađoh napolje tužan i zamišljen. Voda u kazančetu i dalje ključa, ali nikome i ne pada na pamet da jede. Glad kao da je nestala ...

Posmatram okolo brda i mislim u sebi: »Gdje ste sada četnici?!« Pogled mi pređe na drugu obalu Drine. Ni tamo nikoga niti vidimo niti čujemo. Kao da je sav život u gradu i okolini zamro. Nije valjda da su četnici sve živo poklali i pobili? Posmatram tako nekoliko trenutaka, pa i ne primjećujem da stiže čelo kolone. Nastade uobičajeni žagor i komešanje. Pravi se raspored snaga za osmatranje, obezbjeđenje i odbranu — ako slučajno zatreba. Ubrzo počeše iz pojedinih kuća izlaziti ljudi kao miševi iz rupa. Njih dvojica-trojica priđoše nama. Čim saznaše da namjeravamo na suprotnu stranu Drine, rekoše nam da malo sačekamo. Nije dugo potrajalo a improvizovana skela bi gotova, zategnuta žica preko Drine, a od dasaka napravljen omanji splav u vidu ploče. Po nekoliko boraca stade na tu ploču i prevoz poče. Ide skela i tamo i ovamo, a niko i ne mari što malo potone, pa voda ulazi u cipele. Gradom začas prostruja vijest da su stigli partizani. I nije dugo vremena prošlo, a sve oživi. Poneki nas radoznalo posmatraju, a jedni pomažu borcima pri silasku sa skele.

Kao da nestade one jesenske natmurenosti i kao da se nebo razvedri. Valjda je živahnost naših boraca unijela svježinu i među zaplašene Višegrađane. Nije ni čudo što se oni teško raskravljuju, jer smo tek sada u razgovoru sa pojedincima saznali o zvjerstvima četnika, posebno nad muslimanskim stanovništvom. Znači — ono što smo vidjeli u jednoj kući — nije usamljen slučaj. I zaista, poslije su slični prizori viđeni u još nekoliko kuća. U jednom momentu povikaše da i u Drini ima leševa. Između krupnog kamenja u vodi vidjeli smo da leži nekoliko tijela licem okrenutim nadole. Sve ovo u nama pojača revolt i kao da se svako od nas pitao: »Hoćemo li se uskoro susresti s tim koljačima i palikućama?«.

Razmješteni smo u zgrade gdje ćemo bivakovati.

Tu u Višegradu dočekasmo i 7. novembar. Bio je to veliki miting na kome je postrojenim jedinicama i narodu ovog kraja govorio Hasan Br-

kić, zamjenik političkog komesara divizije. Govorio je kao da priča priču, pa ga je bilo lako i shvatiti i razumjeti. Govorio je ne samo o oktobarskoj revoluciji, nego i o našoj borbi i njenim ciljevima. Njegov govor ostavio je dubok utisak na prisutne, a posebno na narod ovog kraja, što se moglo zaključiti iz razgovora sa pojedincima. Svi oni su dosta znali o ciljevima naše borbe, a sada su imali prilike da se u istinitost toga i očigledno uvjere.

Tako prođe nekoliko dana, a onda stiže naredba o pokretu. Napustili smo Višegrad ne mogavši se nikako otrgnuti od pomisli na nedužne žrtve četničkog orgijanja i na topao prijem kakav nam je priredio narod ovog grada. Prelazimo preko mosta, jer je on u međuvremenu osposobljen. Na porušenom dijelu napravljen je pravi viseći most. Sada su opet povezana oba dijela grada. Posmatram Drinu kako žuboreći zamiče u klisuru u kojoj prividno nestaje, da bi se opet u daljem toku pojavila u nekom drugačijem predjelu, i tako sve dok ne dođe do Save, u koju se uliva, a Savom teče sporije i komotnije. U mislima sam to povezao i uporedio sa nama, jer i mi se sada krećemo na skučenom prostoru, ali znamo i svjesni smo da nas na našem putu neće ništa zaustaviti, kao što ni hučnu Drinu ništa ne može zaustaviti. I mi ćemo doći do svoga cilja — slobode. Tada će pred nama biti širom otvorena sva prostranstva da se krećemo komotno, da živimo slobodno, gradeći novi život, pomažući jedan drugome sa željom da nikad ne bude rata, da vlada sloboda, bratstvo i ljudsko razumijevanje.

Misli se redaju jedna za drugom, a naša kolona odmiče i polako se odvaja od Višegrada. Bacio sam još jedan pogled unazad. Vidi se samo poneki odžak na krovu, a dimovi iz njih, uvrćući se, odlaze u visine i kao da nam ponosno mašu i dovikuju: »Dođite opet!«.

Jovo STEVIĆ

Pomagali smo narodu Višegrada

Prilikom boravka na sektoru Višegrada, naš 1. bataljon se sa štabom nalazio na željezničkoj stanici u Jagodnji, na granici prema Srbiji. Telefonski vod uspostavio je odmah vezu između štaba brigade i 1. bataljona, koristeći se već postojećim telefonskim žicama. Pošto je ćuprija na Drini bila srušena, na opravci mosta radio je naš miner Ilija Sremac sa minerskim vodom. Višegrad je bio skoro prazan. Nešto žitelja sklonilo se u zbijeg po obližnjim šumama. Dva-tri dana kasnije prvo u manjim, a zatim u sve većim grupama vraćali su se u grad. Pričali su nam o strahotama četničkog terora i pokolju muslimanskog življa na ćupriji. Žene, djeca, starci i mlađi ljudi, prozebli i izgladnjeli, vraćali su se u grad i obraćali nam se za pomoć. Činili smo sve da im pomognemo. Nekoliko dana, dok se nisu snašli, hranili smo ih na našim vojničkim kazanima rižom i bijelim kruhom što smo za nas i za njih dovlačili iz Priboja, bivšeg talijanskog garnizona.

Polovinom novembra prebacili smo se na područje Goražda. Išli smo linijom Višegrad — Sjemeć — Rogatica — Mesići — Jabuka — Goražde. Na Jabuci i s. Hronjenu ostao je naš 2. bataljon. Minerski vod ispred položaja drugog bataljona na Hronjenu minirao je mostove na cesti kod s. Turkovića gdje je naša četa bila napadnuta od ustaša sa Praće. Stab brigade, prištapski dijelovi, komora, bolnica i 1. bataljon smjestili su se **u** Goraždu, a u obližnjem selu ispred Goražda na lijevoj obali Drine, postavljena je na položaj 4. četa 1. bataljona. Treći bataljon je otišao uzvodno od Višegrada i zaposjeo sela Vranić i Mravinjac.

Dva dana nakon našeg dolaska u Goražde četnici su napali ovaj grad, i to na položaje 4. čete sa pravca Jabuke. U borbi sa četnicima bila je angažovana još i 1. četa 1. bataljona. Četnici su odbijeni i protjerani prema Ustiprači i Jabuci. Koliko se sjećam, bilo je i kod nas ranjenih (jedan ili dva borca i to lakše), a ubijena su dva-tri četnika.

Negdje, 21. novembra, 1. bataljon prebačen je na sektor s. Rešetnica, radi razoružanja neke novoformirane muslimanske Panđine milicije. Sjećam se, 25. novembra, pred zoru, naređeno nam je da čete budu rano

ujutru postrojene i spremne za pokret. Oblačno je, jesenja kišica sipi. Krenuli smo prema Jahorini pravcem Rešetnica — s. Ilovača — s. Jabuka. U selo Tahuljiče stigli smo predveče. Sačekali smo u koloni do mraka. Kiša nas je stalno tukla. U prvi sumrak krenusmo iz sela uz obronke Jahorine. Pokret je bio težak. Tokom cijele noći tukla nas je kiša, a zatim sniježna vejavica. Kolona je često zastajkivala radi komore koja se tumbala niz strme strane. Odijela su se na borcima smrzla. Zima i sniježna mećava prijetile su bijelom smrću. Jedva smo se negdje oko ponoći, 25. na 26. novembar, izvukli iz jahorinskih šuma i izašli na proplanke. Prtili smo, lomili se sa smetovima dok na proplancima nismo naišli na planinske katune i pojate, ali prazne i hladne. Kolona je stala. Malo smo čekali, ali smo se brzo razmjestili po štalama. Da bi se osušili i zagrijali, a jedinica osposobila za dalji pokret, naređeno je da se sijena zapale, a borci suše oko njih. To nas je spasilo. Brzo smo se osušili i pripremili za dalji pokret. Pred zoru smo krenuli. Ispeli smo se ujutro po dubokom snijegu i velikoj hladnoći na Jahorinu, a zatim grebenom i kosom kraj popaljenih i razrušenih odmarališta spuštali se niz Jahorinu u pravcu Sarajeva.

Poslije podne stigosmo na odredište. Naš 1. bataljon smjestio se u s. Kasindol. Brzo smo se razmjestili po kućama. Naređeno je čišćenje oružja, utezanje obuće i odjeće, jer nam je predstojao napad na Bistricu. Upoznati smo da su na Bistrici domobrani. Međutim, dok smo bili na putu, oni su stvarno tamo i bili, ali tog dana, tj. 25. novembra, mjesto domobrana na Bistricu su stigle i tri satnije ustaša. Dok smo se pripremali, večera je bila gotova. Večerali smo. Čete su dobile vodiče. Isto veče, 25. novembra, krenuli smo oko 21 sat na Bistricu. Pošao je cio 1. bataljon, a naša 4. četa određena je u zasjedu na cesti Bistrica — Pale. Imali smo dobar položaj poviše same ceste. Orijentisani smo frontom na pravac ceste do Pala. Ü 23 sata otpočela je vatra i borba na sektoru odakle su napadali bataljoni. Čuli su se poklici naših boraca. Mi smo čekali u zasjedi. Kuhalo je kao u kotlu. Negdje poslije pola noći našu 4. četu napale su ustaše s leđa, od Bistrice. Dočekali smo ih ali ne potpuno pripravni, jer je, ipak, neprijatelj postigao iznenađenje. Došlo je do obostrane upotrebe bombi, ali neprijatelj je bio mnogobrojniji. Tad je došlo skoro do borbe »prsa u prsa« sa mnogobrojnijim neprijateljem. Četa se povukla cestom prema Palama, s ciljem da se uhvati novi pogodan položaj. Komandir me uputio sa jednim drugom u patrolu. Kretali smo se ispred čete prema Palama. Odmah smo na jednoj okuci čuli buku kamiona. Vratili smo se i saopštili komandiru. Naredio je ponovo da to izvidimo. Dok je četa zauzimala položaj, za to vrijeme je pomoć neprijatelju stizala od Pala. Sukobili smo se sa čelom ustaške kolone. Sasuli su u nas uragansku vatru iz mitraljeza i bacili su na nas oko dvadesetak bombi. Moj drug je poginuo na cesti, a ja sam se jedva spasio skočivši sa ceste u nadzidan cestovni potok. Ustaše su sišle na cestu. Mislili su da smo obojica poginuli. Ubrzo su se snašli ispalivši raketu. Obasjaše potok. Primijetili su me i otvorili vatru iz mašinki. Plivajući niz potok, uspio sam iskočiti na jedan proplanak, a zatim sam se dohvatio obližnje šume. Sutradan, oko 7 sati, smrznutih nogu došao sam prvo u vezu sa dijelovima 3. bataljona, čiji su me borci prebacili u bolnicu. Poslije kraće borbe četa se povukla sa ovog mjesta.

Utihnula je borba. Na Bistrici su se čule eksplozije. To su naši minirali zauzete rezervoare.

Vojo VASIĆ

Bježe četnici i Nijemci

Takoreći neposredno poslije formiranja 17. brigada je krenula prema Višegradu. Koliko se sjećam, Račićevi četnici su bježeći pred Majevičanima, naletjeli na njemačku posadu koja je tada držala Višegrad. Odatle su, pred 17. majevičkom, zajedno bježali i četnici i Nijemci. Tada sam lično vidio najteži zločin koji pamtim: četnici su, bježeći niz strme ulice Višegrada iz pravca Borika i Rogatice prema mostu na Drini, nevine građane polijevali benzinom i palili, a činili su i druga teška zločinstva.

I početak 6. neprijateljske ofanzive zatekao je 17. majevičku brigadu na području Višegrada. Tu je dobila zadatak da se usiljenim maršem prebaci na područje Krive rijeke i Jahorine i tamo izvrši napad na sarajevski vodovod. Ostali dijelovi 27. udarne divizije napadali su neprijatelja pravcem od Kalinovika preko Kijeva, a 17. majevička pravcem: Jahorina — —• Kasindol — Bistrica. Dejstvima 17. majevičke razbijene su neprijateljeve snage koje su bile razmještene oko vodovodnih instalacija i taj objekat je djelimično onesposobljen. Zatim je stiglo naređenje da 27. udarna divizija hitno krene u pravcu Sokolca. Brigada je, nakon kraćeg zadržavanja u Sokolcu krenula na Mali Ozren da tamo smijeni na položajima 16. muslimansku brigadu.

Kako se situacija brzo mijenjala, brigada je u nekoliko narednih dana izvodila usiljene marševe i vodila borbe na širokom prostoru: od Malog Ozrena i Knežine do Sokolovića, Han-Pijeska, Pjenovca, Ivančića i Pržića. U borbi za proboj obruča na Barama ranjen je komandant brigade narodni heroj Veljko Lukić Kurjak.

Od Han-Pijeska do Vareša brigada je išla usiljenim maršem. Po dolasku u radničko naselje Pržiće, nedaleko od Vareša, dat je kratak odmor. Tada je rukovodstvo brigade donijelo odluku da se, 18. decembra 1943. godine, izvrši napad na Vareš i željezaru i da se grad oslobodi. Vareš je nakon višečasovne borbe Oslobođen zahvaljujući zalaganju i požrtvovanju svih boraca i rukovodilaca. U gradu su naše jedinice zaplijenile velike količine cipela, brašna i drugih namirnica koje su se nalazile u magacinu u neposrednoj blizini željezare. Željezaru je zauzela četa našeg 3. bataljona, u kojoj sam ja bio zamjenik komandira čete. Željezara je zauzeta bez žrtava. Zarobili smo 108 domobrana i zaplijenili nekoliko puškomitraljeza i više desetina pušaka i bombi. Sa ovom četom je bio i komesar bataljona Jovo Kokan.

U Varešu smo ostali dva-tri dana, a zatim smo krenuli dalje prema Ravnoj Gori na planini Zvijezdi. Na tom prostoru je narednih dana došlo do poznatih dramatičnih borbi, najtežih koje je naša brigada vodila u 6. ofanzivi.

Aco LUKIĆ Kurjače

Proboj na Romanovcu

Šesta neprijateljska ofanziva je za 17. majevičku brigadu bila posebno teška.

Posle višednevnog neprekidnog pešačenja i borbi protiv četnika raznih boja iz Bosne i Srbije, legije, ustaša i Nijemaca na prostoriji oko Višegrada, zatim Goražda, Han-Pijeska i Vareša, brigada je u svojim borbenim zadacima, iako mlada, slabo obuvena i odevena, postigla zavidne rezultate. Ona je formirana nepuna dva meseca pre ofanzive, a popunjena je boračkim i starešinskim sastavom od prosečno oko 20 godina starosti. Znatan deo tog sastava je bio i sa 15 i 16 godina. Pretežan broj tih mladića i devojaka je došao u brigadu od svojih kuća neposredno pred formiranje brigade, i to sa slabom obućom i odećom. Ali i sa ovakvim stanjem, po vrlo hladnim decembarskim danima i noćima 1943. godine, brigada je postigla vrlo dobre borbene rezultate.

Nakon uspešnog rušenja pruge u Pajtov-Hanu, kidanja telefonskih i telegrafskih veza na relaciji Breza — Vareš, te oslobađanja Vareša, brigada je, bez 2. bataljona, raspoređena u rejon s. Borovnice nedaleko od Vareša. Bilo je to 23. decembra 1943. godine. Taj dan spada u najteže dane moga života iz vremena NOR-a.

Celog dana nas je tako tukla neprijateljska avijacija da se nismo mogi' ni na tren pojaviti izvan kuće u kojoj smo se nalazili. Ali, i pored predostrožnosti, brigada je imala žrtava — poginula su četiri druga. Medu poginulima je bio i moj drug Božo Avramović, zamenik komandanta 1. bataljona.

Tog kritičnog dana došao sam u posetu Boži. On je sedeo za pisaćim stolom kraj otvorenog prozora u jednoj maloj sobi, u zgradi na sprat, u kojoj je bio smešten štab bataljona. Pisao je izveštaj štabu brigade i povremeno pogledavao avion kako kruži oko seoske crkve i mitraljira zgrade i druge objekte za koje je nišandžija u avionu verovatno pretpostavljao da su u njih smeštene naše jedinice.

Predložio sam Boži da se sklonimo od prozora. On se samo nasmejao i nastavio da radi. Nepun minut kasnije smrtno ga je pogodio metak iz avionskog mitraljeza, a potom je i avionska bomba udarila u kuću. Uz tresak, iz polusrušene zgrade skliznuo je mrtav sa sprata na zemlju Božo

Avramović. Njegova smrt mi je utoliko teže pala što je Božo do pre nekoliko nedelja bio komandir 1. čete 1. bataljona u kojoj sam ja bio politički komesar. Bili smo nerazdvojni drugovi.

Sutradan, 24. decembra 1943. godine, brigada je u divizijskoj koloni krenula pravcem: Ravno Javorje — Ravna planina — Romanovac. Na čelu divizijske kolone kretala se proslavljena 2. krajiška brigada, zatim je išao Italijanski bataljon, Romanijski partizanski odred, bolnica 27. divizije i 17. majevičke brigade. Prvi i treći bataljon naše brigade imali su ulogu zaštitnice marševskog poretka divizije.

Narednog dana, 25. decembra, oko 15 časova, prethodnica 2. krajiške brigade je u bliskoj borbi na Ravnoj planini — Romanovcu, u pokretu, za tili čas razbila jednu neprijateljsku jedinicu iz sastava SS »Princ Eugen« divizije i nastavila uspešno borbena dejstva u pravcu, s. Jeiaške. Mi iz zaštitnice, iako premoreni, promrzli, nenaspavani i gladni, čekali smo da damo svoj doprinos naporima za proboj neprijateljskog obruča.

Na čelu kolone se borba utišala. Nastupio je tajac. Kolona brigade se satima nalazi na mestu gde se u pokretu zaustavila. Ispred zaštitnice vide se delovi divizijske kolone, ali se ne miču s mesta. Situacija za nas postaje sve neizvesnija. Nesnosna je. hladnoća, oblačno, gusta, niska magla i sneg. Na istom mestu se nalazimo tako dugo da smo daleko zagazili u noć.

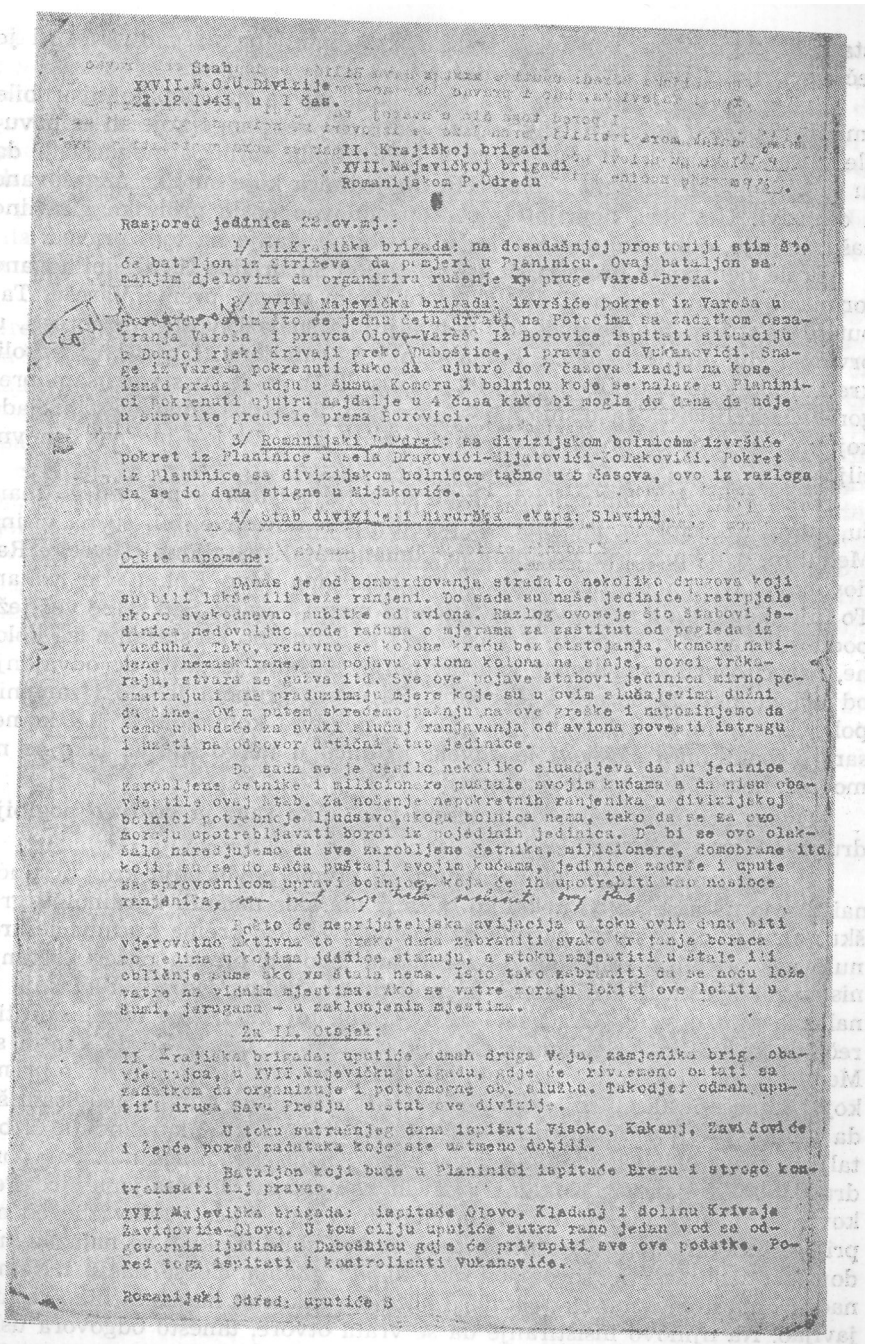
Još za vida se niz kolonu, u pravcu zaštitnice, kretao naš komandant brigade Veljko Lukić Kurjak. Verovatno je hteo da obiđe brigadu i eventualno da dopunska naređenja pred borbu. Imao je na sebi dugački kožni kaput, a na glavi pilotsku kapu.

Stekao sam utisak da je Veljko bio zabrinut. Prišao mi je i kroz osmeh me upitao kako podnosim hladnoću. Situacija i vreme nam nisu dozvoljavali duži razgovor. Ponovo sam ga video posle četiri dana u divizijskoj bolnici, teško ranjenog u kičmu. Taj susret me toliko pogodio da nisam mogao zadržati suze.

Ali, da se vratim zbivanjima od 25. decembra.

Posle odlaska Veljka Lukića na čelo kolone, produžili smo da čekamo. Pošto sam tada bio politički komesar 1. čete 1. bataljona, našao sam se sa političkim komesarom 3. bataljona Jovom Kokanovićem Kokanom na čelu zaštitnice. Najedanput, ispred nas se začu komanda na nemačkom, a potom nas je zasuo plotun iz automatskog oružja.

Mi smo odmah odgovorili vatrom iz marševskog borbenog poretka, delimično razvijeni u borbeni poredak za napad, ali, zbog slabog pregleda i usled pošumljenosti, slabe vidljivosti, te nastale pometnje zbog nenadanog napada s čela zaštitnice, nismo se ni kasnije mogli u potpunosti srediti ni razviti u potpunosti u borbeni poredak za izvođenje napada radi proboja ka glavnini kolone. Vršili smo nekoliko uzastopnih juriša, ali bez üspeha. Zatim smo pokušali proboj sa starešinskim sastavom vodova i četa, ali kako nas je bilo malo, s obzirom na gubitke koje je već imao starešinski kadar — nismo uspeli. Moram istaći da je neprijatelj iskoristio prisustvo Italijanskog bataljona u koloni naše divizije da unese pometnju među naše borce. Naime, sa neprijateljske strane su se povremeno čuli povici »Ovde Talijano !«. Te povike smo kasnije čuli i s našeg desnog boka. Međutim, na naše pokušaje da uspostavimo vezu, usledilo bi otvaranje vatre po nama. Tako smo izgubili dragoceno vreme nagađajući da li se za-

Štab
XXVII.N.O.U.Divizije
22.12.1943. u 1 čas.

II. Krajiškoj brigadi
XVII.Majevičkoj brigadi
Romanijskom P.Odredu

Raspored jedinica 22.ov.mj.:

1/ II.Krajiška brigada: na dosadašnjoj prostoriji stim što će bataljon iz Strikeva da pomjeri u Planinicu. Ovaj bataljon sa manjim djelovima da organizira rušenje Ž pruge Vareš-Breza.

2/ XVII. Majevička brigada: izvršiće pokret iz Vareša u Borovice, stim što će jednu četu držati na Potocima sa zadatkom osmatranja Vareša i pravca Olovo-Vareš. Iz Borovice ispitati situaciju u Donjoj rijeci Krivaji preko Dubostice, i pravac od Vukanovići. Snage iz Vareša pokrenuti tako da ujutro do 7 časova izađu na kose iznad prada i udju u šumu. Komoru i bolnicu koje se nalaze u Planinici pokrenuti ujutru najdalje u 4 časa kako bi mogla do dana da udje u šumovite predjele prema Borovici.

3/ Romanijski O.Odred: sa divizijskom bolnicom izvršiće pokret iz Planinice u sela Dragovići-Mijatovići-Kolakovići. Pokret iz Planinice sa divizijskom bolnicom tačno u 6 časova, ovo iz razloga da se do dana stigne u Mijakoviće.

4/ Štab divizije i Hirurška ekipa: Slavinj.

Opšte napomene:

Danas je od bombardovanja stradalo nekoliko drugova koji su bili lakše ili teže ranjeni. Do sada su naše jedinice pretrpjele skoro svakodnevno gubitke od aviona. Razlog ovomeje što štabovi jedinica nedovoljno vode računa o mjerama za zaštitut od posleda iz vazduha. Tako, redovno se kolone kreću bez obezbjedjenja, komore nabijene, nemaskirane, na pojavu aviona kolona ne staje, borci trčkaraju, stvara se gužva itd. Sve ove pojave štabovi jedinica mirno posmatraju i ne preduzimaju mjere koje su u ovim slučajevima dužni da čine. Ovim putem skrećemo pažnju na ove greške i napominjemo da ćemo u budće za svaki slučaj ranjavanja od aviona povesti istragu i tražiti na odgovor odgovorna štab jedinice.

Do sada se je desilo nekoliko slučajeva da su jedinice zarobljene četnike i milicionere pustale svojim kućama a da nisu obavjestile ovaj štab. Za nošenje nepokretnih ranjenika u divizijskoj bolnici potrebno je ljudstvo, kroga bolnica nema, tako da se za ovo moraju upotrebljavati borci iz pojedinih jedinica. Da bi se ovo olakšalo naređujemo da sve zarobljene četnika, milicionere, domobrane itd. koji su se do sada pustili svojim kućama, jedinice zadrže i upute sa sprovodnicom upravi bolnice koja će ih upotrebiti kao nosioce ranjenika, ~~ako sami nisu htjeli vratiti~~ svoj kuć

Pošto će neprijateljska avijacija u toku ovih dana biti vjerovatno aktivna to ovih dana zabraniti svako kretanje boraca po selima u kojima jedinice stanuju, a stoku smjestiti u štale ili obližnje šume ako ih štala nema. Isto tako zabraniti da se noću lože vatre na vidnim mjestima. Ako se vatre moraju ložiti ove ložiti u šumi, jarugama - u zaklonjenim mjestima.

Za II. Odsjek:

II. Krajiška brigada: uputiće odmah druga Veju, zamjenika brig. obavještajca, u XVII.Majevičku brigadu, gdje će privremeno ostati sa zadatkom da organizuje i potrebnome ob. službu. Također odmah uputiti druga Savu Predju u štab ove divizije.

U toku sutrašnjeg dana ispitati Visoko, Kakanj, Zavidoviće i Žepče pored zadatuka koje ste ustmeno dobili.

Bataljon koji bude u Planinici ispitaće Brezu i strogo kontrolisati taj pravac.

XVII Majevička brigada: ispitaće Olovo, Kladanj i dolinu Krivaje Zavidoviće-Olovo. U tom cilju uputiće sutra rano jedan vod sa odgovornim ljudima u Dubošnicu gdje će prikupiti sve ove podatke. Pored toga ispitati i kontrolisati Vukanoviće.

Romanijski Odred: uputiće 3

Faksimil prve strane zapovijesti štaba 27. NOU divizije od 22. decembra godine o rasporedu i zadacima jedinica pred proboj preko Romanovca

ista radi o grupama boraca iz Italijanskog bataljona naše divizije ili je reč o neprijateljevoj dezinformaciji.

Sve govori u prilog tome da snage koje su na nas napale nisu bile »manji nabačeni delovi neprijateljske jedinice« već snage koje su se povukle ispred 2. krajiške brigade kada je ona probila obruč, a mogućno je da su to bili delovi i drugih neprijateljevih jedinica koje su bile angažovane u ofanzivi. U stvari, neprijatelj se konsolidovao posle prolaska glavnine naše divizije, odnosno, uspostavio je prvobitno stanje na tom pravcu.

Posle neuspelog proboja, 1. i 3. bataljon su uredno i disciplinovano formirali kolonu i krenuli nazad, zaobilaznim putem, prema Varešu. Taj put je, u stvari, bio bespuće, ali zahvaljujući snalažljivosti i hrabrosti, u prvom redu, Ace Petkovića, komandanta 3. bataljona, i njegovoj busoli, kretanje kolone je teklo bez većih nedaća. Trebalo je, u stvari, samopregora i izdržljivosti da bismo se što pre spojili sa delovima naše brigade koji su uspeli da se probiju sa glavninom divizije. To je i bio naš osnovni cilj.

Bez obzira na velike napore koje su bataljoni morali podneti na maršu, moral i disciplina, izuzimajući pojedinačne slučajeve, bili su na visini. Međutim, u toku marša poginuli su komandant 1. bataljona Gligorije Radovanović Gico i politički komesar 3. bataljona Jovo Kokanović Kokan. To nije moglo a da negativno ne utiče na moral boraca. Sad su se već teže podnosili napori u pokretu, a počelo je i pojedinačno zaostajanje iza kolone, naročito prilikom njenog zaustavljanja. Kasnije je došlo do odvajanja od kolone oko 50 boraca i starešina. Sa ovom grupom je bio i zamenik političkog komesara 1. bataljona. Dakle, pogibija komandanta 1. i komesara 3. bataljona u osnovi je dovela jedinicu u takvo stanje, iako se ne mogu zanemariti ni ostale okolnosti.

Ovom prilikom želim da iznesem i to kako sam ja doživeo pogibiju drugova Gice i Kokana.

U noći između 25. i 26. decembra, za vreme povlačenja kroz bespuće, naišli smo na zaselak od nekoliko kuća. Tada smo načinili kardinalnu grešku: umesto da se uputi patrola da pronađe vodiča, prema kućama je krenulo nas nekoliko starešina. U zgradama levo od pravca našeg kretanja nismo nikoga našli. Zatim smo krenuli desno, prema jedinoj kući koja se nalazila na toj strani. Kad smo pošli prema toj kući Gico mi se obrati i reče da se vratim do kolone i da vidim kakvo je tamo stanje. Vratih se. Međutim, samo nakon dva-tri minuta začu se rafal iz pravca kuće prema kojoj su se uputili Gico i ostali drugovi. Potrčao sam tamo i imao sam šta da vidim: pred vratima kuće su ležali u lokvama krvi komandant 1. bataljona drug Gligorije Radovanović Gico i politički komesar 3. bataljona drug Jovo Kokanović Kokan. Preživeli komandant 3. bataljona Aco Petković, koji se za vreme te drame nalazio na uglu kuće i tako izbegao neprijateljski rafal, ispričao mi je kako se sve zbilo. U kući se nalazila sredovečna žena sa devojčicom od oko 10—12 godina. Tu se našao i Nemac naoružan automatom. Kad su Gico i Kokan zakucali na vrata niko se nije javljao. Na njihovo insistiranje da se vrata otvore, umesto odgovora usledio je rafal iz automata ispaljen kroz drvena vrata. Na mestu su ostali mrtvi, a Nemac je uspeo da pobegne nekažnjen.

Posle pogibije drugova Gice i Kokana, kolona je, predvođena komandantom 3. bataljona Acom Petkovićem, nastavila pokret prema planu. Me-

ne je, međutim, zadesila nezgoda. Potresen naglom smrću dvojice drugova i saboraca, krenuo sam prema svojoj četi u koloni. Neoprezno nagazih na oštar predmet koji je štrčao iz dubokog snega (kasnije sam ustanovio da je to bio krov pseće kolibe koji je oštrom ivicom jedva virio iz snega) i padoh na glavu. Kad sam se osvestio, shvatio sam, na moje zaprepašćenje da sam sam. Morao sam se brzo snalaziti. Trag kolone na snegu sam uočio i potrčao. Snežna staza je najednom nestala u rečici koja mi je dalje služila kao putokaz u kretanju. Iako uplašen, nisam gubio nadu na spas. Nakon oko jednog časa trčanja, došao sam u sastav svoje čete.

U svanuće, 26. decembra, naša kolona je prelazila železničku prugu Breza — Vareš kod Pajtov-Hana. Za vreme prelaska naišao je voz iz pravca Breze. Deo naše kolone, koji još nije prešao prugu, bio je prinuđen da zalegne. Voz je prošao. Dan je uveliko odmakao, a deo kolone ne kreće. Pođoh uz kolonu da vidim razlog. Imao sam šta i videti — čelni borci su spavali. Od 3. bataljona i dela 1. bataljona ni traga. Brzo smo se prebacili preko potoka i pruge, krećući se uz brdo. Sustigli smo glavninu 1. bataljona, a zatim smo došli u s. Budoželj, gde smo uspostavili vezu s 3. bataljonom. Potom smo kao jedinstvena kolona krenuli pravcem s. Okruglica — Ajdinovići — Krivojevići i tu smo, 29. decembra, došli u sastav svoje brigade. Odmah se pristupilo formiranju novih četa i popuni rukovodećih mesta u 1. i 3. bataljonu, nakon čega je brigada kao celina nastavila dalje borbe.

Svetolik GOSPIĆ Brko

Svijetli lik Jove Kokanovića Jovice

Eodio se 1920. godine u Gornjem Crnjelovu kod Bijeljine u srednje imućnoj seoskoj porodici. Osnovnu školu završio je kao najbolji učenik **u** svojoj generaciji. Zato je bio zapažen od učitelja koji je nastojao da Jovica nastavi dalje školovanje. Ali, to se nije ostvarilo, rano je izgubio oca i kao najstarije muško dijète morao je ostati u domaćinstvu. Radeći sve poljske poslove, od jutra do mraka, on se nije odvajao od knjige. Ljubav prema njoj i želja da što više sazna o životu nije ga napuštala. Kao dječak pročitao je sve ono što se nalazilo u školskoj biblioteci. Pored knjiga, čitao je dnevnu štampu. O njemu se u njegovom zaseoku govorilo kao o veoma načitanom, pa bi uveće poslije rada njegova rodbina i biiže komšije rado dolazili njegovoj kući da im pročita nešto iz novina i upozna ih s događajima u zemlji i svijetu.

Već u to vrijeme njegovom oku nisu mogle promaći velike razlike u životu ljudi u selu. Iako su njegova porodica i on živjeli relativno dobro u poređenju sa siromašnim seljacima, koji su činili veliku većinu i bili podvrgnuti raznoraznim oblicima nemilosrdnog iskorišćavanja od bogataša i raznih šićardžija i zelenaša, o čemu su često pjevali uz tamburicu, nj»ga je boljela ta nepravda i nije se mogao miriti s tim. U njemu se javio bunt protiv takvog stanja i počela uobličavati svijest da je društvo nepravedno podijeljeno na ogromnu većinu siromašnih i manjinu bogatih, da postojeća vlast upravlja u interesu ove manjine i da se služi silom da bi održala u pokornosti i poslušnosti siromašne slojeve. Do ovakvih saznanja je došao, zato što je i sam živio kao trudbenik i bio obdaren natprosječnom spo-sobnošću, a uz to je i neodoljivo težio za pravdom. Ta predstava o stvar-nosti koju je stekao bila je presudna za njegovo kasnije revolucionarno opredjeljenje, ali tada još nije znao šta treba raditi da bi se postojeće stanje promijenilo. Međutim, događaji koji su ubrzo uslijedili pokazali su mu put na koji je on smjelo zakoračio i vremenom postao svjesni i nepo-kolebljivi borac za ostvarenje težnji i snova svih obespravljenih i eksplo-atisanih.

Juna 1933. godine, u Gornjem Crnjelovu i nekim drugim selima i u gradu Bijeljini pojavili su se leci koje je štampao Mjesni komitet Partije u Bijeljini. Sadržaj letka ukazivao je na težak život radnika i seljaka i pozivao radnike Rudnika »Ugljevik«, seljake, srednjoškolsku i radničku omladinu da se organizuju u borbi protiv kapitalističkog uređenja i kralja, a u ime interesa i za vlast radnika i seljaka. Letak se završavao parolom: »Dolje krvava Vojno-fašistička diktatura sa krvavim kraljem Aleksandrom na čelu!« Bez obzira na to što je ova parola bila neprikladna za tradicionalnu i zaostalu svijest ljudi, leci su djelovali na one do kojih su došli. Tada je vladao režim vojno-monarhističke diktature i siromašni su sa strahom x šapatom, u četiri oka, govorili o njemu dok su bogatiji i ostali reakcionari i skutonoše vlasti, sa ogorčenjem i mržnjom, na sva usta, napadali komuniste, nazivajući ih neprijateljima otadžbine, nacionalnih svetinja, bezvjernicima itd. Bilo je to prvi put da su se komunisti pojavili, na svjetlo dana, u ovom kraju poslije Obznane i zabrane Komunističke partije Jugoslavije.

Iz sela su uhapšena dvojica drugova koji su učestvovali u dijeljenju letaka: Drago Tojić Gango, seoski pauper i Svetolik Gospić, svršeni đak gimnazije. Kada je u jesen 1934. godine poginuo kralj u Marselju, ova dva druga su ponovo uhapšena. Njihovo ponovno hapšenje opet je izazvalo različite komentare u selu, u kojima kao dječak učestvuje i Jovica. On se otvoreno suprotstavlja osuđivanju ove dvojice, stavlja se na njihovu stranu objašnjavajući zašto se oni bore.

Sve ovo snažno je uticalo na Jovicu, koji je upijao u sebe sve što se oko njega događalo, a bilo je usmjereno na promjenu postojećeg stanja. U to vrijeme na površinu izbijaju najhrabriji i najodlučniji ljudi. Jedan od njih je bio i Jovica, koji je, iako je bio mlad po svojoj borbenosti Odskakao od drugih. To uočavaju komunisti te njemu i Mladenu Jeftiću posvećuju posebnu pažnju, pokazujući im kako i šta treba da rade u svojim zaseocima.

Kao rezultat višegodišnjeg rada u Crnjelovu se formira partijska organizacija. To je bilo 1937. godine. U Partiju su primljeni Jovica Kokanović, koji je tada imao 17 godina i Mladen Jeftić. U organizaciji su bili pored njih dvojice i Drago Tojić Gango i Svetolik Gospić. Jovica je, pored ostalog, dobio zadatak da djeluje među omladinom i mlađim ljudima.

Dolaskom druga Tita na čelo Partije, 1937. godine, i usmjeravanjem KPJ na što šire okupljanje masa u sveopšti antifašistički narodni front za borbu protiv profašističkih vlada, kao i opasnosti koja se nad zemljom nadvila u smislu porobljavanja od fašističke Njemačke i Italije, Jovica ulaže sve svoje sposobnosti, žar i polet, svojstvene mladom čovjeku, u objašnjavanju i propagiranju ciljeva KPJ. Može se slobodno reći da je, pored Drage Tojića Gange, starog komuniste, i Mladena Jeftića, koji su bili stariji ljudi, Jovica imao velike zasluge u širenju komunističkih ideja i provođenju partijske politike u selu u tim predratnim godinama. Naročito živu aktivnost razvija među omladinom, u čemu mu pomažu njegov mlađi brat Bogić i sestra Gina.

Kao provjerenog borca partijska organizacija bijeljinskog sreza šalje Jovicu Kokanovića na kurs skojevaca i mladih komunista. Kurs je održan kod Bugojna u ljeto 1940. godine. Poslije povratka sa kursa on se povezuje

sa mladim komunistima i skojevskim rukovodiocima u Bijeljini, sa Vukašinom Pajkanovićem i drugima. U martu 1941. godine, u selu Patkovači, u kući Staje Spasojevića, na sreskom sastanku skojevaca, podnosi referat 0 organizacionim pitanjima rada u SKOJ-u. Politički referat podnio je Vukašin Pajkanović.

Slom stare Jugoslavije zatekao ga je u Crnjelovu. Ljudi su bili uznemireni, zaprepašćeni i potišteni. Nisu očekivali tako brz gubitak slobode 1 nacionalne nezavisnosti, pogotovo što su do njih dopirali glasovi o ustaškim zločinima nad Srbima u drugim krajevima. U junu, a naročito u julu, započela su hapšenja ljudi u njihovom selu kao i u drugim selima Semberije. U takvim okolnostima Jovica i ostali komunisti sela neumorno rade na objašnjavanju novonastale situacije, pozivajući ljude na bojkot takozvane »Nezavisne Države Hrvatske«: da se ne odazivaju pozivima ustaške vlasti, da ne plaćaju porez, ne iznose na gradsku pijacu poljoprivredne proizvode, da skrivaju oružje, da se sklanjaju ispred ustaša itd. Nastojali su da spriječe javljanje vojnika koji su se vratili kućama, kao i da se odazovu pozivu njemačke vojne vlasti, ukazujući im da će ih Nijemci otjerati u zarobljeništvo. Na žalost, u tome su samo djelimično uspjeli. Iz straha od represalija (Nijemci su prijetili smrtnom kaznom za one koji se ne odazovu), veliki broj bivših vojnika, dakle vojnički obučenih i u najboljim godinama života, odlazili su u bijeljinski logor, a odatle odvođeni u Njemačku. Jovica i ostali drugovi, s bolom u duši gledali su kako grupe tih ljudi, ojađeni i potišteni, odlaze u grad, da bi se tek poslije četiri godine robovanja vratili u svoju domovinu.

Ovakvim svojim radom komunisti su nastojali da obuhvate i susjedna sela, oslanjajući se na pojedine ljude sa kojima su od ranije imali veze.

Dan nakon izbijanja rata između Njemačke i SSSR, Drago i Svetolik odlaze, 23. juna 1941. godine, u susjedna sela Dragaljevac, Magnojević, Čađavicu, Vršane, Bukovicu, a u Crnjelovu ostaju Jovica i drugi komunisti. Kad je u Crnjelovo došao Fadil Jahić, on je direktno usmjeravao i koordinirao rad u ovim selima na pripremanju i otpočinjanju borbe. Jovica je bio njegova desna ruka u povezivanju rada Drage i Svetolika sa Fadilom i nekoliko puta donosio im poruke od njega. Pored priprema ustanka u Crnjelovu on, takođe, radi na pripremama ustanka u zaseoku Gradac (Donja Čađavica), povezujući se sa Jocom Ilićem, članom Partije i drugima. Stoga je partizanska grupa koja je formirana u Crnjelovu u svom sastavu imala ne samo ljude iz Crnjelova, nego i iz spomenutih sela. U prvim oružanim akcijama ove grupe Jovica učestvuje kao borac. Kasnije ostaje u selu kao partijski radnik i zajedno sa ostalim komunistima radi na jačanju partijske organizacije, stvaranju SKOJ-a, NOO-a, aktiviranju žena.

Poslije povlačenja Majevičkog partizanskog odreda u Birać i vojne prevlasti četnika na Majevici i Semberiji, Jovica i Mladen organizuju prihvatanje partizana i komunista koji su poslije bitke protiv četnika bili odsječeni od odreda. Sklanjaju ih ispred četničkog terora. I pored okrutnih prijetnji četnika da će onaj, ko bude sklanjao komuniste i partizane i bilo na koji drugi način im pomagao, biti ubijen, a kuća mu zapaljena j mnogi drugovi, čak i sa Majevice, našli su utočište i zaštitu u Gornjem Crnjelovu i kod najsigurnijih ljudi u selima Vršani i Bukovica. Partijska

organizacija u Crnjelovu 1941. godine imala je oko 20 članova. Tu je djelovala i skojevska organizacija. Organizovane žene imale su veoma jak uticaj u selu. Zato je to selo i bilo sposobno da zaštiti progonjene komuniste i partizane. Toj nepokolebljivoj vjernosti NOB-u, smjelosti i spremnosti na žrtve i patnje ljudi pomenutog sela, u uslovima četničkog nasilja, mnogo je doprinio organizacioni, propagandni i politički rad drugova Jovice i Mladena Jeftića.

Kada je formiran 2. majevički partizanski odred, poslije bitke protiv četnika na Maleševcima i njihovog poraza u novembru 1942. godine (u toj bici su učestvovali, pored boraca 6. istočnobosanske brigade, i sremski partizani), Jovica odlazi na dužnost komesara bataljona tog odreda. Od tada sve do svoje pogibije radi kao politički rukovodilac i borac u našim jedinicama. Bio je komesar 3. bataljona 17. majevičke brigade koja zajedno sa 6. istočnobosanskom brigadom ulazi u sastav glavnine Vrhovnog štaba. I poslije natčovječanskih, herojskih borbi i velikih žrtava u borbama na: Sutjesci, Maglicu, Zelengori, Volujaku, Popovom mostu, ove dvije brigade dolaze u Semberiju. One su u 5. ofanzivi pretrpjele strahovite gubitke. Vratile su se, otprilike, sa po 300 boraca. Dvije trećine boraca i jedne i druge brigade ostale su zauvijek na mrtvoj straži bojišta 5. ofanzive. Međutim, u Semberiji su ti borci zatekli topla njedra naroda koji ih je prigrlio. Čekao ih je i 3. majevički partizanski odred sa oko 1000 boraca, do zuba naoružanih, i prekaljenih u bitkama koje su vođene na ovom području. Taj odred je popunio i jednu i drugu brigadu. Poslije oslobođenja Tuzle formira se 17. majevička brigada. Kao mlada jedinica dobiva pomoć u rukovodećem kadru iz 15. majevičke i drugih jedinica. Tako i Jovica prelazi u 17. majevičku brigadu i dobija dužnost komesara bataljona.

Kao komesar bataljona u pomenutim jedinicama isticao se svojom hrabrošću, požrtvovanjem, drugarskom brigom za borce i stekao veliki ugled, ljubav i povjerenje među njima.

Za vrijeme 6. neprijateljske ofanzive, krajem 1943. godine, kada je u borbama na Romanovcu njegov bataljon sa još jednim bataljonom bio odsječen od divizije u čijem je sastavu bila 17. majevička brigada, ta dva bataljona, uz velika stradanja i žrtve, uspjela su da se izvuku iz njemačkog obruča i da krenu u pravcu svoje divizije. Desetkovani, izmoreni i izgladnjeli do krajnjih granica, na putu za selo Nišiće, ne poznavajući teren, u mrkloj noći gazeći snijeg do pojasa, naišli su na jednu kuću u kojoj je gorjelo svjetlo. Ne želeći da šalju patrolu od iznemoglih boraca, Jovica i Gligor Gico, komandant 1. bataljona, došli su na vrata kuće u namjeri da pronađu vodiča. Kad su pozvali domaćina da izađe, iznenada se ugasilo svjetlo, a iza odškrinutih vrata zaštektao je mitraljez. Jovica i Gioo pokošeni rafalom ostali su na mjestu mrtvi.

Tako se ugasio život ovog predratnog komuniste koji je od najranije mladosti pristupio KPJ i njenoj borbi. Tako je pao i njegov saborac Gligor Gioo.

Kada je poginuo, Jovica je imao 24 godine i tako bogat život. Sjećanje na njega, koji je u krilu Partije izrastao u tako neustrašivu, čestitu, nesebičnu i plemenitu ličnost, ispunjava nas i danas poslije toliko godina tugom i bolom, ali i ponosom. Tugom, jer ga više nema među nama, a ponosom što je u svom kratkom životu dao sve što je mogao dati, kako

u predratnom vremenu borbe KPJ, tako i u teškim ratnim iskušenjima. Svoj život posvetio je revoluciji i njoj ga darovao.

Njegovi mještani, seljaci Crnjelova, doživjeli su ostvarenje onog o čemu im je Jovica govorio još kao buntovni dječak.

Ugasio se jedan život u naponu snage i mladosti, a koji je mnogo dao i još više mogao dati i u poslijeratnom periodu neprekidnog hoda revolucije ka sve boljoj, ljudskijoj i sretnijoj budućnosti.

Danas, kada nas grije sloboda i kada predvođeni SKJ nesmanjenim zanosom učvršćujemo i dograđujemo velike tekovine revolucije i ulažemo napore na izgradnji svoje samoupravne socijalističke zajednice, u kojoj radnici i svi radni ljudi sve više upravljaju i odlučuju o svom životu, budućnosti i sudbini zemlje, bez tutora i gospodara nad sobom, i postižu velike rezultate u materijalnom, društvenom i kulturnom razvitku; ne smijemo zaboraviti ljude koji su u temelje takvog društva uzidali svoje kosti i cementirali ih svojom krvlju. Jedan od takvih bio je i Jovica. Zato se sa zahvalnošću i poštovanjem sjećamo njegovog svijetlog lika.

Vlado SERTIĆ

Pogibija drugova Gice i Kokana

Prije nego što smo stigli na Romanovac prolazili smo pokraj sela Duboštiea, 23. 12. 1943. godine, oko pola noći. Kada smo prolazili pored jedne usamljene kuće, uz potočić koji je žuborio, kolona našeg 2. bataljona je stala. Lično sam čuo glasove: »Otvori! Partizani!« Ovo čak nije dovoljno ni izgovoreno, a iz kuće su se čuli pucnji. Tada smo utvrdili da su na samim vratima bili komandant Gico i komesar Kokan. Oni su pozivali ukućane da otvore vrata, jer nam je tada trebao vodič. Vjerovatno su u toj kući tražili informacije i mobilizaciju nekog vodiča. Nakon pucnja, obojica su na licu mjesta poginuli. Mi smo tada na brzinu opkolili kuću i u njoj zatekli ženu sa petero maloljetne djece. Istovremeno, u prostoriji koja je bila blizu šume, vidjeli smo otvoren prozor pa se moglo pretpostaviti da je onaj koji je otvorio vatru istog momenta iskočio kroz prozor i izbjegao hapšenje. Tada je u jedinici bilo govora da su poginuli od ustaša iz kuće. Radi dokazivanja istine iz kuće smo poveli domaćicu i njeno najstarije žensko dijete.

S obzirom na to da su nam Nijemei bili »za petama«, kolona je užurbanim korakom krenula prema Krivaji. Ali, na Romanovcu nas je stigla opremljena skijaška njemačka jedinica. Ja sam se tada nalazio na začelju kolone sa mitraljescem Carugom iz Mačkovca, koji je zajedno sa mnom primijetio Nijemce i odmah otvorio vatru. Na žalost, tu je i pao. Za čas je došlo do borbe »prsa u prsa« da bi ta dva bataljona koja su bila razbijena, krenula nazad prema selima Borovici i Ponikve, gdje je ponovo dolazilo do žešćih okršaja. U tim borbama je, izgleda, dosta naših drugova poginulo jer kad smo se skupili, čini mi se da nas nije bilo ni polovina. Komandant 3. bataljona je bio Aco Petković. Sjećam se, on je preuzeo komandu i poveo jedinicu ponovo na Krivaju, a odatle na Ozren i dalje u okršaje. U tim borbama, naime, nešto ranije došlo je i do težeg ranjavanja Kurjaka.

Tada se u sastavu brigade nije nalazio 2. (Patkov) bataljon, što znači da je jedinica bila prilično oslabljena.

Pogibija Kokana mi je teško pala. On me primio u KPJ.

Godine 1954. došao sam u Vareš. Ali, i pored moje znatiželjnosti, nisam mogao da pronađem mjesto pogibije Gice i Kokana. Tokom 1961. godine boravio sam u selu Duboštica. Kad sam došao pred jednu kuću, stao sam kao ukopan, jer sam odmah prepoznao da je to kuća iz koje je pucano i prag na kojem su pali Gico i Kokan. Pitao sam domaćina da li je u toj kući on živio i 1943. godine? On je to potvrdio. Na pitanje da li su na pragu ove kuće pala 2 partizana također je dao potvrdan odgovor.

Nakon toga smo sjeli i razmijenili mišljenja. Domaćin je i sam priznao da je tog dana, odnosno noći, u kući bio Nijemac i da je on tada bio vodič jednoj njemačkoj jedinici. Rekao je, a tako su i njemu kazali, da je Nijemac iz kuće pošao na vrata i čim je čuo glasove, otvorio je vatru, te je nakon pucnjave iskočio kroz prozor priključivši se svojoj jedinici koja je, navodno, bila u neposrednoj blizini.

Da, tako je o tome kazao domaćin. On mi je rekao da je pored Gice i Kokana u ranu zoru, pred kućom, nađen još jedan partizan. Bio je teško ranjen. Njega su Nijemci na licu mjesta ubili. Pitao sam šta je dalje bilo sa tijelima dvojice ranije poginulih drugova. On mi je tada u detalje ispričao da je, ujutro, narednog dana, lično došao sa njemačkom jedinicom i zatekao dva poginula partizana na pragu kuće, a u kući jednog ranjenog partizana koji je Nijemcima rekao da je domaćin. Kada su oni skinuli cebe s njega, utvrdili su da je to ranjeni partizan, a da je domaćin s njima. Ranjenog partizana su odmah strijeljali. Prema opisu izgleda tog ranjenog partizana meni se činilo da bi to mogao biti intendant 3. bataljona drug Živko.

Koviljka RADIŠIG MITRINOVIĆ

Na borbenim putevima brigade

Oktobar je 1943. godine. Oslobođena je Tuzla s okolinom. Naš 2. bataljon je vodio žestoke borbe u Lukavcu. Nakon oslobođenja ovog mjesta našli smo bogat plijen. Između ostaloga, tu je bila i puna vreća novaca (kunä) koju je iz pošte donio Vojo Stojaković, zamjenik komandanta bataljona i predao je komandantu brigade drugu Kurjaku.

Uskoro je data dozvola da borci po grupama mogu ići u grad (Tuzlu). Tada je svaki borac dobio nešto novaca koje nam je Kurjak šakom dijelio iz pune vreće »da nam se nađe u gradu«. Ulazili smo, u grad pjevajući iz pravca Bukinja i naišli na prvom uglu na jednu malu bozadžinicu. Ušli smo i upitali: »Pošto je boza?« Stari bozadžija nije mogao da progovori od čuda kada smo za ono malo »boze i šećerki« ostavili hrpu novca ne brojeći ga. Kada smo krenuli, on je potrčao za nama i nudio nam nazad dio novaca. Pozdravili smo ga mahanjem uz veseli smijeh i, razdragani, nestali ulicama Tuzle.

* * *

U borbama kod Bistrice, u noći 24. novembra 1943. godine, učestvovao je 2. bataljon. Neprijatelj je davao žestok otpor, pa je bilo i žrtava i ranjenih. Među ranjenicima koje previjamo i otpremamo ležao je i komandir 1. čete Aleksa Jeftić, visok i krupan borac, pravi gorštak. Po mraku sam pronašla njegovu ranjenu lijevu ruku i osjetila kako se rukav napunio toplom i ljepljivom krvlju. Lakat je bio raznesen »dum-dum« metkom. Podvezala sam ruku kaišem da bih zaustavila krvarenje. Ranjenik se ubrzo onesvijestio. Našli smo neku deku i nas nekolicina boraca ponijeli smo ga uz velike napore. Borci su već otišli naprijed, a mi smo se vrlo sporo kretali što zbog težine ranjenika što zbog teškoga puta. Prolaskom boraca put je postao uglačan, uz to je bio strm i stjenovit. Moglo se ići samo pu-

Zgarište u istočnoj Bosni

zeći, sjedeći i vukući ranjenika. Ovakvo prenošenje zaista je biio teško. Uz natčovječanski napor, oznojeni od tereta, gladni i bosi, borci su spasavali ranjenika, u čemu se naročito istakao Milo mitraljezac iz Janje. Već je bilo svanulo. Svaki čas provjeravali smo je li ranjenik živ. U podnožju nas je sačekala brigada spremna za pokret. Predali smo ranjenika u bolnicu. Grupi koja je donijela ranjenika prišao je komandant brigade, drug Kurjak i zahvalio se što smo pod tako nemogućim uslovima, uz velike napore spasili ranjenog komandira.

Brigada je krenula. Bez odmora smo pošli dalje zadovoljni što smo spasili jedan život. Komandiru Aleksi je odsječena ruka. Kad je ozdravio, nastavio je da se bori protiv neprijatelja sve do svoje pogibije, u ljeto 1944. godine.

*

* *

Prije prelaska Krivaje, decembra 1943. godine, poslije povratka sa Jahorine i Romanije, mnogi borci su postali žrtve marševa po najvećoj hladnoći. Najteže je bilo onima kojima su promrzle noge.

Stigli smo u jedno muslimansko selo. Drugarice su imale pune ruke posla previjajući smrznute noge. Jedini lijek je bilo rastopljeno salo.

Među smrznutima je bila i omladinka bolničarka Sonja Đurić iz Bijeljine. Kad smo krenuli iz sela, zavoji na njenim nogama su brzo postali crveni i na snijegu je iza nje ostajao crven, krvav trag. Junački je podnosila bolove ne puštajući ni jauka. Tada začusmo da neko viče. Za nama je

trčao sijedi Musliman, naš doskorašnji domaćin. On nas stiže i poče nas moliti da ostavimo Šonju kod njega i njegove žene. Oni će je — reče — izliječiti i garantuje da joj se neće ništa desiti.

Poslije kraćeg dogovaranja Sonja je vraćena u kuću. Tu je odmah obukla dimije i vezala šamiju sa kerama, jer je sada postala »kćerka« tih ljudi koji su obećali da će je paziti kao svoje dijete.

Ostavili smo Šonju teška srca, ali saznanje da je ostala u toplom, i zbrinuta, umirilo nas je. Zaista je ozdravila i nakon mjesec dana vratila se zdrava u borbu, zahvaljujući dobrim ljudima.

Poginula je 1944. godine. Ubili su je četnici.

Miloš ZEKIĆ

Napori 17. majevičke brigade na spasavanju ranjenika iz Trnove

Martovskih i aprilskih dana 1944. godine Semberija i Majevica bile su pritisnute raznorodnom vojskom. Mjesec i više dana tukle su se na ovoj teritoriji jedinice III korpusa Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije protiv njemačke 13. SS divizije koja je sa sjevera nadirala prema Semoeriji, Posavini i Majevici. Sredinom aprila iz Tuzle je krenula u napad i 3. domobranska lovačka brigada. Na Majevici je bilo i raznih četničkih grupa i grupica koje su također ispoljavale agresivnost prema našim jedinicama.

Da bi se izbjegle frontalne borbe, protiv tehnički i brojno nadmoćnijeg neprijatelja i eventualno okruženje na planini Jelici štab III korpusa je, 13. aprila, naredio da 16. i 36. divizija napuste Majevicu i pređu preko ceste Tuzla — Zvornik na teritoriju Birča i Vlasenice, a 38. divizija **da** se i dalje zadrži na Majevici.

Iako je 38. divizija vještim manevrima i udarima u bokove neprijatelja nanosila njegovim jedinicama osjetne gubitke, uprava štaba divizije sa 17. majevičkom brigadom i 4. majevičkim odredom, nije se mogla održati duže na prostoru Majevice. Poslije nekoliko žestokih borbi i ona je morala krenuti za glavninom korpusa.

Najkraći i najsigurniji put vodio je grebenom Majevice. Pred sam polazak iz sela Jasenice koje se nalazi na zapadnom dijelu Majev'ce, stiglo nam je obavještenje da su otkrivene neke baze u selu Donjoj Trnovi u kojima su ležali ranjenici korpusne bolnice i da tamo ima dosta nezaštićenih ranjenika koji se kriju po šumama od njemačko-četničkih potjera.

U takvoj situaciji štab divizije je odlučio da sa 17. majevičkom brigadom krene u pravcu Trnove. Bio je to znatno duži i teži put, jer je trebalo ići preko teritorije koja je već bila načičkana neprijateljevim uporištima. Put je zahtijevao izuzetno naprezanje jedinica i izlagao ih velikom riziku,

ali se ipak pošlo njime. Sve je bilo podređeno moralnoj obavezi prema ranjenicima, kao i ljudskoj želji da se učini sve za njihovo spašavanje.

Krenuli smo iz Jasenice, 16. aprila u 15 časova. U Maoči smo se rasteretili suvišne opreme, ostavili komoru i uputili se ka Rahiću zadržavši samo nekoliko konja. Išli smo svu noć takoreći bez odmora. Kada smo u svanuće stigli u Potočare, primijetili smo da su okolni šumarci i livade pritisnuti artiljerijom. Bili su to vatreni položaji artiljerije 13. SS divizije, Dvoumljenja nije moglo biti. Krenuli smo preko borbenog rasporeda artiljerije. Neprijatelju ni na pamet nije padalo da možemo nabasati baš tu na njegove vatrene položaje, a koji su bili udaljeni od Brčkog svega nekoliko kilometara.

Ošamućeni iznenadnom pojavom tako velikih snaga (bilo nas je oko 1500 u koloni po jedan) neprijateljevi stražari su nas posmatrali iz neposredne blizine, ali nisu smjeli pucati. Čekali su da prođe glavnina. Tek kada smo poodmakli pripucali su na začelje i ubili komesara bataljona koji je bio s četom u zaštitnici. Tada je počela da šara i artiljerija gađajući nesumice. Zrna su padala podalje od naše kolone koja je birajući šumarke i skrovita mjesta, gotovo trčeći hitala ka Ražljevu gdje je bio predviđen predanak.

U podne ?mo stigli u rejon za odmor. Bataljoni su bili prikupljeni u strogoj pripravnosti, jer je svuda oko nas bio neprijatelj. Kuvar su postavili kazane i oko 16 časova hrana je bila gotova. Tada su iznenada obavještajci donijeli vijest da iz Brezovog Polja pravo na nas kle njemačka kolona nepoznate jačine. Ubrzo zatim pojavile su se još tri kolone: iz Korenite, Koraja i Brčkog. Neprijatelj je išao sa svih strana koncentrično ka nama. Očigledno je znao gdje se nalazimo i namjera mu je oiia jasna: da nas okruži i uništi.

Na okupu su bili članovi štaba, divizije i brigade. Razgovaramo o tome šta da se radi. Udar neprijatelja nikako nismo smjeli čekati. Riješili smo da mu se usprotivimo energičnim protivnapadom na svim pravcima u isto vrijeme. U susret svakoj koloni upućen je po jedan bataljon s d'jelovima odreda. Cilj je bio da u snažnom naletu razbijemo sve kolone i nastavimo pokret preko Korenite ka Donjoj Trnovi. Tamo je zbog toga bilo, u neku ruku, težište protivnapada.

Neprijatelj, vjerovatno nije očekivao tako nešto. Pripremao je iznenađenje, a sam je bio iznenađen. Išao je u napad, a bio je napadnut u trenutku kada je to najmanje očekivao. Upravo to nam je osiguralo mnogo veći uspjeh nego što smo mu se mogli nadati.

Iznenađen brzinom dejstva i silinom našeg udara, neprijatelj se poslije kratkotrajne borbe dao u bjekstvo. Najprije je razbijena kolona iz Brezovog Polja. Ubrzo su i na ostalim pravcima stvoreni veoma povoljni uslovi za gonjenje, ali od toga se moralo odustati, jer je valjalo žuriti ugroženim ranjenicima upomoć.

Dok su zaštitnice i dalje pripucavale na neprijatelja koji je bježao, bataljoni su se u sumrak prikupili kod škole u Ražljevu, dobili ne?to hrane i ponovo usiljenim maršem nastavili pokret. Uprkos mnogobrojnim preprekama i neprekidnim usputnim čarkama išlo se dosta brzo. Borci su prosto padali s nogu, ali umor kao da nisu osjećali ili, bolje reći, nisu priznavali. Opsjenjivao ih je cilj koji je bio tako blizu. Nisu imali drugih misli osim: što prije pomoći ranjenicima.

Dvadesetog aprila oko 16 časova stigli smo u Cengiće i Brđane. Pojavili smo se tako iznenada da seljaci prosto nisu mogli vjerovati da je to naša vojska. Znali su da nigdje u blizini nema naših jedinica i da je s/uda okolo neprijatelj.

Vijest o našem dolasku brzo se pročula. Neki ranjenici su i sami počeli stizati, druge smo svu noć tražili po šumarcima. Do zore ih se skupilo preko 200. Tako smo ih spasili sigurne smrti, jer bi ih Nijemci, nemoćne i gladne za dan-dva sigurno pohvatali i pobili, onako kao što su pobili njihove drugove u otkrivenim bazama. U jednoj od tih baza stradao je i legendarni junak Veljko Lukić Kurjak.

U samu zoru nastavili smo pokret ka Jelici. Kretali smo se preko teritorije koju su držali četnici, ali oni se nisu usudili da pruže otpor. Bez borbe su bježali pred nama, ostavljajući nam slobodan put.

Predveče smo na Jelici došli u dodir s dijelovima 16. divizije. Sada se nismo morali žuriti. Naložili smo vatre i raskomotili se prvi put poslije toliko dana. Kulturna ekipa divizije prikazala nam je te večeri zanimljiv program, koji je spreman još prije polaska na marš.

Sutradan smo bez žurbe prešli Spreču i drum kod Kalesije. Tamo smo ranjenike predali korpusnoj bolnici.

Cesto su u ratu jedinice same na sebe primale veliki teret, rizik i opasnost zbog moralne obaveze prema ranjenim drugovima. Ali ovo je, svakako, jedan od svojevrsnih primjera uporne i požrtvovane borbe za spašavanje ranjenika. Stab 38. divizije i 17. brigada dobili su zbog toga najviše priznanja — pohvalu Vrhovnog komandanta druga Tita.

Đorđe DRAGIĆ

Spašavanje ranjenika iz **bolnice** III korpusa

Početkom marta 1944. godine dolazi do formiranja 38. NOU divizije u s. Brđani kod Trnove (Bijeljina) u istočnoj Bosni. Komandant divizije je bio Miloš Zekić, komesar Vlado Rolović, obojica narodni heroji. Ja sam bio postavljen za referenta saniteta divizije. Uskoro zatim, već krajem marta, Nemci prebacuju iz rejona Vinkovaca u severoistočnu Bosnu, po zlu poznatu 13. SS »Handžar diviziju«, koja je oslanjajući se na brojne ustaške i četničke snage (povremeno je bila pomagana i od delova »Princ Eugen« divizije), otpočela borbena dejstva u okviru tzv. 7. neprijateljske ofanzive. U iscrpljujućim borbama koje su trajale skoro celo proleće i leto 1944. godine 38. divizija zajedno sa ostalim jedinicama III korpusa imala je vidnog udela. Među najuzbudljivije događaje u ovom periodu (za mene) na svaki način spada spasavanje oko 200—250 ranjenika i bolesnika iz korpusne bolnice br. 2, a koja se nalazila u s. D. Trnova.

Selo Trnova, dvadesetak kilometara jugozapadno od Bijeljine bilo je poznato po svojim slobodarskim tradicijama i učešću u NOR-u. Ne bez razloga nazivali su je »crvena Trnova«. Razumljivo je onda što se moglo računati na odanost toga stanovništva i svesrdnu pomoć u svakom pogledu, pa i u pogledu zbrinjavanja ranjenika i bolesnika. Zbog ovih pogodnosti odlučeno je da se ranjenici prebace na planinu Majevicu odnosno u Semberiju. Tako je krajem marta 1943. godine izvršena, pod rukovodstvom doktorice Roze Papo, evakuacija oko 80 teških ranjenika i bolesnika u s. Trnova, gdje se početkom aprila organizuje nova partizanska bolnica čiji je prvi upravnik bila doktorica Roza Papo.

Dolaskom novih ranjenika i bolesnika, naročito posle 5. neprijateljske ofanzive znatno se povećava kapacitet ove bolnice koja postaje jedna od najvećih u istočnoj Bosni, jer je povremeno imala i po 1500 ranjenika i bolesnika. Zbog toga su morala biti formirana po obližnjim selima (zaseocima) nova bolnička odeljenja, kao npr. u s. Jakovićima hirurško odeljenje, u s. Kacevac odeljenje lakih ranjenika, u s. Bukovac zarazno odeljenje itd. Za teške, a posebno nepokretne ranjenike i bolesnike bila su iskopana tajna podzemna skloništa u kojima je bio za vreme 6. neprija-

Prenos ranjenika na zaplijenjenim neprijateljskim nosilima juna 1944.

teljske ofanzive smešten veći broj ranjenika i bolesnika, koje neprijatelj nije uspeo da otkrije. Tu je bilo i skladište velikih količina sanitetskog materijala evakuisanog kamionima iz oslobođene Bijeljine, avgusta 1943. godine.

U toku 1943. i 1944. godine u ovoj bolnici nalazio se povremeno na radu veći broj naših partizanskih lekara, među ostalima: dr Dušan Savić Doda, dr Franjo Bišic, dr Elza Karanfilović, dr Asim Cemerlić, dr Herman Barmaper, dr Ivo Baboselac, dr Ivo Dražić, te farmaceuti mr ph Bruno Finkelštajn i mr ph Kraus. Tako je bolnica u s. Trnova kao bolnica III korpusa, br. 2, dočekala početkom aprila 1944. godine i 7. neprijateljsku ofanzivu sa više stotina ranjenika i bolesnika.

Stab divizije je sa 17. majevičkom brigadom krenuo iz s. Maoče Karavlaške u pravcu Trnove pod vrlo teškim okolnostima, zbog čega je bilo prethodno ostavljeno sve što bi nam moglo smetati u pokretu, probijajući se između neprijateljskih uporišta, prema s. Ražljevu u blizini Brčkcg. Pokret koji je usledio u toku noći bio je veoma naporan, te smo tom prilikom izgubili dvojicu lekara za koje nikad nismo mogli saznati kako su nestali. Bili su to dr Vladimir Najman sa drugaricom koja je upravo bila rekonvalescent od pegavca i neki dr Ferid. Za dr Najmana čuo sam docnije da je bio streljan u Brčkom od strane Nemaca i ustaša, dok se za dr Ferida nije ništa saznalo.

U s. Ražljevu smo izdržali i odbili jak, koncentrisan napad izvršen iz nekoliko obližnjih neprijateljskih uporišta. Probijajući se pod borbom stigli smo u s. D. Trnova u kome se kao što smo to već rekli nalazila bolnica III korpusa, br. 2, sa više stotina ranjenika. Još pre početka ofanzive lakši pokretni ranjenici i bolesnici bili su predati jedinicama, dok su

teži bili bazirani u podzemnim skloništima u samoj Trnovi i okolnim naseljima. Zbog izdajstva četnika, kao i činjenice da se neprijatelj ovoga puta duže zadržavao na tom prostoru, temeljito pretražujući teren neprijatelj je otkrio veći broj baza i pobio najveći broj ranjenika i bolesnika, kao i sanitetsko osoblje koje je bilo sa njima ostavljeno u cilju njihovog zbrinjavanja. Tom prilikom ubijeni su i upravnik bolnice dr Ivo Lev sa drugaricom, dr Edo Dajč, ortoped iz Zagreba i još nekoliko lekara. Prikupili smo preživele ranjenike i bolesnike koji su se krili po okolini, ukupno njih oko 200—250, i nakon ukazane medicinske pomoći, pod zaštitom 17. majevičke brigade, prebacili se u Šekoviće u Birač.

Za ovaj podvig u spasavanju ranjenika i bolesnika Vrhovni komandant maršal Tito pohvalio je štab 38. divizije i 17. majevičku brigadu.

Dušan EGIĆ

Proboj preko Međednika i Busije

Nakon žestokih borbi koje je 17. majevička brigada vodila u Birču protiv združenih neprijateljskih snaga, ona je u prvoj polovini maja 1944. godine, dobila zadatak da se prebaci na Majevicu i da potpomogne akciju 36. vojvođanske divizije koja je takođe vodila višednevne borbe protiv 13. SS divizije i četnika. Da bi bila spremna za predstojeće borbene okršaje na Majevici, brigadu je trebalo približiti u rejon za prelaz ceste Tuzla — Zvornik. Do 14. maja brigada se približila i razmjestila u rejon s. Bečani — s. Perušinovići — Bunarić — s. Mihajlovići.

Radi veće pokretljivosti brigada je morala većinu ranjenih i bolesnih boraca ostaviti u centralnoj bolnici. Učinjeno je sve kako bi brigada bila pokretnija i spremnija za predstojeće borbe. Zborno mjesto brigade bio je Bunarić, gdje je brigada 15. maja izvršila svečanu zakletvu. Poslije zakletve prigodan govor održao je komandant III korpusa, drug Košta Nađ. Istovremeno Nađ je govorio o političkoj i vojničkoj situaciji na sektoru Majevice i o potrebi odlaska brigade na ovaj teren. Svi rukovodioci i vojnički sastav brigade upoznati su sa represalijama koje čine četnici, zeleni kadar, ustaše i Nijemci nad narodom Semberije i Majevice. Zbog svega ovog, čitava brigada je bila raspoložena za odlazak na Majevicu i vođenje borbi sa svim pomenutim neprijateljima.

U noći 15/16. maja, brigada je otpočela pokret pravcem Bunarić — — s. Sajtovići — s. Osmaci — istočno s. Memići — Jelica k. 711 — s. Jelica — Stolice trig. 915 gdje je napravila predah. U zoru, brigadu je sustigao i njen 1. bataljon sa brigadnom bolnicom.

Šesnaestog maja u 24 sata uslijedila je nova zapovijest štaba 38. NOU divizije, 17. majevičkoj brigadi sa slijedećim zadatkom: odmah posi'je primitka ove zapovijesti brigada će izvršiti pokret sa sadašnjeg prostora opštim pravcem s. Jelica — Stolice trig. 915 — Debela lipa — s. Orlovine, te se postaviti na liniji Busija trig. 847 — Zlatovo — s. Orlovine. Zadatak: razbiti neprijatelja ukoliko se bude nalazio na naznačenoj liniji, a poslije ovladavanja ove linije obezbijediti se od pravca s. Požarnica — Zlo Selo kao i od Priboja. Desno održavati vezu sa jedinicama 5. vojvođanske bri-

gade kod s. Muzelje. Vezu također održavati i sa 3. vojvođanskom brigadom kod Stolice trig. 915. Bolnicu i pozadinske dijelove brigade smjestiti u šumu oko s. Orlovine.

Po ovoj zapovijesti, brigada je izvršila pokret i 17. maja u zoru izvršeno je zaposijedanje na slijedeći način:

— Treći bataljon postavio se na sjeveroistočnom dijelu s. Orlovine zatvarajući pravac od Priboja i održavajući vezu sa jedinicama 5. vojvođanske brigade kod s. Muzelja — Muzeljska.

— Četvrti bataljon postavio se na Zlatovo kota 648, zatvarajući pravac od Priboja i Zla Sela. Pošto se neprijatelj već nalazio u rejonu Zlo Selo i Priboju, bataljon je trpio gubitke od artiljerije i minobacača.

— Drugi bataljon postavio se na Busiji trig. 847, zatvarajući pravac prema cesti Gornja Tuzla — Lopare i s. Požarnica.

— Prvi bataljon postavio se na sjeverozapadnom dijelu s. Orlovine kao brigadna rezerva, zatvarajući pri tome pravac prema Priboju i Zlu Selu.

U šumi južnije s. Orlovine bio je razmješten štab brigade, brigadna bolnica i pozadinski dijelovi brigada. Ovaj borbeni raspored brigada je zaposjela u zoru 17. maja. U ovo vrijeme i iz ovog borbenog rasporeda, brigada je otpočela žestoke borbe sa mnogo nadmoćnijim neprijateljem. Neprijatelj je nastupao kolonama sa više pravaca primjenjujući i bočna dejstva i to:

— Jedna jača neprijateljska kolona nastupajući od pravca s. Hra>na — s. Seljublje, preko Duge njive, zauzela je Debelu lipu i podišla Stolice (trig. 915), ali su dočekani i vraćeni nazad od 3. brigade 36. vojvođanske divizije;

— Druga kolona 13. SS divizije jačine 300—400 neprijateljskih vojnika sa artiljerijom i minobacačima pošla je pravcem Priboj — Zlatovo — — Busija i na Zlatovu naišla na položaje 4. bataljona 17. brigade, gdje se razvila žestoka borba. Neprijatelj je usmjeravao glavne snage da zauzme Zlatovo i dalje produži ka Busiji.

— Treća jača kolona neprijatelja nastupala je od Priboja preko s. Brijest usmjeravajući glavne snage prema s. Orlovine gdje je dočekana od 3. bataljona 17. majevičke i 5. brigade 36. divizije. Na ovim položajima razvile su se vrlo žestoke borbe. Na svim ovim pravcima napad neprijatelja podržavan je od artiljerije i minobacača. Gubici su bili obostrano veliki.

— Jedna manja kolona neprijatelja nastupala je od pravca s. Požarnica ka Busiji, dok je 1. bataljon sa Busije izviđačkim patrolama utvrdio da neprijatelj povremeno saobraća cestom G. Tuzla — Lopare i obratno.

Poslije zauzimanja navedenih položaja, 17. maja u jutro, neprijateljska kolona koja je došla do pravca s. Seljublja — s. Hrasno — Debela lipa, zauzela je Debelu lipu, odmah poslije prolaska 17. majevičke brigade preko Debele lipe i na taj način odvojila ovu brigadu od jedinica 36. vojvođanske divizije, napadajući i dalje snažno na Stolice.

Na ovaj način 17. majevička brigada je dovedena u okruženje, tako da se razvila vrlo žestoka i ogorčena borba u kojoj je neprijatelj upotrebljavao mnogo teškog i automatskog oružja.

Uz štab 17. majevičke brigade bio je i štab 38. divizije i komandant 3. korpusa Košta Nađ.

U neprekidnim i žestokim borbama koje su vođene cijelog prijepodneva ovoga dana, štab 38. divizije izdao je u 13,00 sati usmeno naređenje štabu 17. majevičke brigade da se brigada pod borbom pomjera prema cesti G. Tuzla — Lopare, izvrši prelaz preko ceste kod Čorbin Hana i dalje produži pokret prema Međedniku. Izvršavajući ovo naređenje štab brigade naređuje svom 1. bataljonu, koji je bio u rezervi da izvrši pokret pravcem s. Orlovine — r. Janja — Livade — Busija — Čorbin Han — Međednik, te da na cesti G. Tuzla — Lopare organizovano izvrši prelaz ceste i obezbijedi prelaz ostalih jedinica brigade.

Izvršavajući ovo naređenje 1. bataljon otpočinje pokret oko 15,00 sati i užurbano se kreće prema dobivenom zadatku.

Sa ovim bataljonima kretao se i štab 17. majevičke brigade, štab 38. divizije, komandant 3. korpusa, prištapske jedinice brigade i brigadna bolnica koja je već bila opterećena ranjenicima. U isto vrijeme dato je usmeno naređenje štabovima 2, 3. i 4. bataljonu, vrijeme i pravac kretanja za blagovremeno prebacivanje preko ceste Gornja Tuzla — Lopare kod Čorbin Hana. Trećem bataljonu skrenuta je posebna pažnja pošto je bio najviše isturen prema neprijatelju da se blagovremeno pod borbom odvoji od njega i do mraka stigne na mjesto prelaza ceste.

Prvi bataljon stigao je pred mrak na cestu Gornja Tuzla — Lopare kod Čorbin Hana i u prvom naletu razbio i protjerao neprijateljsku zasjedu, prebacio se na zapadnu stranu ceste osim jednog voda. U to vrijeme naišla je jedna kolona neprijateljskih vojnika sa četiri tenka i većom komorom natovarenom ratnim materijalom, od G. Tuzle u pravcu Lopara i presjekla kolonu 1. bataljona i ostale dijelove brigade.

U ovoj borbi bataljon je imao tri mrtva i pet ranjenih vojnika, dok je neprijatelj imao 12 mrtvih i veći broj ranjenih. Zarobljeno je 6 mazgi sa tovarom i materijalom.

Pred sam mrak brigada organizuje ponovni proboj preko ove ceste sa snagama 2. i 4. bataljona i borbenim dijelovima prištapskih jedinica brigade. U ovom ponovljenom proboju silovitim jurišem izvršen je proboj, neprijatelj razbijen i natjeran u bjekstvo. Sa snagama 4. bataljona obezbijeđen je dalji prelaz brigade prema Loparama sjevernije od Čorbin Hana, a snagama 2. bataljona prema Gornjoj Tuzli južnije od Čorbin Hana. Na ovaj način izvršen je prelaz brigade osim 3. bataljona i 1. voda 1. bataljona koji su borbom odsječeni i ostali pri jedinicama 36. vojvođanske divizije. Sa brigadom, prelaz preko ove ceste, izvršio je i štab 38. divizije kao i komandant 3. korpusa.

Prelaz ovih jedinica i štabova izvršen kad je pao mrak. Poslije prelaska ceste brigada je produžila pokret prema Međedniku. Na Međednik se stiglo oko ponoći 18. maja. Tu se zanoćilo obezbjeđujući se od pravca s. Jablanica i s. Zabari kao i ceste od koje je brigada došla. U ponovnom proboju kod 2. i 4. bataljona i prištapskih jedinica, bilo je oko 20 mrtvih i veći broj ranjenih drugova. Teško je ranjen, a poslije kraćeg vremena je i umro Miloš Nedić, komandant 2. bataljona. Još su poginuli: Slavko Vuleta, đak bijeljinske gimnazije i Joco Nikolić, Sremac, komandir 1. čete 4. bataljona.

U drugom proboju neprijatelj je imao oko 40 mrtvih i preko 100 ranjenih. Zarobljena njemačka komora sa većom količinom municije, hrane i ostalog ratnog materijala došla nam je kao naručena.

U toku noći 17/18. maja i 36. vojvođanska divizija imala je zadatak da se takođe prebaci istim pravcem preko ceste Gornja Tuzla — Lopare i dalje za Međednik, međutim, nije uspjela zbog vrlo aktivnog dejstva neprijatelja kao i njegove nadmoćnosti. Ovo je pokušala i u jutarnjim časovima 18. maja, ali zbog novoprivučenih neprijateljskih snaga od pravca Tuzle, Priboja i Lopara na mjesto prelaza kod Čorbin Hana, ponovo nije mogla da se prebaci. Istog dana, 36. vojvođanska divizija kao i 3. bataljon i jedan vod 17. majevičke brigade vodili su ogorčenu borbu u rejonu Busija — Zletovo — Stolice i u sam sumrak, pod borbom, povukli su se pravcem Busija — s. Seljublje — s. Hrasno i u zoru 19. maja prebacili su se preko ceste Tuzla — Zvornik u rejon Podborogovo — s. Papraća gdje su se razmjestili za odmor.

18. maja, poslije odmora, 17. majevička brigada je u 13,00 sati započela pokret sa Međednika pravcem s. Jablanica — s. Visor — Ravni bukvik; Stublić trig. 722 — s. Jasenica, gdje se u širem rejonu razmjestila, zauzevši pogodne položaje za borbu i tu zanoćila. Sa Međednika zadnji je izvršio pokret u 15,00 sati 4. bataljon koji je ostavljen u zaštitnici brigade. Prije njegova pokreta sa Međednika, naišle su jače snage neprijatelja od pravca Čorbin Hana i ceste Gornja Tuzla — Lopare te ga napale. Razvila se žestoka borba i uz osjetne gubitke bataljon je uspio da se odlijepi od neprijatelja i u toku 18/19. maja dođe u sastav brigade. U ovoj borbi bataljon je imao 36 vojnika i starješina izbačenih iz stroja. Izginule su komande 2. i 3. čete. Veliku ulogu u ovoj borbi između ostalih imao je i mitraljezac Mario Fažoli, Italijan iz Milana, koji je uspješno štitio odstupnicu i time doprinio smanjenju gubitaka.

Neprijatelj je u ovoj borbi imao 80 mrtvih i 140 ranjenih vojnika.

Dolaskom brigade u rejon s. Jasenice, odmah je uspostavljena veza sa 1. brigadom 16. vojvođanske divizije, koja se nalazila na položajima: dva bataljona u s. Straža; a sa tri bataljona u rejonu: Dovište — Prokop — Operković, obezbjeđujući se od pravca s. Srebrenik — s. Podorašje i Okresanica — s. Straža.

Druga brigada ove divizije nalazila se na položaju s. Podpeć, zatvarajući pravac s. Srebrenik — s. Podorašje; a četvrta na položajima s. Tursunović — s. Glasinčani — s. G. Dragunja, zatvarajući pravac Stožer — — Stublić.

U ovakvom borbenom rasporedu jedinica 16. vojvođanske divizije, omogućeno je nesmetano pomijeranje 17. majevičke brigade sa Međednika do sela: Visori — Ravni bukvik — Stublić — s. Jasenice i njenog kraćeg odmora.

Ovog dana je od Tuzle pošla jedna kolona neprijatelja jačine oko 250 domobrana prema s. Podorašju, ali su bili spriječeni od 16. divizije i uz veće gubitke odbijeni prema Tuzli.

Idućeg dana 17. majevička brigada je u zoru sa 2. i 4. bataljonom zaposjela položaje iznad s. Straža, zatvarajući pravac: s. Srebrenik — s. Podpeć, dok je 1. bataljon zaposjeo i ojačao položaje: Operković (k. 717) odnosno Dovište.

Neprijatelj je u zoru krenuo jačim snagama od s. Srebrenik prema s. Podpeć na Crveno brdo — k. 577, podržan artiljerijom i minobacačima, te je poslije tročasovne borbe potisnuo četu sa Dovišta i zauzeo Dovište. Istovremeno od Srebrenika je neprijatelj krenuo jačim snagama i napao

položaje 2. i 4. bataljona u s. Straži. Borbe su vođene čitavo prije podne. Svi napadi neprijatelja ovog dana su odbijeni i položaji na Straži su zadržani. Pred mrak organizovan je koncentričan napad na položaje neprijatelja na Dovištu sa tri bataljona i to: 1. bataljon nastupio je pravcem s. Straža — Dovište i Crveno brdo — Dovište; 2. bataljon nastupio je pravcem sjevernije od s. Straže — Dovišta; dok je 4. bataljon 1. vojvođanske brigade nastupao pravcem Operković — Prokop — Dovište. Ovakvim koncentričnim i organizovanim napadom neprijatelj je u sam mrak potpuno razbijen i protjeran u pravcu Srebrenika. U ovim borbama neprijatelj je imao 4 mrtva i više ranjenih vojnika. Zarobljen je jedan puškomitraljez, 2000 metaka i drugog materijala, dok su 1. i 2. bataljon imali 3 mrtva i devet ranjenih vojnika.

Dvadesetog maja 17. brigada je ostala na položajima u istom borbenom rasporedu kao i 19. maja. Neprijatelj nije bio aktivan, te je na položajima brigade bilo zatišje.

Procijenivši situaciju kod 16. vojvođanske divizije i 17. brigade, komandant 3. korpusa sa štabovima 16. i 38. divizije donosi odluku o izvlačenju svih naših jedinica sa sadašnjih položaja pravcem prema Ozrenu, prebacivanjem preko ceste, pruge i r. Spreče, na odsjeku: s. Miričina — — s. Dubošnica.

Da bi se ovaj zadatak izvršio štab 17. majevičke brigade dobio je zadatak da se brigada što prije približi cesti, pruzi i r. Spreči i da se 21/22. maja prebaci južnije od navedenih prepreka i produži dalje do s. Turija.

Prema ovome naređenju jedinice 17. majevičke brigade otpočele su sa pokretom sa sadašnjih položaja poslije 11,00 sati u dvije marševske kolone i to:

— 1. i 2. bataljon pravcem: Dovište — s. Jasenice — s. Kurtići — s. Kuge — s. Cage — s. Seona, tako da je predveče 1. bataljon stigao u s. Rašljevo, a 2. bataljon u s. Brdo.

— 4. bataljon, štab brigade, brigadna bolnica i prištapske jedinice pravcem: s. Podpeć — s. G. Selo, Alatina krčevina — s. Nikići, s. Sulici i u ove rejone stigli su predveče.

Zapoviješću štaba 16. NOU divizije, 21. maja 1944. godine, naređeno je štabu 1. vojvođanske brigade da izvrši obezbjeđenje prelaska komunikacije Tuzla — Doboj i prebacivanje preko mosta na r. Spreči i postavi zasjedu sa dva bataljona prema Doboju na liniji Previla — k. 174 — k. 261; a sa svoja dva druga bataljona da postavi zasjedu na cesti i pruzi prema Tuzli u visini s. Hotići na liniji k. 314 — k. 176 — bezimeni potok. Ovi bataljoni trebali su da se postave na određene zasjede najdalje do 21. maja do 20 sati. Iako je 1. vojvođanska brigada na vrijeme postavila zasjede i obezbijedila prolaz svih jedinica preko navedenih prepreka, neprijatelj je u sam sumrak 21. maja dolaskom jedinica 17. majevičke brigade u navedene rejone, izvršio iznenadni napad dolazeći od pravca Srebrenik — Seona — Rašljevo, s. G. Moranje — s. Rašljevo. Iznenađena, brigada je bila primorana da primi borbu, povlačeći se pred neprijateljem: štab brigade, brigadna bolnica, prištapske jedinice, 2. i 4. bataljon i jedan dio 1. bataljona prema s. Sulići, s. Kruševica — Previla trig. 334 — Dobošnica.

Prvi bataljon je tom prilikom bio razdvojen na dva dijela, povlačeći se jednim dijelom sa 2. bataljonom i štabom brigade, a drugi dio je išao

sa štabom bataljona pravcem s. Rašljevo — s. Cage — Alatina krčevina — — s. Dobošnica, gdje su došli u sastav brigade i svojim dijelom bataljona i tako se kompletirali.

U ovim borbama jedinice brigade imale su osjetne gubitke. Neprijatelj je zaustavljen i takođe je pretrpio gubitke. Ovim iznenađenjem i dejstvom neprijatelja u sam mrak, plan prebacivanja brigade preko pruge i r. Spreče, ceste Doboj — Tuzla izmijenjen je u odnosu na mjesto i vrijeme. I pored ove situacije brigada je uspjela da se sredi, zaustavi nastupanje neprijatelja, odvoji se od njega i u drugoj polovini noći 22. maja organizovano se prebaci u rejon: s. Dobošnica — s. Hotići — k. 314, i poslije prelaza produži pravcem: s. Hotići — s. Milino Selo — s. Turija, gdje se razmjestila u širem rejonu obezbjeđujući se od pravaca: r. Turija i s. Prokosovići, s. Turija — Puračić i s. Turija — s. Milino Selo.

Nakon prelaska rijeke Spreče i izbijanja u rejon Ozrena, brigada je nastavila put prema Birču i to bez kontakta sa neprijateljem.

Jovan RADOVANOVIĆ Jovaš

Neprijatelj je likvidiran

Krajem maja 1944. godine iz Majevičkog partizanskog odreda prešao sam u 17. majevičku brigadu. Bio sam raspoređen na dužnost zamjenika komandanta 3. bataljona čiji je komandant bio Aco Petković. Neposredno nakon toga, tj. početkom juna 1944. godine, dobili smo zadatak da se postavimo na Bunarić i Borogovo, gdje smo saznali da skupa sa dvije vojvođanske divizije treba da krenemo na Majevicu. Prelazak preko ceste Tuzla — Zvornik bio je težak. Tri sata je trajala uporna borba dok nismo izbili na Jelicu, gdje su nas dočekali četnici Radivoja Kerovića. Brzo smo ih razbili, a zatim krenuli prema Priboju.

Na Gunjevicima ponovo su nas dočekali SS-ovci i četnici, a u toj borbi bio je ranjen i komandant bataljona Aco Petković. I pored toga, pokret je nastavljen prema pribojskoj crkvi i Petrovića brdu, odakle nas je tuklo nekoliko njemačkih teških mitraljeza. Brzo smo likvidirali SS-ovce. Dva kamiona mrtvih i ranjenih odvukli su Nijemci prema Loparama. Međutim, borba za Petrovića brdo vodila se cijeli dan i noć.

Pošto je situacija sa ranjenim komandantom bila sve teža, dobio sam naređenje od Dušana Egića, komandanta 17. majevičke brigade da preuzmem komandu nad 3. bataljonom, tim prije što se borba sa SS-ovcima i četnicima sve više rasplamsavala.

Naime, neprijatelj je na ovom sektoru imao utvrđene jake snage, a osam topova sa Zajednica stalno je tuklo nastupajuću kolonu brigade. Petrovića brdo na koje je napadao 3. bataljon branila je jedna njemačka regimenta i dosta četnika. Čitavu noć trajao je okršaj. Tek u ranu zoru uspjeli smo da zauzmemo Petrovića brdo. Nijemci i četnici su razbijeni i desetkovani. Zarobili smo više SS-ovaca i četnika, ali smo i mi imali velike gubitke. Tu, na Grujičića brdu nalazio se i štab 38. divizije s komandantom Milošem Zekićem na čelu.

Nakon protjerivanja neprijatelja sa Petrovića brda dobili smo zadatak da napadnemo njemačku jedinicu koja se nalazila u pribojskom zaseoku Rosići, a zatim da sa ostalim jedinicama likvidiramo glavno SS-ovsko uporište — Svjetljiku na Zajednicama. Dva bataljona 17. brigade napadala su sa tobutske strane, a jedna vojvođanska brigada od Labucke i Lopara.

Borbe za ove položaje trajale su jedan dan i dvije noći, tako da su SS-ovci na Svjetljiki i Zajednicama likvidirani tek nakon više uzastopnih juriša.

Poprište borbe izgledalo je stravično: na sve strane mrtvi SS-ovci, razbacano oružje, hrana, izbušene kacige. Zarobili smo i nekoliko topova, više bacača, teških i lakih mitraljeza i dosta druge ratne opreme. Tu na Svjetljici neprijatelj je bio potpuno potučen, a mi smo dobili novu snagu. Već treću noć bataljon se nalazio na Kamenitom brijegu. Jake su nas snage napale. Borba je trajala čitavu noć, tako da smo trpili velike gubitke. Poginula su i dva Italijana koji su bili puškomitraljesci. Ovi Italijani su bili izvanredni drugovi i dobri borci, a uz to i veliki veseljaci. Znali su da sviraju gitaru i da lijepo pjevaju.

Dobili smo obavještenje da se jake njemačke, ustaške i četničke snage kreću prema Zajednicama i Svjetljiki. Druga kolona njemačkih jedinica kretala se iz Brčkog prema oslobođenim Loparama, dok je treća nastupala od Tuzle prema Loparama.

Zbog toga smo dobili naređenje da se sa Majevice prebacimo u Birač. Na Jelici je načinjen plan prelaska preko ceste Tuzla — Zvornik. Dogovoreno je da se 3. bataljon 17. majevičke brigade kreće sa jednom vojvođanskom brigadom sa kojom je bio i Marko Peričin Kamenjar. Međutim, na cesti nismo naišli na neprijatelja tako da je pređena bez borbe. Sa nama se nalazio i ranjeni Aco Petković koga smo nosili. Iako je teško bio ranjen hrabro se držao. Tako je i umro.

Nakon povratka u Birač, 17. brigada dobila je naređenje da napada neprijateljsku posadu u Srebrenici, u kojoj se nalazilo pet do šest stotina Sudarevih ustaša. Neprijatelja su napadala tri naša bataljona. Treći bataljon, napadao je iz pravca Viogora. Čitavu noć i dan vodila se borba. Nismo mogli zauzeti Srebrenicu. Morali smo se povući. U ovom napadu posebno se istakao Savo Cvjetinović, mitraljezac. On je hvatao od ustaša bačene bombe i vraćao ih prema ustašama.

Nakon ovog neuspjelog napada brigada ponovo kreće prema Birču. U Cikotama dobijamo naređenje da kontrolišemo cestu Sekovići — Papraća — Caparde. Prilikom prelaska preko rijeke Drinjače u jedan dubok vir upala nam je jedna drugarica. Jedva smo je izvadili iz vode. Inače, 3. bataljon je imao više drugarica, uglavnom mladih žena koje su bile izvanredno hrabre. Samo što smo zaposjeli položaje naišla je neprijateljska kolona. Nalazio sam se na čelu, a politički komesar Vaso Polovina i zamjenik komandanta Miro Mikosavljević imali su zadatak da tuku sredinu njemačke kolone. Bili smo sasvim blizu. Nijemci su se vidjeli običnim okom. Ispred njih ide pedesetak četnika Janka Bašića. Borba je počela predveče. Prvo smo ubili tri Nijemca koji su jahali na konjima. Tukli smo iz minobacača, mitraljeza i pušaka. Bili smo dobro naoružani. Već je padao mrak kada je borba okončana. Tu smo Nijemce potpuno razbili. Više od stotmu njihovih vojnika i oficira je poginulo ili ranjeno. Zarobili smo im oko 40 tovarnih konja i dosta drugog ratnog materijala. U ovoj borbi poginuo je naš mitraljezac Milivoje Kovačević iz Vukosavaca. Kovačević je bio hrabar borac i dobar puškomitraljezac. Bio je mlad. Imao je svega 16 godina. Također nam je ranjen i mitraljezac Pero. Mislim da je rodom iz Semberije. Iznijeli smo Peru, a Milivoja Kovačevića zakopali na onom mjestu gdje je i poginuo.

Ponovo smo u srebreničkom kraju. Napadali smo neprijatelja u Bratuncu. Borba je bila žestoka. U njoj je poginula drugarica Milica Đukanović iz Trnove. Bila je član Partije i puškomitraljezac, a uz to izvanredan junak. U jednom jurišu kod crkve u Bratuncu poginula je sa još pet boraca.

Pošto su SS-ovci i četnici prodrli u Birač, usiljenim maršem krenuli smo prema Cikotama, gdje smo dobili naređenje da skupa sa 2. bataljonom naše brigade i 16. muslimanskom brigadom napadnemo Nijemce na Golome brdu nedaleko od Cikota. Napad je počeo rano ujutro, a borba je trajala sve do 12 sati kada smo pod pritiskom SS-ovaca morali da odstupimo. Imali smo osam ranjenih, a medu njima je bila i Štaka Jović, rukovodilac SKOJ-a u bataljonu. Bila je teško ranjena iz automatskog oružja. Nijemci su željeli živu da je uhvate. Tukli smo iz automatskog oružja. Zamjenika komandanta Miku Mikosavljevića presjekao je njemački »šarac«. I pored toga pošlo nam je za rukom da izvučemo i ranjenu Štaku i poginulog Miku, koji-je — skupa sa još 12 drugova — junački poginuo, tu, na Cikotama.

Povlačili smo se prema planini Milan.

Nijemci su vršili žestok napad na nas. Morali smo da branimo jednu kotu jer je bila presudna za odbranu. Ovuda su trebali da prođu ranjenici, zbog čega je i borba bila žestoka. U ovoj borbi imali smo nekoliko mrtvih i ranjenih, ali je mnogo više bilo Nijemaca koji su izginuli ili ranjeni. Među našim borcima naročito se istakao Jovo Mitrašević koji je bio zamjenik komandira čete. Tukao je Švabe puškomitraljezom.

Kada smo ocijenili da će Nijemci zaposjesti naše položaje, uveli smo rezervu a odmah zatim smo izvršili kontranapad, tako da su Nijemci odstupili uz velike gubitke, a na planini Milan okupile su se gotovo sve jedinice III korpusa.

Na planini Milan ostali smo tri dana. Nakon toga dobili smo naređenje da se prebacimo u Birač. Računalo se da na pravcu Kladanj — Vlasenica nema Nijemaca.

Istom naredbom 3. bataljon dobio je zadatak da zaposjedne selo Prijevor Bio je vedar i topao avgustovski dan. Krećući se prema selu primijetili smo jaku neprijateljsku grupaciju koja je logorovala, misleći da u blizini nema partizana. Odlučili smo da iz pokreta napadnemo ove prekomotne SS-ovce. Inače, ova njemačka jedinica trebala je da gom »razbijene« jedinice III korpusa, koje je po mišljenju njemačkih planera — irebaio samo dotući baš tu na planini Milan. Primakavši se na samo stotinjak metara, otvorena je vatra, iz sveg oružja, na SS-ovce koji su se sunčali. Iznenađenje je bilo potpuno. Zbunjeni SS-ovci nisu znali gdje da se skone. Mi smo tukli, kosili. Padali su mrtvi i ranjeni. Gotovo čitava njemačka regimenta bila je onesposobljena za dalju borbu. I mi srno imali dosta gubitaka. Poginuo je politički komesar bataljona Emin Bubić, đak iz Brčkog. I ja sam bio teško ranjen. Izvučen sam iz prvih borbenih redova, a zatun prebačen u Italiju gdje sam ostao tri mjeseca na liječenju, a zatim sam se vratio u zemlju, gdje sam nastavio da se borim.

MARS 17. MAJEVIČKE BRIGADE*

Naprijed Kurjakova Brigada,
Kroz strmi brijeg i dol,
Sahranit sve fašiste,
Oslobodit narod svoj.

Za narodni spas, roda spas,
Svi složno u boj, svi u boj,
Slobodu i pravdu mi hoćemo.

Osvetićemo tebe druže,
Sačuvati spomen tvoj,
Dokončat svetu borbu,
Oslobodit narod svoj.

Za narodni spas, roda spas,
Svi složno u boj, svi **u** boj,
Slobode i pravde mi hoćemo.

*) Autor pjesme je Talat Mašović

Mehmedalija HUKIĆ

Iz ratnih zabilješki

Sedamnaestog aprila 1944. godine boravio je u selu Jasenici štab 38. divizije. U to vrijeme Nijemci su izvodili svoju 7. ofanzivu protiv NOV-a u ovom kraju. Osamnaestog aprila su štab divizije i 17. majevička brigada krenuli preko planine pravcem Puškarnica — Karavlaška Maoča — — Debelo brdo — Strepei do sela Vražića. U Maoči su zakopana sva teška oruđa a konji dati seljacima na čuvanje. Brigada se na ovaj način i za ove prilike oslobodila teškog naoružanja. Postala je pokretljivija i sposobnija za brža manevrisanja. Kod Debelog brda vođena je kraća borba protiv Nijemaca. Oni su u pravcu naše kolone tukli minobacačima, ali neprecizno. Devetnaestog je izvršen pokret preko selä: Pukiš — Buzekara — Krbeta — — Ražljeva do sela Korenita. Iz Pukiša su nas tukli artiljerijom, a kod Ražljeva su nas napali esesovci. Vođena je teška borba i izvršeno nekoliko naizmjeničnih juriša. Nijemci su u toj borbi pretrpjeli poraz. Dvadesetog je naša kolona krenula pravcem: Gornji Dragaljevac — Suho Polje — Cengić — Bjeloševac — Pilića do sela Krčina. U Suhom Polju je razbijena njemačka komora i zarobljeno nekoliko njihovih vojnika. Saznali smo da su Nijemci pomoću četnika, dan ranije, otkrili baze naših ranjenika u selu Trnovi i sve ih pobili. U Bjeloševcu smo na vrijeme spasili našu bolnicu od oko 40 ranjenika. Među njima su bili Bogdan Maksimović i Ivanka Musić iz Tuzle. Dirljiv je bio susret boraca i ranjenika. Plakali su kao djeca. Dvadeset i prvog aprila izvršen je pokret preko sela: Brzava — Rastošnica — — Romani.

Dvadeset i drugog aprila postavljen je novi štab 4. bataljona 17. majevičke brigade. Za komandanta je određen Mehmedalija Hukić, raniji komandant bataljona u Ozrenskom partizanskom odredu, za komesara Mustafa Hasić iz Jajca, za zamjenika komandanta Bogdan Jović Šumar iz sela Crnjelova, za pomoćnika komesara Dragan Antonić iz sela Rasavci kod Prijedora, za obavještajnog oficira Fehim Klebić iz Brčkog, a za referenta saniteta Luna Bararan iz Vlasenice itd.

Primopredaja bataljona obavljena je u selu Ražanj. Tom prilikom borcima je govorio komandant brigade Dušan Egić. Sastav ovog bataljona,

u najvećem broju, činili su borci iz Semberije. Pored njih u bataljonu je bilo oko 20 Sremaca, 6—7 Crnogoraca, 5—6 Dalmatinaca, oko 15 Italijana, jedan Austrijanac, 7—8 bosanskih Krajišnika, nekoliko Srbijanaca, oko 20 Majevičana, nekoliko Šamčana i Tuzlaka. Ostaće nezaboravni najistaknutiji borci i rukovodioci ovog bataljona. Među njima su se posebno isticali: mitraljezac Kicoš iz Semberije, komandir čete Joco Nikolić iz Srema, komandir čete i mitraljezac Anto Roca iz Dalmacije, mitraljezac i vodnik Mario Fažoli iz Milana — Italija, borac Risani i mitraljezac Marčedo Tito sa Sicilije — Italija, vodnik i mitraljezac Hans Baki iz Austrije, vodnik Božo Marčeta iz Bosanske krajine, kurir Diko Tadić iz Janje i Marjanović iz Suhog Polja, komandiri četa Obren Obradović i Svetozar Petričević sa Majevice, komesar bataljona Mustafa Hasić iz Jajca i mitraljezac Sulejman Dervišbegović iz Orašja.

Dvadeset i trećeg aprila bataljon je u sastavu brigade krenuo preko vrha Jelice i sela Kalesija u Osmake. Tamo je vodio kraću borbu protiv Nijemaca, a zatim produžio put preko brda Borogovo, zaseoka Vidakovići i rijeke Drinjača u selo Korijen. U ovom selu i okolini vođene su tri dana prilično oštre borbe protiv Nijemaca. Neprijatelj je nastojao da opkoli brigadu, Podrinjski partizanski odred sa oko 20 boraca, ekipu naše štamparije, štab divizije i neke manje grupe terenaca koje su se nalazile na ovom prostoru. Stanje u kojem smo se našli bilo je dosta neugodno.

Tridesetog aprila izvršen je proboj preko selä Dubalkić — Gradina — —Strnica — Brdo. Pokret je bio silovit iako je bio popraćen oštrim sukobom. Drugog maja je našu kolonu otkrila neprijateljska avijacija u selu Brlošci i izvršila dosta težak napad.

Trećeg, četvrtog i petog maja vođene su borbe protiv zelenog kadra u selu Tarevu i Matijevićima. Tih dana ponovo nas je otkrila neprijateljska avijacija u Maloj Gradini, izvršila bombardovanje našeg bataljona i tom prilikom pobila oko 10 drugarica i veći broj ranila. Drugarice su imale običaj da se prilikom svakog zastoja međusobno skupljaju. Teško ih je bilo odvojiti od njihovih crvenih, žutih, plavih i sličnih kaputa. Ovaj put su to platile svojim mladim životima.

Šestog i sedmog maja došlo je do vrlo teških borbi na prostoru Carevina, nedaleko od zaseoka Mihajlovići. Borbu su vodili 1. i 4. bataljon. Teren je bio valovit i sa dosta kamena. Neprijatelj je raspolagao moćnom artiljerijom. Tukao je sa dosta tačnosti naše mitraljeske položaje. Morali smo voditi blisku borbu kako bismo izbjegli uništenje koje je prijetilo od granata i rasprsnutog kamenja. Juriši su se smjenjivali jedan za drugim. Naši i neprijateljski položaji prelazili su u ruke jednih, a zatim u ruke drugih. U našem posljednjem dobro pripremljenom jurišu otjerali smo Nijemce sa Carevine i Borogova u kotlinu riječe Spreče. Imali smo i mi i Nijemci dosta mrtvih i ranjenih. Naš najbolji borac u ovoj velikoj borbi bio je komesar 1. čete Milan zv. Sremac. On je poginuo u posljednjem jurišu. Svi su ga žalili. Bio je najbolji vaspitač mladih drugova. Milan se ponosio što je obućarski radnik i proleter. U ime štaba brigade je Milanu zv. Sremcu odao priznanje za uspješnu borbu zamjenik komandanta brigade Petar Borojević. Poslije ovog zadatka bataljon je dobio kraći odmor u zaseoku Mitrovići.

Četrnaestog maja 1944. godine, 17. majevička brigada krenula je iz Šekovića prema Bijelom polju i selu Gračanici. Drugi dan je izvršila po-

kret preko sela: Bečani — Bunarić — Sajtovići — Seher — Osmaci — — Jajići — Vis — Jelica na Majevici.

Sedamnaestog maja, u rano jutro, zametnuta je velika bitka na Stolicama, Busiji i na prelazu ceste kod Lopara. Četvrti bataljon vodio je dosta tešku borbu na Stolicama kako bi zaštitio prolaz brigade, štaba 38. divizije i štaba III korpusa, a koji su se kretali u pravcu Busije. Napadali su nas zelenokadrovci iz sela Hrasna i Seljublje, tukla je njemačka artiljerija za Zajednica, mitraljirali su i davali signale njihovi avioni svojim okolnim posadama. U ovoj borbi poginulo je više drugova. Balaljon je poslije uspješno izvršenog zadatka ostao u zaštitnici. Na Busiji je ponovo prihvatio vrlo tešku borbu protiv četnika, kako bi omogućio glavnini naše kolone da nesmetano krene u pravcu planine Međednik. Nastavila je da nas bombarduje neprijateljska artiljerija. Stabu bataljona je rečeno da će na taj prostor naići naš 3. bataljon i da pripazi da ne bi došlo do međusobnog sukoba. U toku vrlo oštrih borbi, sa lijevog boka, pojavila se dugačka kolona vojske. Po odjeći ličili su na partizane a po pokretima u pravcu nas na neprijatelja. Pitali smo: »Ko je tamo?« Odgovorili su da je tamo Erkić ili možda Egić. Erkić je bio četnički komandant, a Egić naš komandant brigade. Mi smo razumjeli da je to Egić i uputili našu 1. četu u pravcu njih. Upozorili smo drugove da budu oprezni jer bi to mogla biti i četnička kolona. Na odstojanju od 20 do 30 metara naša četa je primijetila da su to četnici i protiv njih počela borbu pod vrlo nepovoljnim terenskim okolnostima. Neprijatelj je opkoljavao naš bataljon. Bitka se vodila na desetak metara odstojanja. Naš položaj bio je sve kritičniji. Poginuli su mnogi dobri borci. Obaviješten je štab bataljona da su četnici zatvorili pravac prema našoj glavnini, da je poginuo komandir 1. čete Jnco Nikolić i da je četa odstupila na nove položaje. Odlučeno je da se izvrši proboj prema glavnini. Po širini od oko 50 metara izvršen je juriš. Obruč neprijatelja pukao je kao da ga nije ni bilo. Na poprištu borbe ostali su poginuli, a možda i neki ranjeni drug. To je bilo ono najmanje što imo morali dati u ovoj neravnopravnoj borbi. Glavninu naše kolone sustigli smo na cesti između Lopara i vrha Majevice. Vodila je borbu protiv njemačke motorizovane kolone. Doznali smo da je veći dio naših jedinica i štabova prešao cestu, da je smrtno ranjen komandant 2. bataljona Miloš Ned'ć i da je neprijatelj uglavnom potisnut na tom prostoru. Sa brda oko nas čuli su se jauci ranjenika.

Osamnaestog maja rano ujutro naša glavna kolona krenula je sa Međednika prema selima Visori i Velika Njiva. U zaštitnici je ponovo ostavljen 4. bataljon. Naređeno mu je da po cijenu žrtava drži visove Međednika u svojim rukama do 15 sati. Treća četa je postavljena u pravcu Gornje Tuzle, 2. u pravcu sela Jablanica i Lopare, a prva između njih u pravcu bivšeg rudnika na Majevici. Komora sa pratećom desetinom i komesarom bataljona bila je na brdu Vidovići prema selu Visori. Dijelovi 13. SS njemačke divizije nastupali su u dvije kolone: jedna je išla iz Gornje Tuzle, a druga iz Lopara. Razvila se vrlo teška i do tada najoštrija borba. Da bi se obezbijedilo izvršenje zadatka raspoređeni su komandant, njegov zamjenik i pomoćnik komesara bataljona po četama. Naređeno je da se ni po koju cijenu ne može odstupiti bez odobrenja, ni jedan korak. Tresli su se vrhovi Međednika od silne pucnjave. Letjeli su iveri i grane otkinute od ogromnih stabala. Sve češće i više čuli su se jauci ranjenih, ali niko nije

odstupao. Do 14 sati poginule su jedna za drugom dvije komande 1. Sete i po jedna komanda 2. i 3. čete. Dotadašnji vodnici i vodni delegati postali su komandiri i komesari četa. Poginulo je u ovoj borbi 36 boraca i rukovodilaca. Postepeno povlačenje počelo je u 14 sati. Trebalo je preći preko velike uvale na drugo brdo. Prostor je bio brisan i vidljiv. Prvo su prebačeni komora i ranjenici. Zatim su prebacivani jedan po jedan vod. Posljednja je ostala jedna desetina sa mitraljescem Manom Fažolijem. Na kraju, negdje oko 15 sati, trebao je da ostane na posljednjoj uzvisini samo jedan dobar strijelac. Za ovaj zadatak dobrovoljno se prijavio Mario Fažoli. Tražio je pušku i 60 metaka. Tako je ova velika borba završena i zadatak u cjelini ostvaren. Mario je postao junak našeg bataljona. Unaprijedili smo ga za vodnika. Glavninu naše kolone sustigli smo u selu Rovine.

Devetnaestog maja brigada je krenula preko sela Srpska Jasenica i Brezje. Tu nas je pronašla neprijateljska artiljerija i otjerala sa tog prostora. Dvadeset i prvog maja izvršen je pokret preko Kurtića, Brđana i Caga u selo Ražljevo. Četvrti bataljon se smjestio u uvali ispod sela. Dodijeljena mu je jedna četa iz sastava Tuzlanskog partizanskog odreda. Naređeno je da se čuvaju borci ove čete i da se ne upućuju u teže borbe. Komesar ove čete bio je Aoo Vokić iz Tuzle. Zbog velikih gubitaka koje smo imali u posljednjih nekoliko dana, radovali smo se ovom brojnom po"ećanju bataljona. Predveče smo obaviješteni da brigada kreće na Ozren, a zatim u pravcu sela Turija. Nama je, po četvrti put, naređeno da ostajemo u zaštitnici. Na brzinu smo uputili jednu četu na brdo prema Srebreniku, a drugu prema selu Seoni. Međutim, to je bilo prekasno. Nijemci su prije nas zauzeli taj prostor. Ponovo je došlo do velike borbe. Bataljon je razdvojen na dva dijela. Dvije čete su odstupile na Ozren prema Petrovu Selu, a jedna sa Tuzlanskom četom prema selima Gnojnica, Dubošnica, Sižje, Devetak i Turija. I ovo je bila jedna od težih borbi, iako nije dugo trajala. Iznad Gnojnice, Devetaka i kod Turije dočekali su nas zelenokadrovci. Ponovo smo imali nekoliko mrtvih i ranjenih. Bili smo ljuti zbog ovog neuspjeha i poginulih drugova, te smo u takvom raspoloženju zapalili dvije zelenokadrovske kuće u selu Devetaku. U selu Turiji spojili su se ranije odvojeni dijelovi bataljona.

Dvadeset i trećeg maja brigada je krenula u Šekoviće. Put nas je vodio preko brda Svatovac i sela: Grivice — Hrvati — Višća, Zukići, Gladajevići, Kaštijelj u zaselak Mitrovići. Na ovom dosta dugom maršu bilo je nekoliko manjih okršaja protiv raznih neprijatelja. Od 30. maja do 5. juna brigada se odmarala u Mitrovićima, pitomom zaseoku Šekovića.

Za to vrijeme sređene su čete, naoružane sa nekoliko novih engleskih mitraljeza »Brengala«, snabdjevene sa dosta municije i djelimično odjevene u nove engleske uniforme. Šestog juna, nakon smotre na Bunariću, brigada je krenula preko Sajtovića, Sehera, Osmaka, Kalesije, vrha Jelice, sela Ravni Zavid i Prelomina prema selu Priboj. Borci su prije polaska pjevali. Bili su veseli što idu na Majevicu. Tako je uvijek bilo kada se ide na Majevicu, u Semberiju ili Posavinu. Dosadi im gorak zobov hljeb i slaba hrana u ovom kraju, pa se vesele boljem hljebu koji ih tamo čeka. Isto su se tako, ali tiho, veselili povratku u Šekoviće, jer je to bio najsigurniji kutak za odmor, liječenje rana, sređivanje jedinica i si.

Sedmog juna 1944. godine, brigada se sukobila sa dijelovima 13. SS njemačke divizije. Desno od nas, prema selu Teočaku, borbu je vodila 36.

vojvođanska divizija, a lijevo preko Lopara, Jablanice i Humaca, 16. vojvođanska divizija sa tri brigade. Sve ove naše jedinice imale su u svom naoružanju oko 700 automatskih oružja. Komora i borci nosili su u velike količine municije koju smo po prvi put imali u izobilju. Naša parola bila je: »Esesovce u Savu!« Zadovoljstvo je bilo slušati odjeke naših dugih mitraljsskih rafala, od Teočaka sa jedne do Jablanice sa druge strane. Svaki od nas je osjećao da smo moćni, nepobjedivi i da nema sile koja će nas zaustaviti.

Četvrtom bataljonu je naređeno da prođe kroz redove Nijemaca u Priboju i da potisne četnike iz sela Peljava. Borci, poneseni samopouzdanjem i do tada neviđenim elanom, sjekli su svojim kolonama redove neprijatelja. Četnici su pobjegli prije nego što smo tamo stigli. Zarobljena su dva njemačka vojnika, a više njih je ranjeno.

Devetog juna bataljon je u nekoliko manjih kolona krenuo preko Kamenitog brijega i Jelovika na Udrigovo. Teško je bilo zadržavati borce da ne idu brže nego što je potrebno. Čekalo se odobrenje za pokret preko Koraja i vršeno potrebno izviđanje okoline. Umjesto odobrenja za dalje napredovanje, dobili smo naređenje da se vratimo na Zajednice i učestvujemo u odbijanju neprijatelja koji je napao na lijevi bok naše brigade. Tamo je prihvaćena teška borba. Nijemci su tukli naše položaje artiljerijom, ali sa dosta netačnosti. Tuzlansku četu smo postavili kao obezbjeđenje na lijevi bok našeg bataljona, jer smo pretpostavljali da bi neprijatelj i sa te strane mogao napasti. Do ove čete postavili smo i našu 2. četu sa sličnim zadatkom. Bilo je to predveče, 10. juna. Razgarala se jedna od većih bitaka na ovom prostoru. Naročito nas je zabrinjavalo učestalo artiljerijsko bombardovanje. U toku najveće pucnjave, otišla je sa svog položaja Tuzlanska četa u pravcu štaba brigade. U prvi mrak bataljon je dobio naređenje da se povuče u selo Peljave gdje ga čeka novo naređenje. U putu smo saznali da je teže ranjena Leonida Banker, bolničarka 2. čete, a da se ne zna da li je poginuo ili je teže ranjen Aco Vokić, komesar Tuzlanske čete.

U selu nas je sačekao komandant brigade i obavijestio o dolasku Tuzlanske čete. Rekao nam je da je četa bila napadnuta od jedne grupe Nijemaca, da su na svom položaju ostavili ranjenog ili mrtvog komesara i da odmah uputimo jednu desetinu na taj prostor radi njegovog izbavljanja ukoliko je još živ. Saopštio nam je da će Tuzlanska četa ubuduće biti sa bolnicom. Teško ranjena Leonida Banker nas je obavijestila da je ona komesara previjala i da je upravo tada bila ranjena na više mjesta.

Ojačana desetina je upućena uvalom na mjesto na kojem je bolničarka previjala ranjenog komesara Tuzlanske čete. Noć je bila dosta vidna a teren pregledan. Desetina se vratila kasno u r\oć i izvijestila da na tom terenu nije nikoga našla. Naknadno smo saznali da su četnici zarobili ranjenog Acu Vokića.

Noću između 10. i 11. juna krenuli smo prema ranijem naređenju u pravcu visa Jelica. Odatle smo do Šekovića nosili ranjenog komandanta našeg 3. bataljona Acu Petkovića. Kako smo kasnije saznali, on je nakon nekoliko dana umro.

Na prvom sastanku održanom nakon borbe na Majevici, saopšteno nam je zašto smo se povukli. Rečeno nam je da su Sremci kod poginulog njemačkog oficira našli podatke o našim snagama, naoružanju i namjera-

ma, zatim, pronašli su i njemačko naređenje o opkoljavanju i uništenju naših snaga.

Četrnaestog juna brigada je krenula preko selä: Korito, Raševo, Crkvina, Pijuke, Zalukovik, Milici, Koprivno, Staroglavice, Slatina i sela Š'.ljkovići. Na ovom dugom putu bilo je nekoliko manjih borbi. Jedna od njih bila je, 23. juna u Šiljkovićima, protiv ustaša.

Dvadeset i četvrtog juna 1944. godine 4. bataljon naše brigade dobio je zadatak da zaposjedne Drinjaču. Krenuli smo iz Šiljkovića preko sela Kravice, Pobuda i Hrnčiča. U Drinjači je došlo do prilično oštre borbe sa tamošnjom oružničkom ustaškom posadom. Trebalo je dosta vremena dok smo ih prisilili da napuste od kamena građenu kasarnu i rovove iznad ceste. Sa druge strane Drine tukli su nas topovima i minobacačima. Vikali smo im da su u Drinjači partizani, da su ustaše protjerane i si.; oni su nam, uz psovku, odgovarali da to znaju i da nas zbog toga i tuku. Nakon obavljenog zadatka povukli smo se preko sela Jelah u Krke. Na brdu iznad rela postavili smo jednu četu. Pretpostavljali smo da će preko Konjević polja naići ustaše. Noću, između 28. i 29. juna, komandir čete Obrad Obradović pošao je da provjeri budnost zasjede. Išao je između grmlja na Konjevića polju. Stražar ga je primijetio, sačekao na nekoliko metara i smrtno pogodio. Svi smo žalili Obrada. Tek je bio zaliječio rane iz 5. neprijateljske ofanzive. Stražar u zasjedi nije za ovo bio kriv. Od samog Obrada primio je naređenje da sa te strane nikog ne zaustavlja već da puca bez opomene.

Trećeg jula bataljon je krenuo preko selä Islamovići, Zabrđe, Šušnjari, Potočari i nazad do Zabrđa. U ovim selima vođene su manje borbe protiv seoske milicije i ustaša. Šestog jula izvršen je pokret preko selä Pobude, Đukići, Krke, Konjevići, Liješanj, Drinjača i nazad do sela Đukića. U Drinjači je zaplijenjeno 5—6 kola kukuruza, što nam je dobro došlo za ishranu boraca, koji su u nedostatku hrane već počeli da gladuju.

Petnaestog jula bataljon je krenuo preko selä Buljevića, Rajića, Rogača, šušnjara, Potočara, Likara i planine Kvare prema Srebrenici. Sa bataljonom je išao i politički komesar brigade Milutin Pejanović. Sa druge strane Srebrenice trebali su da se nalaze ostali bataljoni naše brigade. Cijelu noć smo vršili napade na kulu koja se nalazila iznad varošice. Borci su dolazili do prvih kuća, dovijali se kako da prevare ustaše i navedu ih da iziđu iz kule ali — bez rezultata. Sa druge strane gradića nije se čuo ni jedan metak. Čudili smo se tome i nagađali šta bi to moglo biti. Sa kule su nam ustaše psovale, kucale u tamburicu i dovikivale: »Jovane, hoćeš li halve?«. Prije nego što je sasvim svanulo, primijetili smo da od Bratunca ide dugačka kolona njemačke vojske. Brzo smo prikupili bataljon i povukli se preko Likara i Potočara na planinu Buljin.

Dvadesetog jula brigada je krenula preko selä Vukovići, Rajići, Nedjeljišta, Šadići, Krstac, Rudišta, Crkvina i Nikolića brda. Od 21. do 24. jula vođene su velike borbe na brdu Ripi i Bačkovcu. Prije nas na ovsm prostoru borbe je vodila 16. muslimanska brigada. Na brdu Bačkovac 13. SS .divizija imala je jaku posadu sa više topova i minobacača. Ona je sa ovog brda kontrolisala cijelu okolinu. Treći i 4. bataljon napadali su njemačku posadu sa Nikolića brda, 16. muslimanska brigada jurišala je na brdo Ripa. Borba je bila vrlo teška. Nijemci su tukli naše jedinice artiljerijom, minobacačima i iz svih drugih oružja koja su imali.

Nijemci, pritisnuti na Uskom prostoru, pružali su očajnički otpor. To, međutim, nije moglo zaustaviti naš streljački stroj. On se polako ali sigurno kretao naprijed. SS-ovci su u odsutnom momentu izvršili kontranapad prema našem 3. bataljonu. Nanijeli su mu u prvom udaru velike gubitke. Poginuo je zamjenik komandanta bataljona. To je unijelo nemir i zabunu među borce. Bataljon se dosta brzo morao povući, pa je zbog toga došlo do povlačenja i četvrtog bataljona. SS-ovci su i poslije našeg povlačenja nastavili da nas tuku iz svojih topova. Treći bataljon izgubio je 35 boraca i jednog rukovodioca, a naš je imao 7 poginulih. Među ostalim poginuo je mitraljezac i vodnik Mario Fažoli iz Milana — Italija. Mario je sahranjen na Nikolića brdu. Ranjeno je više boraca, a među njima i politički komesar bataljona Mustafa Hasić.

Trećeg dana uzastopnih borbi bataljon je bio napadnut od crnih ustaša na brdu Ripa. Iznenadili su nas u toku noći i nanijeli nam male, ali i nepotrebne gubitke. Energičnim napadom naših četa ustaše su odbačene na cestu prema Vlasenici i u ovoj borbi nanijeli smo im osjetne gubitke. Od naših boraca poginuo je Italijan Risani. On je u ovu borbu ušao uspravno i pucao. Nije htio da legne, niti da se koristi zaklonom.

* *

Dvadeset i sedmog jula 1944. godine 17. majevička brigada bila je raspoređena na prostoru sela Grabovica, Đurići, Rječice na planini Milan. Dvadeset i osmog jula dobili smo naređenje da napadnemo neprijateljsku posadu u Kladnju i da zauzmemo varošicu. Prvom bataljonu dato je u zadatak da sa svojim teškim minobacačem pomogne ovu akciju. Napad naših četa bio je iznenadan i dosta brz. Bez veće borbe i otpora zauzet je najnaseljeniji dio mjesta. Neprijatelj je bio zbunjen ovako smjelim upadom naših jedinica. Odstupao je neorganizovano. Tek pri usponu na brdu Buševo pružio je organizovaniji otpor. Prvi bataljon je prema ranijem dogovoru počeo tući iz svog minobacača, ali na našu nesreću po nama samim umjesto po neprijatelju. Trebalo je dosta vremena dok smo stigli da obavijestimo o pogrešnom gađanju. Tako su od naših granata bili ranjeni: bolničarka Milka iz Bosanske krajine i jedan borac Italijan, dok je u borbi sa ustašama poginuo mitraljezac Diko, rodom iz okoline Bijeljine, a teže je bio ranjen mitraljezac Suljo Dervišbegović iz Orašja.

Predveče 29. jula, povukli smo se preko sela Konjevića i Ponijerke u Žeravice. Naređeno nam je da tu ostanemo do daljeg. Rečeno je da će do nas doći 18. hrvatska brigada, koja treba da se vrati iz centralne Bosne. Postavili smo jače zasjede prema Kladnju, ali 18. brigada i pored našeg dugog čekanja nije tada naišla.

Četvrtog avgusta naređeno je da brigada preko sela Ponijerke i Klještana krene u pravcu Šekovića. Naš bataljon je bio u začelju. Sa nama u koloni bili su i štab III korpusa i 38. divizije, Oblasni komitet KPJ-e, za istočnu Bosnu, osoblje štamparije, bolnica, prateći bataljon štaba korpusa i druge institucije NOP-a koje su se kretale sa našom vojskom. U selu Klještanima došlo je do oštre borba sa SS-ovcima, pa smo se morali vratiti u selo Ponijerku, dok su se drugi dijelovi uspjeli probiti prema Šekovićima.

Petog avgusta ujutro primijećena je veća kolona koja se kretala iz pravca Han-Pijeska. Pomislili smo da bi to mogla biti 18. hrvatska brigada. Pitali smo: »Ko je tamo?« To isto su pitali i oni. Kada smo im odgovorili da smo mi partizani oni su se počeli razvijati u strijelce, tako da smo ubrzo bili napadnuti. Nastojali smo da tu što duže zadržimo neprijatelja. Bili smo zasuti neprijateljskim granatama. Pogodili su dva naša puškomitraljesca i raznijeli ih skupa s oružjem. Naredili smo ostalim mitraljescima i borcima kod minobacača da poslije svake ispaljene granate i mitraljeskog rafala mijenjaju svoj položaj, da bismo se na taj način što je više moguće zaštitili od gubitaka u ljudstvu.

Predveče smo bili prisiljeni na povlačenje. Kretali smo se u malim grupicama prema vrhu planine Milan. Ubrzo nakon toga SS-ovci su odustali od daljeg napada. Na Igrištu — na vrhu planine — naišli smo na štab korpusa i druge dijelove naše kolone.

Šestog avgusta, rano ujutro, na Igrištu su nas napali SS-ovci. Došli su sa one strane odakle im se nismo nadali. Neprijatelj je bio malobrojan, pa smo ga lako odbili. Odmah poslije ove borbe, krenuli smo preko selä Đurići, Pravoslavni Džemat, Simići, Odžak i Lukići. Za nama je išao drugi dio kolone sa svim štabovima i bolnicom. Kod sela Odžak umro je od iznemoglosti i gladi borac Dušan Đurić, rodom iz Tuzle. Dušan je bio gimnazijalac i prilično slabog zdravlja.

Sedmog avgusta krenuli smo prema selu Crkvina, brdu Stolice i selu Šekovići, zaseoku Vasiljevići i brdu Glavotin. Na cesti u Sekovićima nalazila se njemačka kolona sa dosta motornih vozila, natovarenih konja i nešto vojske. Pred našim iznenadnim napadom ova kolona je pobjegla. Jednu četu smo uputili za većim dijelom ove kolone prema Vlasenici, a drugu za manjim prema selu Papraća. Treća četa kretala se sa bolnicom, štabom brigade i ostalim dijelovima. U zaseoku Vasiljevići naišli smo na naše odsječene bataljone. Imali su dosta poginulih i ranjenih. Između ostalih bio je teže ranjen i komandant 3. bataljona Jovan Radovanović Jovaš, dok je u borbi sa SS-ovcima poginuo politički komesar 2. bataljona Emin Bubić, đak iz Brčkog.

Anegdota

OPRAVDAN RAZLOG

Ispred Rodoljuba Čolakovića koračao je u koloni jedan mlađi borac, koji iznenada poskoči. Za njim poskoči i drug Roćko, koji se u noći orijentisao prema hodu borca ispred sebe.

Nakon izvjesnog vremena mladić ponovo skoči, a za njim i drug Roćko. Kada se to počelo ponavljati sve češće, Roćku se učini nešto sumnjivo, pa upita borca ispred sebe:

— Ama, druže, što ti stalno nešto preskačeš?

— Zima mi je, druže Roćko, pa skačem da se malo ugrijem.

Stevo JOVIČIĆ

Obruč je pukao

Prije proboja neprijateljskog obruča, koji se oko naših jedinica postepeno stezao, nalazili smo se, 13. decembra, u selu Crna Rijeka. Tad smo saznali da je u okruženju ne samo naša, nego i 5. krajiška divizija i Južnomoravska brigada, koja se iz Srbije na ovaj teren prebacila preko Drine kod Starog Broda. Među borcima se govorilo o proboju i izvlačenju iz obruča. Govorilo se da nam je jedini izlaz u tome da se prebacimo preko ceste Sokolac — Vlasenica. Za proboj su se jedinice posebno pripremile. Rečeno nam je da se u pokretu i podilaženju ne smije: pušiti, govoriti, kašljati i prekidati veza, a da disciplina mora biti veća ako želimo da prođemo što lakše i sa što manje gubitaka. Cio dan je vršeno izviđanje ceste i traženo mjesto na kom bi se mogla brigada noću prebaciti na drugu stranu.

Trinaestog decembra, u sumrak, krenula je cijela brigada iz sela Crna Rijeka. Na čelu kolone nalazio se 1. bataljon, za njim treći, pa bolnica, komora, a na začelju drugi bataljon. Komandant brigade Veljko Lukić nalazio se na čelu kolone sa 1. bataljonom, a komesar brigade Milutin Pejanović sa komandantom 2. bataljona, na začelju brigade. Zurili smo. Kad smo se sa posljednje šumovite kose, spuštali prema Kraljevom polju, išlo se opreznije i nešto sporije. Kad je čelo kolone izašlo iz šume na čistinu poljane, vidjeli smo na stotine vatri. Čula se buka motora i njemački govor. Zastali smo a za nama i čitava kolona. Niska magla pokrivala je Kraljevo polje. To nam je pomoglo da nas Nijemci ne opaze. Komandant brigade Veljko Lukić Kurjak naredio je da se brigada vrati istim putem prema Crnoj Rijeci. Začelje kolone je poslije prenošenja naređenja krenulo nazad, a za njime i cijela kolona. Povlačenje od ceste potpuno je uspjelo. Neprijatelj nas nije opazio. Kad je ranije čelo, a sad začelje kolone, povučeno preko kose što se nalazila iznad Kraljeva polja prema Crnoj Rijeci, naređeno je da kolona kroz šumu, ispod kose, čelom 1. bataljona krene prema Han-Pijesku, tj. ulijevo od Kraljeva polja. Pošli smo šumom, a zatim nakon kraćeg vremena izašli čelom bataljona na kosu. Na čelu je stalno bio Kurjak. Tad je provjereno, posljednji put prije proboja da li je sva kolona stigla. Naređeno je da se rastojanje smanji i kolona prikupi. Krenuli smo držeći se kose, a za nama i ostale jedinice. Nakon kraćeg vre-

mena ugledali smo cestu. Pored ceste, prema našoj **kosi, nalazilo se nekoliko** kuća, **a** lijevo **i** desno od njih po jedan brijeg. **U** kućama **su bila upa**ljena svjetla iako je bila ponoć. Čula se lupa.

Na kosi smo vidjeli pruženu telefonsku liniju, kojom su Nijemci međusobno održavali vezu. Zaključeno je odmah da su Nijemci u selu i na cesti. Veljko je naredio da se kolonom tiho pronese: »Puškomitraljesci i automatičari, naprijed«! Za čas su se svi mitraljesci i automatičari prvog i trećeg bataljona našli na čelu kolone. Telefonsku liniju presjekao je Miro Mikosavljević, komandir 4. čete 1. bataljona. Pošlo se u napad. Vatra automatskog oružja koncentrirala se na tri tačke: na grupu kuća prema cesti i na dvije bočne čuke. Napad je izveden silovitim jurišem istovremeno na sva tri objekta. Nijemci su iz bunkera, rovova i sa čuka otvorili vatru. Nijemci u kućama bili su iznenađeni, a njihov otpor vrlo brzo savladan. Ni opremu nisu imali vremena uzeti. Ostale su im puške, municija, redenici, ćebad, ranci i pobijeni drugovi po dvorištu, čak i u gaćama. Dok se borba vodila za čuke i bunkere, 4. četa izbila je na cestu. Obruč je probijen. Nijemci su panično bježali cestom prema Han-Pijesku i Kraljevu polju ostavljajući sve na cesti. Borba za čuke i bunkere i dalje se vodila. Naša četa prebacuje se preko ceste, a dvije druge čete obezbjeđuju cestu lijevo i desno od mjesta proboja. Početak borbe i bolnica i komora dočekale su zaklonjeni iza kose. Čim su Nijemci na cesti bili rastjerani, obruč je probijen kroz otvorenu brešu. Počelo je prebacivanje bolnice sa ranjenicima, kao i komore preko ceste. Nakon dvočasovne borbe likvidirani su bunkeri i zauzete čuke. Tada se već sve prebacilo preko ceste. Napad na čuke izvodio je 3. bataljon. Hitno se prebacio i treći bataljon preko ceste. Kolona je formirana, povučene su i čete 1. bataljona sa ceste, a tog momenta njemačke motorizovane jedinice stizale su u pomoć od Han-Pijeska i Kraljeva polja. Veljko se cijelo vrijeme borbe najviše brinuo za bolnicu i ranjenike. Vodio je računa da se kompletna bolnica sa ranjenicima prebaci. Uvijek je govorio: »-Ranjenik ne smije ostati«. Sve je prešlo cestu, ostao je jedan konjovodac sa topovskom cijevi. Sigurno su poginuli i on i njegov konj. Veljko je zbog toga bio ljut. Htio se radi topovske cijevi vratiti sa grupom dobrovoljaca, ali je na nagovor jednog od rukovodilaca odustao.

Kolona je sređena. Krenuli smo šumom u pravcu s. Babina. Na čelu je 1. bataljon. Nijemci nasumice tuku artiljerijom sa ceste. Četrnaesti je decembar. Sviće. Mi smo već daleko odmakli od poprišta jedne bitke u kojoj su Nijemci bili potpuno iznenađeni, izgubili, pored poginulih, i veliki dio svoje opreme, naročito municije. U dvočasovnoj borbi i proboju poginulo je **17** naših drugova. Najveće gubitke imao je naš treći bataljon. **U** našoj četi nije bilo gubitaka.

Anđa ĐUKANOVIĆ

Trnovska četa u 2. bataljonu

Početkom 1943. godine formirana je Trnovska partizanska terenska četa, koja je djelovala na tom području sve do aprila 1944. godine.

U najtežim danima sedme neprijateljske ofanzive četa se povlači sa tog područja sa 17. majevičkom brigadom. Ona je pripala II bataljonu i dobila naziv III četa. Brigada se povlači prema Šekovićima. Slijede juriši i borbe. Mali predah u mjestu zvanom Bunarić, kod Šekovića. Smotra, zakletva brigade. Pokret prema Majevici, a to znači i Semberiji. Svi radosni, ali borci III čete skrivaju svoju zabrinutost, jer je rodno selo boraca te čete ostalo u plamenu, kada je brigada morala da napusti taj kraj. Okupator je sve spalio. Borci su gledali taj požar sa ogranaka Majevice, ali nisu mogli pomoći.

Brigada dolazi na planinu Jelicu, na Majevici, sa koje se vidi ravna Semberija. Ali, sa Jelice se ne može dalje. Okupator tuče sa svih strana. To je bilo 6. maja 1944. godine. Toga dana vodila se ogorčena borba na Jelici. Neko je javio komandiru četa Aleksi Vladiću da mu je poginuo brat Pero u 15. majevičkoj brigadi. On se zabrinu, pa reče: »Ginut se mora, ali šta da kažem majci!« Tada nije znao da su mu majka i najmlađi brat Cedo zaklani od krvnika 13. SS divizije, u Donjoj Trnovi. Kasnije je poginuo i Aleksa, ne saznavši za pogibiju svoje majke i brata Cede.

Borba još traje na Jelici, a III četa dobija naređenje za pokret. Na čelu čete ide komandant II bataljona Nedić. Suma pokrivena mladim zelenim lišćem. Priroda divna! Eh, da je sloboda! Gotovo se niko ne zanosi tom ljepotom. Borci se kreću šumom. Gledaju kuće u plamenu. Slušaju o zvjerstvima neprijatelja. Misle na pobjedu.

Ceta kreće kroz tišinu šume. Sve dalje se čuje borba. Ceta silazi niz ogranke Busije. Vidi se cesta Lopare — Tuzla. Tu je i prelaz za planinu Međednik. Tada je svim borcima bilo jasno da se ide u izvidnicu kako bi se ispitao prelaz za prebacivanje ostalih jedinica i ranjenika. Okupator se bio ukopao u rovove pokraj ceste i zamaskirao u zeleno lišće, pustio kolonu na desetak metara, otvorio vatru iz svih mogućih oružja. Padali

šu mrtvi i ranjeni borci. Među teško ranjenim borcima je i komandir čete Aleksa, njegov zamjenik Dušan, kurir Kojo, bolničarka Anđa Sremica. Kud god pogledaš, ranjeni i mrtvi. U stroju ostade vrlo mali broj boraca. Oni su i dalje davali otpor nadmoćnom neprijatelju. **Iako** malobrojni, bore **se** natčovječanskom snagom i ne dozvoljavaju da **i jedan ranjenik** padne **u** ruke okupatoru. Ubrzo stiže pojačanje partizanima. Svi **su ranjenici** preneseni na Međednik. Komandant Nedić, **sa** nosila, **hrabri borce,** govori **o** pobjedi, teškom i slavnom putu naše borbe. Svi ranjenici **su** smješteni **u** bazu.

Marko TEŠIĆ

Kuriri 17. majevičke

U sastavu 17. majevičke brigade od njenog formiranja pa do kraja rata, besprijekorno je funkcionisala kurirska služba, koja je u teškim ratnim uslovima predstavljala svojevrsno sredstvo veze i komunikacija u brigadi. Izvršioci zadataka ove službe bili su kuriri koji su danonoćno i u svim prilikama povezivali sve dijelove brigade i poput krvotoka u organizmu stizali u svaku njenu jedinicu. Bili su to najčešće dječaci od 12 do 17 godina, sljedbenici Boška Buhe i kurira Jovice, a takvih je bilo u svim našim partizanskim jedinicama. Od njih naša revolucija, s obzirom na njihove godine, nije zahtijevala i aktivno sudjelovanje u operativnim jedinicama. Ipak, oni su joj se bespoštedno nudili moleći komandante da ih prime u partizane. I ne samo to — nudili su i polagali svoje dječačke živote, baš kao i njihovi stariji drugovi, samo kada je u pitanju sloboda.

Kuriri 17. majevičke NOU brigade, ponosni na svoga komandanta Kurjaka izvršavali su i one zadatke koji su prevazilazili njihove fizičke i psihičke mogućnosti — prevazilazili su sami sebe. Provlačili su se kroz kišu kuršuma, između minskih polja i neprijateljskih položaja i zasjeda da bi blagovremeno prenijeli važnu poruku na određeno mjesto. Te poruke koje su kuriri prenosili bile su usmene ili napisane, ali uvijek značajne i povjerljive. Od načina i blagovremenog prenošenja zavisio je ishod mnogih bitaka i ratnih obrta. Toga su bili dobro svjesni hrabri Kurjakovi kuriri, pa su pri svakom takvom zadatku bili pripremljeni od strane onog ko ih šalje na zadatak.

Svjesni su toga bili i lukavi neprijatelji pa su često motrili na kretanje kurira. U tome su posebnu principijelnost ispoljavali četnici, postavljajući mučke zamke na kurirskim stazama Semberije, Majevice i Romanije. Ipak, zahvaljujući kurirskoj snalažljivosti i odvažnosti, neprijatelji nisu uspijevali da se domognu željenih podataka. Tako su četnici zloglasnog Miloša Erkića na prevaru i svirep način ubili Petra Janjića, jednog od najpouzdanijih kurira brigade i to na pragu slobode, ne dobivši od njega ni jedne riječi priznanja.

Među mrtvim kuririma su i ovi: Maksim Jakovljević Mandžura, Milorad Rikić, Branjo Petričević, Lazo Stojanović, mali Čećo iz Vozuće i drugi znani i neznani mali junaci.

Kuriri 17. brigade bili su još i ovi: Cviko Radovanović Cejo, Mića Gligorović, Mikan Đuranović, Ljubo Maksimović Piperac, Nezir Beširević, Stanko Mašanović, Ilija Ilić Ikan, Iljaz Saletović, Duško Ilić Trnovac. Grujica Tešić, Bego Handanović, Duško Borojević, Cedo zv. Teški, Milan Šakotić, Miko Mitrinović, Marko Tešić, Stojan Rikić Stole i drugi.

Većina kurira bili su SKOJ-evci što je imalo posebnog uticaja da se izvršavanju zadataka pristupi vrlo odgovorno. Zbog svoga uzrasta i nesrazmjernih uniformi i oružja bili su miljenici svojih starijih drugova i drugarica, iako ni u čemu nisu bili privilegovani u odnosu na ostale borce, osim što su rjeđe bili određivani na stražu.

Donekle su se kuriri razlikovali i po oružju koje su nosili. Ono je najčešće bilo lakše i minijaturnije od onog koje su posjedovali ostali borci. Bili su to uglavnom laki automati, ručne bombe i pištolji, a pajčešće puške »talijanke« koje su bile znatno manje i lakše od vojničkog karabina.

Kad bi se neko od kurira pojavio u jedinici, unaprijed se znalo da će se uskoro nešto značajnije da desi — pokret, bitka i sve drugo što je išlo s tim.

U rijetkim trenucima odmora iz nas kurira je, ipak, izbijao pravi dječiji nestašluk. Uz gromoglasnu dječačku galamu, umjesto lopte ili krpenjače začas bismo pojurili za nekom zarđalom švapskom konzervom, zaboravljajući na rat. Pred ručak bismo se okupljali oko vrućeg partizanskog kazana nad kojim je brižljivo poslovao Talijan Korado. Privlačila nas je ne samo topla mirisna para iz kazana, već i Koradove riječi na našem jeziku koje je jedva natucao. Cim bi nas otjerao od kazana, mi smo ga naglas oponašali. Isto tako rado smo se okupljali oko radio-stanice kojom je rukovao Pero Šuput, ili pak zagledali vezane štapske konje.

Uz sve što je izazivalo našu radoznalost i pažnju, najčešće smo se radovali lijepim partizanskim pjesmama kakve su se pjevale u svim prilikama, pa i onda kad je bilo najteže. Oduševljavale su nas ne samo kao trenuci zabave, već su nam ulijevale vjeru u našu pobjedu. Tako, odmah poslije oslobođenja Tuzle pjevali smo: »Sarajevo čeka partizane... iako je do oslobođenja Sarajeva trebalo da prođe još više od pola godine i još dosta teških bitaka. Jedna od posljednjih bila je ona na položaju Gradac na Romaniji gdje je na našu brigadu izvršen iznenadan napad dijelovima »Princ Eugen« divizije, neposredno pred oslobođenje Sarajeva. U času kad smo na još uvijek sniježnoj Romaniji sanjarili o toplom i osvijetljenom gradu, sloboda je ponovo izgledala udaljena, jer je situacija bila zaista ozbiljna. Da je bilo tako mogli smo da zaključimo i po tome što su se u odbrambenom streljačkom stroju, pored ostalih, našli i svi članovi štaba brigade, među kojima drugovi Stojanda i Škaljak. Bitka je postajala sve žešća jer su neprijatelji bili već ušli u naše položaje. Komandant Stojanda kratko je naredio: »Hitno po prvi bataljon!« Prvi bataljon pod komandom Đokico Tadića ostao je negdje u blizini Crvenih stijena; trebalo ga je pronaći i prenijeti mu naredbu. »Jedan od vas dvojice mora stići živ do bataljona« dodao je Stojanda i otrčao naprijed. Moj drug Sakota i ja ubrzo smo se našli van pakla pucnjave i trkom se uputili u pravcu odakle je prethodne noći stigla naša brigada ovdje na Gradac. Bili smo zabrinuti i uzbuđeni zbog malopređašnjih događaja i ništa nismo progovorili. Naše zabrinutosti ubrzo je nestalo kada smo ugledali i prepoznali borce prvog bataljona koji su hitali prema nama gdje se vodila borba. Zahvaljujući

njihovom blagovremenom pojačanju otpor neprijatelja, poslije višečasovne borbe, bio je slomljen i to kasno u noć. Prisjećam se detalja iz ove borbe i zbog toga što mi je za nju vezana i jedna neprijatna uspomena. Naime, toga dana izgubio sam torbu sa pištoljem za bacanje signalnih raketa. Torba je pripadala komandantu brigade, zbog čega mi je upućen ozbiljan prekor.

Sutradan se naša kolona kretala sa toga položaja u pravcu sela Poretak. Usput moglo se vidjeti dosta razbacanih leševa neprijateljskih vojnika i konja. Poginulo je i nekoliko naših drugova, čiju smo smrt utoliko teže doživljavali kada smo znali da je to konačni pokret na Sarajevo. U tom pohodu prolazimo kroz Vučju Luku. Tihu i prohladnu proljetnu noć razdirale su snažne eksplozije u Sarajevu. Bili su to posljednji pokušaji ozlojeđenog-neprijatelja da gradu nanese još koju ranu više. Mi smo već sutradan u svom pobjedonosnom stroju pjevali gromku koračnicu:

»SARAJEVSKE ULICE SE TRESU,

OD KORAKA TITOVIH JUNAKA ...«

Među ostalim borcima u stroju marširali su i Kurjakovi kuriri, noseći svojim vršnjacima i budućim generacijama poruku o plemenitosti i idealima naše revolucije.

Od boraca mlađih godišta, među kojima je i bila većina kurira, iz cijele 38. udarne divizije formirana je Omladinska četa pri štabu divizije i bila je u Sarajevu sve do 1946. godine.

Stojan NIKIĆ

Oslobođenje Lukavca

Smolućka i Potpećka četa ostale su nakon formiranja, i dalje na svojim terenima, iako su se formalno nalazile u sastavu Majevičkog partizanskog odreda, sa kojim je tokom avgusta i septembra 1943. godine održavana stalna veza.

Krajem septembra 1943. godine, pred napad na neprijateljsku posadu u Lukavcu, Smolućka partizanska četa brojala je oko 80 boraca, uglavnom Smolućana, Lukavčana, Puračana, Sikuljana i drugih. Dvadeset i devetog septembra 1943. godine, predveče, oko 19 časova na mjestu Arifovići, ispod Duge kose u Gornjem Lukavcu, naša četa sačekala je Majevički partizanski odred. Tada je sačinjen i raspored za napad, koji je izvršen iz tri pravca, i to: od Lukavca i stanice Puračić prema Fabrici sode; od Zagorja i Kalajeva, s brda zvanog Doložaj, na žandarmerijsku stanicu, i od Kalajeva, Brgula i Bistarca, duž pruge, od željezničke stanice Bistarac prema Fabrici sode i željezničkoj stanici Lukavac, gdje je i bila glavna kolonija.

Naša četa upravo je dobila ovaj treći pravac, a napad je počeo između 22 i 23 časa, dakle u isto vrijeme kada je napadnuta i neprijateljska posada u Tuzli. Borba je vođena sve do četiri sata izjutra. Za to vrijeme zauzeta je i zapaljena žandarmerijska stanica, a zatvoren je i obruč oko glavne kolonije i Fabrike sode. Dijelovi jedinica iz prvog pravca uspjeli su da preko Hrastnika upadnu i u krug Fabrike sode, ali se nisu mogli dugo zadržati i morali su se povući, jer su naišla dva tenka, koji su zatvarali pravac od željezničke stanice Lukavac prema direkciji Fabrike sode.

Pošto je već počelo da sviće, naređeno je da se povučemo u šume prema Zagorju i Huskićima. Toga dana, tj. 30. septembra, neprijateljski avioni nekoliko puta su bacali bombe i mitraljirali naše položaje u Lukavcu. Tek oko 17 časova kolone partizana krenule su prema Lukavcu istim pravcem kao i prethodne noći. Nakon kratke borbe grad je bio oslobođen.

Prilikom oslobođenja Lukavca zaplijenjeno je dosta robe. Preko 100 konjskih i volovskih kola raznog materijala izvučeno je u Smoluću i odatle otpremljeno u Srebrenik gdje se nalazila bolnica. Tu su sklonjene velike količine brašna, pasulja, suvog mesa, riže, šećera, kafe, meda i drugih

Grupa boraca Majevičkog NOP odreda u oslobođenom Lukavca, oktobra 1943. godine

prehrambenih proizvoda. A bilo je tu i posteljine, obuće, kože i municije, što je prebačeno do 15. majevičke brigade koja se nalazila na položaju u Gornjoj Orahovici kod Gračanice.

Nakon tri dana neprijatelju je pošlo za rukom da probije položaje 15. majevičke brigade i da dopre pred samu Tuzlu. Vođene su žestoke borbe **duž** cijelog puta od Gračanice do Kreke, a naročito sa lijeve strane **puta** Doboj — Tuzla, u kojima je učestvovao i Majevički partizanski odred i Smolućka partizanska četa.

Poslije nekoliko dana neprijatelj je pred Tuzlom bio zaustavljen **i raz**bijen, a zatim protjeran prema Doboju, tako da je odred ponovo **ušao u** Lukavac. Pobjedom nad okupatorom u Lukavcu je otpočeo normalan **život i rad.** Bio je formiran opštinski narodnooslobodilački odbor i druge **dru**štveno-političke organizacije, dok je u Smolući narodnooslobodilački odbor bio formiran ranije (u avgustu 1943. godine).

Tih dana u Smolući je održan i masovni zbor na kome je govorio Cvijetin Mijatović Majo. U isto vrijeme došlo je do masovnog stupanja boraca u NOV, a naročito u Majevički partizanski odred od koga je tih dana formirana 17. majevička brigada. Samom proglašenju brigade u Simin Hanu prisustvovalo je dosta građana iz: Tuzle, Lukavca, Smoluće, Huskića i drugih sela iz kojih su bili borci ove brigade.

Prema do sada sređenim podacima u 17. majevičku udarnu brigadu sa područja opštine Lukavac stupilo je tada oko 230 boraca od kojih je jedna trećina poginula. Samo na jednom mjestu, i jedne večeri, u oktobru 1943. godine, četnici su ubili 13 boraca ove brigade sa područja Lukavca.

Aziz KUKIĆ

Naš vod za vezu

Jedan broj drugova odmah nakon osnivanja brigade raspoređen je u vod za vezu pri štabu brigade. U taj vod su ušli: Stevo Jovičić iz Modrana kod Bijeljine, Anto Jurić iz Brčkog (poginuo), Avdo Murselović (poginuo na Romanovcu u 6. neprijateljskoj ofanzivi), Asim Egrić iz Brezova Polja, Emin Durmić iz Brčkog, Blažičko (ne znam mu prezime) iz Klanjeca, SR Hrvatska i Aziz Kukić iz Brezova Polja.

Uz naš vod za vezu formirano je i minersko odjeljenje u kome su — pored ostalih — bili slijedeći drugovi i drugarice: Nezir Pašić iz Hercegovine, Sabira Agić iz Zivinica, Vejsil Krpić iz Brezova Polja i drugi. I jednom i drugom grupom rukovodio je drug Vodošek, načelnik štaba brigade.

Kada smo formirali vod za vezu nismo imali: opreme, materijala, telefona, kliješta, ključeva, izolirbanda i ostalog sitnog inventara. Zbog toga] smo se i dali na posao u cilju prikupljanja pomenutog materijala. Prilikom zauzimanja Tuzle, zaplijenjeno je od neprijatelja nešto kabla i poljski bakelitni telefon, dok smo u istočnom i zapadnom logoru, odnosno u dvorištu sekcije za održavanje TT linija u Tuzli, pronašli još neki materijal koji nam je bio potreban.

Cim smo prikupili potreban materijal, uspostavili smo vezu od Tuzle do Siminog Hana. Veza između štaba brigade i -ostalih jedinica u Tuzli bila je dobra. Tada je u stvari počela da se realizuje naša zamisao o održavanju veza telefonom.

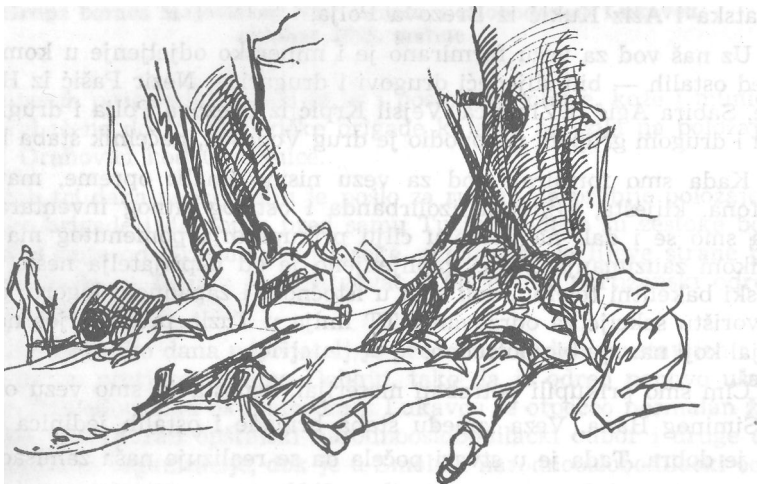
Prilikom pokreta na Romaniju, krajem oktobra 1943. godine, sve linije su bile pokupljene i brižljivo čuvane. Sav materijal je natovaren na konje i dopraćen do Sokolca. Prilikom napada na neprijateljsku posadu u Sokolcu, početkom novembra 1943. godine, telefonom smo povezali naše bataljone sa štabom brigade, a veza je funkcionisala za čitavo vrijeme napada.

Nakon dolaska u Višegrad vod za vezu dobio je zadatak od komandanta brigade Veljka Lukića Kurjaka da preko Drine napravi most, kako bi brigada mogla da pređe sa l.'jeve na desnu obalu Drine, odnosno u Višegrad. Dajući nam ovaj zadatak komandant je znao da smo gotovo svi

odrasli na Savi i da dobro poznajemo taj posao. Radovi na izgradnji mo^ta odvijali su se pod rukovodstvom druga Vodošeka, a na tim poslovima učestvovali su: Redžo Redžić, Hasan Jahić, Stevo Jovičić, Emin Durmić, Anto Jurić, Avdo Murselović, Ibrahim Rizvanović, Jusuf i Vejsii Krpić, Asim Egrić, Huso Husić i Aziz Kukić.

Kada je most bio završen, prvi su preko njega prešli njegovi graditelji a za njima brigada sa cjelokupnom komorom.

Tako je vod za vezu, potpomognut ostalim borcima, izvršio još jedan zadatak i omogućio brigadi da izvrši postavljeno naređenje, odnosno da pređe preko Drine i da nastavi sa progonom četnika koji su tu, u Višegradu, počinili teške zločine nad nedužnim muslimanskim stanovništvom.

Jefto MIJANOVIĆ

Iz odreda u brigadu

Bilo je to u jesen 1943. godine. Kod nas, u Smolući, bila je četa četnika. Poslije su u selo stigli partizani. Četnici su se predali partizanima. Tada sam i ja stupio u odred Veljka Lukića Kurjaka. S njim na čelu napali smo na Lukavac, ali ga prve noći nismo zauzeli. Sutradan smo boravili u Lukavcu (Srpskom) gdje smo se odmarali i pripremali za novi napad. Napad je izvršen naredne večeri i tada smo zauzeli Lukavac koji je bio u rukama Nijemaca. Naš komandant Veljko je naredio nekim partizanima, terencima, da idu po selima da bi sakupljali komoru (volove, konje), koja će prevoziti stvari iz Sode u Gornju Smoluću gdje je bio naš magacin. Iz magacina smo robu dijelili po jedinicama. Poslije petnaestak dana, mi terenci koji smo bili sposobni, prebačeni smo u Bukinje, odakle smo krenuli u Simin Han. Tu je formirana 17. majevička brigada, na čelu sa Veljkom Lukićem. Naša brigada sa 4 bataljona pošla je za Šekoviće, odakle smo poslije večere krenuli na Han-Pijesak. Tu su nas napadali **četnici** i pravili prepreke na putu da komora ne bi mogla preći u Sijcrce. U Sijercima, prve noći, napali su nas račićevci. Komandant Veljko, koji je bio smješten u jednoj kući, pozvao nas je u borbu. Ja sam bio kuvar. Bio sam smješten u istoj kući sa Veljkom kome sam pomagao da razbudi od umora zaspale drugove. Četnici su već opkolili kuću. Imali smo vremena samo za povlačenje. Komora je ostala a mnogi naši drugovi su poginuli. Preživjeli borci napravili su juriš na četnike. Zarobili su nam dva partizana, braću Dušana i Perana Mitrovića. Mi smo uspjeli da ih otmemo od četnika. Kasnije smo, u Djedovcima., napadali četničke bunkere i zauzeli ih.

Milan SIMIĆ

Baja je poginuo

Novembarska noć 1943. godine bila je oblačna i mračna. Naš drugi bataljon dobio je naređenje da izvrši napad na sarajevski vodovod na Jahorini. Znali smo da se tu nalazi jako neprijateljsko obezbjeđenje. Poslije dugog marša dat je predah. Kuvari su u noći spremali hranu. Sve je rađeno u najvećoj tišini i opreznosti da nas neprijatelj ne bi primijetio. Pošto smo se okrijepili i nahranili, krenuli smo padinom kroz šumu. Bilo je poslijeponoćno doba a svuda okolo mukla tišina. Hladno je, ali na-to niko i ne misli. Svi smo obuzeti mislima o akciji koja predstoji. Išli smo tako u streljačkom stroju pazeći kako gazimo. Znali smo da i najmanja neopreznost može da nas otkrije. Dovoljno je bilo nagaziti na neku grančicu, zapeti o neki panj ili oboreno stablo, pa da nas neprijatelj primijeti. Prolazili smo šumom na odgovarajućem odstojanju, ali tako da jedan drugog možemo vidjeti i čuti. U jednom trenutku ugledao sam u koloni komandanta brigade Veljka Lukića Kurjaka. Osjetio sam neko uzbuđenje i ponos. Bilo mi je drago da je tu sa nama. To mi je kao i ostalim borcima ulijevalo više samopouzdanja.

Odjednom muklu tišinu naruši pucnjava. Praštalo je sa obje strane. Već je bilo blizu praskozorje, ali smo mi bili dobro zaklonjeni šumom. Zapažamo neprijateljske rovove i osjećamo uznemirenost i iznenađenost neprijateljskih vojnika. Stajao sam gotovo na ivici šume iza jednog podebljeg stabla u mračnoj sjeni. Pucnjava se čas pojača, čas oslabi. Proleti pokoji svjetleći metak. Da bismo stvorili što veću paniku kod protivnika, ispaljivali smo na njih svjetleće rakete. To je među njima stvaralo veliku zabunu. Ipak, nismo im se mogli približiti, a još manje zauzeti njihovo uporište. Vrijeme kao da odmiče mnogo brže nego obično. Sve više se približava zora, ali borba ne prestaje.

U tom trenutku čujem da neko doziva. Obazrem se na brzinu i iza sebe, za jednim stablom udaljenim 2 do 3 metra, ugledam Baju. Znao sam da je mitraljezac 1. čete. Dobro se poznajemo. Imao je tada 14—15 godina. Došao je u partizane iz Bijeljine koju je morao napustiti, jer se iako još pionir uključio u ilegalni rad u gradu. Otac — obućar, interniran a sestra Bosa već je davno izašla iz grada i radi kao politički terenski radnik. Znam Baju kao živahnog dječaka, lijepog ponašanja, sklonog zdravom hu-

moru i šali. Znao sam da je odvažan i uporan u onome što kaže ili odluči da učini. Pomislio sam:

— Dijete, pa mitraljezac!

Koliko li hrabrosti i snage treba za to! Mitraljesci su prvi u napadu, a pri povlačenju drže odstupnicu. Baja je pri.je ove borbe pokazao dovoljno snalažljivosti, tako da je prilično ovladao vještinom da odabere pogodnije mjesto odakle će bolje tući neprijatelja. Iz ovog razmišljanja trže me njegov glas:

— Pusti mene tamo a ti dođi ovamo, jer odatle ću imati bolji položaj i pregled!

Nisam se ni časa dvoumio. Stigoh do stabla za kojim je do tada bio Baja. Oko nas, sa jedne i druge strane, pucnjava ne prestaje. Zvižde meci. Eksplodiraju bombe. Svijetli tragovi od raketa paraju mračno nebo. **I** ne zapažam da se ne čuje Bajin mitraljez. Već se primiče zora, a neprijatelj ne popušta. Ponegdje se čuju jecaji. Bolničarke pritrčavaju i pružaju pomoć ranjenim drugovima. Ponekog previju odmah, takoreći u prvom borbenom redu, a ponekog izvuku u pozadinu. Tog momenta čuje se šapat susjednog borca: »Povlačenje!« Uzmicali smo šumom uz brdo, a ja još uvijek ne mogu da vjerujem da Baje nema.

Dan se rađa, a meni je i dalje mrak pred očima. Tuga obuzima srce. Osjećam da mi suza rosi oko, jeza struji tijelom. U sebi ponavljam: »Nije moguće, nije moguće...«. Kad smo se povukli do bezbjednijeg mjesta, uvjerio sam se da Baje zaista više nema. Tada sam pomislio da možda za njega nije bio mitraljez, ali se preplitalo i saznanje da ovakvih još ima dosta među bombašima, kuririma, mitraljescima, u mnogim našim jedinicama.

Uvenuo je pupoljak koji je bio u rascvjetavanju. Zalio je svojem mladom krvlju Jahorinu planinu. On, mali, a Jahorina velika, široka. Primila ga je u svoja njedra.

Sjetio sam se tada narodne pjesme »Koüka je Jahorina planina...«, i uvjerio se da je pjesma istinu kazivala, ali sam pjesmu brzo odagnao od sebe. Ta lijepa planina o čijoj sam ljepoti ranije i slušao i čitao sada nam je bila mrska. U jednom njenom kutku ugnijezdio se neprijatelj, a po njenim obroncima ostali su naši borci, među njima i Baja. Izgubili smo ga i tu se više ništa nije moglo izmijeniti. Teško mi je zbog toga što se to dogodilo, gotovo, pred mojim očima. Žalimo mi svakog izgubljenog borca, iako smo svjesni da žrtava mora biti. Baja je, ipak, bio nešto posebno. Prije ovoga bio je kurir i na toj dužnosti pokazao je dosta umješnosti i odvažnosti. Kao takav bio je omiljen. A kad je postao mitraljezac, on je to gledao tako kao da je pred njim sada nešto odgovornije i nešto što mora više da se dokaže. Tako se ponio i u ovoj borbi.

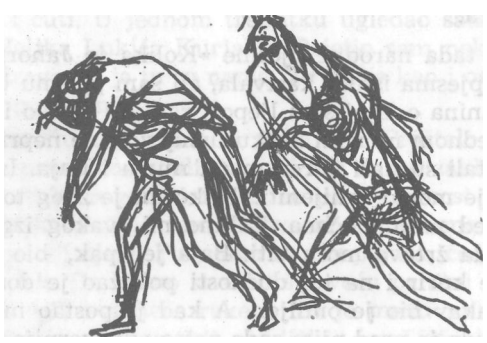
Ostavili smo za sobom Jahorinu, a jesenski tmurni dan izgledao je mračniji od najcrnje noći. Kad sam malo kasnije saznao da je jedna grupa boraca sahranila Baju i oprostila se od njega na uobičajeni način obećavši mu da nećemo zaboraviti njegovu hrabrost i dobrotu, bilo mi je malo lakše. Neizvjesno je bilo tada da li ću se vratiti živ u svoj rodni kraj, ali sam znao ako se vratim, da ću morati da pričam o Bajinoj pogibiji i to je ponovo budilo i pojačavalo u meni tugu i žalost.

Zaokupljen ovim mislima nisam ni čuo kad je vezom javljeno: **»Od**-mor«! Gotovo sam naletio na borca koji je bio ispred mene, jer je on već bio sjeo na zemlju. Nije ni čudo što smo svi jedva čekali predah. Pregazili smo, gotovo usiljenim maršem, veliku razdaljinu.

Iscrpila nas je borba. Ali, san na oči neće. Mislim na Baju i vidim ga **u** kratkim pantalonama, đačka kapa na glavi sa rimskim brojem dva, oznakom razreda. Trčkara sa drugovima po školskom dvorištu. Veseo je. Ponekog zadirkuje.

Vidim Majevicu, i Baju kako kao kurir hitro korača sa kurirskom torbicom zabačenom na leđa.

Bio sam svjestan da ga nikada više neću vidjeti.

Aco LUKIĆ Kurjače

Borbe na Đedovcu

Nastupio je januar 1944. godine, mesec niskih temperatura i sa mnogo snega. U to vreme, na prostoru između Vareša, Olova, Rogatice i Sokolca, operisala je 17. majevička brigada. Ona se oporavljala od posledica proisteklih iz borbi za vreme 6. neprijateljske ofanzive koja je tek završena. Morala se brzo konsolidovati, jer su pred njom na ovom prostoru bili veliki zadaci. Trebalo je i dalje s nesmanjenim naporima napadati neprijateljska uporišta; ne dati neprijatelju da miruje, pogotovo kad se znalo da je 7. neprijateljska ofanziva na pomolu, u kojoj će ova brigada nositi jedan od glavnih tereta u borbi protiv 13. SS »Handžar divizije«.

Prve nedelje januara 1944. godine brigada je na prostoru s. Cetojevići — s. Vladojevići vršila sređivanje svojih redova. Formirala je nove čete i vodove i popunjavala upražnjena rukovodeća mesta u bataljonima. Istovremeno je morala voditi neprekidne borbe s četnicima toga kraja, a naročito u vremenu od 10. do 15. januara, na prostoru Sabanci — Hadžići — — Musići. Dobijala je sve teže i odgovornije zadatke. Već u drugoj polovini januara brigada zauzima položaj na prostoru s. Sijerci — Selište, sa zadatkom da zatvara pravac od Sokolca prema Vlasenici, gdje je vodila borbe sa neprijateljskim delovima, a potom se pomera i na prostoru Senkovića, sa zadatkom da napada neprijateljska uporišta i ometa saobraćaj na drumu Sokolac — Rogatica. U nizu tih akcija i borbi brigada je imala zadatak i da likvidira neprijatelja na položaju Đedovac, uporište Vitanj i Kula.

Dvadeset prvog januara 1944. godine, na dan napada na Đedovac naš 1. bataljon se nalazio u s. Šenkovići. Komandant je bio Toma Trninić, a politički komesar Kasum Ćorić. Njih danas nema među živim, za stvar revolucije dadoše ono što je najdragocenije — život.

Na osnovu dobijenog zadatka od štaba brigade, štab 1. bataljona je otpočeo sa pripremom jedinice za izvršenje zadatka. Pregledano je i podmazivano oružje, sređivana municija, održavani uobičajeni sastanci pred borbu. Kuvari su dobili zadatak da pripreme doručak za bataljon, koji će se deliti posle povratka iz akcije. Većina drugova je kao i pred dosadašnje borbe, pomišljala da se neće svi vratiti na doručak, ali se moralo ići. Vreme je bilo hladno, sneg dubok, borci skromno obuveni i odeveni, a i

sa hranom se u posleđnje vreme nije najbolje stajalo. Nije bilo lako, ali se zadatak morao izvršiti.

Noću, između 20. i 21. januara, bataljon je bio postrojen za pokret. Niko se nije javljao da iz nekih razloga ne može ići u akciju. Međutim, iz 1. čete se ipak javio drug Bogdan i rekao svom komesaru: »Druže komesare! Ja ne mogu ići. Bole me stomak i zub! Ja bih ostao sa kuvarima. Bio sam kuvar i u ,vojsci' i poznajem dobro taj zanat«. Komesar niic mogao uzeti to kao razlog da se ne ide na izvršenje dobijenog zadatka, pa mu je naredio da ide u stroj, s napomenom da će bolovi zuba i stomaka prestati. Bogdan je, previjajući se od bolova u stomaku, i dalje insistirao da ostane kod kuhinje, ali komesar nije popuštao.

Bogdan je po našim tadašnjim shvatanjima bio stariji čovek, jer smo mi svi bili mladi. Imao je oko 30 godina, zbog čega je ponekad bio pošteđivan od napornijih zadataka. Imao je više dece koju je stupajući u partizane, 1943. godine, ostavio kod kuće u selu Batkoviću kod Bijeljine. Bogdan je bio naša razonoda. Naime, imao je krasne bele zube kao dva niza bisera. Inače, tada je bio jedini ,Karavlah' u našoj četi. Za vreme težih trenutaka za četu, u situacijama kad moral boraca nije bio na visini, komesar čete bi zamolio Bogdana da se nasmeje. Bogdan je davao otpor, jer mu nije bilo do smejanja. Ali, na insistiranje komesara i boraca, ipak bi se nasmejao pokazujući svoje divne bele zube uz neveselu grimasu tamnoputog lica. Tada bi se cela četa najiskrenije zasmejala, što je u tom momentu za četu u celini značilo mnogo.

I tako, kolona bataljona krenula je na izvršenje zadatka. Put je bio veoma težak. Po dubokom snegu sporo se kretalo. Zbog mesečine je vidljivost bila idealna, ali sa približavanjem cilju to nam je sve manje išlo **u** prilog. Na snegu su se ocrtavale figure boraca sa svim detaljima.

Na oko pola puta do cilja komesar čete priupita Bogdana kako se oseća Bogdan reče: »Slabo, druže komesare!«

Napad je otpočeo oko pola noći. Nakon kraće borbe, ustaše su uspele da pobegnu u pravcu Sokolca. Bilo ih je oko 160.

Posle uspešno izvršenog zadatka kada se kolona vraćala u svoj logor, komesar ponovo priupita Bogdana, kako su mu zub i stomak, a on se na sav glas, pokazujući svoje divne zube, nasmeja i reče: »Ne boli me više, druže komesare!« Dakle, drug Bogdan je ostao živ, a doručak dobro skuvan.

Bogdan je doživeo slobodu svoje zemlje i vratio se kući i deci u selo Batković. Međutim, u oslobođenoj zemlji je malo poživeo. Umro je od posledica nastalih smrzavanjem nogu u toku NOR-a.

Posle izvršenog zadatka naš bataljon se vratio u s. Senkovići. Štab bataljon^ i 1. četa su se smestili u kuću imućnijeg seljaka, za koga se ne može reći da je bio naklonjen NOB-u. Ali, naš smeštaj kod takvog domaćina nije umanjio naše dobro raspoloženje nakon uspešno izvedene akcije na Đedovcu. Kuvar Trivko, sav razdragan i ponosan na naš uspeh, d?lio je doručak nastojeći da svakom borcu podjednako naspe krompira i po parče mesa u porciju, a mitraljescima po dva parčeta. Ekonom čete Milan Lisica je nadgledao delenje doručka. Komesaru čete tada nije bilo do jela. Zeleo je da se u prvom redu odmori i naspava. Napolju je bilo hladno. Padale su krupne pahuljice snega. Bilo je divno posmatrati iz tople sobe taj zimski dan. Komandir čete Jevto Rikić je odmah posle dolaska po-

stavic stražara pred kuću. Sem toga, poslao je patrolu sa zadatkom da izviđa i kontroliše verovatne pravce za neprijateljska iznenađenja. Međutim, kasnije će se pokazati da nije bilo dovoljno budnosti. Komesar čete se izuo i s nogu skinuo svoje crvene vunene čarape koje je nedavno dobio na poklon od glasinačkih devojaka. Stavio ih je da se suše kraj zagrejane peći. Ispružio se na klupu i zadremao. Kuvar Trivko ga je u više navrata nudio doručkom, ali njemu je bilo draže da se odmara. Nakon izvesnog vremena probudi ga plotun puščane i mitraljeske vatre. Odmah je saznao da je štab bataljona i njegova četa već izašla iz kuće i da su delimično zauzeli položaj za borbu protiv ustaša. Ustaše su iskoristile slabu vidljivost i izvršile iznenadni napad na naš bataljon. Komesar je izgubio dragoceno vreme u traženju čarapa koje su spale s mesta gde ih je stavio za sušenje. Ustaše su zalegle nekoliko metara od kuće i otvarale vatru pravo u vrata, jedini izlaz iz kuće. Ali, situacija ipak nije bila bezizlazna. Sa komesarom u sobi su se našla njegova dva dobra druga i borca, Meho zv. Legija i mitraljezac Marko. Za vreme obuvanja, Meho je kroz otvorena vrata sipao vatru iz svog automata i dovikivao komesaru: »Samo se ti obuvaj i ne brini!« Marko je sipao vatru iz puškomitraljeza kroz prozorsko okno. U odsudnom momentu, zajednički, sva tri druga su otvorili vatru po neprijatelju i tako uspeli da se probiju do svojih drugova. Ova nebudnost nas je koštala, imali smo dva poginula i dva ranjena druga.

Dvanaestog februara 1944. godine, brigada dobija zadatak da kao desna kolona divizije ponovo likvidira uporišta Vitanj — Đedovac. Za početak napada određen je 13. februar u 24,00 sata. U okviru plana štaba brigade, 1. bataljon je imao zadatak da likvidira uporište Vitanj. Posle dobijenog zadatka, štab bataljona je izvršio uobičajene pripreme za pokret i noću 13/14. februara krenuo prema cilju. Površina snega je bila zaleđena, pa je većina boraca tokom marševanja morala da se kreće po kori snega. Za vreme izvođenja napada to je predstavljalo veliku poteškoću, jer je bilo otežano pravljenje zaklona od snega. Bataljon se blagovremeno razvio u borbeni poredak za napad. Međutim, zahvaljujući mesečini i belom snežnom pokrivaču, neprijatelj je odmah primetio naše približavanje i otvorio ubitačnu vatru, uz povike: »Nagari, Jovane«! Očito se videlo da se neprijatelj blagovremeno pripremio da parira naš napad. Sem toga, ovom prilikom je bio mnogo bolje utvrđen i naoružan. Prema kasnije dobijenim podacima, ovo uporište je branila 2. četa bojne iz Sokolca, jačine 153 vojnika, naoružana sa 97 pušaka, 7 automata, 10 puškomitraljeza, 10 pištolja i jednim minobacačem promjera 46 milimetara.

Na neprijateljsku puščanu vatru naš bataljon je u pokretu odgovorio vatrom. Neprijatelj je, srazmerno našem približavanju, pojačavao vatru iz svih raspoloživih oružja i time nas primorao da zalegnemo. Borba je nastavljena iz ležećeg stava. Iako smo bili u nepovoljnijem položaju u odnosu na neprijatelja, zbog zaleđene kore snega i nemogućnosti da se ukopamo, borci su nastojali da po svaku cenu zauzmu uporište. Naše čete

su se delimično primakle neprijateljskim utvrđenjima i na 30 metara udaljenosti. Borba je vođena puna 3 sata, ali neprijatelj nije mogao biti savladan. Za sve vreme borbe obostrano su izvikivane pogrdne psovke. Bomba je pala na udaljenost od tridesetak santimetara i ranila me u **ruku,** pluća i obe noge. Pošto na moju sreću nije bilo preloma kosti, **us**peo sam uz veće naprezanje da se povučem prema previjalištu. Istovremeno se i bataljon povukao, jer je zora bila na pomolu.

Anegdota

DOPALO MU SE — »BUM«

Partizani su na Majevici često davali za narod i borce priredbe sa prigodnim programom i igrankom. Jednom prilikom, pored ostalih partizanskih pjesama hor je otpjevao i pjesmu: »Hej drugovi, složno smjelo« u kojoj se svaka strofa završava sa riječju »bum«.

Poslije završetka priredbe jedan mlađi seljak priđe borcima i reče kako ga je program oduševio.

— Naročito mi se sviđa ono vaše »bum«.

— Pa ako ti se to baš toliko sviđa, a ti lijepo stupi u partizane, pa ćeš imati prilike da svakog dana slušaš »bum« — odgovori jedan od bo**raca.**

Vahid KOEIĆ Drago

Bio sam uz brigadni top

Prilikom formiranja, Sedamnaesta majevička brigada dobila je i protivtenkovski top kalibra 37 mm. Za komandira topovskog voda određen sam ja, a za vodnog delegata Muhamed Kurbegović Sanac.

Odmah poslije formiranja, brigada je krenula iz Siminog Hana na Romaniju. Poslije trodnevnog marša preko: Capardi, Papraće, Šekovića, Vlasenice i Han-Pijeska, brigada je negdje u ponoć stigla na Romaniju. Stab brigade se smjestio u selu Sijercima, i to u jednu od solidnih kuća čiji su zidovi bili od cigle a krov pokriven crijepom, što je u ono vrijeme na Romaniji bila rijetkost. Iza ove kuće se nalazila poveća štala, u kojoj su bili štapski konji i konji koji su vukli top i kare sa municijom. Top je ostavljen pored štale, ali pokriven i sklopljen, jer smo ovaj teren smatrali oslobođenom teritorijom i nismo očekivali da možemo biti napadnuti. Sa Sancem i poslugom topa koju su sačinjavali Janko Lavrnja, Drago Slavica i još tri borca, popeo sam se na tavan štale gdje smo u sijenu, savladani umorom od dugog pješačenja, brzo utonuli u dubok san. Polijegali smo potpuno obučeni, onako kako smo marševali, ne skidajući čak ni cipele.

Tek što smo zaspali trgao me je iz sna prodoran glas našeg stražara. »Stoj, ko ide?« Na taj povik odgovorila je pucnjava iz pušaka i puškomitraljeza uz uzvike: »Naprijed, četnici, živio kralj, živio Račić!«

U tren smo svi izletjeli napolje. Privukli smo top do zgrade štaba brigade i počeli nasumice pucati u pravcu četnika, koji su nastupali prema štabu uz neprekidnu pucnjavu i povike. Dok smo Sanac i ja gađali iz topa, borci iz sastava topovskog voda su uzeli zaklone u neposrednoj blizini i otvorili vatru iz pušaka. Tada su iz zgrade štaba izletjeli komandant Kurjak i komesar Milutin sa ostalim članovima štaba, te su i oni, na brzinu, organizovali odbranu angažujući prištapsko osoblje, te su četnici i bili odbijeni. Višednevno maršovanje je i članove štaba toliko zamorilo da nisu čuli uzvike partizanskog stražara i — na sreću — probudili su se tek onda kada je počela paljba našeg brigadnog topa.

>

Topovski vod 17. majevičke NOIT brigade

Negdje u zoru u selo je naišao komandant 27. divizije Pero Kosorić. Pohvalio je držanje cijelog topovskog voda prilikom iznenadnog napada nekoliko stotina četnika. U svitanje je Pero Kosorić naredio Saneu i meni da se top postavi na jedan brijeg s kojeg se mogao gađati četnički položaj na planini Devetaku.

Dok je komandant divizije pokazivao ciljeve, po Devetaku su odjekivale eksplozije granata partizanskog topa.

Stevo JOVIČIĆ

Napad četnika na štab

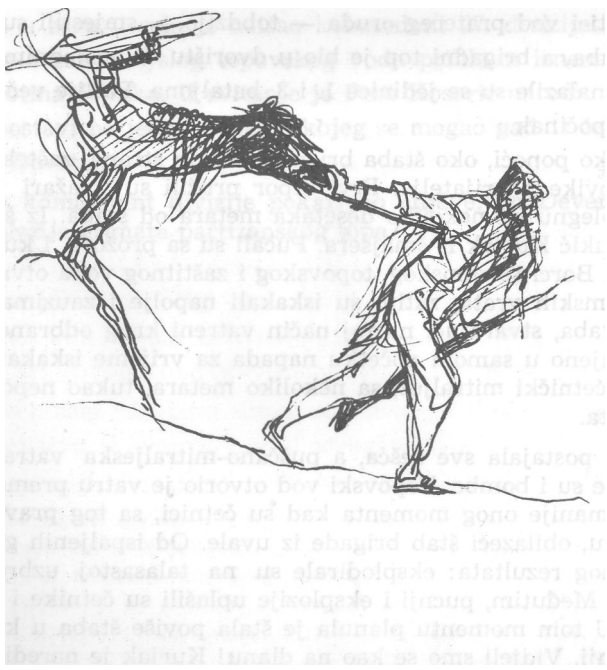
Poslije trodnevnog marša od Simina Hana preko Šekovića i Vlasenice stigli smo u selo Sijerke, 23. oktobra 1943. godine, u prvi sumrak. Štab brigade smjestio se u poveću kuću. Ispod zgrade štaba, prema brdu, nalazile su se pojate u koje je smještena komora, a malo podalje, oko pedesetak metara ispred ulaza u štab, nalazili su se plastovi sijena. Ispod kuće prostirala se poveća udolina a zatim talasasto zemljište čuvenog Glasinca.

Telefonisti i vod pratećeg oruđa — tobdžije — smjestili su se u podrum ispod štaba, a brigadni top je bio u dvorištu. U susjednim zaseocima i bližem selu nalazile su se jedinice 1. i 3. bataljona. Poslije večere umorni smo otišli na počinak.

Negdje oko ponoći, oko štaba brigade sa svih strana, zaštektali su mitraljezi uz povike neprijatelja. Prvi otpor pružili su stražari i natjerali četnike da polegnu na nekoliko desetaka metara od štaba. Iz štaba je tukao Veljko Lukić Kurjak iz šmajsera. Pucali su sa prozora, i kuriri i ostali članovi štaba. Borci telefonskog, topovskog i zaštitnog voda otvarali su vatru sa podrumskih vrata, zatim su iskakali napolje i zauzimali položaje oko zgrade štaba, stvarajući na taj način vatreni krug odbrane. Nekoliko boraca je ranjeno u samom početku napada za vrijeme iskakanja iz podruma, jer je četnički mitraljez, sa nekoliko metara, tukao neposredno podrumska vrata.

Borba je postajala sve žešća, a puščano-mitraljeska vatra sve jača. Upotrijebljene su i bombe. Topovski vod otvorio je vatru prema talasastoj visoravni Romanije onog momenta kad su četnici, sa tog pravca navalili, uz veliku viku, obilazeći štab brigade iz uvale. Od ispaljenih granata nije bilo očekivanog rezultata: eksplodirale su na talasastoj uzbrdici s onu stranu uvale. Međutim, pucnji i eksplozije uplašili su četnike i usporili im nastupanje. U tom momentu planula je štala poviše štaba u kojoj su bili smješteni konji. Vidjeli smo se kao na dlanu! Kurjak je naredio da se top zavuče u plastove sijena i maskira, otpor se više nije mogao održati. Povlačili smo se u stranu, prema brdu Kopito, štiteći vatrom jedni druge u povlačenju. U tom momentu prolomio se gromoglasan borbeni poklič: »Napred Majevičani, napred ‚kurjačići', ura!« Prvo je poklič dolazio sa

pravca talasastog Glasinca, a zatim i sa pravca Koštice. To su bili naši. Krenuli smo i mi u kontranapad. U silovitom jurišu štaba i prištapskih dijelova 1. i 3. bataljona, razbili smo četnike Sarajevske i Rogatičke četničke brigade, a pred zoru, u jurišu smo ih potpuno razbili i na brdu Kopito. U noćnoj višečasovnoj borbi, u kojoj je svaki borac iz puške ispalio po 40 do 60 metaka, ubili smo preko 60 četnika, više ranili i 20 zarobili. Zaplijenjeno je više desetaka pušaka, više puškomitraljeza i nekoliko hiljada komada puščane municije. Poginulo nam je 18 drugova i drugarica, a 5 ih je ranjeno. Izgorjeli su jahaći konji u štali i jedna drugarica koja je spavala na sijenu. Poginula je drugarica doktora naše brigade, odnosno, zaklana je sa grupom nenaoružanih boraca koje su u toku noći četnici pohvatali u udolini iznad štaba. Od opreme i naoružanja nismo ništa izgubili.

Pero G AVRIĆ

Oči u oči s neprijateljem

Krajem juna 1944. godine dvije vojvođanske brigade izvršile su napad na neprijatelja na frontu Teočak — Priboj — Lopare. Nakon višečasovne žestoke borbe neprijatelj je potučen i dao se, razbijen po grupicama, u panično bjekstvo. Ostavio je za sobom velik broj mrtvih i ranjenih, a nekoliko njegovih vojnika smo i zarobili. Zaplijenjeno je 8 topova i dosta drugog ratnog materijala, oružja i opreme.

Poslije ove uspješne bitke, koja je imala veliki odjek širom Majevice i Semberije, naša brigada je stigla na Mamutske vode na sjevernim obroncima Majevice, odakle se vidi veliki dio Semberije. Lica boraca bila su ozarena radošću i nadom da ćemo uskoro produžiti pokret prema ravnoj Semberiji. Međutim, svi su bili iznenađeni, a i neraspoloženi kada je sutradan, poslije doručka, naređen pokret ali u suprotnom smjeru. Borcima nije bilo jasno zašto se povlačimo usiljenim maršem. Tek kad smo prešli preko Jelice, ceste Tuzla — Zvornik i rijeke Spreče i došli u selo Osmake, shvatili smo sve. Naime, od Tuzle se, cestom, pojavila jaka njemačka motorizovana kolona sa 76 tenkova i pješadijom u stroju. Nijemci su nastupali prema Jelici pucajući iz sveg raspoloživog oružja po praznoj pla/nini, ne znajući da smo se mi izvukli iz njihovog planiranog obruča. Zahvaljujući našoj obavještajnoj pozadinskoj službi u Tuzli, koja je blagovremeno otkrila namjere neprijatelja i radio-stanicom obavijestila o tome višu komandu naših jedinica, mi smo se na vrijeme povukli i izbjegli opkoljavanje. Naši borci su shvatili da je neprijatelj namjeravao da nas snagama od Bijeljine sa sjevera, od Zvornika sa istoka, i od Tuzle sa juga, u saradnji sa majevičkim četnicima vojvode Kerovića i Miloša Erkića uhvati u obruč i uništi. Sa lica boraca je nestalo sjete koja ih je pratila za vrijeme povlačenja sa Jelice. Radovali su se i govorili kako smo fašiste nadmudrili.

Od Osmaka smo produžili pokret ponovo ka Sekovićima u zaselak Bunarići. Tu smo se odmarali nekoliko dana, a vojvođanske brigade otišle su sa područja Majevice i Sekovića na jug, ka Romaniji, i dalje. Tako je od jedinica NOV naša brigada ostala sama sa nevelikim Kladanjskim, Srebreničkim i Vlaseničkim partizanskim odredima na cijeloj teritoriji

tuzlanskog basena i tu je dejstvovala **oko** tri mjeseca samostalno, **vodeći** manevarske borbe.

Poslije odmora u Bunariću prešli smo u susjedno selo, **gdje** je smješten štab brigade, a **čete** i bataljoni raspoređeni su na položaje po visovima u selu i oko sela. Jednog dana izviješten je **štab** da se od **Kladnja** kreće prema nama jaka neprijateljska kolona. Stab brigade izdao je naređenje za povlačenje brigade preko Sekovića i rijeke Drinjače ka s. F.udištima sa zadatkom da se zaposjednu položaji na dominantnom visu Bačkovac. Kad smo prešli Drinjaču, stigao je drugi izvještaj, koji je **bio** netacan da je neprijateljeva kolona promijenila pravac i otišla ka Zivinicama. Ponovo je naređeno, vezom, da se vratimo na stare položaje. Međutim, greben koji je nadvisivao te položaje neprijatelj je već bio neopaženo zaposjeo.

Naše jedinice su išle prema svojim starim položajima, a štab brigade se uputio prema kući u kojoj je ranije bio smješten. Iznenada je neprijatelj sa grebena otvorio automatsku vatru na članove štaba. Od **te** vatre su poginuli načelnik štaba Zvonko Radeljević i brigadni kurir Filip Radić iz Obriježi.

Mi smo brzo zaposjeli naše ranije položaje i na njima ostali do sumraka. Na tim položajima nije bilo iskopanih zaklona, a o rovovima da i ne govorimo. Koristili smo se prirodnim zaklonima: kamenjem, panjevima, pogodnim manjim humčicama i si.; dok su na oko 50 metara iza nas na jednom visu bili izrađeni zakloni za klečeći stav. Na taj vis smo sé predveče povukli, jer su Nijemci u dvije kolone nadirali sa grebena prema nama.

Kada smo se povukli na vis u zaklone, komandant bataljona Toma Trninić,nas je upoznao da Nijemci upravo nadiru ka položaju na kojem smo mi doskora bili. Dao nam je i zadatak da se sa vodom u streljačkom stroju vratimo na te položaje, te da stignemo tamo prije Nijemaca i dočekamo ih dok podilaze snažnom vatrom, zatim da se bez zadržavanja povučemo.

Išli smo vrlo oprezno i s oružjem »na gotovs« tako da nas neprijatelj nije mogao iznenaditi. Ali, zato smo mi njega mogli iznenaditi. A tako se na našu sreću i desilo.

Brzo smo pretrčali brisani prostor od oko 150 metara između vrha i naših doskorašnjih položaja. Na te položaje izbili smo koji tren prije Nijemaca, koji: su nastupali u dvije kolone udaljene jedna od druge 25 do 30 metara. S Nijemcima smo se našli »oči u oči« na udaljenosti od jedva 20 rrietara. Susret je bio pravi neprijateljski. Kako je već padao mrak, iznenađeni našom pojavom, Nijemci su zastali ne videći ko je pred njima. Stajali su zbunjeno.

Mi smo iskoristili svoju šansu. Ne čekajući ni trenutka, otvorili smo paklenu vatru po kolonama. Naši puškomitralješki sa tako bliskog odstojanja nisu promašivali. Nijemci nisu imali vremena ni oka da otvore, a pogotovo ne da na nas pucaju. Nakon što smo ispalili rafale i plotune, bez zadržavanja prosto smo se sjurili niz obronak potrčavši nazad, prema visu. Međutim, trebalo je preći još i brisani prostor na zaravni između naših prvobitnih položaja i visa. Postojala je opasnost da nam Nijemci na toj zaravni svojom vatrom nanesu gubitke.

Ali, na naše iznenađenje, neprijatelj je sa grebena počeo minobacačima da tuče po položaju koji smo upravo napustili i na kojem su se nalazile njegove snage. To nam je omogućilo da se sigurno prebacimo preko zaravni i dođemo na rezervni položaj na visu. Zaključili smo da je neprijatelj sa grebena unaprijed uzeo elemente za gađanje naših ranijih položaja, za slučaj da sa njih njihove jedinice budu napadnute. Usljed mraka on nije mogao vidjeti dokle su stigle njegove kolone, te je posl'je »dočeka« koji smo mi plotunom priredili tim kolonama i poslije našeg munjevitog povlačenja, otvorio artiljerijom i minobacačima vatru po položajima na kojima su bile njegove snage. To je mom vodu omogućilo izvršenje zadatka, nesmetano i srećno povlačenje preko brisanog prostora, bez gubitaka i odlazak u sastav čete.

* * a

MAJEVlCKA BRIGADA IDE NA JURIS

Majevička brigada ide na juriš naprijed.
Ona je hrabra vojska, osvetnički odred.
Nek puca mitraljez i puška,
Tucimo fašiste sve,
gonimo tiranina iz zemlje djedovske.

Gospojmka LAZAROV RADMIROVIĆ

Proboj prema Međedniku

Posle spasavanja 240 ranjenih i bolesnih drugova iz baza u selu Bjeloševeu, osnovan je 4. bataljon 17. majevičke brigade. Zamenik komandanta bataljona bio je drug Šumar, rodom iz sela Crnjelova u Semberiji. Bio je to hrabar borac i veliki drug.

Tih dana je došlo naređenje da bolničarke ne idu u streljački stroj, kao dotada, nego da se, nekoliko metara iza streljačkog stroja ili linije odbrane, uspostavi previjalište i da se tu ranjenici donose na previjanje. Na osnovi tog naređenja i ja sam se, kad smo, nekoliko dana kasnije, držaii položaj ispod Busije, nalazila desetak metara iza položaja našeg, 4. bataljona. Bataljon je imao zadatak da obezbjeđuje prolaz brigade prema Međedniku.

... Brigadna kolona sporo odmiče, a četnici su sve bliže položajima bataljona. Bilo ih je na stotine: urlaju, očevidno pijani, i ugrožavaju nam levi bok. Zabavljena poslom oko spremanja zavoja, nekoliko minuta nisam obraćala pažnju na položaj bataljona. U međuvremenu je kolona brigade prošla, a 4. bataljon se, izvršivši zadatak, takođe svio u kolonu i krenuo za brigadom. Drugovi su pretpostavljali da sam ja to sve videla i da sam se, prirodno, priključila začelju kolone bataljona. Ja sam, međutim, uređivala previjalište i kada sam bacila pogled na položaj ispred sebe — bataljona na položaju više nije bilo. Samo sam videla poslednjeg druga iz bataljonske kolone kako zamiče u šumu na Busijama.

Brže-bolje pokupim stvari — zavoje, torbice, ćebe — i pojurim za bataljonom. Međutim, uzbrdo, do staze, treba se uspeti, a suvo iišće klizi pod nogama, pa se ja krećem korak napred dva koraka nazad. A četnička rulja trči u grupama i već stiže do mesta na kojem je naš bataljon maločas držao položaj. Četnici me ne vide, ali ja moram preko čistine izbiti na stazu pre njih, da bih stigla kolonu bataljona.

Strah i napor me izbaciše na stazu i ja se dodah u trk prema platou na Busiji. Tada me četnici opaziše. Bili su, otprilike, na dvadeset-trideset metara iza mene. Njih nekoliko se sjuri za mnom. Ja bežim i okrećem se. Da li ću uspeti? Jedan progonitelj, najbrži, izdvoji se ispred drugih i viče mi : »Drugarice, stani, neću ti ništa !«.

U tren mi kroz glavu sinu misao kakvim sve mučenjima podvrgava neprijatelj naše drugarice ako ih zarobi. Zato upeh poslednje snage da pojačam svoj trk. Bežim ja, a četnik me juri i sve mi je bliže...

Najednom, neko viknu ispred mene: »Sremice, beži u stranu!«.

To je Šumar. Prepoznajem mu glas. Vidim, kao kroz maglu, i šmajser iza velikog drveta, ali nemam kud da skrenem trčim pravo na njega. Desno je dolina iz koje sam upravo izašla, a levo — brdo. Moram baš stazom. Šumar ponovo viče: »Sklanjaj se!«. A četnik, kad je video, da me neko čeka i da će naleteti na rafal, uspori trk i baci bombu na mene. Nije me pogodio.

U tom času stižem na plato Busije i skrećem udesno. Rafal zasvira pored moje glave. Okrenem se i vidim četnika kako se ispružio. Četnička rulja zastade, a Šumar ispade iz zaklona i zgrabi me za ruku. Potrčasmo za našima.

»Slučajno sam primetio da te nema i vratih se da te nađem«, kaže mi on.

Na maloj poljani nađosmo ceo bataljon na okupu. Ubrzo smo krenuli u juriš na četnike i rasterali ih.

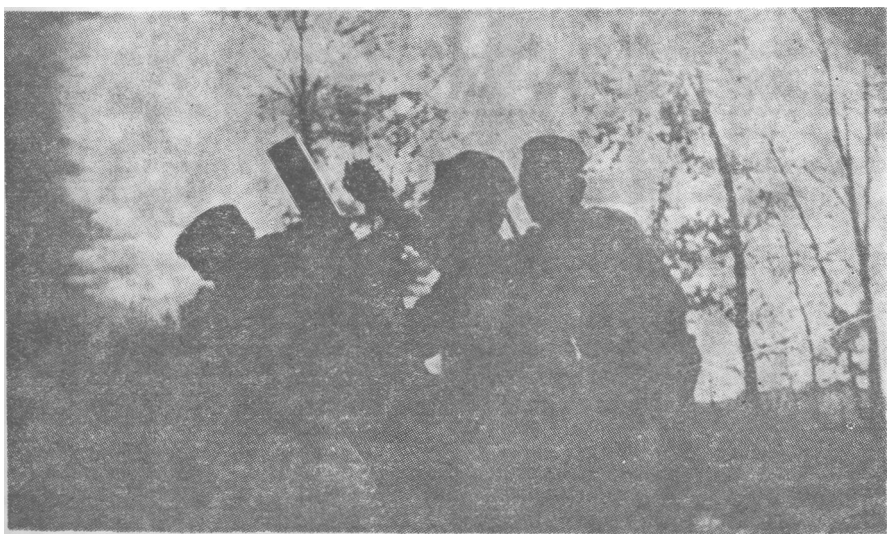
... Drug Šumar je pao, ali će živeti u mom sećanju i u sećanju svih koji su ga znali. Zato što je bio takav: znao se izložiti svakoj opasnosti da bi spasio druga.

Hašim KOVAČEVIĆ

Naš bacač

Nalazio sam se u bacačkom odjeljenju naše brigade. Preko Rogatice i Višegrada stigli smo u Goražde. Međutim, ubrzo smo se ponovo vratili na Romaniju gdje smo bili napadnuti od jakih neprijateljskih snaga, pa smo se pod borbom morali prebaciti na planinu Zvijezdu, odnosno prema Varešu u kome smo se zadržali nekoliko dana. Tu se pored naše 27. divizije našla i 5. krajiška divizija. Nijemci su prema našim divizijama poslali jake svoje snage s namjerom da ih opkole. Morali smo da napustimo Vareš i da se probijamo iz obruča, koji je neprijatelj zatvorio oko naše i drugih brigada. Planine kroz koje smo prolazili bile su gotovo neprohodne, snijeg je bio dubok, a mi gotovo bosi, tako da su se nekim drugovima i drugaricama od mraza noge smrzle. Krećući se po tom bespuću neki su mi govorili da ostavim bacač i konja, pa ću se sam lakše kretati. Međutim, znajući koliko nam taj bacač vrijedi, nisam poslušao te drugove, nego sam nastavio da se krećem za kolonom i da se zajedno s bacačem izvučem iz okruženja.

Bacačko odjeljenje 17. majevičke

Rahela VOLAH Seka

I pesma je bila oružje

Početak je novembra 1942. godine, selo Zagoni kod Bijeljine. Zima je već uveliko stigla. Sesta istočnobosanska brigada je razbila četnički štab na Majevici i borci su na kraćem predahu. Izvršavamo i prve zadatke za našu vojsku. Nekolicina boraca se posebno ističe. I onda, jednog dana, pozva nas drug Nijaz Dizdarević, rukovodilac SKOJ-a brigade na sastanak. Na tavanu razrušene popove kuće okupilo se nas petoro i slušamo kako nam drug Nijaz priča o značaju naše narodnooslobodilačke borbe, o ulozi Partije i posebno SKOJ-a kao najborbenijeg dela omladine. I, na kraju, saopštava nam: »Od danas i vi ste članovi SKOJ-a. Od vas se puno očekuje. Bilo koji zadatak koji vam se postavi znajte da je važan i da ga treba savjesno izvršiti.«

Bio je to dan kojeg ću se uvek sećati. Bila sam ponosna na ukazano poverenje. Zaželela sam da odmah krenem u rat da se borim sa puškom u ruci. Ali, kako sam tada još bila vrlo mlada, određena sam da ostanem na terenu i radim sa omladinom.

U tim danima okršaja i pobeda naše vojske, uz rafale vatrenog oružja, čula se i pesma i igra. Sećam se zime 1942/43. kada su sremske jedinice prešle u Bosnu. Mi SKOJ-evci imali smo zadatak da dočekamo ove hrabre borce i da im se u svemu nađemo pri ruci, a Sremci su bili veseli i hrabri. Posle jedne bitke našli smo se u štabu I vojvođanske brigade. I počela je pesma, svirka i igra. Orili su se stihovi: »Mi četa smo bombaša, što bom-bom se bije, ko boji se ustaša, nek s nama ne ide«. Kako sam se divila toj vitalnosti i hrabrosti ljudi koji su posle bitke orni za pesmu. Poželela sam da i ja budem takva, da me ništa ne pokoleba.

Kao SKOJ-evka na terenu imala sam zadatak da radim na okupljanju što više seoske omladine na zadacima vezanim za NOP. Kako mnogi nisu znali da čitaju i pišu, ja sam ih tome učila u slobodnim časovima. Citala sam im izvještaje sa fronta i recitovala borbene partizanske pesme. Posle mitinga i u susretu sa borcima igrali smo Kozaračko kolo.

Tako je to bilo do jeseni 1943. godine kada sam sa zadatkom prebačena u oslobođenu Bijeljinu. Tamo smo se našli zajedno, borci i omladinski aktivisti. SKOJ-evci su imali pune ruke posla. Ali, bilo je vremena i za razonodu. Organizovali smo priredbe na kojima smo pevali partizanske

Josif RADIĆ Joso

Omiljeni drug i komandant Toma Trninié

Sjećam se jednog izvanredno značajnog i zanimljivog lika paiog borca revolucije. Riječ je o komandantu 1. bataljona 17. majevičke brigade Tomi Trniniću. Bio nam je živi primjer kako se treba boriti.

Toma Trninić je kod nas u istočnu Bosnu došao iz Bosanske krajine. Došao je s 2. krajiškom udarnom brigadom. Prije dolaska je već bio stekao bogato vojničko iskustvo u borbama protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Prvi moj susret s drugom Tomom bio je neposredno pred 7. neprijateljsku ofanzivu. Bilo je to u jednoj šumi iznad sela Rastošnice na Majevici, gdje se nalazio štab 1. bataljona 17. majevičke udarne brigade. Toma je bio komandant tog bataljona. Zamjenik komandanta u 1. bataljonu bio je Muhamed Kurbegović koga smo zvali Sanac, a zamjenik komesara Sakib Ramić. Pošto je ranije politički komesar bataljona bio teže ranjen, određen sam za komesara 1. bataljona.

Toma Trninić je i po godinama i po borbenom iskustvu bio stariji od naj. Prije rata služio je vojsku i stekao određeno vojničko znanje koje je u NOR-u funkcionalno primjenjivao. Bio je vojnik visokih kvaliteta. U cijeloj brigadi se smatralo da je 1. bataljon veoma dobra jedinica.

Trninić je bio onizak, vrlo okretan čovjek. Oči su mu naprosto sijevale. Odmah se vidjelo da je to po mnogo čemu izuzetna ličnost. I kao drug i kao ratnik bio je omiljen. On se izvanredno dobro snalazio u 7. ofanzivi: na Majevici, u Ražljevu, na Bačkovcu, u okolini Srebrenice, širom istočne Bosne. Toma je, slobodno mogu da kažem, majstorski vodio bataljon u tim bitkama. Njegova lična hrabrost impresionirala je sve nas u štabu, kao i sve borce. Mogu bez pretjerivanja reći da smo zahvaljujući Tominim sposobnostima i najteži zadatak uspješno rješavali. Najveće zasluge za našu borbenu spremnost i udarnost našeg bataljona imao je drug Toma Trninić.

Svoje najznačajnije osobine — hrabrost i bogato iskustvo — Toma je nesebično i uvjerljivo prenosio na sve borce našeg bataljona. U akcijama,

bitkama, u svim dramatičnim situacijama, kojih je zaista bilo veoma mnogo, drug Toma se odlično snalazio. Osjećali smo ga na svakom koraku. Bio je vrlo energičan i, onako rastom mali, za čas je stizao na jedno ili drugo krilo, kod svakog borca. Prosto je nevjerovatno kako je uspijevao da svugdje stigne.

Mrzio je kolebljivost i prezirao kolebljivce. U samoj bici nije mogao ni zamisliti da neko ne izvrši zadatak. Takav njegov stav je i doveo do toga da je bataljon kojim je komandovao postizao velike uspjehe.

Kad smo dobijali naređenja uobičajenom zapovješću, Toma Trninić je uspijevao da ono što je zapisano kao borbeni zadatak vrlo brzo pretoči u svoju viziju i uloži veliki napor da izvrši zadatak. Odmah nas je raspoređivao onako kako je on kao iskusni ratnik najbolje znao. Davao je upute o tome kako najbolje usmjeriti vatru iz oružja na neprijatelja, kako na najbolji mogući način izvršiti borbeni zadatak.

Posebno bih želio istaći još jednu, ljudsku osobinu našeg druga Tome Trninića. On je neobično mnogo vodio računa da u svakoj bici, izvršavajući borbene zadatke, sačuva ljude od stradanja, od izlaganja smrti i od ranjavanja. Njegova je zamisao uvijek išla ka tome da se uz što manje ljudskih i drugih žrtava postignu što veći borbeni efekti. U tome je on, u velikom broju slučajeva, i uspijevao. Mi smo, poznato je, imali vrlo teških bitaka. Jedna od najtežih je ona na Bačkovcu, u kojoj smo se sudarili sa 13. SS — divizijom. Cijelu noć smo osvajali, i branili, položaje na Bačkovcu. Iako smo bili krajnje izmoreni, zadatak smo ipak uspješno izvršili. Esesovce smo rasturili, zaplijenili njihovu komoru i prilično mnogo oružja. Zbog toga nam ni toliki umor nije bio prepreka da odmah krenemo na izvršavanje novih borbenih zadataka.

Toma je bio i izvanredan čovjek, humanista. Pravo je zadovoljstvo bilo raditi s njim. Kao vojnik i starješina bio je energičan i hrabar, kao drug beskrajno tolerantan i širok. U slobodnim satima, u predahu između dva borbena zadatka, bio je spreman na šalu, na drugarska bockanja u kojima je ispoljavao mnogo duha. Bio je veoma prisan sa svim borcima i gotovo sve ih je u dušu poznavao. Svi smo ga iskreno voljeli i poštovali.

Naš drug Toma, na žalost, nije dočekao slobodu za koju je i svoj život dao. Mi, njegovi drugovi, uvijek ćemo se s poštovanjem sjećati ovog nama dragog lika.

Mehmedalija HUKIĆ

Napad na Čardak

Osmog septembra 1944. godine 17. majevička brigada krenula je iz sela Donji Skugrić na poljanu Filomena kod sela Čardak. Trebalo je to veče zapaliti ugovorene vatre radi spuštanja našeg aviona. Zaposjedanje ovog kraja izvršeno je bez većeg otpora tamošnjih ustaša. Kada su naši bataljoni ušli u selo, ono je bilo skoro prazno. Malo je u njemu bilo odraslih muškaraca. Došli su i smjestili se u tamošnje kuće i nekoliko članova Oblasnog komiteta KPJ-e za tuzlansku oblast, rukovodioci štaba III korpusa i nekoliko drugih rukovodećih drugova. Cijelu noć su paljene vatre, jer je očekivan avion. Međutim, on nije dolazio.

Devetog septembra, oko podne, napao nas je neprijatelj sa svih strana. Od Gradačca su napadali Nijemci, od sela Garevca ustaše, sa drugih strana grupe četnika i drugih neprijatelja. Bili smo skoro u obruču. Među nama su se nalazili najviši rukovodioci iz istočne Bosne. Borci su se prilično teško snalazili na ovom kao dlan ravnom terenu. Prihvatili smo borbu i obezbijedili izvlačenje naših rukovodilaca iz opkoljenog prostora. Borba je bila prilično teška i morali smo se povlačiti iz suženog obruča. Kada smo osjetili da više nismo u obruču i da su nam bokovi slobodni, izvršili smo kontranapad. Ponovo smo zauzeli selo i polje Filomena. Naišli smo na devet naših poginulih boraca. Svaki je imao veliku ranu na stomaku od uboda nožem. Nekolicini poginulih drugova bio je odsječen polni organ. Ovom prilikom našli smo u selu više mladih ljudi koji ili nisu imali oružja, ili su ga sakrili. Bijesni zbog masakra i smrti naših drugova, neke od zarobljenih smo najstrožije kaznili.

Jedanaestog septembra krenuli smo preko sela Skugrić u Orahovu šumu. Trebalo je na brdu Visibaba likvidirati dosta jaku njemačku i četničku posadu. Za ovaj zadatak određeni su 1. i 4. bataljon.

Napad je trebalo izvršiti u ponoć između 11. i 12. septembra. Dogovoreni su i pravci napada. Četvrti bataljon je svoj zadatak u određeno vrijeme skoro u cijelosti izvršio. Međutim, pri izlasku na brdo bio je dočekan brzom paljbom i bombama. Prvi bataljon nije napadao, te je neprijatelj svu svoju vatru sručio na četvrti bataljon. Oko 9 sati bataljon je ponovo krenuo u napad i zauzeo brdo Visibabu. Neprijatelj je napustio ovaj po-

ložaj u paničnom bijegu, jer se nije nadao ovakvom žestokom napadu po danu.

Trinaestog septembra 17. majevička i 18. hrvatska brigada krenule su preko selä Riječani, Zarića Brdo, Krečane, Međeđa, Sladna u selo Cage. Tu nam je saopšteno da se ide na oslobođenje Tuzle. Izvršen je raspored bataljona i određeni su zadaci. Četvrtom bataljonu je naređeno da zauzme selo Miričinu, da poruši željeznički most preko rijeke Spreče, likvidira bunkere kod mosta, poruši mostove na cesti i napravi prepreke zbog eventualnog nailaska tenkova. Poslije izvršenog zadatka bataljon je trebalo da zaposjedne brdo iznad sela Dobošnica, vrši dublja izviđanja i onemogući eventualni prolaz neprijatelja prema Tuzli.

Sedamnaestog septembra, oko dva sata noću, bez borbe je zauzeta Miričina. porušen želj«znički most i izvršeni ostali zadaci. Do jutra smo bili na brdu iznad sela Dobošnica. Obaviješteni smo da je Tuzla zauzeta bez veće borbe.

Mihailo GOLUBOVIĆ

Avioni se nisu spustili

Na zaravni iznad živopisnog sela Sekovića, svi bataljoni 17. majevičke (Kurjakove) udarne brigade, prvi put poslije više od mjesec dana odvojenog vojevanja, našli su se iznenada na okupu. Bilo je to početkom septembra ratne 1944. godine. Spuštalo se prohladno veče. Umorni borci su se razmještali na počinak po okolnim šumarcima. Intendanti su užurbano spremali mršavu večeru, jer toga dana niko ništa nije okusio. Borci su, međutim, savladani umorom od dugog marša i opijeni svježinom planinskog vazduha, brzo zaspali — bez večere. Tih dana smo često gladovali, ali je ipak svaki borac više žudio za snom nego za hranom. Znali su vrlo dobro da će lakše naći hranu nego nekoliko časova za spavanje i odmor. Nije bilo nijednog dana kada nismo bili u borbi ili u pokretu. Obično kad se najslađe zaspi, dođe naređenje za pokret.

Tako je bilo i te večeri: tek što smo sklopili oči čula se komanda za pokret. Večera je bila odavno spremljena. Umorni kuvari drijemali su kraj ugašenih vatri, čekajući da podijele tanke obroke svojim drugovima. Užurbano smo pojeli, bolje reći popili, hladan škrob od ječmena brašna i krompira, neosoljen i nezačinjen, a potom žurno krenuli prema putu Zivinice — — Klađanj — Olovo.

Brigada je brojno mala. U našoj četi nije bilo više od 30 boraca, zajedno sa komandom čete. Istopila se u mnogim okršajima toga ljeta. Mada je u više mahova popunjavana novim borcima — dobrovoljcima iz Semberije i Majevice, veliki gubici nisu mogli biti nadoknađeni. Ali ono što je ostalo bilo je prekaljeno i pouzdano.

Krećemo tiho i oprezno. Iskusne i prekaljene borce nije bilo potrebno upozoravati na red i tišinu, naročito sada kada znaju da se pripremamo da pređemo put, na kome uvijek vreba opasnost od lukavo postavljenih neprijateljskih zasjeda.

Hitro smo prešli cestu ovog puta bez ikakvih komplikacija. Neprijatelj nas očigledno nije očekivao na ovom mjestu. Zato nastavismo forsirani marš prema Lukavcu. Marševali smo bez predaha cijelu noć. U osvit sustigosmo neku kolonu jahača, koju su sačinjavali štabovi III korpusa, 38. divizije i 17. majevičke brigade. Bilo je to za nas prijatno iznenađenje, ali nam je prisustvo ovolikog broja »štablija« nagovještavalo da se sprema

neka značajna akcija. To uvjerenje se pojačalo kad konjanici skrenuše s puta i propustiše naprijed nas pješake, posmatrajući nas radoznalo. Mi smo se trudili da ostavimo utisak da smo stasali u pravu vojsku. Drugovi iz štaba naše brigade, očigledno zadovoljni, objašnjavali su rukovodiocima iz štaba korpusa pojedinosti o jedinicama koje su prolazile. Oni su poimenično poznavali mnoge borce i rukovodioce. Znali su čak i iz kojeg su kraja, pa im nije bilo teško da daju potrebna objašnjenja o njihovoj borbenoj vrijednosti. Živo se sjećam kada je naišla naša četa (3. četa 3. bataljona), komesar brigade Milutin Pejanović pohvalno se izražavao o njenoj borbenosti i drugarstvu. Te riječi su nas ispunile ponosom.

Čim se malo odmakosmo od »štablija«, priđoše mi komandir i koraesar čete — Živan Jović i Lazo Mušicki. Pitaju: da li ja kao sekretar partijske ćelije znam kuda idemo. To mi je pomalo godilo pa odgovorih da ne znam, ali tako da oni ostadoše uvjereni — da znam. Ubrzo smo, međutim, sva trojica pozvani u štab bataljona, gdje nam je saopšten zadatak brigade u cjelini, a posebno zadatak našeg bataljona i čete. Tada smo se uvjerili da do tog momenta ni štab bataljona ništa nije znao o cilju našeg pokreta.

Saopšteno nam je, naime, da je naša brigada dobila neposredno od štaba korpusa delikatan zadatak da obezbijedi i pripremi teren za spuštanje savezničkih aviona radi ukrcavanja naših teških ranjenika i njihovog prebacivanja u Italiju na liječenje. Jednim od aviona takođe je trebalo da se komandant i politički komesar III korpusa prebace do sjedišta Vrhovnog štaba NOV i POJ. Budući da se radilo o spuštanju teških transportnih aviona, trebalo je naći pogodan prostor kakvog tog momenta na slobodnoj teritoriji nismo imali. Teren pogodan za spuštanje aviona bio je u rukama neprijateljskih snaga, pa ga je trebalo osvojiti, dobro obezbijediti i pripremiti za spuštanje aviona.

Nakon trezvene procjene situacije, odlučeno je da se za spuštanje aviona zauzme dio teritorije u rejonu Modriča — Gradačac, u dubokoj pozadini neprijatelja. Stab korpusa i štab divizije, povjerili su ovaj zadatak našoj brigadi, uvjereni da će ga ona uspješno izvršiti. Prilikom saopštavanja toga zadatka skrenuta nam je pažnja da sem komandama četa, za sada ne treba nikome ništa govoriti sve do neposrednog pristizanja u određeni rejon.

Poslije primanja zadataka ubrzali smo marš. Jurili smo kao bez duše po dosadnoj septembarskoj žegi da bismo što prije stigli na cilj i priredili neprijatelju iznenađenje. Nastojali smo da uz put izbjegnemo sukob s protivničkim snagama, jer bi to moglo dovesti u pitanje izvršenje glavnog zadatka. U tome ipak nismo u potpunosti uspjeli. Teritorija koju smo prolazili bila je načičkana neprijateljima raznih boja. Ali, poslije nekoliko usputnih čarki, najzad smo stigli na cilj.

Spuštali smo se sa padina Trebave u ravnicu, razvijeni u streljački stroj. Ispred nas su se nalazili samostan sv. Filomene i selo Čardak. Prostrani zeleni pašnjak u neposrednoj blizini samostana izgledao je kao da je od prirode stvoren za slijetanje aviona. Naša četa se kretala upravo po sredini toga pašnjaka. Neprijatelj nas dočeka slabom vatrom. Očigledno je još bio u nedoumici o tome ko smo. Mi smo nastojali da iskoristimo tu zabunu da što brže pretrčimo brisani prostor i dočepamo se zgrada oko samostana. Ali, neprijatelj se brzo sredio i pojačao otpor. Sa zvonika samo-

Ranjenici Korpusne bolnice br. 1 pred polazak na liječenje u Italiju, 2. jula 1944. sa improvizovanog aerodroma kod sela Osmaka

stana mitraljeski rafali počeli su da tuku naš streljački stroj koji se nalazio na čistini. Duže zadržavanje na tom prostoru bilo bi fatalno. Zato smo silovito krenuli naprijed da po svaku cijenu ućutkamo mitraljez na zvoniku. Uz gromko »ura« naši borci prosto uletješe u neprijateljski položaj. Samostan i sve okolne zgrade zauzeti su u prvom naletu.

Zadatak je sjajno izvršen. U prvi mah izgledalo je da smo taj uspjeh postigli bez gubitaka. Ubrzo se međutim ispostavilo da to nije tako. Komandir čete Zivan Jović, koji se nalazio na desnoj strani streljačkog stro-

ško ranjen još u početku napada. Ta vijest je ražalostila ne samo mene, nego i sve ostale drugove u četi, jer je Lazo bio duša čete u pravom smislu te riječi. U najtežim trenucima znao je, svojim optimizmom, vedrinom, šalama, podsticati na pregalaštvo i nesebično zalaganje u borbi. Sa njim su ranjena još dva druga čijih se imena više ne sjećam. Ubrzo smo doznali da je Mušicki previjen i poslat u bolnicu. To saznanje nas je donekle smirilo, jer smo se nadali da će on, sa ostalim ranjenicima, već te noći biti prebačen savezničkim avionom u Italiju, na liječenje.

Nalazimo se u ulozi obezbjeđenja improvizovanog aerodroma. Lijevo °d nas je 1. četa, a 2. četa užurbano sa nekim drugim jedinicama, priprema teren za slijetanje aviona.

Raznose se po pašnjaku pored samostana sv. Filomene, gomile slame. To su naši partizanski svjetlosni signali za avione. Sve pripreme su odavno završene, ali željno očekivanih aviona još nema.

Međutim, tačno u ponoć, prodoran zvuk avionskih motora trgao nas je iz stojećeg drijemeža. Dva aviona su kružila iznad naših glava. Svi smo ih lijepo vidjeli. Oduševljenju i uzbuđenju naših boraca nije bilo kraja.

Uprkos strogoj zabrani radosno smo vriskali, bacali kape uvis. Avioni napraviše krug iznad upaljenih vatri, sasvim nisko, zatim drugi znatno više, a onda nestadoše. Ubrzo smo obaviješteni da iz tehničkih razloga avioni nisu mogli da slete, ali će ipak doći iduće noći. Zato moramo ostati na svojim mjestima i pouzdano obezbijediti prostor za slijetanje aviona.

Bili smo razočarani i utučeni. Nismo očekivali takav obrt. Možda su i postojali neki objektivni razlozi zbog kojih avioni nisu mogli sletjeti te noći, ali mi to nismo mogli da shvatimo, pa smo naglas protestovali. Slatko smo se nasmijali kada je Slavko Tešanac, rodom iz Tuzle, rekao da je to sigurno neka Čerčilova ujdurma. On je, inače, uvijek sva zbivanja komentarisao iz nekog »svog« ugla.

Ali, od ljutnje i razočaranja nismo imali nikakve koristi. Valjalo je misliti o novonastaloj situaciji koja nije bila nimalo ružičasta. Trebalo je do sljedeće noći zadržati zaposjednutu teritoriju okruženu sa svih strana neprijateljskim snagama. Svi smo znali da to neće biti nimalo lako i da će neprijatelj svim raspoloživim snagama i sredstvima pokušati u najmanju ruku da nas izbaci sa te teritorije, ako ne i da nas uništi. Svi bitni elementi situacije išli su njemu u prilog. U obližnjim garnizonima mogao je do svanuća prikupiti takve snage i ostvariti takvu brojnu i tehničku nadmoćnost koja mu je stvarala realne šanse za uspjeh. Prisustvo znatnog broja teških ranjenika, štaba III korpusa i savezničke vojne misije pri štabu korpusa činilo je naš položaj veoma delikatnim.

Nepovoljna okolnost za nas bila je u tome što smo se našli u ravnici, pogodnoj za upotrebu tenkova protiv kojih praktično nismo imali nikakvih sredstava za odbranu. Protivtenkovske puške dobijene toga ljeta od saveznika pokazale su se neefikasnim. Naše samopouzdanje bilo bi daleko čvršće da smo se nalazili negdje u planinama Birča ili Romanije, gdje smo se bili navikli ratovanju i gdje tehnička nadmoćnost protivnika nije mogla doći do punog izražaja. Zato smo nastojali da pod zaštitom mraka zaposjednemo što povoljniji položaj za odbranu. Naša četa pomjerena je još više unaprijed i zauzela je položaje za odbranu na nekom starom salašu, koji je, u to smo se sutradan uvjerili, bio nepovoljan. Bili smo, u stvari, na najisturenijem dijelu naše odbrambene linije sjeveroistočno od samostana.

Divan sunčan dan nije nas obradovao, jer smo shvatili svu težinu našeg položaja. Koristeći se visokim kukuruzom, pokrivenim terenom i drugim prirodnim maskama, neprijatelj nam je neprimijećeno mogao zaći iza leđa.

Naš položaj je imao oblik potkovice. Na njemu nije bilo nikakvog pogodnijeg prirodnog zaklona, a alata za ukopavanje nismo imali, niti smo na to bili naviknuti. Istina, u toku noći moglo se u okolnim selima naći alata za ukopavanje, ali mi na to jednostavno nismo ni mislili.

Ispred lijevog krila naše čete nalazio se brisani prostor — ravnica, dugačka oko pet stotina metara, sa koje je pšenica odavno požnjevena. Iza te ravnice vidjelo se malo selo, obraslo u šumu i voćnjak. Na desnom krilu čete, na svega desetak metara udaljenosti ispred našeg položaja, uzdizala se prava »šuma« kukuruza u zrenju. Taj kukuruz nam je potpuno zaklanjao vidik i predstavljao idealnu masku za približavanje neprijatelja: bili smo sigurni da će on iskoristiti tu okolnost.

Od svanuća su prošla puna dva sata, a neprijatelj se nije pojavio. Vladalo je zlokobno zatišje. Na našoj strani je, također, bilo sve mirno samo su naša srca ubrzano kucala. Mir je poremetio naš osmatrač Kacevac iz sela Kacevca iz Semberije, koga smo od milja tako zvali. On se nalazio na osmatračnici na posjedu samostana odakle se u normalnim uslovima osmatraju pšenična polja radi zaštite od eventualnih požara ili drugih neželjenih pojava. On nam javlja da je primijetio da se neprijatelj vrlo oprezno približava našem položaju. Primijetio ga je zahvaljujući jednom otvoru na vrzini pored koje je neprijatelj pokušao da se neprimijećeno prebaci u kukuruz, koji se nalazio ispred desnog krila našeg položaja.

Bilo je to oko 10 sati ujutro. Odmah smo o tome obavijestili štab bataljona i preduzeli sve mjere da spremno dočekamo neprijatelja. Iz štaba su nam poručili da se čvrsto držimo i da položaj branimo po svaku cijenu. Sa 1. četom koja se nalazila lijevo od nas u rejonu sjenjaka nemamo nikakvog neposrednog dodira, dok je 2. četa znatno iza nas.

Svu pažnju smo usredsredili prema neprijatelju. Borci izgledaju spokojni, ali je to samo privid. O tome rječito govori povremeno vrpoljenje, puzanje, čas ulijevo čas udesno radi pronalaženja boljeg zaklona. Mi u komandi čete ulažemo velike napore da bismo izgledali mirni i prisebni. Osjećamo da borci posmatraju i prate svaki naš pokret. Osmatrač nam i dalje javlja da se neprijateljski vojnici prebacuju i da ih ima mnogo.

Ostao mi je u sjećanju jedan komičan događaj koji se zbio u vrijeme tog iščekivanja. Dok su ostali svakog trenutka očekivali napad, pažnja puškomitraljesca Milana Radinovića je bila usredsređena u drugom pravcu — u iščekivanju doručka. Zaključivši da komanda čete i ne misli na to, počeo je glasno da gunđa: »Zar pored tolike hrane kod onih tamo bogomoljki da ja ovdje skapavam od gladi!?«. Pošto se na te riječi niko nije obazirao, demonstrativno se odmakao od puškomitraljeza, stavio torbicu pod glavu i legao da spava. Kad ni to nije privuklo našu pažnju, digao se, izuo cipele i raširio šuferice da se suše. Tada je počeo napad, ali ne neprijatelja, već muha: čitavi rojevi su navalili na Milanove noge. On se branio i nogama i rukama od te neočekivane napasti, psujući muhe i nazivajući ih fašistima. One se, međutim, nisu dale otjerati sve dok nisu prisilile ovog neustrašivog borca da se obuje i ponovo zagrli svog dragog »brnca«.

Kod boraca se primjećuje sve veća uznemirenost, jer osjećaju da naš položaj postaje sve nepovoljniji za odbranu i da je neprijatelj višestruko brojno nadmoćniji. Već je prošlo podne. Kukuruzi ispred nas sve češće počinju da se njišu. Čuje se i lomljenje stabljika kukuruza. Nestrpljivo očekujemo napad, ali neprijatelj kao da se igra našim nervima. Još ne počinje. Strpljenje nas konačno napušta, pa mi odlučismo da prvi počnemo. Čitav streljački stroj na desnom krilu, gdje su se nalazila tri puškomitraljesca, otvara brzu paljbu na neprijatelja u kukuruzu. Neprijatelj nam uzvraća još snažnijom mitraljeskom i puščanom vatrom. Borba se, istovremeno, rasplamsala i na ostalim položajima naše brigade. Svuda oko nas je klokotalo i vrilo kao u kotlu. Naša četa se požrtvovano brani i ne dozvoljava neprijatelju da učini ijedan korak naprijed. Uzaludni su ostali svi pokušaji njihovih starješina da ih natjeraju da jurišaju, jer ih naši borci dočekuju smrtonosnom vatrom sa bliskog odstojanja. Municiju ne štedimo, imamo je dovoljno. Neprijateljska vatra polako jenjava, što nas uv-

jerava da smo mu nanijeli osjetne gubitke. Naš položaj je ipak izuzetno bio težak.

Nakon pola sata oštre borbe, dobismo naređenje za povlačenje. Povlačili smo se polako, krećući se uz samu ivicu kukuruza, izbjegavajući brisani prostor da neprijatelj ne bi otkrio našu namjeru. Primjećujemo da se i štab bataljona povlači u pravcu odakle smo prethodnog dana, došli, a članovi štaba nam daju znak da idemo za njima.

Pred nama se ispriječio jedan pojas zemljišta pokriven kukuruzom, kroz koji smo morali proći na brisani prostor. U kukuruz smo ušli oprezno jer smo očekivali da se već tamo nalazi neprijatelj. Naša bojazan se pokazala osnovanom, a opreznost korisnom. Ubrzo smo primijetili da iz tog istog kukuruza izlazi na brisani prostor ispred nas ustaški streljački stroj. Bili smo mu za leđima, nije nas primjećivao. Našavši se, iznenada, u izuzetno povoljnoj prilici, otvaramo vatru sa bliskog odstojanja. Nekolicina ustaša padoše pokošeni, a ostali u paničnom strahu pobjegoše opet u kukuruz lijevo od nas.

Iskoristili smo trenutak zabune kod neprijatelja da bismo pretrčali brisani prostor i izbjegli gubitke. Trčimo prema raskrsnici puteva na kojoj se vidjelo nekoliko osedlanih konja. Zaključujemo da su to naši — štab bataljona ili štab brigade. I, doista, kad smo prišli bliže prepoznali smo Stojandu Milnovića, komandanta naše brigade, i Kostu Nada, komandanta III korpusa. Naređuju nam da zauzmemo položaj na raskrsnici puteva radi sprečavanja prodora neprijatelja iz pravca odakle je naša četa maločas došla. Tu su i 2. četa i štab našeg bataljona. I oni su zauzeli položaj sa druge strane raskrsnice. Pridružili su nam se i štapski kuriri i manje grupe boraca iz ostalih jedinica. Situacija je očigledno kritična i krajnje konfuzna. Pristižu još neke jedinice, među kojima i dijelovi naše 1. čete. Na licima boraca iz prve čete zapažaju se ne samo umor nego i zabrinutost i tuga. Primjećujemo da ih je malo, ali se ipak nadamo da su se ostali povukli drugim pravcem.

Na raskrsnici su se već prikupile znatne snage: skoro dva kompletna bataljona i prištapske jedinice. Za to vrijeme borba ne jenjava. Naprotiv, plamti na sve četiri strane. Komandant korpusa naređuje da se minobacači pripreme za otvaranje koncentrične vatre na neprijatelja koji u gustim streljačkim strojevima nastupa od sela Čardaka. Lično prisustvo komandanta III korpusa i komandanta brigade i njihova prisebnost bodrili su nas i hrabrili. Precizna vatra naših minobacača unijela je pometnju u redove neprijatelja. Zaključujemo to po naglom slabljenju pritiska s te strane. Iskoristili smo tu okolnost i prešli u energičan protivnapad.

Naša četa je nastupila u istom pravcu kao i prethodnog dana, nešto malo više ulijevo. Razbijene neprijateljske snage uzmiču ispred nas, najprije polako, a zatim sve brže i brže da bi se, na kraju, dale u bjekstvo. U susret nam dolaze grupe naših boraca koje su bile odsječene, ali su se prikrile u kukuruzu. Bili smo se, u stvari, izmiješali s neprijateljem, koji je na našu sreću već bio zahvaćen panikom. Mi organizovano i smjelo idemo naprijed, nailazeći svuda po kukuruzu na dosta mrtvih i ranjenih naših i neprijateljskih vojnika. Otpor protivničkih snaga stalno je slabio, pa se samostan sv. Filomena brzo ponovo našao u našim rukama.

Produžavajući nastupanje u pravcu sjenjaka, gdje su bili položaji naše 1. čete, naišli smo na stravičan prizor: ustaše su masakrirale skoro čitav jedan vod sa komesarom čete Batom Mitrovićem na čelu. Niko nije uspio da se spasi. Izgleda da su nakon žestoke borbe »prsa u prsa« bili savladani od višestruko jačeg neprijatelja.

Predveče brigada se polako prikupljala i pripremala za pokret. Gorko razočarani, krećemo nazad, istim putem kojim smo i došli, prema selu Šekovićima. Iza nas je ostala ravna Posavina i tužna uspomena na izginule drugove. Avioni se ovog puta nisu spustili, iako smo mi naš dio zadatka časno izvršili i svojom krvlju natopili pitomi pašnjak kod samostana sv. Filomene koji, eto, samo sticajem okolnosti nije ušao u istoriju kao partizanski aerodrom.

*
* *

KOSO MOJA ...

Koso moja borovino gusta
Kud li ćeš se razdijeliti pusta
S desnu stranu na Ilidžu ravnu
Ili s lijevu šeher Sarajevu
Sarajevo čeka partizane
Da mu liječe od dušmana rane.

Jovan RADOVANOVIĆ Jovaš

Kuriri su me spasili

Od Majevičkog odreda je poslije oslobođenja Tuzle i Lukavca formirana 17. majevička brigada. Tada sam bio komandant 3. bataljona u Majevičkom odredu, a kada je formirana brigada, bataljon je ušao u sastav brigade, pa sam ga predao svom zamjeniku Aci Petkoviću. On je tada postavljen za komandanta 3. bataljona 17. brigade, a ja sam se sa zadatkom ponovo vratio na Majevicu, jer je trebalo formirati novi 4. po redu Majevički odred od Majevičana, Semberaca, Posavaca i drugih. To sam i uspio.

Aco Petković je bio primjeran rukovodilac. Svoju sposobnost je dokazao u nizu borbi i okršaja protiv neprijatelja.

Kvalitete dobrog rukovodioca ispoljio je i u maju 1944. godine, kada je naša brigada krenula iz Šekovića na Majevicu da bi vodila borbu protiv SS-ovaca i četnika koji su se nalazili u širem rejonu Majevice, gdje je neprijatelj pljačkao i ubijao naš narod.

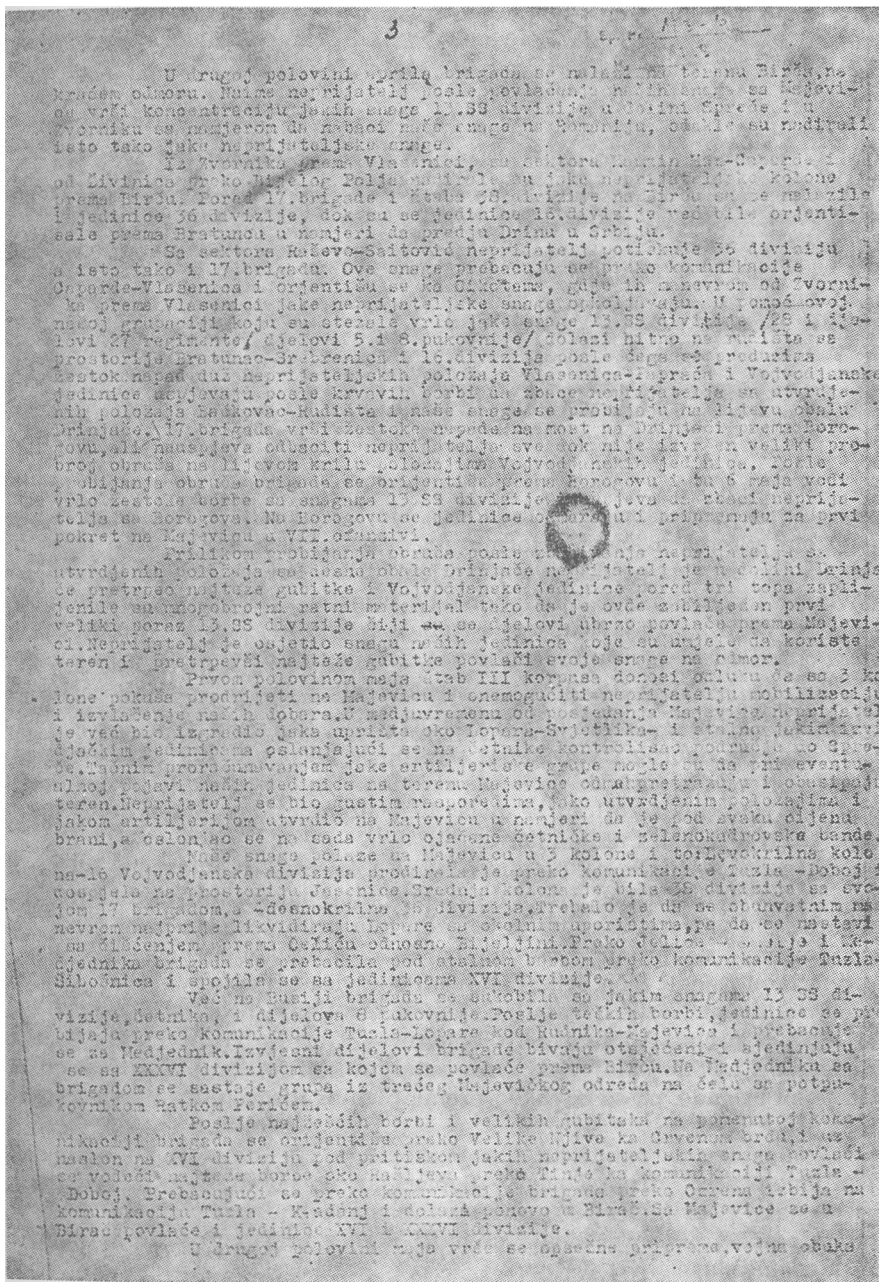
Brigada je stigla na planinu Jelicu i krenula prema selu Rožanj i Ravnom zavidu. Tu nas je dočekao neprijatelj jakom mitraljeskom i minobacačkom vatrom, tako da je brigada bila prinuđena da promijeni pravac dejstva i da produži da vodi borbu protiv slabijeg neprijatelja koji se nalazio u rejonu Zlog Sela, Zlatova, Petkovića i Busije.

Prvi, drugi i četvrti bataljon, nakon razbijanja neprijatelja, produžili su dejstvo prema komunikaciji Lopare — Gornja Tuzla i dalje prema Međedniku i Staroj Majevici. Treći bataljon koji je bio u zaštitnici odsječen je od brigade, pa se povukao prema planini Risovcu. Tu nas je zatekla noć.

Komandant 3. bataljona Aco Petković je cijelu noć pokušavao da s bataljonom pređe drum Tuzla — Lopare, ali svi pokušaji su bili uzaludni, jer su jake neprijateljske motorizovane snage budno čuvale tu komunikaciju i nikako se nije mogla uhvatiti veza s brigadom koja se nalazila na Međedniku.

U tim okolnostima Aco Petković je sve borce i rukovodioce sakupio u šumu i obavijestio ih da je bataljon odsječen. Borci su bili umorni i izgladnjeli. Ostali su skoro i bez municije.

U svanuće se čula borba na Busiji. Bili smo u nedoumici, jer nismo znali ko se od naših nalazi na poprištu borbe. Komandant je zato odredio

Faksimil dijela izvještaja štaba **38. NOU divizije o barbama koje je 17. majevička brigada vodila u aprilu i maju 1944. godine**

jednog od komandira čete, i to Veljka Jezerca da s grupom partizana ode na Busiju u izvidnicu i pokuša na neki način uspostaviti vezu s našim jedinicama koje vode borbu. Međutim, ta grupa boraca se nije vratila. Komandant je zatim poslao još jednu patrolu, čini mi se da je njen vođa bio Doka Jezerac, koja također nije mogla da uspostavi vezu s našim borcima. Zbog toga je komandant Aco sa svojim kuririma Cvjetkom Radovanovićem Čejom, Petrom Janićem i Golubom Mihajlovićem krenuo i uspio da uspostavi vezu. Tada je saznao da je borbu sa SS-ovcima i četnicima na Busiji vodila 16. vojvođanska divizija. Aco Petković je priključio bataljon pod komandu ove divizije, u čijem sastavu je i bio sve do stupanja u vezu sa 17. majevičkom brigadom. Sa našom brigadom smo stupili u vezu kada smo se vratili iz borbe na sektoru Bunarić — Sekovići. Bataljon koji se nalazio u sastavu 16. vojvođanske divizije dotjerao je i zaplijenjenu stoku koju je neprijatelj oteo od našeg naroda.

Poslije hvatanja veze s našim jedinicama na Busiji, došao sam u **3.** bataljon u kome sam poslije pogibije Ace Petkovića bio komandant.

Iz tog vremena sjećam se uspješnog dejstva 3. bataljona protiv neprijateljskih snaga (SS-ovaca), koje su se kretale komunikacijom Caparde — — Sekovići — Vlasenica. Bataljon je napravio jednu vrstu zasjede neprijateljskoj koloni koja se nalazila istočno od Cikota, odnosno duž puta koji vodi prema Vlasenici. Naređeno je da niko ne smije ispaliti metak dok ne bude dat znak za početak paljbe: aktiviranje ručne bombe. Tako je bila otvorena vatra na neprijatelja i njegovu kolonu koja se kretala od Sekovića prema Vlasenici. Vatra je bila iznenadna, pa neprijatelj nije imao vremena da odgovori na našu paljbu, te se dao u bjekstvo. Konji i mazge koji su bili u neprijateljskoj koloni natovareni municijom, odmah su preuzeti od strane naše jedinice. Osim municije bilo je zaplijenjeno i nekoliko puškomitraljeza M-34, a zarobljen je i izvjestan broj neprijateljskih vojnika. Izgleda da je ova kolona pratila transport opreme i naoružanja prema Vlasenici, upućen sopstvenim jedinicama, SS-ovcima i četnicima, koji su vodili borbu oko Vlasenice i Han-Pijeska. Međutim, ova oprema nikad nije stigla neprijateljskim snagama, jer smo je mi zaplijenili i neprijatelja natjerali u bjekstvo.

Kao komandant 3. bataljona ranjen sam u junu 1944. godine kada se brigada vraćala sa planine Milan, odnosno Romanije, i to prilikom prelaska preko rijeke Drinjače prema Betnju, prema Proplancu. Naišli smo na jake njemačke snage koje su otvorile vatru na nas, pa me je u jednoj šumici pogodilo zrno te sam bio teže ranjen. Treća četa, u kojoj je bio komandir Drago Pavlović Semberac, našla me je ranjenog i kuriri koji su bili pored mene stavili su me u jedno ćebe i odnijeli sa poprišta borbe. Zahvaljujući kuririma bio sam prebačen u Osmake, a odatle sam prenijet avionom na liječenje u Italiju. Kuriri koji su me spasili bili su: komandir kurira Cvjetko Radovanović Cejo, Petar Janjić, Golub Mihajlović i Mikan Đuranović, koji su se hrabrošću dokazali i u mnogim drugim poduhvatima. Cvjetko Radovanović Cejo je imao čak i moj automat »pikavac« koji je dobio poslije mog ranjavanja. Nosio ga je sve do mog dolaska sa liječenja iz Italije. Cejo mi je predao automat 1946. godine kada sam radio u Vojnom okrugu u Tuzli. Automat se sada nalazi u Vojnom muzeju u Beogradu.

Cvjetko RADOVANOVIĆ

Zakletva na Bunariću

U toku 7. neprijateljske ofanzive kad smo stigli na Bunarić, brigada se svečano zaklela. Komesar brigade Milutin Pejanović čitao je tekst a, mi, borci ponavljali smo za njim. Odmah poslije zakletve brigada je izvršila marš na Majevicu, čemu smo se obradovali, jer smo znali da cemo pomoći narodu i spasavati ga od smrti. Znali smo i to da će se tamo naći i hljeba jer ga je na Romaniji bilo vrlo malo.

Na Majevici smo bili napadnuti od jakog neprijatelja. Brigada je pod borbom prešla put Tuzla — Brčko i dohvatila se brda Međednika. Odsječen od brigade, naš bataljon vodio je i dalje neprekidnu borbu. I mi smo uveče pokušali preći put Tuzla — Brčko. Zbog jake neprijateljske vatre nismo uspjeli i zbog toga smo se zaustavili ispod Busije. Na Busiji se, takođe, vodila borba ali komandant Aco nije znao ko vodi tu borbu. Zbog toga je upućivao patrole u izviđanje da utvrde ko vodi borbe. Sjećam se da se nijedna patrola nije vratila. Sve neprijateljske snage koje su se nalazile ispod Majevice i držale položaje odbili smo sve do Lopara. To je, sjećam se, bilo u junu mjesecu. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke i kod Priboja, Zajednica i Vukosavaca. Bilo nam je prenijeto da sve brigade i vojvođanske jedinice idu prema Podrinju i Trnovi, a 16. divizija išla je preko Požarnice i Busije prema Loparama. U tim borbama koje smo vodili u pokretu u selu Glavičice bio je ranjen komandant 3. bataljona Aco Petković, i to od granate. Iako ta rana nije izgledala teška, Aco je ipak umro u Šekovićima.

Kada smo se kao kompletan 3. bataljon vraćali sa Majevice, nalazili smo se u Cikotama kod Vlasenice. Jedna kolona esesovaca kretala se putem ka Vlasenici. Cio bataljon zauzeo je položaj i kad je kolona ušla u čelo naše zasjede, Jovaš je bacio bombu. To je bio znak za opšti napad. Tada je neprijatelj pretrpio znatne gubitke. Zarobili smo dosta konja, pasa, hrane, oružja i municije.

Branko JELIČIĆ

Krenuli smo u proboj

Sedma neprijateljska ofanziva bila je u punom zamahu. Jedne ljetnje noći godine 1944. pred zoru brigada je umorna od višednevnih borbi i marša zastala, da bi se odmorila i pripremila za nove okršaje. Bilo je to u selu Sitari, na području Majevice.

Mjesto se nalazilo u velikoj udolini sa svih strana opkoljenoj visovima, koji su bili djelimično pošumljeni. U podnožju uzvišenja nalazilo se selo sa dvadesetak kuća. Ne znam zašto, bilo je ograđeno visokom ogradom cd bukovih dasaka.

U selu nismo zatekli nikog od njegovih žitelja. Intendanti su odmah stupili u akciju. Rijetkog ali veoma slatkog pekmeza od šljiva sada je bilo dosta. Uz malo kukuruznog brašna, doručak je bio brzo gotov.

Nakon doručka i prethodno upućenog borbenog obezbjeđenja, otpočeo je toliko željeni odmor. Umorne i iscrpljene borce san je za kratko vrijeme savladao, pa čak i one koji se bdjeli nad našom bezbjednošću. Umor je bio takav da se stojeći, pa i u pokretu spavalo.

Preko svojih doušnika i kvislinških snaga, već u jutarnjim časovima, Nijemci su bili obaviješteni o mjestu brigade. Iz više pravaca i u više kolona, jačim snagama, oni su sa ustaškim i četničkim zlikovcima usiljenim maršem hitali ka selu Sitarima. Mučki i lukavo, u popodnevnim časovima ovladali, za kratko vrijeme su svim visovima koji dominiraju nad selom, u kome smo mi još bili u dubokom snu.

Oko 17 sati otpočela je neravnopravna borba. Snažne eksplozije mma prekinule su tišinu i mir u našim redovima. Gađali su nas sa svih strana podjednako. Nakon kraće pometnje u našim redovima, jedinice su prihvatile borbu kao i bezbroj puta prije toga. Situacija je bila teška. Neprijatelj je imao premoć u živoj sili i borbenim sredstvima. U njegovom posjedu bili su i svi objekti koji su nudili sve pogodnosti za unakrsno gađanje svim vatrenim sredstvima. Uz takvu podršku i opštu premoć, neprijatelj je brzo nastupao i stezao obruč.

Zahvaljujući odvažnosti boraca i snalažljivosti komandnog kadra, izlaz iz teške situacije je brzo pronađen. Krenuli smo u proboj smjelo i odvažno. Vatra je postajala sve žešća, a neprijatelj je bio sve bliže nama.

Za četvrti bataljon pod komandom Mehmedalije Hukića, pravac proboja bio je tok pošumljenog potoka. Njegovu zaštitnicu sačinjavala je četvrta četa na čelu sa komandirom Vojom Jakovljevićem Krajišnikom.

Osjetivši naše namjere, Nijemci su jurnuli kao divlje zvijeri, ne prezajući od vatre našeg oružja, od koga su padali kao snoplje.

I dok su tri čete našeg bataljona raskidale obruč na pravcu našeg proboja, četvrta četa teško je odolijevala nasrtljivom neprijatelju. Rastojanje između nas i njih smanjivalo se svakog časa. Ručne bombe i automati već su se obostrano uspješno upotrebljavali. Uz sopstvenu zaštitu i prihvat četa je uzmicala. Odjednom, našli smo se pored visoke ograde. Bili smo neprijatno iznenađeni njenom čvrstinom i visinom. Daske su bile bukove, gusto prikovane za stubove. Za rušenje ograde nije bilo vremena. Provlačenje između dasaka bilo je nemoguće. Ostalo nam je jedino da je preskačemo verući se uz nju.

Taj trenutak odvajanja od zemlje skupo je koštao najprije nas, a zatim i naše gonioce. Iz naše čete na toj ogradi ranjena su četvorica naših boraca. Sve što se poslije toga desilo za mene je ostalo i ostaće nezaboravno. Upravo kad sam se našao na vrhu ograde, pogođen sam u obje noge i pao kao pokošen. Nijemci i ustaše su se približavali ogradi u želji da nas pohvataju žive. Upio sam da otpuzim nekoliko metara od ograde, **a** onda sam potpuno izgubio snagu i dalje nisam mogao.

Nakon prelaska ograde, četa se ubrzano povlačila, pa sam se našao na začelju streljačkog stroja. Već sam pomislio na najgore. U tom momentu, kao iz zemlje, odnekud se pojavio komandir čete Vojo Jakovlj°vić koji me bez riječi uhvatio za ruku i počeo me vući za četom, ne misleći na to da svakog časa i sam može biti pogođen. Vukao me čas za ruku, čas za nogu. Borio se Vojo sa mnom dugo, a zatim mu je u pomoć priskočila i drugarica Rada Tomić, a nešto kasnije i Milka, čijeg se prezimena ne sjećam. Zbog gubitka krvi, izgubio sam svijest. Kad sam došao sebi, uveliko je bila noć. U nekoj šumi, na stazi, ležao sam na nosilima osjećajući strašan bol u nogama. U daljini su se još ponegdje čuli mitraljeski rafali.

Bolovi od rana postajali su sve neizdržljiviji, tako da nisam pred drugovima više mogao skrivati svoju muku. Da bi nekako ublažila i olakšala mi patnju, a i bojeći se, valjda, da bi moji jauci mogli privući neprijatelja koji nije bio daleko, Rada je kradom zapalila cigaretu i rekla mi: «-Duboko povuci još jednom, još jednom...« i ja sam zaspao. Tiko me je Rada umirivala te noći. To su mi ujedno bile i prve cigarete u životu.

Sakib HAJRIĆ

Borbeno punoljetstvo Mehmedalije Mulahmetovića

Jedan od onih koji su svoj život, svoju još nesazrelu ali borbom bogatu mladost ugradili u našu današnju slobodu bio je i Mehmedalija Mulahmetović. Jedva da je imao 16 godina kada je, na Romanovcu, u jednoj od najtežih borbi koje je vodila 17. majevička brigada, pao pokošen neprijateljevim rafalom.

Životna staza Mehmedalije Mulahmetovića bila je kratka, ali je on na njoj bio uspravan i postojan. Još kao dječak je znao da izabere pravi put u vrijeme velikih iskušenja. Na taj izbor su ga inspirisali i usmjerili Partija i SKOJ. Kao đak drugog razreda bijeljinske gimnazije bio je aktivan omladinac. Radio je sa Šonjom Đurić, Salihom Mulahmetovićem, iverom Oršićem i drugim članovima SKOJ-a i naprednim omladincima u gimnaziji. Širili su istinu o narodnooslobodilačkom pokretu, raskrinkavali okupatora i njegove sluge, rasturali letke i štampu oslobodilačkog pokreta, prikupljali materijalna sredstva za partizane, održavali ilegalne sastanke na kojima su — mladost im u tome nije smetala — ozbiljno podnosili izvještaje o ozbiljnim zadacima koje su izvršavali.

Otac i majka su pratili sinovljevu aktivnost, uviđajući da radi važne i ozbiljne stvari. Znajući da taj rad nije bezopasan strahovali su za sina. Njihove zebnje su uskoro i potvrđene. Mehmedalijina aktivnost, naime, nije ni za neprijatelja ostala nezapažena. U aprilu 1943. godine uhapšen je i podvrgnut policijskoj torturi. Ali, nije progovorio. Sa nejakih 14 godina našao je u sebi dovoljno otpornosti da na batine i zlostavljanja odgovori — ćutanjem. Sve do jula ostao je u zatvoru, a onda je, kako sluge okupatora nisu mogle pribaviti nikakve dokaze o njegovom ilegalnom radu, bio pušten.

Postojanost u zatvoru još više je učvrstila njegova opredjeljenja pa se, nakon što je izašao, još predanije uključio u rad za narodnooslobodilački pokret.

Kada je, u septembru 1943. njegov grad bio oslobođen, stupio je u Majevički partizanski odred. Bio je i u stroju brigade kada je u Siminom Hanu rođena 17. majevička. Sticajem okolnosti postao je borac prve de-

setine u prvom vodu prve čete prvog bataljona. »U svemu smo prvi, to moramo i opravdati«, govorio je drugovima.

... Iza dječaka su ostali rodni grad, škola i školske klupe, kuća, roditelji. Sve se to moralo napustiti da bi se dao vlastiti doprinos borbi za slobodu. Moralo se, u stvari, prije vremena sazreti, odrasti, prevladati sopstvene godine, da bi se s puškom u ruci, u okrilju brigade, išlo iz bitke u bitku protiv okupatora i njegovih slugu, ustaša i četnika.

U vrijeme kada je brigada bila nadomak Višegrada, u oslobođenu Bijeljinu je neko donio vijest da je Mehmedalija Mulahmetović teško ranjen i da je smješten u tuzlansku bolnicu. Roditelji su na to reagovali onako kako to roditelji jedino i mogu: spremili su se da posjete sina. U to vrijeme, naime, od Bijeljine do Tuzle bila je slobodna teritorija, pa to putovanje nije bilo ograničeno posebnim teškoćama. Bilo je onih koji su M?hmedalijine roditelje upozoravali da vijest nije provjerena, pa će možda uzaluc! polaziti na tako dug put. Ali, ko može odvratiti roditelje da pođu za svojim osjećanjem?

U Tuzli su se uvjerili da im je sin živ i da je u stroju Kurjakove brigade negdje oko Višegrada. Radosni što je tako i ne mareći za umor krenuli su iz Tuzle za Bijeljinu. Ali, na Majevici ih je sačekala četnička zasjeda u kojoj je bio i ozloglašeni Rajo Bančić. Četnici su našli kod Ibrahima i Fatime partizanske propusnice i to im je bio dovoljan razlog da ih podvrgnu mučenju. A zatim su ih, u obližnjem potoku, oboje ubili.

Nekako u to vrijeme brigada je vodila borbu na Romanovcu. U toj borbi Mehmedalija je ranjen u obje noge. Pao je u duboki snijeg, nemoćan da se pokrene. Branko Prokop i Zijo Corić jedva su ga izvukli obasipani kišom metaka. Učinili su sve da ga spase, ali nisu uspjeli: dječak je, usljed velikog gubitka krvi, izdahnuo.

Sa brigadom je prošao dug put: od Tuzle preko Vlasenice, Sokolca, Višegrada, Goražda, Olova do Vareša, učestvovao u njenim borbama i davao prilog njenim pobjedama da bi kratak životni put završio na Romanovcu. Svojom pogibijom posvjedočio je istinu tako rječito potvrđenu u našem ratu —• da su u borbi za slobodu i za sve ovo što danas imamo, sticali i potvrđivali borbeno punoljetstvo i oni koji kalendarski još nisu bili punoljetni.

Jelena MRŠIĆ

Bacači na vidiku

U vrijeme dok sam bila u 17. majevičkoj brigadi, osobito ?u mi u siećanju ostala urezana dva događaja, i to jedan koji se zbio u Vukosavcima kod Lopara, a drugi u Čardaku kod Modriče. 0 njima ću nešto reći.

Kada smo došli na Majevicu, štab brigade se bio smjestio u selu Vukosavcima, poznatom partizanskom mjestu, a bataljoni su razmješteni po okolnim selima.

U Vukosavce smo stigli noću, a u toku te noći smo već i nešto prale. Ujutro sam izašla napolje da sušim rublje. Slučajno pogledah prema jednoj kosi u pravcu Koraja, i učini mi se da vidim da se tamo neko kreće. Kad malo bolje pogledah, vidjeh i dva bacača. Znala sam da mi tu nemamo minobacača, pa me to zbuni. Vratih se brzo u štab da to saopštim drugovima. Odmah su izletjeli napolje i naredili da četa zauzme položaj. Mi se odmah počesmo spremati, ali je bilo već kasno. Tog momenta zasuli su nas iz minobacača. Kako mine udare iznad nas u drveće (šljive), odmah eksplodiraju, a grane se lome i padaju po nama. Konji, koje smo počeli spremati, uznemiriše se i njište. Vidim tamo dva druga kako padoše pogođeni. I dva konja padoše. Trzaju se, a samari na njima. Preskočila sam preko dva već mrtva druga, a neki ranjeni, jaučući povlačili su se zajedno s nama jednom udolinom. Tu je poginulo još nekoliko boraca.

Iznad sela Jablanica našli smo se na planini Međednik, gdje su se prikupili i ostali borci brigade. Odatle smo krenuli prema Trebavi. Na tome putu imali smo nekoliko sukoba sa četnicima, ali smo ih uvijek razbijali i išli dalje. Tako smo stigli i do Modriče. Nekoliko dana smo se kretali po selima oko Modriče. Jednog dana određena je jedna grupa boraca da upadne u selo Čardak i da se tu nabavi hrana za vojsku. U selu je bio i samostan sa časnim sestrama. Selo je u ravnici, opkoljeno poljima zasijanim kukuruzom, prispjelim za branje. Pera nas sijeku po licu. Ustaše su nas primijetile prije nego što smo se domogli sela. Vjerovatno su na tornju samostana imali osmatračnicu. Bio je dan. Zatekosmo se na otvorenom polju u kukuruzima. Počeše nas »kositi« iz mitraljeza i pušaka. Zaprepastila sam se kad ugledah nekoliko žena, a među njima, učini mi se, i časne sestre, kako noseći u rukama vile, idu na nas, psujući nas najpogrdnijim

izrazima. Tu nam je poginulo nekoliko drugova boraca. Sjećam se Nikole Križinića iz sela Trnovice kod Kozluka, a vidjela sam ih još nekoliko. Kad sam naišla kraj Nikole on je bio još živ, a erijeva mu se vuku po zemlji. Moli da ga neko ubije, da ne ostane ustašama da ga oni uhvate. Ponijeli smo ga, ali je ubrzo izdahnuo. Morali smo ga tu ostaviti, jer su nas ustaše stalno sustizale. Trebalo se brže povlačiti. Kretali smo se prema Tolisi. Tu, i u drugim selima, ostali smo još nekoliko dana i ponovo krenuli prema Majevici.

Stojan RIKIĆ

I nepismenost je neprijatelj

Kada sam, u aprilu 1944. godine, pošao u partizane, imao sam svega 14 godina i pet mjeseci. Ali, mnogo ranije, još 1941. godine, imao iam susrete s našim borcima. Sjećam se: bilo je to u decembru 1941. godine. Tada sam prvi put vidio naše borce. Mislim da su to bili rukovodioci 1. majevičkog partizanskog odreda. U pitanju je bio neki njihov zadatak pa sa došli u moje selo Brezje kod Humaca, u loparskoj komuni. Moj susret sa većom našom jedinicom bio je u septembru 1942. godine, na onom mjestu koje se danas zove Stara Majevica. Tu su bili, kasnije sam rekonstruisao ovaj susret, borci 6. istočnobosanske proleterske brigade. Još kao dječak sam 1943. godine sarađivao sa simpatizerima pokreta na Majeviti.

Bio sam vodič u 3. majevičkom partizanskom odredu, u Jovaševom bataljonu... Sjećam se da su naše jedinice, u junu 1943. godine u Jasenici kod Srebrenika, na spavanju zatekle četnike i desetak ih pohvatale i odvele u Pipere... Pomagao sam kasnije i prevlačenje ranjenika vojvođanskih brigada kada su napadale i oslobađale Brčko ... S drugovima sam prevlačio i so iz Solane u naše baze u Jablanici...

Sve mi je to pomoglo da lakše odlučim da što prije stupim i u redove naših boraca koji su meni, tadašnjem dječaku, predstavljali velike junake. Tako sam u aprilu 1944. godine stupio u 3. četu prvog bataljona 17. majevičke udarne brigade. Sjećam se: moje stupanje u redove boraca ove proslavljene naše jedinice bilo je u selu Humcima, nedaleko od mog rodnog Brezja. I danas se rado sjećam toga vremena, svojih drugova, starješina. Komandir čete bio mi je Marko Ivanović iz Bistarca, a komandant bataljona Toma Trninić. Kasnije, komandant mog bataljona bio je Josip Aifirev zvani Pašađore (danas pukovnik JNA u penziji, živi u Zagrebu).

... Imao sam u ratnom vihoru dvije borbe: jedna je bila protiv okupatora i njegovih pomagača, a druga — protiv nepismenosti. Ne bih umio kazati koja je borba bila teža: ona na frontu protiv neprijatelja, ili ona u predahu između dvije bitke, kada su me drugovi opismenjavali. Prilikom stupanja u redove oslobodilačke borbe nisam znao ni pisati ni čitati. Bio sam najmlađi u bataljonu i nekako su me svi simpatisali. Čuvali su

me i sklanjali da ne idem u okršaj, da ne poginem. Imao sam kratku pušku »talijanku«. Ali i tako kratka bila je veća od mene!

Vodio sam dvojaku borbu. U selu Potočarima, između Brčkog i Celića, krajem aprila 1944. godine svega nekoliko dana nakon mog •tupanja u partizane, "imao sam i prvo vatreno krštenje. Bitku sam vidio sasvim izbliza. Ginulo se na obje strane. Ginuli su i moji drugovi. Meni su neki govorili: »Skloni se, dijete, poginućeš!« Samo koji minut poslije tog uzvika i sami su padali. Bilo mi je teško.

. .. Najteže mi je bilo kad mi je ginuo drug. Pade mi tako drug Lare Talijan, u bici na Snagovu, kod Kalesije, novembra 1944. godine. Bio je neizmjerno dobar drug i vrijedan borac. U našoj brigadi je, inače, bilo više boraca italijanske narodnosti, oprobanih antifašista... Pao je na Ozrenu i moj drug Bogoljub Lazić, rodom iz Krčine kod Bijeljine. Bijaše srednjeg rasta, hrabar, pravi junak. Pogodila ga je i usmrtila zlikovačka bomba. Kao komandir voda Lazić se isticao među ostalim borcima. U decembru 1944. godine poginuo mi je u Vukovijama, u blizini Tojšića i Milorad Rikić. Dosta je mojih drugova i drugarica ostavilo živote na bojištu slobode...

... Kad bi se bitka završila i borci odmarali, mi nepismeni učili smo prva slova i brojeve. Učio nas je Jovo Mitrović zvani Nepismeni! Ovaj nadimak su mu dali drugovi zato što nas je on učio kako da napišemo slova, brojke, kako da čitamo, računamo. Bilo je muke, znoja. Nije bilo lako u tekama pisati slova. Sjećam se da nas je u našem prvom bataljonu bilo desetak nepismenih, čak i starijih godišta. Odmah, čim se borba završi, sjedali smo, ako je ljeto i lijepo vrijeme pod neku krušku ili jabuku, šljivu ili hrast, i uzimali sveske i olovčice u ruke. Zimi smo to činili u seoskim kućama ili u nekoj baraci.

Naš učitelj Jovo Mitrović bio je dobar prema nama, vrlo taktičan i strpljiv. Učio nas je slovo po slovo, riječ po riječ, broj po broj. I njemu i nama bilo je teško. Malo po malo i već smo odmicali od početka. Osvojili smo mnoga slova. Počeli smo pisati i riječi. Otvorili su nam se vidici i na časovima političke nastave, jer smo i sami mogli da ponešto pročitamo, saznamo. Kako se rat približavao kraju, tako smo i mi nepismeni u 17. majevičkoj brigadi pobjeđivali dva neprijatelja: okupatora i nepismenost. Hvala mom učitelju Jovi Mitroviću, hvala mojim drugovima koji su mi svojom podrškom doprinijeli da budem i borac na frontu i borac protiv neznanja. Zato je kraj rata meni donio dvije pobjede. To mi je oktobra 1944. godine doprinijelo da postanem član SKOJ-a, desetar u svojoj četi, pa kasnije i komandir voda, na osnovu čega sam dobio i čin rezervnog oficira. Danas sam rezervni kapetan.

Mehmed TOCKIĆ

Privlačna snaga brigade

U dugačkom spisku onih koji se nisu vratili sa ratnog puta 17. majevičke brigade je i Živojin Mitrinović Džonika. Ugradio je svoj život u djelo slobode svjesno i nesebično.

... Završetak kratkotrajnog aprilskog rata 1941. godine zatekao je 2ivojina Mitrinovića u koloni ratnih zarobljenika. No, za njega zarobljavanje nije značilo i polaganje oružja pred neprijateljem. I u žicama zarobljeničkog logora valjalo se boriti, pa se on i tu, kao skojevac, našao na borbenom zadatku. U aktivnom političkom jezgru pristalica NOP-a u logoru X-B Sandbostel u Njemačkoj Zivojin Mitrinović je bio među posebno aktivnima. Objašnjavao je prilike stvorene okupacijom Jugoslavije, tumačio liniju narodnooslobodilačke borbe, podizao moral, hrabrio, djelovao protiv pokušaja četničko-ljotićevskih elemenata da zastraše zarobljenike i ostvare među njima svoj uticaj. Poznavanje njemačkog i francuskog jezika mu je omogućilo da zauzme mjesto tumača u logoru za bolesnike, u kojem su pretežno radili Francuzi. To mu je pružilo priliku da mnogim zarobljenicima olakša uslove robovanja, a ne malom broju njih je i pomogao da se domognu svojih kuća. Svega toga se još živo sjeća njegov drug iz zarobljeničkog logora Raja Mićanović:

— Brato (tim imenom su Zivojina zvali ukućani i drugovi iz djetinjstva) je mnogo uradio na spasavanju jugoslovenskih i drugih ratnih zarobljenika. Uz pomoć francuskog medicinskog osoblja, on je velik broj logoraša oslobodio teških fizičkih poslova, mnogima je izdavao potvrde o nesposobnosti za rad, a nemali broj zarobljenika ubacivao je u transporte koji su bolesne ratne zarobljenike odvozili kućama. Sve je to radio s toliko žara i ljubavi da je za kratko vrijeme postao poznat i omiljen među našim, i ne samo našim zarobljenicima. On je, sem toga, održavao vezu s grupom Francuza koja je imala radio. Od njih je primao vijesti o stanju na ratištima i o tome obavještavao naše ljude.

I logor je, tako, postao poprište borbe. Zivojin Mitrinović je, međulim, bio uvjeren u to da za njega postoje važnije obaveze da se nađe u

zemlji, u svom kraju, i da se tu bori. U dogovoru s drugovima s kojima je sarađivao, on se u jesen 1943. godine domogao potvrde o tome da je bolestan, pa je upućen iz logora u zemlju. Nije se uopšte zadržao u okupiranom Beogradu, iako su mu sestre, koje su tada živjele u gradu predlagale da kod njih ostane bar kratko vrijeme. On je, međutim, žurio u tada slobodnu Bijeljinu. Došavši u rodni grad odmorio se dva-tri dana, a zatim uputio u Tuzlu, u 3. majevički odred, koji se upravo pripremao za veliki događaj u svojoj isto'riji — za prerastanje u brigadu.

U odredu, a zatim u brigadi, Zivojin Mitrinović je obavljao dužnost obavještajnog oficira. Radio je taj posao koliko savjesno toliko i preduzimljivc. Dužnost ga je često znala odvajati od brigade i upućivati stazama kojima se morao kretati sam i na kojima su prijetile mnoge opasnosti. Obaveze su ga, u vrijeme kada je brigada boravila na Ozrenu, odvele i u okupirano Sarajevo. I taj je zadatak uspješno obavio iako je za njega trebalo i posebne hrabrosti i hladnokrvnosti napretek.

Bilo je tako sve do oktobra 1944. godine do okršaja kod Skugrića blizu Modriče. Tu su, u to vrijeme, jedinice brigade obezbjeđivale naš improvizovani aerodrom. Neprijatelj je napadom pokušao da zbaci naše snage s položaja. U borbi koja se razvila četvorica naših drugova su ranjena, a jedini poginuli bio je Zivojin Mitrinović Džonika.

Na svom nedugom životnom putu ostavio je za sobom svjedočanstva i primjere humanosti i ljudske solidarnosti, koje njegova smrt nije nikako prekrila zaboravom.

Oni koji ga znaju iz dječačkih dana sjećaju se ovog slučaja: otišao je u školu obuven, a vratio se iz nje bos. Na začuđeno majčino pitanje gdje su mu cipele odgovorio je iznenađujuće jednostavno za svoje tadašnje godine, unoseći u svoj odgovor nagovještaj onog društvenog stava koji će kasnije postati njegovo životno opredjeljenje:

»Dao sam ih drugu koji nema nijedne cipele, a ja imam još jedne, sasvim dobre«.

Kad je Živojin dobio pravu kožnu fudbalsku loptu, prvu takvu loptu u Galamiću, radost je podijelio sa svim svojim vršnjacima u komšiluku. Na tarabi koja je opasavala dvorište Mitrinovića kuće krečom je napisao »SK Jadran«. U sportskom klubu »Jadran« nije bilo podvajanja ni na nacionalnoj ni na vjerskoj osnovi, ni po imovinskom stanju roditelja: sva su djeca iz susjedstva do iznemoglosti jurila za loptom, a kako su to bili fudbaleri više po zajapurenosti nego po znanju, često im se znalo desiti da lopta, umjesto u protivnički gol, ode u prozore neke od obližnjih kuća. Zivojin je, kažu, uvijek na sebe uzimao posljedice tog podviga, iako se znalo da u te posljedice, prije svega, spadaju mnoge batine.

U zarobljeništvu su Zivojina zvali Zika. Pod tim imenom su ga znali i francuski ratni zarobljenici s kojima je sarađivao u borbi protiv logorskih vlasti, a tako ga je zvao i jedan od Francuza s kojim je najprisnije drugovao. Taj Francuz se zvao Zak. Zika i Zak ensemble (»ansambl« — »zajedno«) — govorili su Francuzi.

Poslije rata na kućnu adresu Zivojina Mitrinovića stiglo je pismo od Zaka iz Pariza. Pitao je šta je sa Zikom. Odgovorili su mu da je poginuo u ratu u borbi protiv neprijatelja. A 1954. godine Zak se sa suprugom našao u Bijeljini: htio je da vidi rodnu kuću i rodni grad poginulog druga. U stvari, htio je da vidi gdje je to rastao i sazrijevao čovjek koji je u

teškim ratnim danima umio da ispolji toliko nesebičnog samopožrtvovanja za svoje drugove iz dalekog svijeta.

Uskoro su, na Zakovo navaljivanje, njegovi gosti u Parizu bile Zivojinove sestre. U tom hladnom i kosmopolitskom Parizu one su, sem predusretljivosti svog domaćina, srele još nešto što ih je posebno ganulo: na zidu Zakove sobe bila je okačena uveličana Zikina fotografija. Tako je, po crti svog opredjeljenja, kojim ga je nadahnuo SKOJ i koje je potvrđivao borbom u ratnom vihoru, Zivojin Mitrinović našao mjesto ne samo na fotografiji koja ima počasno mjesto u jednom pariškom stanu, već i u trajnom i zahvalnom sjećanju čovjeka koji u tom stanu živi — bivšeg ratnog zarobljenika Zaka.

U oslobođenom Višegradu, jedva mjesec dana nakon njegovog dolaska u brigadu, drugovi su upitali Zivojina kako doživljava život u partizanima. Odgovorio je:

— Upravo onako kakvim sam ga zamišljao i kakvim sam ga maštao na golim daskama zarobljeničkog kreveta beskonačno duge dvije i po godine.

.... Danas ne možeš više prepoznati predratnu Bijeljinu. S ljudima, s novim odnosima među njima, izrasta i novi grad. Tako je i u Galamiću. Lik tog kraja potpuno je izmijenjen. Nema, razumljivo, ni blijedog traga slovima ispisanim krečom na tarabi: »SK Jadran«. Ali, drugi, dublji i trajniji tragovi ostali su ovdje iza Zivojina Mitrinovića Džonike, gimnazijalca skojevca koji je u doratnim godinama bio jedan od predanih i preduzimljivih čuvara i širilaca marksističkih i drugih naprednih knjiga iz ilegalne đačke biblioteke, logoraša koji je dovijajući se na bezbroj načina omogućavao svojim sapatnicima zarobljenicima da se domognu slobode, čovjeka koji se vođen pozivom borca za slobodu istrgnuo iz logorskih žica i dohrlio u redove onih koji su se s oružjem u ruci obračunavali s okupatorom i njegovim slugama, obavještajca koji je svojom preduzimljivošću doprinosio da odluke o borbenim dejstvima 17. majevičke brigade budu realnije i, time, uspješnije.

U svemu ovome što danas raste kao novo i nadolazeće, i u ovom gradu, i u kraju u kojem je nekad živio Zivojin Mitrinović dio je i njegovog doprinosa. Zato ti i jest tako razumljivo i prirodno to što ti kaže tabla prikucana na zid prve kuće u ulici u kojoj je on nekad živio — ta ulica danas nosi njegovo ime.

Velike pobjede na Majevici

Devetog juna 1944. godine u nastavku ofanzive na Majevicu, naša jedinice postigle su u toku jučerašnjeg dana odlučne pobjede nad neprijateljskim snagama, Nijemcima, dijelovima 13. SS bosanskohercegovaćke (plave) divizije, četnicima Draže Mihailovića i zelenokadrovcima.

Noću između 8. i 9. juna 1. i 2. narodnooslobodilačka udarna brigada 16. vojvođanske divizije, izvršile su napad na Lopare jako neprijateljsko uporište na cesti Tuzla — Brčko. Poslije žestoke borbe koja je trajala više od 7 časova; odlučnim jurišem 1. i 2. vojvođanske brigade, potpuno je skršen otpor neprijatelja. Lopare su oslobođene. U ovoj borbi potpuno je istrijebljena neprijateljska posada. Ubijeno je 150 Nijemaca, većinom oficira, podoficira i specijalista, i preko 200 SS-ovaca. Broj ranjenih i zarobljenih neprijateljskih vojnika, takođe je znatan. Pored velikog broja piušaka, mitraljeza, bacača, ogromne količine puščane, minobacačke i topovske municije i ostale ratne opreme, u Loparama je zaplijenjeno 8 teških dalekometnih topova, 50 velikih kamiona sa gusjenicama, 10 velikih ambulantnih automobila sa kompletnom sanitetskom spremom, 5 teretnih automobila, nekoliko motocikla i više radio-stanica.

U bojevima u toku jučerašnjeg dana 4. brigada 16. vojvođanske divizije razbila je na Požarnici jake snage četnika Draže Mihailovića i dijelove SS bosanskohercegovaćke divizije, koji su pošli iz Tuzle. Neprijatelj kome su nalneseni veliki gubici (mrtvi i ranjeni) natjeran je u panično bjekstvo. Ratni plijen je znatan.

Na centralnom sektoru ofanzivnog rasporeda naših jedinica na Majevici, 17. majevička narodnooslobodilačka udarna brigada 38. divizije, razbila je i protjerala jedinice 13. SS bosanskohercegovaćke divizije, četnike i zelenokadrovce i oslobodila Priboj i Peljave. I na ovom dijelu fronta, pod odlučnim udarcima majevičkih bataljona, neprijatelj je pretrpio teške gubitke.

Na prostoru Teočak — Bare — Pilića 36. vojvođanska narodnooslobodilačka udarna divizija sudarila se sa brojnim snagama 13. SS bosanskohercegovaćke divizije, četnicima i zelenokadrovcima. Brigade 36. divizije slomile su otpor neprijatelja i zauzele: Rastošnicu, Krstac, Teočak, Veliku

Stranu i Čair, goneći neprijatelja u svome napredovanju prema Ugljeviku. Brigade 36. divizije razbile su fašističke snage i kod Pušnice i Jssikovca. Samo na jednoj gomili bilo je preko 200 ranjenih vojnika. Na bojnom polju neprijatelj je ostavio 170 mrtvih vojnika. Zaplijenjena je i velika količina ratnog materijala.

Na svim sektorima fronta na Majevici operacije su se uspješno nastavljale prema predviđenom planu. Progoneći neprijatelja naše jedinice nastupaju prema Bijeljini i Brčkom. Naše junačke borce, osvetnike nad fašističkim zlikovcima koji su izvršili tolika zvjerstva u istočnoj Bosni, narod oslobođenih majevičkih sela sa oduševljenjem je pozdravljao.

Na sektoru Srebrenica — Bratunac dijelovi 27. narodnooslobodilačke udarne divizije vodili su i dalje uporne borbe sa jedinicama 2. ustaškog zdruga. Na ovom sektoru ustaše su se borile pod komandom zloglasnog ustaškog krvoloka Sudara.

(»Front slobode«
broj 8 od 10. VI 1944)

Majke u posjeti borcima 17. majevičke brigade

Vahid KORIĆ Drago

Avdin rastanak sa »Zekom«

Avdo je u našu brigadu došao iz Janje i sa sobom je doveo **i** svoju kobilu »Zeku«. Od nje se ni za trenutak nije razdvajao. Avdo je raspoređen u prateću četu teškog oružja, jer je »Zeka« morala nositi težak teret — dijelove rastavljenog topa. Nosila je »Zeka« taj svoj tovar po **vriet**nim stazama Jahorine i Romanije i dospjela na Zvijezdu i Ravnu planinu. Bjesnila je 6. neprijateljska ofanziva i naša brigada se kretala iz Vareša preko planine Zvijezde u pravcu Ravne planine. Na Zvijezdi su, zbog ofanzive, sva teška oružja ostavljena i sakrivena za bolje dane, jer **se** više nisu mogla nositi. Planine su bile pokrivene debelim naslagama snijega i za konje se nije moglo naći nikakve hrane. Jeli su jedmo suho lišće na koje se negdje moglo naići, ali dospjevši u crnogorične šume, konji su ostali i bez te jedine hrane. Nekada jaka i snažna kobila »Zeka«, koja se ranije u dva maha uspjela izvući uz Avdinu pomoć iz provalije u koju **se** zajedno sa svojim teretom strmoglavila, nije više mogla naprijed.

Ali Avdina briga za »Zeku« je bila dirljiva. U jeku ofanzive naša brigada je zauzela Vareš. Iz Vareša je Avdo ponio sa sobom jednu punu torbu šećera, iz koje je krijući od svih, davao »Zeki« kocku po kocku, da bi je održao u životu i snazi. Ne znam da li je slutio da dolazi ono najgore — rastanak.

Bio je sumrak. Decembarska noć na Zvijezdi. Obilazeći kolonu prateće čete, upravo pred proboj obruča na Ravnoj Gori, naišao sam na Avdu koji mi je plačući rekao: »Komesare, »Zeka« neće dalje«. Pogledao sam i vidio »Zeku« kako nepomično stoji. Pored nje je stajao Avdo. Plakao je. Milovao je »Zeku«, tepao joj, molio je da krene. Dao joj je i posljednje dvije kocke šećera. Ali »Zeka« je mirno stajala na planinskoj sniježnoj stazi i ravnodušno gledala u Avdu, i ne pokušavajući da se makne sa mjesta.

Još uvijek je to bila ona divna kobila, bijela, visokih nogu, pametnog izraza u očima, onakva kakvu smo svi voljeli, a ne samo Avdo. Sada nije pokazivala ni najmanje volje za životom, i to je bilo ono najtužnije. Ovaj dirljivi rastanak Avde i »Zeke« nisam pratio do kraja, jer sam zbog proboja morao držati četu na okupu. Moram priznati da sam bio duboko potresen njihovim rastankom, jer je to bio rastanak dva istinska prijatelja.

U ovoj ofanzivi ostali su nam na Ravnoj Gori svi konji koje smo imali u brigadi, **a** među posljednjima ostala je »Zeka«, savladana glađu i umo**rom, a za** kojom sigurno i sada tuguje Avdo, ukoliko je preživio **rat.**

Esad TIHIĆ Tica

U Posavinu i nazad

Posljednjih dana avgusta 1944. godine naš 4. bataljon je po ko zna koji put držao položaje na Debelom brdu iznad Mitrovića, kontrolišući pravac koji vodi sa ceste Zivinice — Kladanj. Već nekoliko dana smo mirni. Esesovci nas ne napadaju. Stab bataljona je čak podigao šator od engleskih padobrana. U blizini se nalaze štab divizije i štab III korpusa. Hrane sada imamo nešto više, a i džanarike su najzad uzrele.

U Birač su stigle: 5. kozarska, 12. krajiška i 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred, i to poslije dugog čekanja. Prije petnaest dana pošli smo im u susret, ali se ispriječio neprijatelj između nas i njih, ne dozvoljavajući nam da se spojimo. Zbog toga su ove jedinice morale marševati zaobilaznim putem preko Krivaje i Olova. U maršu smo sreli 5. kozarsku brigadu. Većina boraca je bila obučena u njemačke uniforme.

Već drugi put smo morali uveče trčati na položaje. Jedanput smo ostavili odijela u kazanu za pranje. Risto Ristić, komandir minobacačkog voda, istrčao je samo u kišnoj kabanici. Povod je bila pucnjava kod štaba korpusa i divizije. Razlog je bilo veselje. Prvi put je to bilo 23. avgu=ta, na vijest o kapitulaciji Rumunije, a drugi put dva dana kasnije, na vijest o oslobođenju Pariza.

Govorilo se o predstojećem pokretu. Računamo da ćemo ići u pravcu Majevice i Semberije. Prema cesti Tuzla — Zvornik otišli su drugi bataljoni naše brigade i vodili su borbu na liniji Vis — Osmaci — Sarci. Čujemo da je u toj borbi granata odbila nogu Mehmedaliji Hasiću, bivšem komesaru našeg a sada 2. bataljona. Trideset prvog avgusta i mi se spuštamo u selo Sajtoviće. Dok stojimo štab bataljona se nešto dogovara. Pozvaše mene i komandira voda i rekoše da se naš vod mora vratiti i otkopati bacače u Klještanima ispred planine Milan. Znači: natrag! Valja se penjati, prvo uz Bunarić, pa onda uz planinu Milan. Treba preći oko 30 kilometara. Sa nama je pošao i komesar bataljona Ješo Perić.

Noć između 1. i 2. septembra bila je lijepa i puna mjesečine. Na pokret polaze naša i 11. divizija. Naša brigada je u prethodnici. Na Džebarskoj gradini se kolona naše divizije sređuje. Neprijatelja nigdje nema. Idemo pravcem Naseoci — Vrnojevići. Prelazimo cestu Zivinice — Kfàdanj. Čujemo eksplozije. To naši mineri ruše cestu. Dan nas zatiče u šu-

Predah ratnika

mama s one strane ceste. Susrećemo drugove iz 18. hrvatske. Mnogi su iz mog mjesta. Mi smo bolje obučeni od njih. Za njih smo držali opremu u bazama u Sekovićima. Te baze su pronašli esesovci i četnici u posljednjem;, svom nadiranju. Pored kolone jašu članovi engleske vojne misije. Naje-i danput se kroz kolonu pronese vijest da oko Lukavca čeka 4000 esesovaca kòji hoće da nam se predaju. Umorna kolona odmah oživi. Neki počeše bacati kape i vikati od radosti. Članovi vojne misije nas posmatraju sa čuđenjem.

Predveče smo stigli u Treštenicu. Dobismo puru za večeru. Odavno je nismo jeli. Uđoh u jednu kuću i domaćica im dade pola pogače i nešto duhana. Mislio sam da to ostavim sutra za put. Legao sam na travu, u dvorištu, i pokušavao da zaspim. Ali, pogača mi u torbici nije dala mira! Uzmem jedan komad i sam sebi kažem: dosta je! Ne prođe malo vremena, a ja uzmem i drugi komad, i tako, u nekoliko komada, pojedem tu svoju zlatnu rezervu.

Sutradan, 3. avgusta, produžili smo u selo Turiju. Tu smo poslije toliko vremena jeli kuhano meso sa povrćem i hljebom. U 19 časova nastavismo put. Nekoliko mještana izašlo je na put kojim prolazi naša kolona da pozdrave našeg komandanta bataljona Mehmedaliju Hukića, za koga su ranije čuli da je poginuo! Naša brigada nastupa u lijevoj koloni, a 18. hrvatska i Posavsko-trebavski odred u desnoj. Počela je da pada jaka kiša. Prelazili smo Spreču preko brvna kod nekog mlina gdje smo zarobili jed-

nog četnika. Nagovaramo ga da ostane u našoj četi. Vidimo: snažan je, mogao bi da nosi municiju. Željezničku prugu Doboj — Tuzla- smo minirali na nekoliko mjesta.

Stigli smo u veliko selo Orahovicu. U njemu su nam nudili dosta pekmeza pa čak i mlijeka, koje nismo ni vidjeli već 6 mjeseci. Sukobili smo se sa ustašama koje su pošle od Gračanice. Poslije kratke borbe, ustaše odstupiše.

Petog septembra divizija je nastavila pokret pravcem: Orahovica — — Vranovci— Doborovci — Biberovo Polje. U Doborovcima dođe nekoliko drugova, koji su pobjegli iz Doboja. Među njima je bio i Ešref Čizmić.

Pri prelasku ceste Gračanica — Gradačac, na 3. četu našeg bataljona, koja je bila u zasjedi na drumu, naletjeli su, u kolima, jedan njemački oficir i 2 podoficira. Komandir čete Ante Roca otvorio je vatru iz svoje »brede« i pokosio oba podoficira, dok je obavještajnog oficira 13. SS divizije zarobio. Dok su kola gorjela na putu, esesovski oficir je začuđeno gledao našu kolonu. Nastavili smo pokret i krenuli prema Kerepu. Tu noć smo protjerali esesovce i zauzeli položaje na cesti koja vodi od Gradačca prema Srnicama, a na koje su te noći napadali bataljoni 18. hrvatske brigade.

Poslije podne, 6. septembra, krenuo je i naš bataljon na Srnice. Uz put, naišli smo na jednu kuću otvorenih vrata. Na sredini je stajala postavljena sofra za iftar. Bio je ramazan pa su se ukućani spremali da večeraju poslije posta. Ne znamo zašto su pobjegli. U dvorištu je neko našao košnicu sa pčelama. Tu je bila i Sena iz naše čete. Pčele su je izujedale po licu, pa smo je morali dva dana voditi dok joj je otok splasnuo. Privukli smo se u blizinu vatrenih položaja artiljerije i osuli vatru. Nijemci su nam odgovorili vatrom protivavionskih mitraljeza, flakova, čiji su se meci rasprskavali na mjestu udara, tako da su se čule dvije detonacije: jedna u momentu ispaljenja, a druga u vrijeme udara.

Poslije toga smo krenuli u Čardak da bismo obezbijedili privremeni aerodrom kod Svete Filomene gdje je trebalo da se spuste saveznički avioni i ukrcaju ranjenike, zatim komandanta i komesara III korpusa. Dvije noći padala je jaka kiša pa se avioni nisu spustili. Mi smo se bili prilično raskomotili u selu. Držali smo sastanke i konferencije i nismo dovoljno pažnje posvetili izviđanju. Poslije podne, 12. septembra, esesovci i četnici izvršili su koncentrični napad na naš i 3. bataljon. Nismo se odmah snašli u tom ravničarskom selu pa smo brzo bili opkoljeni. Morali smo se probijati. Trčali smo preko neke raskvašene i uzorane njive. Jedva smo se probili do seoskog puta. Tu smo zauzeli položaje u nekom jarku, otvorili vatru iz minobacača i mitraljeza i izvršili kontranapad. Vraćajući se u selo naišli smo na neke naše drugove koje je neprijatelj zarobio i pobio. Neke su zaklali. Među poginulim bio je i Milan Vitas iz Sarajeva, stari borac još iz 6. brigade. Nikako nije mogao napredovati dalje od desetara, jer je bio »trapav«, premda je bio dobar borac.

Trinaestog septembra krenuli smo ponovo na Trebavu i usput rastjerali četnike. U koloni sam sreo pozadinske radnike iz Posavine koji su sa

18. brigadom, u aprilu, otišli u centralnu Bosnu. Naveče smo napali esesovce na položajima Vis i Visibaba. Naš bataljon je napadao na Vis. Kada smo prilazili položajima, esesovci su nas primijetili i povikali: »Ko je tamo?« Borac našeg bataljona Kreso, koji je i sam ranije bio u esesovcima, odgovorio je na njemačkom jeziku. Dok se on sa stražarom objašnjavao, mi smo im se još više privukli i otvorili vatru, ali ih nismo mogli zbaciti sa položaja. Sutradan, pretrpjeli smo kritiku zbog neuspjelog napada, pa smo ga morali ponoviti po danu. Protjeravši esesovce, stigli smo na brdo iznad Modriče, koju su već bili oslobodili borci 18. hrvatske brigade, i tu smo prenoćili.

Petnaestog septembra opet smo u pokretu. Maršuje cijela divizija, i to u pravcu juga. To nas je oneraspoložilo. Mislili smo da opet idemo u glad i šumetine. Za vrijeme našeg kretanja padala je sitna kiša. Došlo je i do puškaranja sa trebavskim četnicima. Petoricu smo zarobili. Vidjevši na njima kokarde napravljene od porcija i čuturica, borac naše čete Meho Ahmedić izazva smijeh u koloni upadicom da tek sada shvata što nema dovoljno porcija i čuturica. Zarobili smo i jednog pripadnika Pjanine legije obučenog u avijatičarsko odijelo.

Zanoćili smo u Zelinji, a sutradan produžili do Caga, gdje se naš bataljon odvojio od kolone i pošao u pravcu Miričine. Tu su nam se pridružili mineri 18. hrvatske brigade sa komandirom Mustafom Karićem. Porušili smo most kod Miričine i podigli nekoliko stotina metara željezničkih šina sa pragovima. Zauzeli smo položaje na brdu više Duboštice i prepucavali smo se sa četnicima. Nije prošlo dugo vremena, kad je stigla vijest da je Tuzla oslobođena. To nas je mnogo ohrabrilo i odagnalo sumnju da ćemo ponovo preko Spreče.

Pero GAVRIĆ

Obračun na prilazu Srebrenici

U Srebrenici se tada nalazilo oko 2000 ustaša. Komandant našeg bataljona Toma Trninić donosi odluku da bataljon sa 1. i 3. četom napadne grad i devet puta brojnijeg neprijatelja koji je predgrađe utvrdio bunkerima i bodljikavom žicom. Druga četa ostala je u zaštitnici.

Sa zapadne strane prema gradu spuštala se jedna kosa, širine oko 350 metara, desnom stranom pošumljena, pored koje se uporedo spušta prema Srebrenici i jedna dubodolina. Određene čete, druga i treća, kreću na napad kosom, i to: prva četa koju predvodi hrabri komandir Jefto Rikic, desnom stranom kose pored dubodoline. a treća lijevom. Niz kosu smo se prosto sjurili do pred same bunkere. Tu smo zadržani jakom vatrom iz bunkera udaljenih oko 150 metara od linije koju smo dostigli. Poslije oko pola sata borbe, koja je više ličila na čarku i ispitivanje snaga nego na pravu borbu, ranjen je u nogu Cviko Rikić iz Obriježi kod Janje i odmah je evakuisan s položaja.

Borba ispred bunkera trajala je do 11 sati kada su se ustaše, ostavivši samo posade u utvrđenjima neprimjetno provukle pomenutom dubodolinom i izašle na položaj zaštitne čete, čiji su osmatrači, premoreni od nespavanja prethodne noći pospali na straži. Ustaše su ubile osmatrače i nekoliko boraca druge čete koja je jedva izbjegla teže gubitke. Neprijatelj je zatim došao nama iza leđa. Oko 800 ustaša je nastupalo sa namjerom da nas opkole i unište. Našli smo se u kritičnoj situaciji iz koje se trebalo izvući.

Naređeno je hitno povlačenje ka sjeveru, uz potočić koji se slivao prema našim položajima, kroz neveliku bukovu šumu.

Sa svojim pomoćnicima i »šarcem« ja sam se nalazio u zaštitnici, a štitili smo povlačenje naših četa. Nedaleko od mene vidio sam i zamjenika komandira prve čete Radeta Marjanovića iz Modrana kod Janje, koji je sa kurirom Batom iz neobjašnjivih razloga ostao nepovučen sa položaja. Da li oni nisu htjeli da se povuku, iako im je dat znak za povlačenje, ili su zakasnili, teško je reći. Smatram, međutim, da je Rade Marjanović koji je bio hrabar borac i rukovodilac, a želio je i da se uvijek istakne u borbi, vjerovatno namjeravao da i on štiti povlačenje naših četa. Uz njega je ostao i omiljeni kurir Bata, čijeg se imena malo ko sjeća. Oni, usljed pošum-

ljenosti terena nisu mogli vidjeti ogromnu rulju ustaša koja im je dolazila iza leđa, sve dok im nije prišla na oko sto metara. Rade je bio naoružan puškomitraljezom, bombama i pištoljem, a kurir Bata puškom i bombama. Kad su vidjeli da su u bezizlaznoj situaciji i da je kasno za povlačenje riješili su da pružaju otpor do posljednjeg daha, kako je i bilo. Štiteći povlačenje četa sa položaja, ja sam se sa pomoćnicima povukao oko 300 metara uz potočić i tu zauzeo položaj, još uvijek u nadi da će se Rade i Bata izvući, te da im vatrom iz svog »šarca« omogućim sigurnije povlačenje. Zauzeo sam vrlo pogodan položaj odakle sam imao dobar pregled i mogao da tučem cio teren na kojem se odigravala drama. Na žalost nisam im mogao pomoći. Sve je bilo kasno. Međutim, ustaše vjerovatno nisu vidjele naše povlačenje ili su mislile da je u pošumljenom dijelu kose ostala veća jedinica, pa na nas nisu ni obraćale pažnju, nego su se okomile na položaj na kojem su se nalazila dva hrabra borca. Kad su im se ustaše približile na manje od 100 metara nastupajući u gustom stroju, Rade im je sa kurirom Batom pružio snažan otpor vatrom iz puškomitraljeza i bacanjem ručnih bombi. Dva borca su rastresala i razrjeđivala gusti ustaški stroj, ali ustaše su i pored toga što su mnogi od njih padali izrešetani, jurišali da ih žive uhvate. Ni vatra iz mog šarca kojom sam tukao ustaški stroj s boka, nije ih zadržala od naleta. Ipak, nisu uspjeli da dođu do živih partizana. Ne želeći da živi padnu neprijatelju u ruke, poslije bačenih pet bombi u ustaški stroj, Rade i Bato su aktivirali posljednje bombe i izvršili samoubistvo. Poginuli su hrabro, kao pravi partizani, ostavivši ispred sebe oko 40 mrtvih i ranjenih ustaša.

Anegdota

OČIGLEDNA LAZ

Krajem 1941. godine četnici na Majevici razvili su jaku propagandnu kampanju protiv partizana, te su između ostalog govorili da vijesti koje partizani slušaju preko radija nisu nikakve vijesti sa radija, već da oni sakrivaju djevojku iza radija i da ona govori onako kako joj oni napišu.

Jednog dana u partizanski štab u Vukosavcima navrati jedan četnik, pošto otvoreni sukobi između četnika i partizana još nisu bili počeli. Pošto je ušao u sobu u kojoj je bio radio-aparat, počeo je da zaviruje oko i ispod njega. Spikeri na radiju su se smjenjivali — čuo se čas muški, a zatim ženski glas.

— E, brate, ala ga i oni naši lažu — najzad reče četnik.

— Šta to — upitaše ga partizani?

— Pa eto, gledam da se jedno i sakrije u ovu kutiju da čovjek nekako i povjeruje, ali dvoje ne može nikako — odgovori četnik pokazujući na radio.

Milan MIČIĆ Milo

Iznenadni napad

Nakon prodora 13. SS divizije sa Majevice na Birač, njene jedinice zaposjele su i utvrdile više jakih položaja. Utvrđivanje položaja na liniji Kladanj — Vlasenica —• Srebrenica, imalo je za cilj sprečavanje prodora naših snaga sa prostora planine Javor u reon Birča. U ostvarenju tog cilja neprijatelj je računao i na rijeku Drinjaču kao dosta jaku prirodnu prepreku. Drinjača ima na više mjesta strme obale, pa je prelaz preko nje bio moguć na određenim mjestima. Tako je r. Drinjača išla u prilog primijenjenoj taktici i cilju SS jedinica. A da bi iskoristili uslove koje im je dolina r. Drinjače nudila, SS jedinice zaposjele su one položaje sa kojih su mogle dobro kontrolisati tu dolinu i sprečavati naše prodore u reonu Šekovića. Pored više utvrđenih reona, značajnu ulogu imalo je utvrđivanje i posjedanje položaja na brdu 'iznad sela Prijevor na izvornom dijelu r. Drinjače. Sa tog položaja neprijateljske snage su kontrolisale sve pravce koji sa prostora Pusto polje — planina Milan vode u reon Šekovića. Centralni dio ovih položaja bio je otkriven, dok je unaokolo skoro svuda bila šuma. Ove su položaje SS-ovci zauzeli u toku jula 1944. godine, uz neprekidne borbe sa našim jedinicama.

Vodeći danonoćne borbe sa 13. SS divizijom i domaćim izdajnicima, jedinice 17. majevičke brigade, avgusta 1944. godine prešle su sa prostora planine Milan u odlučujuće napade s ciljem da dođu u reon Šekovića i spriječe neprijatelja u širenju. Lijeva kolona koju su činili 2. i 3. bataljon 17. majevičke brigade, sa prostora Ponijerka, preko sela Kleštane pod zaštitom noći prelazeći r. Drinjaču, izbila je jednog avgustovskog jutra u reon sela Trnova. Tim je ova kolona bila u pozadini SS jedinica i u poziciji da iz pozadine napada neprijatelja. Negdje oko 10 časova naše izviđačke grupe imale su podatke o tome gdje se nalaze snage SS-ovaca, ustaša i četnika. Iz tih izvještaja, a i osmatranjem, utvrđeno je da položaje iznad s. Prijevor drže jače SS snage. Tim snagama mogle su brzo stizati u pomoć snage koje je neprijatelj imao u Kladnju, Vlasenici i Sekovićima. No, bez obzira na snagu i mogućnost neprijatelja, odlučeno je da se na položaje iznad s. Prijevor izvrši napad, i to danju, i u onom času kada SS jedinice budu otpočele podjelu hrane za ručak. Ovakva odluka bila je motivisana time što neprijatelj ne očekuje naš napad iz svoje pozadine, a

posebno ga ne očekuje danju. Nakon utvrđenih postupaka u toku pokreta i napada, pod zaštitom šume, bataljoni su otpočeli pokret ka liniji koja je određena za odlučujući juriš. Već oko 2 sata bataljoni su svaki na svom pravcu bili spremni za napad. Iz šume, sa udaljenosti oko 500 metara, gle-. dali smo kako se SS-ovci slobodno polugoli kreću po položajima, a oružje im stoji u rovovima. Bili smo spremni za otvaranje vatre. U našim glavama naviru razmišljanja. To su oni koljači koji su u saradnji sa domaćim izdajnicima nanijeli našem narodu u Semberiji, na Majevici i Birču teške udarce. Nešto poslije 12 sati vidimo kako po dva vojnika donose kazančiće sa hranom do prvih rovova. To je bio znak da počinje dioba hrane. Jasno sc vidjelo da su SS-ovci raskomoćeni i raspoloženi za objed. U tom momentu otpočela je naša snažna vatra i juriš sa uzvicima: »Ura!«. SS--ovci su bili do te mjere iznenađeni da su počeli panično bjekstvo, ostavljajući oružje, opremu i hranu, bježeći ka selu Prijevor. Bili smo gladni, ali na skoro pune kazane hrane nismo mislili. Nastavili smo borbu i uništavanje neprijateljskih jedinica i njihove opreme. Nanijevši SS-ovcima osjetne gubitke, poslije dvočasovne borbe i pošto je neprijatelju pristiglo pojačanje, povukli smo se u pravcu naših Šekovića.

U ovoj borbi poginuo je komesar 2. bataljona 17. majevičke brigade drug Emin Bubić, sin — jedinac rođen u Brčkom. Bio je to primjeran drug, borac, komunista, koji je svoju rukovodeću funkciju obavljao služeći ličnim primjerom. Bio je to težak gubitak za cijelu 17. majevičku brigadu, a posebno za sastav 2. bataljona. Neposredno poslije donošenja odluke za ovaj napad, drug Emin je kao i ranije, kratko, u hodu, objasnio četnim starješinama i borcima gdje idemo, rekavši: »Napadamo ono veliko golo brdo. Tamo su SS-ovci. Odlučili smo da im budemo gosti na ručku! Kao i do sada od svih nas se traži: odlučnost i brzina u napadu!« U želji da svojim primjerom komuniste — komesara i u ovoj borbi juriša u streljačkom stroju, i na čelu svojih jedinica, pao je u toj teškoj borbi. Poginuo je drug Bubić, ne mogavši da nam da svoju ocjenu o tome kako smo »ručali« kod SS-ovaca. Bilo nam je teško što nećemo čuti Enlina kako kao poslije svake akcije, jednostavno, konkretno, daje ocjenu o tome koliko je ko od starješina i boraca doprinio u akciji. I kad nas je kritikovao, nismo se na njega ljutili. On je to činio polazeći od sebe, služeći ličnim primjerom. SS-jedinice su se vrlo brzo izvukle u pravcu Majevice, ali nisu izbjegle zasluženu kaznu.

Radojka PETKOVIĆ HODŽIĆ

Na putu za Vareš

U zimu 1944. godine nakon kratkotrajnog boravka u Srbiji, 1. bataljon naše brigade je prešao Drinu na navozu kod Kozluka i ušao u Bosnu. Sa nama je prešlo i dvadesetak omladinaca iz Krupnja koji su željeli da budu partizani. Otišli smo pravo u Tuzlu, u sastav brigade. U Tuzli smo se odmorili, pa onda krenuli prema Varešu sa zadatkom da oslobodimo grad.

Brigada je zanoćila u selima ispod Konjuha a naš 1. bataljon u Stuparima. Sutradan, rano izjutra, primili smo suvu hranu za put, a ona se sastojala od jedne nevelike proje pečene u Zivinicama. Zatim smo krenuli nekadašnjom šumskom prugom hvatajući se planine Konjuha.

Pošto je snijeg bio vrlo dubok, bataljoni su ga prtili na smjenu: jedan je išao na čelu kolone dva sata, a onda bi ga drugi smjenjivao. Prelazili smo rijeku Gostelju uz pomoć nekoliko uzanih balvana prebačenih od jedne obale do druge. Ti su balvani bili oblijepljeni ledom i teško se preko njih išlo.

Tri bataljona su srećno prešla rijeku. Na začelju brigadne kolone išli su naš bataljon i komora. I oni su prešli Gostelju. U stvari, prešli su je svi sem mene — okliznula sam se i pala u vodu. Tako reći odmah čim sam se podigla iz vode, moja odjeća, počev od čarapa pa do kape, bila je sleđena do te mjere da sam se osjećala kao da sam u oklopu.

Moja velika sreća je bila u tome što je odmah iza nas išla komora. Prenijeli su, vezom, duž kolone poziv intendantu bataljona Spasoju Petkoviću da dođe naprijed. Kad me vidje, on se iznenadi i povika: »Sejo, zar baš ti da se kupaš na ovakvoj zimi?«

Nas dvoje smo imali ista prezimena a nismo bili rođaci. On me uvijek, iako ne znam zašto, zvao Sojom. Spasoje se užurbano vratio u komoru i brzo mi donio suvu odjeću.

Tu, pokraj rijeke bila je mala vodenica. U njoj se vodeničar grijao na velikoj vatri. On mi je rado ustupio svoju prostoriju. Presvukla sam se i ogrijala u vodenici, a onda se priključila koloni bataljona.

Putovali smo cijeli dan i zanoćili u jednom planinskom selu. Biće da se zvalo Vijaka. Išli smo preko planine Zvijezda. Borovi i smreče su se savijali pod teretom snijega i pucali od mraza. To je bio jedan od teških pokreta i nisu ga svi izdržali. Nekoliko boraca je, usljed iscrpljenosti bilo povučeno u komoru. Taj pokret je bio i prvo borbeno krštenje za borce koji su iz Krupnja krenuli sa nama.

Kada smo došli do jedne pilane koja se nalazila usred planine, saznali smo od seljaka da su dan ranije naše jedinice oslobodile Vareš.

Sutradan, pokasno, stigosmo u Vareš. Odmorili smo se tu dva dana i krenuli nazad, u Tuzlu.

* *

DOLAZAK SREMACA U BOSNU*

Kada Sremci krenuše iz te Fruške gore
I u Bosnu odoše, tamo da se bore,
Kad su došli do Bosne do te reke Save
Ugledaše Majevicu, brda joj se plave.
Oj ti Bosno ponosna, visokih bregova,
Evo tebi u pomoć sremačkih sinova
Da bijemo fašiste, da ih isteramo,
A kad bude gotovo, nazad se vraćamo.

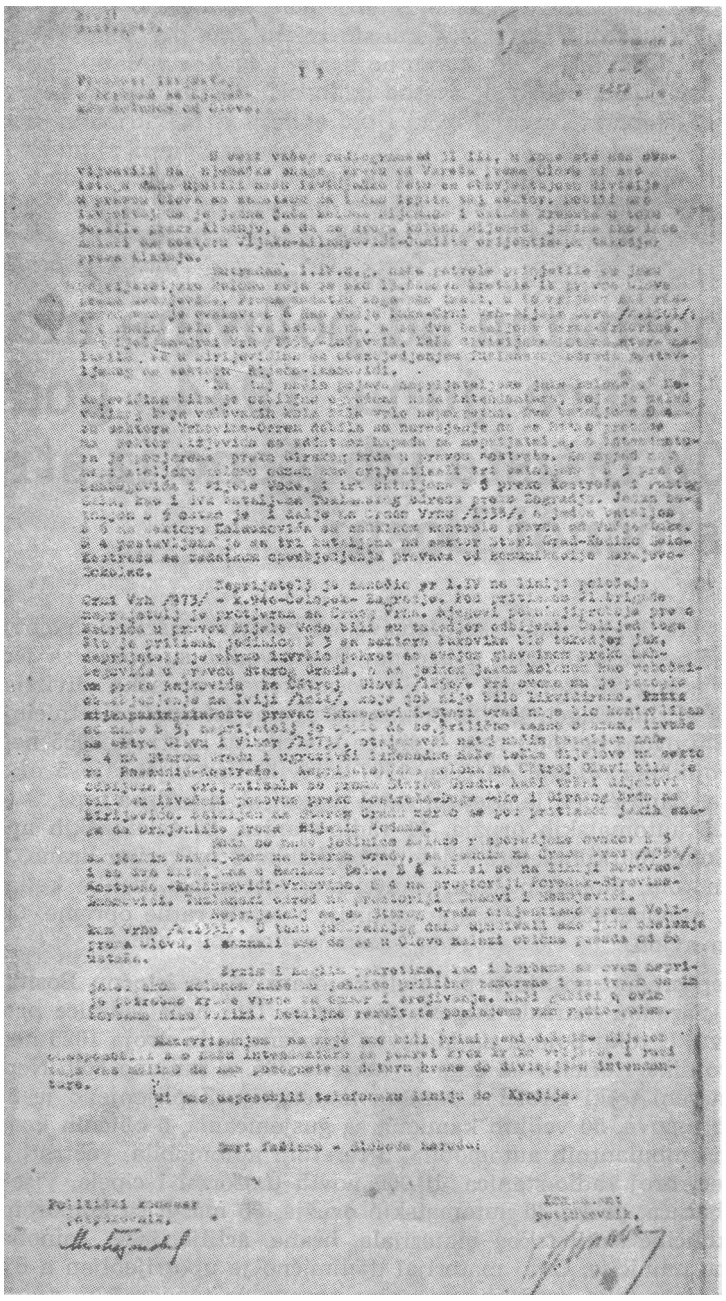
***) Autor pjesme »Dolazak Sremaca u Bosnu-« je Jovan Veselinov Žarko**

U borbama od polovine marta do konca juna 1944. godine 5000 fašista izbačeno iz stroja u istočnoj Bosni

U toku 7. neprijateljske ofanzive, od polovine marta do polovine maja ove godine, naše divizije u istočnoj Bosni vodile su borbe sa jedinicama 5. njemačkog SS korpusa (13. SS bosanskohercegovačka divizija, 7. SS divizija »Princ Eugen«), 3. lovačkim zdrugom, ustašama i četnicima. U bojevima u ovom periodu naše jedinice izbacile su iz stroja 2955 neprijateljskih vojnika i oficira, od čega 1797 mrtvih. Zarobljeno je 5 oficira i 89 vojnika. Zaplijenjen je sljedeći ratni materijal: 4 brdska topa, 3 teška bacača, 25 automatskih oružja, 11 radio-stanica, 80 telefonskih aparata sa centralom, 100 kilometara telefonskog kabla, 3 magacina hrane, 80 konja sa komorom, mnogo pušaka, sanitetskog materijala, velike količine artiljerije, minobacačke i puščane municije i ostale ratne opreme. Oboren je i jedan avion. J

Neposredno poslije neprijateljske ofanzive na istočnu Bosnu, izvršavajući naredbu maršala Jugoslavije druga Tita naše jedinice prešle su u ofanzivu. U toku bojeva na Majevici izbačeno je iz stroja 1625 neprijateljskih vojnika i oficira od čega je ubijeno 765, a ranjeno 860. Neprijatelju su naneseni teški gubici u ratnom materijalu. Zaplijenjeno je 8 dalekometnih topova, 50 velikih kamiona sa gusjenicama, 6 običnih kamiona, 10 velikih ambulantnih automobila, 5 teretnih automobila, veći broj motocikla, veći broj radio-stanica, 10.000 novih uniformi i cipela, više teških i lakih bacača, preko 30 automatskih oružja, 30 mazgi sa komorom i ogromne količine sanitetskog materijala, hrane, artiljerijske, minobacačke i puščane municije. Ovaj materijal djelimično je upotrijebljen a djelimično uništen. Isto tako, uništene su važne sprave za topografsko razmijeranje.

U nastavku ofanzivnih operacija, vojvođanske jedinice su se orijentisale na prostoru Krivaje. U bojevima na ovom sektoru potpuno je razbijen njemački policijski bataljon »Kroacija«. Ubijeno je 60, a zarobljeno 18 Nijemaca. Uništena je željeznička pruga od Hrge do Stijepin Hana. Za-

Izvještaj štaba 38. NOU divizije o borbama koje su jedinice divizije vodile početkom aprila 1945. godine protiv 14. SS puka 7. SS »Princ Eugen« divizije u rejonu Starog Grada

paljena su velika skladišta drveta koje je bilo pripremljeno za izvoz u Njemačku, kao i sve zgrade koje su služile neprijatelju. Zaplijenjeno je 12 teških mitraljeza, 2 protivavionska mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 3 »šarca«, 3 laka bacača, 50.000 puščanih metaka, 200 mina za bacač, 400 uniformi i velike količine druge ratne opreme. Zatim su na sektoru Gornja Grabovica — Orahovica razbijena dva četnička bataljona i jedinice zelenog kadra. Ubijeno je oko 30 četnika i zelenokadrovaca. Poslije borbe sa SS-ovcima, četnicima i zelenokadrovcima, vojvođanske jedinice su zauzele Puračić i porušile most na Spreči.

U isto vrijeme 20. romanijska i 17. majevička brigada vod'le su na sektoru Srebrenica — Bratunac — Drina, uporne borbe sa jedinicama 2. ustaškog zdruga. U ovim borbama ubijeno je 80, a ranjeno najmanje oko 100 ustaša.

Prema tome, samo u borbama za koje postoje detaljni podaci izbačeno je iz stroja 4868 neprijateljskih vojnika. To znači, kad se uzmu u **ob**zir bojevi u kojima nisu prebrojani neprijateljski gubici, da je u ovom periodu izbačeno iz stroja preko 5000 fašista. Naši gubici su nesrazmjerno minimalni.

U toku slavnih bojeva istakle su se: 16. vojvođanska divizija, 17. majevička brigada 38. divizije, kao i 3. brigada 36. vojvođanske divizije, a koje su za svoje izvanredne uspjehe dobile pohvalu od maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita.

(»Front slobode«, broj **9** od **7. VII 1944)**

Zarifa ADEMOVIĆ Šilja

Revolucija - mladost koja nikada ne stari

Kada sam stupila u 15. majevičku brigadu bila sam već u sedamnaestoj godini. U 17. brigadi sam već imala i punih sedamnaest godina. Da nije bilo 17. ja bih sigurno i sada imala samo sedamnaest godina, a moja majka ne bi znala gdje su te kosti djevojačke. Samo bi, kao mnoge majke mojih drugova i drugarica, pružala ruke prema dragoj planini Majevici koja u svom krilu zadrža svu tu mladost da više nikada ne ostari.

Sjećanja su kao u magli. Izblijedjela slova sa rasutih stranica moga malog dnevnika ne kažu mnogo, samo nekoliko dragih imena mojih najbližih drugova i saboraca govori o nezaboravnim trenucima zajedničke borbe za opstanak, za život. Smrt je vrebala odasvud. Trebalo je nekako umaći. Cini mi se, prije dolaska 17. brigade, meni je već dva puta uspjelo da umaknem. Jednom kada pregazih rijeku Bosnu i stigoh u brda plave Majevice, a drugi puta kada me prihvati bolnica u Bjeloševcu i pruži mi ljekarsku njegu.

April je uveliko, a zima ne popušta. Na brdima se bijeli snijeg. Neprijatelj ponovo vrši pritisak na teritoriju Birča i okoline. Preko dana se skrivamo u baze, a noću izlazimo da operemo zavoje i pripremimo što treba za teške ranjenike. Najednom je došlo naređenje da ne smijemo iz baza ni noću. Gušili smo se i stenjali pod zemljom. Da je noć, znali smo tek onda kad stigne omladina i kroz dimnjak, koji je bio maskiran u grmlju, ubaci nam u tlašama vodu, koje parče kukuruze i slanine. Pipali smo i dijelili hranu.

Kroz otvor smo čuli svaki zvuk. Ponekad je vladala takva tišina da je kukanje kukavice, kad bi se ona javila, bilo prijatno kao najljepša muzika.

Najednom se začula neka pucnjava i lomnjava. Borba se vodila u neposrednoj blizini.

— Naši su, naši!, radovali smo se.
— Otkud znate? pita bolničarka.
— Siguran sam u to — kaže naš drugar.

— Naprijed, drugovi, ura! opkoli! zalomi !— doprlo je do nas. Najednom u bazi nije bilo više tijesno. Grlili smo se i ljubili, prebacivali jedno preko drugog. Ko zna koji je već dan da nismo bili napolju. Pucnjava se utišala. Samo bi se ponegdje čula pojedinačna paljba. Onda smo čuli korake. Činilo nam se, po zraki svjetlosti kroz dimnjak, da je dan. Neko je odgrtao zemlju i lišće sa baze. Pritajili smo dah, čvrsto stegli oružje. Najprije smo ugledali ruku kako podiže prvu dasku, a onda, napola zaslijepljena dnevnom svjetlošću ja sam ugledala, u magli, samo crvenu petokraku.

»Drugovi, jeste li živi?« radosno nam je doviknuo spasilac. »Izlazite, sigli su kurjačići«.

U jednoj seljačkoj kući, u trijemu, na brzinu nas je pregledavao doktor Kapetanović.

— Ja neću više u bazu, gušim se. Molim da pođem sa brigadom — kažem doktoru.

— Izmjeri joj temperaturu! — naredi on bolničarki.

Nas dvije se brzo sporazumjesmo. »Nema temperature«, reče mu ona i strese onih trideset sedam sa pet koliko sam imala.

— Kolona je već na brijegu! — požurivala nas je zaštitnica.

Doktor uzjaha konja. Ja krenuh sa zadnjom petorkom. Brigada je već zamicala za greben. Mi smo pretrčavali preko jedne čistine. Snijeg je bio do članaka. Klizalo se. Po nama osu mitraljeska vatra. Legosmo po snijegu. Pristiže naša zaštitnica i osu vatru na neprijatelja dok se mi prebacismo za greben, a onda još vidjesmo mitraljesca kako puže natraške i pušta kratke rafale.

Raspoređena sam u prvi bataljon kod komandanta Tome Trninića. U 3. četi sam postavljena za četnu bolničarku. Materijal i upute za rad sam dobijala od bataljonske bolničarke Jele. Ubrzo smo postale velike drugarice.

Komandant Toma je bio strog, praveden, i naočit momak. Bio je uvijek ozbiljan, ali se znao sa nama i da pošali, da nas razvedri u rijetkim slobodnim časovima, jer se borba vodila neprestano. Svi smo ga voljeli, a on je posebno volio nas najmlađe i odnosio se prema nama kao prema rođenoj djeci.

Ubrzo sam postavljena za bataljonsku higijeničarku, a Jela mi je govorila- »Zamoli, Siljo, brigadnog referenta saniteta Seku da te unaprijedi za bataljonsku bolničarku!« Seka nas je obilazila u bataljonu i davala nam sanitetski materijal. Na položaju Toma je neustrašivo išao od borca do borca, i, kada bi pripucalo, on je samo malo poginjao glavu. Nikad ga ni?am vidjela na zemlji. Zadržao bi se malo duže kod Jele i mene, jer nas dvije smo uvijek bile zajedno.

Borba se vodila iz dana u dan. Tukli smo se sa esesovcima, četnicima i ustašama. Cini mi se da je bilo najteže na Drinjači i kod Vlasenice. Tamo sam vidjela najviše mrtvih Nijemaca i četnika. Teško je bilo i na planini Jelici. Jedva smo se probili iz obruča. Bili smo, mislim, negdje u blizini Srebrenice kada smo čuli da je poginuo naš komandant brigade Kurjak. Plakali smo i svetili se. Nikome više nije bilo teško da se izloži direktnoj smrtnoj opasnosti. Borci su se dobrovoljno javljali za najteže akcije. Tako se naša žalost pretvorila u još veću srdžbu protiv neprijatelja ...

Smotra boraca jedne čete 17. majevičke brigade u oslobođenoj Tuzli, 1944.

Došlo je dugo željeno ljeto. Kada šuma ozeleni sve je drugačije. Dobro naoružani i obučeni u engleske uniforme, već smo u slobodnim časovima imali i vojnu obuku. Na našu stranu su prelazile čitave bojne i satnije domobrana. Stari borci su brzo izrastali u starješine i rukovodioce.

Sekretari SKOJ-a Avdo i Zora su dobili nove brošure. Politička nastava je oživjela. Davali su nam konkretna zaduženja. Mene, pored higijeničarske dužnosti, zapade i kurirska, jer su kuriri, Milan i Stjepan često bili odsutni. Vijesti su kružile brzo. Zadataka je bilo puno. Selo po selo, grad po grad i sve je više bilo slobodne teritorije. Mene zadužiše da učim nepismene. Papira nije bilo, moj mali dnevnik bio je pun pjesama. Jednom mi rekoše da sam neozbiljna, da su me uhvatili kako se u selu igram sa jednom djevojčicom. »Nisam, Tita mi i skojevske mi časti, samo sam htjela da sašijem haljinicu za njenu lutku od krpica« — pravdala sam se.

Kada smo ponovo oslobodili Tuzlu, došla nam je omladina koju je poslao Komitet. Mene unaprijediše i poslaše me u štab 38. udarne divizije, najprije za kurira; a bili smo potrebni da sa pratećom četom štaba izvršimo jednu akciju koju je vodio divizijski obavještajac Zvonko. Naši su otkrili i uhvatili špijunku koja je nosila obavještenja Nijemcima. Partizanski sud osudio ju je na smrt. Sa drugom Bogdanom Vadnjalom, radila sam u kulturno-prosvjetnom odboru divizije. Pripremali smo džepne i zidne novine. Bogdanova sestra Božana bila je sekretarica u štabu 33. divizije kod komandanta divizije Miloša Zekića. Nova 1945. godina nas zateče kod Zvornika i Vlasenice. Zima 1944/45. godine nije bila teška kao ona 1943/44. godine na Romaniji, gdje sam bila sa 15. majevičkom bri-

gadom. Sjećam se da sam u jednoj seljačkoj kući noćila na badnjoj slami, jela oraha i kolača. Ipak, i pored toga što mi je bilo bolje pri štabu divizije, ja sam tugovala za bataljonom. U bataljonu jest teže, ali tamo smo nekako svi jednaki, a i teškoće izgledaju kao najljepši doživljaj kad se prebrode. Iz bataljona su često stizale tužne vijesti. Stari drugovi su ginuli. Ginuli su najdraži i najhrabriji, a među njima je poginuo i komandant moga bataljona Toma Trninić.

Naše jedinice su krenule prema Sarajevu. Duga i teška borba privođena je kraju. Ali, trebalo je pretresti svaki grm, preći svaku rijeku, brdo i dolinu, šumu i polje, selo i grad, očistiti svaku stopu zemlje od mrskog neprijatelja da bi sloboda mogla da spusti krila na grudi drage otadžbine.

Ljubomir JOVIĆ Isus

Nail je vidio majku

Sjećam se druga Naila. Nikada nisam mogao ni pretpostavite, dok se nisam u to uvjerio, koliko u tom još nejakom mladiću ima ljubavi za druge, ljubavi postojane i široke.

Nisam znao odakle je Nail sve dotle dok, jednog dana, naša jedinica nije, bez zadržavanja, prolazila pored nevelikog sela. Tada mi on reče:

— Ovo je, Ljubomire, moje selo. U njemu mi je majka. Nemam srca da prođem, a da, makar na čas, ne svratim da staru obrađujem. Cim je vidim, brzo ću stići kolonu.

Da bih ga odvratio od njegova nauma, rekao sam da to može biti opasno, jer se, možda, neprijatelj nalazi u selu. A osim toga, jedinica će se u međuvremenu toliko udaljiti da će je on poslije teško stići.

— Ne brini ti ništa — reče mi Nail. — Znam ja svoje selo kao svoj džep i doskočiću svakom neprijatelju, ako ga tamo bude. A prečicom ću kolonu stići prije nego što i misliš.

I ode. A na kilometar i po — dva dalje vidjeh ga ponovo kako iskoči iz jednog šumarka i priključi se koloni jedinice. A onda, zadihan, trčeći uz kolonu, dođe do mene da mi se javi. Ne reče mi ništa, samo me pogleda i ja mu u očima pročitah radost što je drugog, makar na čas, uspio da obraduje. Pogotovo što je taj drugi bila — njegova majka.

Vidim ga poslije u koloni, ide žustrije i uspravnije nego prije. I, iini mi se, pun neke dodatne borbene snage.

Salih OSMIĆ

Izbjegli smo opkoljavanje

Poslije šeste neprijateljske ofanzive 17. majevička brigada krenula je sa Rcmanije na Majevicu. Dolaskom na Majevicu smjestili smo se u selu Trnovi s namjerom da se tu odmorimo i sredimo svoje čete. Narod Trnove dočekao je naše borce kao svoje najmilije. Svako domaćinstvo primilo je najmanje po tri borca. Odmarali smo se desetak dana. Za to vrijeme nisam imao priliku da idem na stražu, u patrolu, niti na zasjedu. Za miran san boraca brinuo se narod Trnove. Tu smo dočekali i početak 7. neprijateljske ofanzive.

Iz Trnove smo krenuli u pravcu Maoče, gdje smo imali teške borbe sa njemačkim jedinicama. Nešto kasnije, usiljenim maršem, probijajući se kroz neprijateljske položaje, krenuli smo prema Majevici, da bismo spasili ranjenike koji su bili u opasnosti, a zatim smo se prebacili u Birač. Bio je to veoma naporan marš, ali se isplatio, jer smo tom prilikom spasili preko 200 naših ranjenih drugova koji su se nalazili u bolnici u Trnovi i drugim okolnim selima.

Kasnije sam postao kurir u 2. četi 3. bataljona. Jednom prilikom nosio sam naređenje svojoj četi da se odmah povuče, jer je neprijatelj sa većim snagama došao u Lopare, a druga kolona je krenula od Tuzle prema Zvorniku s namjerom da našoj brigadi odsiječe odstupnicu za Birač. Naime, naša obavještajna služba na vrijeme je bila obaviještena o nastaloj situaciji i blagovremeno smo ubrzanim maršem krenuli preko planine Jelice prema selu Osmaci. Kad smo stigli u Osmake vidjeli smo njemačku kolonu kako se kreće cestom od Tuzle prema Zvorniku. Neprijatelj nije znac da smo izbjegli obruč koji je on planirao da napravi da bi uništio naše snage.

Sto smo izbjegli okruženje treba pored ostalog, zahvaliti i kuririma koji su blagovremeno stigli do svojih četa i bataljona i obavijestili ih o opasnosti koja je zaprijetila našoj i drugim brigadama.

Miloš ILIĆ

Rad organizacije KPJ u 17. majevičkoj brigadi u razdoblju april - decembar 1944.

Partijska i skojevska organizacija bile su osnovna pokretačka i udarna snaga u borbama, na marševima, u celokupnom životu 17. majevičke brigade. One su sav svoj rad usmerile ka vojnom, političkom i organizacionom učvršćavanju brigade.

Na terenima Semberije, Majevice i Birča, u višemesečnim borbama protiv brojno nadmoćnijih snaga 13. SS »Handžar« divizije, ustaša, četnika, zelenog kadra i domobrana, brigada je izvršila sve svoje vojne i političke zadatke. Zbog žestine dejstava u sedmoj neprijateljskoj ofanzivi i naše uporne i aktivne odbrane, čestih protivnapada i proboja iz okruženja, u aprilu i maju 1944. godine, brigada je imala znatne gubitke, pa je prilično velike gubitke imala i njena partijska i skojevska organizacija. S obzirom na to da su članovi Partije i SKOJ-a služili ličnim primerom u svim ovim borbama, ovog puta ih je, srazmerno, bilo više poginulih i ranjenih nego ostalog boračkog sastava u brigadi. U ta dva meseca poginulo je naime 14 članova Partije i 8 članova SKOJ-a, a ranjeno je 15 članova Partije i 14 članova SKOJ-a. U danonoćnim borbama i prenapornim marševima nestalo je 15 članova i 4 kandidata Partije, kao i 26 članova SKOJ-a. U borbama su bili odsečeni od brigade i prešli su u druge jedinice četvorica članova Partije i petorica članova SKOJ-a. Obolelo je i upućeno u bolnicu 5 članova Partije i 11 članova SKOJ-a.

Članovi Partije i SKOJ-a su se ne samo hrabro držali i izdržali sva naprezanja i izuzetne teškoće već su ličnim primerom pokazali i drugima kako se treba boriti za slobodu i podsticali ih na junaštvo i samopregor. Zahvaljujući tome, brigada je, i po cenu velikih gubitaka, izvršila sve postavljene zadatke. Za uspehe koje je brigada ispoljila **U** svim tim borbama u Semberiji i na Majevici i, posebno, za njenu veliku umešnost, hrabrost, izdržljivost i junaštvo u spasavanju ranjenika iz Korpusne bolni-

ce br. 2 — Vrhovni komandant NOV i POJ Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito, posebnom naredbom pohvalio je 17. majevičku brigadu.

Kvalitet, sastav i organizacioni oblici rada partijske organizacije u brigadi stalno su se poboljšavali. U razdoblju april — maj 1944. godine, u brigadi je bilo 225 članova Komunističke partije Jugoslavije, 13 kandidata KPJ i 212 članova Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Partijska organizacija brigade bila je organizovana u 20 ćelija (osnovnih partijskih organizacija), četiri bataljonska biroa dok su svoje partijske ćelije imali štab brigade, brigadna bolnica, prištapska jedinica i intendantura.

U osnovnim partijskim organizacijama partijski rad je bio podeljen po sektorima, i to: vojnu aktivnost, politički rad (u jedinicama i u narodu), kulturno-prosvetni rad (u jedinicama i u narodu), rad skojevske organizacije, ishrana boraca, obaveštajni rad, rad na organizacionim pitanjima (rad sa kandidatima Partije, disciplinske mere, uzdizanje kadrova itd.). Svaki član Partije je podnosio izvještaj osnovnoj partijskoj organizacij'" o radu na svom sektoru. Ako je stigao, član KPJ je ispomagao komunistima na drugim sektorima rada, a ako je bilo malo članova u osnovnoj partijskoj organizaciji (najmanje je moglo biti 3 člana), onda je jedan član odgovarao za rad na više sektora.

Partijskim radom u osnovnim partijskim organizacijama u četama rukovodili su sekretari osnovnih partijskih organizacija. Njihova funkcija u Narodnooslobodilačkoj vojsci bila je — zamenik političkog komesara čete. U bataljonima su partijskim radom rukovodili bataljonski partijski biroi. U njih su ulazili sekretari osnovnih partijskih organizacija četa, sekretar bataljonskog komiteta SKOJ-a, politički komesar bataljona i zamenik političkog komesara bataljona, koji je bio rukovodilac tog biroa. Partijskim radom u brigadi rukovodio je zamenik političkog komesara brigade.

Pred sve akcije koje je brigada, a kasnije i cela 38. NOU divizija, pripremala u sadejstvu sa ostalim jedinicama NOU vršene su celovite vojne, političke i partijske pripreme. Pri tome, partijske i skojevske organizacije, kao i partijske organizacije na terenu, imale su sasvim određene konkretne ciljeve, mere i zadatke, a takvi zadaci i obaveze utvrđeni su i za svakog člana KPJ, člana SKOJ-a, starešinu i borca. Osim toga, posle gotovo svake izvedene akcije čete, bataljona i brigade usledili su partijski i skojevski sastanci na kojima je analizirano i vrlo ozbiljno ocenjivano da li su, i kako, izvršeni zadaci postavljeni na prethodnim sastancima i savetovanjima, u zapovestima i naredbama komandi i kako su se borci i starešine, osobito članovi i kandidati Partije i članovi SKOJ-a držali u izvedenoj akciji. Podvrgavani su kritici oni komunisti, partijski i politički rukovodioci i komande koji nisu bili na visini svojih zadataka. Greška ili propust gotovo da nisu mogli promaći partijskom i skojevskom sastanku ni konferenciji četnog i bataljonskog boračkog kolektiva. Nisu se ustručavali ni borci ni rukovodioci da iznesu propuste i nedostatke iz minulih akcija i marševa.

Upravo zahvaljujući političkom i vaspitnom radu partijske organizacije, u jedinicama su, na sastancima, pojedinci, delovi jedinica i cele jedinice za dobar rad pohvaljivani i isticani za primer, ili za greške i propuste kritikovani. Na osnovi toga su izvlačeni zaključci o dobrom držanju, ličnoj hrabrosti, dobrom rukovođenju jedinicom u borbi, dobrom ili lošem sadejstvu i saradnji jedinica, taktičkim, političkim i partijskim iskustvima itd.

Sve što smo imali (oružje, rezerve municije, hrane, soli, duvana, veša, odeće, obuće itd.), sve teškoće i sve radosti — sve je bilo zajedničko. Duh kolektivnosti i ljudska solidarnost postali su jedino priznate kategorije međuljudskih odnosa. Pažljiv i human odnos prema drugovima, posebno prema drugaricama, briga za ranjene i obolele borce, odgovornost pred kolektivom u borbi, u pokretu, na odmoru i zastanku, podignuti su na visok stepen. Na tim osnovama su partijske i skojevske organizacije, u ratnim uslovima, izgrađivale i negovale lik borca i komuniste, onakvog kakvog je Komunistička partija Jugoslavije izgrađivala u danima predratne ilegalne borbe — odanog borbi radničke klase i naroda i narodnosti naše zemlje za socijalno i nacionalno oslobođenje; hrabrog, skromnog, principijelnog i ideološki i politički zrelog i svesnog.

Eto, upravo lik takvog komuniste i borca služio je kao kriterijum prijema novih drugova i drugarica u KPJ. Taj kriterij bio je, strog, ali u takvim uslovima i jedino ispravan. Odluku o kandidovanju i prijemu u Komunističku partiju Jugoslavije donosila je partijska ćelija. Praksa je bila da se posle svake borbe ili akcije čete, bataljona i brigade analiziraju, partijskom i vojnom linijom aktivnost, stanje i problemi. Analiza je prvo vršena u osnovnim organizacijama i bataljonskim biroima KPJ, u aktivima i bataljonskim komitetima SKOJ-a, pa onda na četnim i bataljonskim sastancima. Posle takvih svestranih analiza i ocena svačijeg rada, usledili bi prijem u SKOJ, kandidovanje za KPJ ili prijem u Partiju onih članova SKOJ-a i kandidata KPJ koji su se i u više prethodnih akcija pokazali među najboljima u svojim jedinicama. Naravno, prilikom prijema se ocenjivalo i to koliko su oni koji su predloženi za članstvo u Partiju pokazali zadovoljavajuće rezultate u pogledu svog teoretskog uzdizanja, moralno-političkog vaspitanja i kulturno-prosvetnog obrazovanja, o čemu su podnosili izveštaj oni članovi Partije koji su bili zaduženi za rad sa njima.

Taj princip je primenjivan i prilikom unapređenja boraca za puškomitraljesce i desetare, desetara za vodnike i političke delegate vodova, a njih za komandire i političke komesare četa, odnosno za članove štabova bataljona. Niko nije postao član SKOJ-a, kandidat i član KPJ, ni rukovodilac u jedinicama brigade a da se u svom vojnom i partijskom kolektivu nije potvrdio i uvrstio među najbolje i najsposobnije. Na tim osnovama rastao je i razvijao se skojevski, partijski, politički i vojni kadar **u** brigadi. Tako su u ovim partijskim organizacijama i vojnoj jedinici NOV izrasli brojni primerni komunisti, bataljonski rukovodioci SKOJ-a i istovremeno članovi bataljonskih partijskih rukovodstava.

Pa iako je rad partijske organizacije bio vrlo intenzivan, ipak je — kada je reč o prijemu novih članova u KPJ — bilo manje-više u svim partijskim organizacijama brigade i pojava sektaštva. To se odrazilo i na broj članstva. Tako je krajem jula 1944. godine u brigadi bilo 188 članova KPJ, 21 kandidat KPJ i 131 član SKOJ-a, a toga meseca u KPJ primljeno je samo 11 novih članova, i to svih 11 iz SKOJ-a. U oktobru te godine, u KPJ je primljeno samo 10 novih članova — 6 iz SKOJ-a i 4 kandidata KPJ. Posebno smo sektašili u pogledu prijema u KPJ drugarica i đaka. Ipak, valja reći da se u politici prijema u Partiju stalno vodilo računa o socijalnom sastavu partijskih organizacija u brigadi. Najveći broj članova Partije, bili su zemljoradnici, a politika u pogledu socijalnog sastava

Četna konferencija

partijske organizacije bila je adekvatna socijalnom sastavu boračkog i starešinskog sastava brigade. Navodimo podatke iz početka novembra 1944. godine: tada je naime, od 139 članova KPJ bilo: 28% radnika, 57% zemljoradnika i 15% intelektualaca (đaka).

U političkom radu komunista sa boračkim sastavom i sa stanovništvom, težište je bilo na temeljitom objašnjavanju istorijskih ciljeva socijalističke revolucije i NOR-a u Jugoslaviji, zatim na analizi vojno-političke situacije u zemlji i svetu, kao i situacije na terenu na kojem je brigada izvodila borbene akcije, ili na koje će, prema proceni i predviđanjima viših komandi (korpusa i divizije) doći.

Po bataljonima i u partijskim jedinicama brigade povremeno su održavana vojno-politička savetovanja i savetovanja o političkom i kulturno-prosvetnom radu. Održavana su brojna predavanja, razgovori i diskusije 0 mestu i ulozi partijske i skojevske organizacije u realizaciji političke linije KPJ i što boljeg izvršavanja zadataka koji iz te politike proizilaze. Ispravnom političkom i borbenom formiranju boračkog sastava doprinosila je razrada programa koji je obuhvatao ove teme: Postanak Jugoslavije, Uloga Komunističke partije Jugoslavije u narodnooslobodilačkoj borbi, Nacionalno i seljačko pitanje, Bosna i Hercegovina u NOB-u, O fašizmu i socijalizmu, Ko može biti član KPJ, Dužnosti i prava članova KPJ, itd.

Borački sastav i stanovništvo upoznavali smo s plodovima trogodišnje narodnooslobodilačke borbe, naročito ukazujući na revolucionarni značaj stvaranja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Nacionalnog komiteta, na veliki ugled naše NOVJ i maršala Tita u našem narodu, kao i u savezničkim zemljama 1 u svim slobodoljubivim narodima. Posle prijema teksta o sporazumu Tito — Subašić, prvo smo taj tekst razradili na proširenim sastancima

bataljonskih partijskih biroa i bataljonskih komiteta SKOJ-a, a posle toga po svim jedinicama. Zatim su se svi uključili u politički rad u narodu radi objašnjavanja tog sporazuma i upoznavanja naših građana sa ovim tekovinama naše revolucije.

Politički komesari brigade bataljona, četa i njihovi zamenici radili su na učvršćivanju i organizacionom sređivanju narodne vlasti — narodnooslobodilačkih odbora — i odbora Narodnooslobodilačkog fronta. Zajedno s brigadnim rukovodiocima SKOJ-a radili su i na formiranju i učvršćenju aktiva Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije i aktiva Antifašističkog fronta žena. Održavali su zborove sa narodom, propagirali ideje i ciljeve narodnooslobodilačke borbe, ukazivali na značaj uključivanja novih boraca u našu brigadu. Brigada je i tako doprinosila jačanju svih snaga NOP-a na terenu zbog čega je u narodu uživala ljubav i povjerenje. Narod Majevice i Semberije nazivao ju je svojom brigadom. A ona je to zaista i bila. Ali ne samo brigada naroda tog kraja, već i drugih krajeva istočne Bosne, zatim Dalmacije, Hercegovine, Bosanske krajine, Srema, Srbije, Kosova, Crne Gore, Istre. Borci iz svih tih krajeva nalazili su se u brigadi za vreme rata. U njoj se borilo i više talijanskih partizana — boraca sa dva svoja talijanska partizanska oficira. Od njih mi je, po svom pregalaštvu i samopregoru, ostao u trajnom sećanju radio-telegrafista na brigadnoj radio-stanici, kandidat za člana KPJ, Đovani. Po vrletima Konjuha, Zvijezde, Majevice i Ozrena, po dubokom snegu, kojim se katkad ni konji nisu mogli kretati, on je na svoja široka pleća tovario radio-stanicu i ona je, uvek i bez zastoja, na vreme održavala vezu sa štabom divizije ili sa prednjim izviđačkim delovima brigade.

I mnogonacionalni sastav brigadne partijske organizacije potvrđuje da je ona, kao i brigada u celini, bila utemeljena na bratstvu i jedinstvu. Početkom novembra 1944. godine, od 139 članova KPJ u brigadi je bilo 75% Srba; 13% Muslimana; 8,5% Hrvata; 3,5% pripadnika ostalih nacionalnosti (dva Crnogorca; jedan Slovenac, jedan Rus i jedan Nemac). Ovakav nacionalni sastav organizacije KPJ je veoma značajno uticao na razvijanje i jačanje bratstva i jedinstva u jedinicama brigade i na svim terenima istočne Bosne na kojima je brigada boravila.

Često su održavani sastanci, konferencije, razgovori, sela i kulturno-zabavne večeri zajedno sa narodom i omladinom. Naši bataljonski horovi nastupali su sa borbenim pesmama i koračnicama, narodnim pesmama iz raznih krajeva, u čemu su borci Italijani bili nenadmašni. Nastupi diletantskih grupa, izvođenje horskih i solo-recitacija i veselih skečeva, pevanje »vrapca« — sve je to razveseljavalo ljude i činilo sadržajnijim partizanski život.

U provođenju plana kulturno-prosvetnog rada, o čemu su brinuli politički komesari, uzimali su vrlo aktivno učešće i drugovi, koji su u osnovnim partijskim organizacijama i aktivima SKOJ-a bili zaduženi za sektor kulturno-prosvetne delatnosti. U sklopu prosvetne aktivnosti, za borce su održavana predavanja sa temama: Pojmovi o zemlji, kontinentima, vodama, ostrvu, poluostrvu, zalivu itd., zatim, Evropa, SSSR, Engleska, Balkan i balkanske zemlje, Jugoslavija (detaljno), susedne zemlje itd. Predavanja su održavala dvojica profesora, jedan član i jedan kandidat Partije.

Na tečajevima za opismenjavanje nepismenih boraca i stanovnika, polaznici su prvo učili da napišu svoje ime, ime druga Tita i najvažnije

borbene parole narodnooslobodilačkog pokreta. A zatim se, postepeno, prelazilo na čitanje kraćih i lakših tekstova iz naših listova i časopisa.

U brigadnoj štampi i džepnim novinama borci i starešine su pisali o doživljajima iz borbe, o marševima, susretima s narodom, sastancima. Pisane su reportaže, pesme, biografije saboraca, drugova i drugarica koji su se isticali u borbi protiv neprijatelja, ili onih koji su ginuli.

Najveći dio ljudstva brigade nije ranije služilo vojni rok. Većinom su to bili omladinci od 16 do 20 godina. Neobučeni i neiskusni, sa njive, iz zanatske radionice i đačke klupe, ulazili su u prve svoje borbe i po život opasne okršaje. A takav je u pogledu opštevojnog znanja bio i gotovo čitav vodni, četni i bataljonski komandni kadar, zbog čega smo trpeli gubitke i onda kada su se oni mogli izbeći ili ublažiti.

Da do takvih i sličnih pojava ne bi dolazilo, osnovnim partijskim i skojevskim organizacijama je naloženo da na svim sektorima rada — vojnom, partijsko-političkom, itd. pojačavaju budnost i odgovornost. Partijski sastanci su se morali održavati češće, i radni i teorijski, i to ne samo u mestu boravka jedinice kad se ona odmarala, već i na kraćim zastancima, pa i u pokretu, u koloni. Članovi bataljonskih partijskih biroa, bataljonskih komiteta SKOJ-a, brigadni rukovodilac SKOJ-a i partijski rukovodilac brigade najviše su se koristili vremenom u pokretu, na maršu da rade sa pojedincima, da u toku pokreta porazgovaraju sa svakim članom partijskog i vojnog rukovodstva, sa svakim članom i kandidatom Partije u osnovnoj partijskoj organizaciji; odnosno sa svakim članom SKOJ-a u aktivu, i da tako drže organizacije mobilnim za izvršenje vojno-političkih zadataka.

U borbama u srebreničkom kraju, na Majevici, u Birču, brigada je izgubila prilično veliki broj partijskih kadrova i boračkog sastava. Polazeći od toga i od veoma odgovornih predstojećih zadataka, partijska organizacija brigade je zadužila sve članove Partije i brigadno vojno rukovodstvo da, uporedo s daljim jačanjem odgovornosti za dosledno izvršavanje svih borbenih zadataka, najveću pažnju posvete preduzimanju mera za čuvanje boračkog i rukovodećeg sastava. Akcija koja je na osnovu toga usledila bila je veoma široko zasnovana i predviđala je, između ostalih, i ove mere:

— Svim silama nastojati da se i rukovodećim kadrovima i borcima dà što više vojnog znanja i veština, kako bi se naredni zadaci izvršavali sa što manje gubitaka;

— Voditi maksimalno računa o vojničkoj budnosti, kako na položaju tako i u logoru, jer je deo gubitaka bio mestimično uslovljen i nedovoljnom budnošću;

— Što pravilnije upotrebljavati i maksimalno koristiti automatska oružja i time stvarati vatrenu premoć nad neprijateljem, što se do tada nije uvek činilo.

Realizacija tih mera bila-je konkretna i uspešna.

Sprovedeni su: plan obuke iz nastave gađanja, borbene obuke, stražarske službe i vežbe starešina u komandovanju. To je dalo dobre rezultate. Već 4. avgusta 1944. godine, u pismenom izveštaju upućenom Oblasnom i Centralnom komitetu KPJ istaknuto je da je brigada u poslednjim akcijama imala male gubitke prema veličini zadataka koje je obavila.

Partijsko i skojevsko članstvo je, takođe, u pokretu i u toku borbe održavalo lični kontakt sa pojedinim borcima i neposredno uticalo na njih, pa se tako u izvršenje konkretnih borbenih i drugih zadataka uključivao celokupan borački i starešinski sastav brigade. Sve je to doprinelo da se i najveće teškoće izdrže, da se očuva i podiže borbeni moral i uverenost u konačnu pobedu narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

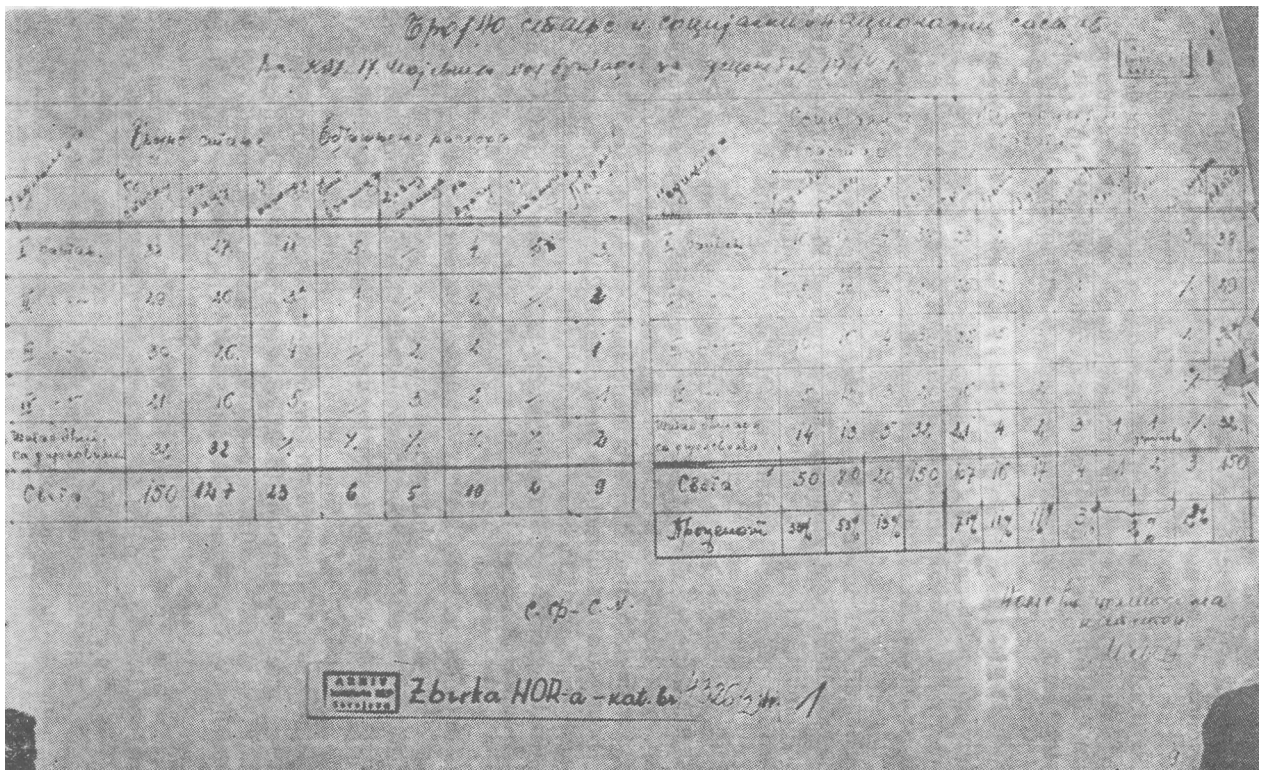
Inače, partijske ćelije su svoje sastanke održavale jednom sedmično, a rukovodstva — bataljonski biroi — jednom u 15 dana. Na redovnim partijskim sastancima — pored donošenja daljnjih zadataka — analizirani su uzroci ispoljenih grešaka jedinica i pojedinaca, a naročito komunista, pri čemu je ukazivano na način njihovog otklanjanja. Negovana je partijska disciplina, i to polazeći od toga da nosioci takve discipline svojim ličnim primerom treba da budu komunisti. Principi te discipline obavezivali su komuniste da budu prvi u izvršavanju postavljenih zadataka. A ako bi komunista pogrešio, to se moralo raspraviti na partijskom sastanku, a po potrebi, i prema prirodi greške, i pred četnim ili bataljonskim boračkim kolektivom. Na svim tim sastancima se naročita briga posvećivala pravilnom uzdizanju i vaspitanju komunista, osobito tek novoprimljenih, kao i vaspitanju celokupnog boračkog sastava.

Na vanrednim partijskim sastancima su rešavana pitanja, čije razmatranje nije moglo čekati redovne sastanke. Broj vanrednih sastanaka bio je različit, ali nikako ne i mali. U ćelijama su održavana dva do tri vanredna sastanka mesečno, a u rukovodstvima jedan do dva.

Sekretari partijskih ćelija četa povremeno su jedni drugima dolazili na partijske sastanke radi izmene iskustava i unapređenja sadržaja i metoda rukovođenja partijskim radom. Takve, međusobne saradnje, bilo je u svim partijskim organizacijama brigade, ali je najrazvijenija i najplodnija bila u Prvom i Četvrtom bataljonu.

Teoretski rad u bataljonskim partijskim biroima i partijskim ćelijama obavljao se po planu koji je obuhvatao ove teme: Razvitak ljudskog društva, Istorija radničkog pokreta, Osnovni pojmovi o Komunističkoj partiji Jugoslavije, Uloga KPJ u staroj Jugoslaviji u borbi protiv nenarodnih režima, Uloga KPJ u narodnooslobodilačkoj borbi, Uloga KPJ u rešavanju seljačkog i nacionalnog pitanja, Ko može biti član KPJ, Dužnosti i prava članova KPJ, itd. U razdoblju o kome je reč mesečno je u partijskim ćelijama održavano 4—5, a u rukovodstvima — bataljonskim biroima — 2—3 teorijska sastanka. Te brojke rečito svedoče da se teorijskom radu u brigadnoj organizaciji KPJ posvećivala zaista velika pažnja. Svrha je teorijskih sastanaka bila u tome da se predviđena tematika što bolje i temeljitije prouči, a da se zatim, posle sastanaka, u radu sa pojedincima objasne oni stavovi koje oni nisu na sastanku shvatili. Tako je idejni i politički nivo komunista brže uzdizan, partijsko i skojevsko članstvo je osposobljavano za političko-vaspitni rad sa boračkim sastavom u desetinama, vodovima i četama i za rad sa narodom, posebno sa omladinom na terenu.

Što se tiče efikasnosti teorijskog rada, olia je merena, pre svega, njegovim praktičnim efektima. Drugim rečima, cenilo se da je teorijski rad najuspešniji u onoj partijskoj organizaciji, u čijim jedinicama su vojno-politička situacija i borbenost bili na većoj visini, u kojoj je bilo najmanje moralno-političkih i drugih problema, koja je uspešnije radila sa omladinom na terenu u objašnjavanju ciljeva naše borbe, itd.

Pregled brojnog stanja članova KPJ u 17. majevičkoj brigadi u decembru 1944. godine. Iz pregleda se vidi da je tada u brigadi bilo 150 članova KPJ, a od toga 50 radnika, 80 seljaka i 20 intelektualaca

U proleće i početkom leta 1944. godine, ishrana je stvarala sve veće teškoće, a posebno ishrana brigadne bolnice, koja je brojčano postala veća od jednog bataljona. Bilo je i nekoliko smrtnih slučajeva usled velike iscrpljenosti i iznemoglosti boraca u stalnim borbama i na marševima. Nestašicu hrane pratila su i oboljenja od skorbuta.

U tim okolnostima, kada se oskudevalo u hrani, partijski stav je bio da se od onoga čime se raspolaže najkvalitetnije namirnice odvoje za ranjenike, bolesnike i rekonvalescente, a da se svi borci i starešine hrane sa boračkog kazana. Utvrđena je i obaveza da se hrana prvo podeli borcima, zatim komandama četa i, naposletku, štabovima. Ako bi hrane preostalo, »repeta« se davala mitraljescima i bombašima. Ove mere su objašnjene ćelom sastavu brigade i naišle su na pozitivan prijem, te su i prihvaćene.

U tim teškim okoinostima, veliku brigu i samopregor u obezbeđivanju najnužnijih količina hrane i u najracionalnijoj upotrebi onoga čime se raspolagalo, ispoljili su komunisti — intendanti.

Od maja pa sve do septembra 1944. godine, nismo imali nikakve mogućnosti za popuna brigade. Tako su gubici svakodnevno bili veliki. Brojno stanje brigade i brigadne partijske organizacije bivalo je sve manje. Tako je u brigadi krajem juna bilo 177 članova i 15 kandidata Partije, a krajem septembra, (u međuvremenu je Drugi bataljon izašao iz sastava brigade radi formiranja 21. tuzlanske NOU brigade) 139 članova i 18 kandidata. .

Kasnije, radi odlaska iz sastava brigade Prvog bataljona u brigadu narodne odbrane, i 7 rukovodilaca članova Partije radi preuzimanja rukovodećih vojno-pozadinskih dužnosti na terenu, broj članova KPJ bio još manji, a tada je brojno stanje brigade spalo na 439 boraca. Pa i pored toga broj partijskih organizacija povećao se, sa 20 na 23 i to radi formiranja organizacija u izviđačkoj četi, topovskom vodu i jedinici veze. Međutim, broj članova Partije smanjen je na 132, a članova SKOJ-a na 92. Tako je u odnosu na broj boraca u brigadi bilo 51«>/o članova KPJ i SKOJ-a.

Početkom oktobra u brigadu je stupilo 110 novih boraca, a uskoro je stiglo još 100 boraca iz Majevičkog partizanskog odreda i 60 boraca iz terenske majevičke čete. Ta popuna omogućila je da se ponovno formira Drugi bataljon, na mesto onog koji je otišao u sastav 21. brigade.

Krajem oktobra 1944. godine, brigada je popunjena sa još 300 boraca naoružanih nemačkim naoružanjem: minobacačima, mitraljezima »šarcima«, višecevnim mitraljezom itd. Bilo je to ljudstvo iz jedinica 13. SS divizije koje se predalo jedinicama NOV. Međutim, ta popuna je donela i mnoge probleme od životnog značaja za borbenu gotovost brigade. Morali smo, uporedo s napornim danonoćnim borbama s prednjim delovima ojačane 22. nemačke divizije, pronalaziti vreme i za politički rad sa novim ljudstvom. Partijsko-politički rukovodioci i svi komunisti u brigadi u radu s novim borcima objašnjavali su im razvoj naše borbe od njenog početka i društveni karakter i sadržinu NOR-a i posebno su bdeli nad političkim odnosom tih boraca prema narodu. Sa starim borcima brigade nastavljeno je provođenje ranije utvrđenog programa političkog rada.

Uz te probleme, pred partijsku organizaciju i štabove bataljona i brigade. na pragu zime, s prvim snegom u svoj oštrini se postavio problem

odeće i obuće. Naime, slabo obučenih u brigadi bilo je oko 250, a bosih oko 300 boraca.

Brigada je celo proleće i leto 1944. godine bila jedina jedinica 38. NOU divizije, tako da je tek povratkom 18. hrvatske brigade iz centralne u istočnu Bosnu i formiranjem 21. tuzlanske brigade, 38. divizija mogla da funkcioniše u punom sastavu. Time su stvoreni uslovi i za formiranje Divizijskog komiteta KPJ, u koga su po odluci Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije ušli: Miloš Zekić, komandant divizije; Vladimir Rolović, politički komesar divizije; Miloš Ilić, zamenik političkog komesara 17. majevičke brigade i Pero Jovičić, zamenik političkog komesara 21. tuzlanske brigade.

Sastanci Divizijskog komiteta KPJ održani su u septembru u Gornjem Srebreniku (kod Tuzle); u oktobru na Majevici, u novembru i decembru u Tuzli. Na njima je vodena rasprava o vojno-političkom stanju u jedinicama, radu partijskih organizacija divizije, te o vojnoj i političkoj situaciji kod nas i u svetu. U radu Komiteta učestvovali su i članovi Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu: Cvijetin Mijatović Majo, Dane Olbina, Svetolik Gospić Brko i Lepa Perović.

Inače, u radu Oblasne konferencije KPJ za istočnu Bosnu u oslobođenoj Tuzli učestvovala su 23 delegata iz partijske organizacije 17. majevičke brigade. Delegati su uglavnom bili sekretari partijskih ćelija, rukovodioci bataljonskih partijskih biroa, kao i po jedan član štaba bataljona, brigadni rukovodilac SKOJ-a i partijski rukovodilac brigade.

Na Oblasnu konferenciju SKOJ-a za istočnu Bosnu, skojevski aktivi su poslali svoje najbolje predstavnike, dok je šest članova SKOJ-a birano za delegate Kongresa antifašističke omladine Bosne i Hercegovine.

U Tuzli, vojnom, privrednom, političkom i kulturnom centru naše slobodne teritorije u istočnoj Bosni, krajem decembra 1944. godine, održana je Konferencija KPJ 38. NOU divizije. Iz partijske organizacije majevičke brigade na njoj je učestvovalo 45 članova KPJ. Svečanom otvaranju Konferencije kao gosti su prisustvovali: članovi štaba III korpusa NOVJ, predstavnici Oblasnog, Okružnog i Sreskog komiteta KPJ i SKOJ-a, predstavnici organa vlasti, Narodnooslobodilačkog fronta, Antifašističkog fronta žena i pionira. Delegate Konferencije, goste i cjelokupan borački sastav divizije, pozdravio je politički komesar 38. divizije Vladimir Rolović.

Inače, konferencija je analizirala vojno-političku situaciju u zemlji i svetu, stanje i rad partijske organizacije divizije i usvojila zadatke koji komunistima predstoje u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. U diskusiji su aktivnog učešća uzeli i komunisti naše brigade koji su dali kritičku ocenu pređenog puta i dali predlog za unapređenje sadržaja i metoda rada i rukovođenja vojnim jedinicama i partijskom organizacijom.

Konferencija je toplo pozdravila sve učesnike u diskusiji, ali su najviše aplauza pobrali proslavljeni komandanti Pero Kosorić; Miloš Zekić i Franjo Herljević, te jedini do tada u našem korpusu živi narodni heroj, Petar Boroiević.

Prema tome rukovodeća uloga Partije i svakodnevna uporna borba za nieno ostvarivanje u praksi, bili su i u 17. majevičkoj — kao i u svim jedinicama naše NOV — onaj odlučujući činilac koji je omogućio brigadi da, uprkos teškoćama i nedaćama koje je morala savladati, uspešno izvrši sve svoje borbene zadatke i ugradi svoj doprinos u opšte delo oslobođenia naše zemlje i pobedu ciljeva socijalističke revolucije.

Milan SIMIĆ

Šefikova velikodušnost

Bio sam na straži na Previlama, na Jahorini, gdje smo čuvali divizijski magacin, odnosno komoru. Noć je novembarska, 1943. godine. Snijeg pada nemilice, oštar vjetar šiba, tako da je trebalo posebno napregnuti pažnju da bi se stražarska dužnost obavila. Dato je upozorenje da se na stražarskom mjestu budno motri i osluškuje. Trebalo je izdržati dva sata na straži u vrijeme kad vjetar šiba i nanosi snijeg u lice, pa se ne može čestito vidjeti ni prst pred okom. Na odjeći mi se hvatao snijeg i stvarala se ledena kora, a rukavica nisam imao. Hu'kanje u šake nije mnogo pomoglo, pa, kad bih, povremeno, prihvatio pušku da je malo pomjerim na ramenu, prsti bi se lijepili za nju. U ovakvoj situaciji činilo se da je puška mnogo teža nego što jeste. Umor je sve brže savladavao tijelo. Ponekad i očni kapci pođu da se sklapaju. Ovome se ne treba čuditi, jer smo, toga istog dana, stigli na to mjesto poslije dužeg marša. 17. majevička brigada krenula je poslije svog formiranja 11. 10. 1943. godine iz Siminog Hana kod Tuzle, u ratne pohode. Kroz razne borbe — stalan pokret u Podromaniji, oko Sokolca, zatim, od Rogatice do Višegrada, pa, onda, nazad, prema Podromaniji, bilo je do ovog dana dosta teških momenata. Ali, čini mi se, kao ovaj na Previlama, ni jedan. Bilo kako bilo, izdržati na straži dva sata, u ovakvoj noći, koja liči na one »kad pas i mačka zajedno spavaju«, bilo je na visini podviga. Sreća je moja da sam imao nove »cokule« i toplu zimsku odjeću što sam obukao u Lukavcu. Kad smo ga zauzeli, krajem septembra te godine, našli smo magacin pun odjeće, veša i obuće, pa je to, donekle, ublaživalo ovu tešku situaciju na stražarskom mjestu

Sve ovo nisam ispričao da bih prikazao sebe ili trenutnu situaciju, nego da bih se na ovaj način odužio drugu Sefiku (prezimena mu ne znam), referentu za kulturno-prosvjetni rad u našem bataljonu. Zaista, ne znam otkud je došao do toga da on dežura. Ali, to nije nikako usamljen slučaj, jer, drugarstvo i solidarnost u ovakvim teškim i sličnim situacijama, uvijek su dolazili do punog izražaja. Eto, tako se i Šefik našao među nama 1 iskoristio je tu priliku da dežura jedan dio noći. Ne treba posebno ni naglašavati od kolike je to koristi bilo, pogotovu što smo svi od dugog marša

i jake zime bili umorni i iscrpljeni pa je svaka, i najmanja, pomoć dobro došla.

Prošla je polovina vremena moga stražarenja. Osjećao sam da me umor i drijemež toliko savlađuju da neću moći izdržati do kraja. Na trenutak su mi dolazile u glavu svakakve misli. Ako me bilo šta savlada da ne mognem ostati na nogama, šta sve može da se dogodi? Hoće li naići neprijatelj i otkriti nas? Tada bi otišli životi tolikih boraca. Magacin sa hranom, oružjem, municijom i ostalom opremom pao bi u ruke onome protiv koga se borimo... I, tako, redaju se misli o svemu i svačemu, a snijeg šiba li šiba. Hladnoća još više steže. Pomišljam na to da odem do Šefika da pošalje smjenu prije vremena i da mu predložim da skrati vrijeme stražarenja. Pretpostavljam da će se i svaki naredni borac naći u istoj situaciji kao i ja. Prostorija u kojoj su spavali borci, koji su davali stražu, bila je, sa suprotne strane zgrade, pred kojom smo stražarili. Nije to daleko, mogao bih ga dovikati. Ali, to nisam htio učiniti, jer sam, pretpostavljao da bih mogao probuditi borce, i, eventualno, izazvati nepotrebnu paniku. Učiniti to u ovoj situaciji bio bi veliki grijeh, jer trebalo se dobro odmoriti. Ko zna šta nas sutra čeka?

Osjetio sam da će me umor savladati, jer sam, sve teže koračao, iako je to bilo više cupkanje u mjestu nego hod od 2 do 3 koraka. Snaga nestaje, iako svijest može i treba da je nadvlada kao i mnogo puta do tada. Počela me obuzimati neka čudna drhtavica, kojoj nikako ne mogu da se oduprem. Misli na ono što čuvam i na borce koji bezbrižno spavaju, strujale su sve sporije. Činilo mi se da ću se, svakog trenutka, srušiti. A zna se šts bi onda bilo! Zato, ipak, odlučih da odem kod dežurnog da mu objasnim svoju situaciju i da ga zamolim da probudi narednog stražara. Jedva sam napravio onih nekoliko koraka do ulaza u prostoriju u kojoj su spavali borci.

Kad otvorih vrata, sudariše se hladan vazduh spolja i toplina i vonj iz sobe. Šefik, koji je sjedio i posmatrao vatru kako bubnja u peći, skoči iznenađen. Umirio sam ga hitrim stavljanjem prsta na usta. Objasnio sam mu u kakvu sam situaciju došao i iznio mu moj prijedlog. On se zamisli, malo me prékori što sam napustio stražarsko mjesto, ali brzo donese odluku. Reče mi: »Ja ću stražariti ostatak tvog vremena!« Zatim mi predade spisak stražara i svoj ručni časovnik. On ode sa mojom puškom. Skinem sa sebe svoj kožni kaput, pa ga objesim u jedan ugao da snijeg i led, što se otapaju ne kaplju na borce. U sobi toplo, a moje lice kao da gori. Počinjem da se raskravljujem. Gledam u sat i vidim da je ostalo još oko 40 minuta do sljedećeg stražara. Trljam ruke da ih zagrijem, jer sam naučio da nije dobro odmah grijati ih. Svi tvrdo spavaju. Poneki hrče, neki se ritne, jedan viknu: »Naprijed, drugovi«!, pa onda tajac. Čuje se samo normalno disanje. Napolju fijuče hladan vjetar, a ja čas pogledam u časovnik, čas u spisak stražara, pa onda u peć. Plamen titra, ali postaje sve slabiji. Meni je jako toplo, a znao sam da je to trenutni osjećaj, zato što sam tek došao spolja. Otvorim polako peć, pa ubacim dva-tri drveta. Ona planinska borovina poče odmah da pucketa i da iskače bezbroj varnica. To me još više razgali i, za trenutak, prebaci u vrijeme kad sam, kao učenik, na zimskom raspustu, sjedio u toploj sobi naše kuće i čitao i učio, pa me, u toj tišini, samo ponekad trzalo pucketanje vatre u peći. Sjetio sam se pjesme Zmaja Jove Jovanovića »Zima, zima, e pa šta je, ako j' zima, nije

lav ...«, pa je uporedih sa ovom zimom ovdje na Jahorini. Zaista zima nije lav, ali su naši borci, čini mi se, jači od svakog lava kad podnose ovakve uslové života i borbe.

Odmiče tako vrijeme. Ja sam se bacio u razmišljanje, pa i ne osjećam da me drijemež savladava. Ne znam ni kad, ni kako sam zaspao. Najedanput me trže neko drmusanje. Iznenađen otvorim oči, kad, ispred mene: Šefik, sav pokriven snijegom. Na obrvama mu se uhvatilo inje, a on jedva progovori: »Ja tebe zamijenio, a ti odmah zaspao!« U stvari sjedio sam na stolici, podbočivši glavu rukama. Zanijemio sam od stida i iznenađenja, ne mogavši ništa da reknem. Tako smo se nekoliko trenutaka netremice gledali, a onda spazih da me Šefik gleda blagim osmijehom na licu. Kao da sa mene spade neki teški teret. Bilo mi je tada draže to njegovo blaženo lice, nego ne znam šta. Osjetio sam da je Šefik shvatio šta se sa mnom dogodilo. Na brzinu probudismo narednog stražara. On se malo promeškolji, spremi se, uze pušku i ode napolje. Šefik hoće da nastavi dežurstvo, a ja mu ne dam. Velim mu neka legne i neka se odmori, a on neće, jer kaže da on odgovara za uredno dežurstvo. I nije otišao da spava. Tada mu, ukratko, objasnim da me san prevario. I dok smo tako pričali nismo ni primijetili kad je stigla zora. On iz Tuzle, ja iz Bijeljine, pa povedosmo razgovor o rodnom kraju, o tome kako je tamo sada slobodna teritorija. Zamišljamo kako teče život u slobodi, pa nam taj razgovor godi, tim više što smo obadvojica učestvovali u borbama za oslobođenje tih krajeva. Iz priče nas prenu to što se borci, jedan za drugim, počeše buditi. A napolju nevrijeme nikako da se stiša. Stalno sipa gust snijeg, a vjetar fijuče, pa ponekad zatrese i staklo na prozorima, koje je samo ponekim klinčićem bilo pričvršćeno. Tako stiže i sljedeći dan. U sobi — žagor. Neko je zapalio cigaretu, neko se umiva. Jedni se češljaju, ali niko, osim stražara, ne izlazi napolje.

U neko doba dana stiže kurir i donese obavijest za pokret. Ja sam sa još dva druga i vodičem — mladićem iz kuće u kojoj smo spavali — krenuo da obavijestim 1. četu u kom pravcu je pokret. Tada sam se rastao od Šefika. Kad sam se vratio u svoju četu njega tu više nije bilo. Stalno sam bio obuzet mislima na to kako sam zaspao na dežurstvu, iako nisam zloupotrijebio Šefikovu dobrotu. Jer, sve što se dogodilo bilo je protiv moje volje i mislim da se slobodno može reći da to i nije bio usamljen slučaj.

Krenuli smo dalje na nove zadatke i u nove borbe. Nailazilo je dosta teških momenata, a ja lično sam ih doživio i preživio mnogo težih nego što je ovaj slučaj. Pa ipak mi se ovo upečatljivo urezalo u sjećanje, ne toliko zbog mog propusta, koliko zbog Šefikove dobrote i velikodušnosti.

Kad smo, istoga dana, stigli u Goražde, odmah smo pozvani da primimo obrok hrane. Pošao sam prema kuhinji i tada sam ugledao Šefika. Prišao sam mu da mu još jednom stisnem ruku u znak zahvalnosti, a on se dobroćudno osmjehivao i tješio me da to nije ništa, da treba da to zaboravim.

Njegova kolona je krenula prije moje. Gledao sam za njima, držeći stalno na oku Šefika, sve dok nisu zamakli u sniježne daljine, u susret novim iskušenjima. Ostao sam sa mislima o Šefiku, pa nisam ni čuo kad je pala komanda: »U stroj«! Prišli su mi neki moji drugovi i tako smo krenuli dalje pored rijeke Drine, koja je skrenula na sebe moju pažnju.

Idući tako u koloni slušao sam njeno žuborenje. Sjetio sam se da ona teče u pravcu mog zavičaja, moje rodne Semberije, i svojim tokom savladava razne prepreke, prevrće i koluta stijenjc i kamenje, boreći se da dođe do svog kraja. Uporedio sam to sa nama i našom borbom, jer i mi savladavamo razne prepreke i teškoće, idući ka svom cilju — oslobođenju zemlje od neprijatelja.

I, tako, dok je snijeg škripao pod našim nogama, navirale su nove misli o novim doživljajima i borbama kojima koračamo u susret.

Panto SEKULIĆ

Braća Lazići iz Janje

Jedna od naprednih porodica iz koje su zračili zdravi odnosi prema svim mještanima Janje bila je i kuća porodice Lazića. Reklo bi se, ako bi je čovjek pogledao s vana da je u sebi čuvala, kao i svaka druga kuća najobičnije ljude. Ali, ona je među svojim zidovima odnjegovala braću Simu, Diku i Branka, koji su na neki način bili kao glavna spona u sjedinjavanju vjekovnih težnji svih Janjana. U tim težnjama Janje prednjačio je Simo Lazić, koji je 1941. godine pogubljen u Jasenovcu.

Videći očevu sudbinu njegovi sinovi, Momir, Košta, Vojin i Mirko, sa još ranije usađenom mržnjom prema neprijatelju, a sada, pogotovu, sa prekipjelim gnjevom prema njemu, svjesno su koračali u redove narodnooslobodilačkog pokreta, predvođenog Komunističkom partijom Jugoslavije u odbrani svoje domovine.

Momir, najstariji sin Milice i Sime Lazića, sa 19 godina stupa u redove NOV kao pripadnik Majevičkog odreda, koji kasnije ulazi u sastav 15. majevičke brigade. Momir se iscrpljen od teških borbi kao »poštedar«, kako su tada zvali ranjene borce na oporavku, kreće u selima oko Janje. Povlačio se još neko vrijeme po skrovištima i bazama u Kojčinovcu. Tu je i poginuo od jedne iznenadne neprijateljske prethodnice, koja se ispred velike kolone Nijemaca kretala iz pravca Bijeljine prema Janji. Bio je to veliki gubitak za borce, njegovu majku i braću, koji su na poprištima borbi pokazivali herojske podvige ne žaleći mlade živote. Tu, na domaku Janje, kad se pođe prema Bijeljini u selu Kojčinovcu, nalazi se njegov grob čiju je humku zagrnula njegova majka ispративši ga na vječni počinak. Interesantno je napomenuti da je ona noću, probivši se kroz guste kolone njemačkih vojnika, otišla u Kojčinovac i obavila sahranu u najvećoj tajnosti. Pored tuge i bola ostala je nepokolebljiva vjerujući u pobjedu i osvetu svojih sinova.

Košta je bio jedan od neustrašivih boraca partizanske Terenske čete u Semberiji koja je, krajem 1942. godine i u proljeće 1943. godine, operirala na području Semberije i podmajevičkih sela. Tu četu sačinjavali su većinom omladinci iz Bijeljine, Kojčinovca, Janje, Trnove i drugih semberskih sela. Popularni borci Terenske čete redali su pobjedu za pobjedom. Preživjelim borcima Terenske čete ostaće uvijek u sjećanju proljećno ju-

tro 1943. godine, kada je Kostina četa napala na voz — »čiru« koji je saobraćao na liniji Bijeljina — Ugljevik. Hladno martovsko jutro. Tek je svitalo. Borci Terenske čete su na krivini kod šume Jabanuša demontirali šine. Kad je već došao trenutak nailaska voza sve se brzo svršilo — uz jednu tešku lomljavu i jauk ustaša.

Maja 1943. godine, Kostina četa je prerasla u bataljon i kasnije je ušla u sastav Kurjakove 17. majevičke brigade.

Košta je bio uvijek vedar i nasmijan. Volio je veselje, šalu i zabavu. Među borcima je bio voljen i poštovan. S njim se družio i mlad i star. Za svakog je imao ponešto reći i u nešto ga uvjeriti, a među borce je unosio vedrinu i borbeni polet. Košta je ubrzo obolio od opake bolesti — tifusa. Ležao je u partizanskoj bolnici koja se nalazila u Donjoj Trnovi. Bolest je bila teška a uslovi liječenja slabi. Priča se kako je već bio prebolio tifus, ali jedne noći čuje jaku lomljavu i lavež pasa. Izlazi napolje da ih rastjera, pošto je teško podnosio buku. Kao bolesnik bio je osjetljiv. Uhvatio ga je jak talas hladnog proljećnog vjetra pa je tako dobio jaku upalu.

Košta je ležao u agoniji. Ubrzo umire. Teška tuga obavila je partizansku bolnicu u ustaničkom selu.

U ljeto 1943. godine u partizane odlazi i Vojin. Pošto je Janja u to vrijeme bila već prvi put oslobođena, Vojin se vrlo brzo, kao i sva ostala njegova braća uključuje u rad narodnooslobodilačkog pokreta. Postaje skojevski rukovodilac i ubrzo odlazi u partizansku jedinicu. Pošto su se tokom 7. neprijateljske ofanzive naše jedinice povlačile u pravcu Sekovića, on odlazi s njima i uključuje se kao borac 17. majevičke brigade. Negdje početkom proljeća 1944. godine naglo se razbolio od tifusa i umro je u Šekovićima. Za njegov grob pouzdano se zna.

On je bio relativno mlad. Od svoje 18. godine počeo je aktivno da radi u pozadini. Tegobnim ratnim godinama zamijenjene su mu gimnazijske klupe, u kojima je do rata učio školu.

Najmlađi sin Sime i Milice Lazić bio je Mirko, rođen 1926. godine. U borbama se ističe kao vrlo hrabar i odvažan borac. Uvijek mu je pred očima bio jasan samo jedan cilj — pobijediti i osvetiti braću. Iako je iz Komande mjesta za područje bijeljinskog sreza bilo upućeno jedno lice da ga povuče na rad u Komandu mjesta, kako bi bar on od te plejade divnih ljudi — braće Lazića, ostao živ, on je to kategorički odbio.

Vrlo rano je stupio u redove napredne omladine, jer je na njega jak uticaj izvršila napredna srednjoškolska i radnička omladina Bijeljine. Mirko je otišao u partizane stupivši u redove 17. majevičke brigade, pod čijom zastavom su se borila i ostala braća — Košta i Vojin.

Milica, njegova majka, nesalomljiva duha ostaje sama kod kuće. Ona je teško preživljavala te godine velikih patnji i užasnih stradanja. Nesebično je pomagala partizane, odolijevala je sve težim i težim životnim tegobama i gubicima svojih dragih sinova. Slomljena teškim potresima i nezadrživim gnjevom umire željna svoje djece. I dok su je mještani Janje, 6. aprila 1944. godine, ispratili na vječni počinak — njena nekad puna kuća, kuća slobode i vjere u pobjedu, ostala je pusta. Od svih njenih sinova ostao je živ samo Mirko. Tada je pripadao jedinicama KNOJ-a i kratko je odgovorio: »Dok ima bande u šumi, ja se ne vraćam«!

Ostao je na svojim ratnim zadacima na vječitom putu sa koga se nikad neće vratiti. Poginuo je vršeći svoju dužnost političkog komesara.

Eto, tako je završila plejada mladosti. Braća Lazići: Momir, Košta, Vojin i Mirko pali su braneći slobodu, bratstvo-jedinstvo, tekovine naše revolucije. Čvrsto su nosili zastavu pod kojom su smjelo koračali, pod kojom su pobjeđivali, narastali, sazrijevali i ljubav njegovali. To je bila zastava njihovog djetinjstva i mladosti.

KONJUH PLANINOM*

Konjuh planinom vjetar šumi, bruji
lišće pjeva žalostive pjesme,
Borovi i jele, javori i breze
Svijaju se jedna do drugoga.
Noć je u crno svu šumu zavila
Konjuh stenje ruši se kamenje
Mrtvoga drugara, husinskog rudara,
sahranjuje četa partizana.
Kiše jesenje po grobu su lile
Bure snježne kosti su raznijele
Iz krvi crvene husinskog rudara
Crveno je šuma procvjetala.
Konjuh planinom vjetar šumi, bruji
Lišće pjeva proleterske pjesme
A na vrh planine zastava se vije
Crvena od krvi proletera.

*) Autor pjesme »Konjuh planinom« Miloš Popov-ić, borac Seste istočno-bosanske brigade, poginuo je u toku pete neprijateljske ofanzive na Sutjesci

Jeremija PERIĆ Ješo

Sjećanje na Emina Bubića

Emina Bubića, đaka brčanske gimnazije upoznao sam odmah nakon što je marta 1943. godine stigao u 2. majevički NOP odred. Tada, kada je postao partizan, nije imao ni punih sedamnaest godina, tako da je spadao među najmlađe borce našeg odreda. Bio je vrlo inteligentan, a uz to i veoma hrabar. Zbog toga su ga njegovi drugovi, sa kojima je išao u borbu protiv okupatora i njegovih slugu ustaša i četnika, zavoljeli, tako da je veoma brzo postao jedan od najomiljenijih boraca, ne samo u svojoj četi nego i u cijelom bataljonu i odredu.

Bubić je, inače, još kao dak Gimnazije u Tuzli, a kasnije u Sarajevu i Vinkovcima, počeo aktivno da sarađuje sa grupom naprednih omladinaca i da radi na popularizaciji borbe koju su narodi Jugoslavije vodili protiv okupatora, ustaša i četnika. Iako mlad, on je shvatio da se samo borbom mogu pobijediti mračnjaštvo, ropstvo i ugnjetavanje, te da je borba za nacionalno i socijalno oslobođenje jedini put kojim treba ići.

Bile su to godine u kojima su se njegovi drugovi i on nalazili na granici školovanja i osamostaljenja, bilo je to doba kada se birao put kojim treba krenuti.

Bilo je više pravaca kojim su ti omladinci mogli da krenu. Bubić i njegovi drugovi su znali gdje im je mjesto, tako da su, već sredinom 1942. godine, svoju sudbinu čvrsto vezali za one koji su vodili herojsku borbu protiv okupatora, odnosno za političku platformu Komunističke partije Jugoslavije i narodnooslobodilačkog pokreta.

Namjeravao je Emin, još u decembru 1942. godine, da ide u partizane, ali je veza sa Majevicom — zbog neprijateljske ofanzive — u to vrijeme bila prekinuta, tako da je odlazak morao biti odložen za kasnije.

Kada su veze ponovo bile uspostavljene, Bubić je sa znanjem svojih roditelja krenuo u partizane da bi se sa puškom u ruci borio protiv okupatora i domaćih izdajnika, ustaša i četnika, kao i protiv svih drugih snaga koje su težile restauraciji buržoaskog poretka.

Uslovi partizanskog života bili su takvi da je svaki čovjek u najvećoj mjeri bio stavljen licem u lice sa svojom odgovornošću, svojom sviješću i shvatanjem svoga mjesta u životu i revoluciji koja je tekla. Svaki onaj koji odlazi u partizane donio je već samim tim najodgovorniju odluku, **a**

svakog dana je bio sučeljen sa nužnošću da odlučuje, da provjerava samog sebe, da razmišlja i opet odlučuje.

Sa tim partizanskim životom susreo se i mladi Bubić odmah nakon što je stigao na Majevicu. Tu se počelo da formira njegovo novo biće, tu je on počeo da polaže ispit zrelosti, i to mnogo ranije nego je postao punoljetan. A to stupanje u život, u surovim ratnim uslovima, u situaciji kada se svakog momenta moglo poginuti, veoma brzo je izbacilo na površinu kvalitete ovog mladog čovjeka.

Tako je Bubić veoma brzo postao član SKOJ-a, a u maju mjesecu 1943. godine i član Komunističke partije Jugoslavije. Ubrzo iza toga postavljen je na dužnost pomoćnika političkog komesara čete. Pošto njegove vrijednosti nisu ostale nezapažene ni od viših partijskih foruma, Bubić je ubrzo prešao na rad u Agitprop Okružnog komiteta KPJ za okrug majevički, gdje ostaje na radu nekoliko mjeseci, a zatim se ponovo vraća u Majevički NOP odred.

Ponovo smo se sreli u 17. majevičkoj NOU brigadi s proljeća 1944. godine kada je bio postavljen za političkog komesara 2. bataljona. Kada sam ga ugledao, izgledalo mi je da je nešto porastao, da je postao ozbiljniji, mada ni tada a ni kasnije, osmijeh nikada nije silazio sa njegovog ljepuškastog, rekao bih još dječijeg lica.

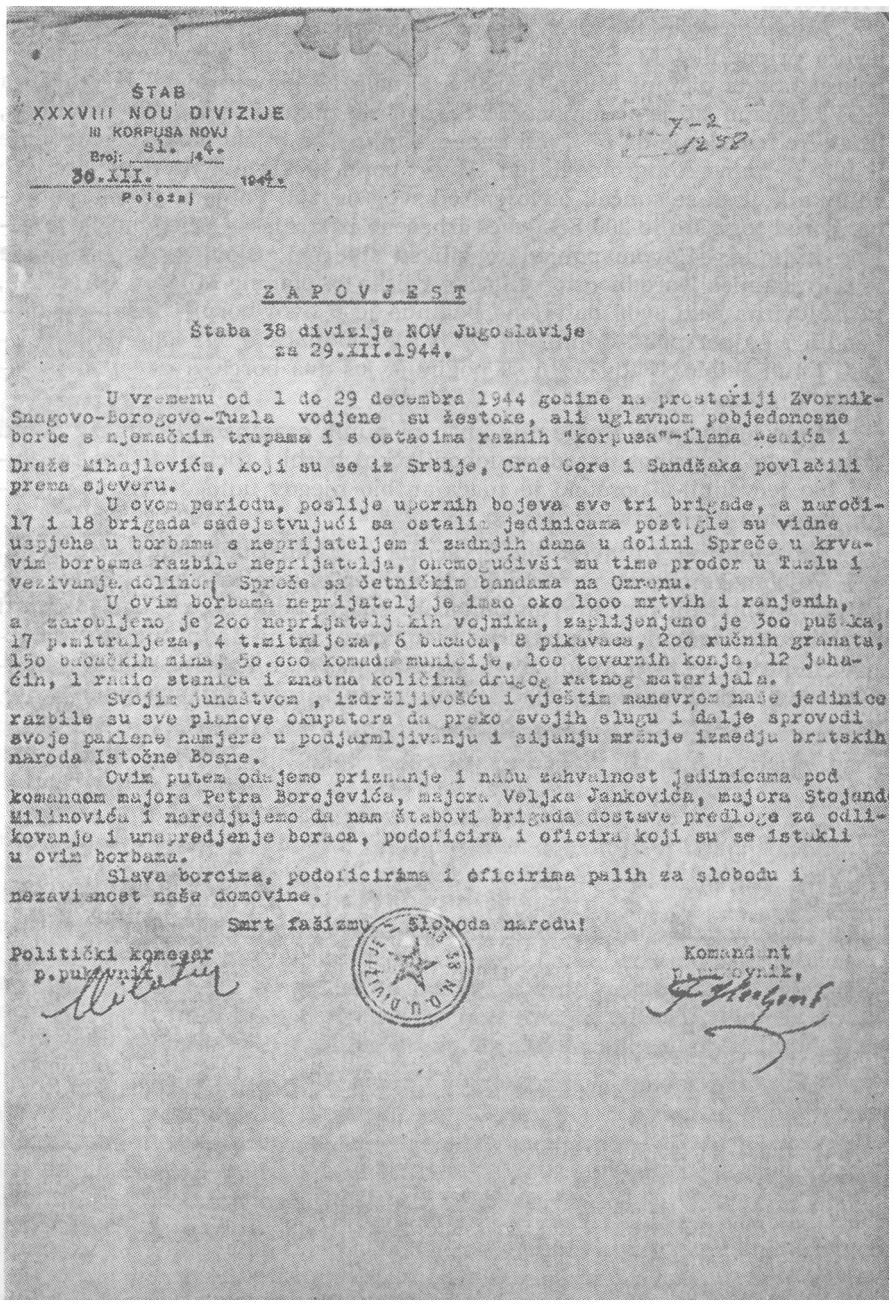
Bio je to već prekaljeni ratnik i zreo politički rukovodilac, koji je preko svojih leđa, do tada, preturio dosta bitaka i jednu veliku neprijateljsku ofanzivu. Zbog toga je i donesena odluka da se Bubić, skupa sa cijelim jednim bataljonom iz Majevičkog NOP odreda prebaci u 17. majevičku brigadu, koja je u višemjesečnim borbama na planinama Romaniji, Zvijezdi i Jahorini, bila izgubila dosta boraca i rukovodilaca i koju je sada, nakon što je stigla na Majevicu, trebalo popuniti i kadrovski ojačati.

Bilo je to u vrijeme kada su združene neprijateljske snage, predvođene 13. SS »Handžar divizijom«, preduzele novu ofanzivu protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske u istočnoj Bosni i na Majevici. U tim višemjesečnim, teškim i iscrpljujućim borbama sa daleko nadmoćnijim neprijateljem, Emin Bubić je ispoljio sve svoje političke i vojničke vrijednosti, svoju veliku hrabrost.

Zbog toga se i može reći da je njegov životni i borbeni put u toku 7. neprijateljske ofanzive tijesno vezan za borbeni put njegovog 2. bataljona, odnosno njegove 17. majevičke brigade. Išao je Bubić iz borbe u borbu, iz akcije u akciju, padao je od umora i gladi, ali je uvijek nalazio novu snagu da nastavi da se bori, da sa ostalim svojim drugovima tuče mrskog neprijatelja. i • i

Koja je od tih bitaka bila najteža, najuspješnija, niko danas ne bi mogao da procijeni. Da li ona kada je brigada spasila, ulažući natčovječanske napore, 250 ranjenika od sigurne pogibije, ili ona na Busiji i Međedniku kada je poginuo Bubićev komandant Miloš Nedić, ili ona na Bačkovcu, Kalabači, Stolicama... **j**

Međutim, jedno se zna, jedno je sigurno: Emin Bubić je u svaku borbu, u svaki okršaj ulazio sa puno žara, te se uvijek nalazio u prvim borbenim redovima, te je svugdje i na svakom mjestu, prilikom nastupanja i odstupanja, sa iskonskom mržnjom tukao iz svog automata po neprijatelju. Takav je bio na Petrovića brdu i Kamenitom brijegu, na Igrištu i planini Milan, na Borogovu i Ražljevu, Srebrenici, Kladnju i Bratuncu.

ŠTAB
XXXVIII NOU DIVIZIJE
III KORPUSA NOVJ
Broj: 51. 14.
30.XII. 1944.
Položaj

7-2
1258

Z A P O V J E S T

Štaba 38 divizije NOV Jugoslavije
za 29.XII.1944.

U vremenu od 1 do 29 decembra 1944 godine na prostoriji Zvornik-Snagovo-Borogovo-Tuzla vodjene su žestoke, ali uglavnom pobjedonosne borbe s njemačkim trupama i s ostacima raznih "korpusa"-ilana Nedića i Draže Mihajlovića, koji su se iz Srbije, Crne Gore i Sandžaka povlačili prema ojevoru.

U ovom periodu, poslije upornih bojeva sve tri brigade, a naroči-17 i 18 brigada sadejstvujući sa ostalim jedinicama postigle su vidne uspjehe u borbama s neprijateljem i zadnjih dana u dolini Spreče u krvavim borbama razbile neprijatelja, onemogućivši mu time prodor u Tuslu i vezivanje doline Spreče sa četničkim bandama na Ozrenu.

U ovim borbama neprijatelj je imao oko looo mrtvih i ranjenih, a zarobljeno je 2oo neprijatelj kih vojnika, zaplijenjeno je 3oo pušaka, 17 p.mitraljeza, 4 t.mitraljeza, 6 bacača, 8 pikavaca, 2oo ručnih granata, 15o čahurčića mina, 5o.ooo komada municije, loo tovarnih konja, 12 jahaćih, 1 radio stanica i znatna količina drugog ratnog materijala.

Svojim junaštvom , izdržljivošću i vještim manevrom naše jedinice razbile su sve planove okupatora da preko svojih slugu i dalje sprovodi svoje paklene namjere u podjarmljivanju i sijanju mržnje izmedju bratskih naroda Istočne Bosne.

Ovim putem odajemo priznanje i našu zahvalnost jedinicama pod komandom majora Petra Borojevića, majora Veljka Jankovića, majora Stojanda Milinovića i naredjujemo da nam štabovi brigada dostave predloge za odlikovanje i unapredjenje boraca, podoficira i oficira koji su se istukli u ovim borbama.

Slava borcima, podoficirima i oficirima palih za slobodu i nezavisnost naše domovine.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar
p.pukovnik

Komandant
pukovnik,

Priznanje i zahvalnost štaba 38. NOU divizije brigadama divizije za uspjehe postignute u borbama protiv okupatora i njegovih slugu u decembru 1914. godine

Takav je bio i 5. avgusta 1944. godine u borbi kod birčanskog sela Prijevorja.

Toga dana oko 13 sati 2. i 3. bataljon brigade napali su kod sela Prijevora pripadnike 13. SS divizije koji su se odmarali, pripremajući se za pokret prema planini Milan, gdje su se nalazile glavne snage III korpusa NOVJ. Nakon što je ocijenjeno da SS-ovci ne znaju za prisustvo bataljona, izdato je naređenje da se izvrši napad, i to u sred bijela dana. Iznenađenje je bilo potpuno. Uz gromoglasno »Ura«! borci su krenuli na neprijateljske vojnike koji su se sunčali odvojeni od svog oružja. Pobjeda je bila potpuna. Pored toga što je 200 SS-ovaca izbačeno iz stroja — pri čemu ih je većina izginula — ovom pobjedom bili su stvoreni uslovi za prebacivanje ostalih jedinica Narodnooslobodilačke vojske sa planine Milan u Birač. Ali, jurišajući na čelu svog bataljona poginuo je u ovoj borbi i jedan od najmlađih i najperspektivnijih političkih rukovodilaca u 17. majevičkoj brigadi Emin Bubić. U toj borbi su poginula još dva borca, a devet ih je ranjeno.

Kada je poginuo, Bubić nije imao ni punih osamnaest godina. I pored toga, njegov doprinos narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističko] revoluciji bio je veliki, a posebno je značajan bio njegov udio u širenju i jačanju bratstva i jedinstva.

Zbog toga se s pravom može reći da je Emin Bubić čitav svoj život, sve svoje snage posvetio onome što je najljepše, a to je borba protiv okupatora i domaćih kontrarevolucionarnih snaga, odnosno za nacionalno i socijalno oslobođenje svoje zemlje. U toj borbi on je dao i ono što je čovjeku najdraže — svoj mladi život, svjestan da žrtve koje su pale u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji neće biti uzaludne.

Vahid KORIĆ Drago

Likvidiranje njemačkih skijaša

Poslije 6. neprijateljske ofanzive 17. majevička brigada je ponovo došla na Romaniju. Treći bataljon brigade se nalazio u selu Kostirevci, a 1. bataljon u selu Senkovići. Bio je 24. januar, dan koji nikada ne mogu zaboraviti, jer mi je u borbi koju ću opisati poginuo nerazdvojni škoUki drug Ibro Karabegović Danilo, rukovodilac SKOJ-a 3. bataljona.

Svuda oko nas bio je ogroman snijeg po kome se nije bilo moguće kretati, sem ako neko ne proprti stazu. Trebalo je ići na ručak jer se bližilo podne. I upravo kada smo se spremali da krenemo na ručak, začuli smo pucnjavu »šaraca« i ugledali grupu njemačkih skijaša u bijelim ogrtačima, koji su se na skijama vrlo brzo kretali i iz stojećeg stava pucali u pravcu kuće gdje su bili borci našeg 3. bataljona. Pošto moja 3. četa još nije bila direktno napadnuta, mi smo brzo dohvatili oružje i krenuli u juriš na njemačke skijaše, koji su bili iznenađeni našim bočnim nezadrživim napadom, tako da su počeli bacati skije sa nogu i u neredu se povlačiti u pravcu brda i puta prema uporištu Sokolac. Skijaši su se u napadu kretali vrlo brzo, jer su išli nizbrdo, ali kada su se pred nama počeli povlačiti, išli su teže, jer su se morali penjati uzbrdo, pa su zato bacali skije sa nogu jer su im u bijegu smetale. Uspjeli smo da ubijemo dvojicu skijaša, zarobili smo trojicu i zaplijenili oko 20 pari skija.

U ovoj borbi poginula su dvojica naših boraca: moj školski drug Danilo i bataljonski intendant Đoko, Majevičanin. Skijaši su ih ubili prilikom izlaska iz kuća u kojima su se zatekli. Poginuli su na isti način. Obojica su bili rastom veoma visoki. Istrčavajući iz kuće nisu se dovoljno sagnuli tako da su ih njemački meci pogodili pravo u grudi. Uspravno su živjeli i uspravno poginuli.

lako smo u ovoj borbi potukli njemačke skijaše nismo se mogli u potpunosti radovati, jer smo izgubili dva druga, pa je i pored pobjede ovo za nas bio tužan i zbog toga za mene i nezaboravan dan, naročito zbog smrti mog školskog druga Danila.

Kasim REDŽIĆ

Na miniranoj cesti

Bilo je to u jesen 1944. godine. Poslije tri uzastopna napada na neprijateljsku posadu u Zvorniku i jednog njemačkog kontranapada na našu brigadu na Snagovu, povukli smo se prema Borogovu i Osmacima. Tu su mineri brigade dobili zadatak da postave nagazne mine na putu Tuzla — — Zvornik, nedaleko od Capardi.

Za ovu akciju nije znala jedna grupa naših boraca na čelu sa Stevom Jukasom, a koja je nešto ranije po zadatku otišla u Srbiju.

Dan-dva kasnije izviđački vod brigade u kome sam se i ja nalazio, dobio je zadatak da izvidi cestu prema Zvorniku, pošto su naši bataljoni ponovo trebali da zaposjednu položaje na Snagovu i drugim okolnim kotama.

Znajući da je cesta minirana mi smo se kretali pored nje. Došavši blizu Capardi, kod jednog mosta, ugledali smo konja koji je bio sav u ranama. Malo dalje, nasred puta, ležao je jedan partizan kome se na leđima još nalazila mašinka.

Kada smo prišli bliže prepoznali smo našeg intendanta Stevu Jukasa, koji je ne znajući da su put i most minirani, nagazio na minu i poginuo.

Iz susjednih kuća uzeli smo ašov i lopatu i sahranili našeg poginulog druga.

Ilija BANOVIĆ

Juriši i školovanje

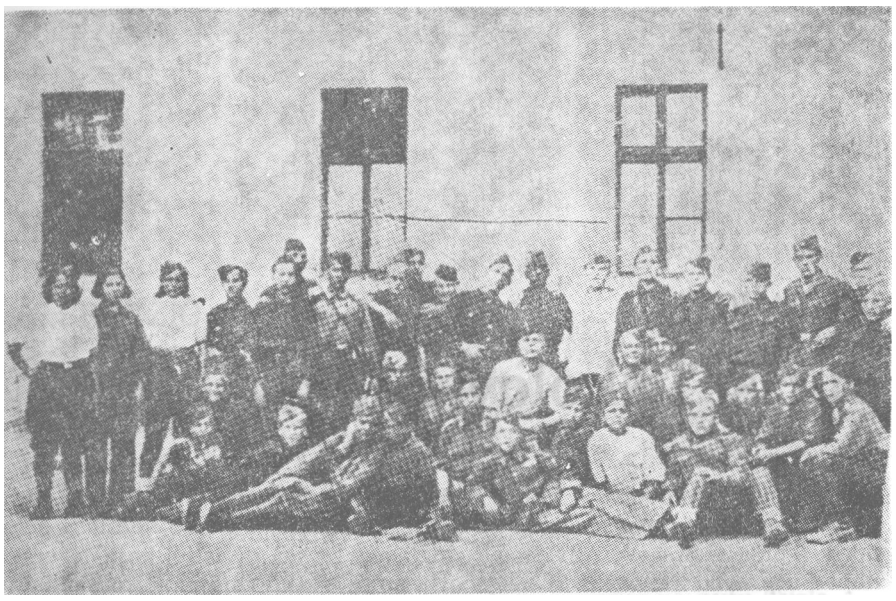
U drugoj polovici jula 1944. usiljenim maršem smo krenuli sa teritorije Srebrenice prema Stolicama i naselju Rudištu. Tu smo vodili žestoku borbu »prsa u prsa« protiv snaga zloglasne 13. SS divizije, koja je vršila napad u pravcu Sekovića. U ovoj borbi su se istakli zamjenik komandanta 3. bataljona Miro Mikosavljević, politički komesar bataljona Vaso Polovina i Italijan puškomitraljezac Mario Fažoli. Miro i Mario su i poginuli u tom sudaru s neprijateljem.

Politički komesar bataljona je izdvojio sve puškomitraljesce i borce s automatskim oružjem i postavio ih u zasjedu na jednom uzvišenju na desnoj obali Drinjače. Kad je naišla neprijateljska jedinica — bila je to, u stvari, prethodnica njegove veće kolone — naša zasjeda je otvorila na nju iznenadnu i snažnu vatru. Taj napad je ne samo iznenadio neprijatelja već je unio paniku u njegove redove i nanio mu velike gubitke. Tom prilikom smo zaplijenili veći broj mazgi i konja natovarenih oružjem, municijom i hranom, a neprijateljska prethodnica je razbijena i natjerana u bjekstvo, što je stvorilo mogućnosti našim jedinicama da uspješno napadnu neprijateljsku kolonu koja se kretala prema Capardama.

U narednih nekoliko mjeseci vodili smo gotovo svakodnevne žestoke borbe s neprijateljem, a onda sam, u novembru mjesecu, bio upućen na srednji vojni kurs u Tuzli. Na tom kursu, koji je organizovao štab III korpusa NOVJ, bio sam od 15. novembra do 9. decembra 1944. godine. Kurs se održavao u današnjoj osnovnoj školi »Albin Herljević«, a polaznici su pretežno bili komandiri i zamjenici komandira četa. Bilo nas je 39 kursista iz svih jedinica III korpusa, a iz naše brigade osmorica — iz svakog bataljona po dva.

Na kursu smo pretežno izučavali vojne predmete. Taktička obuka se praktično izvodila u »Gradini« i Ši-Selu, a nastava gađanja i strojeva obuka u dvorištu škole i »istočnom logoru«. Političku nastavu je izvodio politički komesar škole i ona je dala velik doprinos razvijanju drugarstva i upoznavanju sa svim zbivanjima u nas i u svijetu.

Za svaki predmet na kursu imali smo posebnog nastavnika. Oni su se trudili da nam za nepun mjesec dana, koliko je kurs trajao, prenesu što više znanja. Na završetku kursa, polagali smo pred komisijom ispit iz sva-

Najmlađi borci 38. NOU divizije

kog predmeta. Ocjene su bile: odličan, vrlo dobar, dobar, zadovoljava i ne zadovoljava. Nekoliko polaznika nije položilo ispit. To su bili oni koji nisu marljivo radili, a uz to su bili i nepismeni, pa nisu mogli bilježiti izlaganja predavača ni čitati literaturu. Međutim, bilo je nepismenih drugova koji su pokazali dobar uspjeh. Nepismene smo, naime, po kružocima opismenjavali, a posebno smo s njima radili na savladavanju nastavnog gradiva. Neki od nepismenih drugova su i znatno više ostajali da uče nego što je to dnevnim rasporedom rada bilo predviđeno. Zahvaljujući tome, bilo je nepismenih koji su nastavu savladali tako dobro da im je odato posebno priznanje.

Na ovom kursu sam prvi put podrobnije čuo šta sve čini sadržaj zapovijesti za borbena dejstva i koji se sve elementi uzimaju u obzir pri procjeni situacije i donošenju odluke za napad ili odbranu. Znanja stečena na kursu bila su od velike koristi nama komandirima u završnim fazama borbe za oslobođenje zemlje.

Ta sam znanja nastojao da primijenim i u borbama za uništenje četničke grupacije Draže Mihailovića. U tim borbama, vođenim na području Čemerno — Zelengora i dalje do Kalinovika, i u likvidiranju četničke grupacije naša brigada je imala značajnu ulogu.

Bio sam sa jedinicom nedaleko od Kalinovika kada smo obaviješteni da se prema nama kreće četnička kolona u kojoj se možda nalazi i Draža Mihailović. Bili smo obaviješteni i o tome kako izgleda njegov konj.

Kad smo zapazili četnike, rasporedio sam jedinicu duž puta i naredio da se vatra ne otvara dok ne bude dat znak za to.

Četničku prethodnicu smo propustili, a zatim i grupu od osam četnika koja je išla iza nje. Čekali smo glavninu četničke grupe, pa zato nismo otvarali vatru ni na tri četnika koji su se, naoružani puškomitraljezima, kretali ispred te glavnine. Ubrzo smo zapazili ono što smo čekali: jedan četnički oficir je vodio konja Draže Mihailovića, a iza njega je išla oveća grupa četnika. Uslijedio je naš brz prepad. U tren oka zarobili smo 15 četnika, među njima dva oficira i zaplijenili konja Draže Mihailovića. Na konju su, sa obje strane, bile bisage u kojima su se nalazili novac, zlato i dokumenta četničke vrhovne komande. Zarobili smo i jednu ženu o čijem je vratu bila obješena oveća kesa sa dukatima.

Od zarobljenika smo doznali da je Draža Mihailović išao pješice iza konja i da se, čim je zapucalo, povukao nazad i sa nekolicinom četnika se izvukao iz zasjede i pobjegao. No, tom prilikom je Draža Mihailović ostao bez konja, novca i dokumenata, a obruč se oko njega sve više stezao i on se uskoro našao pred sudom naroda.

Anegdota

SUDBINA U IMENU

Poslije pete neprijateljske ofanzive, 369. njemačka »vražja« divizija nastupala je preko Majevice, gdje se u to vrijeme nalazio Majevički NOP odred pod komandom Veljka Lukića Kurjaka. Pošto je borcima objasnio taktiku kdju će odred primijeniti u borbi protiv jedinica ove divizije, Kurjak završi:

— Lijepo su je i nazvali »vražja«, jer će i otići do vraga.

Mehmedalija HUKIĆ

Hrabri borac Mario Fažoli

Po naređenju štaba 38. NOU divizije primio sam, 22. aprila 1944. godine, dužnost komandanta 4. bataljona 17. majevičke NOU brigade. Ovu dužnost sam primio u selu Romani — Rastošnica na Majevici, nedaleko od visa Jelice. Prijemu bataljona je prisustvovao i komandant brigade Dušan Egić. Poduže je govorio o ovom bataljonu i njegovom sastavu. Dotadašnji štab lijepo me primio i pripremio zajedničku večeru. Tada sam pobliže saznao: da veliki broj boraca bataljona čine bivši ranjenici 2. proleterske divizije, da među njima ima boraca i iz 2. proleterske, 2. dalmatinske, 4. i 5. crnogorske brigade. Među borcima je bilo i oko 15 Italijana. bivših vojnika italijanskih jedinica, zatim jedan bivši njemački vojnik, 1 turski državljanin, priličan broj bosanskih Krajišnika, dosta Sremaca, ali pretežan broj činili su Semberci.

Prilično vremena sam proveo u pojedinačnom razgovoru s borcima. U posebnom sjećanju mi je ostao komandir 2. čete Ante Roca iz Šibenika. Ante je u ranijim borbama bio više puta ranjen u noge, pa se teško kretao. U sjećanju mi je trajno ostao i Mario Fažoli, bivši italijanski vojnik, rodom iz Milana a po zanimanju mašinbravarski radnik. Mario je bio visok, lijepo građen i neobično hrabar. Isticali su se i njegovi drugovi: Marcedo Tito sa ostrva Sicilije, i Risani. Vrijedan i hrabar je bio i Nijemac Hane Baki, krojački radnik. Hrabri i požrtvovani bili su bosanski Krajišnik Marčeta; komandir 1. čete Joco Nikolić iz Srema; komandir 3. čete Svetozar Petričević iz Ugljevika; raniji komandir 1. čete Obrad Obradović sa Majevice i mnogi drugi. Veliki broj boraca iz 2. proleterske brigade poznavao sam od ranije, jer sam i ja nekada bio borac u toj brigadi. U toku borbi s neprijateljem mnogi od ovih junaka su poginuli. Tako, nisu dočekali kraj rata i slobodu: Mario Fažoli, Marčedo Tito, Risani, Hane Baki, Joco Nikolić, Svetozar Petričević, Obrad Obradović, Mustafa Hasić, Bogdan Jović Šumar i mnogi drugi.

Zelja mi je da posebno nešto kažem o Mariju Fažoliju. S njim sam više puta razgovarao. On se stidio što je ranije bio neprijateljski vojnik, što u Italiji vlada fašizam Musolinija. Cesto je izjavljivao da je Jugosloven, da je njegova djevojka u Bijeljini i da se zove Desa. Govorio je da on nije znao zašto se nalazi u Jugoslaviji dok je bio italijanski vojnik, a

da to sada kao partizan zna. Stalno je pjevao italijanske revolucionarne pjesme i izvikivao revolucionarne parole. Nastojao je da uvijek bude među prvima u borbenoj liniji. Govorio je u toku borbe koliko je likvidirao neprijateljskih vojnika i dizao moral svojim zemljacima. U toku jedne od većih borbi, na brdu Međedniku, sam se javio da ostane kao zaštitnica desetini koja se posljednja povlačila. I taj zadatak, kao i mnoge druge, uspješno je obavio.

Mario je poginuo u borbi protiv Nijemaca 23. jula 1944. godine. To se dogodilo na Nikolića brdu, iznad Sekovića. Imao je zadatak da štiti povlačenje bataljona ispod brda Bačkovca. Tu, na Nikolića brdu, Fažoli je i sahranjen.

Ovo je bila jedna od dužih i težih bitaka. Nijemci su raspolagali jakom artiljerijom, bacačima i dobro izvježbanom vojskom. Tu su bile njihove elitne SS-jedinice. U toj borbi imali smo još 6—7 poginulih i više ranjenih boraca. Naš 3. bataljon, koji se nalazio na desnom krilu, imao je oko 20 poginulih i više ranjenih boraca.

Zalili smo za Mariom. On je bio postavljen za vodnika. Dobro je vodio svoje drugove na borbene zadatke. Bio je društven i drag rukovodilac. Ostaće u sjećanju i borbe bataljona i Maria oko Srebrenice, na visu Jelici, Busiji i mnoge druge. Samo 3—4 Italijana od ukupno 15 iz ovog bataljona vratili su se svojim kućama u Italiju.

Aco LUKIĆ Kurjače

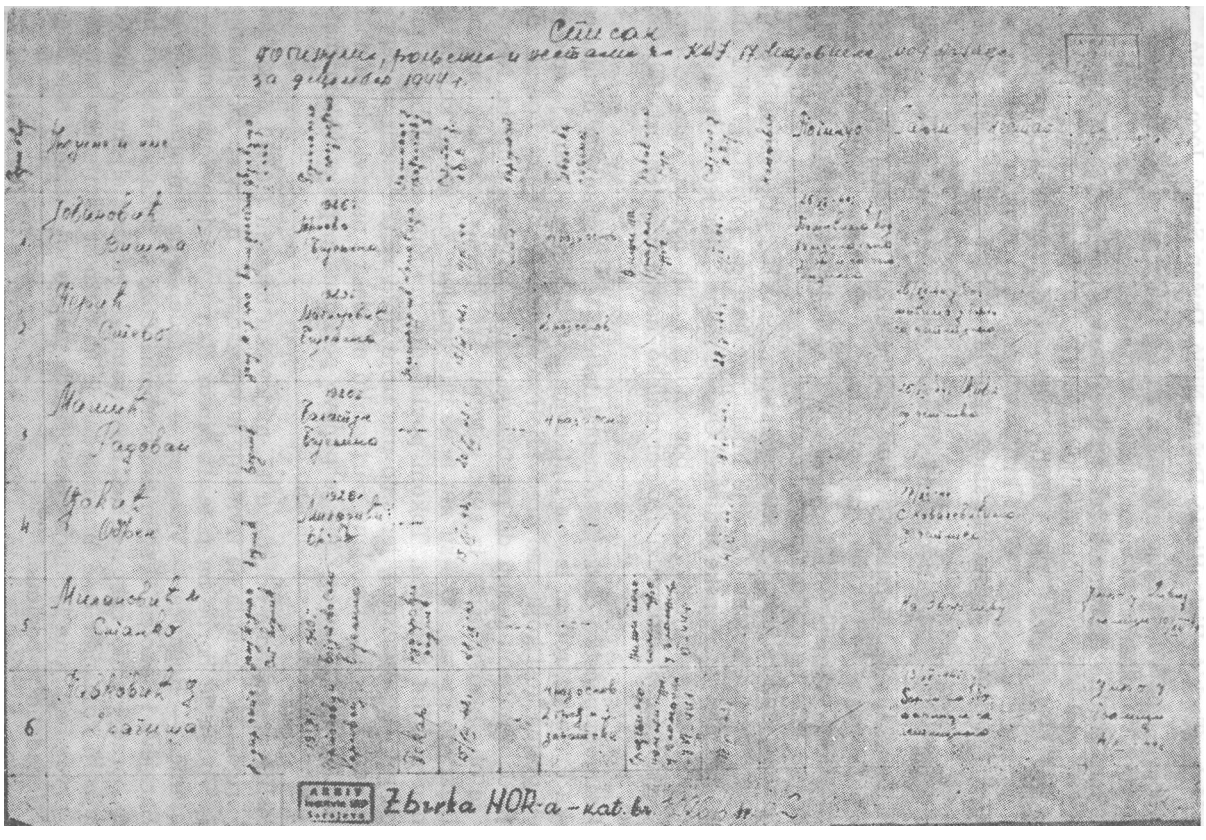
Sjećanje na druga Božu Avramovića

Božo Avramović je rođen u selu Zabrđu. Njegovo selo se nalazi u zahvatu drumske komunikacije Bijeljina — Koraj i spada u grupu sela koja svojim položajem spajaju Majevicu i Semberiju. Većina tih sela je od početka ustanka predstavljala pravo žarište NOP-a. Na poziv KPJ Božo je među prvima stupio u NOP. Već u prvim borbenim akcijama se isticao hrabrošću i služio za primjer svojim saborcima. On je i kasnije tokom NOR-a, uvijek na čelu svoje jedinice, pokazivao kako treba tući neprijatelja. Mi, njegovi saborci imali smo bezbroj prilika da se u to uvjerimo.

Tokom cijele 1943. godine Božo i ja smo bili u istoj četi u 3. majevičkom partizanskom odredu i 17. majevičkoj brigadi. U Majevičkom odredu Božo je bio komandir 4. čete, a ja politički komesar te čete. Prilikom formiranja 17. majevičke brigade Božo je postavljen za komandira 1. čete 1. bataljona, a ja za političkog komesara te čete. Za cijelo vrijeme našeg zajedničkog vojevanja i drugovanja imao sam prilike da izbliza upoznam druga Božu. Bio je mlad, kao i većina boraca naše jedinice, pun poleta i volje za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika svih boja. Bio je povisokog rasta, rumena lica, zelenih očiju, skoro uvijek nasmijan i spreman za drugarsku šalu. Takav je bio i za vrijeme izvršenja borbenih zadataka i u drugim težim situacijama. Dugo vremena kao komandir čete nosio je dugački skoro nov žandarmski šinjel. Njim se ponosio, jer ga je lično zaplijenio, a i lijepo mu je stajao. Ta slika mi je ostala u trajnom sjećanju.

Treći majevički partizanski odred popularno nazvan »Kurjakov« na juriš je zauzeo, 29. septembra 1943. godine, varošicu Lukavac. Zarobljen je veliki broj neprijateljskih vojnika i zaplijenjena ogromna količina razne ratne opreme: oružja, municije, odjeće, obuće, raznih prehrambenih artikala i dr. Cetu smo opremili novom odjećom i obućom i snabdjeli suhom hranom za nekoliko dana.

Nakon uspješno izvršenog zadatka i oslobođenja Lukavca, naša četa je upućena u Puračić sa zadatkom da ruši željezničku prugu Lukavac — — Gračanica — Doboj i izvrši obezbjeđenje od eventualnog neprijatelj-

Spisak članova KPJ iz 17. majeviičke brigade koji su poginuli ili bili ranjeni u decembru 1944. godine

skog napada iz pravca Doboja. Moralno-političko i borbeno stanje naše čete bilo je na visini, a takvo je bilo stanje i ostalih četa našeg odreda. Naša četa je većinom bila popunjena borcima iz Semberije i iz samog grada Bijeljine. Pretežno su bili skojevci i mladići i djevojke iz partizanskih porodica. Pored ostalih, u četi su se tada nalazili: Ivan Bačun, Aco Resa-\ nović, Meho Tockić, Risto Ristić, Dušan Nišić, Dušan Savić, Joco Sojić..,(

Otpočeli smo rušiti željezničku prugu i dosta smo brzo napredovali. Jednog dana smo zakazali oubičajeni četni sastanak. Posjedali smo pod drveće neposredno do zgrade željezničke stanice u Puračiću. Veliki broj drugova se raskomotio skinuvši dijelove odjeće zbog vrućine i radi čišće- ; nja od vaški. Neki su se čak i izuli. Naišao je neprijateljski avion i otpočeo da nas nadlijeće praveći krugove oko čete. Spuštao se do iznad samih vrhova drveća pod kojim smo održavali sastanak. Pilot se naginjao na stranu aviona i posmatrao nas. Trebalo je brzo smisliti šta da se uradi i kake da se postupi u ovakvoj situaciji.

Prilikom slijedećeg naleta aviona četa je otvorila plotun iz svih pušaka i puškomitraljeza. Avion, izrešetanih krila, brzo nas je napustio i na udaljenosti od oko 500 metara izbacio u prazno nekoliko sanduka avionskih bombi manjeg kalibra. Bombe su bile okruglog oblika sa krilcima. Istovremeno, duž željezničke pruge Lukavac — Doboj pristigli su prednji dijelovi njemačke kolone. Ona je imala namjeru da povrati grad Tuzlu koju su zauzele partizanske jedinice. Ovo je za nas bila jedna vrsta iznenađenja, ali zahvaljujući velikoj borbenosti naših boraca, četa se brzo sredila i organizovano pružila otpor daleko nadmoćnijoj neprijateljskoj jedinici.

U samom početku okršaja sa neprijateljem teže je ranjena drugarica Zagorka Prelovac, rodom iz sela Batkovića kod Bijeljine. Božo i ja smo jé ponijeli prema kosi koju smo predvidjeli za organizovanje položaja za cd-sudniju odbrambenu borbu do pristizanja ostalih dijelova odreda. Neprijatelj je obasipao mecima iz svih vatrenih sredstava. Božo se uspravno i hladnokrvno kretao, iako su mu noge bile upaljene od gelera kojima je ranjen u ranijim borbama. Tokom povlačenja prema kosi oslobodio me nošenja ranjene drugarice, jer smo nas troje činili veliku metu za neprijatelja. Sam je podigao ranjenu partizanku na pleća i nastavio da je nosi. Ali ne dugo — drugarica Zaga je ponovo pogođena neprijateljskim metkom, ovom prilikom — smrtonosno.

Poslije prerastanja odreda u 17. majevičku brigadu (10. 10. 1943. godine), brigada je krenula na izvršenje novih zadataka u okviru 27. divizije NOVJ. Vodila je borbe na potezu: Simin Han (gdje je i formirana) — — Vlasenica — Rogatica — Višegrad — Goražde, te na terenima oko Vareša, Sarajeva i Sokolca. U svim tim borbama Božo se pokazao kae veoma hrabar borac i smio rukovodilac. Pred samu 6. neprijateljsku ofanzivu kao najbolji komandir čete, unaprijeđen je na dužnost zamjenika komandanta prvog bataljona 17. majevičke brigade. Ali na toj dužnosti nije dugo ostao. Nenadano je poginuo.

Naime, neprijatelj je, početkom decembra 1943. godine, preduzeo 6. ofanzivu protiv naših jedinica, koje su u to vrijeme bile veoma aktivne u istočnoj Bosni.

Poslije uspješnog rušenja pruge u Pajtov Hanu, kidanja telefonskih i telegrafskih veza na relaciji Breza — Vareš, te oslobođenja Vareša, naša brigada (bez drugog bataljona) bila je raspoređena u rejonu sela Borovnice nedaleko od Vareša. To je bilo 23. decembra 1943. godine. Cijelog dana nas je tukla neprijateljska avijacija. Tog dana sam došao u posjetu drugu Boži. Sjedio je za pisaćim stolom kraj otvorenog prozora u jednoj maloj sobi, u zgradi u kojoj je bio smješten štab 1. bataljona. Pisao je izvještaj štabu brigade i povremeno pogledao avion kako kruži oko seoske crkve mitraljirajući zgrade i druge objekte. Posada aviona je vjerovatno mislila da su tu smještene partizanske jedinice. Predložio sam drugu Boži da se udaljimo od prozora i spustimo dolje u podrum gdje se već nalazila jedna grupa drugova. Božo se samo nasmijao i nastavio da radi. Nepun minut kasnije smrtno ga je pogodio metak avionskog mitraljeza, a potom je i avionska bomba pogodila kuću u kojoj smo se nalazili. Uz tresak bombe i djelimično rušenje zgrade, njegovo mrtvo tijelo je kliznulo na zemlju. Tako je prestalo da kuca srce još jednog mladog i hrabrog partizana, borca 17. majevičke brigade.

Na prijedlog mještana Osnovna škola u Zabrđu danas nosi ime Bože Avramovića. Željelo se da se i time oda priznanje drugu Boži za njegovu nesebičnu borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika u toku NOR-a.

Hasan JAHIĆ

Sjedinjenost brigade **i** naroda

Nije bio rijedak slučaj da su stanovnici krajeva u kojima je boravila naša brigada odvajali od usta svoje djece prohu ili pogaču i davali ih našim borcima, ali su naši borci, iako gladni, odbijali da to prime, da bi nejaka djeca bila sita. Po dolasku u mnoga sela i gradove nama su se priključivali ne samo odrasli ljudi nego su domaćini znali dovoditi u brigadu i svoju malodobnu djecu, smatrajući da im je u partizanima najčasnije biti i boriti se.

U brigadi je najveća pažnja ukazivana ranjenim i bolesnim borcima, pružane su im sva pomoć i njega, posebno se brinulo o njihovom transportu, smještaju, baziranju i si. Poznat je podvig brigade kao cjeline u s. savanju ranjenika, u proljeće 1944. iz baza u rejonu Cengići — Modran — Trnova. Velik broj ranjenih i bolesnih boraca brigada je izvukla iz baza i spasla ih od noža zločinačke 13. SS divizije. Pod neprestanom borbom je brigada ranjene i bolesne drugove prebacila u Sekoviće.

Moralna snaga brigade je izvirala i iz discipline njenih boraca i starješina. A ta disciplina je bila svjesna i drugarska — prava partizanska disciplina. Poštovao se čovjek. Uzajamno pomaganje ispoljavano je na svakom koraku i u svakom pogledu. Nikome ni na pamet nije padalo da ma kome od boraca ili mještana nanese uvredu, ili da mu učini bilo šta nažao. U brigadi se živjelo duhom zajedništva, a taj isti duh je krasio i odnos brigade i naroda.

Meni, a mislim i većini boraca naše brigade, ostale su upečatljivo u sjećanju mnoge borbe koje je naša brigada vodila protiv raznih neprijatelja, pogotovo u 6. i 7. ofanzivi. Posebno se sjećam borbi protiv Nijemaca u rejonu Zvijezda — Romanovac, na području Krama i na relaciji Sokolac — Vlasenica. U tim, i drugim, borbama bilo je dosta teškoća i velikih iskušenja, ali je brigada sve to savladavala svojim borbenim moralom koji je, velikim dijelom, izvirao baš iz njene povezanosti sa svojim narodom. U tim borbama su poginuli mnogi naši dragi drugovi i drugarice. Oni su svojim junaštvom najviše doprinosili borbenim uspjesima brigade. U isto vrijeme, njihov je primjer bio stalan izvor moralne snage 17. majevičke.

Omladina nosi hranu partizanima

Radojka PETKOVIĆ HODŽIĆ

Zarobili smo četnike

U decembru 1944. godine bila je jaka zima bez snijega, reklo bi se — golomrazica. Sedamnaesta majevička, sa svoja četiri bataljona bila je na položajima između Zvornika i Tuzle. Naselja: Osmaci, Caparde, Snagovo, Vukovije, Kalesija, Međaš, Tojšići, Jajići, Zolje, Dubica, Hrasno, Seljublje pa sve do Tuzle, predstavljala su njen položaj. Tu smo se dvadesetak dana borili na život i smrt sa četnicima Draže Mihailovića koji su svom snagom navaljivali na Tuzlu.

U jednom danu po tri-četiri puta ćuvici su mijenjali svog gospodara. Naši i njihovi položaji su bili takoreći izmiješani, tako da je bilo momenata kada nismo znali ko je na susjednom ćuviku do nas. Kada bismo pitali: »Ko je tamo?«, morali smo pitati ko im je komandir čete da nas banda ne bi prevarila. Upoznaše oni i imena naših komandira četa.

Jedno jutro osvanu gusta magla. Mi smo na položaju, u šumarku iznad Jajića. Ispred nas njiva sa koje su tek skinute kukuruzovina i sađevina u kupolu. To je bio veliki brisani prostor. Uz tu njivu pojavi se gusto načičkani streljački stroj. Naš komandir Jevto Rikić povika: »Ko je dole?«

»Druga četa«, odgovaraju oni.

»A ko vam je komandir čete?«.

»Jovan Miletić«, odgovaraju i bez zastoja idu prema nama. Misleći da je to ftvarno Miletićeva četa, borci nisu ni zauzimali zaklone. Kada su prišli blizu nas, možda na 20—30 metara primijetismo brade, šubare i kokarde. Otvorismo vatru na njih. Oni su bili jači. Odstupili smo niz šumu. Tu nam je poginulo pet boraca, a sedam lakše i teže ranjeno. Nestala nam je i jedna drugarica. Zvala se Stana, a bila je, mislim, rodom iz Balatuna, sela između Bosuta i Bijeljine.

Kada smo se ponovo koncentrisali, vratili smo se i udarili na četnike i zauzeli svoj ćuvik. Na položaju nađosmo i naše mrtve drugove. Stanu nađosmo u šumi. Bila je zaklana. Njene torbice sa sanitetskim materijalom više nije bilo.

Četnici su odstupili u jedno muslimansko groblje. Sve u svemu, imali su dobre zaklone od spomenika i bili bolje zaštićeni nego mi.

Jevto posla kurira 3. četi da nam pomogne, udarajući četnicima sa lijevog boka. Komandir 3. čete je obavijestio 2. i 4. četu, pa je čitav bata-

ljon, svi kao jedan navalio na četnike. Četnici su dali čvrst otpor iz groblja, a dobili su i pojačanje.

Naš bataljon je imao i nekoliko ručnih topova zvanih »džunbul«. Imali smo i jedan »flak« koji je četnike najviše demoralisao i natjerao u bijeg. Četnička brigada je bila dezorganizovana. Sjurili smo ih na cestu u Tojšiće. Kanali su bili puni mrtvih bradonja. Zaplijenili smo i cjelokupnu njihovu komoru sa kojom su bile zarobljene i četničke žene na konjima. Mnoge smo četnike pohvatali žive. Neki od njih su se ubijali i sami u momentu kada su vidjeli da im nema spasa.

Kod jednog od zarobljenih nađosmo i Staninu torbicu u kojoj je bio i mah sterilizator pun sterilnih tufera i zavoja. Od tog sterilizatora Stana se nikada nije odvajala. Kada je Jevto zapitao četnika: »Jesi li ti zaklao drugaricu?«, bandit je ćutao kao da je progutao jezik.

Ostale zarobljenike smo postrojili. Među njima je bilo i oficira. Jedan od njih se usudi da pita: »A šta ćete sada sa nama?«. »Pa, vodićerno vas u Tuzlu. Vi ste, u stvari, tamo i pošli. U Tuzli će vam suditi narodni sud«, odgovorio mu je komandant bataljona.

Četnici su imali i dvije crne zastave sa izvezenom mrtvačkom glavom na sredini.

»Deder, drugarice, zapalite te kukavičke zastave, tu pred njihovim očima. Neka vide da ste bolji borci od njih«, naredi komandant bataljona, okrećući se partizankama.

Svi zarobljeni četnici su otjerani u Tuzlu, a mi smo i dalje ostali u tim selima čisteći ostatke bande.

Nije prošlo mnogo više od dva-tri dana, a snijeg je počeo da pada na smrzlu zemlju. Napadao je do pasa i zatrpao sve puteve. Kada je napadao, nastali su, opet, veliki mrazevi.

Jednoga dana smo obaviješteni da su četnici zanoćili u Civama — muslimanskom selu udaljenom koji kilometar od Vukovija. Krenuli smo iz Vukovija i u toku noći opkolili selo. Čekali smo da ih napadnemo po običaju prije zore. Prvi vod, i ja s njim, došli smo do nekih stogova sijena. Tu smo se pritajili i posjedali oko plastova. Ja sam odmah zaspala. To, naravno, niko nije primijetio, sve dok nije dat znak za napad. Kada je zapucalo, skočila sam iza sna i odmah se srušila u snijeg. Nisam mogla ni na jednu nogu, kao da nisu moje. Drugovi su pomislili da sam ranjena pa su nekolicina njih potrčali do mene. Vidjevši da nije u pitanju ranjavanje nego smrzotina, načupali su sijena i zapalili ga. Isjekli su šnjure i skinuli mi cipele sa namjerom da mi griju noge. U tom momentu dotrčao je komesar čete Hasan Jahić i još dok nije prišao blizu povikao je: »Ne grijati, sunce vam žarko. Svi će joj prsti odmah izotpadati«. Počeo je da mi trlja noge snijegom. Kada se počelo pušiti iz nogu, on reče drugovima: »E, sad možete grijati svoje ruke i toplim rukama masirati joj noge«. Sreća moja što se tu zadesio Hasan inače bih ja ostala sakata.

Četnike smo zatekli u najslađem snu. Razbili smo ih, što se kaže, u paramparčad. Tu je i ovoga puta flak odigrao svoju veliku ulogu. Jer, kada on zatrešti kao kaćuša, niko više ne zna ni kako se zove.

Cvjetko RADOVANOVIĆ Ćejo

Lepinje za borce

Izviđačka četa 17. majevičke brigade formirana je u septembru 1944. godine. U nju sam došao iz 3. bataljona i ostao sve do odlaska u OZN-u, 1945. godine.

Koliko se sećam, u četi je bilo oko 35 boraca i starešina, a bila je naoružana najboljim naoružanjem — puškomitraljezima i automatima. Zato je dobijala specijalne zadatke, pre svega zadatke borbenog izviđanja. Zadatke su četi davali komandant brigade, odnosno brigadni obaveštajni oficir Voja Maksimović.

Prvi zadatak koji je četa dobila bio je, sećam se, da izvidi snage neprijatelja — Nemaca, esesovaca i, naročito, četnika. Krenuli smo iz Tuzle, preko stare Majevice, u pravcu Brčkog, i stigli do sela Rahića.

Pred samu zoru ušli smo u Rahić sa zadatkom da uhvatimo jednog zloglasnog saradnika okupatora. Zadatak smo izvršili: uhvatili smo i njega i njegovog konja. Šućur Sljoka i ja smo prvi ušli u selo, jer smo bili čelni izviđači. Nije nas niko primetio.

U selu smo naišli na jednu pekaru u kojoj su se pekle lepinje. Ušli smo u pekaru, pogledali bez reči u pekara, pa u lepinje. On je kimnuo glavom. To smo shvatili kao saglasnost: uzeli smo po jednu lepinju i počeli ih u slast jesti. Onda smo opet pogledali u pekara, a on je opet kimnuo glavom. Na to smo uzeli još po nekoliko lepinja za drugove u četi i izašli iz pekare.

Posle smo zarobljenog okupatorskog doušnika i njegovog konja predali našem komandiru, a drugovima u četi podelili još mlake lepinje.

U povratku, put nas je vodio preko Jablanice i Šibošnice. Tu smo naišli na jednu grupu neprijatelja koja nas je sačekala u zasedi kod Lukavičkog groblja. Tom prilikom su nam poginula dva druga: jedan se zvao Simo (bio je rodom iz Piperà), a drugom se ne sećam imena. Mi nismo prihvatit borbu i povukli smo se, jer je neprijatelj bio jači. Pri povlačenju su nam ostala dva druga koja su poginula. Kada smo stigli u selo Miladije, obaveštajni oficir brigade nam je naredio da izvršimo prepad na neprijatelja na groblju i iznesemo poginule drugove. To nam je i uspelo.

Sem zadataka sličnih ovom koji sam naveo, Izviđačka četa je izvršavala : druge zadatke. Ona je, tako, obezbeđivala naše inženjerce koji su

Izviđačka četa 17. majevičke brigade formirana oktobra 1944. godine

postavljali protivtenkovska minska polja na komunikaciji Gornja Tuzla — — Lopare. Uglavnom, gotovo stalno je bila aktivna, u pokretu ili u borbenim akcijama.

... Često se sećam i jednog događaja koji se zbio kratko vreme pre mog odlaska u Izviđačku četu. Reč je o ranjavanju Jovana Radovanovića Jovaša, komandanta našeg 3. bataljona, u 7. neprijateljskoj ofanzivi. To se dogodilo u rejonu Milan-planine (Betanj kod Sekovića), na mestu koje se zove Preplanac.

Petar Janjić i ja bili smo tada kuriri 3. bataljona. Dobro se sećam, pošto smo u 3. četu našeg bataljona odneli neko naređenje, vraćali smo se prema mestu gde je ostao Jovaš. Upravo tada neprijatelj je izvršio pritisak mnogo nadmoćnijim snagama na naše položaje. U trenutku kad smo mu se približavali, komandant bataljona je uzviknuo: »Drugovi, ranjen sam, ne mogu da hodam!«.

Petar Janjić i ja smo zgrabili Jovaša i poneli ga prema 3. četi koja je odstupala pod pritiskom neprijatelja. Kad smo pristigli četu, komandir je odredio nekoliko boraca koji će, zajedno s nama dvojicom, nositi ranjenog komandanta.

Jovaš je tada odnesen u bolnicu u Šekoviće, radi previjanja, a zatim, koliko se sećam, iz sela Osmaka je prebačen avionom u Italiju. Kada je Jovaš ranjen, uzeo sam njegov »pikavac« i nosio ga sve dotle dok se bivši komandant našeg 3. bataljona nije vratio sa lečenja u Italiji. Imao sam, čak, i potvrdu komandanta 2. brigade KNOJ-a da mi je to oružje uspomena od komandanta bataljona i da ga jedino njemu mogu dati kada se vrati sa lečenja.

Kad sam Jovaša sreo kao komandanta vojnog okruga i kapetana I klase, 1947. godine, vratio sam mu »pikavac«. Sada, koliko znam, taj automat je izložen u muzeju partizanskog naoružanja.

Vahid KORIĆ Drago

Susret 17. majevičke sa 14. srpskom brigadom

Bilo je to decembra 1944. godine. Velika grupacija četnika Draže Mihailovića pokušavala je da zauzme Tuzlu, koja je još septembra 1944. godine oslobođena i u kojoj se nalazilo više naših jedinica i štabova. Naša brigada je vodila višednevne ogorčene borbe sa brojno nadmoćnijim četnicima, a kojih je bilo nekoliko hiljada. Naša brigada je branila položaje od pravca Zvornika iznad sela Hamzin Han kod Kalesije.

U svitanje zore primijetili smo velike grupe četnika kako se pripremaju za napad na položaje 1. bataljona naše brigade. Od naoružanja u bataljonu imali smo i teški minobacač, kojim je rukovao Hasan Jahić iz Brezovog Polja. Hasan je uzeo potrebne elemente i počeo je gađati iz minobacača na najgušće grupacije četnika. Istovremeno je na četnike otvorena jaka mitraljeska i puščana paljba sa naših položaja, ali smo u toku borbe primijetili da na četnike puca još neko iza njihovih položaja, tj. od pravca Zvornika. Četnici su se uskomešali zbog vatre sa dvije strane, a naš komandant Toma Trninić naredio je juriš. Uz naš, sadejstvovao je još jedan bataljon. Četnici su se, odjednom, našli opkoljeni i počeli su se masovno predavati. Tako je brigada ovom prilikom zarobila nekoliko stotina Dražinih četnika i cjelokupnu arhivu »Azbukovačke brigade«.

Kako nismo očekivali nikakve partizanske jedinice iz pravca Zvornika, to nam u toku borbe nikako nije bilo jasno ko puca četnicima u leđa. Međutim, kada smo jurišajući na četnike došli u blizinu zvorničke ceste, vidjeli smo da se prema nama kreće jedna vojna patrola, koja je uzela zaklon i povikala: »Ko je tamo?« Dobio sam naređenje od komandanta bataljona da uzmem dva borca i da odem do ceste da vidim čije su to snage. Mi smo glasno povikali onoj patroli da su ovde partizani, na što su nam sa ceste odgovorili da su i tamo partizani i da dođemo bliže.

Na godišnjicu formiranja 17. majevičke brigade oktobra 1944. godine u Siminom Hanu

Najzad smo shvatili da su to zaista partizani, i to iz Srbije. Bila je to 14. srpska brigada sa kojom smo mi prvi uspostavili vezu. Našoj radosti nije bilo kraja. Osjetili smo da nismo sami i da nismo odsječeni od ostalih naših snaga, kako je to često bivalo. To je bio dolazak 2. armije koja je nastupala prema Tuzli i Doboju i dalje za konačno oslobođenje naše zemlje. Mnogo nas je obradovao susret sa drugovima iz Srbije, pogotovo nas koji smo prvi put s njima uspostavili vezu.

Pero GAVRIĆ

Ranjavanje bolničarki

Krenuli smo septembra 1944. godine u Srebrenik. Trebalo je da se malo odmorimo. Peti dan boravka u Srebreniku, u 9 časova pre podne, dođe nam iz obližnjih Srnica jedna SS patrola sa belom zastavom, želeći navodno svi da pređu na našu stranu i bore se s nama. Međutim, oni su pod tim plaštom prelaza imali za cilj da izvide naše položaje i gde nam se nalaz-? osiguranja da bi ostvarili svoj plan iznenadnog napada. Posle podne, nešto oko 14 časova, oni su iznenada napali položaje. Morali smo pod zaštitom bataljona da napustimo Srebrenik. Kada je brigada napustila Srebrenik, naša četa je ostala poslednja koja je štitila povlačenje bataljona. Moj vod je opet štitio povlačenje čete. Dok sam sa još nekoliko boraca bio na položaju iza poslednje kuće. daiući otDor: u dvorištu ispred kuće

Prenos ranjenika na Majevici januara 1944. godine

su se nalazile 3 drugarice — bolničarke spremne da, u slučaju nečijeg ranjavanja, priteknu u pomoć. Upravo kad je trebalo da se povučemo, osmatrao je javio da je bataljon prešao preko jednog potoka, jugoistočno od sela i zašao u pošumljeni predeo. Naredio sam povlačenje voda sa položaja.

U poslednjem trenutku povlačenja došlo je do nesreće. Povlačeći se iz dvorišta, u trenutku dok su preskakale preko ograde, bolničarke su nagazile na minu. Začula se eksplozija a odmah potom i vrisak. Ranjene su dve drugarice Marica Ljubinković Sremica, lakše, u levu ruku i Milanka Stanić Dalmatinka, teže, u noge, glavu i grudi. Nju smo morali na nosilima nositi. I dok smo je nosili teško ranjenu, ona je oblivena krvlju pevala dobro poznatu partizansku pesmu: »Partizan sam, tim se dičim, to ne može biti svak«... I, zaista, to nije mogao biti svako, jer je trebalo podneti sve teškoće u borbi, pa i kad si teško ranjen, prkositi neprijatelju sa pesmom kao naša junakinja drugarica Milka. Iako je brigadna bolnica bila udaljena oko 6—7 km, požrtvovanjem celog voda (više trčeći nego ubrzanim korakom) uspeli smo, nakon pola sata da je smestimo u bolnicu, gde su joj lekari spasili život.

Vojo JAKOVLJEVIĆ

Vrijeme žestokih borbi

Osamnaestog decembra 1944. godine Nijemci upućuju 11. vazduhoplovnu i 7. SS diviziju dolinom Drine preko Zvornika u Bijeljinu. Oni su uporno nadirali ka sjeveru težeći da osiguraju položaje u Sremu. Da bi obezbijedili nesmetani prolazak glavnine svojih trupa na komunikaciji Zvornik — Bijeljina, isturili su jaka bočna pojačanja na pojedina uzvišenja duž pomenute komunikacije. Sedamnaesta majevička brigada, u to vrijeme i na tom prostoru, decembra i januara mjeseca, svakodnevno je vodila teške borbe sa Nijemcima, bjelogardejcima i četnicima Draže Mihailovića. Bili su to teški dani ispunjeni žestokim borbama. Sem toga bilo je i veoma hladno. U to vrijeme bio sam komandir 4. čete 4. bataljona. Uzvišenje iznad Zvornika bilo je jako utvrđeno, a Nijemci su se žilavo branili, tako da je pomenuto uzvišenje prelazilo iz ruku u ruke više dana i noći. Tu su došli do izražaja prekaljeni borci sa Neretve i Sutjeske, kao na primjer vodnik jednog voda Branko Jeličić (Krajišnik), vodnik još jednog voda Obren Đokić, kao i četna bolničarka Milka Ponjević.

Ne mogu a da ih sve troje ne spomenem. Branko Jeličić je bio više puta ranjavan. On je služio za primjer u četi, bataljonu pa čak i u brigadi, svojom borbenošću, disciplinom i drugarstvom. Takođe, pomenuo bih veliku hrabrost i požrtvovanje vodnika Obrena Đokića, koji se istakao u teškim borbama na teritoriji Majevice i Semberije u 7. neprijateljskoj ofanzivi. Ukratko bih pomenuo i četnu bolničarku Milku Ponjević, koja je sa velikom hrabrošću i požrtvovanjem spasavala ranjene i bolesne drugove. Ona zaista nije žalila svoj život radi spasavanja svojih drugova. Ovakve podvige činila je i četna bolničarka Radojka Zarkić iz Lopara, koja je poginula kod Fojnice.

U ljeto 1944. godine, na teritoriji Semberije i Majevice, 17. majevičkoj brigadi predalo se oko 1200 vojnika i oficira iz 7. SS divizije, i to sa kompletnim lakim i teškim naoružanjem. Oni su pristupili našoj NOV, tj. 17. majevičkoj brigadi nakon čega su raspoređeni po jedinicama naše brigade. **U** moju četu je raspoređeno oko 20 vojnika sa svojim ličnim naoružanjem i opremom. Tom prilikom su mi lično izjavili: »-Komandire, dokazaćemo

da smo sinovi ove zemlje i da ćemo se časno boriti protiv neprijatelja **ne** žaleći svoje živote, da bismo skinuli grijeh prema svojoj zemlji«. Dokazali su to svojom borbenošću i hrabrošću. Položili su svoje živote. Sjećam se nekih drugova, kao na primjer: Omera iz Banja Luke, mitraljesca, i njegovog pomoćnika Sakiba iz Zenice, koji su također dali svoje živote. Posebno bih istakao borca Adila Alagića, rodom iz Bosanskog Novog koji se svojom hrabrošću isticao u svakoj borbi, ne žaleći svoj život. Alagić je i dao svoj život u borbi za oslobođenje Sarajeva. Pao je u neposrednoj blizini Sokolca, na takozvanom uporištu planinskog masiva Glog.

Mehmed TOCKIĆ

Brazde Kasuma Ćorića

Vrijeme: decembar 1943. godine.

Mjesto: nedaleko od Drapnića u Lužnici.

Hladan, sniježan sumrak, mraz sve više steže. Na obali potoka, čija mrzla voda kao nožem siječe ljudsko meso gdje god ga dohvati, ukotvio se čovjek malo poguren, ovisok, »pikavca« obješenog o desno rame i kratkovidog pogleda uperenog u predvečerje iz kojeg izranja jedan po jedan borac bataljona. Kako koji borac naiđe, čovjek s naočarima — čiji tanki metalni okviri predstavljaju jedine svijetle tačke u noći koja sve više osvaja — pruža ruku da pomogne borcu kako bi se nesmočen i suv dokopao druge obale. Tako se, podupirana rukom svog komesara, kolona 1. bataljona 17. majevičke brigade brzo prebacuje preko potoka i nestaje u šumi koja je već sasvim ogrezla u tminu. Kad su i bolničarke s nosilima prešle potok, komesar je stavio ruke jednu u drugu, snažno protrljao odrvenjele prste do bola nabijene mrazom i krenuo na začelju razvučene kolone, nogu mokrih do iznad članaka, ukvašenih nogavica i peševa šinjela koji su već počeli da se mrznu.

Ista slika, gotovo do nevjerovatnosti istovjetna sa ovom kod Drapnića, ponovila se nešto kasnije, u februaru 1944. godine. Opet prednoćje, opet surova studen, i opet na obali rječice, ovog puta na obali Spreče nedaleko od Osmaka, stoji komesar bataljona i pruža borcima ruku da bi im olakšao prelazak na drugu obalu. Komesarove su noge, u glomaznim »gojzericama« i pletenim vunenim čarapama već duboko u vodi i mulju Spreče, koja tog susnježnog predvečerja nije imala pravo da se nazove drukčije do — tečni, prljavi led.

Ta mi je slika Kasuma Ćorića najdublje ostala u sjećanju. Od svih susreta s njim, u okolnostima mnogo dramatičnijim od onih u kojima bataljon prelazi hladne potoke i rijeke u mrazna predvečerja, ti prelasci mi ipak najreljefnije iskrsavaju u sjećanju kad pomislim na komesara našeg 1. bataljona, ili kada se o njemu povede riječ. A možda to, uostalom, i nije neosnovano. U toj slici, u tom postupku je sažet, po mom dubokom uvjerenju, suštinski izraz jedne bogate individualnosti kakva je bio Kasum

Coric. Najznačajnija osobina te ličnosti je bila svijest o tome da svakim svojim postupkom — svakim pojedinačno, kao i cjelokupnim svojim ponašanjem — treba da doprinosi građenju moralne i borbene snage bataljona, širenju prostora uzajamnosti, solidarnosti, zajedništva, revolucionarnog drugarstva, u čemu komunist, uz to još i komesar, mora prednjačiti i biti primjer.

Kasum Ćorić je, zaista, umio tu svoju svijest pretvoriti u svoje ponašanje.

*
* *

Ima ljudi koji se u sjećanje sredine urezuju spoljnom naglašenošću svojih postupaka, impulzivnošću, širokim, vidljivim gestovima koji se izdvajaju na pozornici svakodnevnih, tekućih zbivanja. A ima, opet, onih koji su nepažljivom oku tako reći nevidljivi, kojima je nenametljivost osnovna osobina, a znaju biti postojani u svojoj humanoj opredijeljenosti, kao što je ponornica postojana u svojoj težnji da pošto-poto dovede svoje vode do odredišta. Među ove druge ljude spadao je Kasum Ćorić.

Nepravedno bi bilo reći samo to da je bio skroman; bio je postojan ü skromnosti na taj način da je skromnost bila samo njegovo biće, način njegovog odnošenja prema ljudima. S tom skromnošću je živio 24 sata dnevno : na odmoru, na maršu, u bici.

Tačno, i u bici. Malo trom i negibak u kretnjama i, na prvi pogled, nezgrapan i polagan, kao da su mu cipele za koji broj veće nego što bi trebalo da budu, on je u borbenim akcijama bio smiren, staložen, razborit i koncentrisan na bitno, na neophodnost da se pobijedi neprijatelj. U borbu je išao neusplahireno, situaciju cijenio trezveno i prema njoj dejstvovao i uticao na saborce da tako dejstvuju. Zato je ta hrabrost ohrabrivala druge. Bila je to od onih hrabrosti koja o sebi ne priča već koja se čini, kad je to potrebno i kako je potrebno, koja se ispoljava kao prirodan sastavni dio cjelokupnog njegovog djelovanja na dužnosti političkog komesara bataljona.

A tu dužnost je Čorić — opet prema prirodi svoje skromnosti, prije svega — obavljao na neuporedivo jednostavan način: koliko nečujno toliko i temeljito, tako da ti se na mah činilo da na svijetu jedva ima lakše dužnosti od te. Stizao je na sastanke, četne, partijske, skojevske, nalazio vremena i načina da pomogne i ohrabri, imao nepresušne rezerve strpljenja, tolerancije i razumijevanja ža druge, umio je da pjesmom zarazi bataljon nakon tegobnog marša i da osokoli borca u streljačkom stroju idući s njim rame uz rame.

Riječi kao tirade, kao puko govorenje nisu mu bile drage. Cijenio je govor postupaka. Zato su, valjda, u njega bile tako duge pauze između izgovorenih riječi, a izlaganja koja nije mogao izbjeći sabijao bi na suštinsko, oslobađajući ih svih zaobilaznosti. Time je, također, utirao najkraći put. do srca i svijesti boraca.

Dužnost političkog komesara obavljao je neumornošću čovjeka svjesnog da je baš taj posao koji mu je u tom trenutku povjeren onaj na kojem treba uložiti cijelog sebe da bi se doprinijelo pobjedi slobode. S istom tom

predanošću on bi obavljao i svaki drugi posao koji bi mu Partija povjerila. Od njega sam prvi put čuo devizu: lijepo je raditi posao koji se voli, treba voliti posao koji se radi. Izgovorene malo promuklim Corićevim glasom, nekom vrstom poluglasa, te su riječi postajale nekako teže, temeljnije, sadržajnije. Ipak, za njega samog te su riječi mogle takvima postati samo ako se stalno podupiru primjerom, činom. A u onom ratnom vremenu za to je bilo prilika na pretek, svakodnevno. Jedna od njih, jedna od mnogobrojnih, bila je i ona kad je politički komesar čete Aco Lukić bio ranjen. Lakše ranjen je tada bio i Ćorić. Sticaj okolnosti je htio da je komesar bataljona, da bi pomogao drugu, bio upućen da bude njegov bolničar. Obavljao je i to — po kazivanju Ace Lukića — svesrdnošću i savjesnošću koje se ne zaboravljaju.

*

* *

Iza nas je ostajala još jedna ratna noć, jedna od onih noći koje smo, u šali, nazivali »noć sa hiljadu rupa«. I u toj se noći, naime, toliko pucalo da je bila sva izbušena od jedinačne i plotunske paljbe, pa bi bile potrebne cijele divizije umješnih švalja da bi tu noć iskrpile i koliko-toliko je osposobile da obavlja svoju normalnu noćnu funkciju. No, vrijeme je, kao i uvijek do tada, preteklo te izmišljene, nepostojeće švalje, pa se i ta noć polako pretakala u jutro koje je nadiralo sa svih strana.

Bilo je to mlako, pretproljetno jutro što u mišiće ubrizgava balzam prijatnog umora, koji čovjek osjeća pošto je obavio jedan posao i kad ga očekuje, makar i kratak, predah i odmor. Tada mi je Kasum Ćorić, negdje nadomak Bunarića, u koji smo se vraćali nakon noćne akcije, rekao arapski stih:

— Banet Suad fe-kalbi-l-jaume metbulun...

Skup nerazumljivih riječi, mutnih, zastalih u grlu, riječi iz kojih ne razaznaješ kakav im je smisao i značenje, iako po akcentima kojima su naglašene osjećaš, više naslućuješ nego osjećaš, da se u tim" riječima dešava nešto dramatsko, ali šta — ne možeš dokučiti.

— Ne znaš, šta to znači? — upitao me je.

— Ne. Odakle bih znao?

— To je stih jedne drevne arapske pjesme. Sasvim slobodno preveden, glasio bi: Otišla je Suada i moje je srce prepolovljeno ...

Nikada do tada nisam razmišljao o arapskom jeziku kao o mogućnom jeziku svakodnevnog života, pogotovo ne kao o jeziku umjetničkog djela. Činilo mi se da se njim jedino može izraziti religiozna mistika. A sada je tu bio taj stih, koliko jednostavan toliko i opšteljudski intoniran, jer Suadino ime se moglo zamijeniti bilo kojim ženskim imenom na bilo kojem meridijanu globusa, pa da se dobije istina adekvatna svakom podneblju.

Na jednom od naših brigadnih povrataka sa noćne akcije Ćorić je, eto, dopustio sebi rijetki trenutak opuštanja da bi se prisjetio jednog stiha. Je li to prisjećanje bilo radi stiha, ili radi neke naše ovdašnje »Suade« — to su bile stvari koje se, u našim tadašnjim okolnostima, nisu pričale i često su i u smrt nošene sa sobom kao intimne tajne. Tako ih je i Kasum

Coric sa sobom ponio. Nije stigao da ikad više on i ja povedemo riječ o tom stihu i o pjesmi iz koje je uzet. Kasum Corić se ubrzo razbolio od tifusa i upućen je u bolničku bazu u Trnovi na liječenje. Od tada se više nismo vidjeli.[1])

Sa nepune 22 godine (rođen je u Foči decembra 1922, a poginuo je u borbi sa četnicima u bolničkoj bazi u Donjoj Trnovi u aprilu 1944. godine), Kasum Ćorić je stigao da ostavi iza sebe snažno zaorane brazde predanog služenja ljudskim ciljevima i idealima naše revolucije.

Otac mu je bio fočanski berberin, pa zatim trgovac mješovite robe, a majka — nepismena domaćica. Nevolje mu nisu bile nepoznate već od malih nogu, a obilje je sistematski zaobilazilo kuću u kojoj se rodio. Porodica Derviša i Fatime Ćorić bila je mnogoljudna — samo devetoro djece je bilo u njoj, a među tom djecom Kasum je bio šesto dijete po redu. Zbog nedaća s kojima su morali drugovati, ta su se djeca, većinom, već zarana okrenula onoj snazi koja je mogla naći izlaz iz tih nedaća — radničkom pokretu. U početku to je usmjerenje bilo spontano, da bi se, ubrzo, oplemenilo saznanjem o tome gdje je pravi izlaz iz tadašnjeg fočanskog, i ne samo fočanskog tavorenja, koje se samo po inerciji moglo zvati životom. Tu je svijest u porodicu donosio stariji brat Remzija, krojački radnik.

Nisu, svakako, ni izobilje ni lično opredjeljenje uputili Kasuma Ćorića da se upiše u Serijatsku gimnaziju u Sarajevu. Oskudica je o tome donijela presudnu odluku. Bio je odličan đak, ali od onih odličnih đaka koji sve svoje znatiželje ne mogu utoliti školskim predmetima. Tražio je to utoljenje izvan njih, sve više izvan njih. Kako progresivni uticaji nisu zastajali ni pred vratima Serijatske gimnazije, Kasum se ubrzo našac u krugu onih koji su počeli otvorenijim očima gledati život oko sebe. Ü njegovoj đačkoj torbi, uz gramatiku arapskog jezika, sve češće su se nalazile i knjige koje školskim programom nikako nisu bile predviđene:- »Provincija u pozadini«, »Mati«, »Moj obračun s njima«, »Kako se kalio čelik«. U završnim razredima gimnazije on je, već, u krugu naprednih omladinaca u Foči. Godinu prije rata, 1940, Kasum Ćorić će postati skojevac. U rodnom gradu njegovi najintimniji drugovi su i istaknuti napredni omladinci: Risto Tošović, Sveto Kulić, Alija i Mustafa Alajbegović.

') Na osnovi jednog stiha, nije mi bilo jednostavno da se domognem podataka o samoj pjesmi i njenom autoiru, s obzirom na to da je moje nepoznavanje arapske poezije bilo i ostalo univerzalno. Ipak, do osnovnih podataka sam došao. Stih koji mi je Carić rekao prvi je stih iz čuvene pjesme (kaside) poznate pod nazivom »Pjesma plašta« (Kasidat-al-burda). Prva dva stiha te pjesme — prevedena s manje slobode i s više prozne vjernosti orig.nalu — glase:

«Otišla je Suada, a moje srce je danas očarano,
zarobljeno njome, neotkupljeno, okovano...«

Autor pjesme je Ka'b ibn Zufoeir, pjesnik o čijem životu nema mnogo pouzdanih podataka. Zna se, međutim, da je živio u VII vijeku naše ere. Njegova »Pjesma plašta« je jedna od najznačajnijih iz tog razdoblja razvoja arapske poezije. S pjesmom se, vjerovatno, Carić sreo i naučio je — djelimično ili u cjelini — za vrijeme školovanja u Serijatskoj gimnaziji u Sarajevu.

Kad je Partija pozvala na ustanak, Kasum je, s bratom i grupom svojih drugova, u jesen 1941, ostavio Foču i postao partizan. Vojevali su prvo na Miljevini, na Gornjem i Donjem Budnju, a zatim se prebacili na Romaniju. U članstvo Komunističke partije Kasum je primljen 1942. godine. Za to vrijeme i njegova porodica u Foči davala je doprinos jačanju i razvijanju narodnooslobodilačkog pokreta.

Ratni putevi su doveli Kasuma Ćorica na Majevicu, u Birač, u Semberiju, u Majevički odred, u 17. majevičku brigadu. Tu, na krajnjim obroncima Majevice je ostao: bolestan, iznemogao, na granici fizičkih moći, sviješću je smogao snage da pruži otpor neprijatelju koji ga je otkrio u bolničkoj bazi.

Na samom ulazu u partizansko groblje u Trnovi je bijela spomen-ploča s jednostavnim uklesanim natpisom: »Kasum Ćorić iz Foče«. Neposredno ispred nje je spomen-obilježje s urezanim imenima ratnika iz mnogih krajeva zemlje: »Stetić Zora iz Srema ... Smilja ... Stambolski Ljubo iz Banje Luke... Šukrija Omer iz Duvna«. Lijevo je kameni spomenik bez imena. Na njemu su nezaboravna oslobodilačka žrtvovanja mnogih naših boraca izražena s ovih nekoliko riječi najveće dramatske snage: »Četrdeset i pet nepoznatih boraca«.

Tako je Kasum Ćorić, sa mnogim svojim saborcima, ostao tu gdje se završio njegov životni i ratni put. No, ostao je ne samo u tom komadu trnovske zemlje i sa imenom uklesanim u bijeli kamen. Ostao je u trajnom sjećanju svih koji su ga znali i s kojima se borio za iste ideale, ideale slobode radnika i bratstva naroda i narodnosti.

Ostao je tu u Trnovi i u Foču se nije vratio ...

Ipak, zar nije? Vratio se, svakako, jer se pravi borci, borci za društveni progres, uvijek vraćaju. I Kasum Ćorić se vratio u svoj rodni grad svim onim što on, taj grad, kao dio jugoslovenske stvarnosti danas jeste, tako temeljno drukčiji od onog nekadašnjeg, predratnog, vratio se jer je **U** mnoga Fočina dostignuća ugrađen i njegov doprinos. Vratio se i time što je ostao u srcima svojih sugrađana.

I još nečim se, posebno, Kasum Ćorić vratio u jednu fočansku uhcu.

Ta ulica, naime, danas nosi njegovo ime.

Koviljka RADIŠIĆ MITRINOVIĆ

Vodič u »šarenici«

Bio je to jedan od teških dana u vrijeme proboja u 6. ofanzivi. Omanja grupa boraca 2. bataljona naše brigade kretala se neprohodnim terenom u nastojanju da dođe u dodir s našim jedinicama. Iza nas je ostala noć ispunjena mučnim pokretom po snijegu. Nismo znali gdje smo. Već je svitalo kad nam se učini da čujemo pijetlove. Odlučismo da krenemo u pravcu iz kojeg se čulo njihovo kukurijekanje.

Stigli smo u nevelik zaselak i upućujemo se prema najvećoj kući. U njoj zatičemo nekoliko žena, mahom starica. Neke od njih su bile ranjene i traže da ih previjemo. Ispričaše nam da je kroz zaselak prošla bez zadržavanja silna partizanska vojska.

Bio nam je potreban vodič, a u zaseoku su bile samo nepokretne i ostarjele žene. Dok smo mi zabrinuto razgovarali, jedna starica nam reče da je stavimo u »šarenicu« i da je nosimo, a ona će nam pokazivati put.

Dovela nas je do jedne vodenice. Vodeničar nam dade malo proje i mlijeka. Rekao je da poznaje staricu i da će je vratiti kući, a nama pokaza utrtu prtinu kojom su toga dana prošle partizanske jedinice s ranjenicima. Obradovali smo se i požurili.

Predveče smo uhvatili vezu sa 5. krajiškom brigadom.

o o n

Mon EMIN Kurti

Na putevima bratstva

... Bio je početak februara 1945. godine. Na svečanosti u Zvorniku, na samoj obali Drine, srdačno i bratski je prihvaćeno, u brigade 38. divizije, nekoliko stotina boraca sa Kosova. Polovina njih raspoređena je u 17. majevičku brigadu, a druga polovina u 18. hrvatsku i prištapske jedinice. Pretežno su to bili borci Saljskog partizanskog odreda i 6. **kosovske bri**gade, koji su u NOVJ stupili u maju, odnosno u oktobru 1944. godine, **a** nekoliko njih bili su borci od 1941. i 1943. godine. Borci od 1941. godine bili su: Emin Jašari, Mon Kurti i Ibro Nurkić; a aktivni učesnici NOR**-a** od prije septembra 1943. godine bili su: Haijim Mustafa, Šulja Meholji **i** Osman Celja. (Pod rukovodstvom ove šestorice, pripadnici NOVJ **s Ko**sova su i stigli u Zvornik i raspoređeni su u jedinice 38. divizije). **Borci** od maja 1944. godine bili su, uglavnom, iz kosovskomitrovačke opštine, **a** borci od oktobra 1944. godine s područja opština: Vučitrn, **Srbica,** Rudnik, Istok, Đurakovac. Pretežna većina učesnika NOR-a s **Kosova,** koji su ušli u sastav istočnobosanskih jedinica NOVJ bili su Albanci, a manji dio njih bili su Srbi, Muslimani i Crnogorci.

Naši drugovi, borci i starešine istočnobosanskih brigada i narod **svih** krajeva kroz koje smo prolazili primili su nas više nego srdačno. Celo vreme smo se osećali kao među najbližima i svojima. Ja sam u **17. brigadi** bio na dužnostima: komandir voda automatičara, delegat u četi, zamenik komandira čete, vršilac dužnosti političkog komesara u 3. **četi** III **bata**ljona. Borbeni putevi i zadaci voda i čete u kojima sam se nalazio **vodili** su me, kao i druge borce s Kosova, na područje Vlasenice, Olova, **Stam**bolčića, Semizovca, Sarajeva, Zenice, Breze i drugde. Susreti, nas boraca s Kosova s narodom tih i drugih bosanskih gradova i sela, bili su takvi **da** ih samo oni koji su vičniji peru mogu opisati. Ono što ja o njima mogu reći jeste to da su bili i ostali nezaboravni.

*
* *

... I ljudi kosovskomitrovačkog kraja su celo vreme NOR-a ispoljavali svoje slobodarsko opredeljenje. To je opredeljenje jasno došlo do izraza već u početku leta 1941. godine. Kada su CK KPJ i drug Tito pozvali

sve naše narode i narodnosti na oružanu borbu protiv okupatora i njegovih slugu, komunisti rudari »Trepće« iz Starog trga izveli su, pod rukovodstvom Mesnog komiteta KPJ za Kosovsku Mitrovicu, poznatu diverziju u rudniku kojom je označen početak širih oslobodilačkih akcija u ovom kraju. Uskoro se formiraju Rudarska partizanska četa i Kopaonički partizanski odred, a kasnije i Ibarski i Šaljski partizanski odred. Ti odredi su, zajedno sa jedinicama 22. srpske brigade, u novembru 1944. godine, konačno oslobodili Podujevo, Šalju, Trepču, Stari Trg, Ibarsku dolinu, Vučitrn, Kosovsku Mitrovicu. Krajem novembra, odlukom Oblasnog komiteta KPJ i Glavnog štaba NOVJ za Kosovo i Metohiju, od tih odreda su formirane nove brigade NOVJ ili je deo njihovih boraca ušao u sastav već postojećih brigada. Tako je 13. decembra 1944. godine od Ibarskog i Šaljskog partizanskog odreda formirana 6. kosovska brigada sa više od 1000 boraca. Ubrzo je, međutim, prilivom novih dobrovoljaca, brigada narasla na oko 3000 boraca, pa je velik deo njenog ljudstva ušao u sastav nove, 8. kosovske **brigade.**

Početkom februara 1945. godine deo boraca NOVJ sa Kosova nalazio se na borbenim zadacima u Vojvodini. Tih dana je stiglo naređenje da se 610 tih boraca uputi u Zvornik i uđe u sastav brigada 38. istočnobosanske divizije.

Put Vršac — Pančevo .prešli smo pešice, a onda smo se ukrcali u brodiće koji su nas Savom dovezli do Šapca. Odatle smo pešice, preko Banje Koviljače, došli do Zvornika.

Sa 300 boraca s Kosova ja sam raspoređen u 17. majevičku brigadu, Emin Jašari i Osman Celja raspoređeni su sa 259 boraca u 18. brigadu, a Šulja Meholi, Haijim Mustafa i Ibro Nurkić sa 51 borcem s Kosova ušli su u sastav prištapskih delova divizije i brigada. Već istog dana naveče krenuli smo na front koji su naše jedinice držale prema nemačkim snagama. Mi koji smo ušli u 17. brigadu krenuli smo pravcem Zvornik — Vlasenica — Sokolac, a drugovi koji su priključeni 18. brigadi pravcem prema Kalinoviku.

Ubrzo smo stigli u sastav naše brigade koja se u to vreme nalazila na nekoliko kilometara ispred Sokolca držeći položaj prema nemačkim jedinicama. Naš susret sa saborcima iz brigade, s kojima ćemo najneposrednije deliti teškoće ratnih naprezanja i radosti pobeda nad neprijateljem, bio je pun ljudske i drugarske topline. Zajedno smo zaigrali na snegu kozaračko kolo i pevali pesme o Titu, Partiji i našoj borbi. Te pesme su pevane raznim jezicima, ali istim, jedinstvenim srcem, boraca za oslobođenje i pripadnika revolucionarne armije naroda i narodnosti Jugoslavije.

Mislim da je to bilo 10. februara kada sam, u Sokolcu, kao pripadnik 17. brigade učestvovao u prvoj borbi protiv Nemaca. Neprijatelj je bio utvrđen u dve-tri zgrade i u bunkerima, a ispred njih je bila snegom pokrivena čistina koju je, usled precizne vatre nemačkih mitraljeza, bilo vrlo teško preći. Zato smo naše napade većinom izvodili u sumrak ili noću. Za desetak dana, koliko smo tu proveli, i na našoj i na neprijateljevoj strani bilo je dosta gubitaka, jer su svakodnevni okršaji bili vrlo žestoki. Sećam se da smo u tom razdoblju dva puta dobijali ljudstvo za popunu četa i bataljona.

Ujutro 21. februara dobili smo naređenje da se uputimo prema Starom Gradcu iznad Mokrog i da tu razbijemo grupu Nemaca koja je bila utvrđena u bunkerima. Zadatak smo izvršili i tako se uklinili u neprijateljski raspored na 25 kilometara daleko od Sokolca. Na tom terenu smo, sve do odlaska s njega, vodili također svakodnevne borbe s Nemcima.

Na Starom Gradcu smo se ponovo našli 12. marta. Odatle su se Nemci bili povukli, a naš je zadatak sada bio da zauzmemo položaje i bunkere koje je neprijatelj doskora držao i da odatle sprečimo da se on od Sokolca, preko Starog Gradca, Mokrog i Vučje Luke domogne Sarajeva.

U borbi koja je tog dana na Starom Gradcu trajala punih pet časova, 17. brigada nije dozvolila neprijatelju da se probije i ostvari svoj cilj. Sećam se da je tom prilikom poginulo više od 35 neprijateljskih vojnika i oficira, a 41 je bio zarobljen. Među zarobljenicima su bili jedan nemački major i dva kapetana, od kojih je štab naše divizije dobio dragocene podatke o rasporedu i daljim namerama neprijatelja. Koliko se sećam, iz borbenog stroja naše brigade izbačena su u toj borbi 53 borca.

Iz tog teškog okršaja u sećanju mi je ostala jedna dramatična pojedinost.

Nas nekoliko boraca s Kosova, u jednom trenutku smo krajnjim naporom i usredsređenom vatrom svih oružja koja smo imali, zadržavali veću grupu nemačkih vojnika koji su nasrtali prema nama, pokušavajući da nas jurišem zbace s položaja i da nas pobiju ili pohvataju žive. I dok smo bili potpuno zaokupljeni borbom s tom grupom, bočno od nas, na jedva desetak metara udaljenosti, pojavilo se pet neprijateljskih vojnika koji su kao besomučni pojurili u pravcu našeg položaja. Situacija je, u tren oka, za nas postala gotovo bezizlazna. No, tada su iz obližnjeg šumarka, desno od nas, odjeknuli rafali. Pucnji iz automata su zaustavili Nemce neposredno pred našim položajem — neki od tih pet neprijateljskih vojnika su bili ubijeni, a neki ranjeni. To nam je omogućilo da napunimo oružja i zauzmemo nov položaj. Nakon završetka borbe saznali smo ko su bili drugovi koji su nam pružili pomoć u najkritičnijem trenutku. Bili su to komandir mo'je 3. čete Ilija Cvijević, komandir 1. čete Cedomir Bosanac i komandant naše brigade Stojanda Milnović. Odmah zatim komandant brigade je, okupivši nekolicinu boraca koji su se tu nalazili, naredio juriš i sa uzvikom »Brigada naprijed! Živio drug Tito«, poveo nas u protivnapad. Iako nas je bilo svega desetak, uspeli smo da razbijemo grupu Nemaca koja se nalazila pred nama. Ubrzo je neprijatelj na ćelom frontu sudara s našom brigadom počeo da odstupa.

*

* *

Nisu mi iščilela iz sećanja ni mnoga druga zbivanja, posebno borba za oslobođenje Sarajeva' i dani koji su usledili nakon oslobođenja glavnog grada Bosne i Hercegovine. Ja, zaista, nemam reči, ruke i pera da opišem tu radost na ulicama Sarajeva i tu ljubav s kojom smo na tim ulicama sretani.

Borci s Kosova u sastavu istočnobosanskih brigada nastavili su, zatim, borbe protiv Nemaca, ustaša i četnika do konačnog isterivanja okupatora iz naše zemlje, a posle su, od maja do decembra 1945. godine uče-

Prenos ranjenika na Majeviei

stvovali u uništavanju preostalih kvislinških bandi na teritoriji Bosne i Hercegovine. Moj vod je učestvovao u likvidaciji četničke grupe Save Derikonje i u hvatanju tog poznatog zločinca.

U to vreme smo doživeli i nezaboravan susret u jednoj pećini nedaleko od sela Rakove Noge. Patrola naše brigade, u kojoj sam se i ja nalazio, našla je u toj pećini ženu sa dvoje dece. Oni su se tu danima skrivali od četnika i ustaša. Kad smo ih izveli iz pećine, dali im hranu i odredili dvojicu drugova koji će ih odvesti do kuće, i kad smo im rekli da više ni od koga ne treba da strepe, nikog da se boje — žena i deca su nas sve, redom, jednog po jednog, grlili i ljubili do iznemoglosti. Ponovno su se vraćali, grlili nas i ljubili, a niz lica su im, potocima, tekle suze kojima su zalivali i naša oružja i nas.

Zapamtio sam za sav život te suze, žene i dece, nedaleko od Rakove Noge. Gledajući ih, najneposrednije sam doživeo istorijsku istinu da su se višestruko, beskonačno višestruko isplatile sve ratne nedaće, trpljenja i žrtve da bi mogle tako obilato i tako nesuzdržano poteći suze — te žene i te dece, te suze — ozarene sjajem njihovog unutrašnjeg osmeha, te suze — žive, sunčane radosti i nemerljive sreće zbog konačne, potpune i trajne slobode ...

* * *

U brigadama 38. divizije živelo se bratski, s takvim uzajamnim uvažavanjem i poverenjem da je to ispunjavalo čovekovo srce najiskrenijom ljubavlju za druga u četi, bataljonu, brigadi. To bratstvo, koje smo osećali na svakom koraku, neprekidno je učvršćivano zajednički prolivenom krvlju u borbama protiv okupatora i njegovih slugu. U tim našim zajed-

ničkim borbama dali su svesno svoje živote i mnogi borci s Kosova. Navodim samo neke od njih, čija su mi imena i podvizi ostali u sećanju:

Mcholi Imer Šulja, borac od 1943. godine, poginuo je 10. **marta** 1945. godine. **Sahit Šalja,** vršilac dužnosti vodnika, poginuo je, takođe, **10. marta** na terenu Vučje Luke. U istoj borbi je poginuo i desetar **Sefedin B. Smakoli.** Mitraljezac **Selim Azem Ahmeti** poginuo je u borbi protiv Nemaca u selu Stari Gradac, 29. februara 1945. godine. U istoj borbi je poginuo i **Hamza F. Kopriva** iz sela Kopriva u opštini Kosovska Mitrovica. Ako me sećanje ne vara, mislim da je Hamza bio rođen 1930. godine. U partizane je stupio u maju 1944. godine kao četrnaestogodišnjak. **Hetem Murati** je poginuo u borbi protiv Nemaca na Romaniji, marta 1945. godine. Tada je poginuo i **Bejtulah Ferati. Sinan Gušavci** i **Esat Kutlovci** poginuli su maja 1945. godine u borbama protiv četnika. Esat je bio vršnjak Hamze Koprive i imao je 15 godina kada je poginuo. **Alji Topaia, partizan** od 1943. godine, poginuo je aprila 1945. godine u borbi protiv Nemaca. Poginuli su i **Sahit Topaia, Hamza Šaban, Sahit Trepča** i drugi...

Mnogi borci s Kosova su u borbama bili ranjavani, jednom ili više puta, dajući i time svoj doprinos opštim naporima za oslobođenje naše zemlje. U svojim beleškama iz tih dana i u svom sećanju sačuvao sam imena pedeset i osmorice boraca s Kosova koji su bili ranjeni kao pripadnici 17. majevičke. Broj ranjenih, razumljivo, prevazilazi broj onih koje sam ja sačuvao u sećanju. Iz tog, zaista velikog spiska ranjenih, pominjem samo dvojicu, jer ih je i samo ranjavanje na neki način povezalo. Reč je 0 dvojici stanovnika Kosovske Mitrovice Zeki Brobinuču i Šeremetu Šerifiju: prvi je kao borac naše brigade izgubio desnu, a drugi levu nogu.

U istočnobosanskim brigadama je, za kratko vreme, nemali **broj boraca** s Kosova izrastao u rukovodioce, komandire i komesare, sticao **borbeno** iskustvo i iskustvo u rukovođenju, što je nesumnjivo učinilo i efikasnijim i većim doprinos, koji su borci NOR-a na Kosovu dali u posleratnoj obnovi i socijalističkoj izgradnji.

... Prošle su tri i po decenije od tih dana. No, uprkos vremenu, ostala su u svima nama stalno sveža i stalno dragocena sećanja na naš zajednički život i borbe u brigadama 38. divizije, na naše zajedništvo i uzajamnost potvrđeno u borbenoj praksi, u borbi protiv fašizma. I tada su bratstvo i ravnopravnost — te velike tekovine borbe naše Partije, naših naroda i narodnosti, naše revolucije — bili siguran temelj svih naših pobeda 1 uspeha, kao što su to i danas, i kao što će biti i sutra, uvek.

Zato i jest iskivanje bratstva i jedinstva u našoj 17. brigadi njen **veliki** doprinos ne samo našoj pobedi u ratu već i svim našim posleratnim pobedama.

Stojan MILNOVIĆ Stojanda

Iz bitke u bitku

Nakon iscrpljujućih borbi na frontu Zvornik — Drinjača — Vlasenica sa njemačkim snagama u toku januara i februara 1945. godine; 17. brigada je 20. februara izvučena u širi rejon: Kalesija — Požarnica, radi popune i odmora. Na ovom prostoru brigada je popunjena borcima iz Srbije i Kosova do punog formacijskog sastava. Njeno brojno stanje bilo je oko 1400 boraca. Od teškog naoružanja brigada je raspolagala sa 8 minobacača, 12 protivtenkovskih pušaka i jednim flakom.

Tih dana sam, nakon izlaska iz bolnice, ponovo postavljen za komandanta 17. majevičke brigade. Tek što sam primio brigadu dobili smo naređenje da izvršimo pokret pravcem: Požarnica — Vlasenica — Han-Pijesak — Sokolac, da na liniji Babine — Vidrić — Sijerci smijenimo 20. romanijsku NOU brigadu i da iz pokreta likvidiramo neprijateljsku zaštitnicu u širem rejonu Sokolca. Zatim da što prije izbijemo na Crvene stijene, te tako stvorimo povoljne uslove za dalje nadiranje naših **jedinica** u pravcu Sarajeva.

Prva etapa marša izvršena je do Vlasenice, u kojoj je brigada prenoćila i odmorila se da bi narednog dana nastavila pokret u pravcu Sokolca. Izbivši, prije sumraka čelom kolone u s. Zljebove, naišli smo na jedno odjeljenje boraca 20. romanijske NOU brigade, koje je ostavljeno da nam saopšti da se 20. brigada već povukla s ranijih položaja i da prema neprijatelju nema naših snaga. O neprijatelju, o tome gdje su mu položaji i kakva je njegova jačina, nisu nam znali mnogo reći, ali su izjavili da je on pasivan, da ne otvara vatru i već duže vrijeme ne pravi nikakve ispade.

Od s. Žljebova i blage kose Vidrića prema Sokolcu pruža se Glasinačko polje, krajnje nepovoljno za nastupanje, pogotovo ako je još pokriveno snijegom. Zbog toga je štab brigade u rejon Vidrića pozvao štabove bataljona da bi im, dok se kolona brigade prikupi u širem rejonu Žljebova, izdao naređenja za napad i odredio pravce dejstva.

Sa ove linije bataljoni su se razvili u četne i vodne kolone i tako, u raščlanjenom pokretu, preko Glasinačkog polja nastavili pokret **prema** zonama svojih dejstava **i** objektima napada. Prema zadacima 2, 3. i **4. bata**-Ijon trebalo je da likvidiraju neprijatelja i zauzmu Pohovac (k. 1060) — s. **Baltići,** a 1. bataljon naseljeno mjesto Sokolac.

Naše nastupanje preko snijegom pokrivenog Glasinačkog polja, u prvi sumrak, bilo je za neprijatelja potpuno vidljivo i za dejstvo uspješno, ali za pravo čudo on nije ni metka opalio. Ovakva situacija podstakla je štab brigade da sa vodom za vezu, kuririma i radio-stanicom pređe na čelo 1. bataljona i nastavi pokret cestom prema Sokolcu, smatrajući da su tačni podaci koje smo dobili da se neprijatelj već povukao.

Kad smo stigli do crkve, na periferiji Sokolca, iznenada nas je obasula jaka artiljerijska vatra i samo zahvaljujući mraku, jakim zidinama crkve i dubokom potoku ispred nje, naši gubici nisu bili veliki. Ta artiljerijska vatra neprijatelja bila je neka vrsta uvoda u žestoku borbu koja otpočinje, jer su se bataljoni već približavali objektima svojih napada. Bilo je predviđeno da naš napad bude izveden silovitim naletom svih snaga, uz žestoku vatru, kako bi se prvim udarom zauzeo centralni objekat Pohovac (k. 1060) i tako stvorili povoljni uslovi da se već u toku noći potpuno razbije neprijatelj u Podromaniji. Međutim, naša predviđanja nisu se ostvarila. Naši bataljoni su naišli na jake i dobro postavljene žičane prepreke ispred kojih su se nalazila minska polja visećeg tipa (tj. mine su bile povezane tankom žicom i dodir žice na jednom mjestu aktivirao je mine prve linije na cijeloj širini). Iznenađeni ovakvom vrstom prepreka, maskiranih snijegom, a dočekani jakom i dobro organizovanom vatrom, naši bataljoni su bili odbačeni uz velike gubitke. Ponovljeni napadi još nekoliko puta, uz izvjesne taktičke dopune, samo su povećavali i onako velike gubitke bez ikakvih rezultata.

Brigada se pred zoru povukla na liniju Babine — Vidrić — Sijerci i razmjestila po rijetkim seoskim kućama, kako bi se borci bar donekle odmorili, nahranili i pripremili za novi napad naredne noći. U isto vrijeme štab brigade je pristupio planiranju novog napada i organizovanju evakuacije ranjenika prema Vlasenici i Tuzli i sahranjivanja poginulih drugova.

Podatke koje smo u toku noći prikupili, preko mještana Sokolca, koje smo uspjeli izvući, govorili su da su neprijateljske snage jake i da ih ima u zahvatu komunikacije sve do Crvenih stijena. Da bismo provjerili ove i prikupili nove podatke ostavili smo u sokolačkoj crkvi grupu izviđača da osmatraju neprijatelja, a izviđačku četu smo uputili zapadno od brda Pohovac, preko Bijelih voda da ispita pozadinu neprijatelja. Podaci koje smo dobili ovim izviđanjem samo su potvrdili one ranije, s tim što je u toku dana primijećen čest saobraćaj sanitetskih vozila iz Sokolca prema Sarajevu, što je govorilo da je i neprijatelj imao znatne gubitke.

Planirani novi napad slijedeće noći znatno se razlikovao od prvog koji je izvršen iz pokreta. Ovaj drugi je sadržavao tri elementa koji su za brigadu bili značajni, a za neprijatelja je trebalo da budu nepoznati i iznenađujući. Prvo, napad je počeo kasno, u noći, tj. u 24 časa, kako bi neprijatelj pomislio da napada neće biti, i s namjerom da njegova budnost oslabi a da mi postignemo iznenađenje. Drugo, sve snage brigade napadale su centralni i najvažniji objekat neprijateljske odbrane Pohovac (k. 1060), s tim što se jedan bataljon nakon pada mraka, preko Bijelih voda, između padina Romanije i Pohovca, ubacivao u pozadinu neprijatelja i time trebao da odigra glavnu ulogu. Naime, kada počne borba s fronta, on bi iznenadnim jurišem iz pozadine trebao u naletu da ovlada najvišom tačkom Pohovca i na taj način stvori uslove brigadi za razbija-

nje neprijatelja u cjelini. Treće, svi minobacači su povučeni iz bataljona i formirana je minobacačka vatrena grupa od osam oruđa. Grupa je trebala 10 minuta prije napada da izvrši vatreni udar sa pet plotuna na Pohovac, kako bi se neprijatelju, iznenada, nanijeli gubici, narušile njegove prepreke, a posebno aktivirala i uništila minska polja.

Kako se vidi, napad je bio dobro zamišljen, solidno pripremljen i planski vođen, ali odnos snaga koji je bio nepovoljan za nas nije omogućavao uspjeh. Naime, bataljon koji se povlačio u neprijateljsku pozadinu upao je u snažnu unakrsnu vatru dobro postavljene odbrane neprijatelja po dubini i morao je prihvatiti borbu u nepovoljnim uslovima uz teške gubitke, jedan čas prije početka planiranog napada. Prema tome, izvršenje osnovnog zadatka koji mu je bio namijenjen — osujećeno je. To je uslovilo da su i glavne snage brigade napad s fronta morale početi nešto ranije. Pa ipak, zahvaljujući snažnom i zaista efikasnom, iznenadnom vatrenom udaru minobacačke grupe, neprijatelj je bio ošamućen, a njegove prepreke ozbiljno narušene. Zato je i napad glavnih snaga brigade bio uspješniji nego prethodne noći. Neke čete su se čak probile u prednju liniju neprijateljskih rovova, ali su njegovim snažnim protunapadom, ubitačnom vatrom automatskog oružja i kišom granata, bile odbačene uz znatne gubitke. Nastavljena je tročasovna borba bez povoljnih rezultata i snage brigade su se morale pred zoru povući u svoje polazne rejone, čime je i drugi napad neuspješno završen.

Sutradan štab brigade je radiogramom upoznao štab 38. NOU divizije sa situacijom i stavio do znanja da je brigada i suviše slaba da bi mogla likvidirati jake i dobro utvrđene snage neprijatelja u širem rejonu Sokolca, tim više što je u dva pokušaja već imala više od 300 boraca i starješina izbačenih iz stroja. Na raport brigade uslijedio je odgovor u kome se kaže da se »uporište Sokolac mora likvidirati« i u tom cilju nam se šalje »oko 200 novih boraca za popunu gubitaka, a za dan-dva brigadi će se u rejonu Žljebova staviti na raspolaganje divizion artiljerije za podršku sa kojim treba utanačiti sadejstvo«.

Odmah se pristupilo sređivanju jedinica i njihovoj pripremi za treći i odlučujući napad. Poslije dva dana odmora i priprema, pristigla je i artiljerija, koja je potpuno neopaženo od neprijatelja, zaposjela vatrene položaje između Žljebova i Vidrića. Dolazak artiljerije povoljno je uticao na moral boraca brigade i oni su s nestrpljenjem očekivali novi napad, kako bi se osvetili neprijatelju za prethodna dva neuspjeha. Zaista, 20 artiljerijskih oruđa, uključujući i minobacačku grupu brigade, ulijevalo je nadu u siguran uspjeh, tim više ako se zna da brigada takvom snagom vatre nije raspolagala od svog formiranja. Dan uoči napada iskorišten je za što bolju organizaciju sadejstva bataljona i artiljerije, a uspostavljena je i telefonska veza između štaba brigade i vatrenih položaja artiljerijskog diviziona, kako bi se u toku borbe mogli što brže i efikasnije ostvarivati novi i davati dopunski zadaci koje bi situacija nalagala.

Da bi ovaj treći napad po svaku cijenu uspio, dogovoreno je da jedinice brigade nakon pada mraka zauzmu polazne položaje za napad 300—400 metara od neprijatelja, kako bi koristeći se vatrom artiljerije, odmah iza posljednjih eksplozija uskočile u rovove ne dozvoljavajući neprijatelju da se snađe i pribere za otpor. Dakle, sve pripreme su blagovremeno izvršene, a na sastanku komunista i skojevaca postavljeno je da

Borci i rukovodioci 3. čete 3. bataljona 17. udarne majevičke brigade

oni budu nosioci predstojećeg napada brigade i primjer hrabrosti. Znači, pripreme su bile potpune, a plan napada u pojedinostima preciziran. Čak su i borci znali da će se štab brigade nalaziti ü streljačkom stroju na težištu napada, direktno povezan telefonskom linijom sa vatrenim položajima artiljerije.

Ne mogu se sjetiti dana napada, ali u svakom slučaju to je bilo između 20. i 25. marta 1945. godine po vrlo hladnoj zimskoj noći. Kada je brigada pod zaštitom mraka zaposjela polazne položaje za napad, telefonom je dat znak artiljeriji za otvaranje vatre. Na žalost, prvi ispaljeni plotuni pali su po borbenom rasporedu brigade i tako nezaštićenim i neukopanim jedinicama nanijeli osjetne gubitke. Pod eksplozijama artiljerijskih granata našao se i štab brigade. Poginula su dvojica vezista, ranjen je pomoćnik komesara brigade Drago Matković, a komesar brigade Rajko Škaljak je kontuzovan. Poslije našeg oštrog upozorenja artiljerija je povećala daljinu gađanja, ali je sada daleko prebacivala neprijateljske položaje, dok smo mi pristupili ponovnom sređivanju već demoralisanih jedinica za napad, kao i izvlačenju ranjenika. Ubrzo zatim neprijateljska dalekometna artiljerija sa ravne Romanije svojom vatrom precizno je počela gađati vatrene položaje naše artiljerije u širem rejonu Vidrića tako da se ova ne javljajući se brigadi povukla prema Han-Pijesku.

Tako je i ovaj treći napad brigade na Sokolac i Pohovac, mada dobro zamišljen i razrađen, već u samom početku bio osuđen na neuspjeh, bez obzira na to što je trajao čitavu noć. O svemu ovome bio je obaviješten i štab 38. divizije, koja je glavninom snaga bila u pokretu prema Sokolcu.

Narednog dana 17. majevička brigada je dobila naređenje da napusti položaje oko Pohovca, na koje je pristigla 21. brigada, i da preko Bijelih

voda i Starog grada izbije u rejon Kadina Sela i da pokuša presjeći komunikaciju Sokolac — Sarajevo zapadno od Crvenih stijena u rejonu s. Mokro. Na taj način treba uz sadejstvo ostalih jedinica 27. i 38. divizije stvoriti uslove za potpuno okruženje i uništenje neprijateljskih snaga u širem rejonu Sokolac — Podromanija — Crvene stijene.

Noćnim maršem brigada je neopaženo izbila u rejon Kadina Sela i odmah pristupila ispitivanju neprijateljskih položaja i rasporeda, pripremajući jedinice za nove napade. Konstatovali smo da neprijatelj brani uzak pojas oko komunikacije i da su snage pojedinih uporišta relativno male, pa smo zbog toga odlučili da jednovremeno napadnemo tri uporišta koja su međusobno tijesno povezana, a to su Crni vrh, Triješanj i Sedra, sa ciljem da njihovom likvidacijom široko izbijemo na komunikaciju u rejonu s. Mokro. Prva dva noćna napada brigade nisu uspjela, jer je neprijatelj pružao energičan otpor uz efikasnu podršku artiljerije i flakova sa Crvenih stijena. Treće noći, izostavljajući Crni vrh, sve snage brigade angažovane su u napadu na Triješanj i Sedru i nakon žestoke borbe cijele noći, ova uporišta su zauzeta uz znatne gubitke neprijatelja. Time je komunikacija Sokolac — Sarajevo bila presječena.

Takva upornost i borbenost neprijatelja u ovim borbama bile su neshvatljive, ali samo do zarobljavanja nekih njemačkih vojnika. Bili su to Nijemci od 52 do 57 godina, iscrpljeni od umora, prljavi, neobrijani i neošišani — prava ljudska i vojnička bijeda. Kada smo ih upitali zašto su se tako uporno borili kada vide da su na ivici života i smrti, a Njemačka pred neminovnim slomom i kapitulacijom, njihov odgovor automata zaslijepljenih nacističkom propagandom glasio je: »-Njemačka će pobijediti«!

Idućeg dana brigada je u rejonu s. Mokro — Hotičko polje uhvatila vezu s dijelovima 37. divizije 2. korpusa, koja je između Pala i Bogovića prodrla u ovaj rejon. Tako su definitivno bile okružene znatne snage neprijatelja na širem području Sokolac — Romanija.

Noću, između 1. i 2. aprila, intendant 17. brigade s grupom vojnika nalazio se na terenu Sirijevići — Šajbegovići radi prikupljanja hrane. Pri povratku u štab brigade u Kadino Selo ta grupa je zarobila jednog četnika koji im je izjavio da se jake neprijateljske snage nalaze u Olovu i da će tokom dana nastaviti pokret prema Sokolcu. Pošto smo već tada imali telefonsku vezu sa štabom 38. divizije koji se nalazio u rejonu s. Sirijevići, odmah smo o ovim podacima izvijestili komandanta divizije Franju Herljevića.

U to vrijeme raspored 17. majevičke brigade bio je slijedeći: 1. i 2. bataljon nalazili su se na komunikaciji u širem rejonu s. Mokro; 4. bataljon, poslije presijecanja komunikacije Sokolac — Sarajevo izvučen je na brdo Stari grad koje je saobrazno našim ondašnjim prilikama uređivao za odbranu, jer smo stalno očekivali intervenciju neprijatelja od Pohovca u pozadinu brigade. Treći bataljon nalazio se u rezervi u rejonu Tadino Selo namijenjen za aktivna dejstva prema komunikaciji ili Starom gradu.

Dobiveni podaci o neprijatelju u Olovu mada još neprovjereni, naveli su nar da izvršimo korekciju u rasporedu brigade koja neće bitno uticati na njen prvobitni i osnovni zadatak. U skladu s tim trebalo je da se treći bataljon pomjeri na Star; grad. drugi bataljon da se prebaci na njegovo mjesto, a prvi bataljon da i dalje ostane na komunikaciji.

Tek što je ova djelimična pregrupacija brigade počela, u pozadini se začula borba u pravcu s. Sirijevići — Bijele vode, koja je vremenom postajala sve jača i sve bliža. Bilo je jasno da su podaci dobijeni od zarobljenog četnika bili tačni. U kratkom vremenu telefonom se javio komandant divizije i naredio da u pravcu bolnice i pozadinskih dijelova najhitnije uputimo jedan bataljon i brigadnu radio-stanicu, a poslije četiri do pet minuta zatražio je i drugi bataljon, tako da su bataljoni koji su u sklopu pregrupacije brigade bili već u pokretu, samo ubrzano produžili na izvršenje novog zadatka.

Zahvaljujući pravovremenoj procjeni situacije od strane štaba brigade i blagovremenom pomijeranju jedinica, ovi bataljoni su u posljednji čas pristigli i spriječili brzo nadiranje neprijatelja, čime su spašeni pozadinski dijelovi 38. divizije, 17. i 21. brigade sa bolnicama i ranjenicima. Ubrzo je prekinuta i telefonska veza sa divizijom, a radio-stanica brigade je bila sa jednim od bataljona, tako da je štab brigade ostao bez ikakve veze sa pretpostavljenom komandom. On nije znao ni gdje se trenutno nalazi štab divizije da bi mogao s njim uspostaviti kurirsku vezu.

Situacija je postala krajnje nepovoljna i očito se vidjelo da se ubrzano pogoršava. Preostala dva bataljona brigade bila su znatno udaljena jedan od drugog. Na komunikaciji s. Mokro sa pravca Crvenih stijena već se čulo puškaranje, a na pravcu s. Sirijevići — Sahbegovići borba se naglo približavala. U takvoj situaciji najvažnije je bilo što prije prikupiti bataljone u pogodan rejon, bilo za odbranu, bilo kao pogodan oslonac za aktivna dejstva. Pretpostavljali smo da će se ostale snage 38. divizije povlačiti pred neprijateljem prema Starom gradu i položajima zapadnije od njega. Međutim, tako nije bilo, jer su te snage bile odbačene prema romanijkom Ozrenu. Odmah smo uputili duple kurire sa zadatkom da se prvi bataljon sa komunikacije po dijelovima najhitnije povlači na Stari grad, pa makar se i probijao do njega. Štab brigade nalazio'se u podnožju Starog grada u šumi, prema Kadinom Selu sa kurirskim vodom i vodom pratećih oruđa (tri minobacača i jedan flak), ali smo na žalost imali malo municije. I dok je štab brigade razmatrao novonastalu situaciju očekujući dijelove prvog bataljona, na lijevom krilu četvrtog bataljona došlo je do žestoke borbe. Izletjeli smo na brdo i na veliko iznenađenje vidjeli da je neprijatelj zauzeo ćuvik koji dominira cijelim Starim gradom. S četom koja je bila u rezervi izvršili smo protivnapad na ćuvik i povratili izgubljeni položaj. Tom prilikom nekoliko drugova je poginulo a nekoliko ih je ranjeno. Ovaj ćuvik je docnije nekoliko puta prelazio iz ruku u ruke, ali smo ga mi ipak održali.

Dok smo uspostavili narušenu odbranu i poboljšavali raspored bataljona i pratećih oruđa, pristigla je jedna četa 1. bataljona, koju smo zadržali u rezervi do pristizanja ostalih snaga. Osmatrajući položaj bataljona očekivali smo napad neprijatelja iz šume i sa fronta. Odjednom se začula jaka vatra u pozadini bataljona, u rejonu štaba brigade. Odmah smo sa pristiglom četom 1. bataljona i pet do šest kurira pojurili u tom pravcu. Neprijatelj je već počeo kupiti stvari iz štaba. Prvo što nam je u toj prilici palo na pamet bila je brigadna zastava čiji bi gubitak za nas

sve predstavljao veliku vojničku sramotu. Nošeni tim saznanjem izvršili smo juriš na Švabe u kolibi i oko nje. Iznenađeni silinom ovog udara Nijemci su počeli bježati, bacajući i rasipajući arhivu koju su ponijeli. U tom trenutku jedan neprijateljski vojnik je izletio iz kolibe sa zastavom i pisaćom mašinom, ali ga je pokosio mitraljeskim rafalom komandir brigadnih kurira koga smo zvali samo jednim imenom Teški. Tako je spašena zastava, a sačuvana je i pisaća mašina i polovina brigadne arhive.

Taj isti neprijatelj koji je prodro u rejon štaba brigade odbacio je ostale dijelove 1. bataljona koji su podilazili Starom gradu, a sa njim i dio štaba brigade u šumu istočno od ovog masiva. Sada se borba vodila sa fronta, na lijevom krilu i u pozadini 4. bataljona, a ubrzo je uslijedila žestoka vatra i na desnom krilu, čime je nešto ojačani 4. bataljon bio potpuno 'okružen.

Međutim, zbog naše upornosti i odlučnosti, te neprijateljeve snage nisu bile dovoljne da postignu svoj cilj — nesmetano kretanje svoje glavnine komunikacijom Mokro — Sarajevo — a neprijatelj nije želio da se upliće u dužu borbu, jer je već bio deblokirao svoj podromanijski garnizon. Tako je dio snaga 17. majevičke brigade jačine od oko pet četa uz podršku tri minobacača, u okruženju održao svoje položaje i kompaktnost jedinica pod vrlo nepovoljnim uslovima borbe. Naime, Stari grad je gola i kamenita čuka, relativno uska sa svih strana obuhvaćena velikom i gustom šumom koja nam je otežavala osmatranje i umanjivala efikasnost dejstva, dok je neprijatelju omogućavala skriven manevar i uspješna iznenađenja svih vrsta. S druge strane naše snage bile su lišene i sanitetskog obezbjeđenja. Referent saniteta 4. bataljona drugarica Milka Ponjavić bila je teže ranjena odmah na početku borbe, tako da su svu stručnu pomoć ranjenicima pružale tri četne bolničarke. Ovdje valja istaći da se ni borci nisu mogli koristiti za brzo izvlačenje ranjenika i poginulih. Zbog toga su neki ranjenici podlegli, ne toliko zbog težine rana, koliko zbog velikog gubitka krvi.

Ipak sve te nedaće i teška iskušenja tog nezaboravnog popođneva. 2. aprila 1945. godine, nisu slomili moral naših boraca. Moral su nosili komunisti i skojevci koji su najviše i ginuli. Željno smo očekivali noć ali je ona sporo dolazila.

Nakon pada mraka borba je počela jenjavati da bi potpuno prestala oko 22 časa mada smo, zbog neizvjesnosti cijele noći ostali na položajima, spremni za borbu, osmatrajući i ispitujući patrolama teren ispred sebe. Negdje poslije pola noći dospjeli smo i do ranjenog njemačkog narednika — folksdojčera, koji je bio ranjen u obje noge. Pošto je iznesen do štaba bataljona, izjavio je da pripada 14. puku 7. SS divizije i da je taj puk imao zadatak da deblokira okružene njemačke snage i sa njima zajedno odmah produži prema Sarajevu koje njemačka vojska napušta. Tada smo tek saznali da je najgore prošlo i da oko nas nema neprijatelja, ali smo i dalje ostali na položajima zbog svakakvih mogućnosti.

Iako su borci bili krajnje iscrpljeni i gladni, a hrane nismo imali, ipak smo riješili da do svanuća ostanemo na Starom gradu, da za to vrijeme pripremimo ranjenike za evakuaciju i pokušamo uhvatiti vezu sa

štabom 38. divizije. Posebno je bilo važno da podaci kojima raspolažemo dospiju što prije u štab divizije. Radi toga je upućeno jedno odjeljenje vojnika prema s. Sirijevići i romanijskom Ozrenu. U zoru 3. aprila odjeljenje se srelo sa izviđačkom četom 17. brigade koju je štab 38. divizije uputio u rejon Starog grada da ispita šta se tamo zbilo.

Dok smo očekivali vijest o našim snagama, u svanuće smo preduzeli akciju da sakupimo sve naše poginule drugove i da ih prije pokreta dostojno sahranimo. Prikupljajući poginule drugove ispitivali smo i širi rejon u kome su se vodile borbe i ustanovili da je neprijatelj imao znatne gubitke, a posebno njegova komora koja je na uskom planinskom putu bila prosto sasječena našom minobacačkom vatrom. Tom prilikom pronašli smo ranjenog njemačkog poručnika u teškom stanju. Njemu je minobacačka granata raznijela nogu, koju je on sam podvezivao i zavijao komadima košulje i tako spriječio gubitak krvi. Previli smo ga našim skromnim sredstvima i osvježili vodom i šećerom, koga je slučajno malo imala četna bolničarka.

Nešto kasnije stigla je izviđačka četa brigade sa tri jahaća konja, koje su za svaki slučaj poveli radi ranjenika. Kada su nas obavijestili o tome gdje se nalaze ostale snage brigade i štab 38. divizije, naredili smo im da potovare njemačke ranjene zarobljenike i da najhitnije sa njima krenu u štab divizije, jer su zarobljenici mogli dati podatke o neprijatelju. Isto tako, štabu divizije je upućeno obavještenje o stanju kod nas. I dok su traženi konji i kola sa brigadnim sanitetom pristigli na Stari grad, mi smo sahranili poginule drugove i oko 11 časova napustili mjesto borbenog okršaja na kome je izbačeno iz stroja više od 50 naših boraca, ali gdje je i neprijatelj imao znatne gubitke.

Poslije kraćeg odmora i sređivanja jedinica, počeli smo postepeno nastupanje ka Sarajevu i već 5. aprila dobili smo zadatke i razrađivali plan napada na grad Sarajevo. Napad je trebalo da počne noću između 5. i 6. aprila 1945. godine. U ovoj operaciji 17. majevička brigada, nalazeći se na lijevom krilu 38. divizije, imala je zadatak da prodorom preko Vratnika odsiječe kasarnu Jajce i dejstvujući glavnim snagama ka centru grada, učestvuje u likvidaciji utvrđenja na koja naiđe. Prilazeći gradu, svakog momenta smo očekivali otpor neprijatelja. Međutim, pošto neprijatelj nije pružao otpor bilo nam je jasno da borbe u gradu neće biti i da je bitka za oslobođenje Sarajeva dobijena slamanjem neprijateljskog otpora na uporištima udaljenim od grada, u čemu je 17. majevička NOU brigada imala značajnu ulogu i dala velike žrtve. Tako smo u zoru, 6. aprila 1945. godine, ušli u grad Sarajevo gotovo bez borbe.

Nakon što se zadržala u Sarajevu dva dana, radi čišćenja grada, brigada dobija zadatak da se ponovo vrati na Romaniju i da na prostoru Babine — Knežina — Rakova noga razbije četničko-ustaške bande koje su se tamo u većim grupama pojavile i da organizuje raščišćavanje komunikacije Sokolac — Crvene stijene koju je neprijatelj u svom povlačenju jako zarušio obaranjem drveća.

Pošto je za nekoliko dana izvršila i ovaj zadatak, brigada se prikupila u Sokolcu radi reorganizacije. Tada se u brigadi formiraju neke jedinice koje ona do tada nije imala: četa za vezu, prateća četa, četa automatičara, pionirska četa, i četa za snabdijevanje, a formirani su i odgovarajući vodovi u bataljonima. Brigada je primila novo naoružanje sovjet-

ske proizvodnje, a bila je obezbijedena i radio-veza telefonijom između štaba brigade i potčinjenih jedinica. Ova modernizacija brigade višestruko je povećavala njenu vatrenu moć i učinila efikasnijim sistem komandovanja. Nakon toga brigada je povučena u Sarajevo kao paradna jedinica, gdje uporedo sa obavljanjem garnizonih zadataka priprema i prvu prvomajsku paradu.

U drugoj polovini maja 1945. godine četnička grupacija Draže Mihailovića, koja nije uspjela da se sa okupatorom probije na zapad, pokušala je da se iz centralne Bosne probije u istočnu Bosnu i dalje u Srbiju. U takvoj situaciji 17. majevička brigada, u sklopu ostalih brigada 38. divizije i III korpusa napušta Sarajevo i zaposjeda položaje na liniji: Pazarić — Tarčin — Raštelica, kako bi na tom pravcu spriječila prodor četničkih snaga u širi rejon Sarajeva. Otkrivši namjere četnika i pravac nadiranja njihovih glavnih snaga, brigada se kasnije rokira u rejon Ivan-sedla i na tom planinskom masivu dočekuje četnike sa kojima cio dan vodi žestoku borbu. U toj zaista teškoj jednodnevnoj borbi, povrh visokog morala boraca, došli su do punog izražaja i višestruko povećana vatrana moć i efikasan sistem komandovanja. Zahvaljujući tome, neprijatelju su naneseni teški gubici i on je sa Ivan-sedla odbačen prema Bradini i nabačen na neprohodne vrleti Prenja. U ovoj borbi i 17. brigada je imala osjetne gubitke, što su u znatnoj mjeri uslovila i gusta minska polja, koja su njemačke snage postavile u rejonu Ivan-sedla prilikom napuštanja tih položaja.

Pošto je četnička grupacija odbačena iz rejona Sarajeva, trebalo je spriječiti je da se preko planine Treskavice probije u trougao Sarajevo — — Kalinovik — Foča i kanalisati je na relativno uzak prostor između masiva Treskavice i gornjeg toka r. Neretve, stvarajući tako uslove za njeno potpuno uništenje. U vezi sa ovakvom zamisli 17. brigada je nakon pada mraka istog dana, kamionima prebačena iz rejona Ivan-sedla, preko Ili— dže u rejon Trnovo — Ledići — Dujmovići i od.nah po kolonama produžila pokret ka grebenu Treskavice. Tu se u jutarnjim časovima narednog dana sukobljava s četnicima. Pokušaj četnika da ovladaju dominantnim položajima na Treskavici i tako prošire svoj manevarski prostor nije uspio zahvaljujući brzini manevra naših snaga i neprekidnom pojačavanju njihovog dejstva.

U ovim žestokim borbama sa četnicima znatnu podršku pružala nam je i naša avijacija koja je uspješno i neprekidno dejstvovala po neprijateljskim položajima i kolonama u pokretu. Poslije višečasovne borbe i mnogih juriša četničkih bandi na greben Treskavice, njihov je otpor, a time i moral, bio slomljen i oni su odbačeni i ukliješteni između rijeka Ljute i Neretve na uskom prostoru Ozime — Bjelimići — Odžaci u po podnevnim časovima razbijeni i potučeni u trouglu: Bjelimići — Obalj — — Kalinovik. Nekoliko neorganizovanih četničkih grupa, svaka za seDe, uspjelo je da se između Obija i Kalinovika probije u Zelengoru.

Da bi se i te grupe u Zelengori definitivno uništile, 17. brigada, ojačana sa još dva bataljona, zaposjela je rijetke prelaze na kanjonskoj r. Bistrici u sjevernom podnožju Zelengore na liniji: Kalinovik — Miljevina — Foča i sa tih položaja pročešljavala sjeverne padine Zelengore. Za nekoliko dana naše snage uništile su i te grupe, pri čemu je 17. brigada

zarobila nekoliko stotina četnika, i zaplijenila važnu arhivu četničke vrhovne komande i znatnu količinu novca.

Nakon završetka borbenih dejstava protiv glavne četničke grupacije 17. brigada se povlači u Sarajevo, ali se u njemu ne zadržava, već u pokretu dobija zadatak da se dislocira na novi prostor Breza — Visoko — — Vareš i da na tom području uništi ostatke križarsko-četničkih grupa, koje su ugrožavale narodnu vlast i svojim čestim diverzantskim akcijama nanosile ozbiljne štete privredi i njenoj obnovi. Na tom prostoru brigada ostaje mjesec dana i, uz pomoć naroda i narodne vlasti, u danonoćnim akcijama uspješno pročišćava teren i uništava ostatke odmetničkih bandi, čime omogućava nesmetan rad narodne vlasti i djelovanje društveno-političkih organizacija.

Na tom prostoru, juna mjeseca u Brezi, na svečanoj smotri, 17. majevička brigada za svoje izvanredne zasluge prima Orden narodnog oslobođenja.

Pero KOSORIĆ

Oslobođenje Sarajeva*

Sarajevo, zbog svog geografskog položaja i mnogih vojnih i političkih implikacija koje su nastale razvojem NOB-a, imalo je izuzetno važan značaj za okupatora, pa je držao tamo jake snage (štab njemačkog 5. SS brdskog armijskog korpusa, zatim njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa, izvjesno vrijeme i štab njemačke Grupe armija E). Partizanske jedinice koje su dejstvovale u širem rejonu Sarajeva vršile su stalno pritisak na grad. Posebno značajna u ovom pogledu su dejstva Romanijskog NOP odreda novembra — decembra 1941, čiji su i oštrina i intenzitet stvarali kod okupatora osjećaj nesigurnosti do te mjere da je očekivao i direktan napad na Sarajevo. U 1942. i 1943. godini i takoreći u toku cijelog narodnooslobodilačkog rata Sarajevo i njegova šira operativna zona u središtu su i našeg i neprijateljskog interesa.

U jesen 1944. godine poslije oslobođenja Beograda i uspostavljanja sremskog fronta, Sarajevo je dobilo poseban značaj i u operativno-strategijskom pogledu. Služilo je kao oslonac glavnim snagama njemačke grupe armija E, koje su se dolinom Zapadne Morave i preko Sandžaka povlačile na sjever. Zbog toga je neprijatelj cijelu istočnu Bosnu vrlo uporno branio. Na desnoj obali Save i u donjem toku Bosne držao je veoma jake snage. Bijeljinu, Brčko, Bosanski Samac, Derventu, Gračanicu i Doboj pretvorio je u veoma jaka uporišta, a također je i komunikacije Bijeljina — Brčko, Celić — Brčko i Brčko — Doboj osigurao jakim uporištima.

Na svaku pojavu novih snaga NOVJ neprijatelj odmah reaguje. Naročito brzo reaguje na pojavu naše 2. armije u istočnoj Bosni, pa čak, u januaru i februaru 1945. godine preduzima i ofanzivne akcije protiv naših snaga. Cilj tih akcija je da našu 2. armiju veže za sebe u dolini Drine, 29. i 9. diviziju u dolini Neretve. 2. korpus što južnije od Sarajeva, a 5. korpus što dalje od lijeve obale Bosne. Naročito su bile uporne borbe koje je naša 2. armija vodila u dolini Drine. Do kraja februara uspjela je da odbaci neprijateljeve snage koje su nadirale ka Tuzli i da poslije toga svoja dejstva usmjeri ka dolini Bosne. Krajem februara je oslobođen i

***) Članak; je preštampan iz edicije »Istočna Bosna u NOB-i 1941—1945, Sjećanja učesnika, Beograd 1971, Knj. 2, str. 694—700.**

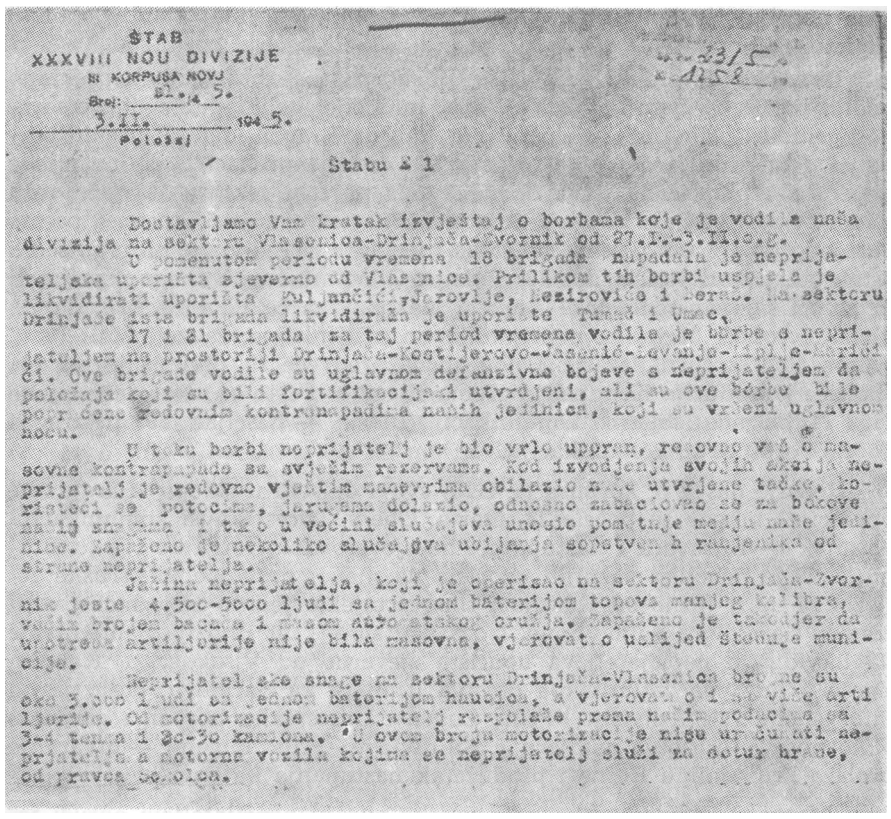
Mostar; jedinice 5. korpusa su se približile lijevoj obali Bosne. Neprijateljevom garnizonu u Sarajevu i njegovim komunikacijama koje dolinom rijeke Bosne izlaze na obalu Save zaprijetila je opasnost okruženja.

To, i uopšte nepovoljna situacija za neprijateljeve jedinice u Jugoslaviji, za komandanta jugoistoka general-pukovnika fon Lera, bili su jaki razlozi da Hitleru predloži da njegove snage napuste Sarajevo. Hitler je, međutim, imao drukčije planove. On je za početak marta isplanirao svoju posljednju ofanzivnu akciju širih razmjera — veliku proljetnu ofanzivu protiv Crvene armije u Mađarskoj. Dakle, ne napuštati prostor koji se već ima, već se vratiti u sastav Velike Njemačke, Panoniju i Mađarsku — rezonovao je Hitler. Tek kada je i taj posljednji ratni grč vođe Trećeg rajha propao, Hitler je, 20. marta 1945. godine, odobrio Leru da napusti Sarajevo. Ali, to odobrenje došlo je u nevrijeme: njemački 21. brdski armijski korpus, koji je branio širi prostor Sarajeva, pritisnut sa svih strana 2, 3. i 5. korpusom JA, dospio je u tešku situaciju. U Sarajevu su, pored jedinica za neposrednu odbranu grada, bile mnoge neprijateljeve civilne i vojne ustanove, oko 3000 ranjenika i velike količine ratnog materijala u kome je njemačka vojska u to vrijeme oskudijevala. Zbog toga je 21. brdski armijski korpus bio prinuđen da i dalje uporno brani sve prilaze Sarajevu.

Odbranu Sarajeva neprijatelj je organizovao u tri jako utvrđene linije. Najistaknutije i najjače branjene položaje imao je na predjelima Romanije (Sokolac — Crvene stijene — Podromanija), na Palama, zatim Trnovo — Vojkovići, Ivan-sedlo —• Hadžići i duž komunikacije Blažuj — — Kiseljak — Busovača, prema Srednjem i Varešu. Te položaje je posjeo najjačim snagama, nama dobro poznatim iz ranijih okršaja — 181, 369. i 7. SS divizijom »Princ Eugen«. Pozadi tih položaja, na neposrednim prilazima Sarajevu, neprijatelj je organizovao uži pojas odbrane, koristeći se sistemom utvrđenja koje je izgradio još 1941. godine, jer je već tada bio prinuđen da se brani od partizana sa Romanije, Jahorine i Igmana. **I** najzad, u samom gradu, okupator je dijelom svojih snaga, oslanjajući se na Luburićeve i Sudarove ustaše, zaposjeo i zatvorio sve prilaze gradu, važnije zgrade, objekte, ulice i raskrsnice. Sem toga zaveo je strašan teror — — zvjerski mučio, klao, vješao i strijeljao rodoljubivo stanovništvo grada: Srbe, Muslimane i Hrvate.

U drugoj polovini marta 1945. godine naše armije otpočeće proljećnu ofanzivu za konačno oslobođenje zemlje. U sklopu te ofanzive jedna od značajnijih operacija biće sarajevska. Nju će u periodu, između 8. marta i 10. aprila, izvesti 2, 3. i 5. korpus pod rukovodstvom Operativnog štaba-grupe korpusa, kome je Generalštab JNA postavio zadatak da objedini borbena dejstva svih snaga oko Sarajeva i izvede »Sarajevsku operaciju«.

Dc 28. marta, datuma koji je planom »Generalštaba JA bio predviđen kao dan D »Sarajevske,operacije«, svi korpusi su uglavnom podišli spoljnoj odbrani Sarajeva: operativna grupa našeg 5. korpusa prikupila se zapadno od komunikacije Kiseljak — Busovača; jedinice našeg 3. korpusa, nakon borbi u kojima su, iako pod nepovoljnim vremenskim i zemljišnim uslovima zauzele Sokolac, zaustavljene su pred Podromanijom; tri divizije 2. korpusa približile su se Sarajevu s jugoistoka, juga i jugozapada. Napad 3. korpusa počeo je 28. marta. Dvije brigade njegove 27. divizije ovladale su neprijateljevim otpornim tačkama na svom pravcu i

ŠTAB
XXXVIII NOU DIVIZIJE
III KORPUSA NOVJ
Broj: 81-14-5.
3.II. 1945.
Položaj

Štabu 3 I

Dostavljamo Vam kratak izvještaj o borbama koje je vodila naša divizija na sektoru Vlasenica-Drinjača-Zvornik od 27.I.-3.II.o.g.

U spomenutom periodu vremena 18 brigada napadala je neprijateljska uporišta sjeverno od Vlasenice. Prilikom tih borbi uspjela je likvidirati uporišta Kuljanči, Jarovlje, Bezirovići i Berak. Na sektoru Drinjače ista brigada likvidirala je uporište Tunel i Ulanc.

17 i 31 brigada za taj period vremena vodile je borbe s neprijateljem na prostoriji Drinjača-Kostijerovo-Vasenić-Zavanje-Lipje-Amidži. Ove brigade vodile su uglavnom defanzivne bojave s neprijateljem da položaja koji su bili fortifikacijski utvrđeni, ali su ove borbe imale pozitivne rezultate kontranapadima naših jedinica, koji su vršeni uglavnom noću.

U toku borbi neprijatelj je bio vrlo uporan, redovno vrši o masovne kontranapade sa svježim rezervama. Kod izvođenja svojih akcija neprijatelj je redovno vještim manevrima obilazio naše utvrđene tačke, koristeći se potocima, jarugama dolazio, odnosno nastojao se na bokove naših snaga i tako u većini slučajeva unosio pometnje među naše jedinice. Zapaženo je nekoliko slučajeva ubijanja sopstvenih ranjenika od strane neprijatelja.

Jačina neprijatelja, koji je operisao na sektoru Drinjača-Zvornik je oko 4.500-5000 ljudi sa jednom baterijom topova manjeg kalibra, velikim brojem bacača i manjom količinom oruđa. Zapaženo je također da upotreba artiljerije nije bila masovna, vjerovatno uslijed štednje municije.

Neprijateljske snage na sektoru Drinjača-Vlasenica broje su oko 3.000 ljudi sa jednom baterijom haubica, a vjerovatno i tri više artiljerije. Od motorizacije neprijatelj raspolaže prema našim podacima sa 3-4 tenka i 20-30 kamiona. U ovom broju motorizacije nisu uračunati neprijateljski motorna vozila kojima se neprijatelj služi na dotur hrane, od pravca Sokolca.

Uvodni dio izvještaja štaba 38. **NOU divizije o borbama koje su jedinice divizije vodile na sektoru Drinjača — Zvomik u vremenu od 27. januara do 3. februara 1945. godine**

presjekle komunikaciju Sarajevo — Sokolac. Jedan puk njemačke 181. divizije našao se tako okružen u Podromaniji i u okolnim uporištima. I uprave kada su, sutradan, počele žestoke borbe za uništenje ovog njemačkog puka u obruču, iz Olova se preko Medojevića, u bok i pozadinu naše 38. divizije i u neposrednoj blizini pozadinskih jedinica 3. korpusa pojavio 14. puk 7. SS divizije »Princ Eugen«.

Nova situacija primorala je štab našeg 3. korpusa da protiv toga puka angažuje glavninu obiju svojih divizija (27. i 38). U borbama kod Šahbegovića i Starog grada 14. njemački puk pretrpio je osjetne gubitke i ostao gotovo bez cjelokupne komore. Prinuđen tako da promijeni pravac dejstva, on ne stiže do okruženog puka 181. divizije. Međutim, baš zbog toga što je 14. puk na sebe privukao glavninu 3. korpusa, njemačkim snagama sa Crvenih stijena uspijeva da se povežu sa okruženim pukom u Podromaniji i da 3. aprila zajedno odstupe ka Sarajevu. Iako umorne od danonoćnih borbi i marševa, obje divizije 3. korpusa produžuju gonjenje neprijatelja i već 4. aprila zauzimaju Crvene i Orlove stijene, posebno važne položaje na domaku Sarajeva. Za to vrijeme je 37. sandžačka divizija zauzela željezničku stanicu Stambolčić i Podvitez, a zauzimanjem Pala po-

disia neprijateljevim utvrđenjima, Predsokolini, Zmijinoj glavi, Sokolu i Hudešu.

Dvadeset deveta divizija našeg 2. korpusa je pet dana neprekidno vodila borbe za Ivan-sedlo. Nestašica municije, veliki gubici i premorenost jedinica primorali su Operativni štab da 1. aprila naredi prekid borbe na Ivan-sedlu i da dvije brigade 29. divizije prebaci u dolinu rijeke Lepenice. Njihov zadatak je da dejstvima na tom sektoru što jače vežu za sebe neprijateljeve snage i time olakšaju nastupanje 5. korpusa prema Sarajevu, sa sjevera. Prema snagama njemačke 369. divizije na Ivan-sedlu ostale su samo dvije brigade 29. divizije. Glavninu svojih snaga neprijatelj će izvući sa Ivan-sedla tek 4. aprila, nakon čega će 12. i 13. brigada 29. divizije, vodeći borbu sa neprijateljevim zaštitnicima, zauzeti Mali Ivan, Ivan-sedlo, Tarčin i Pazarić. Petog aprila predveče 29. divizija je zauzela Hadžiće i produžila nastupanje prema Blažuju. Pošto su toga dana njene 11. i 14. brigada izbile na komunikaciju Blažuj — Kiseljak, 29. divizija je počela borbu za tu komunikaciju.

Divizije našeg 5. korpusa (4. i 10) svoja dejstva u sklopu »Sarajevske operacije« takođe su počele 28. marta. One su, presjekavši komunikaciju Kiseljak — Busovača i nastupajući na sjeveroistok, forsirale rijeku Bosnu, zauzele nekoliko važnijih uporišta na njenoj desnoj obali, srušile željeznički most južno od Kaknja i time presjekle jedinu željezničku vezu između Sarajeva i doline Save. I baš kad su 4. i 10. divizija namjeravale da likvidiraju neprijateljeva uporišta sjeverno od Visokog, u Kaknju, Zgošći i dr. i da zatim svoja dejstva usmjere ka Sarajevu, došlo je do intervencije 7. SS divizije »Princ Eugen«. U žestokim borbama glavnina 5. korpusa je osujetila namjeru 7. SS divizije »Princ Eugen« — otvaranje prolaza kroz dolinu Bosne i produžetak nastupanja ka Sarajevu.

Tako pod silinom udara naše vojske pucaju neprijateljevi obruči jedan za drugim. Borci Krajine, Crne Gore, Hercegovine, Sandžaka i istočne Bosne hitaju napaćenom gradu. Još jednom su se staze oko Sarajeva zarosile krvlju naših boraca, samo sad posljednji put da bi konačno ostale naše. Na tom putu naše borce neće zaustaviti ni neprijateljevi pokušaji da protivnapadima uspori prodiranje naših jedinica i na taj način osigura sebi vrijeme za izvlačenje svojih snaga iz Sarajeva, za uništenje važnijih objekata u njemu, pljačkanje preostalih narodnih dobara i za ostvarenje svog zvjerskog plana ubijanja sarajevskih rodoljuba.

Napad na sam grad počeo je 5. aprila. Jedinice 3. korpusa, potiskujući neprijateljeve zaštitne dijelove i obilazeći njegova jaka uporišta, izbile su na periferiju Sarajeva. Uz slabiji otpor neprijatelja, do 6. aprila ujutro, zauzeta je desna obala Miljacke, centar grada i Marijin Dvor. Tako je brzim prodorom u grad presječena odstupnica njemačkom 363. puku iz 181. divizije. To je onaj isti puk koji se samo tri dana ranije izvukao iz obruča u Podromaniji. On će se poslije žestokog otpora kod Vijećnice i električne centrale, uz podršku tenkova, ali i sa brojnim žrtvama, izvući iz ovog obruča. Međutim, sutradan će ga kod Han-Ploče presresti 29. divizija i tako razbiti da će ubrzo biti rasformiran, a njegovim preostalim ljudstvom će biti popunjeni ostali pukovi 181. divizije. Petog aprila, poslije zauzimanja Brusa, Trebevića i Paleža, 37. divizija 2. korpusa je izbila na južnu ivicu grada, a naredne noći ovladala lijevom obalom Milja-

cke. Sa juga gradu se približila i 3. divizija, čiji su neki dijelovi ušli **u** Sarajevo takođe 6. aprila.

Oslobođenjem Sarajeva front njemačke grupe armija E naglo je pomjercn na sjever i na zapad. Dvadeset deveta divizija, koja je u borbama za oslobođenje Sarajeva imala žestoke okršaje s neprijateljevim kolonama i posadama oko utvrđenja u dolini rijeke Lepenice — kojom prilikom je zauzela Vrelo Bosne, Rakovicu, Blažuj, Han-Ploče i Kiseljak — nastavila je gonjenje neprijatelja ka Busovači. Taj zadatak od nje je preuzela Grupa brigada zeničkog sektora, koja je i inače, sve vrijeme izvođenja »Sarajevske operacije« vodila neprekidne borbe s neprijateljevim snagama koje su osiguravale komunikacije u dolini rijeke Bosne. Gonjenje neprijatelja dolinom Bosne nastavila je samo 10. divizija našeg 5. korpusa. U borbama sa zaštitnim dijelovima jedinica njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa ona je uspjela da zauzme Visoko i Kakanj, a zatim u sadejstvu s Grupom brigada zeničkog sektora napadne Zenicu, iz koje se neprijatelj povukao, prethodno srušivši most i postrojenja Željezare.

Iako smo u borbama od 28. marta do 10. aprila propustili priliku da okružimo i uništimo glavninu njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa, oslobođenje Sarajeva i donjeg toka rijeke Bosne značilo je krupan doprinos uspješnom razvoju završnih operacija JA za oslobođenje zemlje. Po-'slije -^Sarajevske operacije« 2. armija JA imala je bolje mogućnosti da osigura bokove i poveže unutrašnja krila naše 1. i 4. armije, a gubici neprijatelja u toj operaciji nisu bili tako mali; prema našim podacima iznosili su 5700 mrtvih, 6000 zarobljenih i veći broj ranjenih. Sem toga, naše jedinice su zaplijenile velike količine ratnog materijala i uništile 30 topova, 10 tenkova, 45 kamiona i jedan oklopni voz. Na prilazima Sarajevu, u samom gradu i za vrijeme gonjenja neprijatelja dolinom Bosne, poginulo je 637 boraca 2, 3. i 5. korpusa JA a ranjeno 2020 boraca.

U sklopu »Sarajevske operacije« od posebnog vojnog i političkog značaja je oslobođenje Sarajeva, 6. aprila 1945. godine. Iz njega je 1941. godine potekla inicijativa Komunističke partije Jugoslavije za organizovanje ustanka u Bosni i Hercegovini. Hasan Brkić, Slobodan Princip Seljo, Slaviša Vajner Ciča, Pavle Goranin Ilija, Milenko Cvitković, Mahmud Bušatlija, Mustafa Dovadžija, Avdo Hodžić, Radojka Lakić i drugi sinovi i kćeri ovog grada, njih oko 2500, pošlo je iz Sarajeva u istočnu Bosnu, Krajinu i Hercegovinu u boj za slobodu. U samom gradu sve vrijeme rata, uprkos teroru okupatorskih i kvislinških vlasti, aktivnost narodnooslobodilačkog pokreta bila je veoma intenzivna. Naročito su udarne i diverzantske grupe izvodile smjele i uspješne akcije. Svoju nepokorenost okupatoru Sarajevo je skupo platilo — preko 10.000 građana upućeno je u koncentracione logore i većinom umoreno. Sarajevo, koje je u toku narodnooslobodilačkog rata imalo centralno mjesto u borbi naroda Bosne i Hercegovine, postalo je poslije oslobođenja zemlje glavni grad Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Oslobođenje Sarajeva djelo je zajedničkih borbi 3. crnogorske, 29. hercegovačke, 37. sandžačke, 4. i 10. krajiške, 27. i 38. istočnobosanske divizije i borbenih udarnih grupa u gradu. U borbama za oslobođenje Sarajeva poginuo je Vladimir Perić Valter, sekretar Mjesnog komiteta KPJ za grad Sarajevo, veoma istaknuti organizator i rukovodilac ilegalnog otpora, čija smrt na dan oslobođenja Sarajeva tragično simbolizuje istrajni i herojski otpor slobodarskog Sarajeva.

Mehmedalija HUKIĆ

Pogibija Miloša Nedića

Prvih mjeseci 1944. godine, neprijatelj je krenuo u svoju 7. ofanzivu protiv partizanskih jedinica u sjeveroistočnoj Bosni. U to vrijeme neke naše jedinice otišle su na druga područja. Nekoliko brigada otišlo je u Srbiju, jedna u Hercegovinu i Sandžak, a jedna u centralnu Bosnu. Na ovom području ostala je 17. majevička i nekoliko vojvođanskih brigada.

U toku ove ofanzive 17. majevička brigada primila je na svoja pleća veliku i tešku odgovornost. Pored borbi za svoj opstanak i za uništenje neprijateljske žive sile, trebalo je očuvati: štab III korpusa, štab 38. divizije, Oblasni komitet KPJ za tuzlansku oblast, bolnicu sa nekoliko stotina ranjenih i bolesnih boraca, nekoliko stotina žena, djece i staraca sa njihovom stokom i nekoliko desetina rodoljuba koji su se pod zaštitom ove brigade povlačili u partizanskoj koloni.

Na čelu brigade, bataljona, četa, vodova i desetina, nalazili su se najhrabriji i najodlučniji rukovodioci. Mnogi od ovih drugova nisu dočekali kraj 7. neprijateljske ofanzive. Tako se na dužnosti komandanta 2. bataljona nalazio Miloš Nedić sin Marka, rodom iz Gračanice kod Doboja. Miloš je bio obućarski radnik i imao je u to vrijeme oko 45 godina. Po svojoj odanosti i privrženosti radničkom pokretu i Komunističkoj partiji bio je svojevrstan fanatik. Ostaće nezaboravan 17. i 18. maj 1944. godine. Tih dana brigada je vodila žestoke borbe na visovima Majevice: Jeiici, Stolicama, Busiji i Mededniku. Borbe su vođene sa Nijemcima, četnicima i zelenim kadrom. Sa brda Zajednica tukla je našu kolonu njemačka artiljerija i sa svih strana avijacija. Kada je brigada kod Rudnika »Majevi ca« naišla na cestu Lopare — Tuzla, sa ciljem da pređe na Međednik, razvila se teška i odlučujuća bitka. Cestu je bila zaposjela njemačka motorizovana jedinica. U toj koloni bilo je tenkova i borbenih kola. Brigada je nastupala prema cesti u tri kolone sa tri bataljona i sa jednim bataljonom u zaštitnici. Iza ove zaštitnice opet su nastupali Nijemci i četnici. U našoj desnoj koloni nalazio se 2. bataljon. Bataljoni su morali razbiti neprijatelja da bi prešli preko ceste, ili su morali biti sami uništeni. Miloš je, sa pištoljem u ruci, na čelu svog bataljona jurišao i bio teško ranjen. Uspjeh naših bataljona bio je potpun i cilj ostvaren. Brigada je sa štabovima, ranjenicima i drugim pratežom prešla na Međednik i na taj način još jedanput ostvarila uspjeh. Ovaj put to je ostvareno sa više mrtvih i ranjenih boraca.

Miloš je 18. maja ostavljen u jednoj kući u selu Visori radi liječenja. Nekoliko dana kasnije četnici su saznali za Miloša i ubili ga.

Ilija TODOROVIĆ

Rvanje s neprijateljem

Učestvovao sam u svim borbama brigade. Negdje krajem 1945. godine postao sam i komesar 1. čete 4. bataljona.

Jedan događaj mi je posebno ostao u sjećanju. Sa svojom četom, negdje početkom zime 1944. godine, bio sam na položaju na Crvenim stijenama. Dok su se borci, u zaklonu, uz vatru grijali, bila je postavljena straža. Bilo je to negdje predveče. Najednom smo ugledali: neke bijele figure se brzo prema nama kreću. To su bili Nijemci, koji su nas na brzinu opkolili. Bilo ih je oko 20. Drugog izlaza nije bilo: uhvatiti se za guše! Nastalo je rvanje i tuča kundacima. Uspjeli smo njih nekolicinu zarobiti, a ostali su, uvidjevši u šta su uletjeli, u istom pravcu iz kojega su došli na svojim skijama su pobjegli. Među našim borcima je bilo dosta ugruvanih od tupih udaraca. Dragi Vasikiću su polomili i nekoliko zuba.

Sjećam se i ovog. Komandir čete zvani Šolja iz Međaša, negdje u početku 7. ofanzive na položajima na Snagovu je, bez ičijeg odobrenja i znanja, samoinicijativno uzeo zapaljive boce i otišao. Mislilo se da je čak i dezertirao. Međutim, on je negdje oko Capardi napravio zasjedu pored puta, sačekao i uništio njemački tenk i zarobio i posadu tenka.

Ili, drugi slučaj, kada je drug Ilija Cvjetinović iz Mačkovca, isto tako samoinicijativno i bez ičijeg odobrenja, otišao prema Zvorniku i negdje na putu između Snagova i Zvornika, sam je uništio tenk koji je pratio njemačku komoru. Ujedno je svu komoru zarobio i dotjerao na položaj! Bilo je tu municije, hrane, odjeće i drugog. U međuvremenu je već bio održan partijski sastanak — računajući da je on dezertirao — gdje je bilo odlučeno da se likvidira čim se negdje uhvati. No, ovaj njegov podvig sve je iznenadio, a njegov izgovor je bio da on nije došao da gladan na položaju leži, već je došao da ratuje.

Hijaz OSMIĆ

U neprijateljskim kandžama

U vrijeme 6. neprijateljske ofanzive, u 17. majevičkoj brigadi ja sam bio u 1. četi i. bataljona, pomoćnik mitraljesca. U toku proboja preko planine Zvijezde dosta je naših boraca ranjeno. Tada smo, iz te borbe, zajedno sa ostalim spasavali ranjenike i povezivali ih sa kolonom koja se povlačila sa planine Zvijezde.

Čitavu noć smo proveli u lutanju po šumama. Sad smo ovdje, sad smo tamo! Tada sam susreo komandira 2. čete 1. bataljona. Zvao se Boško a nadimak mu je bio Šumar. Bio je teško ranjen u nogu. Dobro sam ga poznavao, jer sam bio često »pozajmljivan« zajedno sa mitraljescem za ispomoć 2. četi prilikom pratnje. Tako me ovaj drug zamolio da mu pomognem kao oslonac kod hodanja, tj. da zamijenim jednog druga koji je po snazi bio slabiji od mene.

Dok smo prelazili kroz selo, čitava kolona je imala kratku pauzu. Tom prilikom je Šumar zatražio da mu previjem ranu, jer je krvario kroz zavoj. Zbog hladnoće se smrzavalo sve oko rane. Trpio je teške bolove. Ušli smo u jednu kućicu u selu i zagrijali nogu, oprali ranu i previli je papirnim zavojem. Sa mnom je bio još jedan borac iz 2. čete, ali se ns sjećam njegova imena. Mislim da je bio dobar drug Šumarov. Poslije završetka previjanja izašli smo napolje. Već smo bili na kraju kolone. Što smo išli dalje, sve smo više i više zaostajali iza kolone. Snijeg je bio veoma dubok i stalno je padao. Bilo je podne. Krećući se u pravcu kolone sa kojom smo već prekinuli vezu, naišli smo na jednog seljaka, koga smo zamolili da nam pokaže put u pravcu kretanja naših jedinica. On nas je vodio kratko vrijeme i onda nam je pokazao sa jednog brda pravac kojim treba ići. Mi smo sami nastavili put.

Prilikom prelaska preko rječice kod Pajtovog Hana, jedna grupacija Nijemaca nas je primijetila i pripucala. Uspjeli smo se prebaciti preko pruge i brda i nastaviti put, računajući da su u tom pravcu otišle naše jedinice. Ponovo smo čuli pucnjavu u blizini, pa smo promijenili pravac, te se spustili niz strminu planine. Tom prilikom Šumar se povrijedio u ranjenu nogu, pa smo prešli jedan potok i ušli u vodenicu da; bismo ponovo previli ranu jer je krvarila. U toku previjanja došao je vlasnik mlina koji nam je predložio da nas prebaci u selo Budožel, što smo i prihvatili,

jer se već nazirala noć. Prenoćili smo u kući mlinara koji nas je i nahranio. Rano ujutro digli smo se da se prebacimo u pravcu kud su, navodno, naše jedinice otišle prošlog dana. Bilo je već kasno, jer su Nijemci (»Vražja divizija«), opkolili selo i svako bježanje sa ranjenikom, koga smo napola nosili, značilo bi smrt. Vratili smo se ponovo mlinaru da nas bilo gdje skloni, ali su se Nijemci već našli i tu i prosto se na nas sručili. U međuvremenu, uhvaćena su još dva druga. Nijemci su nas poveli u zatvor u Brezu i tu smo ostali 24 sata. Nekoliko puta kada smo išli na ispitivanje, doveli su nas kod dvojice obješenih ljudi i time nam prijetili kako ćemo izgledati. Iz Breze su nas kamionom prebacili u sarajevski zatvor — zvali su ga »crna kuća«. Za svo vrijeme od sela Budožel do Sarajeva, povremeno smo tučeni bilo šamarom ili kundakom. Šumar je najviše dobijao, jer je od nas bio najstariji i još je na sebi imao njemačku oficirsku kožnu bluzu Po njoj su bile rupice, pa su ga, izgleda, zbog toga najviše tukli uz galamu koju nismo razumjeli. Sjećam se riječi »tu šicen dojče oficir«.

I u sarajevskom zatvoru su nas ispitivali kao što je to činjeno i u Brezi sa istim pitanjima. Nakon toga protjerana je veća grupa zarobljenih partizana u zatvor u Zenicu. Tu smo prenoćili u nekoj prostoriji bez prozora i vrata i nekoliko boraca je umrlo od smrzotina. Sutradan su nas »spakovali« u »G« vagone i nakon 3 dana, bez hrane, stigli smo u Brod. U Brodu smo prešli u veće vagone »G« kola i dobili smo po jedno parče hljeba. Od Broda smo do Zagreba putovali 7 dana. Poslije sam doznao da su nas htjeli predati u Jasenovac, ali pošto je pruga bila porušena, dopremili su nas u Zagreb. Tu su nas zatvorili u Pošti broj 2, na Glavnom kolodvoru. Za vrijeme putovanja od Sarajeva do Zagreba ruke i noge su mi premrzle, te nisam mogao hodati. Bio sam bez obuće, samo u čarapama, a bila je jaka zima.

U Zagrebu, u zatvoru, drug Šumar se vrlo brzo oporavio, dok sam ja bio sve bolesniji.

Početkom februara 1944. godine, Nijemci su tražili zatvorenike dobrovoljce koji se mogu kretati i koji su trebali biti zamijenjeni za njemačke vojnike i oficire koje su zarobile jedinice NOV. Veoma mnogo boraca se javilo, u stvari svi oni koji su se mogli kretati. S njima je otišao i Boško Šumar, sa kojim sam se i oprostio. On se zahvalio što sam ga u teškim trenucima nosio i što ga nisam nigdje ostavio.

Iz zatvora u Zagrebu Nijemci su nas oko 150 zarobljenika transportovali u Njemačku u logor za ratne zarobljenike koji se zvao »IV. B. Nirnberg«. Zarobljene partizane su držali odvojeno u žici od ostalih ratnih zarobljenika, sa veoma strogom stražom i izolacijom.

Moj boravak zajedno sa drugovima u logoru u Njemačkoj, bio je od februara 1944. godine do 14. aprila 1945. godine, kada su nas oslobodile jedinice 7. američke divizije.

Cviko CVJETINOVIĆ

Dva moja doživljaja

Cini mi se, bilo je to oktobra 1943. godine. Brigada se nalazila na Romanici, u Sokolovićima. Ja sam do pola noći sa svojim vodom bio na položaju. Poslije ponoći kada sam dobio smjenu, sišao sam sa vodom u selo na odmaranje. Slučajno sam se sjetio da vidim gdje je komandir čete Ljubo Malbaša iz Lopara. Probudio sam ga i javio mu se da sam stigao sa položaja. On je primio raport i rekao da se vod raspremi, kao da je sloboda. Međutim, ja sam ipak legao sa punom opremom i čini mi se da nije prošlo ni 10 minuta kad je odjeknula eksplozija bombe u drugom odjeljenju kuće. Bili su to, u stvari, Račićevi četnici koji su prethodno uspjeli da na jednom dijelu položaja unište veću grupu boraca, te se tako, neopaženo privuku. Uspio sam kroz prozor iskočiti i, ne znajući u noći šta se sa drugima dešava, potrčao sam prema položaju. Cuo sam komandanta brigade Kurjaka kako ispred mene trči na položaj i viče: »Cvjetinovicu«, misleći da sam ja još uvijek na položaju. Ja sam trčao za njim i odazivao se, ali me on nije čuo. Dotrčali smo na položaj radi prihvatanja borbe. Međutim, drug koji je rukovao puškomitraljezom stajao je nemoćan, jer mu se mitraljez zakovao. Ja sam kao već prethodno uvježbani puškomitraljezac zgrabio mitraljez, na brzinu otklonio zastoj i uključio se u borbu koju je čitava brigada već bila prihvatila. Sjećam se da je te noći zarobljen veći broj četnika. Bilo je poginulih boraca, ali se njihovih imena ne sjećam.

Moj drugi doživljaj kao komandira voda bio je (koliko se sjećam) novembra 1943. godine, na nekom položaju između Rogatice i Sokolca, zvanom Djedovac. Vođena je borba sa ustašama. Bilo je rano jutro. Ne znam kako, ali možda nekom greškom, moj se vod nije povukao sa ostalim dijelovima jedinice koja se već bila povukla.

Neko nam je polako dovikivao: »Cvjetinoviću, povuci se«! Ja sam prethodno bio zauzet, ne samo oko borbe, već i oko jednog ranjenog borca, Srećka Lazarevića, zvanog Ruža, iz Vakufa kod Lopara. Čuvši da se treba povući, pokušavao sam da među borcima ne stvorim paniku, jer nam je već neprijateljska kolona iz pravca Sokolca bila na domaku. Vikali su: »Ko je tamo?« Ni sam ne znam kako mi je to na pamet palo, ali ja sam odgovorio da je »druga bojna«. Izgleda da ih je ovo omelo da nas iz neposredne blizine možda sve pokose. Mi smo u tom momentu uspjeli da se, možda na rastojanju svega oko 50 do 100 metara ispred te kolone, prebacimo na drugu stranu puta u pravcu povlačenja naše jedinice. Neprijatelj je ovu obmanu brzo uvidio i odmah za nama otvorio vatru, ali je za vatru već bilo kasno.

Mirjana EREMIĆ BRENJO Seka

Brigada mladih

Borci 3. majevičkog NOP odreda i 17. majevičke NOU brigade su bili mladi, većina njih u prvoj mladosti, zreliji su bili po činu djela nego po uzrastu. Svoju mladost, osmišljenu stremljenjem ka uzvišenom cilju, ispunjavali su odgovornošću sa kojom je bilo nespojivo odmjeravanje lične žrtve. Borili su se i padali u jurišima na neprijatelja, u izvlačenju i odbrani ranjenika i spasavanju naroda ispred neprijateljskih kaznenih ekspedicija. Bili su skromni i jednostavni borci i gotovo svi su se slivali u snagu mnogočlane antifašističke omladine — USAOJ-a, čiju su borbenost nadahnjivali KPJ i SKOJ. Mnogima je pogibija presjekla prijem u članstvo KPJ. Ali, ono što su dali i doprinijeli, boreći se pod njenim rukovodstvom, bilo je, u biti, pripadanje Partiji. Zato su na putevima odreda i brigade ostale svjetlosti hitrih i uvijek budnih kurira **i** vezista, **požrtvo**vanih bolničarki, hrabrih bombaša i mitraljezaca, neumornih **političkih** komesara, energičnih komandira, poletnih sekretara SKOJ-a, preduzimljivih ekonoma i kuvara.

Kao i svi drugi »sektori«, tako je i sanitet u 3. majevičkom odredu, a docnije i u 17. majevičkoj brigadi, bio nerazdvojni dio borbenog stroja. Kadar saniteta je izrastao organizovanim radom i iz bitke u bitku. Pedeset drugarica, raspoređenih na dužnost, od štaba odreda do desetina u četama, izvršavalo je ozbiljne i složene zadatke kako na borbenim **polo**žajima tako i u zdravstvenom prosvjećivanju u odredu i na terenu. One su sa drugarskom ljubavlju i znanjem, koje se ubrzano sticalo u borbenoj praksi, ulazile u bitke za spasavanje života svojih saboraca boreći se, u isto vrijeme, sa oskudicom sanitetskog materijala i teškoćama transporta teških ranjenika do korpusne bolnice. Ali, snalazile su se, partizanski inicijativne, razvijajući saradnju sa stanovništvom, posebno sa **ženama, što** im je omogućavalo da izvršavaju svoj zadatak. Odred nije imao svog Ijekara, i to je posao svih drugarica angažovanih u sanitetu činilo složenijim **i** težim. Posebno je, u tim uslovima, bila velika odgovornost **referenta** saniteta odreda, preduzimljive i neumorne Blanke Daniti Branke. **Ona nije** samo djelovala u sanitetu, nego je bila **i** politički **radnik koji sa lako-**

ćom stupa u svaki novi kontakt sa ljudima, a osobito kada se radilo o zbrinjavanju ranjenika.

Treći majevički odred je dejstvovao na velikom području između tokova Drine i Save, pa sve do Spreče. Na Majevici, u Semberiji i na dijelu Posavine njegovi bataljoni su bili raspoređeni svaki na svom sektoru i najčešće su preduzimali samostalne akcije. To je uslovljavalo i samostalnije funkcionisanje bataljonskih saniteta, kroz koje su neprekidno izrastali novi kadrovi i za buduće zadatke brigade.

* * *

Borci odreda su živjeli životom naroda. I kada se polazilo u bitku, i dok je ona trajala, i za vrijeme predaha — stalno su osjećali podršku i pomoć naroda. U dodirima s narodom svaki je borac utvrđivao svoju svijest i odgovornost za svoje ponašanje, razvijajući u sebi osjećanje dostojanstva borca[1] NOR-a.

Tom jedinstvu odreda s narodom bitno su doprinosili svojim ponašanjem i ugledom komandanti i komesari. Njihova djela i riječi upijali su se u svijest i srca boraca. Politički komesar odreda Mirko Filipović, komunista prekaljen u predratnoj revolucionarnoj borbi, i komandant Veljko Lukić Kurjak, neustrašivi predvodnik u bitkama, bili su ne samo omiljeni već i živi primjer kako se treba boriti i ponašati u svakoj situaciji, posebno kako se treba uvijek saživljavati sa potrebama naroda i u sjedinjenosti s njim nalaziti izvore sopstvene snage. Isti ljudski i revolucionarni uticaj izvršio je u odredu, iako je kratko u njemu boravio, partijski rukovodilac odreda Ante Mioč, radnik iz Livna, borac internacionalnih brigada u Španiji.

Narod je u Semberiji i na Majevici često ispraćao odred u bitke i sačekivao ga na povratku sa borbenih zadataka, dijeleći s njim radosti pobjeda i tugu za poginulim drugovima. Tako je bilo i kad je odred išao u napad na neprijateljsku posadu u Bosanskoj Rači. Kolona odreda je išla od sela Mačkovca prema Semberiji. U Zagonima zaorila se njena pjesma »Mi četa smo bombaša«. Ispred jedne kuće u selu, zajedno s mještanima, među kojima je bilo najviše omladine, borce odreda je pozdravljao i visok, snažan čovjek, stasita figura. Bio je to Rodoljub Čolaković. Mnogi su i ranije viđali druga Roćka, slušali njegove nadahniujuće riječi, razgovarali s njim. Ovaj nepredviđeni susret sa istaknutim revolucionarom, u pokretu, bez zastanka, pred bitku, doživljen je kao smotra i davanje obaveze.

Odred je nastavljao pokret kroz selo, ali je ubrzo bio zaustavljen: pred njega je izbila kolona mališana sa drvenim puškama. Bili su to seoski pioniri, prethodnica svojih majki i baka, članica Antifašističkog fronta žena. Zadatak mališana je bio da dovedu odred do obližnjeg šumarka u kojem je čekala trpeza pripremljena da bi se partizani okrijepili pred bitku.

U oštroj borbi protiv neprijateljske posade u Bosanskoj Rači borci su jurišali i po cijenu velikih žrtava. Tako je na primjer u sastavu desetine koja je napadala neprijateljske bunkere, pošla u svoju prvu i posljed-

nju bitjku i učenica iz Srema Anđelka Stijak. Ona je, nošena slobodarskim zanosom i hrabrošću, samo nekoliko dana ranije, nedaleko od mjesta na kojem je poginula, prešla Savu i postala borac odreda.

* * *

U drugoj polovini septembra 1943. godine u odredu su vršene vojno-političke pripreme za oslobođenje Bijeljine. Kada je na sastanku skojevaca u 1. bataljonu trebalo odabrati desetinu za izviđanje u samoj Bijeljini — svih 48 članova SKOJ-a javilo se dobrovoljno za izvršenje tog zadatka.

U prvi sumrak 23. septembra 1943. godine sa Obriježi se, prema Bijeljini spuštala kolona Majevičkog partizanskog odreda. U predgrađu je kolonu dočekao ilegalac Mustafa Grabčanović, a onda su se borci, kao brza rijeka, razlili ulicama grada, jedva stižući da otpozdravljaju oduševljenim mještanima. Nečujan prodor partizana sve do centra grada iznenadio je neprijatelja.

Sa političkim komesarom Kasumom Ćorićem na čelu, dio 1. bataljona se od parka, predvođen Bijeljincima, Vojom Stojakovićem komandirom iz II bataljona i Senom Resić, ilegalkom primicao prema džamiji u centru grada na izvršenje delikatnog zadatka. Naime, u džamiji su bili vojnici iz neprijateljske posade u Bijeljini. Prethodnim djelovanjem ilegalaca među tim vojnicima, bilo je utanačeno i organizovano da se oni predaju partizanima nakon molitve. Akcija je izvedena veoma odgovorno, disciplinovano i sa velikim uspjehom i odjekom.

Odred je, u međuvremenu, nastupao prema vojnom logoru. Polet boraca stapao se sa oduševljenjem građana od kojih je većina i sama htjela' da, na bilo koji način, učestvuje u oslobađanju svog grada.

Na prilazima kasarni, ispred katoličke crkve, odred je bio zaustavljen ubitačnom neprijateljskom vatrom sa tornja crkve i iz obližnjeg bunkera. Po komandantovom naređenju koncentrisana je vatra partizanskog oružja sa raznih strana i bunker je uskoro prestao biti prepreka. U međuvremenu je ućutkan i neprijateljski mitraljez na tornju crkve. Odred je, tako, privodio kraju ogorčenu borbu i primoravao neprijatelja da napušta svoja najdominantnija uporišta.

U jednom dvorištu, nedaleko od crkve, s koje se dugo oglašavao neprijateljski mitraljez, uspostavljeno je istureno previjalište za ranjene borce odreda. Bio je to kutak pun bujnog zelenila i cvijeća. Između zaposlenih bolničarki, od ranjenika do ranjenika išao je sijed čovjek, neznatno pogrbljen u ramenima, sa pohabanim šeširom na glavi. Za svakog je nalazio riječ ohrabrenja, ili razumijevanja, ili samo jednostavnog ljudskog interesovanja. Neki od ranjenika su dobro znali starca. Bio je to profesor gimnazije, akademski slikar Milenko Atanacković. Ranjenim partizanima se profesor obraćao ljubavlju oca kome je sin jedinac, Srđan, ubijen u fašističkom logoru.

Trajao je još taj neobični susret profesora sa ranjenicima kada su se oglasili posljednji partizanski meci — Bijeljina je bila oslobođena.

Osvjedočen i osposobljen u još jednoj velikoj bici, osvježen i podmlađen prilivom novih boraca, Majevički odred se ubrzo gromkom partizan-

skom pjesmom oprostio od slobodarskog gnijezda iz koga su se, od formiranja odreda, u njegov borbeni stroj neprekidno svrstavali borci i rukovodioci. Kolona odreda je otišla iz slobodnog grada u nove borbe i kaljenja.

U bitkama za oslobođenje tuzlanskog basena oktobra 1943. godine, 3. majevički partizanski odred je donio slobodu radničkom Lukavcu. Tih dana se snaga mladosti odreda prelila u krvotok novoformirane 17. majevičke NOU brigade. U radničkom Siminom Hanu, brigada omladinaca i omladinki je dala svečanu obavezu svojim narodima, Komunističkoj partiji Jugoslavije i svom vrhovnom komandantu, drugu Titu, da će i u buduće sve svoje zadatke predano izvršavati.

* *

Sedamnaesta majevička brigada, koja je ušla u sastav 27. NOU divizije, bila je upućena na hitan zadatak vojnog i političkog djelovanja na Romaniji i širem prostoru istočne Bosne. Zadatak je bio da se osujeti tzv. Račićeva četnička ofanziva, da se uništavaju ustaše i četnici i da se narod, napaćen i zaplašen zločinima okupatora i njegovih slugu, širi i čvršće okuplja u narodnooslobodilački pokret. Već prve borbe s neprijateljem donijele su i prve pobjede novoj brigadi, ali su odnijele i prve žrtve. Četrnaest drugova, rastavši se sa tek oslobođenim zavičajem — rudarskim tuzlanskim krajem — branilo je brigadnu bolnicu i štab brigade od podmuklog napada četnika u selu Sijercima. Svi su oni, te noći, tu, na legendarnoj Romaniji, položili svoje živote u izvršenju borbenog zadatka.

Tri bataljona 17. majevičke su te jeseni i prvih dana zime danonoćno dejstvovali širom Romanije, dolinom Drine, na Jahorini. Uništavali su i razobličavali četnike, ustaše i vodili žestoke borbe protiv fašističkog okupatora.

U poruci druga Tita upućenoj komunistima 1942. godine iz Foče, kojom ih obavezuje da uvijek budu tamo gdje je narodu najteže, bio je sadržan zadatak i borcima mlade 17. majevičke brigade. Užasavajući prizori četničkog pokolja muslimanskog stanovništva u višegradskom kraju u jesen 1943. obavezivali su još više na najistrajniju i uporniju borbu protiv svih zločinaca, okupatora i njegovih slugu. Premošćujući, u naletu, na malim splavovima, vode plahovite Drine, brigada je stigla da pruži ruku pomoći narodu tog kraja. A narod je, izmučen i ojađen, sagledavao svu veličinu podviga boraca Narodnooslobodilačke vojske, svojih boraca. Tako se širio i jačao Narodnooslobodilački front. Tako je, brigada, na početnom dijelu svog borbenog puta, u suočenju sa svirepim i okorjelim protivnikom NOB-e i socijalističke revolucije, osujetila njegove daljnje zločine. Progonila ga je sa Drine prodirući za njim i u Srbiju. U sadejstvu sa ostalim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske, i 17. majevička izvršavanjem svog dijela borbenih zadataka, doprinijela razbijanju tadašnjih planova Draže Mihailovića o prodoru četničkih jedinica u istočnu Bosnu i njihovom učvršćenju na tom području. Svojim dejstvima i opštim naporima brigada je davala svoj prilog ostvarivanju oslobodilačkih i revolucionarnih težnji naših naroda i narodnosti koje su upravo tih dana 1943.

Grupa boraca 17. majevičke brigade u oslobođenoj Tuzli oktobra 1944.

bile neposredno i izvorno definisane u istorijskim odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

Učestvujući u tako značajnim zadacima, i da bi ih što uspješnije izvršavala, brigada je živjela svestrano organizovanim životom. Borbeno-moralna izgradnja se odvijala saobrazno mogućnostima i uslo.vima stalnih marševa i borbi. Svaki predah je bio ispunjen naporom da se idejno-politički i borbeno osposobljava. Uporedo s tim, ostvarivali su se kulturno-prosvjetni rad i zdravstveno prosvjećivanje. Partija i SKOJ su bili nosioci svih tih aktivnosti. Posebno snažno dolazila je do izražaja i zračila svojom snagom povezanost višenacionalnog sastava brigade. I onda kada je brigada prolazila kroz dramatična zbivanja, kada je u sudaru s brojno i tehnički nadmoćnijim neprijateljem, i u surovoj divljini prirode, trpila velike i bolne gubitke — jedinstvom je prikupljala snagu da produžava svoj borbeni hod.

Na kratkim sastancima ćelija KP i aktiva SKOJ-a, kao i na četnim sastancima, svako je primao svoj zadatak, a za najteže javljali su se dobrovoljci. Komunisti su bili među prvima.

Svi drugovi i drugarice koji su bili ranjeni ili koje je bolest izbacila iz borbene linije bili su prva i velika briga brigade. Solidarnost sa njihovim patnjama i borba za njihovu bezbjednost sjedinjavali su brigadni borbeni kolektiv u najplemenitijem smislu. Taj sadržaj drugarskih odnosa posebno je njegovan i razvijan aktivnošću SKOJ-a.

Sa namjerom da unište snage NOVJ 'koje su dejstvovale na području istočne Bosne, njemačke jedinice, brojno jake, specijalno osposobljene i opremljene za borbu u nenaseljenim i snijegom zavejanim planinskim bespućima, okomile su se, sa svom svojom okrutnošću, u zimu 1943. na naše kolone čiji su veliki'dijelovi bile bolnice. U toj situaciji 17. majevička brigada preživljavala je veoma teške, sudbonosne dane, tim prije što je u odlučujućem proboju na Ravnoj planini, ispod visa Romanovca, bila u zaštitnici kolone 27. NOU divizije. U prethodna tri mjeseca borci brigade su se brzo kalili, ali Romanovac i rijeka Krivaja, već i po divljini svoje prirode, bili su posebno iskušenje.

Brigada je bila izložena nevoljama ratovanja u teškim zimskim uslovima već u novembru 1943. godine, kada se primakla Sarajevu svojom borbenom akcijom na Jahorini. Ništa lakše nije bilo ni u ponovnim dejstvima na Romaniji, u decembru, posebno za vrijeme proboja preko ceste Vlasenica — Han-Pijesak — Sarajevo, kada je 2. bataljon za trajno odsječen od glavnine brigade. U toj sniježnoj noći, na bespuću, u tami šume, kidale su se veze i unutar samog bataljona. Odigravala se teška ljudska drama, u kojoj je, ipak, dominantno bilo htijenje da se ne posustane, da se ne odustane od hoda naprijed, bez obzira na izgubljenu orijentaciju. Dio čete u kojoj je zamjenik komesara — sekretar ćelije KP — bila omladinka iz Bijeljine Desa Vasić smiono i uporno je pod njenim rukovodstvom išao u proboj. Uz strminu, kroz snijeg cjelac, gazila je mala ali odlučna kolona sa djevojkom, partijskim sekretarom na čelu. A Desa Vasić je imala tada samo 19 godina. Izlaz iz teške situacije sagledala je jedino u uspostavljanju veze sa glavninom brigade i tome je podredila sve. Ali, do tog spoja nikada nije došlo. Neprijatelj je presjekao sve puteve hrabroj maloj partizanskoj grupi i uništio sve mogućnosti njenog proboja. No, omladinka, sekretar ćelije KP, i njeni saborci, svojim nastojanjem su, makar i za kratko, produžili, borbenu funkciju 2. bataljona i onda kada je bataljon kao cjelina praktično prestao da postoji.

Prvi i Treći bataljon, sa pratećim dijelovima, svojim zalaganjem su popunjavali prazninu u borbenoj efikasnosti brigadnog kolektiva nastalu gubitkom udarne snage cijelog jednog bataljona. U takvim uslovima uspješno je izvedena i akcija oslobođenja Vareša, u noći između 18. i 19. decembra 1943. Kratak predah i okrepljenje u domovima radnika i ostalih građana, uz neizostavne političke aktivnosti, podstakli su prikupljanje novih snaga sa kojima je brigada zatim, u praskozorje 21. decembra, zakoračila na put pun neizvjesnosti u surim planinskim prostranstvima.

Vijugavo se uspinjala kolona čiji mnogoljudni korak je oglašavala reska škripa zamrzla snijega. Brigada je čas izranjala iz magle, čas, opet, u nju tonula. Tako je započeo marš koji je, sa veoma kratkim prekidima, bio, u stvari, višednevni hod i hrvanje sa izuzetnim teškoćama i s okrutnim neprijateljem. Pokretala ga je snaga svijesti i kroz nju stalno podsticana čvrsta volja da se izdrži. Beskrajno drugarska briga također je doprinosila sigurnosti pred neizvjesnošću. Smireno bez panike, šapatom, ali naglašeno prenošena je zapovijed »U svakom'slučaju i pod svaku cijenu probijamo se«.

Na kratkim sastancima partijskih biroa i ćelija, aktiva SKOJ-a, boraca u četama i vodovima, saniteta i svih ostalih dijelova brigadnog kolektiva, provjeravala se tih dana, po ko zna koji put, opšta i pojedinačna pripremljenost i gotovost. Posebno je bio značajan sastanak štaba brigade sa štabovima bataljona u noći između 22. i 23. decembra u selu Borovicama, pred marš u pravcu Romanovca. Odlučno se ukazivalo na sve uočene slabosti. Taj je sastanak urodio snažnom afirmacijom samokniike, samoinicijative i samopouzdanja u brigadi. To je mrsilo planove Nijemaca da će uz pomoć četnika i ustaša, silom svoje tehnike i svirepošću, u krajnje teškim vremenskim i terenskim prilikama, uništiti naše snage. Neprijatelj je raspolagao najsavremenijom ratnom opremom, bio je sit, u toploj odjeći i obući i sačekivao je umornu, slabo odjevenu i obuvenu brigadu u zasjedama po planinskim vrletima. Ali, nije uspio da je uništi, jer je u brigadnom borbenom stroju, i onda kada je izgledalo — kao u dane od 23. do 30. decembra — da se gase fizičke moći četa i bataljona, snaga borbenog duha nadvladavala nedaće. Iz mladosti brigade i u najsurovijoj stvarnosti iskrila je postojanost. Izvori moralne snage nisu presahli ni onda kada je brigada, prolazeći tih dana kroz brojna stradanja, gubila svoje i najizraslije borce. U tim složenim ratnim zbivanjima, koja su bila puna obrta i najmanje grupe boraca dejstvovale su samoinicijativno, ah u duhu opštih naređenja. Dakle, mobilizatorska sposobnost organizacija KPJ i SKOJ-a učinila je da glavnina brigade bude uvijek operativna.

*
* *

U noći između 25. i 26. decembra oglašavala se brigada da postoji, iako su njeni redovi bili iskidani i prorijeđeni. U odlučnim i požrtvovanim borbenim postupcima većih i manjih dijelova, pa, i pojedinaca rasutih po stoljetnim šumama, na visini iznad 1000 metara na Ravnoj planini, živjela je 17. majevička. Izlazeći iz te mukotrpne zimske noći prešla je sa olakšanjem plahoviti potok Lužnicu i zakoračila na klizave, ledom pokrivene stjenovite uspone. Dah se ledio, disalo se sve teže, ali se išlo. Ono najteže — proboj — još je stajalo pred brigadom. Komunisti su bili odgovorni za to da proboj u svakom slučaju i po svaku cijenu uspije. I mnogi vanpartijci dorastali su tih dana zahtjevu moralne vrijednosti komuniste. Zato su se strpljivo podnosile sve patnje, iako nije lako reći šta je bilo teže, svakodnevna borba, gladovanje ili umor, pospanost ili cička zima. Intendanti su razdijelili nešto konzervi sačuvanih još od Vareša, ali je njihova sadržina, sleđena, padala u želudac kao olovo. Sve zalihe šećera ponijete iz Vareša bile su upućene u bolnicu.

Sedamnaesta brigada je bila na začelju i u zaštitnici kolone 27. NOU divizije. Na čelu i u prethodnici bila je 2. krajiška. Između dvije brigade, razmaknute kilometrima, bile su, uglavnom, bolnice i intendanture. Kada se čelo kolone divizije pred veče 25. decembra pokrenulo, na začelju se nije znalo šta se zbiva na mjestu proboja. Tek kad je počela žestoka palj-

ba, zaključeno je kao izvjesno da jè došlo do sudara naših snaga sa neprijateljem na visu RomanovcU. Naposlijetku se dogodilo ono što je, u dvodnevnom iščekivanju, držalo u grču i pripravnosti cio taj ešalon dug kilometrima i svakog pojedinca u njemu. Nastupilo je olakšanje kakvo nastupa uvijek kad bitka započne i kad se osjeti intenzivna potreba za neodložnom akcijom.

Na začelju divizijske kolone, međutim, čekanje je nastavljeno. Noć se prijeteći stapala s neprozirnom tamom prastare šume. Onda je, nakon dugog vremena, kolona komore i bolnica, i ne čekajući komandu, krenula u pravcu u kome je, cio dan stojeći bila okrenuta. Nosila su se ugibala pod tijelima ranjenika i njihove drške su se usijecale u ramena nosilaca. Pokretni ranjenici su teturali, padali, ali nisu ostajali zaboravljeni — bolničarke su stizale da ih hrabre, podupiru, a, često, i nose. Izbjegavane su zamke smrti koje su bile tu tako blizu.

Uskoro su odjeknuli reski rafali i na mjestu gdje je bila zaštitnica, koja nije stigla ni da se pokrene usljed sporog odmicanja dijelova ispred nje. A baš tada je majevičkim bataljonima lančano prenošena vijest »Kurjak je ranjen«. Negdje je, međutim, prenošenje te poruke zastalo. Najvjerovatnije je taj prekid prouzrokovao pospani borac, a možda i neki koji je halucinirao.

Bataljoni 17. majevičke su razrješavali situaciju u kojoj su se našli. Neprijatelj im se primakao s boka na blisko odstojanje, lažno se predstavljajući kao italijanski bataljon koji se tada nalazio u sastavu 27. NOU divizije. Prvi i Treći bataljon 17. majevičke su ukrstili vatru s neprijateljem, zauzimajući drugu poziciju od pređašnje u kojoj su napadnuti. Tada se prekinula veza i sa glavninom kolone, pa do bataljona nije stigla ni po-'sljednja komanda ranjenog komandanta: »Gico i 1. bataljon naprijed!-«.

Na Ravnoj planini, u njenim gorostasnim šumama, u toj stravičnoj noći, mnogi mladići i djevojke su svojim požrtvovanjem nadrastali sebe. Nije drukčije bilo ni s bolničkim osobljem. U bolnici je tada bilo neuporedivo manje ljudstva nego što su to iziskivale stvarne potrebe. U obezbjeđenju bolnice, koja se kretala iza 2. krajiške brigade, štaba 27. divizije i pozadinskih dijelova, bile su prateće jedinice štaba brigade i jedan vod 3. bataljona. S obzirom na izuzetno teške terenske uslove, svakom ranjeniku i bolesniku je bila potrebna pomoć, bilo da je prenošen nosilima, bilo da je jahao konja, bilo da se kretao pješice. A oni koji su pratili ranjenike, ili ih nosili, nisu imali smjene. I sami su padali od iscrpljenosti, ali su nastavljali izvršavanje svog teškog zadatka, znajući da u tim okolnostima ne mogu ni tražiti pomoć od brigade. Svako je imao tada svoju dimenziju patnji i stradanja, a niko je nikome nije saopštavao. Trpjelo se i išlo kroz najuzvišeniju bitku — bitku za živote drugih.

*

* *

Uz velika naprezanja istrajavalo je te noći, lutajući kroz tminu, i petnaestak drugarica i drugova koji su nosili teško ranjenog komandanta brigade Veljka Lukića Kurjaka. Kada je u sumrak 25. decembra ranjen

u kičmu, Veljko nije ni slutio dramatičan ishod te povrede. Nakon što mu je ukazana prva pomoć, on je, čak, pojahao konja, no ubrzo je, iznemogao, pružio svoje oružja neustrašivom omladincu kuriru i pratiocu Dragi Knjeginjiću. Tada su za ranjenog komandanta od borovih mladica i ćebeta pripremljena nosila.

U međuvremenu je veza sa glavninom kolone bila prekinuta, a Kurjakovo stanje se naglo pogoršavalo — paralizovane su mu noge i donji dio tijela.

Sve žešći mraz je »oblačio« bunde od inja promrzlim partizanima. Gusta šuma je zaklanjala vidik. Mala kolona nije prestajala da se kreće — čas uspravno, čas na koljenima, čas šuljajući se niz litice. Kurjak je patio dvostruko: i zbog teške rane i zbog napora drugova i drugarica koji su ga nosili. Na jednom od kratkih zastanaka je rekao drugovima da neće da im bude teret, da ga ostave i da oni gledaju da se spasu. Niko mu ništa na to nije odgovorio. Svi su istovjetno osjećali da je najprirodniji odgovor na te komandantove riječi — ozbiljno ćutanje kao da te riječi niko nije ni čuo, i još čvršće i žustrije zabacivanje nosila na ramena.

Najzad je svanulo! Dvije drugarice iz ove grupe pošle su da osmotre okolinu. Uskoro su ispod šume, u dolini, pokraj potoka, vidjele Nijemce koji su bježali. U početku nisu vjerovale sopstvenim očima, jer su se te noći gubile međe između budnog i snenog stanja. Pogledale su opet niz strminu — jasno su vidjele kako se prema njima kreće grupa boraca. »Partizani, drugovi!«, povikale su.

Bio je to čelni dio krajiške kolone koja se uspinjala pravcem niz koji je, u sastavu svoje glavnine, 2. krajiške brigade, prethodne noći krčila prolaz kroz neprijateljske položaje.

Taj susret je donio veliko olakšanje, iako je trebalo još napora da bi se iščupali iz ledenih njedara Ravne planine i sa ranjenim komandantom pristigli bolnicu 17. majevičke u blizini rijeke Krivaje.

u

Prije prelaska Krivaje, ti brigadnoj bolnici je od članova KPJ i SKOJ-a koji su bili pokretni formirano jezgro za operativne zadatke, jer se tada o sudbini 1. i 3. bataljona nije ništa znalo. Iako još neizliječeni, komunisti su organizovali život u prestrojenom malobrojnom sastavu. Bilo je tu boraca, rukovodilaca, sanitarki. Uslijedili su novi marševi, nove borbe. Glavni zadatak je bio obezbjeđenje bolnice. Ulagani su ogromni napori da se taj zadatak izvrši, a teškoće su i nadalje ostale velike: svuda su bili snijeg i led, još je bilo u okolini zaostalih dijelova njemačkih jedinica i četničko-ustaških zasjeda. Naročito opasno je bilo dejstvo neprijateljske avijacije, pa su zadržavanja u naseljima bila kratkotrajna — tek da se ranjenici ogriju i prezalogaje. Ali i to je bilo olakšanje.

ti,a jake odjeljenja se prebacuju na desnu obalu Drine u Srbiju gdje vrš
akcije čišćenja četničkih bandi.

Koncem novembra brigada se orijentiše prema Rogatici o odatle u Goražde.Na terenu južno od Goražda oko Vranića,Kečetnice i Pijestine brigada organizuje narodne vlasti,vrši vojnu obuku,politički djeluje na terenu i čisti teren od muslimanske milicije i dolazi do izvjesne količine oružja.

Polovinom decembra brigada vrši manevar prema Trnovu i skreće svjeverozapadno preko Jahorine,prelje koje nagoda ustaško uporište Bistrica.Pod pritiskom jakih njemačkih snaga brigada se povlači sa Bistrice prema Kasindolu,ta manevriše kraće vrijeme orijentišće se prema Sokolcu prekavši komunikaciju Rogatica - Sarajevo kod Praće.Kroz Sokolac preko Bijelih Voda brigada dolazi na Kostreš,smjenjuje jedinice 16.muslimanske brigade,koje su dotada vodile jednomjesečne teške borbe sa njemačkim snagama koje su napadale iz Sarajeva.Neprijatelj je od Sarajeva već duže vremena pripremao opštu ofenzivu prema Sokolcu i brigada biva napadnuta na položajima Vrhovine,odakle se poslije žešće borbe povlači prema Kalauzovićima.Poslije jednodnevne žestoke borbe pod pritiskom vrlo jakih neprijateljskih snaga brigada se povlači preko Bijelih Voda prema Košutići a neprijatelj u međuvremenu zauzima Sokolac.

U zajednici sa drugom krajiškom,brigada odmah prekida preko komunikacije Sokolac-Han Pijesak u Selištu,zatim nastavlja preko Devetaka prema komunikaciji kod Han Pijeska u kome se već nalazi neprijatelj.

Vrlo velike snage najelitnije njemačke vojske zaposjele su sa velikim brojem tenkova i motorizovanih vozila komunikaciju Sokolac - Vlasenica,izgradili duž komunikacije utvrđene položaje s mnogobrojnim kolonama napadaju naše snage.To su bili dani u kojima počinju najteže borbe u VI neprijateljskoj ofenzivi.

Na Kraljevom Polju brigada je uspjela poslije žestokih borbi da se prebaci preko komunikacije prema Malom Polju.Poslije kraćeg odmora nastavlja pokret pod najtežim uslovima zime i dubokog snijega i prelazi Varešku preko Nadilića i stiže na Dadoželj.Prvi bataljon radi komunikaciju i prelazi Rajtov Han - Breza,a treći bataljon uspijeva direktnim proboron da zauzme Vareš.Tu se jedinice brigade zadržavaju 3 dana i poslije,usljed jakog pritiska neprijatelja kreću se selo Borovicu.Od Vareša vrše pritisak jake njemačke snage a preko cijelog dana bombarduju položaje neprijateljski avijoni.Tih dana od avionske bombe poginuo je Narodni Heroj Ilija Goranin,komesar XXVII divizije.

Na sektoru Zvijezde,brigade se nalazi u jakom neprijateljskom obruču zajedno sa ostalim jedinicama XXVII divizije,V divizije i dijelova XVII divizije.U teškim borbama probijanja,ranjen je komandant brigade Kurjak i izuzev jedne čete bataljoni se neuspijevaju probiti nego ostaju u obruču manevrišući ponovo prema Vareša.

Na Havnoj Gori,u borbama za probijanje teško je ranjen komandant brigade Veljko Lukić Kurjak,Narodni Heroj,i ostaje nesposoban za pokret,pa ga po svršetku VI ofanzive jedinice prenose u Trnovo u bolnicu gdje ga je u ljeto za vrijeme VII ofanzive pronašao neprijatelj i u borbi ubio.

Dva bataljona koji su odsječeni,kutalixxxxxx manevrišali su 7 dana,uhvatili vezu sa 2 odsječena bataljona IV Krajiške brigade i zajedno došli u sastav brigade.U ovom vremenu poginuli su komandant I i komesar III bataljona.

U ovo vrijeme brigada je spala na vrlo malo brojno stanje usljed stalnih borbi i velikih gubitaka kao i usljed odsjecanja II bataljona još za vrijeme borbi na prelazu komunikacije Han Pijesak - Vlasenica,na Kraljevom Polju.Ovaj bataljon je uspio da se prebaci na Majevicu.

Najžešće borbe u VI ofanzivi su već prošle i XVII brigada dala je stalne borbe i velike žrtve.Ogromne neprijateljske snage raspoređivaju pomalo Istočnu Bosnu i brigada u toku januara operiše na sektoru Sokolac - Rogatica sukobljavajući se i sa njemačkim snagama na sektoru Čakova i Vitnja.Početkom februara XIX Birčanske brigada dolazi u sastav XXVII divizije,a XVII brigade koncem februara preko Čejkovića prebacuje se za Majevicu bez većih borbi,u sektoru gdje popunjava novim ljudstvom i 10.marta 1944.ulazi u zastav novo formirane XXXVIII divizije.

---

v n c dokumenta — pregleda borbenih dejstava 17. majevičke brigade u toku

Na 29. strani tog dokumenta dat je sažet pregled borbi koje je brigada vodila u decembru 1943. godine, u toku šeste neprijateljske ofanzive

Mještani naselja kroz koja smo prolazili, znajući surovu ćud planine, posebno zimi, a vidjevši svu silu s kojim je, prije nekoliko dana, neprijatelj krenuo na nas, bili su duboko zabrinuti za opstanak naših jedinica. Tim veća je bila njihova radost kad su nas ugledali. Samopouzdanje i snaga volje narodnih boraca odudarali su od njihovog izmučenog izgleda i preobražavali su sam taj izgled. To je ostavljalo dubok utisak svuda kuda smo prolazili. Narod nam je vjerovao, vjerovao u našu, u svoju pobjedu.

Posebno je bio srdačan susret na ulicama Vareša u koji smo ponovo došli, nakon proboja. Ne misleći na povratak okupatora u njihov grad i posljedice koje iz toga slijede, ljudi i žene su nam otvarali svoja srca, govorili o svojim strepnjama za našu sudbinu. Grlili su nas uz suze, još uvijek pod utiskom užasnih prizora od prije nekoliko dana, kada su Nijemci proveli nekolicinu zarobljenih izmrcvarenih partizana ispred njihovih domova. Varešani su među zarobljenima prepoznali i neke drugove iz naše brigade, ali nikome nisu mogli pomoći. Tako smo saznali ono od čega smo strepili. Stegli smo srca i opet se rastali sa Varešom riječima svoje borbene pjesme: »Majevička brigada ide na juriš, naprijed!«.

U danima koji su slijedili brigada se potvrđivala kao da je u punom sastavu. Iako su bili desetkovani, 1. i 3. bataljon, sačuvavši borbeni duh, pristigli su u Nišićima dijelove brigade koji su se probili preko Romanovca. Mada još neoporavljeni od stradanja kojima su bili izloženi na Ravnoj planini, bataljoni su po sniježnim vijavicama napadali i razbijali ustaška uporišta i četničke zasjede, iako je ne malo boraca brigade bukvalno bilo bez obuće. Branila je 17. majevička narod Romanije i Glasinca od nasilja slugu okupatora i njihovih pljačkaških pohoda, dijelila je sa narodom sve njegove nevolje kao što je i narod, iako ogoljen, osiromašen u ratnim pustošenjima, dijelio sa borcima Narodnooslobodilačke vojske sve što je imao. Ta uzajamnost je produbljivala moralnu snagu narodnooslobod^lačkog pokreta, pred njom su uzmicale i njemačke skijaške jedinice koje su u to vrijeme, bile na Romaniji. Ni česta bombardovanja, avionska i artiljerijska, nisu oslabila ofanzivnost brigade. Oglašavala se ona pokretima i borbama.

Početkom februara 1944. godine, zbog teškog ekonomskog stanja na Romaniji i Glasincu i oskudnih mogućnosti za prehranu jedinica NOV, 17. brigada je bila upućena u Zepu radi nabavke hrane i političkog djelovanja. Pravilnim stavom i odnosom boraca prema narodu pribavljeno je više hrane nego što se i planiralo.

Vrativši se u Sokoloviće, brigada je stupala LI nove borbe. Noći su bile naši saveznici u napadu na neprijatelja, a dani su prolazili u pripremama tih akcija. A te pripreme su bile višestruke. Uz pregledanje i održavanje oružja, spremao se sanitetski materijal. Bezbroj puta upotrebljavani zavoji brižno su prani, pa sterilizirani za novu tipotrebu. Pravljeni su i zavoji za prvu pomoć. Pregledane su ozljede na promrzlim nogama boraca da bi se blagovremenom sanitetskom intervencijom spriječile dalje komplikacije. Prehlađenima je određivana forsirana terapija: najčešće sa-

mo prokuvana topla voda, a u povoljnijim okolnostima topla čorba ili mlijeko. Aspirina smo rijetko i malo imali. Bolesnici su imali prioritet da se smještaju najbliže ognjištima u tijesnim izbama u kojima se nalazio spas od zimskih muka. Dosljedne sanitarke su, bez obzira na zimu, organizovale parenje odjeće i pranje rublja kao sastavni dio bitke protiv vašljivosti. Kako je tifus, nakon proboja na Ravnoj planini, uzimao sve više maha, to su i napori za preventivnu zaštitu od bolesti bili zadatak svakoga borca. Komunisti, ne samo u sanitetu nego i svi drugi bili su dužni da budu primjer i u održavanju lične higijene. Opšte zdravstveno prosvjećivanje nije ostajalo u boračkom krugu već je obuhvatalo i narod. Uz nepoštednu bitku protiv okupatora i ostalih neprijatelja naroda, raskidani su i okovi neznanja, zabluda, predrasuda, nehigijenskih navika u ranijem načinu života. Išlo je to teško, sa mnogo napora, ali se i u tom pogledu istrajavalo.

I kulturno-prosvjetni programi obuhvatali su sadržaje proizašle iz potreba naroda. Jedan od prvih zadataka je bila borba protiv nepismenosti. Nepismenih je bilo i u brigadi i na terenima na kojima je brigada boravila, a olovaka i hartije je bilo veoma malo. Kada bi se došlo do materijala za pisanje, dio te dragocjenosti ustupan je za potrebe opismenjavanja naroda. Olovka i hartija bile su najdraži poklon za sve one koji su, mada se vodila borba na život i smrt, pokrenuti snagom želje za saznanjem, vodili tešku bitku i protiv sopstvenog neznanja.

Programi kulturnih priredbi za borce i narod pripremani su sa istom ozbiljnošću s kojom su pripremane borbene akcije. Između dvije bitke, kada niko nije znao da li će izaći iz one naredne, savjesno i odgovorno su učene recitacije, uvježbavani skečevi i horske pjesme, pisani članci za džepne novine. Mada se težilo tome da priredbe budu kvalitetne, u programima nisu učestvovali samo obdareni. Nastojalo se da aktera bude što više, da se svi okušaju.

Veoma uspjelom priredbom i punim srcem brigada je dočekala novih 114 svojih boraca 19. februara 1944. Bili su to omladinci i omladinke iz Semberije i sa Majevice, sa oslobođene i poluoslobođene teritorije, koji su se svjesno opredijelili da budu borci 17. majevičke. Probijali su se od Semberije do Romanije kroz zasjede neprijatelja i kroz sniježne smetove. Većinom su to bili skojevci koji su se brzo snašli i u napornom i dinamičnom životu brigade.

*
* *

Naredba štaba III korpusa NOVJ da 17. majevička ulazi u sastav novoformirane 38. NOU divizije značila je i odluku da se brigada uputi u pravcu Majevice i Semberije. Uslijedile su žive pripreme za taj marš koji je brigadu vodio u zavičaj najvećeg broja njenih boraca. Ali, u tim pripremama nije bilo samo radosti, jer je brigada napuštala kraj u kome se, od prvih svojih borbenih zadataka, od jeseni 1943, kalila i polagala ispite svoje borbene zrelosti. Na Romaniji i na širim prostorima oko nje ostali su za vječno mnogi naši drugovi i drugarice.

Pred veliki pokret, maglovitog jutra 3. marta 1944, brigada se oprаštala od kraja u kojem je, uprkos oskudici i siromaštvu od ratnih pustošenja, srdačno nuđena svim onim što je sam narod imao — komadom zo-

benice i neslanom čorbom, a, u boljem slučaju, i krompirom i kutlačom varenike. Hrabre žene Romanije i Glasinca odvajale su i od usta svoje djece da bi se obezbijedila najnužnija hrana za borce.

Na marš je sa brigadom pošla i velika bolnica koju je 17. majevička prebacivala i obezbjeđivala. Teži ranjenici su nošeni na daljnju njegu i liječenje u korpusnu bolnicu u Trnovu i okolinu. Bilo je to daleko odredište, tim dalje što je do njega valjalo stići po oštroj zimi, u dugoj koloni, u kojoj je bilo i saonica sa volovskom zapregom, zbog čega se moralo ići veoma sporo.

Na tom napornom maršu punom iznenađenja borci brigade nisu ni slutili da će ubrzo po dolasku u Semberiju biti suočeni sa užasima koje je sa sobom donijela i posijala 13. SS »Handžar« divizija. I da će ispred udruženih SS-ovskih i četničkih zvjerskih nasrtaja spasavati svoje ranjene .i bolesne drugarice i drugove koji su se našli u bolnici 3. korpusa.

U pokretu od Birča u koloni brigade je bio još jednom — i posljednji put — omiljeni komandant Veljko Lukić Kurjak. Bio se djelimično oporavio i već je jahao konja. Cesto bi zastao da bi pozdravio nekog u brigadnoj koloni, da bi s drugim, uz put, popričao. Opet je bio vedar, široko nasmijan, onakav kakvim smo ga znali.

Takvim nam je svima i ostao u sjećanju.

Pero JOVIČIĆ Kurjak

O organizaciji KPJ i SKOJ-a u 3. bataljonu

Organizacije KPJ i SKOJ-a bile su za čitavo vrijeme oslobodilačkog rata i revolucije glavna pokretačka snaga brigade u svim borbama, na marševima i zastancima. One su bile nosioci cjelokupnih poslova vezanih za ideološko osposobljavanje i uzdizanje ne samo svojih članova, nego i ostalog boračkog sastava. Članovi KPJ i SKOJ-a bili su uvijek prvi u jurišima na neprijateljske položaje, u probojima neprijateljskih obruča, na mrtvim stražama.

Broj članova KPJ i SKOJ-a nije uvijek bio isti. U 3. bataljonu je s početka bilo 33 člana KPJ, 5 kandidata za članove KPJ i 22 člana SKOJ-a. Iz ovog pokazatelja proizilazi da je svaki treći borac (u bataljonu je bilo oko 180 boraca) bio organizovan, što je bilo veoma značajno u izvršavanju zadataka koji su pred bataljonom stajali. Bili su to, uglavnom, mlađi članovi KPJ i SKOJ-a, koji su svoja prva revolucionarna i borbena iskustva počeli da stiču u Majevičkom NOP odredu, a zatim i u 17. majevičkoj brigadi.

Predvođeni već iskusnim i prekaljenim ratnicima, Veljkom Lukićem Kurjakom i drugovima, bataljoni 17. majevičke, u sklopu opšteg plana borbenih dejstava 27. istočnobosanske NOU divizije, krenuli su iz Tuzle usiljenim maršom na Romaniju, gdje su se bile pojavile jake snage Draže Mihailovića, koje je trebalo uništiti ili protjerati. Bilo je to za najveći broj boraca brigade i 3. bataljona prvo udaljavanje sa Majevice, gdje se Odred do formiranja brigade najčešće nalazio.

Međutim, taj naporni višednevni marš i prve borbe sa Nijemcima, ustašama i četnicima na Romaniji pokazali su — zahvaljujući, pored ostalog, i članovima KPJ i SKOJ-a — da su bataljon i njegovi borci spremni da podnesu i najveće napore samo da bi se neprijatelj, koji je palio romanijska sela i ubijao saradnike narodnooslobodilačkog pokreta, uništio. Pa i onda kada su im u tim borbama ginuli njihovi drugovi, niko se nije pokolebao. Naprotiv, redovi su još više zbijani, a na podmukle ispade neprijatelja odgovarano je novim jurišima i novim pobjedama.

I dok su jedinice 27. NOU divizije čistile područje Romanije od četničkih i ustaških snaga, brigada je — pa samim tim i 3. bataljon — bila popunjena novim borcima iz Semberije i sa Majevice, od kojih je veći broj već na terenu bio primljen u organizaciju KPJ i SKOJ-a. Pošto je, nakon oslobađanja Sokolca, Rogatice, Višegrada i Goražda (novembar 1943. godine) i protjerivanja četnika sa Romanije nastupilo izvjesno zatišje, boravak bataljona u Višegradu iskorišćen je za politički rad sa borcima, ali i sa stanovništvom, koje je zbog četničkih zločina nad nevinim muslimanskim stanovništvom — bilo jako zastrašeno. Išlo se od kuće do kuće, od čovjeka do čovjeka, a sve sa ciljem da se, kroz razgovor, narod upozna sa ciljevima narodnooslobodilačke borbe. Posebno je bilo govora o potrebi jačanja bratstva i jedinstva, održano je i nekoliko konferencija, rađeno je na formiranju narodnooslobodilačkih odbora itd. Svečano je obilježena i godišnjica oktobarske revolucije.

S obzirom na stalno narastanje jedinica Narodnooslobodilačke vojske, kao i na sve veće potrebe u kadrovima, u Goraždu je organizovan i održan partijski kurs, na kom je bilo oko 40 političkih i vojnih rukovodilaca. Kursom je rukovodio Drago Vučinić, predratni član KPJ iz Crne Gore, koji je skupa sa Antom Vidakovićem — bio i predavač. Na kursu su izučavane teme iz marksizma-lenjinizma, istorije KPJ i o narodnooslobodilačkoj borbi.

Da bi se mogao savladati prilično obiman program radilo se veoma intenzivno, tako da vremena za odmor — tim prije što su kursisti morali da stražare — nije bilo. Saradnici narodnooslobodilačkog pokreta iz Goražda i okolnih sela organizovano su dolazili da nas posjete, donoseći nam, tom prilikom, prigodne poklone. Ove veze s narodom naročito su došle do izražaja nakon što su kursisti, sami i bez pomoći neke od naših jedinica, odbili napad četnika koji su pokušali da uđu u Goražde i da ga opljačkaju.

Inače, partijska organizacija 3. bataljona imala je četiri ćelije kojima je rukovodio bataljonski biro u koji su ulazili: pomoćnik političkog komesara bataljona, politički komesar bataljona, rukovodilac SKOJ-a u bataljonu i četiri sekretara partijskih ćelija koji su bili na dužnostima pomoćnika komesara četa.

Na sličnim principima bilo je organizaciono postavljena i organizacija SKOJ-a u bataljonu, s tim da su sekretari skojevskih aktiva bili obični borci.

Sastanci i partijske i skojevske organizacije, kao i bataljonskog biroa, držani su — s obzirom na ratne prilike — vrlo često. Nisu to bili dugi i iscrpljujući sastanci nego pretežno radni dogovori koji su kadkada održavani i u pokretu. Tako su, na primjer, sastanci držani pred svaki pripremani napad na neprijatelja, odnosno pred svaki pokret. Bilo je i slučajeva da su sastanci — dogovori držani u nepovoljnim situacijama, kada je bataljon bio, takoreći, na domaku neprijateljskih kuršuma, ili kada je trebalo naći izlaz iz situacije kakva je bila ona na Romanovcu, decembra 1943. godine.

Tako je postupano i u sedmoj neprijateljskoj ofanzivi, najprije prilikom spasavanja ranjenika iz Trnove, Bjeloševca i drugih sela, a nešto kasnije i kada je trebalo da na>adnemo dijelove 13. SS divizije koji su se bili utvrdili na Betnju u Bnću. Tada su traženi dobrovoljci, posebno

bombaši i puškomitraljesci i javio ih se mnogo veći broj nego što je traženo. U toj borbi su poginula i tri člana KPJ, jedan kandidat i dva člana SKOJ-a.

Velike obaveze stajale su pred komunistima i za vrijeme našeg drugog odlaska na Majevicu (juna 1944. godine), koji je bio od velikog vojnog i još većeg političkog značaja. Toga da od naših pobjeda zavisi dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u ovom kraju naše zemlje bili su svjesni svi članovi KPJ i SKOJ-a, svaki naš borac. Zbog toga su i njihovi juriši na neprijatelja bili veoma žestoki. U tim jurišima je poginuo veći broj članova KPJ i SKOJ-a, dok je od zadobijenih rana umro komandant bataljona Aco Petković.

Iako je u toku rata poginuo veliki broj boraca i rukovodilaca komunista, među njima i dva politička komesara bataljona, jedan komandant bataljona, dva zamjenika komandanta bataljona i više komandira i političkih komesara četa i vodova, partijska i skojevska organizacija u 3. bataljonu su — primanjem novih članova — uspijevale da izvrše sve zadatke koji su pred njima stajali. U borbama stalno se povećavao broj onih koji su — zbog njihove borbenosti i junaštva — primani u članstvo KPJ ili:,SKOJ-a. Zbog toga se broj članova KPJ i SKOJ-a u bataljonu nikada nije smanjivao. Na protiv, on je stalno rastao.

SPISAK
BORACA
POGINULIH
I UMRLIH
U NOR

Spisak boraca Trećeg majevičkog NOP odreda i 17. majevičke NOU brigade poginulih i umrlih u NOR

A

ABRUĆ IBRAHIM. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija, u borbi sa 14. SS puka 7. SS »Princ Eugen« divizije. Ostali podaci nepoznati.

ADŽIĆ (RADENKO) NEDELJKO, rođen 1927. godine u selu Drežnik, opština Titovo Užice. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo kao desetar 9. maja 1945. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

AKARATOVlC (OSMAN) MEHMEDALIJA, rođen 1921. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1945. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

AKARATOVlC (OSMAN) OSMAN, rođen 1923. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine na Majevici u borbi sa Nijemcima.

AKAZOVIC IBRAHIM. Poginuo 14. marta 1945. godine na Pohovcu kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

ALAGIĆ ADIL, rođen 1923. godine u Bosanskom Novom. U NOB od 1943. godine. Poginuo 15. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac, u borbi sa Nijemcima.

ALAKOVIC PETAR, rođen 1928. godine u selu Miloševac — Modriča. U NOB od 1943. godine. Poginuo 25. januara 1945. godine kod Tuzle u borbi sa četnicima.

ALEKSANDAR ŠAŠA — Rus. Poginuo aprila 1944. godine u Zagonima u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

ALEKSIĆ (ALEKSA) PERO, roden 1925. godine u selu Magnojevič — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Šekovićima u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ALIČ (OSMO) HASAN, rođen 1927. godine u selu Bokavići — Lukavac. U NOB od 1944. godine. Poginuo 14. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac, u borbi sa Nijemcima.

ALIHODZlĆ (OMER) ILJAZ, rođen 1923. godine u Lukavcu. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Ražljeva — Brčko u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ALIHODZlĆ (IBRAHIM) LUTVO, rođen 1924. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine u Memićima — Zvornik, u borbi sa zelenim kadrom.

ALIHODZlĆ (ALIJA) MEHMED, rođen 1913. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Umro od zadobijenih rana 2. marta 1945. godine u bolnici u Prnjavoru — Mačva.

AMOVIC ILIJA, rođen u selu Čitluci — Sokolac. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

ANDRIJEVIČ ADAM. Poginuo 12. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

ANĐELIĆ (MILAN) PETAR, rođen 1922. godine u selu Bjeloševac — Bijeljina. U NOB od marta 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Kraljevu Polju kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

ANĐELIČ (JOVO) SPASOJE, rođen 1927. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Tuzle u borbi sa Nijemcima.

ANTIČ (MILIVOJE) ĐURO, rođen 1924. godine u selu Obriježˇ — Bijeljina. U NOB od juna 1943. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

ANUSlČ STJEPAN, rođen 1926. godine u selu Sipovac — Banjaluka. Umro od zadobijenih rana aprila 1945. godine u bolnici u Sarajevu. Ostali podaci nepoznati.

ARČIĆ TIHOMIR. Poginuo 17. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

ARIFAGIĆ (SALKO) HUSO, rođen 1926. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Ubijen aprila 1944. godine od SS-ovaca i četnika u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi.

ATIĆ (HAMDIJA) MURADIF, rođen 1920. godine u Bistarcu — Lukavac. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine nesretnim slučajem kod Bistarca.

ATIĆ (NURIJA) MUSTAFA, rođen 1927. godine u Lukavcu. U NOB od septembra 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine kod Goražda u borbi sa legijom i četnicima.

AVRAMOVIĆ TODOR, rođen 1923. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Modrana u borbi sa četnicima.

AVRAMOViC BOZO, rođen 1923. godine u selu Zabrđe — Ugljevik. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao zamjenik komandanta bataljona 23. decembra 1943. godine u selu Borovica — Vareš od avionske bombe.

AZUROVlC (NEZIR) OHRAN, rođen 1918. godine u Bijeljini. U NOB od septembra 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine u Birču u borbi sa Nijemcima.

B

BABIC (DRAGO) ILIJA, rođen 1920. godine u Popovima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Ubijen aprila 1944. godine od četnika i Nijemaca u Trnovi.

BABIĆ (TODOR) MILAN, rođen 1922. godine u Babicama — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Devetaku — Romanija u borbi sa ustašama.

BABlC-MITROVlC JOVO, rođen 1922. godine u Vakufu — Lopare. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao intendant bataljona 15. januara 1944. godine u selu Mandre — Romanija u borbi sa njemačkim skijašima.

BAČUN (IVAN) IVAN, rođen 1925. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine na Bačkovcu — Birač u borbi sa SS-ovcima iz 13! SS divizije.

BAJACEVlC PETAR. Poginuo 14. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

BAJlC NIKOLA, rodom iz Vrhovine — Sokolac. U NOB od 1942. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine kod Olova u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

BAJKANOVIĆ (MLADEN) MILAN, rođen 1921. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

BAJRAMI NURIJA, rođen 1920. godine u selu Radulovo — Orahovac, Kosovo. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 3. maja 1945. godine u Ščitu — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

BAKI (FILIP) JOHAN zv. HANS, rođen 1913. godine u Zemunu — Nijemac, krojački radnik. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao vodnik novembra 1944. godine na Snagovu — Zvornik u borbi sa Nijemcima.

BASARIĆ SALKO. Ostali podaci i mjesto pogibije nisu mogli biti prikupljeni.

BASCAVANOVIC (LUKA) ILIJA, rođen 1922. godine u Batkoviču — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

BASIC (ZEJNIL) EMIN, rođen 1924. godine u Bijeljini. U NOB od avgüsta 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

BEGANOVIC (MUŠAN) SALKO, rođen 1917. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Poginuo 20. decembra 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

BEGIĆ (RAMO) ALJO, rođen 1924. godine u Hrvatima — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu u borbi sa Nijemcima.

BEGIĆ (AGO) MEHMED, rođen 1926. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine u selu Borovica — Vareš u borbi sa Nijemcima.

BEGOVIĆ TAMARA, rođena 1923. godine u Brčkom, učenica, zarobljena u maju 1944, potom strijeljana u Brčkom.

BEKER MIKA, rođen 1903. godine u Brčkom. Obućar. Clan KPJ od 1935. godine. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete aprila 1944. godine kod Ražljeva — Brčko u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

BENOVIĆ (LUKA) BRANO, rođen 1925. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

BENOVIĆ MILKO, rođen 1923. godine u Ugljeviku. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao zamjenik komandira čete aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

BENOVIĆ RISTO, rođen 1922. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima i SS-ovcima.

BENOVIĆ SLAVKO, rođen 1926. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Zagona u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

BEOGOVIC LEJLIJA, rođena 1921, Lopare, u NOB od 1943, borac, poginula 1944. kod Koraja.

BEŠIĆ (SALKO) MEHMED, rođen 1921. godine u Huskićima — Lukavac. U NOB-u od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

BEŠIĆ (MAHMUT) MUJO, rođen 1921. godine u Huskićima — Lukavac. U NOB-u od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Bratunca u borbi sa ustašama.

BEŠIĆ (MAHMUT) REŠO, rođen 1926. godine u Huskićima — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

BIJELICA (ĐORĐO) CVIJETIN, rođen 1926. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 1944. godine kod Piliće u borbi sa četnicima.

B1LANOVIĆ (ANĐELKO) MOMČILO, rođen 1924. godine u Puračiću — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine kod Goražda u borbi sa legijom.

BILIC (ALEKSA) ĐOKO, rođen 1926. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine na putu Celić — Brčko u borbi sa ustašama.

BLAGOJEVIC (PETKO) BLAGOJE, rođen 1923. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od aprila 1943. godine. Zarobljen od 13. SS divizije i 16. oktobra strijeljan u Brčkom.

BLAGOJEVIC (OBREN) ĐOKAN, rođen 1923. godine u Piperima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici ti borbi sa SS-ovcima i četnicima.

BLAGOJEVIC (ZARIJE) GOJKO, rođen 1925. godine u Kojčinovcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

BLAGOJEVIC (ZlKO) LJUBO, rođen 1923. godine u Patkovači — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine prilikom napada na Bijeljinu u borbi sa ustašama.

BLAGOJEVIC (CVIJETIN) MILAN, rođen 1923. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

BLAGOJEVIC (JEFTO) RADE, rođen 1923. godine u Kojčinovcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Ražljeva u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

BLAŽIC ZDRAVKO. Poginuo 2. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

BOBIC (MILAN) BOGDAN, rođen 1910. godine u Batkoviću — Bijeljina, krojač. U NOB od februara 1943. godine. Poginuo avgusta 1943. godine kod Zvornika u borbi sa ustašama i četnicima.

BOJANlC DRAGOSAV. Poginuo 14. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

BOJANlC (LJUBOMIR) DRAGOSLAV, rođen u bivšem srezu Resavskom. U brigadu došao decembra 1944. godine. Umro od zadobijenih rana februara 1945. godine u bolnici u Tuzli. Ostali podaci nepoznati.

BOJIC (JOVO) DRAGO, rođen 1927. godine u Tršiću — Loznica. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

BOJIC (JOSIF) MOMČILO, rođen 1925. godine u Bijeljini, đak. U NOB od decembra 1943. godine. Poginuo 5. maja 1944. godine u Birču u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

BOJIC (NEDO) VELJKO, rođen 1925. godine u Kozjaku — Lopare. U NOB-u od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine na Devetaku — Puračić u borbi sa ustašama.

BOJKIC (AMRET) ŠAHBAZ, rođen 1926. godine u Zagorju - Lukavac. U NOB-u od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine kod Sokolca u borbi sa ustašama.

BOKAN (ĐURO) MILAN, rođen 1925. godine u Bijeljini, đak. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo 16. aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

BOKAVIC (PERO) STEVO, rođen 1924. godine u Popovima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Ubijen od Nijemaca aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici u Trnovi.

BOSKO zv. ABADZlJA. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao kurir oktobra 1943. godine kod Lukavca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

BOSKOVIC MATIJA, rođen 1894. godine u Ugljeviku, rudar. U NOB od juna 1943. godine. Poginuo kao intendant bataljona 21. januara 1944. godine u selu Mandre — Romanija u borbi sa njemačkim skijašima.

BOŽIĆ (PERO) BOŠKO, rođen 1922. godine u Maloj Obarskoj — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

BOŽIĆ (BOŽE) BOŽICA, rođena 1926. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginula kao bolničarka januara 1944. godine na Zvijezdi planini — Vareš u borbi sa Nijemcima.

BOŽIĆ (STEVO) BOZO, rođen 1923. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Sokolca u borbi sa ustašama.

BOŽIĆ (MATIJA) KATA, rođena 1924. godine u Bistarcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginula avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima.

BOŽIĆ NOVAK, rođen 1925. godine u Vršanima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

BRANKOVIĆ DRAGOSLAV. Ranjen januara 1945. godine u borbi sa Nijemcima kod Zvornika, a kasnije umro od zadobijenih rana. Ostali podaci nepoznati.

BRČANIHOVIĆ (IBRAHIM) ZILHA, rođena 1929. godine u Živinicama. U NOB od 1944. godine. Poginula decembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četnicima.

BRKOVIĆ (NURIJA) ŠAHBAZ, rođen 1925. godine u Tuzli, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

BRODIĆ (MARKO) BRANKO, rođen 1924. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao vodnik decembra 1943. godine na Kraljevu Polju kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

BUBIĆ (SERIF) EMIN, rođen 1926. godine u Rogatici, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao politički komesar bataljona avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa 13. SS divizijom.

BURIĆ (MEHO) HUSO, zv. BABURA, rođen 1900. godine u Brčkom, radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo 1, oktobra 1943. godine kod Tuzle u borbi sa Nijemcima.

BURIĆ (HUSNIJA) SÀBRIJA, rođen 1920. godine u Brčkom, đak. U NOB od 1943. godine. Nestao decembra 1943. godine u proboju na cesti kod Kraljeva Polja — Han-Pijeska.

C

CRVENKOVIĆ (IVAN) FRANJO, rođen 1912. godine u Bistarcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

CVIJANOVIĆ (CVIJETIN) MILORAD, rođen 1912. godine u Smolući — (Šikulje) — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

CVIJETlC (SAVATIJE) BLAGOJE, rođen 1919. godine u Drežniku. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao kurir 7. maja 1945. godine kod Hadžića — Sarajevo u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

CVIJETINOVIĆ (MIĆO) DIMITRIJE, rođen 1910. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine nesretnim slučajem kod Lukavca.

CVIJETINOVIĆ (LUKA) ĐOKO, rođen 1920. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine kod Ugljevika u borbi sa četnicima.

CVIJETINOVIĆ (STEVO) OLGA, rođena 1923. godine u Bijeljini, krojačica. U NOB od 1943. godine. Ubijena 16. aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi od 13. SS divizije i četnika.

CVIJETINOVIĆ (LUKA) RADO, rođen 1913. godine u Trnovici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo 15. avgusta 1944. godine kod Zvornika u borbi sa četnicima.

CVIJETINOVIĆ (ZIVAN) RADOJKA, rođena 1925. godine u Mačkovcu — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginula 10. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

CVIJETINOVIĆ RADOJKA, rođena 1927. godine u Ljeskovcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginula juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

CVIJETINOVIĆ (STEVO) TODOR, rođen 1924. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Umro januara 1944. godine od tifusa.

CVJETINOVIC (CVJETIN) DIMITRIJE, rođen 1910. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

CVJETKOVIC (MlCO) DIMITRIJE, rođen 1910. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo krajem 1943. godine kod Lukavca u borbi sa ustašama.

CVJETKOVIC (JEVREM) DRAGOJE, rođen 1920. godine. Poginuo 3. maja 1945. godine kod Ščita — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

CVJETKOVIC ZIVOJIN. Poginuo 12. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

Č

CATIC (MUHAREM) ISMET, rođen 1922. godine u Plani — Tuzla. **U** NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete decembra 1944. godine na Romaniji u borbi sa četnicima i Nijemcima.

CAVIC MITAR KORDUNAS. Poginuo kao zamjeniik komandanta bataljona jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima. **Os-**tali podaci nepoznati.

ČEĆO, kurir rodom iz Vozuće. Poginuo u toku sedme neprijateljske ofanzive. Ostali podaci nepoznati.

CEHlC ZlVORAD. Poginuo 2. aprila 1945. godine kod Starog Grada — Romanija u borbi sa Nijemcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

CEHITKIĆ MUNIRKA, rođena 1922. godine u Celiću — Brčko. U NOB od 1943. godine. Poginula oktobra 1943. godine u Sokolovićima — Romanija u borbi sa četnicima.

CEMERLlC (MUSTAFA) HUSEIN, rođen 1920. godine u Janji — Bijeljina, student. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Sekovićima u borbi sa SS-ovcima.

CEMIC (MARKO) GRUJICA. Poginuo maja 1945. godine kod Foče u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

CIZMAREVIC (MIKAILA) ALEKSANDAR, rođen 1924. godine u Bijeljini, kolar. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

COBlC (MILIVOJE) ŽARKO, rođen 1923. godine u Cardačinama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Ražljeva — Brčko u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

COLIC (STANKO) ĐORĐO, rođen 1925. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 20. oktobra 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

CORIC (DERVIŠ) KASUM. rođen 1922. godine u Foči, đak. U NOB od 1941. godine. Ubijen kao politički komesar bataljona aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi — Bijeljina.

COSIC (RADOJE) BRANISLAV, rođen 1912. godine u Mionici — Srbija. Poginuo 4. maja 1945. godine na Ivan Sedlu kod Sarajeva u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

CUBIC (STEVO) DIKO, rođen 1927. godine u Modranu — Bijeljina, u NOB od 1942. godine. Poginuo kao kurir avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

D

DAJC Dr EDO, ortoped rodom iz Zagreba. Ubijen aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

DANITI BLANKA BRANKA, rođena 1922. godine u Sarajevu, radnica. U NOB od 1941. godine. Bila rukovodilac SKOJ-a u brigadi. Ubijena aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

DEMIROVIC (AVDO) MEDO, rođen 1920. godine u Bijeljini, radnik. U NOB od jula 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

DEMIROVIC (ZEJNIL) MUHAREM, rođen 1922. godine u Tuzli, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

DESA (prezime nepoznato) CRNOGORKA. U NOB od 1941. godine. Na Majevicu došla sa bolnicom Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije poslije pete neprijateljske ofanzive. Poginula kao referent saniteta bataljona avgusta 1943. godine u Roćeviću — Zvornik u borbi sa četnicima.

DE3LEN SEFULI. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 26. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

DESPOTOVIC (MARKO) CVIJETIN CETO, rođen 1927. godine u Gornjem Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

DESPOTOVIC (ĐOJO) MlCO, rođen 1923. godine u Bogutovom Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na -Majevici u borbi sa četnicima.

DESPOTOVIC MILORAD MlCO, rođen 1922. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine kod Ugljevika od četničke zasjede.

DESPOTOVIC (BOGDAN) RADOVAN, rođen 1925. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od januara 1944. godine. Umro od zadobijenih rana aprila 1944. godine u bolnici u Trnovi.

DESPOTOVIC (MITAR) STEVO, rođen 1923. godine u Gornjem Lukavcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

DESPOTOVIC (MILAN) STRAHINJA, rođen 1923. godine u Krivoj Bari — Bijeljina. U NOB od decembra 1942. godine. Poginuo 1944. na Romaniji u borbi sa ustašama.

DESPOTOVIC (ĐORĐIJE) TOMO, rođen 1923. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Ugljevika od četničke zasjede.

DESPOTOVIC (MIKO) VAJO, rođen 1927. godine u Gornjem Lukavcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

DESPOTOVIC (ĐOJO) ŽARKO, rođen 1926. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

DIMITRIC (MIRKO) LUKA, rođen 1919. godine u Magnojeviću — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

DIZDAREVIC (BORO) SRBO, rođen 1925. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od marta 1944. godine. Umro od tifusa oktobra 1944. godine.

DOBRIC (ŽIKO) DRAGOSAVA, rođena 1922. godine u Velinom Selu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginula oktobra 1943. godine kod Lukavca u borbi sa Nijemcima.

DOBRIJEVlC (JOŠKO) BOGDAN, rođen 1924. godine u Donjem Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od juna 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Šekovićima u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

DRAGICEVIC (MlCO) BOŠKO, rođen 1924. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1941. godine. Poginuo jula 1944. godine kod Bratunca u borbi sa ustašama.

DROLC (STANKO) DRAGICA, rođena 1929. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginula decembra 1944. godine na Romaniji u borbi sa četnicima.

DUGANDZlĆ (HAMID) JAKUB, rođen 1925. godine u Banja Luci. Poginuo maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

DURAKOVlC (MEHO) JUSO, rođen 1926. godine u Bijeljini, trgovački pomoćnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima i SS-ovcima.

DUVNJAKOVIĆ (HUSEIN) SALIH, rođen 1926. godine u Zagorju — Lukavac. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima.

DŽ

DZlNDlC (SMAJO) OSMAN, rođen 1914. godine u Brčkom, radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete 26. aprila 1944. godine na Bačkovcu — Sekovići u borbi sa 13. SS divizijom.

Đ

DINO — ITALIJAN. U brigadu došao oktobra 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima. Ostali podaci nepoznati.

ĐOKIC BORKA, rođena 1925. u Loparama, u NOB od 1944. Poginula 1945. kod Sokolca kao bolničarka.

ĐOKIC (TADIJA) CVETKO, rođen 1925. godine u Međašima — Bijeljina. U NOB od jula 1942. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

ĐOKIC (MITAR) CVIKO, rođen 1924. godine u Mačkovcu — Lopare. U NOB od 1943. godine, umro od posljedica ranjavanja u aprilu 1945. godine u Sarajevu.

ĐOKIC (MIHAILO) MILAN, rođen 1925. godine u Donjoj Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ĐOKIC (RADOSLAV) MILORAD, rođen 1925. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine kod Lopara u borbi sa četnicima.

ĐOKIĆ (STOJAN) NEĐO, rođen 1923. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Priboja — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ĐOKIC (JOVAN) ZlKO, rođen 1924. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Lukavca u borbi sa Nijemcima.

ĐORĐEVIC (VASO) ĐORĐE, rođen 1923. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 3. avgusta 1944. godine u Bečičima — Birač u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

ĐORĐEVIC GRUJO. Umro 29. marta 1945. godine od tifusa. Ostali podaci nepoznati.

ĐORĐEVIC (STOJAN) MILUTIN, rođen 1925. godine u Salašu — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 1. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

ĐORĐEVIC SAVO, rođen 1926, Lopare, u NOB od 1943, poginuo 1944. kod Osmaka.

ĐORĐEVIC SLAVKO. U NOB od 1943. godine. Poginuo 17. maja 1944. godine na Jelici — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

ĐORĐIČ (PROKO) CEDOMIR, rođen 1925. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ĐORĐlC (JOGO) PETAR, rođen 1923. godine u Pučilama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

ĐUKANOVlC (RISTO) DANICA, rođena 1926. godine u Donjoj Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginula maja 1944. godine na Jelici — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ĐUKANOVlC (TRIVKO) MILICA, rođena 1923. godine u Donjoj Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginula juna 1944. godine na Kravici — Bratunac u borbi sa ustašama.

ĐUKANOVlC (ANTO) MIRKO, rođen 1912. godine u Bijeljini, pravnik. U NOB od jula 1943. godine. Poginuo nesretnim slučajem 10. septembra 1943. godine u Jablanici — Lopare.

ĐUKIC (TESO) ANDRIJA, rođen 1922. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. Radnik. U NOB od 1942. godine. Poginuo 20. januara 1944. godine kod Ugljevika u borbi sa četnicima.

ĐUKIC (TESO) CEDOMIR, rođen 1919. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandir čete novembra 1943. godine kod Ugljevika u borbi sa četnicima.

ĐULIC (JUSO) BEGAN, rođen 1926. godine u Zagorju — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Crne Rijeke — Han-Pijesak u borbi sa Nijemcima i ustašama.

ĐULIC (MUJO) MUHAREM, rođen 1916. godine u Zagorju — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Crne Rijeke — Han-Pijesak u borbi sa Nijemcima i ustašama.

ĐURĐEVIC ANDRIJA. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Sokolca u borbi sa ustašama. Ostali podaci nepoznati.

ĐURĐEVIC (MIHAILO) BORO, rođen 1925. godine u Donjoj Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

ĐURĐEVIC (PETAR) ĐORĐE, rođen 1920. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Kravica — Bratunac u borbi sa ustašama.

ĐURIĆ DUŠAN, rođen 1924. godine u Tuzli. đak. U NOB od 1943. godine. Umro od gladi avgusta 1944. godine na Milan-planini — Birač.

ĐURIC (DIKO) LAZAR, rođen 1925. godine u Johovcu — Bijeljina. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

' ĐURIĆ (BRANKO) SLAVKO, rođen 1922. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

ĐURIC (MIRO) SONJA, rođena 1926. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Uhvaćena jula 1944. godine od četnika i strijeljana u selu Popovi — Bijeljina.

ĐURIC (ŽIVAN) STANA, rođena 1922. godine u Donjoj Bukovici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginula 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

ĐURKOVIC (TESO) BRANKO, rođen 1926. godine u Donjoj Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao pomoćnik političkog komesara čete 13. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

ĐURKOVIC (MIHAILO) MILADIN. rođen 1925. godine u Donjoj Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1944. godine kod Capardi u borbi sa četnicima.

ĐURKOVIC MILICA, rođena 1923, u Trnovi u borbi od 1943, poginula kod Kravice (Bratunac) 1944.

E

ELJUGA VLADO. Rođen 1922, đak iz Bijeljine, u NOB-u od 1943. g. Ubijen kao zamjenik političkog komesara čete aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

EREMlC (MILOJKO) MILICA MILUŠKA, rođena 1927. godine u Cereviću — Srem. U NOB od 1943. godine. Poginula jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

EREMlC (PAJO) SAVO, rođen 1919. godine u Cereviću — Srem. U NOB od 1942. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

ETANOVIC (ŠACIRA) VELIJA. rođen 1921. godine u Ljubovnici — Srbija. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi s četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

F

FAŽOLI MARIO — ITALIJAN. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao vodnik 22. jula 1944. godine na Stolicama — Birač u borbi sa 13. SS divizijom. Ostali podaci nepoznati.

FERATI BEJTULAN, rođen 1927. godine u s. Bare — Kosovska Mitrovica. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 10. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

Dr FERID. Nestao kod Ražljeva aprila 1944. godine u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

FILIPOVlC (MATIJA) MIRKO, rođen 1912. godine u Dubravama — Brčko, student. Clan KPJ od 1933. godine. U NOB od 1941. godine. Bio politički komesar Trećeg majevičkog NOP odreda i 18. hrvatske NOU brigade. Uhvaćen od četnika, a zatim predat Nijemcima, koji su ga nakon strahovitog mučenja ubili avgusta 1944. godine u Podgojevačkoj šumi kod Brčkog. Proglašen za narodnog heroja Jugoslavije.

FRANICEVIC JUHO. Poginuo kao komandir čete 14. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

G

GABETIĆ (OSMAN) ABDULAH, rođen 1911. godine u Đurđeviku — Zivinice. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Tinje u borbi sa ustašama.

GAČlC (ZDRAVKO) VLADO, rođen 1923. godine u Bačincima — Sid. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao mitraljezac avgusta 1944. godine na Milan-planini — Birač u borbi sa 13. SS divizijom.

GAJIC (IVAN) MARA, rođena 1926. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Ubijena aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

GAVRIC (NEDO) ALEKSA, zv. JEKO, rođen 1921. godine u Loparama. U NOB od 1942. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

GAVRIC (CVIJETIN) DUŠAN, rođen 1926. godine u Loparama. U NOB od 1944. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Kozluka u borbi sa četnicima.

GAVRIC (ĐOKO) MIHAILO, rođen 1923. godine u Vakufu — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Jelici — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

GAVRIC (GAVRO) RAJKO, rođen 1912. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godin?. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

GAVRILOVIĆ (GRUJICA) DRAGOLJUB, rođen 1925. godine u bivšem srezu Gračanica — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Umro aprila 1945. godine od zadobijenih rana.

GAZETIĆ (EMIN) EMIN, rođen 1920. godine u Bikodžama — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Sokolac u borbi sa četnicima.

GLIGIĆ (FILIP) MILIVOJE, rođen 1922. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

GLIGORIĆ (FILIP) MILIVOJE, rođen 1922. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od aprila 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Visaru u borbi sa Nijemcima.

GLIGORIĆ (MIĆO) NIKOLA, rođen 1922. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Bistrici — Jahorina u borbi sa ustašama.

GLIŠIĆ (GLISA) BOZIDAR, rođen 1925. godine u Velinu Selu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Ranjen septembra 1943. godine kod Bijeljine u borbi sa ustašama i domobranima, a kasnije umro u bolnici u Trnovi.

GLIŠIĆ (MILIVOJE) ZDRAVKO, rođen 1925. godine. Poginuo 5. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

GLUMAC (VASO) STEVO, rođen 1918. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1944. godine. Poginuo kao komandir čete novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

GOLUBOVIĆ RADOVAN, rođen 1921. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

GOLUBOVIĆ SIMO, rođen 1920. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu kod Vareša u borbi sa Nijemcima.

GOSPAVIĆ (RADO) ILIJA, rođen 1926. godine u Glogovcu — Bijeljina. U NOB od oktobra 1944. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

GRUJIĆIĆ (JOVAN) MILORAD, rođen 1923. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četnicima.

GUŠAVCI SINAN, rođen 1927. godine u s. Gušavac — Kosovska Mitrovica. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 15. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa četnicima.

H

HADZIĆ MUSTAFA. Poginuo marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

IIALANOVIĆ (IBRO) HAJRUDIN, rođen 1918. godine u Bijeljini, konobar. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

HALIC (IBRAHIM) SULJO, rođen 1908. godine u Kobašu — Derventa. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao zamjenik intendanta bataljona aprila 1945. godine kod Sarajeva u borbi sa Nijemcima i četnicima.

HALILOVIC (IBRO) FEHIM, rođen 1922. godine u Huskićima — Lukavac. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine kod Rogatice u borbi sa četnicima.

HALILOVIC (HASO) FEHO, rođen 1922. godine u Huskićima — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

HALILOVIC (MEHMED) ŠABAN, rođen 1922. godine u Humcima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1944. godine u borbi sa Nijemcima.

HAMDI (HAMID) HAMDO. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 15. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

HAMDI REDŽEP. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 15. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

HAMIDOVIC (MEHMED) IZET, rođen 1925. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bijeljine u borbi sa ustašama i domobranima.

HASIČ (SAID) MUSTAFA, rođen 1918. godine u Jajcu, službenik. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao politički komesar bataljona avgusta 1944. godine kod Osmaka — Kalesija u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

HAMZlC (SMAJO) DZAFER, rođen 1929. godine u Gornjem Crvenom Brdu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

HAMZlC (HUSO) HAMZA, rođen 1924. godine u Bijeljini, radnik. **U** NOB od 1941. godine. Bio komandant bataljona u Majevičkom NOP odredu, a zatim u 16. muslimanskoj NOU brigadi. Poginuo januara 1944. godine kod Vukovija — Tuzla u borbi sa Nijemcima. Proglašen za narodnog heroja Jugoslavije.

HANDANOVIC (ATIF) JUSUF, rođen 1923. godine u Puračiću — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Šekovićima u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

HANITIĆ (IBRAHIM) ADEM, rođen 1902. godine u Bistarcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Vareša u borbi sa Nijemcima.

HODZlC (JUSO) IBRAHIM, rođen 1923. godine u Hrvatima — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

HODZlC (TALE) JUNUZ, rođen 1911. godine u Humcima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Priboja — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

HOLOVAC (NIKOLA) SLOBODAN, rođen 1926. godine u Tuzli, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Kamenitom Brijegu — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

HRUSTIC (AJSO) NAIL, rođen 1927. godine u Gornjem Crvenom Brdu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine na Ozrenu — Sarajevo u borbi sa Nijemcima.

HRVANOVIĆ (MUJO) HASIB, rođen 1926. godine u Bistarcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

HRVANOVIĆ (MUJO) NAIL, rođen 1920. godine u Bistarcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

HUClC (HRUSTO) SULJO, rođen 1918. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Tuzle u borbi sa Nijemcima.

HUDAL MATO. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

HUMCEVIC (RAŠID) BECO, rođen 1922. godine u Naviocima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1944. godine u borbi sa Nijemcima.

HUSELJIC BEHUD, rođen 1912. godine u Modrici. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

I

IBRAHIMAGIĆ (SULJO) MAHMUT, rođen 1927. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Sokolca u borbi sa ustašama.

IBRIŠIMOVIĆ SAFET, rođen u Celiću, politički komesar čete, poginuo kod Borogova 1944. godine.

IKANOVIC (RAŠID) BECO, rođen 1922. godine u Naviocima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ILlC (DIMITRIJE) CVIKO, rođen 1929. godine u Hasama — Bijeljina. U NOB od 1944. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ILlC (STEVO) DANICA, rođena 1927. godine u Rožnju — Zvornik. U NOB od 1942. godine. Poginula oktobra 1943. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

ILlC (ILIJA) DRAGO, rođen 1923. godine u Ruhotini — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1943. godine kod Šepka u borbi sa četnicima.

ILlC (JOSIP) DUŠAN, rođen 1922. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ILlC (STEVO) DUŠAN, rođen 1925. godine u Smolući — Lukavac. U NOV od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Sokolac u borbi sa četnicima.

ILIC (SAVO) ĐORĐE, rođen 1911. godine u Trnovici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

ILIC (NEĐO) ĐURO, rođen 1929. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1944. godine u Bokaviću — Lukavac u borbi sa ustašama.

ILIC (ĐORĐO) JOVO, rođen 1924. godine u Gornjem Lukavcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Bukinja — Tuzla u borbi sa Nijemcima.

ILIC (JOCO) KRSTO, rođen 1922. godine u Brodcu — Bijeljina. U NOB od jula 1943. godine. Poginuo oktobra 1944. godine kod Lopara u borbi sa četnicima.

ILIC (JOCO) MIKO, rođen 1920. godine u Cardačinama — Bijeljina. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine kod Lopara u borbi sa četnicima.

ILIC (JOVO) RADO, rođen 1924. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Sokolac u borbi sa četnicima.

ILIC (JOVO) STANKO, rođen 1922. godine u Hasama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Priboja — Lopare u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ILIC (ZlKO) STANKO, rođen 1925. godine u Cardačinama — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo avgusta 1943. godine kod Vukosavaca u borbi sa četnicima.

ILIC TODOR. Poginuo 27. januara 1945. godine kod Drinjače u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

IMAMOVIC (JUSUF) BEDIRHAN, rođen 1925. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Kalesije u borbi sa četnicima.

IMAMOVIC (OSMAN) HILMO, rođen 1914. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Sokolac u borbi sa četnicima.

IMŽIROVIC (BRISO) ALIJA, rođen 1922. godine u Gnojnici — Lukavac. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Sokolac u borbi sa četnicima.

ISIC (HASO) IBRAHIM, rođen 1922. godine u Tuzli. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

IVANOVIC BOŠKO, rođen 1920. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima i SS-ovcima.

IVANOVIC (MIHAILO) BUDIMIR, rođen 1915. godine u Brijesnici — Bijeljina. U NOB od januara 1944. godine. Poginuo maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

IVANOVIC (DIMITRIJE) JOVO, rođen 1919. godine u Međašima — Bijeljina. U NOB od novembra 1942. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Ražljeva — Brčko u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

IVANOVIC MIHAILO, rođen 1918. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine na Majevici od četničke zasjede.

IVANOVIĆ (ALEKSA) NIKOLA, rođen 1910. godine u Bačićima — Bratunac. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

IVANOVIĆ SAVO. Poginuo kao komandir čete decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

IVKOVIĆ (DUŠAN) PERO, rođen 1925. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Uhvaćen od četnika i strijeljan avgusta 1944. godine u Popovima — Bijeljina.

J

JAKOVLJEVIĆ (LAZO) MAKSIM, zv. MANDZURA, rođen 1929. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

JAKOVLJEVIĆ ZlVOMIR. Umro od zadobijenih rana marta 1945. godine u bolnici u Tuzli. Ostali podaci nepoznati.

JAKŠIĆ (VUKAŠIN) VOJIN, rođen 1925. godine u Tuzli, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

JANKOVIĆ (DUŠAN) JOVO, rođen 1925. godine u Ugljeviku, radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao mitraljezac novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima i četnicima.

JANKOVIĆ (JOVO) OSTOJA, rođen 1922. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1945. godine kod Drinjače u borbi sa Nijemcima.

JANKOVIĆ (NEDO) SPASOJE, rođen 1927. godine. Poginuo aprila 1945. godine kod Sarajeva u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

JANJIĆ PETAR, rođen 1925. godine u s. Kolomer — Tuzla. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao kurir januara 1945. godine u Požarnici od četnika.

JEFTIĆ (VIDAK) ANTO, zv. PAVELIĆ, rođen 1923. godine u Ruhotini — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine u Bijeljini u borbi sa ustašama i domobranima.

JEFTIĆ (CVIJO) CVIJETIN, rođen 1926. godine u Amajlijama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine u Crnoj Rijeci kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

JELIĆ (RADOJE) ŽIVORAD. Poginuo 2. aprila na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

JEREMIĆ RADOJKO. Poginuo 12. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

JETULAH (NAZIF) MALIĆ, rođen 1920. godine u selu Tilarica — Kosovo. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 3. maja 1945. godine kod Ščita — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

JEVTIĆ (OBREN) ALEKSA, rođen 1910. godine u Šepku — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete aprila 1945. godine kod Piliće u borbi sa četnicima.

JEVTIĆ (MANOJLO) MILORAD, rođen 1922. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao partijski radnik februara 1945. godine kod Crnjelova u borbi sa četnicima.

JEVTIĆ (ĐURO) MITAR, rođen 1921. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od februara 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine kod Višegrada u borbi sa četnicima.

JEVTIĆ (MARKO) NEDELJKO, rođen 1923. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od novembra 1942. godine. Poginuo 12. marta 1945. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

JEZDIMIROVIĆ ZORKA iz Cerevića — Srem. U NOB od 1943. godine. Poginula avgusta 1944. godine u Šekovićima od SS-ovaca i četnika.

JOČKOVIĆ (RISTO) VASILIJE, rođen 1922. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima.

JOKIĆ ANGELINA, poginula u Trnovi.

JOKOVIĆ (TOMO) JOVAN, rođen 1921. godine u Glogovcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

JOVANKA (prezime nepoznato) — Sremica. Poginula kao bolničarka jula 1944. godine kod Srebrenice u borbi sa ustašama. Ostali podaci nepoznati.

JOVANOVIĆ (OBREN) ILIJA, rođen 1923. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Umro od zadobijenih rana jula 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 1 u Šekovićima.

JOVANOVIĆ (JOVAN) JOVAN, rođen 1921. godine u Sandićima — Brčko. U NOB od juna 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

JOVANOVIĆ (JOVO) MARKO, rođen 1921. godine u Tabancima — Zvornik. U NOB od 1942. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

JOVANOVIĆ (SRETISLAV) MILORAD, rođen u Dublju — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo februara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

JOVANOVIĆ (STEVO) MILUTIN, rođen 1924. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

JOVANOVIĆ MIRKO. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao pomoćnik političkog komesara čete decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

JOVANOVIĆ (DIKO) PERO, rođen 1926. godine u Glogovcu — Bijeljina. U NOB od 1944. godine. Poginuo februara 1945. godine na Majevici u borbi sa Nijemcima.

JOVANOVIĆ (ĐOJO) RADIVOJE, rođen 1923. godine u Suhom Polju — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

JOVANOVIC (STOJAN) SAVO, rođen 1920. godine u Batkoviću. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

JOVANOVIC (TESO) VIŠNJA, rođena 1924. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginula decembra 1944. godine kod Vukovija — Tuzla u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

JOVIĆIĆ (VIDOJE) PAULA, rođena 1923. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginula septembra 1943. godine u Bijeljini u borbi sa ustašama i domobranima.

JOVIĆ (KUZMAN) BORKA, rođena 1927. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginula februara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

JOVIĆ (ĐOJO) BOSKO ŠUMAR, rođen 1920. godine u Crnjelovu — — Bijeljina. U NOB od 1941. godine, poginuo kao zamjenik komandanta bataljona septembra 1944. godine na Dugim Njivama — Trebava u borbi sa četnicima.

JOVIĆ BOŽICA. Poginula marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac. Ostali podaci nepoznati.

JOVIĆ CVIJAN, rođen 1912. godine u Vršanima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1943. godine kod Roćevića u borbi sa četnicima.

JOVIĆ (MITAR) DRAGOMIR, rođen 1925. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od januara 1944. godine. Poginuo maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

JOVIĆ (BRANKO) ĐOKO zv. ĐOJO, rođen 1926. godine u Mačkovcu — Lopare. U NOB od 1944. godine. Umro aprila 1945. godine u bolnici u Sarajevu.

JOVIĆ (MILOŠ) MILAN, rođen 1920. godine u Zagonima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine u Bijeljini u borbi sa domobranima i ustašama.

JOVIĆ (ZIKO) MLADEN, rođen 1924. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

JOVIĆ (JEFTO) STEVO, rođen 1919. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Umro od tifusa februara 1944. godine u Smolući.

JOVIĆ (PERO) ZIKO, rođen 1926. godine u Patkovači — Bijeljina. U NOB od februara 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Jahorini u borbi sa ustašama.

JUGOVIC (BOZO) DRAGO, rođen 1920. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 1. juna 1943. godine u Suhom Polju — Ugljevik, u borbi sa domobranima.

JUHAS (JANKO) STEVO, rođen 1919. godine u Bijeljini, krojač. U NOB od maja 1941. godine, poginuo nesretnim slučajem 28. novembra 1944. godine kod Snagova — Zvornik.

JURIC (MATO) ANTO, rođen 1925. godine u Brčkom, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

JUROŠEVIC (JOCO) DUŠAN, rođen 1925. godine u Pilići — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine u Ražljevu — Gračanica u borbi sa ustašama i SS-ovcima.

K

KAJIĆ JEŠO, rođen 1923. godine u Kotor-Varoši. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Tuzle u borbi sa četnicima.

KALALIĆ (MEHO) HUSEIN, rođen 1924. godine u Puračiću — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

KANDIĆ (TEODOR) ŽIVKO, rođen 1918. godine u Ostojićevu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Šekovićima u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

KANJlC (ALIJA) ZEMIR, rođen 1919. godine u Brčkom, radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja mjeseca 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četnicima — grupacija Draže Mihailovića.

KARAJKlC (MUSTAFA) MUSTAFA, rođen 1918. godine u Bijeljini, radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1944. godine u Mačkovcu — Lopare u borbi sa četnicima.

KARIĆ (SALIH) AVDO. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa 14. SS pukom 7. SS »Princ Eugen« divizijom. Ostali podaci nepoznati.

KASTELO ANĐELO — Italijan. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo kao mitraljezac aprila 1944. godine u Potočarima — Brčko u borbi sa 13. SS divizijom.

KlCANOVIĆ (LUKA) STOJAN, rođen 1923. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1944. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

KLEBIC (IBRAHIM) SADIK zv. KRKO, rođen 1925. godine u Brčkom, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine u Kostriješu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

KLISTURIC (HUSO) IBRICA, rođen 1921. godine u Bijeljini, stolar. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao vodnik 6. maja 1944. godine na Podborogovu — Birač u borbi sa ustašama i četnicima.

KNEŽEVIĆ (PANTELIJA) ZlVORAD, rođen 1924. godine u Runjanima — Loznica — Srbija. U brigadu došao decembra 1944. godine. Poginuo 2. maja 1945. godine, na Sčitu — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

KNJEGINJIC (MILAN) DRAGO, rođen 1924. godine u Bukovici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Cardačina — Bijeljina u borbi sa četnicima skupa sa Veljkom Lukićem Kurjakom.

KOKANOVIC (MILAN) JOVO, zv. KOKAN, rođen 1919. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB-u od 1941. godine. Poginuo kao politički komesar III bataljona 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

KOKANOVIC (PETAR) MIKO, rođen 1922. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

KOLARIC (MEHMED) HUSEIN. Poginuo aprila 1945. godine kod Vasina Hana — Sarajevo u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

KOLŠEK LJERKA, rođena 1921. godine. U brigadu došla 1943. godine iz Kreke kao profesionalna bolničarka. Umrla od tifusa aprila 1944. god.

KOMLJENDUK (ALEKSA) DRAGO, rođen 1927. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

KOPILANOVIC (RADO) ZlVORAD, rođen 1920. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1945. godine kod Vrbnica — Foča u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

KOPRIVA F. HAMZA, rođen 1930. godine u s. Kopriva — Kosovska Mitrovica. U NOB od maja 1944. godine. Poginuo aprila 1945. godine kod Starog Grada — Romanija u borbi sa Nijemcima.

KORADO — Italijan. U brigadu došao decembra 1943. godine. Uhvaćen kod Lopara kao kuvar od četnika i strijeljan oktobra 1944. godine.

KORDUN MILOVAN — »Kordunaš«. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

KORLATOVIC (JUSO) RAMO, rođen 1921. godine u Zagorju — Lukavac. U NOB od 194-3. godine. Poginuo januara 1944. godine kod Sokolca u borbi sa ustašama.

KOSTIĆ DUŠAN. Umro od zadobijenih rana 21. marta 1945. godine u Banji Koviljači. Ostali podaci nepoznati.

KOSTIC (TODOR) ĐORĐE, rođen 1906. godine u Osmacima — Kalesija. U NOB od 1944. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

KOSTINJAK TRIFUN — UKRAJINAC. Umro od zadobijenih rana 3. aprila 1945. godine u Tuzli. Ostali podaci nepoznati.

KOŠARAC (ĐORĐO) DRAGOJE, rođen 1927. godine u selu Luka — Sarajevo. U NOB od 1943. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

KOŠTlC ĆAMIL. U brigadu došao oktobra 1944. godine. Poginuo marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

KOVACEVlC (PERO) CVIKO, rođen 1920. godine u Ražljevu — Brčko. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Betnju — Birač u borbi sa 13. SS »Handžar« divizijom.

KOVACEVlC (JOVO) MARKO, rođen 1925. godine u Gornjoj Zelinji — Gradačac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Tuzle u borbi sa Nijemcima.

KOVACEVlC (BOJO) MILIVOJE, rođen 1928. godine u Vukosavcima — Lopare. U NOB od 1944. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Paprići — Birač u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

KOVACEVlC (BUDIMIR) PANTELIJA, rođen 1925. godine u selu Uzovnica — Loznica. U brigadu došao decembra 1944. godine. Poginuo aprila 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

KRAJINOVIC (SALKO) HASAN, rođen 1918. godine u Bijeljini. U NOB od novembra 1942. godine. Poginuo oktobra 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

KRAJIŠNIKOVIC (STEVO) VIDO, rođen 1923. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

KRAK FRANJO, rođen u Vrhovcu kod Križevaca — Hrvatska. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

KRCO (BOŠKO) BOZlDAR, rođen 1922. godine u Olovu. U NOB od 1942. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Goražda u borbi sa legijom.

KRDZlC (SAVO) KRSMAN, rođen 1923. godine u Suhom Polju — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa Nijemcima i četnicima.

KRNJIC (MARKO) MIRKO, rođen 1913. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od septembra 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Drinjače u borbi sa Nijemcima.

KRPlC (MUSTAFA) DIZDAR. Poginuo 30. marta 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

KRPlC (MUJO) JUSUF, zv. RAJKO, rođen 1914. godine u Brezovom Polju — Brčko, obalski radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

KRSMANOVIĆ BOSA, rođena 1918. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginula maja 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

KRSMANOVIĆ (MITAR) MIKO, rođen 1914. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao zamjenik političkog komesara čete marta 1945. godine na Romaniji u borbi sa Nijemcima.

KRSMANOVIĆ (ANTO) SVETOZAR, rođen 1895. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo 1945. godine, ali se ne zna gdje.

KRSMANOVIĆ (DRAGO) VOJIN, rođen 1914. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao politički komesar čete septembra 1943. godine u Bijeljini u borbi sa ustašama i domobranima.

KRSTIĆ (BRANKO) MARKO, rođen 1925. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

KRSTIĆ (KRSTO) NIKOLA, rođen 1925. godine u Vakufu — Lopare. U NOB od 1944. godine. Poginuo septembra 1944. godine kod Lopara u borbi sa četnicima.

KRSTIĆ (KIJO) STEVO, rođen 1926. godine u Vršanima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

KRSTIĆ (STANKO) VUKADIN, rođen 1919. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

KULDIJA RAŠID, rodom sa Kosova. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 29. marta 1945. godine na Krstaču — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

KULIŠIC (Pero) CVIJETIN, rođen 1922. godine u Sižju — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Umro od tifusa februara 1944. godine.

KULO (MEMIŠ) BECIR. Poginuo decembra 1944. godine u Tuholju — Kladanj u borbi sa četnicima. Ostali podaci nepoznati.

KUNIĆ (BAJKO) IBRAHIM IBRICA, rođen 1926. godine u Brčkom, radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete januara 1945. godine kod Drinjače u borbi sa Nijemcima.

KURTIĆ IBRAHIM, rođen 1922. U NOB od 1943, poginuo 1944. kod Koraja.

KURTIĆ META. Poginula 27. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

KUSMUK (KRSTO) MILIVOJE, rođen 1920. godine u selu Prutine — Pale. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao zamjenik komandanta bataljona oktobra 1943. godine kod Sokolca u borbi sa ustašama.

KUTLOVAC ESAT, rođen 1930. godine u s. Kutlovac — Kosovska Mitrovica. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 14. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

L

LAKIĆ BRANKO, rođen 1928. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

LAKIĆ (MIHAILO) CVIJETIN, rođen 1910. godine u Roćeviću — Zvornik. U NOB od 1943. godine, poginuo septembra 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

LAKIĆ (LAZAR) DRAGO, rođen 1912. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

LAKIĆ (PETAR) JOVO, rođen 1922. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine u Birču u borbi sa ustašama.

LARE — ITALIJAN. U brigadu došao oktobra 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

LAZAREVIĆ (ANTO) GOJKO, rođen 1920. godine u Zagonima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo krajem aprila 1944. godine u Šekovićima u borbi sa Nijemcima.

LAZAREVIĆ (LAKO) LUKA, rođen 1911. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

LAZAREVIĆ (STEVAN) NIKOLA, rođen 1928. godine u Jasenovici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

LAZAREVIĆ (BOZO) PERO, rođen 1922. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Nestao u toku šeste neprijateljske ofanzive kod Vareša.

LAZAREVIĆ (DRAGO) RELJA, rođen 1918. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

LAZAREVIĆ (JOVO) SREĆKO, rođen 1923. godine u Vakufu — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

LAZAREVIĆ (STANKO) STEVO, rođen 1923. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od marta 1943. godine. Poginuo 8. januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

LAZIĆ BOGOLJUB, rođen 1925. godine u Glavičicama. Poginuo januara 1945. godine.

LAZIĆ (RADO) ĐOKO, rođen 1921. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo 16. septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

LAZIĆ (LAZO) GORDANA, rođena 1923. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Poginula oktobra 1944. godine kod Jablanice — Lopare u borbi sa četnicima i SS-ovcima.

LAZIĆ (SIMO) KOŠTA, rođen 1923. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Umro od tifusa kao zamjenik političkog komesara bataljona avgusta 1943. godine.

LAZIĆ (SIMO) MIRKO, rođen 1926. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

LAZIĆ (MIKO) VASILIJA, rođena 1923. godine u Magnojeviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginula maja 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

LAZIĆ (SRETEN) VIDOSAV, rođen 1920. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 14. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

LAZIĆ (SIMO) VOJIN, rođen 1925. godine u Janji — Bijeljina, đak. U NOB od marta 1944. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

LETIĆ (OSTOJA) NIKOLA, rođen 1921. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Jahorini u borbi sa ustašama.

LEV, supruga dr Leva. Ubijena u Korpusnoj bolnici u Trnovi od SS--ovaca i četnika aprila 1944. godine. Ostali podaci nepoznati.

LEV dr IVO. Ubijen u Korpusnoj bolnici u Trnovi od SS-ovaca i četnika aprila 1944. godine. Ostali podaci nepoznati.

LISKA (ISIDOR) VERA, rođena 1926. godine u Tuzli. U NOB od 1943. godine. Poginula u selu Borovica, decembra 1943. godine.

LIVADIC (FEHIM) EJUB, rođen 1912. godine u Brčkom, radnik. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao pomoćnik političkog komesara bataljona 19. aprila 1944. godine kod Pukiša — Brčko u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

LUKIĆ (DIKO) BOSKO, rođen 1926. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

LUKIĆ (ĐOJO) DRAGO, rođen 1924. godine u Krivoj Bari — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Zarobljen i odveden u logor u Njemačku gdje je umro.

LUKIĆ (LUKE) DUŠAN, rođen 1923. godine u Krivoj Bari — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-P'jeska u borbi sa Nijemcima.

LUKIĆ (ĐOJO) JOVO zv. CARUGA, rođen 1923. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete septembra 1944. godine na Srnicama — Gradačac u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

LUKIĆ (STEVAN) LUKA, rođen 1911. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

LUKIĆ (ĐOJO) PERO, rođen 1924. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1943. godine. Umro od zadobijenih rana marta 1945. godine u bolnici u Loznici.

LUKIĆ (LUKA) TOMO, rođen 1925. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Jelici — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

LUKIĆ — VEJNOVIĆ (VOJO) DRAGOMIR, rođen 1926. godine u Bosanskoj Rači — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

LUKIĆ (VASILIJE) VELIMIR, rođen 1920. godine u Suhom Polju — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

LUKIĆ (RISTO) VELJKO KURJAK, rođen 24. maja 1917. godine u Donjoj Bukovici — Bijeljina, zemljoradnik. U NOB od 1941. godine. Bio prvi komandant brigade. Ranjen u kičmu 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš. Poginuo 20. juna 1944. godine kod Cardačina — Bijeljina u borbi sa četnicima. Proglašen za narodnog heroja Jugoslavije.

LUKSA ĐURO, rođen 1918. godine u Bosanskoj krajini. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao zamjenik komandanta bataljona u toku sedme neprijateljske ofanzive kod Srebrenika u borbi sa 13. SS divizijom.

LUTVIJA (JASAR) JAŠAR, rođen 1920. godine u Jahinju — Kosovo. U brigadu došao marta 1945. godine. Nestao 4. maja 1945. godine kod Fojnice prilikom vođenja borbe sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

LJ

LJUBINKOVIĆ (KIĆO) MILAN, rođen 1917. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

LJUBINKOVIĆ (CVIJAN) UGLJESA, rođen 1921. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

LJUBOJEVlC (PANTO) ILIJA, rođen 1914. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine kod Ruhotine — Janja u borbi sa četnicima.

M

MACAN ANA MARIJA, poginula kod Lukavca.

MAJSTOROVIĆ (LAZAR) MILAN, rođen 1926. godine u Popovima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Ubijen aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

MAKARIC (RADO) RADOVAN, rođen 1924. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Priboja — Lopare u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MAKOJEVIC PETAR. Poginuo 12. marta 1945. godine kod Sokolca — u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MAKSIMOVIC (MILAN) CVIJETIN, rođen 1926. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

MAKSIMOVIC (ĐORĐE) JOVAN, rođen 1926. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

MAKSIMOVIC (STEVAN) KRSTO, rođen 1923. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

MALBAŠlC (LUKA) LJUBO, roden 1915. godine u Brekonju — Prijedor. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao komandir čete juna 1944. godine na Jelici — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MALICI MUHAMED, rodom sa Kosova. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 29. marta 1945. godine na Romaniji u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MALIŠEV ĐURO, rođen 1920. godine. Poginuo 3. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

MANOJLOVIC (CVIJAN) BLAGOJA, rođen 1926. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine na Milan-planini — Birač u borbi sa 13. SS divizijom.

MANOJLOVIC (STEVO) GAJO, rođen 1921. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 12. jula 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

MANOJLOVIĆ (MILAN) RAJKO, rođen 1922. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo Ikao politički komesar bataljona septembra 1945. godine na Romaniji u borbi sa četnicima.

MARCELO TITO, ITALIJAN. U brigadu došao novembra 1943. godine. Poginuo u toku sedme neprijateljske ofanzive u Birču u borbi sa SS-ovcima. Ostali podaci nepoznati.

MARCETA BOZO — KRAJIŠNIK. U istočnu Bosnu došao avgusta 1943. godine. Poginuo septembra 1944. godine kod Srnica — Gradačac u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

MARIC (TOMO) CEDO, rođen 1923. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo maja 1944. godine na Spreči kod Gračanice u borbi sa SS-ovcima.

MARINKOVIC BOZO. Poginuo 5. decembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MARINKOVIC (MILIC) SAVO, rođen 1923. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Jahorini u borbi sa ustašama.

MARINKOVIC (PERO) ZlVOJIN, rođen 1922. godine u Dazdarevu — — Bijeljina. U NOB od 1944. godine. Poginuo aprila 1945. godine kod Sarajeva u borbi sa Nijemcima.

MARJANOVIC (NEDO) BORISLAV, rođen 1926. godine u Suhom Polju — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine na Snagovu — Zvornik u borbi sa Nijemcima.

MARJANOVIC (DIMITRIJE) JEREMIJA, rođen 1920. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1945. godine kod Odžaka u borbi sa ustašama.

MARJANOVIC (MIHAILO) RADOVAN, rođen 1925. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine kod Srebrenice u borbi sa ustašama.

MARJANOVIC (MIHAILO) RAJKO, rođen 1924. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Srebrenice u borbi sa ustašama.

MARJANOVIC (PERO) SAVO, rođen 1919. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Poginuo 30. aprila 1944. godine u Birču u borbi sa Nijemcima.

MARJANOVIC (IVO) STANKO, rođen 1921. godine u Međašima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine na Stolicama — Birač u borbi sa 13. SS divizijom.

MARKOVIC (PERO) ANDRIJA, rođen 1921. godine u Hasama — Bijeljina. U NOB od januara 1944. godine. Poginuo marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

MARKOVIC (STANKO) BOZO, rođen 1923. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

MARKOVIC (MILIVOJE) DRAGO, rođen 1925. godine u Kojčinovcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine u Kojčinovcu u borbi sa četnicima.

MARKOVIC (BOGDAN) ILIJA, rođen 1925. godine u Bijeljini, mesar. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

MARKOVIC (LAZAR) JELA, rođena 1925. godine u Pat-kovači — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Mjesto i vrijeme pogibije nepoznato.

MARKOVIC JOVAN. Poginuo 14. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MARKOVIC (MITAR) MITAR, rođen 1922. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Ubijen aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici u Trnovi od strane SS-ovaca.

MARKOVIC (CVIJETIN) MOMČILO, rođen 1927. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Tuzle u borbi sa Nijemcima.

MARKOVIC (JOVO) NEĐO, rođen 1919. godine u Tršiću — Zvornik. U NOB od 1942. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Tuzle u borbi sa Nijemcima.

MATlC BLAGOJE, rođen 1912. godine u okolini Valjeva — Srbija. U brigadu došao decembra 1944. godine. Poginuo 6. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

MATlC (VOJIN) MILORAD, rođen 1918. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Ranjen septembra 1943. godine, te gä maja 1944. godine uhvatili četnici i strijeljali u Balatunu.

MATlC (MILUTIN) PETAR, rođen 1924. godine u selu Vukosava — Srbija. U brigadu došao februara 1945. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

MEDIC BRANKO, rođen 1912. u Loparama, u borbi od 1941, poginuo 1943. kod Vlasenice.

MEDIC (MUJO) MEHMED, rođen 1927. godine u Dragoradi. Nestao septembra 1944. godine na Trebavi. Ostali podaci nepoznati.

MEHlC (BAJRO) SALKO, rođen 1925. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

MEHMED NADRIJA, rođen 1909. godine. Poginuo 13. maja 1945. godine na Zamrštanskom Brdu — Foča u borbi sa četnicima Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

MEHOLI (IMER) SILJA, rođen 1905. godine u s. Meljenica — Kosovo. U NOB od 1943. godine. Poginuo 10. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

MEHIĆ SALKO, rođen u Gornjoj Tuzli. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine na Snagovu kod Zvornika u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MESlC OSMAN, rođen 1922. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo 6. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

MlClC (PERO) BRANKO, rođen 1918. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandir čete januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

MlClC ILIJA, rođen u Poljani — Kiseljak. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

MlClC (ILIJA) JOCO, roden 1925. godine u Donjoj Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Rudniku — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MIĆIĆ (CVIJETIN) MILIVOJE, rođen 1925. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Rudniku — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MIĆIĆ (CVIJETIN) MILORAD, rođen 1923. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od jula 1943. godine. Poginuo marta 1944. godine kod Vlasenice u borbi sa četnicima.

MIĆIĆ (MILO) MILORAD, rođen 1927. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginuo jula 1944. godine na Stolicama — Birač u borbi sa 13. SS divizijom.

MIĆIĆ (STEVO) MLADEN, rođen 1925. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MIĆIĆ (ĐURO) STEVO, rođen 1921. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

MIĆIĆ (MIKO) VASKRSIJE, rođen 1925. godine u Donjoj Bukovici — Bijeljina. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

MIĆIĆ (PERO) ZlKO, rođen 1922. godine a Popovima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Tuzle u borbi sa Nijemcima.

MIHAILOVIĆ-ANTIĆ (DUŠAN) BLAGOJE, rođen u Obriježu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao mitraljezac aprila 1944. godine kod Potočara — Brčko u borbi sa SS-"vcima i četnicima.

MIHAILOVlC (RADO) BRANKO, rođen 1923. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine na Stolicama — Birač u borbi sa SS-ovcima.

MIHAILOVlC (STOJAN) JOVAN, rođen 1920. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1942. godine. Umro od tifusa aprila 1945. godine.

MIHAILOVlC VASILIJE, rođen 1915. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

MIHAILOVlC (JOVO) 2IVAN, rođen 1912. godine u Vakufu — Lopare. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao komandir čete septembra 1944. godine kod Lopara u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MIHAILOVlC (TODOR) ZlVAN, rođen 1919. godine u Zagonima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

MIHAJLOVIĆ BUDIMIR, rođen 1917. godine u Crniću. Umro od tifusa 3. marta 1945. godine. Ostali podaci nepoznati.

MIHAJLOVIĆ (ALEKSANDAR) UGRIN, rođen 1923. u Bijeljini. Učenik. Poginuo decembra 1943. godine.

MIJATOVIĆ (BOŠKO) BORO, rođen 1924. godine u Vukosavcima — Lopare. U NOB od 1942. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Priboja — Lopare u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MIJATOVIĆ (MIJAT) JAKOV, rođen 1926. godine u Suhom Polju -• Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa Nijemcima i četnicima.

MIJIĆ (STEVO) ROSA, rođena 1923. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginula novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

MIJIĆ (JOVO) STEVO, rođen 1921. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine kod Rakove Noge — Romanija u borbi sa četnicima.

MIKIĆ DRAGAN. Umro od zadobijenih rana 4. aprila 1945. godine u bolnici u Banji Koviljači. Ostali podaci nepoznati.

MIKIĆ MARJAN. Umro od zadobijenih rana 4. aprila 1945. godine u Banji Koviljači. Ostali podaci nepoznati.

MIKOSAVLJEVIĆ MIROSLAV, rođen 1917. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao zamjenik komandanta bataljona jula 1944. godine u Stolicama — Birač u borbi sa 13. SS divizijom.

MILAN (Prezime nepoznato) — Sremac, obućarski radnik. Poginuo kao politički komesar čete 7. maja 1944. godine na Borogovu u borbi sa Nijemcima.

MILANOVIĆ (MILOŠ) BORIVOJE, rođen 1924. godine u Popovića--Salašu — Srbija. U brigadu došao decembra 1944. godine. Poginuo 9. maja 1945. godine na Treskavcu u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

MILANOVIĆ (RADOVAN) ĐOJO, rođen 1922. godine u Glogovcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

MILANOVIĆ (MILORAD) RADENKO, rođen 1923. godine u Crnči — Srbija. U brigadu došao decembra 1944. godine. Poginuo 3. maja 1945. godine na Sčitu — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

MILANOVIĆ STANKO, rođen 1920. godine u Bogutovu Selu — **Ug**ljevik. U NOB od 1943. godine. Umro 10. decembra 1944. godine u Tuzli od zadobijenih rana u borbi sa Nijemcima i četnicima.

MILATOVIĆ (MLADEN) CVJETKO, rođen 1928. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

MILIČIĆ (PERO) BRANKO, rođen 1922. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao zamjenik komandira čete januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

MILIĆ (BLAGOJE) DRAGO, rođen 1923. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Drinjače u borbi sa Nijemcima.

MILIĆ (SAVO) JOVO, rođen 1900. godine u Skočiću — Zvornik. U NOB od 1942. godine. Poginuo maja 1945. godine na Zelengori u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

MILIĆ ŽIVOTA, rođen 1924. godine u Grabovici, srez Resavski — Srbija. U brigadu došao decembra 1944. godine. Poginuo aprila 1945. godine na Romaniji u borbi sa Nijemcima.

MILINKOVIĆ (DRAGOMIR) LUKA, rođen 1926. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od februara 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Lopara u borbi sa Nijemcima i četnicima.

MILINKOVlC (DRAGO) MILINKO, rođen 1924. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo 6. maja 1945. godine na Oštroj gori — Kalinovik u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

MILISAVLJEVIĆ MILIJA. Poginula 14. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MILIVOJEVIC MILE zv. CRNI. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao politički komesar čete 26. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MILIVOJEVIC (PETAR) SAVO, rođen 1924. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

MILOJKOVIC MIRKO, rodom iz Despotovca — Srbija. U brigadu došao decembra 1944. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

MILOJKOVIC TOMISLAV, rođen 1920. godine u selu Međeđa, opština Despotovac — Srbija. U brigadu došao decembra 1944. godine. Poginuo 1. aprila 1945. godine na Lučeviku — Romanija u borbi sa Nijemcima.

MILOSAVLJEVlC MIODRAG, rođen 1925. godine u selu Cvetanovići — Kragujevac. U brigadu došao decembra 1944. godine. Umro 27. aprila 1945. godine od tifusa.

MILOSEVIC GEDEON GECO, rođen 1928. u Bijeljini, đak, poginuo decembra 1943. godine.

MILOSEVIC (NIKIFOR) GECO, rođen 1925. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Vareša u borbi sa Nijemcima.

MILOSEVIC (BOJO) MARKO. Poginuo kao komandir čete 27. marta 1945. godine na Triješnju — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MILOSEVIC (DOBROSLAV) MARKO, rođen 1922. godine u Vršanima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

MILOSEVIC (MICO) RADOVAN, rođen 1915. godine u Ražljevu — Brčko. U NOB od 1943. godine. Poginuo 17. maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MILOSEVIC (SAVO) RANKO, rođen 1921. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od avgustal943. godine. Uhvaćen na Romaniji od četnika Save Derikonje januara 1944. godine, a zatim strijeljan.

MILOVANOVIC (ILIJA) BRANKO, rođen 1923. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

MILOVANOVIC (TRIFKO) DUŠAN, rođen 1924. godine u Banjici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine prilikom napada na Bijeljinu u borbi sa ustašama i domobranima.

MILOVANOVIC (MARKO) ĐORĐE, rođen 1923. godine u Vukosavcima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine kod Osmaka — Kalesija u borbi sa SS-ovcima.

MILOVANOVIC (MILOVANA) JOCO, rođen 1928. godine u Pilići — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo 20. novembra 1943. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

MILOVANOVIĆ NJEGOS. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MILOVANOVIĆ (ĐORĐE) PERO, rođen 1914. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Ubijen aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

MILOVANOVIĆ (ŽIKO) RAJO, rođen 1925. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od aprila 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MILUTINOVIC (MILETA) MILORAD. Poginuo 28. januara 1945. godine na putu Drinjača — Zvornik u borbi sa 22. njemačkom pješadijskom divizijom. Ostali podaci nepoznati.

MILJANOVIC (MLADEN) CVJETKO, rođen 1926. godine u Ugljeviku. U NOB stupio 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

MILJANOVIC (MLADEN) STANKO, rođen 1922. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 15. maja 1944. godine kod Živinica u borbi sa SS-ovcima.

MILJANOVIC (MLADEN) STANKO, rođen 1923. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandir čete decembra 1944. godine kod Živinica u borbi sa četnicima.

MILJANOVIC (RADO) STEVAN zv. VISOKI, rođen 1917. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandir izviđačke čete oktobra 1944. godine kod Ugljevika u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MILJANOVIC (MILOVAN) STOJAN, rođen 1904. godine u Pipercima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine na Cikotama — Birač u borbi sa SS-ovcima.

MINJAKOVIC (ĐOKO) NIKOLA zv. NINO, rođen 1915. godine u Vakufu — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

MIRKOVIC KRSTINJA, rodom iz Srbije. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MIŠALOVIĆ MILAN, rođen u Grgurevcima — Srem. Poginuo kao politički komesar čete 6. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

MIŠIĆ (IVO) MITRA, rođena 1926. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginula kao bolničarka i četni rukovodilac SKOJ-a oktobra 1944. godine kod Mačkovca — Lopare u borbi sa četnicima.

MIŠIĆ LJUBIJE. Poginuo 13. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MITRIC (LUKA) BOSILJKA. Umrla od zadobijenih rana 5. februara 1945. godine u bolnici u Tuzli. Ostali podaci nepoznati.

MITRINOVIĆ (VLAJKO) ZIVOJIN, rođen 1918. godine u Bijeljini, student. U NOB od 1943. godine. Poginuo 10. septembra 1944. godine u selu Čardak — Modriča u borbi sa ustašama i četnicima.

MITROVIĆ (MILORAD) ALEKSANDAR, rođen 1925. godine u Trnjacima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MITROVIĆ (Đ0RĐE) BOŠKO, roden I9ü9. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Vareša u borbi sa Nijemcima.

MITROVIĆ (JOVO) CVIJAN, rođen 1928. godine u Mezgraji — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Priboja — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MITROVIĆ (RADO) JOVO, rođen 1919. godine u Međašima — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Umro jula 1944. godine od tifusa.

MITROVIĆ (MITAR) MIKO, rođen 1923. godine u Pirkovcima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

MITROVIĆ (MITAR) MITAR, rođen 1924. godine. Poginuo 3. maja 1945. godine na Sčitu — Fojnica u borbi sa četnicima Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

MITROVIĆ (MITAR) NEDELJKO, rođen 1919. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Straži — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

MITROVIĆ (JOCO) SLAVKO, rođen 1924. godine u Patkovači — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Zarobljen decembra 1943. godine kod Vareša odakle je odveden u logor u Njemačku gdje je 1945. godine umro.

MLAĐENOVIĆ (VAJO) CVIJETIN, rođen 1915. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa Nijemcima.

MLAĐENOVIĆ (ALEKSA) PETAR, rođen 1923. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od januara 1943. godine. Poginuo 12. februara 1944. godine kod Priboja na Majevici u borbi sa četnicima.

MLAĐENOVIĆ (MILOŠ) STRAHINJA, rođen 1925. godine u Ostojićevu — Bijeljina. U NOB od jula 1943. godine. Poginuo kao politički komesar čete aprila 1945. godine na Snagovu — Zvornik u borbi sa četnicima.

MLAĐENOVIĆ (JOVO) ŽARKO, rođen 1924. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Umro od zadobijenih rana marta 1945. godine u bolnici u Tuzli.

MORANKIĆ (HIMZO) HAMDIJA, rođen 1923. godine u Devetaku — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

MRKONJIC (HAMID) HAMZA, rođen 1924. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

MUHAREMAGIć (IBRAHIM) IZUDIN, rođen 1925. godine u Tuzli, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao rukovodilac SKOJ-a u bataljonu u januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

MUHAREMOVIC (MUHO) OSMAN — Janjarac, rođen 1912. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandant bataljona februara 1945. godine kod Drinjače u borbi sa Nijemcima.

MUJAKIĆ (MEHO) IBRAHIM, rođen 1921. godine u Sikuljama — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

MUJAKIĆ (JUNUZ) ŠAHBAZ, rođen 1923. godine u Sikuljama — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

MUJDANOVIĆ (HUSO) HANA, rođena 1928. godine u Bijeljini. U NOB od oktobra 1943. godine. Ubijena aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

MUJEZINOVIĆ (SALKO) OSMAN, rođen 1927. godine u Bijeljini, radnik. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

MUJKIC (HUSO) OSMAN, rođen 1919. godine u Devetaku — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Zvijezdi — Vareš u borbi sa četnicima.

MULAHMETOVIC (IBRAHIM) MEHMEDALIJA, rođen 1928. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

MULAJAŠAREVIC (OMER) OSMAN, rođen 1921. godine u Donjem Srebreniku. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1945. godine kod Drinjače u borbi sa Nijemcima.

MULAOSMANOVIC (ŠEHO) MAHMUT, rođen 1926. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Ubijen aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

MULAOSMANOVIC (HAMZA) NIJAZ, rođen 1923. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1944. godine. Poginuo januara 1945. godine na Snagovu u borbi sa Nijemcima.

MURADIF ŠABAN. Poginuo 1. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MURATI HETEM, rođen 1925. godine u s. Vidišić — Kosovo. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 15. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

MURSELOVIC AVDO. U NOB od 1943. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

MUSIC (HUSEIN) AHMO. rođen 1927. godine u Durđeviku — Zivinice. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Capardi — Zvornik u borbi sa zelenim kadrom.

MUSTAFA (AHMED) EMIN, rođen 1920. godine u selu Duze — Kosovo. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 4. maja 1945. godine na Sčitu — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

N

NAĐEVIC (PAVLE) LAZO, rođen 1928. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Vlasenice u borbi sa Nijemcima.

NAJMAN (supruga dr Vladimira). Nestala kod Ražljeva aprila 1944. godine u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

NAJMAN dr VLADIMIR. Nestao kod Ražljeva aprila 1944. godine u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

NARANDŽIČ (ANDRIJA) DIMITRIJE, rorden 1924. godine u Trnjacima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine na Ozrenu — Doboj u borbi sa četnicima.

NASTlC (IGNJATIJE) MITAR, rođen 1920. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

NEDlC (RADO) MILORAD, rođen 1925. godine u Dazdarevu — Bijeljina. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine kod Tuzle u borbi sa četnicima.

NEDlC MILOŠ, rođen 1920. godine u Gračanici, opančar. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao komandant bataljona maja 1944. godine na Površnicama — Lopare u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

NIKIC (TODOR) CVIJETIN, rođen 1924. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Bio ranjen, a zatim uhvaćen i ubijen aprila 1944. godine u Jasenici — Lopare od ustaša i četnika.

NIKOLIC (RISTO) CVJETKO, rođen 1923. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine na Stolicama — Birač u borbi sa 13. SS divizijom.

NIKOLIC (JEVTO) DRAGO, rođen 1925. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Jelici — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

NIKOLIC JOCO, rođen 1917. godine u Paležnici — Tuzla. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao zamjenik komandira čete 16. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

NIKOLIC JOCO, Rom, rođen u Sremu — Vojvodina. Poginuo kao komandir čete maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

NIKOLIC (CVIKO) LAZO, rođen 1924. godine u Brijesnici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

NIKOLIC (JOVAN) MILAN, rođen 1925. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Rudniku — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

NIKOLIC MIODRAG, iz Poljane — Srbija. U brigadu došao januara 1845. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

NIKOLIC (ZDRAVKO) NIKO. Poginuo 9. maja 1945. godine, kod Trebačaja — Foča u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

NIKOLIC (MIHAILO) RADOMIR — Bogutovac. Rođen 1922. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao komandir čete 1. juna 1943. godine kod Suhog Polja — Ugljevik u borbi sa domobranima.

NIKOLIC (PERO) SAVO, rođen 1920. godine u Suhom Polju — Bijeljina. U NOB od januara 1944. godine. Poginuo maja 1944. godine na Ozrenu u borbi sa četnicima.

NIKOLIC (TOMO) SAVO, rođen 1920. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Mjesto i vrijeme pogibije nepoznato.

NIKOLIĆ (SIMO) VASILIJE zv. VASO, rođen 1925. godine u Brijesnici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

NIKOLIĆ (SIMO) VASO, rođen 1926. godine u Bijeljini. U NOB od juna 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine u Rašljevu — Gračanica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

NIKOLIĆ (KAMENKO) VOJISLAV, rođen 1926. godine u selu Kladune — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

NORATOVIĆ PETAR. Umro od zadobijenih rana 9. maja 1945. godine u Miletiću. Ostali podaci nepoznati.

NOVAKOVIĆ KRSTO, rođen 1923. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

NUHIĆ (HALIL) ABDURAHMAN, rođen 1910. godine u Bijeljini. U NOB od 1941. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Bijeljine, u borbi sa Nijemcima.

NUHIĆ (MUJO) FADIL, rođen 1914. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

O

OBRAD. Rodom iz Livna. Rođen 1923. U istočnu Bosnu došao sa bolnicom Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije. Poginuo novembra 1943. godine nesretnim slučajem kod Višegrada kao zamjenik političkog komesara čete.

OBRADOVIĆ (TOMO) BRANKO, rođen 1925. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo 6. maja 1945. godine kod Fojnice kao komandir čete u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

OBRADOVIĆ (MILOVAN) JOVAN, rođen 1915. godine u Ugljeviku. U NOB od 1941. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

OBRADOVIĆ (JOVAN) OBRAD, rođen 1924. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandir čete 28. juna 1944. godine u selu Podrićanima — Bratunac nesretnim slučajem.

OBRADOVIĆ (ĐORĐE) STANOJE, rođen 1919. godine u Novom Selu — Zvornik. U NOB od 1944. godine. Poginuo decembra 1944. godine na Majevici u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

OBRENOVIĆ (STANKO) ANTO, rođen 1922. godine u Suhom Polju. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1945. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

OBRENOVIC (TRIŠO) MILORAD, rođen 1923. godine u Donjem Magnojeviću — Bijeljina. U NOB od 1944. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

OBRENOVIC (OBREN) RADIVOJE, rođen 1920. godine u Cardačina-ma _ Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1944. godine kod Gradačca u borbi sa ustašama.

OLGA (prezime nepoznato). Rodom iz Srema. Poginula kao bolničarka maja 1944. godine na Jelici — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

OMERDlC (SULJO) ILJAZ, rođen 1926. godine u Donjem Crvenom Brdu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

OMERDIĆ (OSMO) FADIL, rođen 1922. godine u Donjem Crvenom Brdu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

OSMANI MEHMETI, rodom sa Kosova. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

OSMANOVIC (IBRO) HAŠIM, rođen 1924. godine u Prokosovićima — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

OSMANOVIC (JUSUF) PASAN, rođen 1913. godine u Bikodžama — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

OSMANOVIC (ALIJA) ŠABAN, rođen 1923. godine u Bikodžama — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

OSTOJIĆ (ŽIKO) ZDRAVKO, rođen 1922. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od septembra 1943. godine. Poginuo 18. januara 1944. godine kod Rogatice u borbi sa ustašama.

OSTOJIC ZlKA. Poginuo 18. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

P

PAJlC DAMJAN, rođen 1912. godine u Banjici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Kravica — Bratunac u borbi sa ustašama.

PAJlC (MATIJA) NEDO, rođen 1922. godine u Magnojeviću — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

PAJlC (ĐOKO) VOJIN, rođen 1916. godine u Donjem Magnojeviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Brezova Polja u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PAJKANOVIC (STEVAN) ZORKA, rođena 1903. godine u Vlasenici. U NOB od 1941. godine. Ubijena juna 1945. godine kod Mokrog — Romanija od četnika.

PALEKSIC (JANKO) SAVO, rođen 1924. godine u Tabancima — Zvornik. U NOB od 1944. godine. Poginuo 16. decembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

PANIC (BLAGOJE) BRANKO, rođen 1928. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 3. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima i ustašama.

PANIC (ZIVAN) BOŠKO, rođen 1923. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od 1941. godine. Poginuo novembra 1946. godine na Majevici u borbi sa ostacima kontrarevolucionarnih bandi.

PANIC (CVIJETIN) MILOŠ, rođen 1924. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo novembra 1946. godine na Majevici u borbi sa ostacima kontrarevolucionarnih bandi.

PANIC (LAZAR) PANO, rođen 1914. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od 1941. godine. Poginuo novembra 1946. godine na Majevici u borbi sa ostacima kontrarevolucionarnih bandi.

PANIC (ĐOKO) RADO, rođen 1921. godine u Priboju — Lopare. U NOB od 1944. godine. Poginuo maja 1945. godine kod Fojnice u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

PANTlC (DUŠAN) MITAR, rođen 1927. godine u Glogovcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PANTlC (ĐOJO) PANTO, rođen 1922. godine u Magnojeviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Ražljeva u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PANTlC (STEVO) STEVAN, rođen 1924. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginuo maja 1944. godine na Rudniku — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PANTOŠEVIC VELJKO PANTOŠ. Ostali podaci nisu mogli biti prikupljeni.

PARAĐENOVIC (LUKA) MIKAN, rođen 1921. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Bistrici — Jahorina u borbi sa ustašama.

PAŠlC (MUSTAFA) DERVIŠ, rođen 1922. godine u Bijeljini, đak. Učesnik NOP od 1941. godine. Bio politički komesar bataljona. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

PAŠlC (MUHAREM) HALID, rođen 1924. godine u Šikuljama — Lukavac. U NOB od 1944. godine. Poginuo februara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

PAVIC (BOZO) STJEPAN STIPO, rođen 1922. godine u Bistarcu — — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete 12. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

PAVKOVIC DRAGIŠA ARAP, rođen 1917. godine u Cortanovcima — Srem, pekarski radnik. U NOB od 1942. godine. Umro 13. decembra 1944. godine u bolnici u Tuzli, od zadobijenih rana u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

PAVLOVIC (RISTO) BLAŽO, rođen 1922. godine u Tutnjevcu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

PAVLOVIC (GOJKO) DRAGO, rođen 1919. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao komandir čete jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PAVLOVIC (LUKA) JOVAN, rođen 1926. godine u Pilići — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1943. godine u Padinama — Zvornik u borbi sa četnicima.

PAVLOVIC MlCO, rođen 1923. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Lukavca u borbi sa Nijemcima.

PAVLOVIC (GOJKO) NIKOLA, rođen 1921. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Ubijen avgusta 1944. godine u Crnjelovu od četnika.

PAUNOVIC MIROSLAV, rođen 1929. godine. Poginuo 7. maja 1945. godine na Ivan-Sedlu — Sarajevo u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

PEJCiC (CVJETKO) RADIVOJE, rođen 1922. godine u Suhom Polju — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

PENKALOVIC (PANO) IVICA, rođen 1907. godine u Derventi. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PERIC NIKOLA, rođen 1912. godine u Trnovici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete septembra 1944. godine kod Modriče u borbi sa ustašama.

PETKOVIC (JAKOV) ACO, rođen 1919. godine u Priboju — Lopare. U NOB od 1942. godine. Umro kao komandant bataljona maja 1944. godine u Šekovićima od zadobijenih rana.

PETKOVIC (JOVAN) ALEKSA, rođen 1918. godine u Priboju — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PETKOVIC (JAKOV) DESA, rođena 1924. godine u Priboju — Lopare. U NOB od 1943. godine. Zarobljena od Nijemaca u toku šeste neprijateljske ofanzive decembra 1943. godine, a zatim strijeljana.

PETRICEVIC (SAVO) SVETOZAR, rođen 1920. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandant bataljona maja 1945. godine na Treskavcu kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

PETRIC — STANKOVIC (MARKO) PAJO, rođen 1923. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Stolicama — Birač u borbi sa 13. SS divizijom.

PETROVIC (AKSO) ANA, rođena 1925. godine u Vakufu — Lopare. U NOB od 1944. godine. Poginula januara 1945. godine na Ozrenu — Doboj u borbi sa četnicima.

PETROVIC (STEVO) ANDRIJA, rođen 1924. godine u Dvorovima — — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo kod Han-Pijeska decembra 1943. godine u borbi sa Nijemcima.

PETROVlC BOZlDAR. Poginuo 20. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

PETROVlC (MITAR) BRANKO, rođen 1923. godine u Jasenici — — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Ubijen avgusta 1944. godine od četnika u Jasenici — Zvornik.

PETROVlC BUDIMIR, rođen 1921. godine u Brocu — Bijeljina. **U** NOB od 1942. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PETROVlC (ZIVAN) LUKA, rođen 1923. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od januara 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

PETROVlC (TOSO) LJUBOMIR, rođen 1922. godine u Bijeljini, stolar. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

' PETROVlC (SAVO) MAKSIM, rođen 1912. godine u Kacevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romaniji u borbi sa Nijemcima i ustašama.

PETROVlC (MIHAILO) MARINKO, rođen 1922. godine u Trnjacima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine prilikom napada na Bijeljinu u borbi sa ustašama i domobranima.

PETROVlC MARKO, iz Vlasenice. Nestao 19. aprila 1944. godine na Majevici prilikom pokreta brigade u pravcu Trnove radi spašavanja ranjenika. Ostali podaci nepoznati.

PETROVlC (BOGDAN) MILAN, rođen 1925. godine u Vršanima — — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PETROVlC (PETAR) MILAN, rođen 1920. godine u Kacevcu — Bijeljina. U NOB od novembra 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

PETROVlC (RAJO) MILISAV, rođen 1920. godine u Velinom Selu — Bijeljina. U NOB od marta 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Capardi u borbi sa Nijemcima.

PETROVlC-MITlC (TOSO) BORO zv. BATO, rođen 1927. godine u Bijeljini, đak. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Bistrici — Jahorina u borbi sa ustašama.

PETROVlC (RAJO) NIKOLA, rođen 1920. godine u Magnojeviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

PETROVlC (PERO) OBREN, rođen 1923. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PETROVlC (BRANKO) PETAR, rođen 1923. godine u Dvorovima. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

PETROVlC (PERO) RADE, rođen 1907. godine u Jasenici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Ubijen avgusta 1944. godine od četnika u Jasenici — Zvornik.

PETROVlC — RIBIĆ (MIKO) BRANKO, rođen 1926, godine u Rastošnici —• Zvornik. U NOB od 1942. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PETROVlC (DRAGO) RISTO zv. MRCONJA, rođen 1922. godine u Kacevcu — Bijeljina. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao komandir čete decembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

PETROVlC (TOSO) SAJA, rođena 1920. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Ubijena kao bolničarka 16. aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

PETROVlC (ĐOKO) SIMO, rođen 1923. godine. U NOB od septembra 1944. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

PETROVlC (DIMITRIJE) STEVO, rođen 1922. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1941. godine. Poginuo maja 1944. godine u Glogovcu u borbi sa četnicima.

PETROVlC (ŽIVAN) STJEPAN, rođen 1921. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo 4. maja 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima.

PETROVlC (RADO) STRAHINJA, rođen 1926. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao četni rukovodilac SKOJ-a januara 1944. godine od avionske bombe kod Sokolca.

PETROVlC VASILIJE, rođen 1920. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Umro januara 1945. godine od zadobijenih rana u borbi sa ustašama.

PETROVlC (KOJO) VELIMIR, rođen 1925. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine — juna. Ubijen 16. aprila 1944. godine u Korpuenoj bolnici br. 2 u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

PETROVlC (PERO) VELJKO, rođen 1910. godine u Jasenici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Ubijen avgusta 1944. godine od četnika u Kiseljaku — Zvornik.

PETROVlC (JOVO) VLADISLAV, rođen 1925. godine u Bijeljini, đak. U NOB od aprila 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine u Semberiji u borbi sa četnicima.

PETROVlC (STANKO) VLAJKO, rođen 1925. godine u Crnjelovu — — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine u Šekovićima u borbi sa SS-ovcima.

PETROVlC (STOJAN) VUKAŠIN, rođen 1921. godine u Bukovici — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao politički komesar čete novembra 1944. godine na Požarnici u borbi sa četnicima.

PEVClC (JEFTO) CVIJETIN zv. ČEKAN, rođen 1925. godine u Suhom Polju — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PILAKOVIC (IBRAHIM) NAIL, rođen 1927. godine u Zelinju — Gradačac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Tuzle u borbi sa Nijemcima.

PIŠTULJIC MILKA iz Prijedora, rođena 1923. U NOB od 1941. bolničarka, poginula kao teški ranjenik od minobacača.

POLANSKI (KARLO) KARLO, rođen 1923. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine u borbi sa Nijemcima.

POPOVIC MILUTIN POSAVAC. Poginuo kao komandir čete marta 1943. godine u Amajlijama u borbi sa domobranima. Ostali podaci nepoznati.

PREDlC (IVAN) PAVO, rođen 1917. godine u Janji, krojač. U NOB od 1943. godine. Uhvaćen i strijeljan maja 1944. godine od SS-ovaca u Bijeljini kao bolesnik od tifusa.

PRELOVAC (PERO) ZAGORKA, rođena 1925. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginula oktobra 1943. godine kod Lukavca u borbi sa Nijemcima.

PREPIĆ (SALIH) MEHMED, rođen 1926. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Kraljevu Polju kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

PRODANOVIC (MILOŠ) BOGDAN, rođen 1925. godine u Bijeljini, mašin-bravar. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

PROKOP BRANKO. Ostali podaci nisu mogli biti prikupljeni.

PUDIĆ KRSTO, rođen 1920. iz Lopara, poginuo 1943. na Crvenim stijenama na Romaniji.

R

RADELJKOVIC ZVONKO. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo kao načelnik štaba brigade 15. jula 1944. godine u Petrovićima — Šekovići u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

RADIĆ (MILIĆ) FILIP, rođen 1923. godine u Obriježu — Bijeljina. U NOB od marta 1943. godine. Poginuo kao kurir 15. jula 1944. godine u Petrovićima — Šekovići u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

RADIĆ (MARKO) MIHAILO, rođen 1912. godine u Tabancima — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

RADIĆ (MILAN) RELJA, rođen 1924. godine u Bijeljini. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

RADOJĆIĆ (MIHAILA) MITAR, rođen 1910. godine u Boljaniću — Gračanica. U NOB od 1941. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Sokolca u borbi sa ustašama.

RADOJĆIĆ RADENKO. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 15. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

RADOJEVIĆ (ĐOKO) MILE, rođen 1922. godine u Srebrenici. U NOB od 1943. godine. Umro od tifusa kao politički komesar čete februara 1944. godine u Sokolovićima — Romanija.

RADOJKOVIĆ RADOJKO. U brigadu došao januara 1945. godine iz Srbije. Poginuo 12. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

RADOSAVLJEVIĆ **BOGDAN. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 14. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.**

RADOVANOVIC (CVIJAN) DUŠAN, **rođen 1920. godine u Pilići — Zvornik.** U NOB **od 1943. godine. Poginuo 20. aprila 1945. godine u Padinama — Zvornik u borbi sa četnicima.**

RADOVANOVIC (VASO) GLIGOR GICO, roden 1914. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandant bataljona 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

RADOVANOVIC (MILAN) SLAVKO, rođen 1925. godine u Mezgraji — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo juna 1943. godine kod Ug-Ijevika u borbi sa četnicima.

RAKlC (MILAN) BOZlDAR RAJO, rođen 1924. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

RAKlC (VIDAK) VIDOSLAV, rođen 1921. godine u Tabancima — Zvornik. U NOB od 1944. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

RAKOVlC ZIVORAD. U brigadu došao januara 1945. godine iz Srbije. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

RAMIĆ (OMER) MUHAREM, rođen 1917. godine u Đurđeviku — Zivinice. U NOB od 1944. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

RANKIĆ (RANILO) GAVRO, rođen 1925. godine u Cardačinama — Bijeljina. U NOB oc} septembra 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine u Korenitoj u borbi $a SS-ovcima i četnicima.

RANKOVIC MILOJKO. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

RANKOVIC (VLADIMIR) ZlVAN, rođen 1925. godine u selu Vranjsko — Srbija. U brigada došao januara 1945. godine. Umro od zadobijenih rana, 1. maja 1945. godine u Sarajevu.

RAŠKOVIC — OLIGORIJEVIC (ZlVKO) PETRA, rođena 1923. godine u **Babicama —** Lukavac. **U NOB od 1943. godine. Poginula decembra 1943. godine** na **Romaniji** u **borbi** sa **Nijemcima.**

REBlC BRANKO. Poginuo kao zamjenik komandira čete 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

REDZiC (NAZI^) a g o, rođen 1921. godine u Zagorju — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Vareša u borbi sa Nijemcima.

REDZiC (MAŠO) IBRAHIM, rođen 1926. godine u Bokavićima — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi SEI Nijemcima.

REDŽIC (SMAJO) MEHO, rođen 1913. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godin$_e$. p$_{o g}$i$_{n u o}$ februara 1944. godine kod Han-Pijeska u borbi sa ustašama.

REDZiĆ RASIM. Poginuo 14. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

RIKIĆ (PETAR) CEDO, rođen 1923. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Zvornika **u** borbi sa Nijemcima.

RIKIĆ (PETAR) LUKA, rođen 1914. godine u Pilići — Zvornik, trgovački pomoćnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine kod Vareša u borbi sa Nijemcima.

RIKIĆ (JOCO) MILORAD, rođen 1924. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao kurir decembra 1944. godine kod Vukovija — Tuzla u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

RISANI — ITALIJAN. U brigadu došao oktobra 1943. godine. Poginuo 21. jula 1944. godine na Bačkovcu — Birač u borbi sa četnicima i 13. SS divizijom.

RISTIĆ BRANISLAV. U brigadu došao januara 1945. godine iz Srbije. Ranjen 12. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Kasnije umro od zadobijenih rana.

RISTIĆ (JOVAN) JOVAN, rođen 1918. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

RISTIĆ (BORKO) RATKO, rođen 1917. godine u Tuzli. U NOB od 1943. godine. Ubijen aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Trnovi od SS-ovaca i četnika.

RISTIĆ (MITAR) STEVO, rođen 1909. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od novembra 1942. godine. Poginuo avgusta 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

RISTIĆ VASILIJE. U brigadu došao januara 1945. godine iz Srbije. Poginuo 9. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

ROKA JOZO, rođen 1913. godine u Vitezu — Travnik. U brigadu došao oktobra 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

ROSIĆ (MIKO) MILKA, rođena 1925. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od juna 1943. godine. Poginula februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

ROSIC (ĐOJO) SVETOZAR, rođen 1918. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

RUJEVIĆ DUŠAN, iz Drvara. Poginuo maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

S

SADIKOVIC (MEHO) JUSUF, rođen 1916. godine u Devetaku — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

SALIHOVIC (SALKO) IDRIZ, rođen 1915. godine u Berkovici — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine nesretnim slučajem kod Lukavca.

SALT (ALKAT) IMARI, rođen 1926. godine u selu Opleruša — Kosovo. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 9. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

SAMEL DZEMAL. U brigadu došao marta 1945. godine sa Kosova. Poginuo 3. maja 1945. godine na Ščitu — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

SARETIĆ MILORAD, rođen 1911. godine u selu Radiljevu, bivši srez Tavnavski — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Ranjen 2. aprila 1945. godine kod Starog Grada — Romanija u borbi sa Nijemcima. Kasnije umro od zadobijenih rana.

SARIC (BOZO) PERO, rođen 1921. godine u Balatunu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo juna 1944. godine na Kamenitom brijegu — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

SARIHODZIČ (SALKO) RIZO, rođen 1923. godine u Tuzli. U NOB od 1942. godine. Umro 1945. godine od trbušnog tifusa.

SAVIC (JOVAN) BOŠKO, rođen 1922. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo januara 1944. godine na Jelici — Majevica u borbi sa četnicima.

SAVIC (RADOVAN) CVIJETA, rođena 1925. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od 1944. godine. Poginula decembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

SAVIC DRAGO, rođen u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Nestao u maršu aprila 1944. godine prilikom prebacivanja brigade preko puta Brčko — Celić.

SAVIC (LAZAR) JOVAN, rođen 1923. godine. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

SAVIC (LAZAR) JOVAN, rođen 1923. godine u Kitovnici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

SAVIC (STEVO) JOVO, rođen 1919. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo 3. oktobra kod Lukavca u borbi sa Nijemcima.

SAVIC (SOFRO) LJUBO, rođen 1925. godine u Kojčinovcu — Bijeljina. U NOB od septembra 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

SAVIC (STEVAN) MILIVOJE, rođen 1922. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od juna 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

SAVIC (ACiM) RADISAV, rođen 1925. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Kraljevu Polju — Han-Pijesak u borbi sa Nijemcima.

SAVIC (STEVAN) RAJKO, rođen 1927. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od novembra 1943. godine. Umro februara 1945. godine od zadobijenih rana u borbi sa Nijemcima.

SAVIC (JEFTO) STOJAN, rođen 1924. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

SAVIO (BRANKO) TODOR, rođen 1927. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Sekovićima u borbi sa SS-ovcima i četnicima kao kurir štaba brigade.

SAVIĆ (STEVO) ZlVAN, rođen 1920. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od septembra 1943. godine. Poginuo septembra 1944. godine u Posavini u borbi sa ustašama i četnicima.

SAVKOVIC (ŽIVOJIN) ZIVOJIN. Poginuo 21. maja 1945. godine kod Foče u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

SEJFIĆ (IBRO) BAJRO, rođen 1920. godine u Bikodžama — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Sokolac u borbi sa četnicima.

SELIMI (AZEM) AHMET, rođen 1927. godine u s. Mazići — Kosovska Mitrovica. U NOB od 1944. godine. Poginuo marta 1945. godine na Romaniji u borbi sa Nijemcima.

SEKANIĆ (MLADEN) DRAGO, rođen 1921. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

SEKANIĆ (MIRKO) PERO, rođen 1925. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

SEKANIĆ (ĐOKO) SIMO, rođen 1926. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od septembra 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine kod Bije-Ijine u borbi sa četnicima.

SEKULIĆ (STEVO) ILIJA, rođen 1923. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine u borbi sa ustašama.

SEKULIĆ (ime nepoznato) SEKA, rođena 1926. godine u Donjem Lapcu — Lika. U NOB od 1942. godine. Ranjena kao bolničarka juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima. Tom prilikom zarobljena i nakon toga odvedena u Brčko gdje je strijeljana.

SEKULIĆ (VELJKO) ZlVKO, rođen 1926. godine u Rožnju — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

SIMANIĆ (STANKO) ANTO, rođen 1924. godine u Lokanju — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima majevičkog četničkog korpusa.

SIMEUNOVIĆ LAZAR zv. LAĆO, rođen 1924. godine u Bogutovu Selu Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Zarobljen 1944. godine od SS-ovaca i strijeljan.

SIMIĆ (STANIJE) ALEKSA, rođen 1913. godine u Pipercima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

SIMIĆ (CVIJETIN) ĆEDO, rođen 1925. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1944. godine kod Gračanice u borbi sa ustašama.

SIMIĆ ČEDO, rođen u Tu Ji, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine ***nä*** Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

SIMIĆ (STEVAN) DRAGO, rođen 1924. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

SIMIĆ JAKOV zv. JAČO, rođen 1926. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika.

SIMIĆ (TEODOR) JOVAN, rođen 1912. godine u Ruhotini — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Šekovićima u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

SIMIĆ (ILIJA) LAZAR, rođen 1922. godine u Boškovićima — Zvornik. U NÖB od 1943. godine. Poginuo kao mitraljezac decembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

SIMIĆ (VUKOSAV) LJUBO, rođen 1920. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

SIMIĆ (MIHAJLO) MILIVOJE, rođen 1923. godine. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Svetlici — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

SIMIĆ (JOVO) PERO, rođen 1921. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1944. godine kod Srnica — Gradačac u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

SIMIĆ (MILAN) PETAR, rođen 1925. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Nestao u borbi koja je 9. maja 1944. godine vođena sa SS-ovcima i četnicima na Busiji — Majevica.

SIMIĆ RAJO, rođen u Popovu Polju — Brčko. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Zagona — Bijeljina u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

SIMIĆ (AVRAM) SPASOJE, rođen 1925. godine u Lokanju — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Mjesto i vrijeme pogibije nepoznato.

SIMIĆ VLADETA, rođen u Takovu — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine kod Starog Grada — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

SIMIKIĆ (PERO) CVJETKO, rođen 1916. godine u Bogotovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo novembra 1944. godine na Snagovu — Zvornik u borbi sa Nijemcima.

SIMIKIĆ (ĐOJO) ZlKO, rođen 1920. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

SIMOVIĆ (MILORAD) MOMĆILO. Nestao 3. maja 1945. godine u borbi koju je brigada vodila sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića kod Fojnice. Ostali podaci nepoznati.

SKOKIĆ (SULJO) HUSO, rođen 1923. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

SKORUP (HASAN) ENES, rođen 1919. godine u Tuzli. U NOB od 1943. godine. Umro od tifusa januara 1944. godine na Romaniji.

SMAKALI B. SEFEDIN, rođen u selu Rašan — Kosovska Mitrovica. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 16. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima.

SPAHIĆ IVAN. Ostali podaci nisu mogli biti prikupljeni.

SPASIC DIMITRIJE DIMŠO, rodom iz Zrnovica (Klenjak) — Srem. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandir čete 19. aprila 1944. godine kod Ražljeva u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

SPASIC VITOMIR, rođen u Brčkom. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

SPASOJEVIĆ (SAVO) ALEKSA, rođen 1923. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine u Trnovi u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

SPASOJEVIĆ (MILAN) CVIKO, rođen 1925. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1944. godine. Poginuo januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

SPASOJEVIĆ (MILOVAN) CVIKO, rođen 1925. godine u Jablanici — Lopare. U NOB od 1944. godine. Poginuo 5. decembra 1944. godine u Tavni u borbi sa četnicima.

SPASOJEVIĆ (PANO) DUŠAN, rođen 1923. godine u Patkovači — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine kod Rogatice u borbi sa ustašama.

SPASOJEVIĆ (SAVO) MILE, rođen 1924. godine u Patkovači — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

SPASOJEVIĆ (SAVO) MIRKO, rođen 1924. godine u Patkovači — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Olova u borbi sa Nijemcima.

SPASOJEVIĆ (SPASOJE) PERO, rođen 1926. godine u Gornjem Lukavcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četnicima.

SPASOJEVIĆ (SPASOJE) PERO, rođen 1925. godine u Patkovači — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Jahorini u borbi sa ustašama.

SPASOJEVIĆ (DRAGO) PETAR, rođen 1925. godine u Patkovači — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Bistrici — Jahorina u borbi sa ustašama.

SPASOJEVIĆ (IVAN) RADISLAV, rođen 1921. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo maja 1944. godine na Međedniku — Majevica u borbi sa SS-ovcima.

SPASOJEVIĆ (MIHAILO) SAVO, rođen 1915. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao politički komesar čete decembra 1943. godine na Kraljevu Polju kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

SPASOJEVIĆ (MILAN) VUKAŠIN, rođen 1923. godine u Patkovači — Bijeljina, đak. U NOB od 1941. godine. Decembra 1943. godine zarobljen kao zamjenik političkog komesara bataljona kod Vareša, a zatim strijeljan od Nijemaca.

SREBRIC (ILIJA) VELJKO, rođen 1921. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču ti borbi sa SS--ovcima i četnicima.

SREĆKOVIĆ (JOVAN) DRAGOLJUB. Poginuo 7. maja 1945. godine na Ivan-Sedlu kod Sarajeva u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

STANIĆ (STEVO) MILIVOJE, rođen 1921. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine u selu Kostriješi na Romaniji u borbi sa Nijemcima.

STANKOVIĆ (MARKO) SPASOJE, rođen 1905. godine u Gornjem Lukavcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo 2. januara 1944. godine kod Vareša u borbi sa Nijemcima.

STANOJLOVlC (LAZAR) MILISAV, rođen 1921. godine u Amajlijama —• Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Crnoj Rijeci — Han-Pijesak u borbi 'sa Nijemcima.

STANOJEVIĆ PETAR zv. PERUZAC, rođen 1926. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine u Zabrđu u borbi sa SS-ovcima.

STEFANOVIC MILEVA, rođena 1924, Lopare, u NOB od 1943, poginula 1944. u Trnovi, bila referent saniteta I bataljona.

STEPANOVIC (LAZO) DUŠKO zv. BUGAR. Rođen 1921. godine u Loparama. U NOB od 1941. godine. Nestao kao politički komesar čete u borbi sa Nijemcima decembra 1943. godine u Kostrošima — Romanija.

STEPANOVIC (LAZO) MILENA, rođena 1922. godine u Loparama. U NOB od 1942. godine. Nestala decembra 1943. godine kod Vareša.

STEPANOVIC PERO. Poginuo 13. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

STEPANOVIC (LAZO) RADOJKA, rođena 1923. godine u Loparama. U NOB od 1943. godine. Ubijena od SS-ovaca aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici u Trnovi.

STEPANOVIC (SIMO) TANASIJE, rođen 1926. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od marta 1943. godine. Poginuo kao mitraljezac i sekretar SKOJ-a u četi aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

STEVANOVlC (MLADEN) BORISLAV, rođen 1921. godine u Lokanju — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

STEVANOVIČ (ALEKSA) CASLAV. Poginuo 3. maja 1945. godine na Sčitu — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

STEVANOVIC (JOVAN) CEDOMIR, rođen 1925. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Umro od zadobijenih rana 4. maja 1945. godine u bolnici u Banji Koviljači.

STEVANOVIC (ZIVAN) DESANKA, rođena 1922. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginula juna 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima.

STEVANOVIC (LAZAR) DIMITRIJE, rođen 1915. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

STEVANOVIĆ (GAVRILO) DRAGO, rođen 1919. godine u Roćeviću — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

STEVANOVIĆ (JOVAN) PANTELIJA, rođen 1923. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 15. maja 1945. godine kod Kalinovika u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

STEVANOVIĆ (STEVO) PETAR, rođen 1927. godine u Cengiću — Bijeljina. U NÖB od marta 1943. godine. Poginuo 11. juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

STEVANOVIĆ (VASO) PETAR, rođen 1927. godine u Modranu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

STEVANOVIĆ (STANKO) STANKO, rođen 1927. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

STEVANOVIĆ (MILIC) SVETOZAR, rođen 1923. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četnicima.

STEVANOVIĆ-TRIVKOVlC (BOZO) SVETOZAR, rođen 1925. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa ustašama.

STEVANOVIĆ (STEVO) VUJO, rođen 1924. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

STEVlC (JOVAN) CVIJETIN, rođen 1920. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Zabrđa u borbi sa SS--ovcima i četnicima.

STEVIĆ (VICO) DRAGO. Ostali podaci nisu mogli biti prikupljeni.

STEVlC (BJELAN) GOJKO, rođen 1922. godine u Celopeku — Zvornik. U NOB od 1944. godine. Poginuo januara 1945. godine na Ozrenu u borbi sa četnicima.

STEVlC MARKO, rođen u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine na Romaniji u borbi sa ustašama. Ostali podaci nepoznati.

STEVlC (FILIP) RAJO, rođen 1919. godine u Jasenici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima Majevičkog četničkog korpusa.

STEVlC (PETAR) ROSA, rođena 1922. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginula novembra 1944. godine na Požarnici u borbi sa četnicima.

STEVlC (TOMO) SARA, rođena 1923. godine u Johovcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Ubijena aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici u Trnovi od SS-ovaca.

STIJAK ANĐELKA, đak iz Sremske Mitrovice — Vojvodina. U NOB od 1943. godine. Poginula septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

STJEPANOVlC (PETAR) BRANKO, rođen 1923. godine u Cengiću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

STJEPANOVIĆ (GLIGOR) STJEPAN zv. GOLCIĆ, rođen 1924. godine u Loparama. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

STOJAKOVIĆ (RADIVOJE) VOJO, rođen 1921. godine u Bijeljini. U NOB od 1941. godine. Poginuo kao zamjenik komandanta bataljona januara 1944. godine kod Drapnića — Olovo od četničke zasjede.

STOJANOVIĆ CVIJAN, rođen 1925. godine u Trnovici — Zvornik. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

STOJANOVIĆ (DOBROSAV) CEDOMIR. U brigadu došao januara 1945. godine iz Srbije. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

STOJANOVIĆ (MITAR) NEDELJKO, rođen 1926. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

STOJANOVIĆ (JOSIP) RADIVOJE, rođen 1920. godine u Suhom Polju — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

STOJANOVIĆ (STANKO) STANKO, rođen 1920. godine u — Batković — Bijeljina. U NOB od juna 1943. godine. Poginuo septembra 1944. godine na Romaniji u borbi sa četnicima.

STOJANOVIĆ TOSO. Poginuo marta 1945. godine na Romaniji u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

STOJIC BORIVOJE. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 14. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

STOJIĆ LJUBOMIR. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 14. marta 1945. godine na Pohovcu — Sokolac u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

STOJISAVLJEVIĆ (STEVO) BRANO, rođen 1924. godine u Bijeljini, đak. U NOB od juna 1942. godine. Poginuo novembra 1944. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima i četnicima.

STOKLOSA (JOZO) FRANJO, rođen 1925. godine u Tuzli, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na planini Zvijezda u borbi sa Nijemcima.

Š

SABAN NEZIR. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Crnom Vrhu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

SABANOVIC (HASAN) MEHMED, rođen 1922. godine u Puračiću — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1943. godine kod Goražda u borbi sa ustaškom legijom.

ŠALJA SAHIT, rodom iz sela Vidišići — Kosovska Mitrovica. U brigadu došao marta 1945. godine. Poginuo 20. marta 1945. godine na Romaniji u borbi sa Nijemcima.

SARlC (GRGA) PETAR, rođen 1919. godine u Babunovcima — Banja Luka. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

ŠEĆKANOVlC ALIJA, rođen 1925, Lopare, u NOB od 1943, poginuo 1944. u Trnovi.

SEGO MATO, rođen 1920. godine u Posušju, radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima.

SEHIĆ (HALIL) HASAN, rođen 1925. godine u Puračiću — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

SERIFOVIC (NEDZIB) REDŽO, rođen u Humcima — Lopare. U NOB od 1943. godine. Bio borac 16. muslimanske NOU brigade, ali se zbog gubljenja veze priključio 17. majevičkoj NOU brigadi i jula 1944. godine poginuo kod Bratunca u borbi sa ustašama.

ŠIJAN RADOSLAV, rođen 1921. u Sremskoj Mitrovici. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine kod Lukavca u borbi sa Nijemcima.

SUNDRAK MLADEN, rođen 1923. godine u Batru — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Zarobljen decembra 1943. godine od Nijemaca, a zatim strijeljan u Vlasenici.

T

TADIĆ (ZlVAN) RADOVAN, rođen 1924. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

TANACKOVIĆ (OVIJAN) SLAVKO, rođen 1920. godine u Celopeku — Zvornik. U NOB od 1944. godine. Poginuo 25. januara 1945. godine na Ozrenu u bort>i sa četnicima.

TANACKOVIĆ (JOCO) VAJAT, rođen 1924. godine u Čađavici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

TELALOVIC (BEGO) FIKRET, rođen 1923. godine u Tuzli, radnik. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

TESlC (TESO) BUDIMIR, rođen 1924. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

TEŠIC (JOVAN) TESO, rođen 1917. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine u Birču u borbi sa SS--ovcima i četnicima.

TESlC (TESO) ŽARKO, rođen 1926. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od septembra 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

TODOROVIĆ (ŽIKO) CEDO, rođen 1923. godine u Popovima — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Krivaji u borbi sa Nijemcima.

TODOROVIĆ (DIMITRIJE) DUŠAN, rođen 1910. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

TODOROVIĆ JOVAN. Umro 12. marta 1945. godine od rana zadobijenih u borbi sa Nijemcima kod Sokolca. Ostali podaci nepoznati.

TODOROVIĆ (RADOJICA) PETKO, rođen 1926. godine kod Užica. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo aprila 1945. godine na Starom Gradu —• Romanija u borbi sa Nijemcima.

TODOROVIĆ (DRAGUTIN) VLADIMIR, rođen 1923. godine u selu Omljen, bivši timooki srez — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 3. maja 1945. godine na Sčitu — Fojnica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

TODOROVIĆ (VASILIJE) VLADO, rođen 1921. godine u Bogutovu Selu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete maja 1944. godine na Međedniku — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

TOKlC DARINKA, rođena 1926. godine u Ugljevičkom Obriježu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginula avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

TOKlC MITAR, rođen 1924. godine u Ugljevičkom Obriježu — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

TOMANlC (UROS) DESA, rođena 1926. godine u Velinom Selu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Umrla od smrzavanja januara 1944. godine na Romaniji.

TOMANlC (STEVAN) MILOŠ, rođen 1926. godine u Velinom Selu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine u Bijeljini u borbi sa ustašama i domobranima.

TOMICIC (IGNJATIJE) NACO, rođen 1922. godine u Brčkom, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

TOMIC (MILAN) BOZO, rođen 1926. godine u Matijevićima — Kladanj. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Tuzle, u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

TOMIC (MILIC) CVIJETIN, rođen 1926. godine u Ruhotini — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine u Birču u borbi sa 13. SS divizijom.

TOMIC (JEFTO) MILENKO, rođen 1927. godine u Matijevićima — Kladanj. U NOB od 1942. godine. Poginuo oktobra 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

TOMIC (DIKO) NEDO, rođen 1918. godine u Bukovici — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine kod Bukovice u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

TOMIĆ RADOVAN. Nestao 17. maja 1944. godine u borbi koju je brigada vodila sa SS-ovcima i četnicima u Ražljevu — Gračanica. Ostali podaci nepoznati.

TOMIĆ VAJA. Ubijena aprila 1944. godine u bolnici u Jasenicama — Lopare, od SS-ovaca i četnika. Ostali podaci nepoznati.

TOMLJENOVIĆ MILE, rođen 1892. godine u Derventi, stolar. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine kod Vlasenice u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

TOPALA ALJI, rođen 1925. godine u s. Medveđa — Bujanovac. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

TOŠIČ SLOBODAN. Poginuo 14. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

TRAJKOVIĆ (STEVAN) MILIVOJE, rođen 1922. godine u selu Dragovac — Požarevac. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 25. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

TRIFKOVIĆ (JOVO) STEVO, rođen 1924. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

TRIPUNOVIĆ (ĐOJO) BRANKO NEBULA, rođen 1924. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine kod Han-Pijeska u borbi sa Nijemcima.

TRNINIĆ TOMA, rođen 1916. godine. U NOB od 1941. godine. U brigadi bio komandant bataljona i zamjenik komandanta brigade. Poginuo kao komandant 21. tuzlanske NOU brigade januara 1945. godine kod Zvornika u borbi sa Nijemcima.

TUBIĆ (PERO) BOZO, rođen 1920. godine u selu Ćusto Brdo — Maglaj. Poginuo aprila Ì945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

TUBIĆ (IBRAHIM) ŠAHBAZ, rođen 1922. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Zivinica u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

TUFEKČIĆ (ALIJA) KADRO, rođen 1909. godine u Bikodžama — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Šekovićima u borbi sa 13. SS divizijom i četnicima.

TULUMOVIĆ (RAŠID) ŠABAN, rođen 1922. godine u Puračiću — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine u Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

TUNJIĆ (TOMO) MIJO, rođen 1923. godine u Bistarcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo kao komandir čete decembra 1944. godine na Romaniji u borbi sa četnicima.

U

UĆKOVIĆ BOZlDAR. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

URAJEVIC FRANJO, rođen 1921. godine u Brestovcu — Paraćin. Poginuo 14. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

V

VALJIMOVIĆ RAJKO, rodom iz Sremske Mitrovice. Nestao 17. maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

VASIĆ (DUŠAN) CVIJETIN, rođen 1919. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od marta 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima.

VASIĆ (MlCO) DESA, rođena 1924. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1941. godine. Zarobljena kao zamjenik političkog komesara čete decembra 1943. godine od Nijemaca kod rijeke Krivaje, a zatim strijeljana.

VASIĆ (MIĆO) JEFIMIJA SEKA, rođena 1927. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od februara 1944. godine. Poginula oktobra 1944. godine u Birču u borbi sa četnicima.

VASIĆ (STOJAN) PERO, rođen 1927. godine. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1944. godine u Birču u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

VASIĆ (PETAR) VLADIMIR, rođen 1914. godine u Sedlarevu — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo maja 1945. godine kod Sarajeva u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

VASIĆ VOJO. Poginuo 12. marta 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

VASILIĆ (MIKO) JEVTO, rođen 1923. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

VASILIĆ (ĐOKO) MIKO, rođen 1923. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo 5. marta 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

VASILIĆ (JOVO) PETAR, rođen 1921. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1942. godine. Poginuo juna 1944. godine u Dragaljevcu u borbi sa četnicima.

VASILJEVIĆ (ALEKSA) MILJO, rođen 1913. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

VAVRIKOV (ĐURO) SLAVKO, rođen 1923. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1943. godine na Romaniji u borbi sa Nijemcima.

VICIC (JOVAN) MLADEN, rođen 1926. godine u Ugljeviku. U NOB od 1943. godine. Poginuo avgusta 1943. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

VIDAKOVIĆ (ILIJA) LJUBO, rođen 1924. godine u Bjeloševcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

VIDAKOVIĆ SPASOJE. Nestao maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

VIDIČ (MIHAILO) MILICA, rođena 1923. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginula novembra 1944. godine u Požarnici u borbi sa četnicima.

VIDIC MILOŠ, rođen 1923. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četnicima.

VIDIĆ (ĐOJO) PERO, rođen 1913. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od januara 1945. godine. Poginuo marta 1945. godine na Romaniji u borbi sa četnicima.

VIDIĆ (STEVAN) SREĆKO, rođen 1924. godine u Glavičicama — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

VIDIĆ NIKOLA. Poginuo 15. marta 1945. godine na Pohovcu kod Sokolca u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

VIDOVIĆ (STANKO) PERO, rođen 1926. godine u Dragaljevcu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1945. godine kod Dragaljevca u borbi sa četnicima i Nijemcima.

VILOTIĆ (SIMO) ALEKSA, rođen 1924. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

VILOTIĆ (JELISIJE) LAZAR, rođen 1923. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

VLADIĆ (STEVO) ALEKSA, rođen 1918. godine u Trnovi — Ugljevik. U NOB od 1942. godine. Poginuo kao komandir čete maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

VODENĆAREVIĆ (OMER) ZEKERIJAH, rođen 1927. godine u Bijeljini. U NOB od novembra 1943. godine. Poginuo jula 1944. godine na Bačkovcu — Birač u borbi sa SS-ovcima.

VODOPIVAC — Dalmatinac, pionir — bombaš. Poginuo septembra 1943. godine kod Bosanske Rače u borbi sa domobranima. Ostali podaci nepoznati.

VOKIĆ (MILAN) ALEKSANDAR ACO, rođen 1921. godine u Ljubuškom. U NOB od 1941. godine. Ranjen kao politički komesar čete juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima, a zatim zarobljen i strijeljan.

VOLOVSKI (MARTIN) IVAN zv. IVO, rođen 1927. godine u Brčkom, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo aprila 1945. godine kod Sokolca u borbi sa Nijemcima.

VUCKOVIĆ (DRAGOLJUB) BOŽIDAR, rođen 1927. godine u selu Lipa — Srbija. U brigadu došao januara 1945. godine. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima.

VUCKOVIĆ (JOCO) VUKASIN, rođen 1920. godine u Crnjelovu — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

VUJIĆ (SVETISLAV) SLADO, rođen 1917. godine, u Brocu. U NOB od 1941. godine. Bio borac Trećeg majevičkog NOP odreda, a poginuo kao zamjenik komandanta bataljona januara 1944. godine kod Tuzle u borbi sa ustašama.

VUKOSAVA. Poginula oktobra 1944. godine kod Lopara u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

VUKOVIĆ (JOVO) MILOVAN, rođen 1923. godine u Gornjem Lukavcu — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

VUKOVIĆ (ĐORĐE) STEVO, rođen 1918. godine u Obriježu — Bijeljina. U NOB od juna 1943. godine. Poginuo 25. decembra 1943. godine na Romanovcu — Vareš u borbi sa Nijemcima.

VUKOVIĆ (SOFRO) SVETOZAR, rođen 1921. godine u Dazdarevu — Bijeljina. U NOB od maja 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

VUKOVIĆ (KOŠTA) VUKAŠIN, rođen 1927. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo decembra 1944. godine kod Tuzle u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

VUKŠA MILAN, rođen 1920. godine. Poginuo kao komandir čete maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima. Ostali podaci nepoznati.

VULETA (PERO) SLAVKO, rođen 1921. godine u Bijeljini, đak. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine na Busiji — Majevica u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

VULOVIĆ (TOMO) LJUBO, rođen 1922. godine u Popovima — Bijeljina. U NOB od oktobra 1943. godine. Poginuo aprila 1944. godine na Majevici u borbi sa SS-ovcima i četnicima.

Z

ZARIĆ (PERO) CVIJETIN, rođen 1926. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo novembra 1944. godine u Tuzli nesretnim slučajem.

ZARIĆ (ĐORĐE) MIĆO, rođen 1923. godine u Smolući — Lukavac. U NOB od 1943. godine. Poginuo juna 1944. godine kod Drinjače u borbi sa ustašama.

ZARIĆ (BOZO) STANIMIR, rođen 1923. godine u Magnojeviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo februara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

ZARiC (LJUBOMIR) VINKO, rođen 1923. godine. Poginuo 4. maja 1945. godine kod Fojnice u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića. Ostali podaci nepoznati.

ZEČIĆ ABAZ. Poginuo 2. aprila 1945. godine na Starom Gradu — Romanija u borbi sa Nijemcima. Ostali podaci nepoznati.

ZEKlC KOŠTA, rođen 1920. U borbi od 1941, poginuo 1943. na Romaniji.

ZELENOVIC (JOVAN) MOMČILO, rođen 1925. godine u Mezgraji — Ugljevik. U NOB od 1943. godine. Poginuo septembra 1943. godine u Bijeljini u borbi sa ustašama i domobranima.

Ž

ZARKlC (MILAN) RADOJKA, rođena 1922. godine u Loparama. U NOB od 1944. godine. Poginula 2. maja 1945. godine kod Fojnice u borbi sa četničkom grupacijom Draže Mihailovića.

ZIVANOVIC (DIMITRIJE) CVIJETIN, rođen 1921. godine u Dvorovima — Bijeljina. U NOB od novembra 1943. godine. Poginuo 18. januara 1944. godine kod Rogatice u borbi sa ustašama.

ZIVANOVIC (SAVO) DANICA zv. SEKA, rođena 1923. godine u Sremskoj Mitrovici. U NOB od 1943. godine. Ubijena aprila 1944. godine u Korpusnoj bolnici br. 2 u Tuzli od SS-ovaca i četnika.

ZIVANOVIC (SAVO) IKONIJA, rođena 1925. godine u Sremskoj Mitrovici, đak. U NOB od 1943. godine. Uhvaćena oktobra 1943. godine kod Lukavca od Nijemaca, a zatim strijeljana.

ZIVANOVIC (CVIJAN) MLADEN, rođen 1927. godine u Suhom Polju — Ugljevik. U NOB od 1944. godine. Poginuo juna 1944. godine na Međedniku — Majevica u borbi sa SS-ovcima.

ZIVANOVIC (GRUJO) SLAVKO, rođen 1923. godine u Batkoviću — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine na Romaniji u borbi sa ustašama.

ZIVKOVIC (MATIJA) PETAR, rođen 1928. godine u Lukavcu. U NOB od 1943. godine. Poginuo oktobra 1943. godine na Sijercima — Romanija u borbi sa četnicima.

ZMURA (JANKO) MITAR, rođen 1922. godine u Bijeljini. U NOB od 1943. godine. Poginuo maja 1944. godine u Birču u borbi sa Nijemcima.

ŽULJ (ANTON) MOMČILO, rođen 1925. godine u Janji — Bijeljina. U NOB od 1943. godine. Poginuo januara 1944. godine u Šekovićima u borbi sa ustašama.

ZUNlC (MARKO) SLAVKO, rođen 1924. godine u Brocu — Bijeljina. U NOB od avgusta 1943. godine. Poginuo oktobra 1944. godine na Majevici u borbi sa četnicima.

S A D R Ž A J

Riječ Redakcije — — — — — — — — 5
Cvijetin Mijatović Majo
SEDAMNAESTA MAJEVlCKA BRIGADA I VRIJEME NJENOG RAĐANJA — — — — _ — _ _ _ _ _ _ _ 0

BORBENI PUT BRIGADE

Jeremija Perdć Ješo
BORBENI PUT 17. MAJEVlCKE NOU BRIGADE _ _ _ _ _ 1 9

ZAPISI I SJECANJA

Rodoljub Colaković
ZAPIS O KOMANDANTU _ — _ — — — —. — — 121
Cvijetin Rađovanović Cviko
FORMIRANJE I AKTIVNOST TREĆEG MAJEVIČKOG NOP ODREDA 129
Borika Stančić
MIRKO FILIPOVIC _ PRIMJER KOMUNISTIČKE POSTOJANOSTI 137
Košta Nad
SMOTRA U SIMINOM HANU _ _ _ _ _ _ _ _ 141
Vahiđ Korić Drago
BRIGADA BRATSTVA I JEDINSTVA _ _ _ _ _ _ _ 149
Drago Borovčanin
BORBE MAJEVlCKIH BRIGADA NA ROMANIJI 1943. GODINE — — 150
Milan Simić
U OSLOBOĐENOM VlSEGRADU _ _ — — _ _ _ — 155
Jovo Stević
POMAGALI SMO NARODU VlSEGRADA _ _ _ _ _ _ 158
Vojo Vasić
BJEŽE ČETNICI I NIJEMCI _ — _ _ — _ _ — — 180
Aco Lukić Kurjače
PROBOJ N A ROMANOVCU — _ _ — _ _ — _ _ 161
Svetolik Gospić Brko
SVIJETLI LIK JOVE KOKANOVlCA JOVICE _ _ _ _ _ 166
Vlado Sertić
POGIBIJA DRUGOVA GICE I KOKANA _ _ _ _ _ _ 171
Koviljka Radišić Mitrinović
NA BORBENIM PUTEVIMA BRIGADE _ _ _ — _ — — 173
Miloš Zekić
NAPORI 17. MAJEVlCKE BRIGADE NA SPASAVANJU RANJENIKA I Z TRNOVE _ _ — _ _ _ — _ _ — — — 176
Đorđe Dragić
SPASAVANJE RANJENIKA IZ BOLNICE III KORPUSA — — — 179

Dušan Egić
PROBOJ PREKO MEDEDNIKA I BUSIJE _ _ _ _ _ _ ;S2
Jovan Rađovanović Jovaš
NEPRIJATELJ J E LIKVIDIRAN _ _ _ _ _ _ _ _ i88
Mehmedalija Hukić
IZ RATNIH ZABILJEŠKI — — — _ _ _ _ _ _ -192
Stevo Jovičić
OBRUČ JE PUKAO — — — _ — _ _ _ _ _ 200
Anđa Đukanović
TRNOVSKA CETA U 2. BATALJONU — — — _ _ _ _ 202
Marko Tešić
KURIRI 17. MAJEVlCKE — — — _ — _ _ _ _ 204
Stojan Nikić
OSLOBOĐENJE LUKAVCA — _ _ _ _ _ — — — 207
Aziz Kukić
NAS VOD ZA VEZU _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 9,09
Jefto Mijanović
IZ ODREDA U BRIGADU _ _ _ _ _ _ _ _ _ 211
Milan Simić
BAJA JE POGINUO _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 212
Aco Lukić Kurjače
BORBE NA ĐEDOVCU —_ — _ — — — _ — — 215
Vahid Korić Drago
BIO SAM UZ BRIGADNI TOP _ _ _ _ _ _ _ _ 219
Stevo Jovičić
NAPAD ČETNIKA NA STAB _ _ _ _ _ _ _ _ 221
Pero Gavrić
OCl U OCl S NEPRIJATELJEM _ _ _ _ — — — — 223
Gospojinka Lazarov Radmirović
PROBOJ PREMA MEĐEDNIKU _ _ _ _ — _ — — 226
Hašim. Kovačević
NAS BACAC — _ — — — _ — _ _ _ _ _ 228
Rabela Volah Seka
I PESMA JE BILA ORUŽJE — — _ _ _ — — — — 229
Josif Radić Joso
OMILJENI DRUG I KOMANDANT TOMA TRNINIĆ — — — — 232
Mehmedalija Hukić
napad na Čardak _ — — — — __ — — — 234
Mihailo Golubović
AVIONI SE NISU SPUSTILI — — — — — — — — — 236
Jovan Rađovanović Jovaš
KURIRI SU ME SPASILI — __ — — -, — — — 243
Cvjetko Rađovanović
ZAKLETVA NA BUNARlCU — — — — — — — — — 246
Branko Jeličić
KRENULI SMO U PROBOJ — — — — — — — — — 247
Sakib Hajrić
BORBENO PUNOLJETSTVO MEHMEDALIJE MULAHMETOVlCA — ^
Jelena č Mršić
BACAČI NA VIDIKU — — — — — — — — — — 281
Stojan Rikić
I NEPISMENOST JE NEPRIJATELJ — — — — — — — "—"
Mehmed Tockić
PRIVLAČNA SNAGA BRIGADE — — — — — — — — 255
VELIKE POBJEDE NA MAJEVICI _ _ _ _ — — — 258

AO A

Vahid Korić Drago
AVDIN RASTANAK S A »ZEKOM« _ _ _ _ _ _ _ 260
Esad Tihić Tica
U POSAVINU I NAZAD - — — — _ _ _ _ _ _ 261
Pero Gavrić
OBRAČUN N A PRILAZU SREBRENICI _ _ _ _ _ _ 265
Milan Mićić Milo
IZNENADNI NAPAD _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 267
Radojka Petković Hodžić
N A PUTU Z A VARE5 — — — __ _ _ _ _ _ 269
U BORBAMA OD POLOVINE MARTA DO KONCA JUNA 1944. GODI-
NE 5000 FAŠISTA IZBAČENO IZ STROJA U ISTOČNOJ BOSNI — 271
Zarifa Ademović Šilja
REVOLUCIJA — MLADOST KOJA NIKADA NE STARI _ _ — 274
Ljubomir Jović Isus
NAIL J E VIDIO MAJKU _ _ _ _ _ _ _ _ _ 278
Salih Osmić
IZBJEGLI SMO OPKOLJAVANJE _ _ _ _ _ _ _ 279
Miloš Ilić
RAD ORGANIZACIJE KPJ U 17. MAJEVlCKOJ BRIGADI U RAZDO-
BLJU APRIL _ DECEMBAR 1944. _ _ _ _ _ _ _ 280
Milan Simić
SEFIKOVA VELIKODUŠNOST _ _ _ _ _ _ _ _ 290
Panto Sekulić
BRACA LAZICl IZ JANJE _ — — — _ — — — — 294
Jeremija Perić Ješo
SJECANJE N A EMINA BUBICA _ — __ — — __ 297
Vahid Korić Drago
LIKVIDIRANJE NJEMAČKIH SKIJASA _ _ _ _ _ _ 301
Kasim Redžić
N A MINIRANOJ CESTI __ — — _ — — __ — 302
Ilija Banović
JURlSl I ŠKOLOVANJE _ _ _ — _ _ _ — — 303
Mehmedalija Hukić
HRABRI BORAC MARIO FAZOLI _ _ _ _ _ _ _ 306
Aco Lukić Kurjače
SJECANJE NA DRUGA BOZU AVRAMOVlCA — _ — — — 308
Hasan Jahić
SJEDINJENOST BRIGADE I NARODA _ — — — __ — 312
Radojka Petković Hodžić
ZAROBILI SMO ČETNIKE — — — — — — — — — 314
Cvjetko Radovanović Cejo
LEPINJE ZA BORCE — __ — — __ — — — 316
Vahid Korić Drago
SUSRET 17. MAJEVlCKE SA 14. SRPSKOM BRIGADOM — — — 318
Pero Gavrić
RANJAVANJE BOLNIČARKI — — — — — — — — AlU
Vojo Jakovljević
VRIJEME ŽESTOKIH BORBI — — — — — — — — 322
Mehmed Tockić
BRAZDE KASUMA CORICA — — — — — — — — — „„.
Koviljka Radišić Mitrinović
VODlC U »SARENICI« — — — — — — — — — — 6M
Mon Emin Kurti
NA PUTEVIMA BRATSTVA — — — — — — — — — ,„ft

Stojan Milnović Stojarida
I Z BITKE U BITKU _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 335
Pero Kosorić
OSLOBOĐENJE SARAJEVA — — — — _ _ _ _ — 345
Mehmedalija Hukić
POGIBIJA MILOŠA NEDIĆA _ _ _ _ _ _ _ _ 350
Ilija Todorović
RVANJE S NEPRIJATELJEM _ _ _ _ _ _ _ _ 351
Ilijaz Osmić
U NEPRIJATELJSKIM KANDŽAMA — — — — _ _ _ 352
Cviko **Cvjetinović**
DVA MOJA DOŽIVLJAJA _ _ _ _ _ _ _ _ _ 354
Mirjana Eremić Brenjo Seka
BRIGADA MLADIH _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 355
Pero Jovičić Kurjak
O ORGANIZACIJI KPJ I SKOJ-a u 3. BATALJONU _ _ — — 368

SPISAK BORACA POGINULIH I UMRLIH U NOR

SPISAK BORACA TREĆEG MAJFVICKOG NOP ODREDA I 17. MAJEVICKE NOU BRIGADE POGINULIH I UMRLIH U NOR — — — 373

U FINANSIRANJU IZDAVANJA KNJIGE O 17. MAJEVlCKOJ BRIGADI UČESTVOVALE SU SLIJEDEĆE DRUSTVENO-POLITlCKE I RADNE ORGANIZACIJE:

REPUBLIČKI ODBOR SUBNOR-a SRBiH

BANOVlCl
Skupština opštine

BIJELJINA

GIK »Rad«
»Semberijapromet« — OOUR »Bratstvo«
SIZ za kulturu
Skupština opštine
SUBNOR
Unis »Mladost«
»Veljko Lukić Kurjak« — konfekcija
»Žitokombinat«

BRATUNAC

Skupština opštine

BRČKO

Skupština opštine
SUBNOR
»Žitokombinat«

GRACANICA

Skupština opštine

KALESIJA
Skupština opštine
ZZ »Jedinstvo«

KLADANJ

Skupština opštine

LOPARE

Skupština opštine
SUBNOR

LUKAVAC

Fabrika sode
KHK »Boris Kidrič«
Skupština opštine
SUBNOR

SREBRENICA

»Drina«

SREBRENIK

Skupština opštine

TUZLA

»Bosnapromet«
»Budućnost«
»Central«
»Higijena«
Mjesna zajednica Fožarnica
Mjesna zajednica Slavinovići
»Nikola Tesla«
Rudnik »Dobrnja« Mramor
Rudnik lignita Lipnica
SIZ za osnovno obrazovanje
SIZ za zapošljavanje
Skupština opštine
»Sodaso« — Osnovna organizacija Saveza sindikata
Solana — OOUR »Finalizacija«
Termoelektrana — OOUR »Održavanje« i OOUR »Proizvodnja«
Titovi rudnici »Kreka-Banovići«
ZOIL Sarajevo — Filijala Tuzla
»Žitokombinat«

UGLJEVIK

Rudnik uglja »Ugljevik«
Rudnik — Osnovna organizacija Saveza sindikata
Skupština opštine

ZVORNIK

Skupština opštine
SUBNOR
Tvornica glinice »Birač«

ZlVINICE

Skupština opštine
SUBNOR

17. majevička NOU brigada

Izdavač: IGTRO »Univerzal«
OOUR »Grafičar« Tuzla
RJ Izdavačka djelatnost

Za izdavača: Nikola Panjević

Odgovorni urednik: Mara Nikolić

Vinjete: Ismet Mujezinović, akademik

Lektor: Ahmet Kasumović

Likovno rješenje naslovne strane: Branka Brkljačić

Tehnički urednik: Mehmed Bešlagić

Fotografije: Muzej istočne Bosne

Štampa: IGTRO »Univerzal«
COUR-a »Grafičar« Tuzla

Za štampariju: ing Muharem Zahirovič

Tiraž: 4 000

Tuzla:

10 0 10 20 30 40km
Poganovci
Našice
Kutjevo
Gradac
Podgorač
Vuka
Drenje
Gorjani
Tenja
Bobota
Tordinci
DUNAV
Vuka
Vaska
Bač
Silbaš
Tovariševo
Gajdobra
Ruševo
Levanjska Varoš
Đakovo
Semeljci
VINKOVCI
VUKOVAR
Buk
Đ a k o v a č k a P l.
St. Mikanovci
Trnova
Bukin
Obrovac
Rumenka
Čibo
Složan
Negoslavci
St. Jankovci
Čakovci
Orolik
Šarengrad
Lovas
Ilok
Šusek
Cerović
Beočin
Klokočevik
Sibinj
Trnjani
Andrijevci
Striživojna
Retkovci
Rokovci
Cerna
Privlaka
Gundinci
Tovarnik
Sot
BOS. BROD
Kamiža
Sijekovac
D. Bebrina
Sviloj
V. Kopanica
Svilaj
Babina Greda
Štitar
Županja
Komletinci
Mijemci
Sid
Šibarac
Erdevik
Bačinci
Kukujevci
Adaševci
Lipovac
Bapovci
Morović
Kuzmin
Martinci
Zasavica
Ravnje
M. Mitrovica
Noćaj
Vasanj
Dubočac
D. Klakar
G. P. Lubica
Vučjak
Odžak
Šamac
BOS. ŠAMAC
Orašje
Bošnjaci
Milošević
Obudovac
Vidovice
Posavski Podnajci
Vrbanja
Studva
Soljani
Višnjićevo
Srem. Rača
Bosut
Gluščić
Slatina
Tarovci
Modriča
Skugrić
Tramošnica
GRADAČAC
Rajevo Selo
Vrašinci
Drenovci
Račinovci
Gunja
BRČKO
D. Brodac
Crve. Bara
Sovljak
ŠAPAC
Drenasci
Dubljić
Karlovac
Trebovac
644
Bukvik
Dubrava
Brezovo Polje
D. Crnoljevo
Klenje
Rudanka
DOBOJ
Usora
Sokol
Brka
Bijela
Maoča
Zovik
Petrovo Polje
BIJELJINA
Korenica
Tuzlanci
Koraj
Čelić
JABLANICA
Ugljevik
Modran
JANJA
Varna
Bojidol
Pivnjevo
Smrtić
Snežnik
LEŠNICA
TESLIĆ
TEŠANJ
Vrućica
Podorašje
Tobut
PRIBOJ
Zlatar
Okrugljica
Šepak
Grivarić
Parević
TUZLA
Bistarac
Simin Han
Jelica
Kostajnica
Kovilijača
LOZNICA
Drinjača
Crnijelovo
NOVI ŠEHER
Turija
Medeđa
Miljanovići
Žvinica
Zavlaka
Bela Crkva
Čelopeci
Žepče
Kiseljak
Fojnica
Kiseljak
Čopara
ZVORNIK
Osečina
Kiknica
Stupari
Jasenik
Šekovići
KRUPANJ
Rašanj
PEČKA
Strmica
Sirač
Nova Kasaba
Olovica
ZENICA
Čuniška
KLADANJ
Turalići
VLASENICA
LJUBOVIJA
Kraljeva Sutjeska
Varda
Zvijezda
Krupa
Petrović
Han Pijesak
Sase
SREBRNICA
Fakovići
OLOVO
Čevljanovići
Medojevići
Šahbegovići
Žljebovi
Sokolović Kolonija
Lukavica
Beserovina
Zemljica
Man. Rača
Sokolac
Kalimanići
Klašnik
Zabukovica
RAJINA-BASTA
SARAJEVO
Dušina
Krešćevo
Hadžići
Tarčin
Pazarić
Hrasnica
Ilidža
Glasinac
Rabas
Podromanija
Kovanj
ROGATICA
Ovica
VIŠEGRAD
Mokra Gora
Kremna
Vardište
Prača
Ženovica
Osijećani
Jasenka
Ustiprača
GORAŽDE
Medeđa
Rudo
Uvac
Ribnica
Ustibar
PRIBOJ
Jabuka
Osanica
Miljano
Čajniče
Metaljka
Čardak
Boljanići
Granica
PRIJEPOLJE
Trebešica
Dabro Polje
Velikolina
FOČA
Jelač
Trbušće
Vikoć
Čestin
Gradac
Šule
Brijeg
Pridvorica
Ulog
Lelija
Zelena Gora
Bregač
Čurevo
Zimlje
Luka
Crna Gora
Vezač
Potoci
Bukovača
Hum
Visočica
Dubočani
Spiljani
KONJIC
Čuhovići
Ledići
Trnovo
Delijaš
Čelebići
Vrdolje
Lukovac
Bjelašnica
Orlovac
Žepa
Kalinovik
Borija
Odžaci
Čičava
Fojnica
VISOKO
Ilijaš
Semizovac
Otri Vrh
Dusina
Kiseljak
Bukovica
Lepenica
Drina
Lim
Ćehotina
Sutjeska
Tara
Piva
Perućica
Maglić
Volujak
Zelengora
Lukavica
Čelebić
Gradac
Šule
Brijeg
Čurevo
Pridvorica
Ljubina
Šahbegovići
Žljebovi
Sokolović Kolonija
Lukavica
Beserovina
Zemljica
Man. Rača
Klašnik
Ovčarevina
Kremna
Mokra Gora
Vardište
Crni Rzav
Ribnica
Uvac
Ustiprača
Jasenka
Osijećani
Ženovica
Prača
Podromanija
Kovanj
Semizovac
Otri Vrh
Ilijaš
Visoko
Fojnica
Kiseljak
Dusina
Krešćevo
Hadžići
Tarčin
Pazarić
Hrasnica
Ilidža
Glasinac
Rabas
Sokolac
Kalimanići
Klašnik
Zemljica
Beserovina
Man. Rača
Zabukovica
RAJINA-BASTA
Sokolović Kolonija
Lukavica
Luka
Žljebovi
Šahbegovići
Medojevići
Čevljanovići
Brezovo Polje
D. Crnoljevo
Klenje
Dubljić
Petrovo Polje
BIJELJINA
Korenica
Tuzlanci
Koraj
Čelić
JABLANICA
Ugljevik
Modran
JANJA
Varna
Bojidol
Pivnjevo
Smrtić
Snežnik
LEŠNICA
Podorašje
Tobut
PRIBOJ
Zlatar
Okrugljica
Šepak
Grivarić
Parević
TUZLA
Bistarac
Simin Han
Jelica
Kostajnica
Kovilijača
LOZNICA
Drinjača
Crnijelovo
NOVI ŠEHER
Turija
Medeđa
Miljanovići
Žvinica
Zavlaka
Bela Crkva
Čelopeci
Žepče
Čopara
ZVORNIK
Osečina
Kiknica
Stupari
Jasenik
Šekovići
KRUPANJ
Rašanj
PEČKA
Strmica
Sirač
Nova Kasaba
Olovica
ZENICA
Čuniška
KLADANJ
Turalići
VLASENICA
LJUBOVIJA
Kraljeva Sutjeska
Varda
Zvijezda
Krupa
Petrović
Han Pijesak
Sase
SREBRNICA
Fakovići
OLOVO
Čevljanovići
Medojevići
Šahbegovići
Žljebovi
Sokolović Kolonija
Lukavica
Beserovina
Zemljica
Man. Rača
Sokolac
Kalimanići
Klašnik
Zabukovica
RAJINA-BASTA
SARAJEVO
Duš